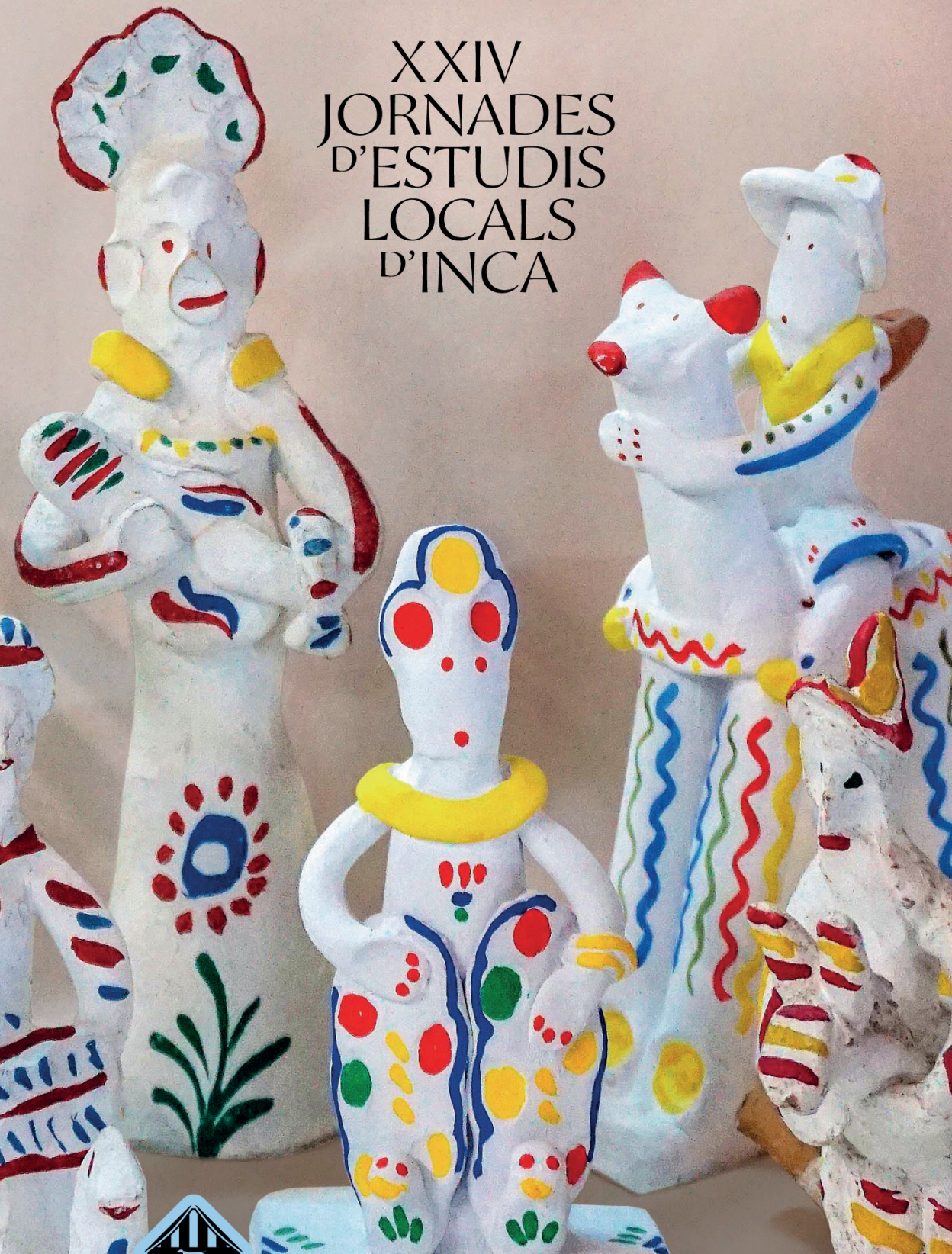

XXIV
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

XXIV
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2023

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

**Govern de les
Illes Balears**
Conselleria de Turisme,
Cultura i Esports

**institut d'estudis
balearics**

**Centre
de Professorat
Inca**

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica

Santiago Cortès Forteza

Joan Estrany Bertos

Maria Magdalena Payeras Capellà

Gabriel Pieras Salom

Miquel Pieras Villalonga

Sandra A. Rebassa Gelabert

Guillem A. Reus Planells

Magdalena Sastre Morro

Edició: **Ajuntament d'Inca**

Assessorament lingüístic: **Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca**

Disseny i maquetació: **FNT'STC Disseny Gràfic**

Impressió: **Gràfiques Rubines**

Dipòsit Legal: **PM 00128-2024**

Fotografia de portada: Fotografia de portada: Siurells d'Inca. **Montse Ramírez.**

Logotip de la Comissió Científica creat el 2019 per Joana M. Beltran Cortès, Universitat Abat Oliba, amb motiu dels 25 anys de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca.

L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als respectius autors i autores.

XXIV
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2023

ÍNDEX

Comunicacions

1. **Retalls de la gerreria d'Inca. Resultats preliminars de la intervenció arqueològica subsidiària de les obres de la Residència Miquel Mir** 7
Magdalena Sastre Morro, Cristina Rubio Vicens.
2. **El subsol ens parla. Resultats preliminars de l'actuació arqueològica dels carrers del Rector Rayó i de l'Om d'Inca** 23
Magdalena Sastre Morro, Raül Guardiola Navarro.
3. **«...és l'alqueria major que és en Mallorca». AL-QA'RIA AL-SŪQ (YŪZ INKĀN, MAYŪRQA) (1229-1232)** 41
Margalida Bernat i Roca, Guillem Alexandre Reus i Planells.
4. **«Una vila que Incha es apeylada» (Mallorca, 1232-1325)** 69
Guillem Alexandre Reus i Planells, Margalida Bernat i Roca.
5. **Joan Francesc Fornés i Beltran, franciscà inquer mort a Amèrica a 1853** 93
Baltasar Perelló Carrió, Jaume Jaume Mayol.
6. **Biografia de Mn. Simó Alzina i Duran** 121
Pere Fiol i Tornila.
7. **Trajectòria professional del bisbe Gabriel Llopart Jaume: canonge de Mallorca i d'Oriola (1894-1916)** 147
Ramón García Palacios.
8. **Llorenç Beltran Salvà, "es Barbó" (1873-1937). Apunts històrics d'una tragèdia. Segona part** 167
Gabriel Pieras Salom.
9. **Tallers d'empoderament per a dones immigrants d'origen marroquí** 193
Aina Maria Pieras López.
10. **Mercado de trabajo y crecimiento económico en Inca** 217
Jorge Luis Latorre Silvestre.
11. **Quarantè aniversari de la sortida de Raiguer Revista (1983-2023)** 233
Gaspar Salom Ferragut, Caterina Valriu Llinàs.
12. **Primer Congrés Euroregional de Museografia Industrial al Museu del Calçat d'Inca: conceptualització, materialització i avaluació** 261
Lourdes Melis Gomila, Aina Ferrero Horrach.
13. **Redescobrint el patrimoni sabater inquer. Estudi del patrimoni arquitectònic industrial** 281
Pau Postigo Llabrés.
14. **La mirada de l'altre, viatgers britànics a Inca (s. XVIII-XX)** 307
Bernat J. Mateu-Morro, Catalina Mayol Salas.
15. **Els cinemes d'Inca** 321
David Castelo Horrach.
16. **Els goigs a la ciutat d'Inca** 347
Santiago Cortès Forteza.
17. **Dues conferències de tema educatiu memorables a la ciutat d'Inca** 367
Miquel Llopart Martorell.
18. **Cant coral infantil a Inca: el Concurso Provincial de Coros Escolares (1970-1979)** 381
Cristina Llabrés González.
19. **L'educació durant els primers anys del franquisme. Mestres de les escoles públiques d'Inca (1940-1950)** 403
Antoni Aulí Ginard, Joan Pons Julià.

REBALLS DE LA GERRERIA D'INCA. RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA SUBSIDIÀRIA DE LES OBRES DE REFORMA DE LA RESIDÈNCIA MIQUEL MIR

Magdalena Sastre Morro,¹ Cristina Rubio Vicens²

1. Arqueòloga. Historiadora. Grup de recerca Arqueouib
magdalenasastre@gmail.com

2. Arqueòloga.
cristinavicens13@gmail.com

Paraules clau: arqueologia, terrissaires, gerrers, ceràmica, forn, història.

Resum. *Les actuacions arqueològiques realitzades durant els treballs de reforma de la Residència Miquel Mir han tret a la llum restes del passat de l'Inca dels terrissaires. Les fonts escrites indiquen, des d'antic, la notable activitat artesanal que el gremi dels terrissaires va desenvolupar al voltant del convent de Sant Francesc. No obstant això, no ha estat fins al dia d'avui que hem tingut constància en el registre arqueològic tant de la rellevància de l'activitat esmentada com de la transcendència que aquest barri terrissaire va tenir en l'òrbita social inquera de l'època.*

La nostra actuació arqueològica ha estat limitada a una excavació parcial del solar afectat per les obres. Tot i això, hem documentat, per una banda, un conjunt d'estructures muràries perfectament delimitades, de les quals no s'ha pogut determinar la funcionalitat, i per l'altra, un espai vinculat amb la producció terrissaire. En aquesta àrea va aparèixer un forn ceràmic conservat gairebé per complet, i restes de murs segurament d'estances associades amb aquesta producció, de les quals no es pot determinar la funció.

Malgrat que la informació obtinguda és fragmentada, ens aporta valuoses dades que són de gran ajuda a l'hora de contrastar les fonts documentals i ens permeten continuar reescrivint la història del passat inquer.

Keywords: archeology, pottery, medieval period, islamic period.

Abstract. *The archaeological work carried out during the refurbishment of the Miquel Mir residence has revealed remains of the past of Inca's potters. Written sources indicate, since ancient times, the remarkable craft activity that the potters' guild developed*

around the convent of Sant Francesc. However, until now we have had no archaeological evidence of the relevance of this activity, as well as of the importance that this pottery district had in the social sphere of those times.

Our archaeological work was limited to a partial excavation of the site affected by the works. Even so, we have documented, on the one hand, a set of perfectly delimited wall structures, whose functionality we have not been able to determine, and on the other hand, a space linked to pottery production. In this area, an almost completely preserved ceramic kiln was found, as well as the remains of walls, probably from rooms associated with pottery production, whose functionality could not be determined.

Even though the information obtained is fragmentary, it provides us with valuable data that are of great help in contrasting the documentary sources and allow us to continue rewriting the history of Inca.

1. INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica que aquí es presenta es realitzà dins el Projecte de reforma integral de la Residència de persones majors i centre de dia Miquel Mir, que es dugué a terme al llarg de l'any 2021 i part del 2022.

El promotor de l'obra fou l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS), i les obres foren adjudicades a la UTE formada per Antonio Gomila SA y Sampol Ingeniería y obres SA. L'actuació a realitzar dintre del projecte d'obra era la realització d'un forat per a la col·locació d'un ascensor, que afectava els nivells de la primera planta, i un altre que es va projectar en la zona del soterrani,¹ just on es va expropiar un habitatge, al costat que dona al carrer de Miquel Mir.

Aquest edifici fou antigament la "Casa Cuna". Va ser projectat l'any 1928 per l'arquitecte Josep d'Oleza Frates. Les obres continuaren finalitzada la Guerra Civil i s'hi feren importants ampliacions en els darrers anys del segle XX.

L'edifici es troba catalogat pel Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca INC-G011, amb una protecció de grau C. Cal recordar que la Residència Miquel Mir compta amb un fons pictòric, del qual existeix un catàleg elaborat l'any 2003 (Molina 2004). Dintre d'aquesta col·lecció pictòrica, es troba un mural de grans dimensions, situat a una de les parets de l'edifici (vegeu figura 1). Aquest és una obra del pintor català Valerià Pinell (1922-1983). El dit mural es troba situat a la paret de l'edifici catalogat que fa partió amb el centre de dia a l'alçada de la segona planta. A la fitxa catàleg de l'edifici no es fa cap referència a la protecció del dit element, i en un primer projecte aquest mural es veia totalment

¹ A banda de la realització dels fossats per als ascensors, també es van fer rebaixos de diferents sales, així com l'excavació parcial del solar on es va expropiar l'habitatge.

afectat per les obres a realitzar. Per aquest motiu, es va concertar una visita amb els tècnics del Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca per tal d'avaluar una possible modificació del projecte d'obra. Durant aquesta visita s'acordà la dita modificació del projecte per tal d'evitar l'afectació del mural.

A banda de la protecció de l'edifici en concret, aquest s'ubica en el centre històric d'Inca, en concret, en el número 52 del carrer de Sant Francesc (vegeu figura 2). La normativa municipal prescriu, en la seva fitxa INC-H-004, que

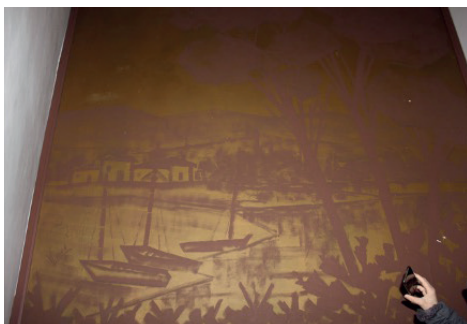

Figura 1. Vista del mural de Valerià Pinell. Font: Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca.

Figura 2. Localització de l'edifici de la Residència Miquel Mir. Font: Cadastre virtual.

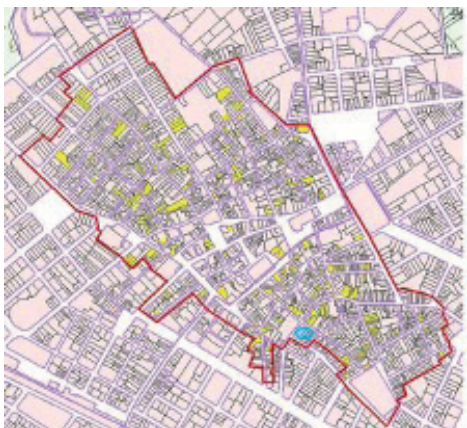

Figura 3. Àrea del nucli històric d'Inca i ubicació de la Residència Miquel Mir dintre d'aquest. Font: Catàleg de patrimoni d'Inca.

qualsevol afectació del subsol dintre de l'àrea del centre històric ha de ser objecte d'un seguiment arqueològic per part d'un tècnic competent (vegeu figura 3), motiu pel qual es realitzaren tot un seguit de treballs arqueològics durant l'execució de les obres i que a continuació us presentem.

Durant l'execució de les obres es va realitzar el pertinent control arqueològic sempre que el subsol es va veure afectat. D'aquesta manera, es va intervenir en dues àrees específiques de la construcció: per una banda, a la part nord-est de la planta baixa, on es va fer un rebaix de les dues estances que donen al carrer de Sant Vicenç de Paül i les tres primeres sales que donen al carrer de Sant Francesc. Tot i l'esforç per preservar les restes, abans de començar amb les actuacions arqueològiques, els operaris excavaren sense la corresponent supervisió dintre d'una de les habitacions, ja que havien de fer un forat per col·locar un ascensor, cosa que va suposar la destrucció d'una part d'un mur. Per altra banda, es va actuar a una parcel·la de 129 m² de la planta soterrani, en la qual es documentaren evidències del passat terrissaire del barri (vegeu figura 4).

Les tasques arqueològiques realitzades han resultat en la documentació de tot un conjunt de restes que donen informació sobre els usos primigenis d'aquest edifici i del barri de Sant Francesc d'Inca. Concretament, s'han identificat diverses estructures muràries relacionades amb diversos nivells de paviments, així

com un forn de producció ceràmica. La finalitat d'aquesta secció és oferir una visió preliminar dels treballs arqueològics, els quals tingueren una durada aproximada de tres mesos.

Figura 4. Zones afectades per les actuacions arqueològiques, planta baixa (esquerra), soterrani (dreta). Font: IMAS.

2. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

2.1. Treballs realitzats a la planta baixa de l'edifici

A continuació descriurem i exposarem totes les actuacions que s'han desenvolupat a cada una de les estances intervingudes a la planta baixa de la Residència Miquel Mir.

Sala 1

Els treballs arqueològics s'iniciaren a la planta baixa de l'edifici específicament a l'estança 1. Es tracta de l'espai en què s'havia procedit a la remoció de terres sense el convenient control tècnic. Quant la tècnica arqueòloga es va personar a l'obra, va poder observar que s'havien afectat nivells arqueològics, així com restes estructurals durant l'excavació del forat per a l'ascensor, sense el pertinent control. Es tractava d'un nivell sedimentari de color negre que es podia veure clarament al perfil del forat realitzat (vegeu figura 5), i que es trobava farcit de fragments ceràmics, concretament de l'obra de pinzell d'Inca. Per altra banda, es va poder veure que s'havia afectat part d'un mur, cosa que va propiciar l'excavació d'aquesta zona per tal de poder avaluar fins a quin punt es va veure afectada la dita estructura.

Figura 5. Forat que es va fer sense seguiment arqueològic. Al perfil es pot veure el nivell color negre, farcit de ceràmica, i el mur que va ser arrasat. Font: Magdalena Sastre.

Figura 6. Fragments ceràmics de pinzell d'Inca recuperats del nivell afectat sense seguiment arqueològic. Font: Magdalena Sastre.

Figura 7. Vista del mur afectat un cop delimitat i netejat. Font: Magdalena Sastre.

Figura 8. Vista de part de la sala parcialment excavada. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

Aquesta situació es va notificar al Servei de Patrimoni del Consell Insular de Mallorca, el qual es personà a l'obra i va prescriure que s'excavés en extensió l'àrea necessària per tal obtenir la màxima informació possible, en relació amb els estrats i les estructures perdudes. Tot i això, aquest fet ha originat una documentació estratigràfica fragmentària, perquè part de la informació, tant del mur com dels diferents nivells sedimentaris, ha desaparegut (vegeu figura 7). És important recordar que quan s'excava es destrueix i no es pot recuperar, per la qual cosa és fonamental dur a terme un rigorós seguiment arqueològic per poder realitzar un adequat registre documental.

Les restes afectades per la col·locació de l'ascensor són les úniques que han estat excavades completament (vegeu figura 8), mentre que les altres troballes realitzades a la sala només han estat netejades, identificades i tornades a tapar,

ja que no es veien afectades per les obres. Així, es va excavar una cala, de 2 m d'amplada i 2 m de profunditat, dintre de la qual es va documentar un retall que estava farcit per un sediment que contenia una gran quantitat de fragments ceràmics, molts d'ells associats a la tècnica del pinzell d'inca (vegeu figura 6).

Seguidament, era necessari rebaixar el nivell de circulació actual de la sala uns 30 cm, perquè havien d'efectuar una sèrie d'instal·lacions d'aigües en el subsol. Durant el procés d'excavació identificàrem un conjunt de murs i paviments que ens deixaren entreveure els usos previs que va tenir aquesta estança.

En un primer moment, documentàrem una sèrie de paviments superposats els uns als altres, els quals indiquen els antics nivells de circulació de l'habitació. El que estava per baix de les rajoles actuals era un paviment de petites pedres lligat amb ciment, i quan el traguérem recuperàrem restes de materials de construcció (rajoles, vidres, plàstics o fragments de ferro). En canvi, el nivell de circulació que va aparèixer per sota estava realitzat amb petits còdols lligats amb pasta. Aquest estava afectat per algunes reformes modernes, per la qual cosa no es conservava en la seva totalitat.

Una vegada retirats els nivells superiors, identificàrem les crestes de diverses estructures muràries que s'estenien al llarg de tota la sala. Aquestes restes ja no es veien afectades per les obres i estaven per sota la cota requerida, per la qual cosa no varen poder ser excavades per complet, sinó que simplement foren delimitades i documentades. De tal manera, per establir la seva potència obrírem una petita rassa, d'uns 30 cm d'amplada, al voltant de les estructures esmentades. Gràcies a això podem indicar que es tracta de murs relacionats amb diferents nivells de paviments de calç, i que sembla tractar-se de diferents estances, que es comunicaven entre elles (vegeu figura 9). Estaven construïts amb maçoneria irregular i amb pedres de grandària mitjana i gran, les quals estaven travades amb lligant de calç de color taronja. No hem pogut establir quantes filades de pedres componen aquests murs perquè les parets estaven emblanquinades, la qual cosa ens indica que és la cara visible de l'estructura i que, per tant, ens trobàvem dintre de l'habitació (vegeu figura 10). Un cop finalitzada l'excavació, les restes foren protegides amb geotèxtil i cobertes de nou.

Figura 9. Detall d'una de les crestes dels murs. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

Figura 10. Vista general de la sala un cop acabada l'excavació. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

Malgrat tota la informació obtinguda, és complicat definir la funcionalitat d'aquestes estructures muràries perquè la intervenció realitzada ha estat parcial. També, és difícil establir una forquilla cronològica, però els futurs estudis dels materials arqueològics, entre els quals predominen els fragments ceràmics, ens permetran aconseguir una informació temporal més acurada.

Després de les evidències arqueològiques identificades a la sala 1, considerarem fonamental netejar i revisar les estances confrontants abans que les compactessin i cobrissin de nou el subsol. Els operaris havien retirat el nivell de rajoles de les sales i no s'havia de baixar més la cota perquè estaven a nivell. Davant aquesta situació, sol·licitarem a l'encarregat de l'obra dur a terme una actuació arqueològica a cada una de les sales (sala 2, sala 3, sala 4 i sala 5) on havien de treballar, per una banda, per documentar les restes que es veien en superfície i, per l'altra, distingir si hi havia restes que es poguessin vincular amb els murs de la sala 1.

Sala 2

En aquesta segona sala les feines arqueològiques consistiren en la documentació fotogràfica, en la neteja i a determinar l'extensió d'un paviment de còdols, el qual havia estat descobert pels operaris abans de la nostra arribada.

Figura 11. Paviment de còdols documentat a la sala 2. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

El citat paviment es caracteritzava per estar fet amb petits còdols lligats amb pasta i estava molt deteriorat en alguns quins punts (veure figura 11). No s'estén al llarg de tota l'estança, cosa que ens indica que l'habitació amb anterioritat ocupava una superfície més reduïda, però en alguna reforma posterior l'ampliaren a com la coneixem en l'actualitat. No recuperarem material arqueològic, i les restes foren protegides amb geotèxtil.

Sala 3

La nostra actuació va prosseguir per la tercera habitació. Com en els casos anteriors, els operaris havien tret el nivell actual de circulació, sota el qual va aparèixer un nivell sedimentari que deixava entreveure algunes restes arqueològiques en superfície.

Les diferents unitats estratigràfiques identificades posen de manifest que aquesta sala havia anat patint remodelacions amb el pas del temps. En aquest cas, trobem un paviment conformat per grans blocs de pedra irregulars. El seu estat de conservació és precari perquè només es manté a la part nord de la sala (vegeu figura 12). També, documentarem una filera de quatre blocs de pedra, dels quals es mantenen dos *in situ*, mentre que dels altres dos només hi ha el seu negatiu. Els blocs que es preserven presenten una de les cares emblanquinades, la qual cosa indica que és la cara visible, i estan vinculats amb un paviment de calç amb petits còdols, que té continuïtat en la sala 4. D'aquesta forma, les dites restes podrien ser els vestigis d'una antiga habitació que tenia una distribució diferent i que no ha perdut fins als nostres dies (vegeu figura 13).

Figura 12. Detall del paviment compost per blocs de pedra. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

Figura 13. Detall de les fileres de blocs de pedra vinculats amb un paviment de calç. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

No obstant això, la troballa més significativa es va realitzar a la part oest de la sala, on es va identificar una canalització moderna, la qual estava protegida per lloses de marès fixades amb pasta i col·locada en pendent per facilitar l'evacuació de les aigües o dels residus. Entre la primera i la segona llosa incrustada a la pasta recuperarem una moneda. Es tracta

Figura 14. Detall de la moneda sobre la pasta que uneix les lloses de marès. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

d'una moneda de plata, en concret, d'un croat català, que en general té un bon estat de conservació, especialment el revers (vegeu figura 14).

La moneda a l'anvers presenta el bust coronat de perfil del rei amb una llegenda en què s'especifica el seu nom i el seu títol. Això és difícil d'identificar pel fet que era la part que reposava sobre la pasta i, per tant, està més malmesa (vegeu figura 15). En canvi, en el revers es pot veure clarament a la part central una creu llatina que crea quatre quadrants dintre dels quals es representen anelles o tres punts, i la llegenda (CIVI·TASB·ARC?·NONA) fa referència a la ciutat emissora (vegeu figura 16). La seva producció comprèn un gran període cronològic, ja que es va començar a encunyar en el segle XIII fins al segle XVIII. Així doncs, futurs estudis són els que oferiran noves dades i permetran establir un marc cronològic més concret.

Finalment, cobriren totes les restes amb geotèxtil per protegir-les i es varen tornar a tapar.

Figura 15. Detall de l'anvers. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

Figura 16. Detall del revers. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

Sala 4

Els treballs arqueològics prosseguien per l'estança 4, en la qual s'identificaren diverses unitats estratigràfiques, algunes de les quals eren la continuïtat de les localitzades a la tercera habitació. Aquestes troballes ens han permès conèixer l'antiga organització espacial de les sales, però no hem pogut definir la seva funcionalitat.

En un primer moment, la nostra feina va consistir a escombrar i retirar tota la terra solta de l'estança, després que els operaris llevessin les rajoles actuals. Això ens va permetre documentar al llarg de l'habitació un paviment de calç

amb petits còdols lligats amb pasta. Té poca potència i no l'hem pogut acabar d'excavar, ja que va ser construït en diferents nivells. El seu estat de conservació és precari, especialment, perquè ha estat afectat per obres de millora de les canalitzacions de l'edifici. Per tant, aquest antic nivell de circulació es troba a la part central travessat per la rasa d'una canalització moderna (vegeu figura 17).

Figura 17. Vista general del paviment de calç. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

També, com succeïa a la tercera sala, el paviment estava relacionat amb una filera de tres blocs de pedra que tenien una de les cares emblanquinades. Així doncs, estariem davant la continuació d'una antiga estança que en un moment indeterminat la nova organització dels espais va fer que quedés dividida entre la tercera i quarta sala (vegeu figura 18).

Durant el procés d'excavació es van recuperar alguns fragments ceràmics. Posteriors estudis dels materials ens ajudaran a ampliar els coneixements actuals. Finalitzada la nostra intervenció, com ha succeït a les altres estances, les troballes varen ser protegides amb geotèxtil i tapades de nou.

Figura 18. Vista de la filera de blocs, vinculats amb els identificats a la sala 3. Font: Magdalena Sastre i Cristina Rubio.

Sala 5

A la planta baixa de la construcció, la darrera habitació en què vàrem dur a terme un control arqueològic va ser a la sala número 5. De la mateixa manera que a la resta de les sales, amb anterioritat a la nostra presència, s'havia retirat el vigent nivell de circulació. Com no era necessari rebaixar més la cota, la nostra tasca va consistir a netejar l'espai per poder documentar les diverses unitats estratigràfiques.

Aleshores, definírem diferents nivells sedimentaris al llarg de la sala, però cap evidència d'estructures muràries o paviments en superfície. A la zona nord-oest identificàrem un retall farcit per terra que tenia una gran quantitat de fragments ceràmics. Com que només vàrem documentar el citat retall, el que férem va ser delimitar-lo i no recuperar el material arqueològic, atès que no ho excavàrem. En canvi, a la part sud de la sala, hi havia un nivell de remenat entre el qual hi havia pedres de diversa grandària, plàstics i restes de material d'obra. Així doncs, estem davant d'un reble modern.

2.2. Treballs realitzats a la planta soterrani

Al llarg d'aquest apartat presentarem els resultats del seguiment arqueològic dut a terme a la planta soterrani de l'edifici. El subsol es va veure afectat a la parcel·la número 5 del carrer de Miquel Mir d'Inca. Es tracta d'un solar de 129 m² en el qual es va edificar un immoble, compost per una planta baixa i dos pisos, l'any 1982. Aquest va ser expropiat, i en el moment en què començaren les actuacions el citat edifici ja havia estat enderrocat.

Figura 19. Vista general del forn abans de l'excavació. Font: Magdalena Sastre i Javier Rivas.

En aquesta parcel·la, per una banda, es va documentar un forn ceràmic que presenta una planta de ferradura (vegeu figura 19). Es trobava en bastant mal estat de conservació i algunes de les parts degueren ser destruïdes quan es va realitzar la cimentació de l'antic edifici esmentat. D'aquesta manera, en un principi, sembla que el que es conservava

era la cambra de combustió, que estava feta per tovots rectangulars (vegeu figura 20). Segurament a sobre aquesta hi aniria la graella juntament amb una cúpula, també feta amb tovots, que formaria la cambra de cocció. Durant l'excavació d'aquest forn es va documentar una gran quantitat de material ceràmic, l'estudi del qual ens podrà donar una cronologia relativa de l'estructura (vegeu figura 21). Tot i això, es pot dir que durant aquestes tasques es va poder identificar molts de fragments amb decoració de pinzell d'Inca. No obstant això, serà el posterior estudi de tot el material recuperat i de la tipologia del forn el que ens donarà una forquilla cronològica més acurada.

Aquesta estructura es trobava a una cota superior a les necessitats de l'obra. En conseqüència, el Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca va autoritzar el seu desmuntatge, sempre amb supervisió tècnica. Abans d'això vàrem

Figura 20. Vista zenital del costat nord del forn. Font: Magdalena Sastre i Javier Rivas.

Figura 21. Detall del material ceràmic localitzat durant el procés d'excavació. Font: Magdalena Sastre i Javier Rivas.

Javier Rivas Ortiz
C/ Miquel Mir, 5 (Inca)
Secció transversal A-A'
Escala 1:20

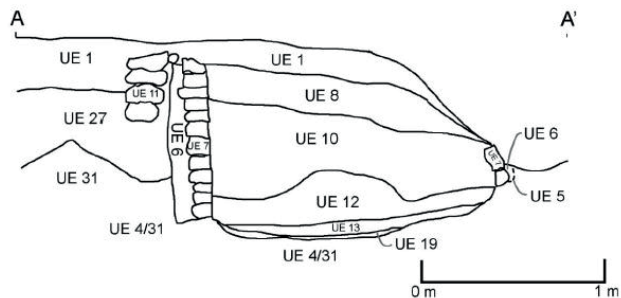

Figura 22. Secció transversal del forn. Font: Javier Rivas.

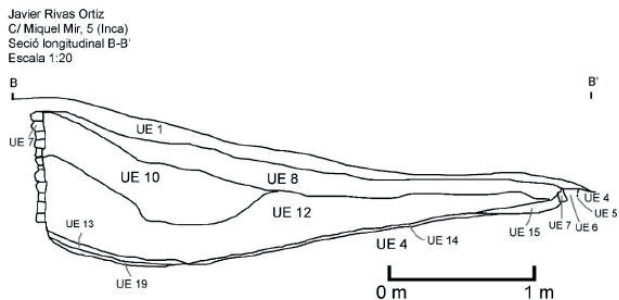

Figura 23. Secció longitudinal del forn. Font: Javier Rivas.

Figura 24. Estat del forn abans de procedir al seu desmuntatge. Font: Magdalena Sastre i Javier Rivas.

elaborar un minuciós registre de l'estructura. La documentarem en el moment final de la seva excavació realitzant una fotogrametria, imatges en detall dels murs de tovot, i actualitzarem les seccions (vegeu figures 22 i 23). Durant el procés de desmuntatge recuperarem diversos tovots en bon estat i poguérem afirmar que el forn ceràmic es va construir directament sobre el terreny natural (vegeu figura 24).

Per altra banda, en aquesta mateixa parcel·la s'han documentat diverses estructures muràries, molt arrasades, ja que varen ser afectades per les sabates de l'antic immoble, però que pensem que podrien estar relacionades amb el possible espai terrissaire.

Per tant, per acabar, podem dir que el seguiment arqueològic dut a terme durant les obres ha tret a la llum valuoses dades que ens permeten contrastar la informació de les fonts escrites sobre la important activitat terrissaire en el barri de Sant Francesc d'Inca.

5. CONCLUSIONS

Si bé és sabut que Inca té un passat terrissaire prou rellevant, la manca de fonts documentals i arqueològiques fa que a aquest no se li hagi pogut donar la importància que es mereix.

Ja es té referència de gerrers establerts a la nostra ciutat d'Inca al segle XV. Segons Margalida Bernat i Jaume Serra, el gran esplendor d'Inca com a productor de terrissa es donà ja en el segle XVII, amb l'arribada de nous artesans, degut al gran impacte que la pesta de 1652 va tenir a la nostra ciutat, i que generà la producció a gran escala de la ceràmica coneguda com a obra d'Inca o pinzell d'Inca (Bernat i Serra 1995).

Segons aquests mateixos autors, a finals del segle XVII a Inca se superaren les 25 gerrereries, que es varen anar situant al barri de Sant Francesc, prop d'un torrent (el de Can Tabou) i fora del nucli urbà (Bernat i Serra 1995), com era de costum.

A dia d'avui, les poques troballes arqueològiques van constatant aquest passat terrissaire tan actiu. Ja el 1971, al desmuntar-se les voltes del Convent de Sant Francesc, es van documentar un gran conjunt de peces de pinzell d'Inca que presentaven defectes de cocció, i que per tant es deuen associar a un rebuig de la producció terrissaire. Un aspecte important d'aquesta troballa és que a la clau central de l'arc hi havia la data de 1731, cosa que ens dona una cronologia *ante quem* per a la producció d'aquestes ceràmiques. La troballa no va ser objecte d'un registre arqueològic sistemàtic, i les peces actualment es troben al Museu de la Porciúncula (Bernat i Serra, 1995).

A l'any 2019, les obres que es van realitzar al carrer gerrers d'Inca van treure a la llum un total de nou estructures farcides de materials ceràmics que en un principi també es poden relacionar amb desperfectes de la producció de terrissa.

Ja més recents són les troballes que s'han fet al carrer del Rector Rayó i de l'Om, on també s'han documentat grans dipòsits farcits de peces ceràmiques que presenten defectes de producció i cocció.²

En el cas que ens ocupa, la documentació d'un possible taller de terrissa a la parcel·la on s'han realitzat les actuacions arqueològiques es veu reforçada per les fonts documentals. Al padró de 1861, hi ha un tal Bartomeu Tortella Estrany, de la nissaga dels Piritis, que l'ubica a l'illa d'on actualment es troba la Residèn-

2 Vegeu la comunicació "El subsol ens parla. Resultats preliminars de l'actuació arqueològica dels carrers del Rector Rayó i de l'Om d'Inca" de Magdalena Sastre i Raül Guardiola que podreu trobar en aquest mateix volum.

cia Miquel Mir.³ El fet de saber que la família Piritis ha estat una de les nissagues de terrissaires més conegudes de la nostra ciutat i que fins fa dos dies encara produïa ceràmica, junt amb les troballes arqueològiques que apunten a un possible taller de terrissaire, ens fa suposar que es tractaria del taller d'aquest mestre artesà. Per tant, les troballes que acabem de presentar són un altre indicatiu de l'activitat terrissaire que va tenir el barri de Sant Francesc.

REFERÈNCIES

Bernat i roca, M.; Rosselló bordoy ,g.; serra i barceló j. 1995. "La ceràmica a pinzell d'Inca. Els materials del convent de Santa Catalina de Sena (Ciutat de Mallorca. S. XVII). II Jornades d'estudis locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. Inca. (pàg. 181)

Bernat i roca, m.; serra i barceló jaume. 1995. "Els gerrers d'inca al segle XVII. La renovació d'una artesanía". II Jornades d'estudis locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. (pàg. 209)

Molina Costa, M. E.: "Catalogació del fons pictòric de la Residència Miquel Mir", a VI Jornades d'Estudis Locals: Inca, 22 i 23 d'octubre de 2004. Inca, Ajuntament d'Inca, 2005. P. 43.

Rayó Bennàssar, P.: "L'arquitectura a Inca durant el segle XX (1900-1940)", a I Jornades d'estudis locals: Inca. Ajuntament d'Inca, 1994. p. 231.

Textos electrònics

Ajuntament d'Inca. Catàleg patrimoni del terme municipal d'Inca [en línia]:

https://incaciutat.com/wp-content/uploads/normativa/Normativa%20urban%-C3%ADstica/27-11-2012_cataleg_AD/Fitxes/Elements_urbans/G000_Bens_interes_industrial/INC_G011_Residencia_Miquel_Mir.pdf

https://incaciutat.com/wp-content/uploads/normativa/Normativa%20urban%-C3%ADstica/27-11-2012_cataleg_AD/Fitxes/Elements_urbans/H000_Bens_interes_paisatgistic_i_ambiental/INC_H004.pdf

3 Volem agrair la inestimable ajuda de Miquel Pieras, qui ens ha proporcionat tota la documentació del padró de 1861, la qual ha estat fonamental per al nostre estudi.

EL SUBSOL ENS PARLA. RESULTATS PRELIMINARS DE L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA DELS CARRERS DEL RECTOR RAYÓ I DE L'OM D'INCA

Magdalena Sastre Morro,¹ Raúl Guardiola Navarro²

1. Arqueòloga. Historiadora. Grup de recerca Arqueouib
magdalenasastre@gmail.com

2. Arqueòleg.
gnraul96@gmail.com

Paraules clau: arqueologia, ceràmica, islàmic, pinzell d'Inca.

Resum. *Les obres de connexió del carrer de na Ferrilla i de l'Om, promogudes per l'Ajuntament, d'Inca, han estat objecte d'un seguiment arqueològic de les tasques on el subsol es veia afectat.*

Gràcies a aquesta intervenció s'han documentat diferents fases cronològiques, de les quals podem destacar les primeres evidències arqueològiques d'ocupació islàmica del municipi, així com grans sitges, de cronologia encara per definir, reutilitzades com a abocadors del rebuig de la producció dels terrissaires dels segles XVII-XVIII.

En total s'han pogut documentar cinc estructures associades a nivells islàmics, que en un principi pensem que es podrien tractar de possibles femers, i un total de vint sitges totalment farcides de material ceràmic, del qual destaquem l'obra del pinzell d'Inca.

Tot i que els resultats que aquí presentem no són concloents, ja que ens trobem en fase d'estudi, ens deixen veure la gran riquesa patrimonial del subsol inquer, el qual hauria de ser objecte d'un control més estricte per tal de preservar-lo.

Keywords: archeology, pottery, medieval period, islamic period.

Abstract. *The connection works between Carrer Ferrilla and de l'Om, promoted by the Inca City Council, have been the subject of an archaeological survey of the tasks where the subsoil was affected.*

Because of this intervention, different chronological phases have been documented, of which we can highlight the first archaeological evidence of Islamic occupation of the municipality. As well as large silos, of a chronology still to be defined, reused as dumps for the waste produced by the potters of the 17th-18th centuries.

In total, we have been able to document 5 structures associated with Islamic levels, which at first we think could be possible dunghills; and a total of 20 silos completely filled with ceramic material, of which we highlight the work of the Inca brush.

Although the results presented here are not conclusive, since we are in the study phase, they allow us to see the great patrimonial wealth of the Inquer subsoil, which should be subject to stricter control in order to preserve it.

1. INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica que aquí es presenta es realitzà dins el Projecte de connexió dels carrers de na Ferrilla i de l'Om, i la formació de plataforma única als carrers de l'Om i Rector Rayó al municipi d'Inca, entre el mesos de febrer i setembre de 2023.

El promotor de l'obra fou l'Ajuntament d'Inca, i les obres s'adjudicaren a l'empresa constructora Paesma SA. Les actuacions dins el projecte de l'obra eren el canvi de serveis existents al carrer del Rector Rayó i de l'Om, la realització de les connexions de servei que fossin necessàries i la col·locació d'un nou paviment per tota l'àrea afectada.

Les intervencions per a la instal·lació dels nous serveis estaven previstes a una cota d'uns 2 -2,50 metres de fondària màxima i amb una amplària de 50-60 cm.

Els controls o seguiments arqueològics es duen realitzant de manera sistemàtica des de fa pocs anys al nostre municipi (i no de la millor manera, tot i que sigui normativa municipal), cosa que ha fet que s'hagi perdut informació molt valuosa sobre el nostre passat.

Durant els darrers anys les diferents actuacions arqueològiques han tret a la llum informació històrica rellevant que ha ajudat a contrastar les fons escrites i, per tant, confirmar hipòtesis en les quals estan treballant diferents investigadors; d'aquesta manera es genera coneixement sobre el desconegut passat de la capital del Raiguer.

Amb la dita actuació arqueològica s'han documentat, per primer pic, nivells d'ocupació islàmica, de la qual les fonts escrites tant parlen, fins el punt que

el rei En jaume, després de la conquesta, diu que Inca és la segona vila més gran després de ciutat, fet que fins ara no s'havia documentat arqueològicament (vegeu Margalida Bernat Roca i Guillem Alexandre i Reus al seu article publicat en aquestes mateixes Jornades "...és l'alqueria major que és en Mallorques' AL-QA'RIA AL-SŪQ (YŪZ INKĀN, MAYŪRQA (1229-1232)").

Per altra banda, aquesta intervenció ha reafirmat la importat producció terrissaire que es va donar a Inca durant la segona meitat del segle XVII i al llarg del segle XVIII, amb la fabricació de la ceràmica coneguda com a pinzell d'Inca o obra d'Inca.

Cal dir que els resultats que aquí es presenten són molt preliminars, ja que ens trobem en una fase d'estudi molt inicial, de la qual només s'ha realitzat el treball de camp i resta per fer tot l'estudi dels materials recuperats.

2. DESCRIPCIÓ DEL TREBALL DE CAMP

El procés d'excavar amb metodologia arqueològica consisteix en la destrucció controlada de les restes excavades; per tant, la feina dels arqueòlegs és obtenir el màxim nombre d'evidències possibles, durant l'excavació, ja que mai més es tornarà a tenir les restes tal com van ser trobades. En el món de l'arqueologia existeixen diferents mètodes d'actuació i enregistrament, però l'utilitzat en aquesta intervenció ha sigut el que es coneix com a Mètode Harris, consistent en l'estudi, a través de la superposició d'estrats o nivells, del sediment (Harris, 1991).

3. DESCRIPCIÓ DELS ELEMENTS DOCUMENTATS

Al llarg de la intervenció realitzada en el carrer del Rector Rayó i en el carrer Om s'han descobert un total de 26 estructures excavades en el subsol. Aquestes presenten diferents tipologies, des de sitges fins a femers d'època islàmica, i fins i tot un clavegueram voltat de principis del segle XX. Però, en aquesta comunicació es descriuran les dues tipologies més nombroses i representatives: les sitges i els femers d'època islàmica.

3.1. Sitges

El concepte de sitja és utilitzat per denominar un tipus d'estructura generalment excavada en el subsol, amb una funcionalitat bàsica d'emmagatzemar

aliment (gra, blat...), i de tipologies morfològiques i dimensions que varien depenent del tipus, i de la quantitat d'aliment per a la qual hagi sigut construïda. Aquest tipus d'estructures es porten utilitzant des d'època prehistòrica fins a l'actualitat, en diferents indrets del planeta, i formen part del paisatge urbanístic de les diferents èpoques històriques.

Durant l'execució de l'obra en els carrers del Rector Rayó i i de l'Om, han sortit a la llum un total de disset sitges. Aquestes tenen una morfologia comuna entre elles, consistent en un coll i una base estrets, i una part central més ampla (tipus piriforme), així com unes dimensions variables, però que en tots els casos s'acosten als 2,90 m de profunditat, un diàmetre màxim d'1,90 m i una obertura de la boca de la sitja d'1,10 m.

Aquestes es disposen en la part central dels dos carrers, majoritàriament apareixen separades per una distància variable entre els 2 i els 4 metres, seguint un patró lineal; és a dir, les estructures es troben més o menys alineades entre elles (figura 1).

Durant l'excavació, s'ha registrat un cas més característic que els altres. En el moment de construcció d'una de les estructures de tipus sitja (ES - 2), es retalla part d'un dels femers islàmics (ES - 7) (figura 8), i com a resposta, per evitar que el rebliment interior d'aquesta segona estructura es filtri cap a l'interior de la primera i impedeixi un bon segellament, es decideix construir un mur de pedra lligada amb morter de calç (figura 2).

Aquesta solució constructiva es troba, per exemple, en el jaciment de La Indiana situat al municipi de Pinto, on en la sitja UE 4030 una de les parets no compta amb la consistència suficient per suportar el pes, i es realitza un aixecament d'un mur de lloses de pedra de petites dimensions (figura 3) (Escalera Guirado 2013).

Pel que fa a l'interior de les sitges, es troben reblertes de diferents estrats o nivells, els quals són identificats durant el procés d'excavació, per la diferència en la seva coloració o consistència, i enregistrats i retirats tot seguint el Mètode Harris, anteriorment explicat. D'aquesta manera obtenim una imatge, o secció, al més acurada possible de la forma en la qual es trobaven reblertes les sitges (figura 9).

Una de les característiques principals amb les quals compta aquesta troballa arqueològica és, sens dubte, el fet que cadascuna de les disset estructures de tipus sitja es trobés reblerta de material ceràmic, principalment, i restes metàl·liques i de fauna en menor quantitat. Aquest gruix ceràmica

està compost, essencialment, per ceràmica d'estil de "pinzell d'Inca", un tipus molt comú durant el segle XVIII a l'illa de Mallorca, i més concretament al municipi d'Inca.

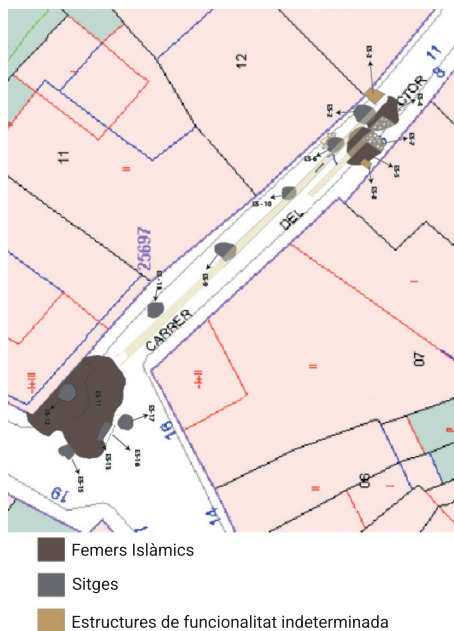

Figura 1. Situació en planta de les diferents estructures.
Font: Raul Guardiola Navarro.

Figura 2. Mur construït amb morter de calç i pedres que conforma la part superior de la paret sud de l'estructura número 2, vista des de l'interior d'aquesta. Font: Raúl Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

Figura 3. Sitja UE 4030 del jaciment de La Indiana (Pinto), amb una part de la seva paret formada per un mur de lloses de pedra. Font: Escalera Guirado 2013.

Altres restes arqueològiques característiques que s'han recuperat de l'interior d'algunes sitges són quatre fragments del que aparentment semblen rodes de molí (figura 4). Aquestes aparegueren en els fons de les estructures, just en contacte amb la base de les sitges.

La dita troballa, doncs, ens obre la porta a una nova comparativa amb d'altres evidències, les quals ens parlen que aquest tipus de restes podrien anar lligades al fet que, en algun moment d'ús de la sitja, formessin part de la tapadora d'aquesta. És el cas del jaciment de Gózquez, situat a la Comunitat de Madrid, d'època altmedieval, on es troben diverses sitges de morfologia molt semblant a les registrades al municipi d'Inca, i en les quals s'han recuperat fragments de pe-

dra de molí en el fons (figura 5). Davant aquestes evidències, els especialistes que estudien aquest jaciment conclouen que els dits fragments formarien part de la tapadora original de la sitja (Escalera Guirado 2013). Per tant, encara que és aviat per arribar a una conclusió definitiva, una de les opcions que s'ha de valorar per explicar la procedència i la funcionalitat dels fragments de molí esmentats és que possiblement formessin part del tancament d'aquestes estructures.

Figura 4. Fragment de roda de molí *in situ* en el fons de l'estructura número 6. Font: Raül Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

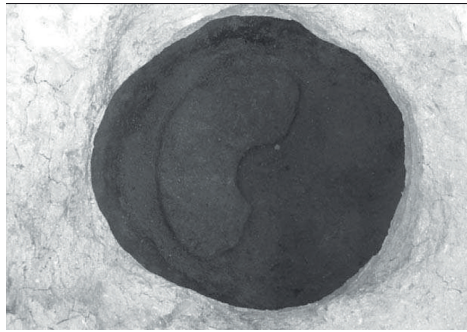

Figura 5. Porció d'un molí manual trobat a una de les sitges del jaciment de Gózquez. Font: Escalera Guirado 2013.

Davant la necessitat d'anomenar d'alguna manera aquest nombre tan abundant d'estructures, s'ha decidit utilitzar el terme de *sitja*, tenint en compte que és utilitzat per denominar estructures molt semblants en troballes paral·leles com és el cas dels jaciments de La Indiana i de Gózquez, situats a la Península, a més de ser utilitzat per anomenar d'altres estructures d'igual morfologia, però de diferent època, com és el cas del jaciment de Minferri (figura 6) (Prats Ferrando, 2013). En el cas de l'illa de Mallorca s'han realitzat dues excavacions amb un resultat molt semblant a l'obtingut en la intervenció a Inca, com és la realitzada al municipi de Manacor per Antonio Micol Argudo i Magdalena Salas Burguera, en què es van identificar un seguit d'estructures negatives que van ser dividides en dipòsits o cisternes, pous negres i sitges, aquestes últimes responen a una morfologia molt semblant a les trobades al municipi inquer (figura 7); i la intervenció arqueològica duta a terme al municipi de Sineu, per Elvira González i Jordi Ramis, en què, de la mateixa manera que en el cas de Manacor, s'identifiquen un seguit d'estructures negatives excavades al subsol reblertes de material ceràmic, entre el qual predomina l'estil de pinzell d'Inca, a les quals anomenen *sitges* i els atorguen una funcionalitat inicial d'emmagatzematge de gra i blat.

Davant d'aquestes evidències, encara que l'última funcionalitat donada a les estructures identificades durant la intervenció al municipi d'Inca sigui la de femers, es considera, doncs, que en un principi varen ser realitzades amb una clara funció d'emmagatzematge d'aliment, i que, per tant, han de ser anomenades com SITGES.

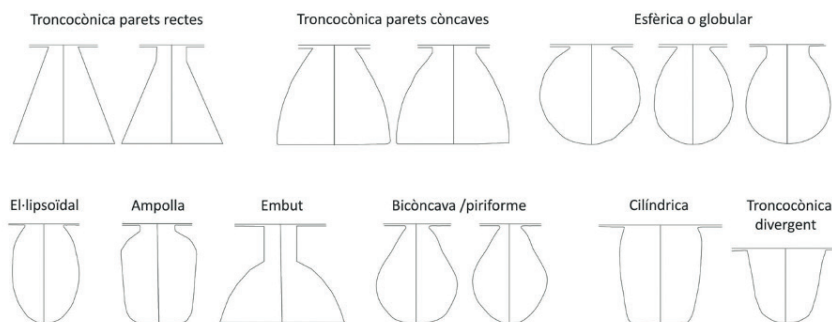

Figura 6. Tipologies de les fosses de tipus sitja segons la seva secció. Font: Prats Ferrando, 2013.

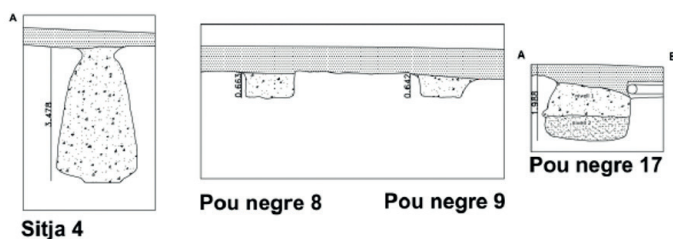

Figura 7. Seccions de les diferents tipologies d'estructures trobades al municipi de Manacor. Font: Argudo, Salas (2012).

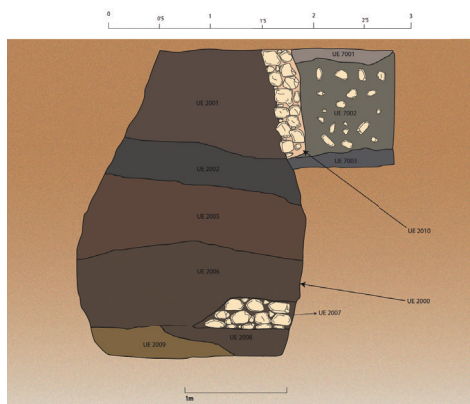

Figura 8. Secció de l'estructura número 2 i l'estructura número 7, en què s'observa el mur de pedra i morter de calç construït per contenir el sediment. Font: Raül Guardiola Navarro.

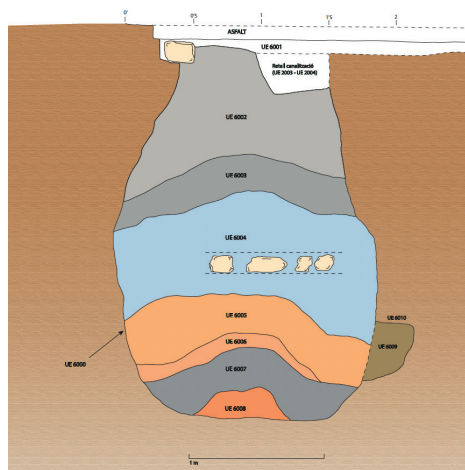

Figura 9. Secció de l'estructura número 6, en què s'observen tots els diferents estrats que conformen l'interior d'aquesta. Font: Raül Guardiola Navarro.

3.2. Femers

El segon tipus d'estructura, predominant en nombre, aparegut durant l'execució de les excavacions dels carrers del Rector Rayó i de l'Om, és el que denominem "femers islàmics", i apareixent un total de quatre estructures englobades dintre d'aquest terme.

Els femers islàmics consisteixen en estructures de secció barquiforme, és a dir, amb menys fondària als extrems, amb un mínim de 10 cm, i una major fondària a la part central, amb un màxim d'1,2 m, a més d'una longitud que varia entre els 2,20 m de les estructures número 4, 5 i 7 (figura 13), i els gairebé 12 m de l'estructura número 11.

La disposició d'aquestes, i a diferència de la de les sitges, les quals semblaven situades responnent a un patró, no sembla seguir una lògica, es troben ubicades a la zona central del carrer del Rector Rayó i en l'encreuament d'aquest amb el carrer de l'Om (consulteu figura 1). Igual que passa amb les sitges, la part alta d'aquestes estructures se situa immediatament per sota del nivell de carrer actual (figura 10), fet que provoca que els límits es trobin afectats per l'acció de diferents intervencions de manteniment i reparació del carrer, així com la instal·lació de clavegueram d'aigua i gas fora control arqueològic.

En l'interior dels femers islàmics es recuperen tant restes ceràmiques (figura 11) com fragments de fauna i restes metàl·liques d'època islàmica. En aquest últim cas un dels elements més característics es correspondria amb les restes d'una eina de ferro, de funcionalitat desconeguda (figura 12), apareguda durant l'excavació de la estructura número 11.

Figura 10. Fotografia de detall del procés d'excavació de l'estructura 5, en què s'observa la mínima diferència de cota entre el nivell de carrer actual i la part més alta dels femers islàmics. Font: Raül Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

Figura 11. Fotografia de detall de fragments de ceràmica islàmica recuperats en l'interior de l'estructura número 11. Font: Raül Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

Figura 12. Fotografia de detall d'una eina de ferro, apareguda durant el procés d'excavació de l'estructura número 11. Font: Raül Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

La funcionalitat d'aquest tipus d'estructures no és tan evident com en el cas de les sitges; la seva morfologia irregular, la qual no segueix cap tipus de patró, no ens indica cap tipus de resposta del perquè en època islàmica es realitzen aquests tipus de concavitats en el terreny. Per tant, en aquest cas, s'utilitza el terme *femer*, ja que les restes ceràmiques trobades a l'interior d'aquestes estructures (fragments ceràmics, elements metàl·lics...) podrien correspondre's amb les deixalles de qualsevol unitat domèstica en època islàmica, i tenint en compte que en tot moment històric la gestió del rebuig ha sigut un punt important a considerar, s'entenen aquestes estructures com punts per desfer-se d'aquests residus.

Una altra possibilitat que no es pot desestimar és que aquestes estructures siguin ubicacions on els terrissaires islàmics anaven a recollir material per realitzar els seus treballs ceràmics, i que posteriorment reomplissin els forats fets amb restes de deixalles.

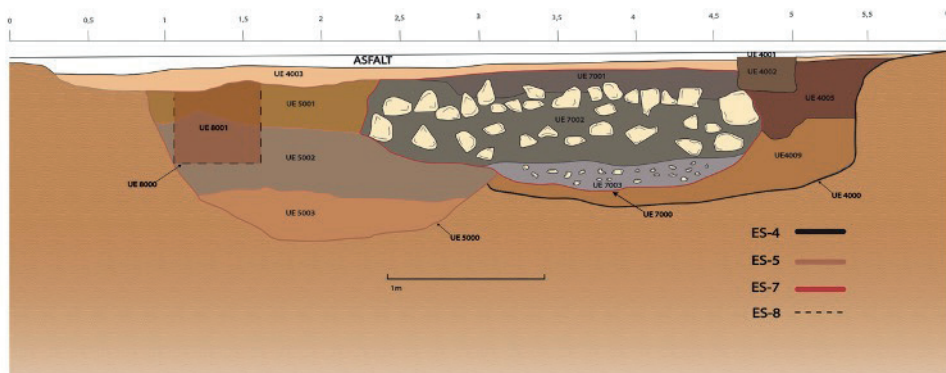

Figura 13. Secció de les estructures 4, 5, 7 i 8. Font: Raül Guardiola Navarro.

4. CRONOLOGIA DE LES ESTRUCTURES DOCUMENTADES

Tenint en compte la immediatesa dels descobriments, no s'ha pogut realitzar l'estudi a fons que és necessari per donar una cronologia com més acurada millor; per tant, el que es farà en aquest apartat és realitzar una aproximació cronològica de les diferents tipologies d'estructures.

En primer lloc, per ordre cronològic ascendent, se situen els femers islàmics. Aquests són reblerts de ceràmica islàmica formada per tipologies que semblen indicar que es corresponen a estructures realitzades, o com a mínim que es deixen d'utilitzar, durant els segles XII i XIII.

En segon lloc, se situen les sitges, aquest tipus d'estructura compta amb una complicació més gran en el moment de donar una cronologia acurada. Per una banda, com s'ha descrit anteriorment, hi ha diversos casos en què les sitges es construeixen de manera que afecten parcialment femers islàmics, això ens indica una posterioritat de construcció; és a dir, en el moment en què es construeixen les sitges, els femers islàmics ja no estan en ús, per tant, podem assegurar que les sitges són posteriors als femers. Per altra banda, les sitges es troben reblertes, majoritàriament, per ceràmica d'estil de pinzell d'Inca, que inicia la seva producció entre els segles XVII i XVIII; això ens indica que el moment de construcció de les sitges és anterior als esmentats segles. Per tant, tot tenint en compte els punts descrits i que no s'han trobat evidències arqueològiques que ens indiquin una cronologia concreta, únicament es pot assegurar que les sitges són construïdes en algun moment comprès entre els segles XIII i XVII.

5. MATERIALS DOCUMENTATS DURANT LA INTERVENCIÓ

5.1. Material islàmic

Del material ceràmic d'època islàmica documentat durant les actuacions realitzades, i seguint Rosselló Bordoy (1991), ens trobem amb diferents tipologies que a continuació presentarem:

- Elements d'emmagatzematge i transport, com poden ser alfàbies, gerres, ancolles...

Figura 14. Fotografia de detall d'un coll de gerra, on es pot veure la decoració a bandes negres. Font: Raúl Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

- Elements per al servei de taula: gerretes, cadaf, redoma, safa, escudella, olles, cassola, llibrell, tapadora.

Figura 15. Fotografia d'una gerreta, una safa (amb vorera pintada en vermell) i una petita escudella. Font: Raül Guardioli Navarro i Magdalena Sastre Morro.

- Elements d'il·luminació com fragments de llànties o llumetes.

Figura 16. Fotografia de detall de decoració esgrafiada i corda seca. Font: Raül Guardioli Navarro i Magdalena Sastre Morro.

La classificació que acabem de fer respon a la funcionalitat dels objectes, que ens dona una pinzellada dels elements representats en aquests femers. Tot i això, aquesta és una informació molt general ja que, com hem dit, ens trobem en una fase molt inicial de l'estudi i aquesta informació es pot veure modificada o complementada amb les aportacions dels diferents estudis que es duran a terme.

A banda de la funcionalitat dels elements, en aquesta primera fase ja hem pogut identificar diferents tècniques decoratives, com poden ser la decoració amb pintura (negra, blanca, vermella...), amb diferents motius decoratius (vegeu figures 14 i 15); així com també una tècniques decoratives associades a ceràmica fina, com és la corda seca i l'esgrafiat.

A banda del material ceràmic, dintre d'aquestes estructures també s'han documentat altres tipus de materials com poden restes orgàniques, fauna i restes de carbó, així com també elements de bronze (tot un seguit d'agulles) i ferro (vegeu figura 11).

Figura 17. Agulles de bronze. Font: Raül Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

5.2. Materials segles XVII i XVIII

El reble de les estructures que hem identificat com a sitges era farcit de materials ceràmics que en un principi presenten una forquilla cronològica de mitjan segle XVII i segle XVIII. La gran part d'aquest material s'ha associat a la producció terrissaire local coneguda com a obra o pinzell d'Inca. Es tracta d'una ceràmica molt característica que presenta un fons blanc¹ (o groguenc) sobre el qual es decora amb verd i manganès. Diversos autors apunten que, a Mallorca, d'aquesta producció ja es té constància documental a mitjan segle XVII (Bernat, Bordoy i Serra, 1995).

Es tracta d'una producció basta i, tot i que la seva decoració sigui –tant a nivell formal com de tècnica– molt simple, sí que necessitava d'una especialització. Les decoracions es generaven a partir de pinzellades gruixudes poc acurades i amb imatges de motius geomètrics i vegetals, a les quals trobem representacions molt simples i d'altres de molt més complexes (Bernat, Bordoy i Serra, 1995).

Figura 18. Escudella d'orelletes pinzell d'Inca. Font: Raül Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

Com bé hem dit, els colors predominants en les decoracions del pinzell d'Inca són el verd i el manganès, però també tenim un nombre important de peces amb decoració en blau. La decoració en verd és la dominant i és el color que s'empra per fer els motius decoratius centrals, l'orla i les orelletes; en

¹ Coberta estannífera.

canvi, el manganès només s'utilitza per separar aquestes decoracions o bé per fer línies fines al voltant de les vores (González i Ramis, 1998).

Cal dir que a l'obra del pinzell d'Inca s'elaboraven bàsicament peces per al servei de taula que van des de les escudelles (sempre amb orelletes i triangulars, i de diferent grandària), plats plans (també de diverses mides), plats fonsos i plats grans o safes per servir.

Figura 19. Escudella de pinzell d'Inca amb decoració en verd i blau. Font: Raúl Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

Figura 20. Safa i gran plat en decoració verd i manganès (pinzell d'Inca). Font: Raúl Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

Allò interessant d'aquests conjunts ceràmics documentats dintre de les sitges és que es tracta del rebuig dels mestres terrissaires establerts en aquella zona. Això significa que tenim pràcticament la cadena operativa de la producció d'aquests elements, amb peces sense decoració, peces que només mostren la capa estannífera (i que presenta defectes de cocció), peces amb la decoració aplicada a sobre l'argila i sense una cocció posterior,² peces acabades i que presenten defectes de cocció...

Figura 21. Escudella i plat en una primera fase de decoració, i escudella cuita amb defectes de producció i decoració en blau. Font: Raúl Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

2 Aquestes presenten la decoració en negre, ja que l'òxid de coure és d'aquest color, i gràcies a la reacció química que es produeix amb l'aplicació del corresponent esmalt i les altes temperatures adquireix el color verd.

A banda de l'obra o pinzell d'Inca, en aquests conjunts s'han documentat altres tipus de ceràmica, com poden ser les escudelles amb vidriat melat, les olles amb vidriat marró, una gran quantitat de fragments de gerres, algunes d'elles amb petites decoracions incises, entre d'altres. Un element característic que també s'ha documentat són una espècie d'estructura ceràmica, de forma arrodonida i amb un forat de secció triangular al llarg del seu cos.

A banda, també es van trobar una espècie d'elements de secció triangular i allargats, que finalment es va poder relacionar amb l'element anteriorment descrit. Pensem que es tracta d'una estructura feta d'argila que possiblement servia per col·locar les escudelles perquè s'assequessin abans de la primera cuita.

Figura 22. Restes del que podria ser l'assecador d'escudelles. Font: Raül Guardiola Navarro i Magdalena Sastre Morro.

5. CONCLUSIONS

Amb aquest treball que acabem de presentar volem donar a conèixer el gran potencial que té el subsol inquer a nivell arqueològic i històric, i que, per tant, és imprescindible que es vetlli per la salvaguarda del patrimoni que roman a sota dels nostres carrers.

Aquestes troballes tenen una gran rellevància pel que fa a la història del nostre municipi, ja que per primer cop s'han documentat arqueològicament nivells d'ocupació islàmica a la nostra ciutat. Com bé hem dit abans, la presència islàmica al municipi d'Inca és de sobra coneguda, gràcies a les fonts documentals que ens parlen de la importància del nostre municipi en aquesta època, on avui en dia encara queden algunes reminiscències del que fou l'Inca islàmica, que ens expliquen de la millor manera els nostres companys Margalida Bernat Roca i Guillem Alexandrae i Reus al seu article publicat en aquestes mateixes Jornades "...ÉS L'ALQUERIA MAJOR QUE ÉS EN MALLORQUES' AL-QA'RIA AL-SŪQ (YŪZ INKĀN, MAYŪR-QA) (1229-1232)".

Per altra banda, la documentació dels femers dels terrisseries de mitjan segle XVII i XVIII ha constatat la rellevància la producció ceràmica que es duqué a terme en aquella època, i més en concret de l'obra del pinzell d'Inca.

Al 1971, durant les obres que es dugueren a terme al claustre de Sant Francesc, a les voltes d'aquest es va documentar un gran nombre de peces de pinzell d'Inca que presentaven defectes de cocció. El fet que es trobessin com a reble de les voltes ens indica que segurament es tracta d'una producció local; a més, va aportar una cronologia per a la producció d'aquestes peces prou significativa,³ ja que a la clau de l'arc central hi havia la data de 1731, la qual cosa és una mostra que la producció de les dites peces s'havia produït amb anterioritat (Bernat i Roca, Serra i Barceló 1995).

A banda de les estructures documentades en els carrers del Rector Rayó i de l'Om, cal recordar que l'any 2016 ja es van documentar una sèrie d'estructures que presenten la mateixa tipologia i disposició al carrer dels Gerrers, paral·lel al carrer del Rector Rayó.

Més recentment, al 2021, durant les obres de reforma de la Residència Miquel Mir, també es van documentar restes associades a un possible taller de terrissaire, on es van poder identificar les restes d'un forn de ceràmica.⁴

Per tant, totes aquestes troballes ens parlen de zona del barri de Sant Francesc, com a nucli de producció ceràmica i on es van anar a establir tots els artesans terrissaires.

3 Hem de tenir en compte que en aquella època encara no es tenia clar que fos una producció inquera, i molt manco un ventall cronològic de la seva producció.

4 Per a més informació, vegeu la comunicació "Retalls de la gerreria d'Inca. Resultats preliminars de la intervenció arqueològica subsidiària de les obres de reforma de la Residència Miquel Mir", que apareix en aquest mateix volum.

REFERÈNCIES

Bernat i Roca, M.; Rosselló Bordoy, G; Serra i Barcelo J. 1995. "La ceràmica a pinzell d'Inca. Els materials del convent de Santa Catalina de Sena (Ciutat de Mallorca. S. XVII). II Jornades d'estudis locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. Inca. (pàg. 181)

Bernat i Roca, M.; serra i barceló jaume. 1995. "Els gerrers d'inca al segle XVII. La renovació d'una artesania". II Jornades d'estudis locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. (pàg. 209)

González Gozaro, E.; Ramis i Ferriol, J. 1998. "Els dipòstis domèstics subterranis d'època alt-medieval a Sineu". Primeres Jornades d'Estudis Locals Mancomunitat del Pla de Mallorca.

Harris Edward, C. 1991. "Principios de estratigrafía arqueológica", Crítica, Barcelona.

Micol Argudo, A.; Sales Burguera, M. 2010 "Seguiment Arqueològic al centre de Manacor. Evidències de la trama urbana d'època islàmica", *IV Jornades d'Estudis Locals de Manacor: Fets i protagonistes*, Institut d'Estudis Baleàrics, Manacor , pp. 27-35.

Prats Ferrando, G. 2013 "Aproximació tipològica i funcional de les estructures excava- des al jaciment del bronze ple de Minferri (Juneda, les Garrigues): emmagatzematge i conservació a la Catalunya occidental". RAP (Revista Arqueològica de Ponent).

Rosselló Bordoy, G; 1991 "El nombre de las cosas en Al-Andalus: una propuesta de terminología ceràmica." Monografies d'art i arquitectura. Museu de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana. Palma de Mallorca.

"...ÉS L'ALQUERIA MAJOR QUE ÉS EN MALLORQUES" AL-QA'RIA AL-SŪQ (YŪZ INKĀN, MAYŪRQA)(1229-1232)

Margalida Bernat i Roca,¹ Guillem A. Reus i Planells²

1. Doctora en Història
mbir.57@gmail.com

2. Doctor en Història de l'Art
guillemreusplanells@gmail.com

*...l'Islam l'ha abandonada i hi ha desordre
i desarrelament pertot arreu, car sa estrella
de bon averany ha deixat de brillar
i s'ha elevat sa mala planeta.
ibn 'Amira al-Maḥzumī (1184-ca. 1261)*

Paraules clau: Mayūrqa, Inkān, yūz/districte, qa'ria/alqueria, sūq/mercat, vila, segle XIII.

Resum. *Ara per ara no s'ha analitzat el perquè una qa'ria –alqueria– del yūz Inkān, a ulls dels nous senyors feudals, s'interpretà com una 'vila' i així aparegui en els Repartiments de Mallorca. El que pretén és un besllum de quins elements ho determinaren a partir de les poques dades a l'abast, de la comparació amb altres llocs andalusins i de l'anàlisi de l'espai reflectit en els plànols d'Inca de principis del segle XIX. La cronologia s'ha determinat entre l'assalt a Madīna Mayūrqa (1229) i el control teòric de la resta de l'illa (1232).*

Keywords: Mayūrqa, Inkān, yūz/district, qa'ria/farmhouse, sūq/market, vila, 13th century.

Abstract. *So far, it has not been analyzed why a qa'ria –farmstead– of the yūz Inkān, in the eyes of the new feudal lords, was interpreted as a 'village' and thus appears in the Repartiments of Mallorca. Es what he intends is a glimpse of what elements determined it based on the few available data, the comparison with other Andalusian places and the analysis of the space reflected in the Inca plans of the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. The chronology has been determined between the assault on Madīna Mayūrqa (1229) and the theoretical control of the rest of the island (1232).*

1. INTRODUCCIÓ

De fer cas als autors clàssics de la Història de Mallorca, Inca ha estat un nucli destacat des de temps immemorial. Basti recordar que Joan Binimelis (2104, p. 304), el 1595, n'afirmà que *fou major que no es ara* basant-se en les restes arqueològiques. El cardenal Antoni Despuig el seguí i, a la vinyeta d'Inca del seu mapa de Mallorca realitzat entre 1784-1785, apuntà que Inca va ser una de les grans poblacions en temps dels romans, una idea que José Barberí (1807, p. 3 de l'*Apéndice*) no dubtà a recollir.

Acte seguit de la conquesta de 1229 i abans d'assolir un relatiu control de l'illa a 1232, els nous senyors feudals iniciaren el procés d'adaptació als propis conceptes anihilant tot el que ja era el passat musulmà i no s'ajustava als seus interessos. En el moment de la conquesta, el territori de Mayūrqa es trobava bàsicament organitzat en *ayzā'* (plural de *yūz* = districte) i cada districte dividit en explotacions agràries, on la *qa'ria* hi tenia un paper principal. La documentació feudal, emperò, posa de relleu quan aviat desaparegué divisió territorial andalusina substituïda per un nou sistema administratiu amb la definició de nous límits i la implacable aparició de nous topònims (Barceló, 1984, pp. 89-96).

Part d'aquest procés es va fer a partir de determinades *qa'ria*[s] que es categoritzaren com a nucli semiurbà o protourbà. Una d'elles es trobava en el *yūz Inkān*, i és un clar exemple de potenciació d'una entitat que destacava entre els del seu entorn. El que es pretén a partir d'aquí és fixar algunes fites que permetin besllumar a grans trets quina era la realitat de com era una *qa'ria* d'aquest *yūz* en el moment de la conquesta.

2. EL YŪZ INKĀN, 1229

Segons els diversos repartiments reials (Rosselló, 2007), en el moment de la conquesta feudal (1229) Mayūrqa es trobava dividida en catorze *ayzā'* –plural de *yūz*– més l'*ahwāz al-Madīna*, posterior terme de Ciutat de Mallorca. Un d'ells era *Inkān*. En el *Libre dels Feyts*, el topònim ja apareix llatinitzat i s'informa que, en el març de 1230, el rei hi havia de romandre en una de les sortides a la zona muntanyosa del nord de l'illa. Se'n diu que *és l'alqueria major que és en Mallorques* i es qualifica de 'vila' (Jaume I, 1982, §94-95). Només un altre nucli va rebre el mateix qualificatiu i va ser a *Ŷiynāw* (Soto, 1984, ff. 11v i 58r), on l'origen del poble resideix en una alqueria d'una certa entitat respecte a la resta de les que componien el districte, la qual ja presentà en època andalusina un petit nucli urbà embrionari on se situaren cases, una mesquita, una necròpoli, uns banys i un alcàsser; aquest sembla ser que s'hauria reconvertit en palau dels reis de Mallorca a partir de 1309 (Sastre, 2004, 66).

A la crònica de Pere Marsili es diu que el rei *vidit eos quod ibant ad quandam villam quae Incha dicitur* (Llabrés; Rosselló, 1998, p. 33), frase que en la versió catalana se sintetitzà en *una vila que Incha es apeylada* (Quadrado, 1850, p. 113). Aquesta crònica s'acabà de redactar el 1313, quan les *Ordinacions de les viles* (1300) dictades per Jaume II estaven en vies de desenvolupament (Cateura, 2002) i la percepció dels fets podia haver variat. Amb tot, són afirmacions prou suggeridores, però abans de prendre-les del tot al peu de la lletra ho paga deturar-se en alguns aspectes i detalls.

A les diferents versions del *Llibre del Repartiment* no hi apareix cap *qa'ria Inkan* ni cap que es correspongui amb alguna de les seves variants llatinitzades (Incan, Incha, Inqua, Ynca...), en canvi sí que hi ha un *yūz Inkān*. Situat a la zona centre nord de l'illa de Mallorca, es correspon gairebé amb l'actual comarca del Raiguer (mapa *ut supra*).

El topònim *Inkān* és d'origen amazic¹ amb el significat de 'lloc de pujada', 'terreny ascendent'; una explicació més que plausible al ser un *yūz* majoritàriament ocupat per grups de la tribu *Marnīza* (Poveda, 1980, p. 81) i d'on deriva Vernissa. És lògic que donassin un nom en la seva llengua natal a una geomorfologia de pla inclinat entre el *yūz al-Ŷibāl* –zona central de la serra de Tramuntana– i la zona *Ŷiynaw*/Sineu i *Murūh*/Muro, ambdues de terres d'al·luvió ja en el Pla de l'illa. Ho corrobora l'existència del mateix topònim a Gra-

nada, on sí hi havia una *qaryat Inqar* ubicada en un paisatge semblant a l'inquer (Ruíz, 2010, p. 66) o, segons Pablo Galera i dins la mateixa línia etimològica, l'existència del poblet amazic d'*Inkal* a la regió de Drāa-Tafilalet, entre Marràqueix i Ouarzazate, a la vessant sud-oriental de les muntanyes de l'Atlas (2020).

Figura 1. Mapa. Els *ayzā'* de Mayūrqa (ca. 1229-1230) A partir de BARCELÓ "Sobre la divisió", 1984a, p. 95 (reelaborat).

1 Amazic (*amazigh* –persona lliure–, plural *imazighen*), el nom que es donen a si mateixos els berbers, al considerar que aquesta denominació és pejorativa pel seu significat grecollatí de 'bàrbar/salvatge'.

3. QUÈ ÉS UNA QA'RIA?

Abans d'entrar de ple en el tema ho paga deturar-se a saber què era una *qa'ria*, un concepte que ha estat i encara és tema de debat de com l'entenien els andalusins i com la varen percebre els cristians, ja que no hi ha una correlació exacta.

Les definicions més corrents es poden resumir dient que és una casa de camp amb terra generalment de conreu i ocasionalment s'hi afegeix que té una població minsa, que es tracta d'un petit llogaret habitat per una comunitat de pagesos lliures i independents (Guichard, 1979, pp. 41-52), o que és una concentració de cases associades a un terreny de conreu característica del món islàmic, a vegades amb una torre adjacent com passa a València (López, 1994).

El problema rau que les diverses definicions sovint pequen de genèriques o es perden en divagacions poc aclaridores i, a l'hora d'aplicar-ho a la història i/o l'arqueologia, queden massa serrells pendents i s'hi han d'afegir altres explicacions bastant més complexes. Una d'elles és que una alqueria se sol situar en un vall de certa importància on hi ha recursos hídrics, i s'hi basteixen sistemes hidràulics destinats principalment al reguiu que es poden compartir amb altres alqueries, però també hi ha alqueries amb sistemes irrigats més petits que, en aquest cas, no són compartits (Kirchner, 1994, p. 319). En resum, el que s'ha d'entendre és que una alqueria suposa una zona de residència, un sistema hidràulic, els conreus i qualsevol altra terra destinada a pastures (Kirchner, 1998a, p. 370), i que pot tenir algun raval (Soto, 2013, pp. 457-483).

Les seves dimensions són variables, el nucli d'habitatge constava de diverses cases i amb diversitat d'explotacions associades com ara els *rahal*[s] (Martínez, 2005, p. 115), però aquest no es tracta del que avui en dia se'n diu raval, sinó de raval en el mateix sentit de l'*arrabal* castellà (Rubiera, 1984). La diferència entre *qa'ria* i *rahal* resta pendent (Barceló, 1986, p. 240), per més que la primera es dedicaria al conreu i el segon seria més aviat ramader, en una relació en què el *rahal* suposaria una divisió de la *qa'ria* (Barceló, 1987a), encara que els límits de l'una i de l'altre sovint fossin difusos (Poveda, 1994).

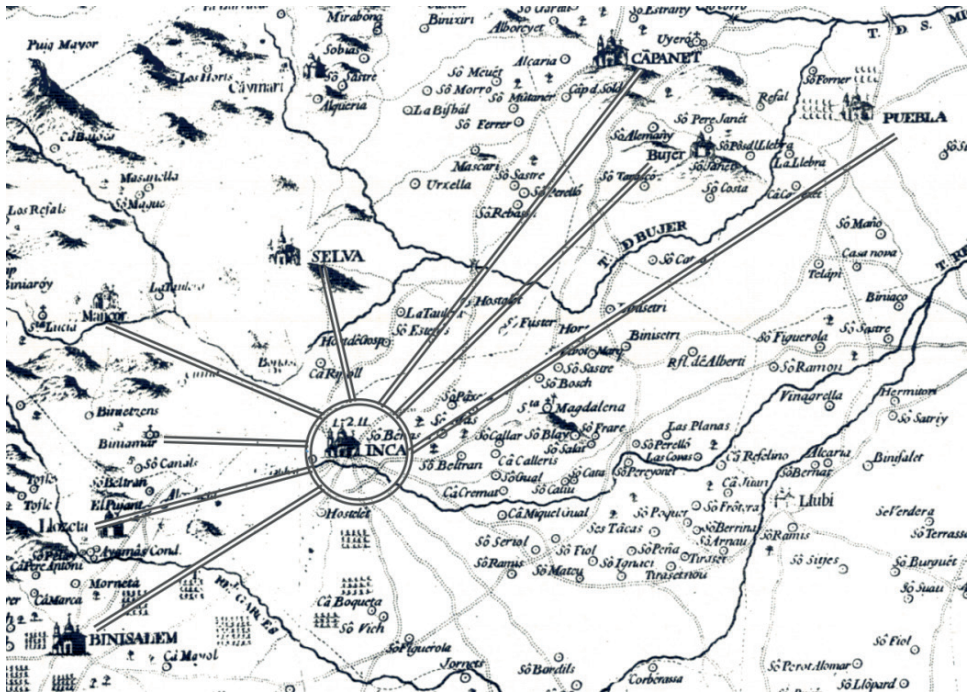
Una altra qüestió és si les alqueries o algunes d'elles assumien un paper bé polític o bé administratiu més enllà de la gestió agrícola pròpiament dita, actuant de centres aglutinadors d'una determinada contrada, i si això influí en la categorització que en feren els nous senyors feudals (Kirchner, 1984, p. 319).

Tot plegat, emperò, resulta molt teòric i pot suposar una tasca un tant complicada traslladar-ho a la realitat. El que aquí es pretén és aplicar-ho fins allà on sigui possible al cas d'*Inkān* o, almanco, traçar unes línies mestres que permetin precisar-ho més endavant.

4. ALCARIAT AZOCH

Una *qa'ria* a destacar en el *yŷz InkĀn* és la *alcariat Azoch/Kariat Azoq*, present en quatre dels cinc textos del *Repartiment*, transcrita com a *al-qa'ria al-sūq* o *al-qaryat as-sūq* (Rosselló, 2007b, p. 385), l'alqueria del mercat. És un topònim que s'ha d'atribuir que a les seves rodalies hi havia un mercat a cel obert i d'ell prenia el nom. Formà part de la porció de Jaume I, que el 1232 la cedí a l'infant Pere de Portugal, el qual se la reservà (Soto, 1984, f. 4v).

No és l'única *qa'ria* amb aquest nom. Se'n localitza una al *yŷz de Bullānsa/Alcúdia - Pollença*, amb 4 jovades (Soto, 1984, f. 57v; Rosselló, 2007b, pp. 148

REFERENT ÀRAB	ACTUAL	RTA	KM	TEMPS (±)
	Lloseta	Camí Vell d'Inca	3,4	47 min.
<i>benī 'Ammār</i>	Biniamar	Camí d'Almadrava	3,8	50 min.
<i>Xilvar</i>	Selva		4,8	1 h. 5 min.
<i>Manqur</i>	Mancor	Camí Vell de Selva	5,5	1 h. 15 min.
<i>Qanūrūsa</i>	Binissalem		7,8	1 h. 30 min.
<i>Bujar?</i>	Búger	Camí Vell d'Alcúdia	8,9	1 h. 50 min.
	Campanet	Camí Vell de Campanet	9	1 h. 50 min.
<i>Huyar-al Fas</i>	Sa Pobla		12,9	2 h. 35 min.

Figura 2. Distàncies, recta via, a menys d'un dia de camí. Font: elaboració pròpia a partir del mapa del cardenal Antoni Despuig, 1785-1786.

i 396). Una altra es trobava a *Manaḡūr*/Manacor (Mut; Rosselló, 1993, pp. 116-117; Rosselló, 2007b, p. 135). D'ambdues s'afirma que varen ser l'origen de les respectives localitats.

S'ha de pensar en un *sūq*/mercat setmanal destinat als usuaris locals i els de l'entorn més proper. Ja que anar a peu era el més freqüent, significa abraçar un radi de poc més o menys d'uns 10 km (figura 2), de tal manera que es pogués fer el trajecte d'anar i tornar en un sol dia (Rosselló, 2013, p. 450). D'aquesta manera, els indrets d'influència d'aquest *sūq* inclourien en un arc pel N de Binissalem a sa Pobla, on aquesta darrera seria el punt més llunyà, mentre que el més proper seria Biniamar.

Devia ser de periodicitat setmanal, el que se solia dir un *sūq al-arba'a*, sovint traduït com a mercat del dimecres que s'acostumava fer en un lloc ben conegut, d'accés fàcil, d'acceptació general i que es podia complementar amb una fira anual (Hourani, 2013, cap. 7). Després de la conquesta cristiana, el mercat d'Inca es fa el dijous, mentre que el de Sineu té lloc els dimecres. Res impedeix que se segueixi el calendari d'època andalusina per simple costum, i perquè així es facilitava la mobilitat sobre la dels venedors de caràcter ambulat.

5. LA ZONA D'HABITATGE

Un aspecte a dilucidar és quin podia ser l'emplaçament escollit per a la zona d'habitatge d'una *qa'ria*. Se'n pot suposar una zona d'habitatge amb un o més carrers (Cressier, 1991, p. 412) i que comptava almanco amb una *hara* o *arrabād* –raval, barriada perifèrica– (Malpica, 1999, p. 148; Jover, 2002, p. 457). No és demés recordar que, en català antic, 'vila' tenia el sentit de llogaret, mentre que el derivat 'vilar' s'aplicava a ravals (Font, 1999); un significat que no sembla coincident amb el que pogués tenir per a un andalusí. Si bé és cert que *llogaret* se sol traduir com a *aldea*, en àrab se'n diu *ad-da'iya*, un topònim que es troba en diverses variants i diminutius com en els casos del *yūz Bullānsa*/ Pollensa/Alcúdia – Pollença i el *yūz Ŷīynāw*/Sineu de (Rosselló, 2007b, pp. 393 i 402), un indicatiu de dues categories diferents o no seria necessari diferenciar-lo.

També crida l'atenció l'existència d'una sèrie de topònims al·lusius a funcionaris (quadre I), sense que signifiqui que fossin residents habituals. Igualment podrien correspondre al lloc on s'hostatjaven aquests funcionaris o, fins i tot, podria tractar-se d'un topònim heretat per qui ja no era funcionari ni ja tenia cap càrrec. El cert és que només era a Madīna Mayūrqa on s'acumulaven tants de càrrecs, cosa que no fa sinó confirmar la categoria d'*Inkān*

com a centre d'una certa importància. Per això mateix, no es pot deixar de pensar que, amb l'excusa del *sūq*, no fos el lloc on els delegats del *mahazan* (Barceló, 1984b) exercissin l'administració del territori, com ja s'ha dit en alguna ocasió (Kirhcner, 1998b). Els topònims detectats són:

<i>al-hâzim</i>	tresorer
<i>al-mushrif</i>	almoxerif o recaptador dels drets de les duanes
<i>al-kâtib</i>	escrivà, secretari
<i>al-qâ'id</i>	responsable de la defensa d'una fortalesa / comandant militar
<i>al-walí</i>	valí, governador

Taula 1. Topònims al-lusius a funcionaris. Font: Rosselló, 2007b, pp. 384-391.

Fossin quines fossin les característiques del nucli de població a debat, resta clar que es mostrava més 'urbà' que els d'altres contrades, és innegable. Així, quan s'esmenta el *rahal Almerii* –rahal del d'Almeria– s'indicà

que es trobava *prop de la vila* (Soto, 1984, ff. 6r i 53v; Rosselló, 2007b, p. 385), mentre que d'un altre *rahal* innominat s'anotà que es trobava *iuxta villa Inkan* (Rosselló, 2007b, p. 390). No se sap la localització de cap dels dos *rahal[s]* esmentats. De la mateix manera se'n fa al·lusió al xerrar del que va correspondre als Homes de Barcelona, que se situa *iusta villam Yncha* (Soto, 1984, f. 54v).

Tal vegada no passi de ser una coincidència, ja que se suposa que els rafals responien als mateixos principis de poblament que les alqueries i que mantien qualche tipus de vincle amb les que els eren veïnades, a vegades englobats en elles i més aviat dedicats a la ramaderia. No es tracta d'una relació només basada en l'organització de l'espai agrícola, sinó probablement en algun altre lligam de tipus institucional, administratiu o familiar (Kirchner, 1984, pp. 344-345).

5.1. Les condicions necessàries

En un intent de perfilar una zona de residència factible d'interpretar-se com una 'vila', s'ha procurat delimitar un emplaçament on coincideix el conjunt de factors necessaris.

5.1.1. L'aigua

Segons J. Binimelis (2014, pp. 304 i 310-311) les aigües d'Inca no són *actes ni bones per beure* a més d'indicar *algun falta de aygues*, tot afegint que s'hi conduïren alguns cabals per tal de regar i moldre, al mateix temps que en ressenya d'altres que no s'aprofiten. Contràriament a aquestes afirmacions, es disposa d'abundant aigua, que sovint aboquen en els dos torrents principals: el de sa Canaleta al N i el de Can Tabou al S, ambdós avui desapareguts del paisatge

urbà al trobar-se soterrats, a més d'almanco una *ʿayn* –la Font Vella– i els *qa-nat[s]* (mapa V: I, II, III i IV). Un conjunt d'aigües més que suficient per atendre el conreu, la ramaderia i impulsar fins a 30 molins (tres d'ells en una sola casa) del total de 197 comptabilitzats a Mayūrqa (Barceló, 1987b, pp. 260-261).

Els torrents resulten determinants a l'hora de definir l'emplaçament del nucli urbà, ja que es troba encaixat entre el de Can Tabou i el de sa Canaleta (quadre V: I i II), ambdós amb terres de conreu a les seves voreres, on es podien obrir pous verticals o sínies per aprofitar els aquífers alimentats per les filtracions dels torrents i per les pluges en una època que eren més abundoses que no ara (Estrany, 2001).

5.1.2. Vies de comunicació

Una de les característiques de la ciutat d'Inca és que encara ara es tracta d'un nus de comunicacions per la seva situació. Són diversos els llocs que es disputen el títol de centre geogràfic de Mallorca (Bauzá *et al.* 2017), però no sembla discutible que Inca és el fulcre entre les badies de Palma i les d'Alcúdia/Pollença, alhora que també ho és entre el Llevant i la serra de Tramuntana des de temps immemorial.

D'aquí que resulti un punt prou idoni per a una *qa'ria sūq* al ser el creuer d'una sèrie de vies principals i secundàries, un nus de comunicacions afavoria la ubicació d'un e *sūq*. Les primeres rebien el nom de *mahaýya*, i es diferenciaven d'altres com *tariq* –ruta– y *balat* –via pavimentada o de lloses– (Rosselló, 2007c, p. 415), una xarxa de camins de caràcter radial que enllaçaven amb Madīna Mayūrqa i la resta de l'illa (Rosselló, 2007b, pp. 46-47). D'entre ells primers, basti tenir presents els següents:

- *mahaýya Inkān* (figura 4: 1). Primer tram de l'antiga calçada romana *Palma-Pollentia*, de la qual queden algunes restes aïllades ençà i enllà, bastant malmenades (Bassa, 2008).
- *mahaýya Bulānsa* (figura 4: 2). Coincidia amb l'anterior en el que ara és el carrer de la Rectoria, ja que és la continuació de l'anterior i constitueix l'eix central a partir del qual s'articulà la xarxa viària de l'antiguitat clàssica, xarxa que més o manco esvaïda hagué de servir de referent per a les vies de comunicació musulmanes (Amengual *et al.* 2003). Suposava l'accés a la badia d'Alcúdia, ja que s'ha de recordar que la *Bulānsa* d'aquest moments es trobava emplaçada allà on és ara Alcúdia. A més de ser l'altre gran port de l'illa des de temps romans, era el punt d'enllaç natural amb Manūrqa i seguí sent-ho després de la conquesta. D'aquí que, en època cristiana, passàs ser el camí reial per excel·lència.

- *mahaŷya Yîŷnaw* (figura 4: 3). Era la que assegurava l'enllaç amb *Yisnāw*, l'altra *qa'ria* dotada d'un *sūq*, si bé s'ignora quin dia es considerava el més específic per a l'activitat de cada mercat.
- *mahaŷya al-Ŷibbāl* (figura 4: 4). Camí de ferradura que, via Selva i Caimari, donava accés directe a la zona central de la serra de Tramuntana, on es comptava amb un important punt de control visual del territori en un dels picots del puig de n'Escuder (Salvà; Calvo, 1997). Es dirigia –i es dirigeix molt modificat per la carretera moderna– a Escorca, concretament al monestir de Lluç, punt de destí de peregrins com a primerenc centre espiritual de l'illa almanco des de 1243 (Busquest, 1979, p. 62). Des d'allà es podia enllaçar cap al N amb *Bulānsa*, cap al S amb *Sulyar*, *Bunyūla-Mūsā'* i altres valls, i subsisteix així una xarxa viària molt més antiga (Juan, 2002, I, pp. 111-112).

5.1.3. La topografia

Per bastir una explotació agrícola la lògica andalusina obligava a reservar la millor terra per al conreu d'horta. L'emplaçament de la zona d'habitatge sempre es feia en un punt per sobre de la línia de rigidesa del sistema hidràulic que s'hagués dissenyat, sense trastocar el sistema hidràulic ni ocupar terres aptes per al conreu.

INDRET	ALÇADA
Puig de Santa Magdalena	285 m
Puig d'Almadrava – Serral de ses Monges	149 m
Monestir de Sant Bartomeu	145 m
Carrer de les Coves	133 m
Plaça d'Espanya	131 m
SANTA MARIA LA MAJOR	126 m
Torrent de Can Tabou	122 m
Torrent de sa Canaleta	116 m

Taula 2. Principals alçades. Font: veure a referències.

Com es mostra en el quadre IV, el nucli urbà d'Inca no té un relleu gaire accidentat. El punt proper més elevat és el puig d'Almadrava, de 149 m (figura 4: ▲). Aquest puig s'ha postulat com un lloc de poblament primerenc, però no seria un lloc d'assentament gaire còmode per l'altura, com tampoc ho és el puig de Santa Magdalena per la mateixa raó, a més que ambdós no es troben a la vora de vies principals. Pel domini visual sobre l'entorn, s'hi podria situar una *burŷ* –torre– amb una funció de vigilància més defensiva que de control. L'únic topònim

del *yūz Inkān* relacionable amb aquestes construccions és la *qa'ria Albareyat*, *-al-burayyat* = torretes; no s'ha localitzada, llevat de l'*Alboraiet* del veïnat Campanet (Rosselló, 2007b, p. 389), sempre que no es consideri com a tal l'abans esmentat recinte del puig de n'Escuder, a 2 km de Caimari. També s'ha suggerit

que pugui al·ludir a restes prehistòriques –talaiots?– (Rosselló, 2007c, p. 421). Les *qa'ria*[s] amb una torre o associades a un *hins* –castell–, emperò, defugen de l'esquema habitual per a Mayūrqa (Kirchner, 1998c).

A mitja alçada del puig d'Almadrava, a 133 m, existeix el carrer de les Coves (figura 4: 5), que deu el nom a una sèrie de cavitats ocupades en època talaiòtica, i els romans en feren servir qualcuna com a lloc d'enterrament. Deixant de banda els casos de reocupació de ruïnes prehistòriques per part dels musulmans des dels primers moments tant a Mallorca (Rosselló; Camps, 1972, pp. 123-124, 147 i 160; Riera; Rosselló, 1995; Mas, 2013) com a Menorca (Orfila; Sintès, 1984), l'habitatge en coves tampoc resulta aliè, com es fa palès a Felantix (Rosselló, 1997, p. 14), i en coves és on es refugiaren bona part dels musulmans resistents (Rosselló, 1989; Bernat; Serra, 2001). En el cas d'*Inkân*, no deixa de cridar l'atenció la presència d'una *qa'ria* que du el nom d'*al-gā'ir*, que vol dir 'les coves' (Rosselló, 2007b, 386).

Un emplaçament que es presenta amb les condicions adequades és l'espai que es correspon amb l'església parroquial de Santa Maria la Major, a 123 m (figura 4: A). És una ubicació bastant adient al coincidir-hi els requisits exposat *ut infra*: bona terra en els voltants, aigua ben a l'abast, proximitat a les vies de comunicació i amb una petita alçada, encara que no fos la que més en tenia, sinó la que es degué considerar més apta; un emplaçament que d'alguna manera ja va apuntar G. de Berard (1983, p. 256): *apoderándose los africanos [=musulmans] de España ...volvieron a reedificar esta villa en lugar muy cerca y más elevado*, un comentari suggeridor que qualsevol nucli de població anterior s'alçà en una cota més baixa.

Aquest nucli, al començament del segle XIII, constava d'unes deu illetes de forma irregular amb una xarxa viària de no més d'una dotzena de carrers. Encara que amb modificacions substancials, en el present aquest conjunt es delimita a N per la plaça d'Orient, pel carrer de la Rectoria a l'E, el límit S el determina el carrer de Jaume Armengol i la banda W la formen el carrer Major, el carrer dels Hostals i el carrer de la Sirena.

Devia estar estructurat per unitats domèstiques contigües agrupades o alineades (Gutiérrez, 2012). No hi ha manera de saber quants immobles hi havia. De moment, les dades a l'abast són difuses. Només es pot dir que, a l'entorn de 1249-1253, es feren una sèrie d'establiments: Guillem Fuster, dos albergs; Pere, Marsília, unes cases; i Pere Pascual, cinc estatges. Tot és qualificat com construccions 'sarraïnesques' (Rosselló, 2001, p. 36). Tal com es conservava a cavall entre el segle XVIII i el segle XIX (figura 4), s'ha de destacar una de les illetes resulta desproporcionada. És el que es troba al SE, del qual ja és església formant un sol cos (figura 4: A) i delimitat per la dreta pel que ara és el carrer de la Rectoria, on s'ajuntaven la *maha'yā Inkân* per enllaçar amb la *maha'yā Bulān-*

sa (figura 4: 1 i 2). Tant la ubicació com l'estructura suggereixen modificacions que donaren lloc a algun tipus d'espai vinculat a la parròquia conformant un 'sagrat' (Bernat, Serra, 1997).

És un paisatge urbà que no desdiu del de *Manaqūr*/Manacor. Si s'encreuen les restes arqueològiques, les dades documentals i la planimetria a l'abast, se'n desprèn que els illots s'agrupaven a l'entorn de la parròquia dels Dolors, en un espai ara esponjat. Situada a 93 m d'alçada, temps enrere s'hi trobà una làpida funerària en àrab (Fuster, 1966, p. 34)² i més recentment hi han aparegut diversos pous negres amb ceràmica dels segles XII-XIII. A Felanitx, l'antiga *qa'ria Falanis* se situava en el turó ara conegut com es Sitjar, de 121 m d'alçada, amb fàcil accés a la font de ressurgència, la coneguda com de Santa Margalida (Mut; Rosselló, 1993, pp. 154-115).

Una descripció parcial de s'Alqueria Blanca permet besllumar quin podia ser el paisatge urbà d'un lloc que, en aquelles saons, havia de tenir un grau de desenvolupament destacat: un conjunt de cases amb els seus carrers davant la mesquita com a element principal del nucli (Soto, 1979-1980, p. 131); una imatge que sembla repetir-se per a Valldemossa, on tot apunta que les cases s'articulaven en un carrer que anava a l'església –l'antiga mesquita?– identificat com a *carraria sarracenic* (Albertí; Rosselló, 1999, pp. 23-27).

També s'ha de contemplar l'existència d'alguns ravals. Així ho confirmen fets com les recents troballes de pous negres al carrer del Rector Rayó que, de fet, es revelen com a abocadors farcits de ceràmica d'època musulmana i que evidencien l'existència d'un 'barri' de gerrers –*al-ýarrā*–, un cap el SE del nucli principal, una ubicació apropiada per instal·lar-hi activitats molestes com la de la ceràmica (figura 3: b). En aquest context, cobra relleu el registre del *Repartiemnt* d'un *rahal Almadraba hua den Emet Arrahin* que, a més d'informar de qui era el titular –*Ammet Arrahim*–, indica l'existència d'una teulera –de l'àrab *al-madrava* (Rosselló, 207b, p. 388), on hi havia els terrers que proporcionaven l'argila que devia proveir els gerrers locals, com també podrien haver-ho fet amb el fabricant de toves o totxos –*at-tawābī*–, ètim del topònim Talapí, entre Búger i sa Pobla (Rosselló, 2007b, p. 141), sense deixar de banda l'existència del topònim sense categoritzar d'*at-tīn* –fang.

Un altre punt a considerar és que, en el primer intent d'erecció del Call d'Inca (1353), es designà el llavors anomenat carrer d'en Prats (figura 4: c). Els jueus rebutjaren instal·lar-s'hi perquè les cases eren molt velles i enrunades (Pons, 1955; Reus, 2018). Aquesta circumstància planteja el dubte si era un raval d'època andalusí o un barri de primera època cristiana.

² Aquesta làpida es conserva en el Museu d'Art Sacre de Mallorca.

5.1.4. Extensió

No és fàcil especificar quina era l'extensió del *yūz*, molt més gran que el d'ara (Binimelis, 2014, p. 305), ja que incloïa els actuals de Búger, Campanet, Inca, Mancor de la Vall, Selva i la zona sud de sa Pobla, sense poder-se poder definir clarament la línia divisòria. S'hi localitzaven 123 espais agraris, dels quals 78 apareixen com a *qa'ria*[s], 40 eren *rahal*[s] i 3 que sumaven 855 jovades.³ A partir de les suma de l'extensió en jovades de cada explotació agrària del *yūz* s'obté una superfície d'uns 200 km² (Rosselló, 1997b, pp. 129 i 135).

Tampoc resulta senzill calcular l'extensió de la *qa'ria al-sūq*. Se li atribueixen 7 jovades, un poc per davall de les 7,37 jovades de la dimensió mitjana (Poveda, 1980, p. 96) i per damunt de les 6 jovades del tipus mitjà del *yūz Inkān* (Rosselló, 2007b, p. 133).

Més difícil és determinar quin espai ocupava la zona de residència. A consciència que les variacions són múltiples, es pot dir que a la *qa'ria Beni Fiara*, a Felanitx i més coneguda com a *Mancorme Abeniara*, de 5 jovades, sembla que s'hi dedicaren 1,3 ha (Barceló; Kirchner, 1995, p. 40). Una superfície que encaixa amb el mòdul de 1 ha. d'habitatge per cada 5 ha d'extensió (Pérez, 2018, p. 30). La proporció sembla respondre, poc més o manco, a un 2 % de la superfícies total. De ser així, a la *qa'ria al-sūq d'Inkān* s'hi podria haver dedicat a habitatge una extensió de l'entorn de 1,56 ha.

6. LA MESQUITA-MASAÏD

Un indicador ben significatiu en podria ser un element com una mesquita –*masaïd*. El tema és important perquè demostra el grau d'islamització i és un factor que contribueix a estructurar el territori, a més d'afavorir el poblament de la contrada, encara que fos dispers. El més habitual és que es trobàs molt prop o devora del lloc més habitat de l'indret (Lagardère, 1993, pp. 176-177).

El que no aparegui cap mesquita associada a la *qa'ria al-sūq*, com ja ho ha comentat qualque autor, és atribuïble tant a la naturalesa incompleta de la documentació consultada com pot respondre a una simple distracció de qui feu el registre. Així s'explica que es coneguïn a altres '*adja*, amb independència de la grandària o de la densitat de poblament. De la gran majoria d'aquestes mesquites, només se'n té el rastre documental (quadre III); aquelles que es localitzaven en entitats que ara poden semblar menors, com ara a *mesquida vocate rubineix*, una possible grafia corrupta de Robines en el *yūz*

3 La jovada és unitat de mesura de superfície agrícola antiga, objecte de discussió durant anys. A hores d'ara, sembla haver-se acceptat l'equivalència: 1 jovada = 16 quarterades; 1 quarterada = 7.103 m² (Pérez, 2009, pp. 167-168).

veïnat de *Qānarushā* esmentada a 1242, o una *Alcarraria de la Mesquita* –*qa'ria al-mas'īd*, alqueria de la mesquita– a *Bunyūla-Mūsūh* que es documenta a 1243 (Soto, 1979-1980, p. 128). Amb tot, també són mereixedors d'atenció particular, deixant de banda les ràpites, els casos d'Esporles i Artà, ja que els topònims poden relacionar-se amb la qualificació de mesquites petites, a més de no tenir una data concreta per a elles (Soto, 1979-1980, p. 132). Un testimoni escrit prou remarcable de Joan Binimelis (1927, IV, p. 94) a la descripció que feu a 1595 de la vall d'Almallutx (Escorca) informa que encara *vénse al presente ruinas del edificio de su Mezquita*, bastida pels allà refugiats. Res impedeix, per tant, que la *qa'ria al-sūq* entesa com 'vila' tengués una mesquita, com ho confirma que en època cristiana s'esmenti una casa que s'identifica com a tal (Reus; Bernat, en aquestes mateixes Jornades).

En el cas de la *qa'ria al-sūq*, la mesquita perfectament podria estar emplaçada on hi ha ara Santa Maria la Major (figura 4: A), damunt una petita elevació encara ben detectable a la vora del camí vell entre Ciutat i l'actual Alcúdia (figura 4: 1 i 2; figura 4: 1 i 2), sobre el cantell on s'inicia el pendent cap al torrent de sa Canaleta (plànol 2: II).

Fa mal afirmar de manera taxativa la coincidència mesquita-església, malgrat la tradició. El cert és que un primer esment de temple parroquial data de 1240 sense que s'hagi pogut verificar (Berard, 1983, p. 256), en el context que els pobladors cristians segurament foren els impulsors tant de la readaptació com de la construcció d'esglésies (Amengual, 2007, pp. 40-42). Possiblement en aquells moments la fàbrica del temple parroquial d'Inca estigués en vies d'enllestir-se sense que necessàriament afectàs l'antic edifici andalusí i que aquest hi fos inclòs en el decurs de les obres. Així va ser en el cas de la Seu de Mallorca, on l'antiga mesquita aljama va restar dempeus fins el segle XV.

Poc se sap de la morfologia d'aquestes mesquites rurals, que tot just ara es comencen a conèixer pel conjunt d'Al-Andalus. Se'n constaten d'associades a *huṣūn* –fortaleses o castells–, de pertanyents a *marābit* –ràpites– i les que aquí interessen, que acompanyaven una *qa'ria* o més. Cenyint-se a les dels territoris de Šarq al-Andalus –el Llevant peninsular–, es poden esmentar com a mostreig El Cortijo del Centeno –Lorca, Múrcia– (Pujante, 2002), la d'Almissera –Vila Joiosa, Alacant–, situada en el punt intermedi entre tres *qa'ria[s]* (García *et al.* 2004), les de Tortosa (Negre, 2015) o la de la de Xara –Sinat de la Valldigna, València–, també al servici d'una o més *qa'ria[s]* (Torró, 1995a).⁴

4 Sobre aquesta darrera, val la pena recordar quin és el significat de *Xaria*, derivat de l'àrab *šar'ā*: zona oberta fora de l'espai urbà on es congregaven els creients, sobretot per a l'oració del divendres quan no cabien a la mesquita, d'acord amb la tradició musulmana de santuaris a cel obert. És un mot propi de l'àrab occidental, ja que a l'orient se'n diu *muṣallā* (Torres, 1948).

NOM ACTUAL	LLOC		YŪZ	ANY
Alaró	Banyols		<i>Qānarūsha</i>	?
Escorca	Almallutx		<i>al-Ÿibāl</i>	1230 (?)
Santanyí	S'Alqueria Blanca		<i>Manaqūr</i>	?
Campos	La Ràpita		<i>Manaqūr</i>	?
Esporles		<i>al-Zawiya / az-Zawiya</i>	<i>Bunyūla-Mūsūh</i>	?
Artà (?)		<i>Azevia (?)</i>	<i>Yartān</i>	?
Felanitx		<i>Rabig</i>	<i>Manaqūr</i>	1233
Fornalutx			<i>Sūlyar</i>	1233
Bunyola	Biniforani		<i>Bunyūla-Mūsūh</i>	1235, 1277
Binissalem	Robines	<i>Rubineix</i>	<i>Qānarūsha</i>	1243
Felanitx	Sa Galera	<i>Bombar</i>	<i>Manaqūr</i>	1244
Selva		<i>Xilvar</i>	<i>al-Ÿibāl</i>	ca. 1247
Sancelles			<i>Inkān</i>	1247
Pollença		<i>qa'ria Lucatajer</i>	<i>Bulānsa</i>	1252
Sóller			<i>Sūlyar</i>	1233, 1240, 1253
Valldemossa		<i>qa'ria al-mas'jid</i>	<i>Bunyūla-Mūsūh</i>	1243
Binissalem			<i>Inkān</i>	1256
Mancor			<i>Inkān</i>	1258, 1271
Manacor			<i>Manaqūr</i>	1259
Santanyí	Cala Murada		<i>Manaqūr</i>	1266
Biniamar		<i>benī 'Ammār</i>	<i>Inkān</i>	1271

Taula 3. Mesquites rurals, 1230-1300. Elaboració pròpia partir de: SOTO "Mesquites", 1979-1980; AMENGUAL "Mesquites, esglésies", 2007; Rosselló, 2007b.

Pel que fa a *al-Yaza'ir al-Sharqiya li-l-Andalus* –Illes Orientals d'Al-Andalus– s'ha de fer esment de la mesquita de Sanitja –es Mercadal, Menorca– (Kirchner, 1999), que pot servir de model orientatiu de com podien les de les Illes Balears en general. De planta més ampla que llarga, el mur de la *qibla* presenta un *mihrāb* semicircular amb corba exterior (figura 3: planta, 1 i 2 + foto), amb l'entrada desplaçada a l'esquerra respecte a l'eix central; no es pot saber si hi havia alguna decoració per senzilla que fos ni com estava cobert, encara que se li pot suposar una semicúpula, com era bastant habitual en el segle XII (Calvo, 2004, p. 56). Es construí amb carreus romans reaprofitats (alguns conserven restes d'*opus signinum*), sense morter, i la coberta devia ser plana. Excavada en 1996, respon a les mides següents:

- Longitud de l'estança sense el *mihrab*: 2,8 m.
- Amplada màxima: 9,64 m.
- Amplada màxima del mihrab: 0,7 m.
- Profunditat màxima del mihrab: 1,34 m.

La superfície és d'uns 27 m², per davall dels 30-50 m², el ventall més habitual en aquest tipus de construccions (Negre, 2015, p. 121). Impossible saber si tenia a no *al-minar* –minaret–, encara que a la ruralia no era infreqüent que la crida a l'oració es fes des del terrat (Calvo, 2004, p. 55).

L'orientació és sud-est, característica de les mesquites d'Al-Magreb i d'Al-Andalus, tradicionalment no gaire exacta (Ribas, 1998-1999; Ruíz; Pol, 2010). De datació imprecisa, només es pot dir que la ceràmica de la zona suggereix la presència musulmana entre el segle X –moment en què sembla que comencen a aparèixer aquest tipus de mesquites– i el segle XIII.

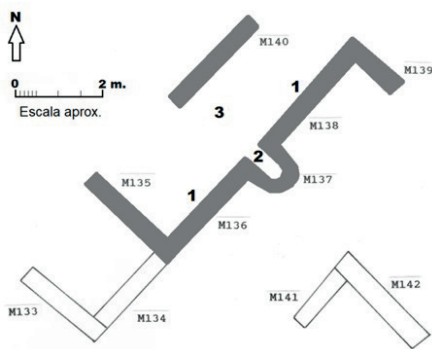

Figura 3. Plànol de la Mesquita de Sani'tja (es Mercadal, Menorca). Planta: 1= *qibla* / mur sud - 2 = *mihrāb* – nínxol de la *qibla* - 3 = *haram* = pati. Foto: detall del *mihrāb*. Font: reelaboració a partir de KIRCHNER, 1999.

7. BANYS-HAMMĀN

No es pot passar per alt l'existència d'uns banys i, de fet, poden existir independentment que hi hagi o no una mesquita. En el món musulmà, el bany té un significat que transcendeix la simple higiene, tota vegada que suposa assolir l'estat de puresa legal –*tahara*– perquè els actes rituals siguin vàlids (Garcia, 1980, p. 73). A al-Andalus n'existiren de gran dimensions i d'altres més senzills, tots amb una mateixa distribució d'espais. En els repartiments de Madīna Mayūrqa, en figuren cinc a la porció reial, dels quals només en resten uns en peu (Rosselló, 1956), però n'hi devia haver alguns més si es té en compte que a Balansiya –València– se'n comptabilitzaren vint (Torró, 1995b, p. 537). Pel que fa a la resta de l'illa, anaren emergint a poc a poc.

Els primers a fer-ho foren els de Sóller a partir de l'esment de l'hort que els acompanyava, i se'n poden seguir les vicissituds fins a 1338. Era un edifici d'uns 150 m² i una altura d'uns 6,5 m com a màxim, amb una distribució interior en quatre habitacions que havien de donar cabuda a totes les prestacions que eren les pròpies d'uns banys. Rebien l'aigua d'una síquia i l'evacuaven al propi hort (Pérez, 1991, pp. 31-45). En general i com era d'esperar, responien a models heretats de l'època clàssica (Palazón, 2009, pp. 73-74).

A hores d'ara es poden incorporar uns banys a Inca gràcies que donaren nom d'un illot el 1336 (Reus; Bernat, en aquestes mateixes Jornades). La seva ubicació respon plenament a la lògica urbanística que cercava garantir l'accessibilitat als usuaris. D'aquí que els banys en qüestió se situassin en un punt gairebé equidistant de la mesquita i el mercat, però dins la zona d'habitatge (figura 4: B), com hi estaven els ja esmentats de Sóller. També hi estaven els de Sineu, segons unes referències relacionades amb un pati de terra: el 1294 se'n diu *balneiis qui ibi sunt*, mentre que a 1296 consta que ja havien desaparegut (Mulet *et al.* 1994, p. 39). De totes maneres, els banys eren les úniques construccions que, a vegades, s'emplaçaven en terres aprofitables per al conreu per mor de la necessitat d'aigua (Pérez, 2021, p. 111). Els d'Inca se situaven a la banda E de la zona de residència, accessibles des del S i, per tant, des del *sūq*, S, per la *mahaŷya Inkān* (figura 4: 1) i pel N per la *mahaŷya Bulānsa* (figura 4: 2), que coincidien a l'E de la mesquita en el que ara és el carrer de la Rectoria.

En el cas de conquesta cristiana, el costum oscil·lava entre seguir servint-se dels banys musulmans reduint-ne la quantitat i destinar-los a altres funcions. Que l'Inca cristiana disposàs d'un local de banys o, si més no, en conservàs el topònim encara en el segle XIV només es pot explicar per herència del passat musulmà i que possiblement degueren seguir funcionant durant un període per ara mal sabre (Reus, 2023, pp. 257-258).

8. FOSSAR-MAQBARA

Repetint el costum romà, els fossars musulmans se situaven a la vora d'un camí important, en un espai sense tanques, i la categoria del nucli de població no influïa en quants n'hi hagués. Per exemple, a Qurṭuba –Còrdova– n'hi arribà a haver tretze, mentre que a Tulaytula –Toledo– només eren dos (Torres, 1957).

Fins fa poc, les necròpolis rurals de Mayūrqa només es coneixien per testimonis epigràfics, gairebé fruit de troballes casuals o accidentals (Rosselló, 1969; Barceló, 2020), a les quals, en el present, s'hi poden sumar diverses referències documentals (quadre IV) i ja es disposa d'uns pocs cementeris rurals musulmans constatats arqueològicament: el *maqbara* de s'Obac, a sa Pobla (Inglada *et al.*, 2021), i els dos *maqābir* d'Almallutx, molt degradats per les aigües de l'embas-

sament del Gorg Blau, un d'ells bastit després de 1230 pels musulmans resistents. Per altres exemples propers s'ha d'acudir a les altres illes. A Eivissa, a més d'haver-se excavat i estudiat la *maqbara* de Madīna Yabisa (García-Rubio *et al.*, 2017; Torres *et al.* 2019), se'n tenen de rurals com el de Can Fonoll (Kyriakou, 2012; Picard *et al.* 2017). A Menorca s'han de considerar les necròpolis de Cornia Nou i So na Caçana, a més de la urbana de Ciutadella, totes encara en estudi.

NOM ACTUAL	LLOC	YŪZ	INDRET	CRONOLOGIA	TESTIMONI
	Albufera	<i>al-Buhayra</i>	<i>qa'ria Attahir</i>		jaciment
Alcúdia	Son Grua	<i>Bulānsa</i>			estela
Algaida	Randa	<i>Muntūy</i>			làpida
Artà	Bellver?	<i>Yartān</i>		segle XI	làpida desapareguda
El Terme	Pla de Catí	<i>al-ahwāz al-Madīna</i>	<i>rahal</i>		
Escorca	Almallutx	<i>al-Ŷibāl</i>			jaciment
Esporles	Vall de Canet	<i>Bunyūla-Mūsūh</i>			documental
Manacor		<i>Manaqūr</i>	<i>al-maqbara al-bayda</i>	357 H /968	maqābirīya*
Sa Pobla	S'Obac	<i>Inkān</i>			jaciment
Escorca	Almallutx	<i>al-Ŷibāl</i>		post 1230	jaciment

Taula 4. Fossars rurals, Mallorca. Elaboració pròpia, a partir de: Rosselló, 1969; Inglada *et al.*, 2021; Pérez, 2021 - * làpida prismàtica.

Del fossar de la *qa'ria al-sūq*, no en consta cap testimoni ni material ni escrit, però n'hi degué haver com a mínim un. El lloc escaient s'ha de cercar cap al sud de la *qa'ria*, més enllà del *sūq*, a una de les vores de la *mahayya Inkān*, en el pendent cap al torrent de Can Tabou i la zona d'aquífers (figura 2: 1; figura 4: I), segons els trets més comuns entre els *maqābir* –plural de *maqbara*– (Fernández, 2001, p. 613; Olcina *et al.*, 2008, pp. 214-215; Gutiérrez, 1996, p. 305; Navarro, 2018, pp. 281-303). A favor d'aquesta ubicació es pot adduir el cas de *Ŷiynaw*: per una notícia de 1252 a propòsit de la venda d'uns casals es diu que confrontaven amb la plaça del mercat i el fossar dels 'sarraïns', mentre que a 1296 es parla d'un espai que s'estenia des de la plaça del Mercat fins el fossar dels 'sarraïns' (Mulet *et al.*, 1994, pp. 29 i 41).

Es podria argumentar que, donada la proximitat de la *maqbara* de s'Obac, també fos l'emprada pels habitants de la *qa'ria al-sūq*, però no concordaria amb la importància que se li atribueix; una manca de relació que es confirma per la cronologia de les inhumacions. Les anàlisis de radiocarboni en cap cas donen una datació pròxima a 1229, sinó que es retrotrauen a moments fins i tot anteriors als anys 902-903, moment de la conquesta musulmana (Inglada *et al.*, 2021, p. 443).

La localització d'una *maqbara* antiga no sempre és fàcil a primera vista, no sols pel que pugui haver afectat el pas del temps, sinó també perquè les prescripcions dels *ālim* –plural d'*ulema*⁵ imposen la uniformitat en els enterraments o, en tot cas, permeten un petit monticle de terra, amb algunes pedres anepígrafes i sense cap decoració, tot just per notar-ne la presència (Martínez, 2011, p. 182). A la pràctica, emperò, eren habituals les senyalitzacions més visibles que variaven d'un període a l'altre, com bé ho posen de relleu les diverses formes (*maqābiriyya*, estela, làpida...) i la presència epigràfica (Martínez, 2000).

9. UNA VISIÓ DE CONJUNT

Sense que se'n pugui dir una conclusió, tot l'aparell d'arguments que s'ha anat exposant fins aquí s'han reflectit en el figura 4 esmentat al llarg del discurs. Per bastir el plànol s'ha fet servir el que traçà Sebastià Sans en el marc dels treballs de Jeroni de Berard, datat l'any 1808 (Biblioteca Alemany: SALA III – 5/62; Ginard; Estrany, 2012; Ginard *et al.* 2015).

Com és ben evident, en ell es resumeixen les hipòtesis expressades de cara a una millor visualització per poder sospesar els pros i contres. Tot apunta que la *qairia al-sūq* efectivament era un nucli de caràcter semiurbà en comparació amb altres *qa'ria[s]* de Mayūrqa. Els trets principals es poden resumir de la següent manera:

- Accés a l'aigua.
- Terres de conreu.
- Bones comunicacions.
- Ubicació en un indret de certa alçada.
- Emplaçament fora del disseny del sistema hidràulic.
- Presència d'un *sūq*.
- Constatació d'una mesquita.
- Projectió sobre altres entitats de població.

Es pot esgrimir que aquest llistat no passa de ser una pura especulació i que hi manquen millors arguments, una mancança que posteriors recerques poden resoldre. El que aquí es volia, emperò, no era tant una confirmació com bellumar si es complien els requisit necessaris que li permeteren assolir la categoria de nucli de població eminent. Sinó tots, bona part d'ells són presents.

⁵ Doctor de la llei islàmica expert en qüestions jurídiques i teològiques.

NUCLI CENTRAL	RAVALS	AIGÜES	CAMINS
A: qā'ria-zona inicial B: masjīd-mesquita C: sūq-mercat D: hamaam-banyis E: maqbara-necròpolis	a: Coves b: Zona de gerrerries c:[Carrer d'en Prats]	I: torrent de Can Tabou II: torrent de sa Canaleta III: 'ayn – Font Vella IV: zona de qānat[s] – fonts de mina	1: mahaÿÿa Madīna Mayūrqa 2: mahaÿÿa Yīÿnaw 3: mahaÿÿa Bulānsa 4: mahaÿÿa al-Yibbal 5: pujada al puig d'Almadrava 6: camí d'Almadrava
		RELLEU ▲: puig d'Almadrava	

Figura 4. Morfologia hipotètica de la qaryat as-sūq i el seu entorn – yūz Inkān, Mayūrqa, 1229.

Epíleg: a partir de gener de 1230

En una data tan primerenca com el mateix any 1230 ja es nomenaren dos batles per als territoris de la Part Forana, encara en campanya, la qual cosa indica que es tenia qualche coneixement previ de l'espai fora de l'entorn més immediat de la ciutat, encara que fos imprecís. La novella Inca va ser cap d'un d'aquests batllis, i el càrrec va recaure en el barcelonès Berenguer Durfort (Batlle, 1988). Com a representant del poder reial, la seva jurisdicció incloïa l'antic yūz Inkān amb projecció a Bulānsa i, fins i tot, sobre la zona d'al-Yibbāl més immediata (Soto, 1984, f. 32r).

Ell i l'altre batle –era el de Sineu– es personaren a diferents indrets de les respectives jurisdiccions, però prest hagué d'abandonar aquestes visites *per paor que els sarrains no els captinguessen mal d.ells* (Jaume I, 1982, § 41-42 y 46-47). Un testimoni ben revelador de com era d'insegura encara la situació, i això que els territoris que depenien de Berenguer Durfort s'havien rendit a les tropes feudals abans de la presa de Madīna Mayūrqa. Es tracta del pacte signat per Jaume I amb ibn 'Abbād –Ben Abet– (Jaume I, 1982, § 71; Desclot, 1982, § XXXIX; *al-Maḥzūmi*, 2008, pp. 111-112), considerat el cap de bona part dels territoris d'*Inkān* i de *Bulānsa*, i molt possiblement un dels opositors a causa de les grans tensions polítiques existents a Mayūrqa que les fonts musulmanes no amaguen (*al-Maḥzūmi*, 2008, pp. 85-86, 89-91 i 95-96). Fos com fos, Berenguer Durfort va ser el responsable d'implantar les primeres transformacions que havien de convertir la *qa'ria al sūq* en una vila plenament cristiana.

La confirmació definitiva o el rebuig de tot plegat, a partir d'ara, depèn de com s'encarin les futures recerques. En el cas d'Inca, el creixement, sobretot al llarg del segle XX, ha engolit i fet desaparèixer del paisatge urbà qualsevol element andalusí que permeti confirmar tant els espais com els elements singulars. A falta d'aquests testimonis visibles, la informació depèn del que hi pugui haver en el subsol, com bé es demostra amb les troballes més recents. Afortunadament, els testimonis materials, recollits accidentalment i alguns fruit de l'espòli, avui en dia ja no es veuen tan constrets per l'atzar o pel caprici de diletants. En èpoques no tan llunyanes no era gens estrany que determinats objectes completament descontextualitzats, en el millor dels casos, anassin parar a qualche museu. Un altre tema és el que, com a fruit d'un mal entès sentit de propietat, es retenguin en mans privades per acabar malmesos o sortint de l'illa.

Els exemples de tot plegat a Inca no hi manquen i no sols pel que fa al passat andalusí. Un dels més coneguts és el de la destruïda làpida de Sulpicia Galieni (Veny, 1965, p. 17) o el d'algunes troballes prehistòriques al carrer de les Coves, on hi hagué peces que acabaren a Madrid perquè ningú s'interessà per elles (Aguiló, 1889-1890, p. 255). Cenyint-se a la cronologia estrictament andalusina, són les monedes les que tenen el protagonisme. Es tracta dels anomenats tresorets.

En el cas d'Inca, d'un d'ells només es conserven tres dirhams almohades en els fons del Museu de Mallorca, procedents de la seca de *Mursiyā* –Múrcia– i sembla que la resta es va fondre (Rosselló, 1970, p. 155). Tal vegada es pugui relacionar amb la troballa de l'edifici veïnat a la dreta de Cas Català, tal com ho recull el Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca (2012). Sigui aquest o no, hi ha descripcions que xerren d'un tresoret d'unes quatre mil monedes musulmanes, de bronze la majoria d'elles, més algunes d'or i plata (Seguí, 1996, p. 311). Segons veu popular, les de metalls preciosos es fongueren per fer-ne joies.

En aquest context, tal vegada mereixi la pena plantejar-se una recollida de testimonis orals d'aquelles persones que s'hagin relacionat o tenen coneixença d'accions que han fet desaparèixer o han amagat elements patrimonials abans que se'n perdi la memòria. Per altra banda, a més de la cura dels aspectes arqueològics (i arquitectònics), s'ha d'aprofundir en els testimonis escrits mitjançant el buidatge sistemàtic de fonts arxivístiques posteriors a la conquesta poc o gens treballades, així com fer el rastreig d'antigues publicacions locals on hi pugui haver ressenyes reveladores.

*Inca / Ciutat de Mallorca, 1 de desembre de 2023.
InkĀn / Madīna Mayūrqa, 17 Yumada al-Wula, 1445 H.*

REFERÈNCIES

Aguiló, E. de K. 1889-1890 “Excursió á Inca y á 'n es Puig de Santa Magdalena”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 3, 1889-1890, pp. 253-257.

Amengual Batle, J. 2006 “Mesquites, esglésies i procés de poblament. Implantació de l'Església a Mallorca entre 1230 i 1350”, *Història i actualitat del Santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Actes de la diada d'estudis de Crestatx, celebrada el 16 de setembre de ---, pp.31-68.

Amengual i Quetgles, J. Et al. “La conquesta romana i la planificació del territori a Mallorca”, *Mayurqa*, 29, 2003, pp. 11-26.

Barberi, J. 1807 *Vida de la venerable madre sor Clara Andreu, natural de Palma, capital del Reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de san Bartolomé de la villa de Inca, con un apéndice histórico de dicha villa*. Imprenta de Melchor Guasp. Mallorca.

Barceló, M. 1984a “Sobre la divisió administrativa de Mayūrqa”, *Sobre Mayūrqa*, Museu de Mallorca. Col. Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 2, pp. 89-96.

Barceló, M. 1984b “A Mayūrqa: Grups *makzhan* i *raq'īya* (segles VI-XII d.C.)”, *Sobre Mayūrqa*, *Quaderns de Ca La Gran Cristiana*, 2, Museu de Mallorca, Palma, pp. 121-127.

Barceló, M. 1986: “Vespres de feudals. La societat de Sharq al-Andalus just abans de la conquesta catalana”, *Estudi General*, 5-6, p. 237-249.

Barceló, M. 1987a “Eren ramaders els rafals de Mayūrqa? Un exercici de simulació històrica”, *V Jornades d'Estudis Històrics Locals: Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1987, pp. 115-122.

Barceló, M. 1987b “Els molins de Mayūrqa”, *V Jornades d'Estudis Històrics Local: Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, pp. 253-261.

Barceló, M.; Kirchner, H. 1995 *Terra de Falanis. Felanitx quan no ho era. Assentaments andalusins al territori de Felanitx*. Ajuntament de Felanitx, Universitat de les Illes Balears, Palma.

Barceló i Torres, C. 2020 “Epigrafia Taifa Balear. Arabic Epigraphy in The Balearic Islands (11th Century)”, *Museo Arqueológico Provincial de Alicante (MARQ), Arqueología y Museos*, 11, pp. 81-96.

Batlle i Gallart, C. 1988 “La casa i els bens de Bernat Durfot, ciutadà de Barcelona a la fi del segle XIII”, *Acta historica et archæologica mediævalia*, núm. 9, pp. 9-51.

Bauzà Llinàs, A. et al. 2017 *El centre geogràfic de Mallorca*, Edicions El Gall, Pollença, 2017.

Berard, G. de 1983 *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*. Ajuntament de Palma, Palma.

Bernat i Roca; M.; Serra i Barceló, J. 1997 “Espacios sagrados y comunidades rurales. Algunas hipótesis sobre colonización y sagreres en Mallorca (Siglos XIII - XIV)”, *Boletín de Arqueología Medieval*, 11, pp. 157-206.

Bernat i Roca; M.; Serra i Barceló, J. 2001 “«Les coves on los moros estaven». Els darrers nuclis de resistència dels vençuts (1230-1242)”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 57, pp. 29-48.

Binimelis, J. 1927 *Nueva Historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes* compuesta por el Dr. --- . Imprenta de José Tous, Palma, 5 vols.

Binimelis, J. 2014 *Descripció particular de l'illa de Mallorca e viles*. Edició a cura de Juli Moll i Gómez de la Tía, *Fonts Històriques Valencianes*, 60, *Monuments d'Història de la Corona d'Aragó*, V, Publicacions de la Universitat de València, València.

Borràs Seguí, J. A. 2008 "Estructura viària del terme de Santa Maria del Camí a l'època clàssica", *XXI Jornada d'Antroponímia i Toponímia, Santa Maria del Camí*, Universitat de les Illes Balears, Govern de les Illes Balears, Palma, pp. 205-217.

Busquets, R. 1989 *Libre de la invenció i miracles de la prodigiosa figura de Nostra Senyora de Lluc*, Publicacions del Santuari de Lluc, Inca, [Edició facsimil de 1684].

Calvo Capilla, C. 2004 "Las mezquitas de pequeñas ciudades y núcleos rurales de al-Andalus", *Ilu. Revista de Ciencias de las Religiones*, Anejos, X, pp. 39-63.

Catàleg de Patrimoni del terme municipal d'Inca 2012. URL: incaciutat.com/wp-content/uploads/normativa/Normativa%20urbanística/27-11-2012_categ_AD/Fitxes/Elements_urbans/D000_Arquitectura_civil/INC_D024%20%28A-110%29.pdf - [Consulta: Octubre de 2023]

Cateura, P. 2002 *Jaume II i les Ordinacions de 1300*, Consell de Mallorca, Departament de Cultura, Palma.

Cressier, P. 1991 "Agua, fortificaciones y poblamiento. El aporte de la arqueología a los estudios sobre el Sureste peninsular". *Aragón en la Edad Media*. 9, pp. 403-428.

Desclot, B. 1982 *Crònica*, Edicions 62/"La Caixa", Col. Les millors obres de la literatura catalana, 72, Barcelona.

Estrany Bertos, J. 2001 *Per Inca hi passen torrents*, Ajuntament d'Inca, Inca.

Fernández Rodríguez, L. E. et al. 2001 "Informe de la intervenció arqueològica de urgència en el Cerro del Almendro (Lomo del Espartal). Autopista de la Costa del Sol. Marbella (Málaga). 1997", *Anuario Arqueológico de Andalucía/1998*, III, Actividades de Urgencia, volumen 2., pp. 613-624.

Font Ballester, A. 1999 "Nòtules de toponímia llatina preislàmica. composts i derivats de villa a Mallorca". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 53, pp. 64-84.

García Antón, J. et al. 1980 *Historia de la Región de Murcia*, Murcia.

García-Rubio Ruiz, A. et al. 2017 "La maqbara de Yabisa a través de la excavació arqueològica en el solar del antiguo edificio de los sindicatos: Calle Bartomeu Vicent Ramon, 33", *VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, Consell Insular de Menorca, pp. 269-274.

Ginard Bujosa, A. et al. 2015 "Notes addicionals sobre el plànol del nucli urbà d'Inca de l'any 1808 i sobre els treballs de Jeroni de Berard", *XV Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, pp. 147-159.

Ginard Bujosa, A. et al. 2012 "Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació", *XIII Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, pp. 31-46.

Gutiérrez Lloret, S. 1996 *La cora de Tudmir. De la Antigüedad Tardía al mundo islámico. Poblamiento y cultura material*, Collection de la Casa de Velázquez, 57, Madrid-Alicante.

Gutiérrez Lloret, S. "Gramática de la casa. Perspectivas de análisis arqueológico de los espacios domésticos medievales en la península Ibérica (siglos VII-XIII)", *Arqueología de la arquitectura*, 9, 2012, p. 139-164.

Hourani, A. *A history of the arab people*, Faber & Faber, 2013. URL: https://books.google.es/books?id=irtb55WDSjMC&pg=PT97&lpg=PT97&dq=Hourani+%2B+%22suq+al-arba%27a%22&source=bl&ots=X1MC-6LkAW&sig=ACfU3U151p7e4WeQc6HhTZVrJSzNXcQ-Tag&hl=ca&sa=X&ved=2ahUKewiJ5_mv2uaCAxXPzQIHHDtBpkQ6AF6BAGYEAM#v=onepage&q=Hourani%20%2B%20%22suq%20al-arba'a%22&f=false - [Consulta: Setembre de 2023]

Inglada Grau, H. et al. 2021 “Dades preliminars de la maqbara de s’Obac (Sa Pobla) *Joa-na Maria Palou i Sampol. Homenatge dels seus amics*, Associació d’Amics del Museu de Mallorca, Palma, pp. 429-446.

ibn ‘AMĪRA al-MAHZŪMĪ 2008 *Kitāb Tārīh Mayūrqa. Crònica àrab de la Conquesta de Mallorca*. Edició i estudi: MUHAMMAD BEN MA’MAR. Traducció al català: Nicolau RO-SER NEBOT; Guillem ROSSELLO BORDO, Presidència de les Illes Balears, Universitat de les Illes Balears, Palma.

Jaume I 1982 *Crònica o Llibre dels Feits*. Edicions 62/”La Caixa”, Col. Les millors obres de la literatura catalana, 86.

Jover, G.; Soto, R. 2002 “Colonización feudal y organización del territorio. Mallorca, 1230-1350, *Revista de Historia Económica (= Journal of Iberian and Latin American Economic History)*, 20/3, pp. 439-477.

Juan i Mestre, R. 2002 *Escorca. Apuntes pera la historia del municipio*, Calima Edicions, Palma, 2 vols.

Kirchner, H. 1994 “Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament”, *Afers*, 18, pp. 313-336.

Kirchner, H. 1998a “Tierras de clanes. Espacios hidráulicos y clanes andalusíes en la isla de Yabisa (Ibiza)”, *Arqueología del paisaje. Arqueología espacial*, 19-20, pp. 351-372.

Kirchner, H. 1998b “Huṣūn y alquerías campesinas en las islas orientales de al-Andalus”, *Actes des rencontres de Gérone (26-27 novembre 1992) et de Rome (5-7 mai 1994)*, Publications de l’École française de Rome, 241, Rome, pp. 249-269.

Kirchner, H. 1998c “Redes de alquerías sin *husūn*. Una reconsideración a partir de los asentamientos campesinos andalusíes de las Islas Orientales”, MALPICA, Antonio [Coord.] *Castillos y territorio en al-Andalus*, Athos-Pérgamos, Granada, pp. 450-469.

Kirchner, H. 1999 “Una mezquita en Sa Nitja (Menorca)”, *II Congreso de Arqueología Pe-ninsular*, Madrid, Tomo IV, pp. 691-693.

Kyriakou, X, et al. 2012 “The Human Remains from the Medieval Islamic Cemetery of Can Fonoll, Ibiza, Spain: Preliminary Results”, MITCHELL, PD; y BUCKBERRY, J. [eds.] *Proceedings of the Twelfth Annual Conference of the British Association for Biological Anthropology and Osteoarchaeology*, Department of Archaeology and Anthropology, University of Cambridge. BAR International Series 2380, pp. 87-101.

Lagardère, V. 1993 *Campagnes et paysans d’al-Andalus, VIIIe et XVe siècles*, Miasonneuve et Larose, París.

López Elum, P. 1994 *La alquería islámica en Valencia. Estudio arqueológico de Bofilla siglos XI a XIV*, autoedición, Valencia.

Llabrés i Martorell, P.-J; ROSSELLÓ i VAQUER, R. 1998 *Inca en la història, 1229-1349*, Ajuntament d’Inca, Inca.

Malpica, A. 1999 “El paisaje del mundo rural andalusí. Bases descriptivas para su análisis”. *PH: Boletín del Instituto Andaluz del Patrimonio Histórico*, 27, pp. 146-153.

Martínez Castro, A. 2005 “La alquería, unidad de poblamiento básica en el al-Andalus rural”, *Boletín de la Asociación Provincial de Museos Locales de Córdoba*, 6, pp. 113-127.

Martínez Núñez, M. A. 2000 “Al-Andalus y la documentación epigráfica”, *Fontes da Historia de al-Andalus e do Gharb*, Centro de Estudos Africanos e Asiáticos, Lisboa, pp. 89-122.

Martínez Núñez, M. A. 2011 “Epigrafía funeraria en al-Andalus (siglos IX-XII)”, *Mélanges de la Casa de Velázquez*. Nouvelle série, 41 (1), , pp. 181-209.

- Mas Florit, C. 2013 *El poblamiento de Mallorca durante la Antigüedad tardía: la transformación del mundo rural (ca. 300-902/903 d. C)*, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Barcelona. URL: https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/109048/CMF_TESI.pdf?sequence=1 - [Consulta: Octubre de 2023].
- Micol Argudo, A.; Sales Burguera, M. 2010 "Seguiment Arqueològic al centre de Manacor. Evidències de la trama urbana d'època islàmica", *IV Jornades d'Estudis Locals de Manacor: Fets i protagonistes*, Institut d'Estudis Baleàrics, Manacor, pp. 27-35.
- Mulet, B. et al. 1994 *La capitalitat de Sineu. Segles XIII - XIV*, Ajuntament de Sineu, Sineu.
- Mut Calafell, A.; Rosselló Bordoy, G. 1993 *La «Remebrança ...» de Nuyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear, Palma.
- Navarro Palazón, J. 2009 "Arqueología del baño andalusí: Notas para su comprensión y estudio", *XIX Curso El Patrimonio Histórico*, Santander/Reinosa, Universidad de Cantabria/Ayuntamiento de Reinosa, pp. 71-113.
- Negre Pére, J. 2015 "Espacios religiosos en el medio rural: rábidas, mezquitas y necrópolis en el hawz de Turtuša", *Arqueologia medieval: Els espais sagrats*, Lleida, pp. 115-134.
- Olcina Domenech, M. et al. 2008, "La maqbara del Tossal de Manises (Alicante)", *Lvcen-tvm*, XXVII pp. 213-227.
- Orfila Pons, M., Sintés Espases, G. 1981-1984 "Estudio preliminar sobre la perduración del habitat en los conjuntos talayóticos menorquines", *Mayurqa*, 20, pp. 19-46.
- Pérez Pastor, P. 2018 "Un cop d'ull a la vall de Sóller a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XIV)", *XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sólle4, pp. 19-35.
- Pérez Pastor, P. 1991, "Les mesquites i els banys de Sóller (S. XIII i XIV)", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 47, pp. 29-60.
- Pérez Pastor, P. 2009 "De jovades i quarterades. Amidaments i equivalències a partir de la relectura del Llibre del Repartiment de la porció reial de Mallorca (s. XIII)", *Estudis d'Història Agrària*, 22, pp. 165-179.
- Pérez Pastor, P. 2021 *Conquesta, repartiment i organització militar de Mallorca. Els cavalls armats (1229 - 1250)*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona. URL: <https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/673126/ppp1de2.pdf?sequence=1> - [Consulta: Novembre de 2023]
- Pickard, C. et al. 2017 "Isotopic evidence for dietary diversity at the mediaeval Islamic necropolis of Can Fonoll (10th to 13th centuries CE), Ibiza, Spain", *Journal of Archaeological Science: Reports* 13, pp. 1-10.
- Pons Pastor, A. 1955 "Erección del Call en Inca de Mallorca, su lenta y fastidiosa gestación", *Sefarad*, 15, pp. 69-87.
- Poveda, À. "Assaig de construcció d'un model aplicable als assentaments de Mayūrqa", *Afers*, 18, pp. 281-303.
- Pujante, A. 2002 "El Castillo de Puentes y las alquerías de su entorno. Aproximación a la estructura del poblamiento", *Alberca*, 1, pp. 57-84.
- Quadrado, J. M. 1850 *Historia de la conquista de Mallorca. Crónica inéditas de Marsilio y de Desclot en su testo lemosin, vertida la primera a castellano y adicionada con numerosas notas y documentos por ---*. Imprenta y Librería de D. Estevan Trias, Palma.
- Reus i Planells, G. A. 2018 "Apunts per a la història dels jueus d'Inca i del seu call", *XVIII Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, pp. 53-66.

Reus i Planells, G. A. 2023 “Noves aportacions sobre el patromini medieval civil inquer i la seva protecció”, *XXIII Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, pp. 243-266.

Riera, M. M.; Rosselló-Bordoy, G. 1995 “El nivell andalusí de la sala hipòstila del poblat taiaòtic d'Hospitalet”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 39, pp. 289-292.

Ribas, M. 2000 *La alquibla en al-Andalus y al-Magrib al-Aqsà*, Anuari de Filologia, Universitat de Barcelona, XXI, 1998-1999, B-3 Institut "Millás Vallicrosa" d'Historia de la Ciencia Àrabe, Barcelona.

Rosselló Bordoy, G. 1958 *Sobre los «Baños Árabes» de Palma de Mallorca*, Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras de Cataluña y Baleares, Palma.

Rosselló Bordoy, G. 1969 *Corpus balear d'epigrafia àrabe*, Museu de Mallorca, Col. Trabajos del Museo de Mallorca, 18, Palma.

Rosselló Bordoy, G. 1970 “La arqueologia de Mallorca. Estado de la cuatió”, *Boletín de la Asociación Española de Orientalistas*, Año 6, pp. 153-164.

Rosselló Bordoy, G. 1989 “Notes sobre la conquesta de Mallorca (1229-1232): El testimoni dels vençuts”, *Mayurqa*, 22.2, pp. 541-550.

Rosselló Bordoy, G. 2007a *Documents cabdals del Regne de Mallorca: Capbreu de les divisions del Regne de Mallorca entre le Rey i els seus a 1 de juliol de MCCXCXXII. 2. Explícit Liber Regis qui dicitur caputbrevitum, quam ipsa dimissit in domo Templii Maioricis, arabica scriptum. 3. Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rey*. Parlament de les Illes Balears, Palma.

Rosselló Bordoy, G. 2007b *El Islam en las Islas Baleares: Mallorca musulmana según la 'Remembrança' de Nunyo Sanç y el 'Repartiment' de Mallorca*, Universitat de les Illes Balears, Palma.

Rosselló Bordoy, G. 2007c “Documentación feudal y arqueología andalusí”. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 63, pp. 409-422.

Rosselló Bordoy, G. 2013 “De Mayūrqa a Mallorca. El Repartiment”, FERRER MAYOL, Ma. Teresa [Coord.] *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I* Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la secció Històrico-Arqueològica, 91, Vol. 2, pp. 441-456.

Rosselló Bordoy, G.; Camps Coll, J. 1972 “Excavaciones en el complejo noreste de Es Figueral de Son Real (Santa Margarita, Mallorca)”, *Separata del Noticiario Arqueológico Nacional Hispánico, Prehistoria*, 1, Madrid.

Rosselló Vaquer, R. 1997 *Noticiari de Felanitx, 1228-1559*, Gràfiques Llopis, Felantix.

Rosselló Vaquer, R. 1997b *Història d'Ibca, 1350-1516*, Lleonard Muntaner Editor, Col. Llibres de la nostra terra, 7, Palma.

Rosselló Vaquer, R. 2001 *El rei en Jaume II de Mallorca i el seu temps (Documentari)*, Felantix.

Rubiera Mata, M. J. 1984 “Rafals y raaes; ravales y arrabales; reals y reales”, *Sharq al-Anadalu*, 1, pp. 117-122.

Ruiz Aguilera, D.; Pol Llompart, J. L. 2010 “Els efectes de la llum solar a la Seu de Mallorca”, *Actes d'Història de la Ciència i de la Tècnica. Nova època*, 3 (1), p p. 37-47.

Ruiz Jiménez, A. 2010 *Las salinas de la Malaha*, Universidad de Granada, Granada. URL: <https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/4628/1.Las%20salinas%20de%20la%20MalahE1.Pdf.E1.pdf?sequence=1> - [Consulta: Setembre de 2023]

Salvà, B.; Calvo, M. 1997 "L'assentament islàmic del Puig de n'Escuder (Caimari-Selva)" *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 53, pp. 377-386.

Sastre Moll, J. 2004 "Palaus rurals a Mallorca: la reestructuració del Palau de Sineu (1309)", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 60, pp. 663-100).

Seguí Estrany, A. 1996i "Arqueologia del terme municipal d'Inca", *II Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca, Inca, pp. 305-312.

Soto Company, R. 1979-1980 "Mesquites urbanes i mesquites rurals a Mayurqa", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 37, pp. 113-135.

Soto Company, R. [A cura de:] 1984 *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Educació i Cultura, Direcció General de Cultura, Barcelona.

Torró Abad, J. 1995a "El urbanismo mudéjar como forma de resistencia. Alquerías y morerías en el Reino de Valencia (siglos XIII-XVI)", *VI Simposio Internacional de Mudejarismo*, Instituto de Estudios Turolenses Teruel, pp. 535-598.

Torró Abad, J. 1995b "El urbanismo mudéjar como forma de resistencia. Alquerías y morerías en el Reino de Valencia (siglos XIII-XVI)", *VI Simposio Internacional de Mudejarismo*, Zaragoza, pp. 535-598.

Torres Balbás, L. 1948 "«Muṣallà» y «šarī'a» en las ciudades hispano musulmanas", *Al-Andalus*, XIII, *Crónica Arqueológica de la España musulmana*, XXII, pp. 85-98.

Torres Balbás, L. 1957 "Cementerios hispanomusulmanes", *Al-Ándalus*, 22, pp. 131-198.

Torres Costa, J. et al. 2019 "Vida y muerte en Medina Yabisa: Una aproximación bioarqueológica y tafonómica a un cementerio islámico medieval (SS. X-XII, Ibiza, España)", *Miradas actuales a la antropología*, Granada, pp. 95-112.

Veny Meliá, C. 1965 *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Delegación de Roma, Roma.

Enllaços de peus de foto

Taula 2. Principals alçades. Font: https://es-es.topographic-map.com/map-rnh3q/Inca/?base=2&zo_om=16&popup=39.72099%2C2.91283 - Consulta: setembre de 2023.

"UNA VILA QUE INCHA ES APEYLADA" (MALLORCA, 1232-1325)

Guillem A. Reus i Planells,¹ Margalida Bernat i Roca²

1. Doctor en Història de l'Art
guillemreusplanells@gmail.com

2. Doctora en Història
mbir.57@gmail.com

Paraules clau: Inca, vila, raval, Ordinacions, segle XIII, segle XIV.

Resum. *Si en el Llibre dels Feyts el rei Jaume I es referix a Inca com l'aqueria major que és en Mallorca, en una donació de diverses possessions, amb data del 21 de març de 1230, de Jaume I al paborde de Tarragona Ferrer de Pallarès, Inca ja apareix denominada "vila".*

Tant la denominació "alqueria major" com la de "vila" en una data tan primerenca, ens donen a entendre que en aquella època, Inca, després de Ciutat de Mallorca, era una població ben destacada de la Part Forana.

Per altra banda, la toponímia urbana inquera, així com les quatre esglésies ja edificades a partir de 1242 i també les diverses institucions vilatanes en actiu ja al segle XIII, fan pensar que aquell nucli fou directament hereu de la primitiva "l'al-qa'ria al-sūq" de l'època andalusina.

Ja en el segle XIV, per pròpia evolució i arran del procés de les Ordinacions iniciat per Jaume II a l'any 1300, així com per l'augment demogràfic, es formà el primer raval inquer, situat a l'est del primitiu nucli d'Inca generat a partir de la zona de gerrerries d'època islàmica. Amb el temps, es va convertir en el barri de Sant Francesc, amb la fundació l'any 1325 del convent de framenors, i posteriorment, amb la definitiva creació del call el 1372.

Key words: Inca, village, neighborhood, Ordinacions, 13th century, 14th century.

Abstract. *If in the Llibre dels Feyts king Jaume I refers to Inca as l'alqueria major que és en Mallorca, in a donation of various possessions, dated on the 21st of March of 1230, by Jaume I to Ferrer de Pallarès, Inca already appears called "town". Both the denominations alqueria major and that of villa at such an early*

date, give us to understand that at that time, Inca, after Palma, was a very prominent town in the part forana.

On the other hand, the urban toponymy of Inca as well as the four churches already built from 1242 and also the different village's institutions already active in the 13th century suggest that that village was directly inherited from the primitive "l'al-qa'ria al-sūq" of the Andalusian period.

Already in the 14th century, due to its own evolution and the roots of the Ordination process initiated by Jaume II in 1300, as well as due to the demographic increase, the first neighborhood of Inca was formed, located to the east of the primitive nucleus of Inca generated from the area of pottery factories of the Islamic era. Over time, it became the neighborhood of Sant Francesc, with the foundation in 1325 of Saint Francis convent, and later, with the definitive creation of the Jewish quarter in 1372.

1. INTRODUCCIÓ

La conquesta catalana de Mallorca perpetrada per Jaume I d'Aragó entre 1229 i 1232 va comportar importants canvis a nivell polític, religiós, social i cultural. Així, l'antic sistema musulmà de tipus clànic fou substituït pel sistema feudal; la religió cristiana suplantà la islàmica i la llengua catalana fou implantada tot fent desaparèixer l'àrab que es parlava a Mallorca des de l'any 902.

Pel que fa al sistema de poblament propi dels andalusins, en certa manera, en aquella època ja es feia una clara distinció entre la ciutat principal (Madīna Mayūrqa) i la Part Forana o ruralia, la qual es configurava mitjançant alqueries i rafals. Si bé és cert que l'únic nucli urbà de gran entitat era Madīna Mayūrqa, alguns estudis apunten la possibilitat que algun nucli ja presentava un entramat, si no urbà, sí preurbà. Alguns d'aquests possibles nuclis serien: Sineu (Llabrés, 1998, 33), on diversos autors contempen que el palau reial fos edificat damunt un alcàsser musulmà anterior (Durliat, 1962, 189; Sastre, 2004, 66; Reus, 2017, 223-224), Sóller (Pérez, 1991, 32); Manacor (Fuster, 2006, 41; Reus, 2017, 244-245), Felanitx¹ o Inca mateix ("E és l'alqueria major que és en Mallorques" AL-QA'RIA AL-SŪQ [YŪZ INKĀN, MAYŪRQA, 1229-1232]; Bernat, Reus, en aquestes mateixes Jornades).

Així doncs, entre 1229 i 1300, el nucli urbà existent en època islàmica es va anar transformant en un petit burg de tipus feudal. Amb aquesta transformació s'anaren consolidant diverses institucions, tant religioses com civils, les quals eren pròpies de les viles i ciutats cristianes. L'establiment de tots aquests organismes ens confirma indiscutiblement l'estabilització d'aquesta nova vila anomenada Inca i la formació d'un nou paisatge urbà.

¹ L'actual nucli urbà felanitxer hauria nascut arran de l'alqueria Mancorme Abiniara, la qual estaria formada per diverses cases que es podrien situar devers el sitjar o la plaça, és a dir, al centre històric de l'actual ciutat (Reus, 2019, 194).

Per altra banda, a partir de l'any 1300, i urbanísticament parlant, és d'una importància cabdal tenir en compte el procés de les Ordinacions propiciat per Jaume II de Mallorca. L'historiador Gabriel Ensenyat afirma que "les Ordinacions mostren la voluntat de la monarquia mallorquina de regular el creixement urbà de la Part Forana i que el seu objectiu principal no era crear noves pobles, sinó consolidar, engrandir i regular el creixement dels nuclis urbans ja existents a l'illa" (Ensenyat, 2000, 13). Cal tenir en compte, emperò, que les Ordinacions afectaren a dos tipus de nuclis urbans diferents (Cateura, 2002); per una banda, aquells nuclis que ja existien el 1300 i que s'havien anat consolidant durant el segle XIII, a partir de la conquesta catalana. En aquest cas, les *Ordinacions* tengueren influència a Inca i hi comportaren una promoció econòmica i una ordenació urbanística, de les quals la vila es va beneficiar (Ferretjans, 1990, 56). L'altre tipus de nucli foren els pobles de nova creació, que segons els cronistes serien tretze: Algaida, Lluçmajor, Porreres, Felanitx, Campos, Santanyí, Sant Joan, sa Pobla, Manacor, Binissalem, Selva, Sineu i Petra (Galmés, 2000, 20; Mas, 2018).

Inca es trobava entre les del primer grup. A partir de 1300 sofrí un important augment demogràfic degut a la continuació del procés colonitzador de Mallorca amb nous pobladors arribats en la seva major part des de Catalunya (Mas, 1994), però també amb el creixement d'aquelles primeres famílies novvingudes que ja s'havien establert a la vila durant el segle anterior. Aquest increment es veurà reflectit amb la urbanització d'una "vilella" o "vila nova" en el sentit de raval o de nou barri que confronta amb el nucli urbà (Font, 1999, 65-84) i situada a l'est del nucli primitiu de la vila primitiva, i que amb el temps es convertí en el barri de Sant Francesc.

2. INCA, VILA CRISTIANA (1232-1325)

Resulta bastant evident que la vila cristiana adoptà com a nom propi el del *yūz*, que desplaçà qualsevol altre topònim menor del qual no restà cap testimoni fòssil ni memòria alguna. El mateix és el que succeí amb els casos de *Manaḡūr*, que era el nom que designava tot el *yūz*, i on la ciutat actual és el resultat de l'evolució urbana a partir d'una *qa'riāt al çoçh*. En el cas de Sineu, l'actual vila agafà també el nom del districte musulmà *ÿiynāw* (Sastre Moll, 2004, 66; Durliat, 1989, 160, notes: 80-84).

2.1. En el segle XIII

En el *Llibre dels Feyts*, el rei es refereix a Inca com "l'alqueria major que és en Mallorques". Aquesta denominació, juntament amb el fet que al *Llibre del Repartiment* Inca surt designada com a "vila" en dues ocasions, fa pensar que quan Jaume I arribà a Inca per primera vegada ja es trobà amb un petit nucli urbà més o manco consolidat. Això explicaria que entre l'any 1242 i

el 1299 es vagin establint a la vila diverses institucions tant religioses com civils, la qual cosa permet entreveure que al 1300 ja es pot parlar d'Inca com una vila plenament consolidada i amb un primitiu nucli urbà ben fixat. Així doncs, les institucions que s'establiren durant el segle XIII foren: l'església parroquial de Santa Maria (1242), a la mateixa ubicació que en l'actualitat; el cementeri parroquial (1245), al carrer de la Sirena; l'església de Sant Bartomeu (1250), dalt el puig d'Almadrava; l'Hospital (1271), al carrer de la Sirena; la Cúria o Cort Reial (1256), en el mateix lloc on avui dia s'aixeca l'Ajuntament; el mercat (1258), al carrer de Jaume Armengol, entre el carrer de ses Garroves i el carrer de la Pau; el celler del Bisbe (1263), al Born; el celler Reial (1280), a l'illa formada pels carrers de la Pau, Sant Francesc, la Murta i Jaume Armengol; l'església de Santa Magdalena del Puig (1280) i la Quartera d'Inca, al carrer del Músic Bernat Salas (1291) (Reus Planells, 2023, 248-251).

Pel que fa al nucli urbà originari, segons Anselm Ferretjans (1990, 86), estaria format pels següents carrers: carrer dels Hostals, plaça d'Espanya, carrers de l'Estrella, la Pau, Sant Francesc, el Call, el Pare Cerdà, la Salut, el Roser, la Mostra, el Nord, amb l'església parroquial de Santa Maria com a límit al nord-est de la vila, i la Sirena. A més, cal esmentar l'existència de l'església de Sant Bartomeu dalt el puig d'Almadrava.

Havent tengut en compte aquestes consideracions d'A. Ferretjans, sembla que l'extensió del nucli que proposa per al segle XIII no seria del tot correcte, ja que l'actual barri de Sant Francesc encara no s'hauria urbanitzat, sobretot si tenim en compte que no és fins a l'any 1300 quan Inca experimenta el primer creixement demogràfic i urbà, en bona part gràcies a l'aplicació de les *Ordinacions* de Jaume II. Per això, la proposta viària d'Inca per al segle XIII seria la següent: carrer dels Hostals, plaça d'Espanya, carrers de l'Estrella, la Pau, Sant Francesc, el Born, plaça de la Mare de Déu de Lluc, la Campana, plaça de l'Orgue, carrers de la Mostra, el Nord, l'església de Santa Maria com a límit al nord-est, i carrer de la Sirena. L'església de Sant Bartomeu se situaria dalt del puig d'Almadrava, almanco des de 1250 i apartada del nucli urbà.

Per altra banda, diversa documentació de l'època esmenta també algunes illes, camins, places, ponts, pous, torrents i topònims, alguns d'ells identificables amb algunes de les vies actuals:

- **Illa de la Cort del Senyor Rei – 1256:** formada per l'antic carrer de la Sala, carrer dels Hostals, carrer de Rubí i carrer Major.
- **Plaça del Mercat – 1258:** a l'actual carrer de Jaume Armengol, des del carrer de ses Garroves fins al carrer de la Pau [?].

El plànol de Josep Barberí de 1807 que figura a l'Apèndix històric d'Inca i unes referències que figuren al diccionari de Madoz ens informen que: "componen el casco de Inca 780 casas, formando una larga calle, casi recta que la atraviesa en su mayor extensión; muchas transversales, un plaza de abastos con soportales ruinosos [...]" (Barberí Santceloni, 1807). Aquesta *plaza de abastos* que J. Barberí anomena al segle XIX i els seus suportals ruïnosa podrien ser les restes medievals d'aquella plaça del Mercat?

- **Camí que va d'Alcúdia a Ciutat passant per Inca – 1242:** hi confrontava una alqueria situada prop del puig de Santa Magdalena.
- **Camí d'Inca – 1242:** devia menar a Ciutat.
- **Camí cap a Ciutat – 1242:** possiblement el mateix que l'anterior.
- **puig de Sant Bartomeu d'Almadrava – 1250:** s'hi situa un *Honor*.²
- **Camí públic que pujava a Sant Bartomeu – 1250:** per on corrien les aigües.
- **Camí que va a Selva – 1245.**
- **Camí que va a la Font – 1258.**
- **La Quartera – 1242/1243.**³
- **Pont d'Inca – 1242 i 1263:** construït sobre un torrent que era a l'entrada d'Inca, l'actual creuer de l'avinguda del General Luque, la Gran Via de Colom i la plaça de la Llibertat.
- **Camí que va a Pollença – 1244.**
- **Camí que va a la Font – 1258.**
- **Camí que va a Almadrava – 1262:** els documents deixen clar que el camí que puja a Sant Bartomeu i el camí que va a Almadrava no són el mateix, al precisar "camí que va a l'església de Sant Bartomeu prop del camí que va a Almadrava".
- **Pou d'en Pellicer – 1262:** situat pels voltants d'Almadrava.
- **Rafal d'Arnau Togores** que era devora la **Riera entre Inca i Selva – 1268:** torrent de Massanella [?].
- **Pati de terra a les eres del Rei – 1283:** pati que confrontava amb carrer públic que anava al mercat, amb el que anava cap a l'església i amb uns altres dos carrers. Potser les eres del rei estaven situades al barri de Sant Domingo on encara avui dia hi ha el carrer del Rei.
- **Camí de Mancor – 1287:** a prop d'ell hi havia una vinya i arbres.
- **Mandrava – 1288:** un tros de terra i vinya.
- **Font de la Vila – 1289:** un tros de terra amb vinya, arbres i plantes en les possessions del rei a Inca, devora aquesta font.

2 Propietat territorial d'una persona de condició civil o eclesiàstica, lliure de càrregues senyorials, però obligada a pagar els impostos municipals, també conegut com a propietat alodial.

3 Vegeu: Llompart Moragues, 2005.

- **La Quartera – 1291:** venda d'unes cases devora la Quartera.
- **El camí de Selva i el de la teulera – 1291:** la teulera és la de Mandrava. Entre els dos camins hi havia una vinya.
- **Plaça d'Inca – 1290:** hi havia un obrador. Aquesta plaça era l'actual plaça d'Espanya, que era molt més petita, ja que davant l'Ajuntament s'hi aixecava una illa de cases situada entre el carrer de la Sala i el de Sant Bartomeu.
- **Rafal del Rei – 1280:** (Llabrés; Rosselló, 1998, 107-113).

Per descomptat, aquesta informació suara exposada, juntament amb la co-neixença d'edificis tant religiosos com civils, poden ajudar a configurar una aproximada trama viària ja existent en durant el dos-cents.

2.2. En el segle XIV

La concentració de la població dispersa pel camp en viles que assegurassin un creixement econòmic de la Part Forana va ser l'objectiu prioritari de les Ordinacions de Jaume II l'any 1300.

Pel que fa a Inca, a principis del segle XIV ja era considerada una vila, tot i que algunes més de la Part Forana a les *Ordinacions* de Jaume II foren reconegudes com a tal. La vila només va experimentar una remodelació, un nou impuls, i va veure millorats els seus serveis comunals com també passà en altres viles ben consolidades: Sineu, Artà, Pollença i Sóller. Per això mateix, Inca no reflecteix el traçat quadricular, tal com encara es veu a Lluçmajor, Petra i a sa Pobla d'Uialfàs, perquè el disseny bàsic ja existia.

Felanitx i Manacor, que no havien passat d'un estadi embrionari, també s'afirmaren com a viles. Per altra banda, Petra (actual barri des Barracar), Alcúdia (Guinyent), Binissalem (Robines) i Algaida (Castellitx) foren desplaçades de la seva ubicació originària. Les noves poblacions fundades foren Sant Joan, sa Pobla d'Uialfàs, Porreres i Santanyí, encara que aquesta darrera no té un traçat reticular, ja que la vila medieval degué prosperar aprofitant el primigeni urbanisme islàmic de l'alqueria (ARM ECR 341 f. 57, a: Rosselló Vaquer, 2000, 19).

Pel que fa a Selva, la vila es fundà arran de les *Ordinacions* del 1300, és hereva de l'alqueria Xilvar i de la primera reorganització urbana que es dugué a terme durant la segona meitat del segle XIII (Albertí; Rosselló, 2003, 19). En aquest cas, el seu traçat urbà irregular es deu a l'orografia del lloc on es decidí aixecar la vila. Tenia la parròquia de Sant Llorenç, s'emancipà del terme d'Inca, ben igual que Campanet, que passà a dependre de sa Pobla (Llabrés; Rosselló, 1998, 138-139).

En aquest segle la documentació també ens aporta nombroses dades (carrers, eres, places, camins, rafals, illes, edificis, institucions...), algunes

d'elles també de tipus toponímic sobre l'evolució urbanística d'Inca; dades que permeten, igual que en el segle passat, configurar com havia crescut un nucli urbà que ja es pot considerar plenament cristià. Vet aquí l'aportació documental que en dona testimoni:

- **Carrer de Mallorca – 1313.**

L'era de na Sabatera, confrontant el celler del rei, a la sortida de la vila.

Davant la **plaça** i confrontant amb la **plaça de la Quartera**, Pere Castell comprà cases i corral a un sabater ciutadà, que sembla que estaven situades a l'illa formada pel carrer del Comerç, de l'Estrella, d'en Corró i de Bernat Salas.

- **Camí que va a Ciutat – 1315.**

- **Carrer de Valella - 1316.**

- **Convent de Sant Francesc – 1325:** fundació.

- **Camí de pobladors:** confrontant d'un tros de terra.

- **Rafal del Rei – 1328:** un tros de terra que confrontava amb el torrent (Llabrés; Rosselló, 1998, 141-142).

- **Ila de la presso; ila del rector; ila den Pere Reboyll – 1329.**

- **Ila del bayn- 1336:** probablement l'illa on s'aixeca actualment el Mercat Cobert.

- **La del saler del rey – 1336.**

- **Illa de Johan Reboll.**

- **Ila de la cort del senyor rey.**

- **Ila den Remon Verdum:** tal volta l'illa desaparegut del carrer Morey.

- **Ila del ractor**

- **Ila den Bernat Marimon:** tal vegada, l'illa formada pels carrers de Can Vidal, la Glòria, els Paraires i els Hostals.

- **Ila de lespitall.**

- **Pobla den col** (Ferretjans Llompart, 1990, 149-199).

- **Capella de Sant Bartomeu**, que confrontava amb la **síquia i camí dels Pobladors**.

- **La capella** que també confrontava amb el **camí que va a Selva i el que puja de la vila a Sant Bartomeu**.

- **Puig Borrada – 1337.**

- **Forques del pont d'Inca – 1339:** les forques per ajusticiar els condemnats s'alçaven al pont d'Inca, que era situat a l'entrada de la vila, en el camí que sortia cap a Ciutat, probablement sobre el torrent que creuava el carrer de Mallorca.

- **Església de Sant Francesc – 1341:** construcció

- **Campament de Jaume III – 1349:** a la zona de l'actual plaça d'Andreu

París i l'actual avinguda d'Alcúdia, i palissada entre Sant Bartomeu, Santa Maria la Major i Sant Francesc (Llabrés; Rosselló, 1998, 142, 217, 227, 259 i 260).

- **Primer intent d'un Call a Inca:** al carrer d'en Prats, actual carrer de Martí Metge, entre els de Sant Bartomeu i de Can Vidal. Els jueus es queixen que el lloc és insalubre i que les cases del carrer són molt velles, i estan ruïnoses.
- **Fundació efectiva del Call – 1372:** al barri de Sant Francesc, més enllà del carrer de Can Valella (Reus i Planells, 2020, 254, 255 i 258).

3. EL PAPER DE L'ESGLÉSIA

El paper que l'Església jugà en la colonització catalana de Mallorca va tenir una importància cabdal en la creació d'un nou paisatge monumental, però també amb la formació de models urbanístics, tant pel que fa als nuclis urbans ja existents com en aquells de nova creació. Així doncs, com ja s'ha dit, la conquesta cristiana de l'illa implicà, entre d'altres qüestions, la substitució de l'islam pel cristianisme. Aquest fet tengué com a conseqüència la implantació d'una àmplia xarxa religiosa, a partir de la dotació i d'una primera organització parroquial malgrat la difícil creació d'una seu episcopal, ja que no es nomenà un primer bisbe fins a 1238 (Pérez, 1961-1967, 55-56: doc. 10; Martí, 1988; Pérez, 1988), més l'establiment de diversos ordes religiosos conventuals i monàstics.

La dita xarxa religiosa va quedar conformada bàsicament per sis tipus de temples: catedralicis, parroquials, conventuals, hospitalaris, palatins i sufraganis. A Inca, la implantació religiosa va quedar ben palesa mitjançant la construcció d'una església parroquial, una d'hospitalària i dues de sufragànies durant el segle XIII, a les quals s'afegí una fundació conventual en el segle XIV.

3.1. La parròquia de Santa Maria

Com era d'esperar, la tradició inquera sosté que la mesquita va ser transformada en església. En el que no hi ha consens és en el nombre i en la seva ubicació. El debat es mou entre dos emplaçaments: el puig d'Almadrava, orònim desplaçat per l'actual de Sant Bartomeu, i l'església parroquial de Santa Maria la Major. Referent a aquesta qüestió, val a dir que fins a l'actualitat no s'ha trobat cap resta arqueològica que constati l'existència d'una mesquita en els mateixos solars on actualment s'ubiquen aquestes dues esglésies. En canvi, documentalment parlant, segons un escrit datat de 1241, Ramon Frenner era el propietari d'una mesquita que se situava a Inca, dins la porció dels Homes de Barcelona (Llabrés; Rosselló, 1998, 52, 84, 95, 96; RT, doc. 77, 43). Segons la interpretació d'aquests autors, la mesquita estaria situada dins la

vila d'Inca, i tenint en compte que la porció dels Homes de Barcelona s'estenia cap a Campanet i Búger, podríem pensar que fou aixecada en el solar de l'església de Santa Maria la Major. La possibilitat que s'ubicàs al lloc de Sant Bartomeu, conegut com a puig d'Almadrava, tendria manco credibilitat, ja que quan els documents fan referència a la zona d'Almadrava la situen dins la porció dels Homes de Tarragona (Llabrés, Rosselló, 1998, 59-60).

Pel que fa al temple parroquial de Santa Maria d'Inca, la primera notícia que sembla confirmar la seva existència és el document en què se cita el primer capellà de la vila a l'any 1242 (Llabrés, Rosselló, 1998, 90; ARM, ECR, 342, f. 161v.). Seguidament, a l'any 1245 s'esmenta el cementeri d'Inca (Llabrés, Rosselló, 1998, 90; RT. d. 124, 62). Tot i que no se cita l'església, sí que la ubica a prop del camí que va a Selva, la qual cosa possibilita el seu emplaçament a un lateral del temple o tot just darrere, indrets que a dia d'avui correspondrien al carrer de la Sirena o a la plaça d'Orient. Ara bé, com a temple parroquial, per tal que surti esmentada l'església pròpiament d'Inca, s'ha d'esperar a la butlla papal *Cum a nobis petitur*, del papa d'Innocent IV, datada del 14 d'abril de 1248, a la qual apareix l'església de *Sancte Mariae d'Incha* (Llabrés, Rosselló i Vaquer, 1998, 91; ACM, perg. 13.456).

Una de les conseqüències que tengué l'augment demogràfic del segle XIV fou que la primitiva església de Santa Maria d'Inca resultà ser insuficient per al nombre d'habitants que assolí la vila; els morabatins se xifraven en 4.600 l'any 1329 per a uns (Llabrés, Rosselló, 1998, 201) o 1.112 per altres (López Bonet, 1989, 105). Es feu necessària la construcció d'un segon temple parroquial més gran que l'anterior, tant i més quan coincidia que Inca era la vila que més tributava en els morabatins del segle XIV (López Bonet, 1989, 107). A dia d'avui es desconeix la data d'inici de les obres, però sembla que aquesta nova església fou començada devers el 1300 en estil gòtic i es conservà fins a la construcció de l'actual, de la qual es posà la primera pedra el 24 de gener de 1706 (Pieras Salom, 2018, 107). Sobre el ritme de la construcció, n'informa una làpida sepulcral del prevere Guillem Sabadell i datada el dia 3 de desembre de 1329: "Aquí jau Guillem Sabaderi prevera qui establí una capellania perpetual. Féu aquesta capela ab altart e féu-i XII aniversaris perpetuals así en la esglesia de Madona Sancta Maria d'Incha. Morí III nonas decembre en l'any de M CCC XXIX. Anima eius requiescat in pace amén" (Llabrés; Rosselló, 1998, 201).

Això indica que, en vida de Guillem Sabadell, les obres estaven prou avançades com per construir-hi una capella, la dedicada a sant Miquel, en la qual s'havia fet soterrar.

3.2. Església de Sant Bartomeu

La zona alta d'Inca, el que actualment es denomina el serral de les Monges, era coneguda a l'edat mitjana amb el nom de puig d'Almadrava, topònim que fa referència a la teulera islàmica d'Emmet Arrahin existent a la contrada d'Almadrava, a baix del puig (Rosselló Bordoy, 2007, 388). De forma popular, sempre s'ha observat la possibilitat de l'existència, durant la dominació musulmana, d'una mesquita que s'hagués ubicat al mateix solar on s'aixeca l'església del monestir de Sant Bartomeu. El cert és que aquesta és una notícia que no es pot afirmar per dues raons, una perquè no ha aparegut cap document que ho ratifiqui, i l'altra, perquè no s'ha fet cap prospecció arqueològica en aquell indret que ho hagi pogut confirmar.

Tanmateix, sí que és cert que en un document datat de dia 5 de maig de 1250 s'esmenta el puig de Sant Bartomeu d'Almadrava, una referència ha- giogràfica que indicaria tal vegada l'existència si més no d'una capella, molt probablement en una fase inicial de construcció. Amb tot, l'església cape- lla de Sant Bartomeu pròpiament dita és citada per primera vegada en una deixa testamentària l'any 1256 (Llabrés, Rosselló, 1998, 94). L'actual temple és un edifici barroc construït a partir de 1638 (Fiol, 2015, s/p), però encara es conserven algunes restes medievals de l'església primitiva: l'antic portal, l'espadanya i part del mur que tanca els peus de l'església.

3.3. Església de la Sang de l'Hospital

Els hospitals medievals cristians responien gairebé a una fórmula d'una nau única, on es trobava la zona d'estança, amb separació de sexes amb cortines o mampares i amb llits no sempre individuals; hi solia haver una capella petita i un espai addicional que tenia la funció de cuina. Generalment, es creaven a iniciativa de l'Església, però també n'hi havia d'iniciativa privada com a part de les pràctiques de caritat per a la salvació de la pròpia ànima (Contrera, 2008, 14).

La fundació de l'Hospital medieval d'Inca fou una de les primeres que tengué lloc a la Part Forana mallorquina. Concretament, la primera notícia documental que en parla és un testament datat de dia 2 de novembre de 1271 (Llabrés: Ros- selló, 1998, 96: ARM, ECR 344, f. 140v.), la qual cosa acredita la seva existència sense poder afirmar si l'obra encara estava en construcció o no. Segons afirma l'historiador Pau Cateura, la major part dels hospitals medievals constaven de tres parts principals: la sala dels malalts, la capella i el cementeri, que se solia situar en un extrem del pati o del jardí hospitalari (Cateura, 1980, 119). Pel que fa a la nostra institució hospitalària, diversos documents ens informen que constava almanco de dos edificis. Un era destinat a l'assistència dels malalts i que era una sala llarga (Fiol, 2009, 17), i és molt probable que el tipus arquitectònic emprat fos de planta rectangular dividida mitjançant arcs ogivals de diafragma

i coberta per un enteixinat a dos vessants. Aquesta era sens dubte la tipologia emprada en la major part de les sales dels hospitals medievals: Perpinyà i Gandia, del segle XIV, o Barcelona del segle XV, entre molts d'altres.

L'altre edifici era la capella o oratori hospitalari i, per la descripció acurada de G. de Berard (1983, 263), es coneix com era a finals del segle XVIII: una construcció de planta basilical dividida en cinc trams mitjançant quatre arcs ogivals de diafragma, coberta per un enteixinat de fusta a dos vessants i absis pla, que responia a la tipologia arquitectònica del gòtic primitiu, alhora que comenta que "toda la illeta antiguamente era hospedaje de enfermos". L'església original que fou bastida al segle XIII era molt més petita i tan sols tenia dos trams separats per un arc ogival de diafragma i, segons una notícia de 1580, els gremis de fusters, picapedrers i gerrers acordaren afegir tres arcades a l'oratori de l'Hospital de la vila (Quetglas, Llabrés, 1962, 11).

Fou a finals del segle XIX o molt a principis del XX quan la sala dels malalts fou arrasada per complet; en canvi, la capella de l'Hospital perdurà almanco fins a finals dels anys 20 del segle XX, ja que, en el primer viatge que Josep Pla realitzà a Mallorca el 1921, quan visità Inca esmenta les esglésies de la ciutat i fa al·lusió a l'oratori de l'Hospital (Pla, 1950, 180).

3.4. Església de Santa Magdalena

Des dels primers temps en què el cristianisme existí, moltes capelles, esglésies, santuaris o monestirs s'han construït sobre puigs arreu del món, amb la finalitat de crear espais de retir, adoració i contemplació. Al llarg dels segles han reconegut i experimentat una forta sensació d'espiritualitat a dalt de determinades elevacions, i per això han triat llocs elevats per sentir-se més a prop i poder connectar més fàcilment amb les divinitats, sense poder saber amb seguretat el perquè de triar una altura en comptes d'una altra.

A Inca se'n tenen dues manifestacions: una en el puig de Sant Bartomeu –ja comentat–, i l'altra és la capella dedicada a santa Magdalena aixecada en el segle XIII. La primera notícia que se'n té procedeix d'una deixa testamentària de 1284 (Llabrés, Rosselló, 1998, 118), i fa pensar si la construcció de l'església s'hagués iniciat entre 1240 i 1250.

Pel que fa a l'església actual, és el resultat de diverses modificacions que ha anat sofrint al llarg del temps, ja que en el segle XVI el seu estat de conservació era deplorable, i es feu necessària la reconstrucció dels arcs ogivals diafragmàtics, un l'any 1530 i l'altre l'any 1574. Malgrat aquesta reconstrucció, l'estat general del temple va seguir sent ruïnós, i al 1696 els documents afirmen com del temple tan sols quedaven les parets mestres i els arcs ogivals, atès que la major part de l'enteixinat de fusta havia passat per ull.

Cap a 1880 l'arxiduc Lluís Salvador fa una descripció del temple i esmenta l'existència d'un cor sostingut mitjançant un arc rebaixat. Entre els anys 1885 i 1900, i a l'any 1934, es va fer una altra intervenció, amb la qual va eliminar el cor, i es construí un tercer arc ogival (Tugores, 2009, pp. 116-117). Tanmateix, la darrera restauració duita a terme el 1993 li va retornar l'aspecte medieval original. El temple pertany a la tipologia d'esglésies del gòtic primitiu construïdes durant l'època de la repoblació. Presenta una planta rectangular sense capelles laterals dividida en quatre trams mitjançant arcs ogivals de diafragma que sustenten un sostre de fusta a dos vessants.

3.5. Església conventual de Sant Francesc

L'1 de gener de 1325, des d'Avinyó, el papa Joan XXII signà la butlla *Sincerae vestrae religionis*, adreçada al custodi i als frares menors del convent de Barcelona autoritzant la fundació d'un nou convent de l'orde franciscà a Inca (Llabrés, Rosselló, 1998, 215). Sens dubte, aquesta nova fundació conventual i el començament de les obres propiciaren la formació de l'actual barri de Sant Francesc, el qual s'havia iniciat dins els marc de les Ordinacions de 1300, i es té documentat el carrer de Valella a l'any 1316 (Font Jaume, 1999, 81: ARM ECR, 17, f. 159). El temple que a dia d'avui es veu és la segona església que s'aixecà entre finals del segle XVIII i principis del XIX per substituir el primitiu temple gòtic del segle XIV. Les restes medievals són molt minses; fins a l'any 1974 es va conservar el portal major del temple gòtic, desaparegut arran d'una desafortunada reforma. A hores d'ara, tan sols resten una sèrie d'arcs ogivals situats damunt les voltes de les capelles actuals del costat de l'Evangeli, els quals servien per comunicar els espais situats a sobre de les antigues capelles gòtiques de l'església.

Tanmateix, gràcies a les descripcions fetes per G. de Berard se sap que es tractava d'un edifici de planta basilical de forma rectangular d'una sola nau de cinc trams dividits per arcs ogivals, que sustentaven un enteixinat de fusta a dos vessants, amb capelles laterals cobertes de volta de creueria. No pertany, per tant, a tipologia de l'església franciscana que solien seguir les esglésies dels ordes conventuals i que es va estendre primer per terres occitanes i, després, pels diferents territoris de la Corona d'Aragó.

4. L'YLA DEL BAYN (1336)

Al morabatí inquer de l'any 1336,⁴ hi apareix un llistat de 70 illes que conformaven la vila en aquella època (Feretjans Llompert, 1990, 87), d'entre els quals en destaca una que rep el nom d'*Yla del Bayn*. Aquesta illa apareix esmentada entre

4 El morabatí era un impost sobre el monedatge que es pagava cada set anys de vuit sous de moneda del Regne de Mallorca, que s'havia de fer efectiu a la procuració reial per part dels veïns que tenien un patrimoni de deu lliures o més en moneda de Mallorca (Miralles, 1994, 22).

l'*Illa den Bartomeu Parayo* i l'*Illa del Saler del Rey*, la qual cosa pot ajudar a esbrinar la seva ubicació dins l'entremat urbà medieval inquer. Com es veu al llarg de la llista d'illes, aquestes rebien el nom o bé d'un ciutadà o bé d'algun edifici o institució destacada que s'hi ubicàs. Així és té l'illa del Celler del Senyor Rei, l'illa de l'Hospital i l'illa de la Cort Reial.

D'aquesta manera, és possible que aquesta *Yla del Bayn* fes referència a un bany o banys de caràcter públic. Ara bé, s'ha de tenir en compte que a les viles i ciutats medievals on hi havia banys aquests podien ser àrabs, jueus o bé cristians. Per tant, en el cas d'Inca, quins d'aquests tres eren?

A un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Patrimoni, Mestre Racional, 791) que conté les actes notarials de la incautació dels béns comuns de l'Aljama de Mallorca entre el 24 de gener i el 2 de juliol de 1392, s'hi esmenten una sinagoga, dos banys i un cementeri, indrets aquests indiscutiblement pertanyents a la comunitat jueva. Pel que fa als banys, el primer que s'esmenta se situa annex a la sinagoga; per tant, es tracta del micvè o bany ritual: "balneo contiguo impius scole confrontate ex parte una cum via publica, ex parte alia cum hospicio dicte Johannis Bennasser et duabus partibus cum scola impius calli" (ACA, RP, MR, 791, ff. 164-165). Ara bé, acte seguit, se n'esmenta un altre que està acompanyat d'un hort i també se situa a l'interior de la vila, però els seus confrontants permeten diferenciar-lo del micvè abans esmentat: "balneo scito intrus villam Inche confrontaato ex uma parte cum carrariam publica et ex alia parte cum torrente et ex alia parte cum hospicio Bernardi Saura et ex alia parte cum hospicio Guillermi Rubiola" (ACA, RP, MR, 791, f. 165).

En aquest cas, cal pensar en un bany jueu d'ús públic, destinat a la higiene comuna. S'ha de tenir en compte que tant la sinagoga amb el micvè com el bany jueu públic havien d'estar situats dins el perímetre del call, el qual quedà aproximadament estipulat quan el rei Pere IV feu donació dels terrenys a l'any 1353 (Reus, 2020, 256-257). Per altra banda, si es consideren els confrontants del bany públic, es veu que limita amb un carrer públic, amb el torrent i amb les cases de Bernat Saura i de Guillem Rubiola. El torrent més proper és sens dubte el de Can Tabou i el carrer límit del call per aquell costat és el de Sant Francesc. Per això, s'ha de pensar que aquest bany públic dels jueus podria haver estat situat a l'illa de cases actualment formada pels carrers de Sant Francesc, Olm, Rector Rayó i Virtud.

Pel que fa a l'*Yla del Bayn* que apareix a 1336, ha d'estar situada entre l'*Yla den Bartomeu Parayo* i l'*Yla del Saler del Senyor Rei*. De la primera, se'n desconeix la ubicació, però en canvi de la segona hi ha una ubicació més plausible, i seria la que actualment està formada pels carrers de Jaume Armengol, la Murta, Sant Francesc i la Pau, ja que en un document de dia 1 de maig de 1313 diu

que confrontant amb el Cellar del Rei, Bernat Maimó s'establí un pati, per edificar-hi segurament el que es deia *l'era de na Sabatera*, a la sortida de la vila (ARM, AH, 1, f. 116v; Llabrés; Rosselló, 1998, 141). Així doncs, fora possible que *l'Yla del Bayn* fos a la que actualment s'aixeca el Mercat municipal.

Arribats a aquest punt, la pregunta que se'ns planteja és la següent: si ja existien uns banys públics jueus situats dins el recinte del call, aquest altre bany era àrab o cristià?

No és gens estrany que a l'edat mitjana algunes de les ciutats i viles de la Corona d'Aragó disposassin de banys públics. La tipologia arquitectònica dels banys musulmans medievals fou totalment aliena als estils cristians medievals, sobretot al gòtic, si bé s'hi podia veure alguna influència dels banys islàmics.

Pel que fa a Mallorca, el *Llibre del Repartiment* confirma l'existència de cinc banys àrabs a Madina Mayurqa, de dos dels quals es coneix la ubicació els banys d'en Renovard i els banys d'en Granada (Zaforteza, 1932, s/p), aquest darrer desaparegut al segle XVI transformat en saboneria, i se'n conserven uns altres situats al carrer d'en Serra (Fontanals, 1983, 512-513), que també acabaren en saboneria. A la Part Forana, a Sòller se'n tenen uns clarament de segle XIII i musulmans (Pérez Pastor, 1991, 35).

Pel que fa a Inca, el tema dels banys medievals fou exposat per primera vegada en una comunicació anterior (Reus Planells, 2023, pp. 257-258), i ja s'hi afirmava que aquesta denominació bé podia deure's que fossin d'època islàmica i que el topònim que havia quedat fossilitzat, o que els cristians els seguien usant. La hipòtesi d'uns banys a Inca es reforça pel fet d'estar situats a l'illa que ara alberga el Mercat municipal (Reus Planells, 2014, p. 147) i el *sūq* de l'antiga *qa'ria*, ambdues edificacions sobre l'eix de comunicacions principal.

5. A MANERA DE RESUM

El que es desprèn de tot el que s'ha dit fins aquí és que la vila cristiana d'Inca va néixer a partir de la *qa'ria* i que s'aprofitaren estructures existents tal com estaven, o adaptant-les a les exigències d'una nova societat amb interessos ben diferents als de la musulmana. Aquesta consolidació es pot considerar que es va dur a terme en dues fases, a les quals s'ha donat uns anys d'inici i de conclusió purament indicatius.

5.1. Primera fase (1232-1299)

Tal com es reflecteix en la figura 1, el creixement del nucli original entre 1232 i 1300 es veu més accentuat cap al sud, en direcció al Mercat (d), que no sem-

bla que canvià l'antic emplaçament, mentre que per l'est el que destaca és l'antiga zona de gerrerries musulmanes. En ambdós indrets de creixement la direcció predominant determinarà l'expansió durant el segle XIV.

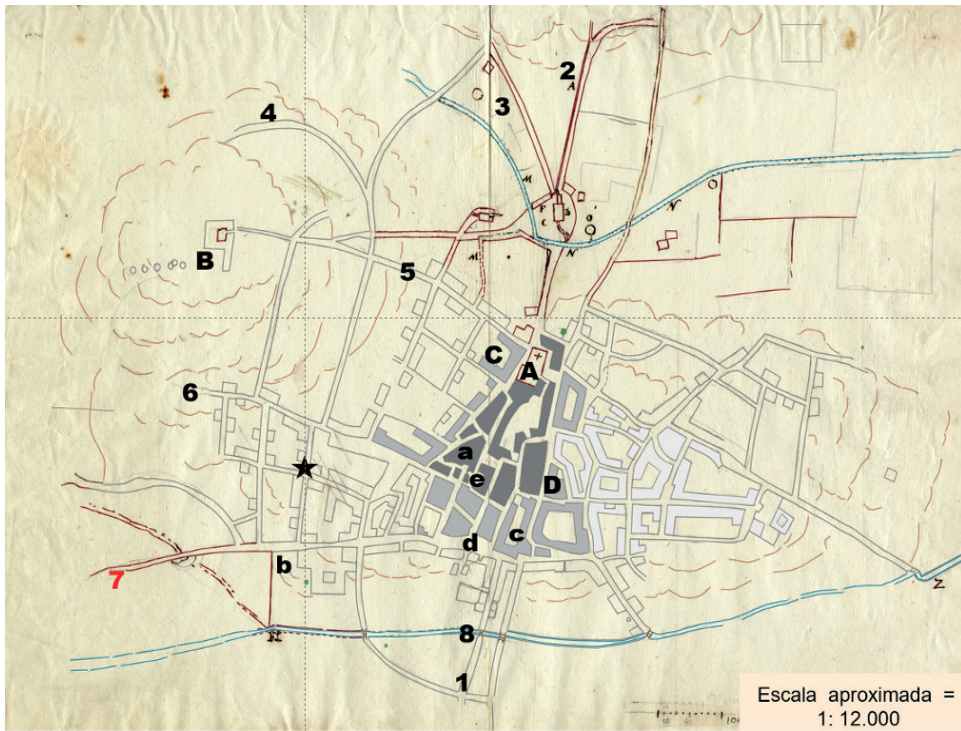
Interessa observar com els centres de poder i de control ocuparen ràpidament el vell nucli musulmà. No es comentaran tots, però n'hi ha alguns als quals s'ha de posar un cert esment pel que suposen quant al desenvolupament de vila en no pocs aspectes.

Una primera ullada al plànol posa de relleu que les zones del primer creixement foren tres: cap a l'est, cap a l'oest i, sobretot, cap al sud. Aquest darrer apareix com el més extens, i el dit desenvolupament s'ha d'atribuir a la proximitat del Mercat (d), ja que sembla que no mudà de lloc de celebració des de l'època musulmana i constituïa un bon pol d'atracció; a això se sumava la proximitat a la via de comunicació amb Ciutat de Mallorca (8), únic punt on s'especifica l'existència d'un pont per travessar el torrent de Can Tabou.

La principal institució política a ressenyar és la representant del poder polític, i és la Cort del Senyor Rei (a), ubicada a la part oest i en una illa de les antigues, però s'ha de pensar que les porcions que no eren de jurisdicció reial devien comptar amb alguna petita cúria en què dirimir els seus assumptes i qüestions. A prop de la Cúria Reial, s'hi troba la plaça de la Quartera (e), el lloc on es depositava el blat i altres cereals, així com els llegums procedents dels drets reials (delme, tasca, cens...) que no es pagaven en efectiu. Una part del que s'havia recaptat servia per assegurar l'abastament públic d'aquests productes essencials –sobretot el blat–, principalment en anys de fretura. A la vegada, era la institució que regulava els preus. La Quartera, present en els nuclis urbans amb un mínim de desenvolupament, va ser de les primeres institucions a ser creades, possiblement durant el primer govern de l'infant Pere de Portugal (1232-1244), i la d'Inca és una d'elles. Ho demostra que un dels fets que marcaren els aldarulls de 1243-1244 contra l'administració de l'infant fou la seva destrucció i l'assalt al celler que s'estava construint (Llompert, 2005, 8). En relació amb els cereals, també hi havia una Era del Rei (b) a l'extraradi, comprensible per la necessitat d'espai i per l'existència d'un rafal en poder del monarca a jutjar pel nom del rei a la zona.⁵

El celler del Rei (c) i el del Senyor Bisbe (D) s'han d'atendre conjuntament. Ambdós se situaren a l'est, a illes del primer eixample, estratègicament devora la via principal on s'ajuntaven els camins de Ciutat des del sud (1) i el de Pollença/Alcúdia des del nord (2). Una de les raons d'optar per noves construccions tal vegada es degui que l'elaboració i l'emmagatzematge del vi eren

5 La toponímia del carrer dit "del Rei" en aquella zona així ens ho recorda.

EDIFICIS RELIGIOSOS	EDIFICIS CIVILS	CAMINS	ALTRES
A: Santa Maria la Major B: Sant Bartomeu C: l'Hospital D: Celler del Bisbe	A: Cort del Senyor Rei b: Era del Rei / Rafal del Rei c. Celler del Rei d: plaça del Mercat e: plaça de la Quartera	1: de Ciutat 2: de Pollença 3: que va a la Font 4: de Selva 5: que puja a Sant Bartomeu 6: d'Almadrava 7: de Mancor 8: Pont d'Inca	★ Poble d'en Col [sic]

Figura 1. L'exemple de la vila d'Inca, 1232-1299.

activitats poc o gens practicades pels musulmans,⁶ per la qual cosa no hi devia haver els edificis adequats. El cas és que l'expansió de la vinya fou ràpida i amb bones collites, essent Inca un dels indrets destacables per la seva producció. Cap al tombant de segle, el comerç del vi anava a l'alça. Les vinyes varen ser un dels elements significatius del canvi del paisatge agrari de Mallorca. Els ceps plantats en els anys immediats a la conquesta, tan aviat com propiciaren bones collites, convertiren el vi en un dels primers productes comercialitzats fins i tot de cara l'exterior. La producció d'Inca fou durant anys la segona de l'illa, i representava gairebé el 25 % de les rendes que en treia la fiscalitat reial.

6 Si bé el *Qu'ran* recomana no beure vi, els musulmans cultivaven vinyes per obtenir raïm, vinagre i panses.

Els preus no trigaren a duplicar-se, i en dos moments, entre els anys 1250-1253 i 1273-1278, augmentaren pràcticament el triple (Soto, 2013; Soto, 2014).

Pel que fa al poder eclesiàstic, al marge de l'existència més o manco primerenca de Sant Bartomeu (B) i la de Santa Magdalena, el que s'ha de destacar és la parròquia Santa Maria la Major (A). No és només per la cura espiritual, sinó pel paper fonamental que tenia tota institució religiosa a l'hora de fixar i aglutinar una població dispersa, reorganitzar el territori i consolidar-ne el control (Bernat, Serra, 1997). En el cas de Mallorca, no debades el terme *parròquia* substituï el de *districte* de la divisió territorial musulmana, i durant molt de temps serví no sols com a indicador d'una demarcació religiosa, sinó també municipal. Com a instal·lació religiosa, no es pot deixar de banda l'existència de l'Hospital (C), ja que és un dels primers a fundar-se a la Part Forana. S'instal·la al nord, en una illa de nova creació. L'emplaçament respon a la lògica, atès que entre ambdós edificis es trobava el fossar parroquial.

Tot plegat demostra que el creixement d'aquesta primera fase va ser més aviat minso, tot aprofitant-se majoritàriament les construccions existents. Una part es dedicaren a ens de poder, mentre que les altres s'anaren adjudicant a beneficiaris dels diferents porcioners. No es disposa de dades per resseguir com fou aquest procés. Només unes notícies d'entre els anys 1249-1253 informen d'una sèrie d'establiments que afectaren un conjunt de construccions 'sarraïnesques' i que eren objecte de la transacció sense que aparentment se'ls hagués transformat de manera radical (Rosselló Vaquer, 2001, 36). Encara que no es puguin identificar a quines illes corresponien ni quantificar-los, suggereixen que en aquells moments encara hi havia immobles disponibles i que, abans de dur endavant noves construccions, l'esforç se centrà a consolidar el nou poder.

5.2. Segona fase (1300-1325)

La figura 2 mostra amb prou claredat de quina manera el desenvolupament d'Inca com a vila es donà en el segle XIV. No s'ha d'oblidar que, fins a l'any 1300, l'expansió urbana de les viles s'havia deixat a l'atzar d'un creixement urbà en mans dels habitants i sense que les autoritats hi intevenguessin excessivament. Això canvià a partir de 1300 quan Jaume II començà a regular amb les Ordinacions les viles ja existents, per tal de potenciar les dinàmiques econòmiques i socials. Inca no va ser una de les afectades. Els indicadors tanmateix apunten cap a un creixement demogràfic que accelerà la parcel·lació i els traspassos freqüents en resposta al creixement demogràfic en comparació amb altres viles.

En el plànol s'evidencia com les línies d'evolució urbana sembla que estaven bastant ben definides ja a finals del segle XIII, encara que no totes elles foren considerades. Així com el mercat havia determinat l'aparició d'illes al sud i sembla que a la part oest, l'expansió cap a aquests sectors quedà aturada possiblement perquè aquesta s'havia de fer en el coster del puig de Sant Bartomeu.

Així doncs, les ampliacions que s'emprengueren en el segle XIV optaren per fer-ho cap a l'est, on en època musulmana s'emplaçava el barri dels gerrers. Aquesta opció es posa de manifest amb l'aparició del carrer de Can Varella amb la connotació de poblament antic que té aquest topònim. Molt possiblement, tota la zona que l'envolta es caracteritzava per edificacions disseminades que, d'alguna manera, ja havien marcat una parcel·lació. Per aquesta raó, l'erecció del convent de Sant Francesc (1) no fa més que confirmar la tendència a l'actuar com a pol d'atracció urbanística.

Les novetats en comparació amb el segle XIII no són gaires, però sí prou dignes de tenir-se en consideració. La primera d'elles és que aparegui una *Yla dels Banyes*, cosa que ja s'ha comentat, però sobre la qual no està de demés insistir, sobretot en un context en què les societats cristianes no solien edificar-ne de nous i sí aprofitaven els que ja existien. No és que el seu ús fos aliè a les gents del moment, sinó que, a més a més, eren generadors de rendes. El que passa és que despertaven una certa desconfiança entre els benpensants perquè en ells, a més d'oferir la neteja del cos, s'hi solia practicar la prostitució en una forma de bordells més o manco encoberts, una mala fama que sovint provocà la seva desaparició. Així succeí a València, per exemple. Es tracta d'un fenomen general a tot Europa àmpliament documentat des de fa temps (Rossiaud, 1986). No vol dir això que aquest fos el cas d'Inca, però la seva situació estratègica en un nus de comunicacions i la dinàmica de gents de pas que implicava ho fa versemblant.

Una altra innovació al respecte del segle XIII es relaciona amb el tema de la justícia. Es tracta de l'*ila de la Presso* (A), nom que degué conèixer amb el de l'*Yla de la cort del Senyor Rei* per ser on estava; d'altra banda, les Forques del Pont (a), lloc de les execucions públiques i on se solien exhibir els cossos dels executats, i d'aquí que s'alçassin a indrets de trànsit com el carrer de Mallorca, nom amb què ja es coneixia el tram del camí de Ciutat de Mallorca més proper a la vila.

Inca no compta amb murada, a diferència d'altres com Santanyí. Una de les raons que ho justifica és que la seva posició lluny de la costa la tenia a recer d'atacs. Amb tot, en circumstàncies d'excepció sí que, en certa manera, es va fortificar. Així succeí a 1349 quan les tropes de Jaume III, en el seu intent

ILLETES	CARRERS	ALTRES	1349
A: de la Presó	I: de Mallorca	a: Forques del Pont	◆ Campament de Jaume III
B: del Rector	II: de Can Valella	b: Era de na Sabater	Palissada
C: del Bany	EDIFICIS RELIGIOSOS	RELLEU	Esglésies bastió
D: del Celler del Senyor Rei	1: convent de St. Francesc	▲ Puig de Sant Bartomeu d'Almadrava	
E: d'en Ramon Verdum			
F: d'en Bernat Marimon			
G: de l'Hospital			

Figura 2. Segona eixample de la vila d'Inca, 1300-1325.

de recuperar la Corona de Mallorca, acamparen al nord de la vila, al camí de Pollença.⁷ En aquesta ocasió, es bastí una palissada des de l'església de Sant Bartomeu fins al convent de Sant Francesc, que juntament amb Santa Maria la Major es constituïren en bastions. Més que defensiu, el seu paper va ser dissuasiu, ja que el monarca va fer aixecar el campament renunciant a l'atac.

7 El campament militar de Jaume III fou aixecat a l'indret on actualment es troba la plaça d'Andreu París, a l'avinguda d'Alcúdia. Vegeu: Gual Truyol, 1996, 42.

REFERÈNCIES

- Albertí, J.; Rosselló, R. 2003. *Història de Selva*. Ajuntament de Selva. Selva.
- Barberí Santceloni, J. 1807. *Apéndice Histórico de la villa de Inca*. Imprenta de Melchor Guasp. Palma.
- de Berard, G. 1983. *Viaje a las Villas de Mallorca, 1789*. Ajuntament de Palma, Palma.
- Bernat i Roca, M.; Serra i Barceló, J. 1997. "Espacios sagrados y comunidades rurales: algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (siglos XIII-XIV)". *Boletín de Arqueología Medieval*, 11. Ciudad Real, 157-206.
- Bernat i Roca, M.; Serra i Barceló, J. 2005. "Per minyons ensenyar". Les escoles de gramàtica de Montisio de Porreres, Randa i Santa Magdalena (Mallorca, segles XIII-XVI)". *I Jornades d'Estudis Locals de Porreres*. Ajuntament de Porreres. Porreres, 55-68.
- Cateura Bennàsser, P. 1980. "Hospitales foráneos de Mallorca (siglos XIII-XV)". *Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, n.º. 19. Universitat de les Illes Balears, Palma, 113-124.
- Cateura Bennàsser, P. 2002. *Jaume II i les Ordinacions de 1300*, Consell de Mallorca, Departament de Cultura, Palma.
- Contrera Mas, A. 2008. "Asistencia hospitalaria en Mallorca bajomedieval, siglos XII-XIV". *Medina Balear*, 23, 2. Palma, 14-22.
- Durliat, M. 1962. *L'art dans le royaume de Majorque. Les débuts de l'art gothique en Roussillon, en Cerdagne et aux Baléares*. Privat, Éditeur. Toulouse.
- Ferretjans Llompert, A. 1990. *Demografia d'Inca en el primer terç del segle XIV*. Ajuntament d'Inca. Inca.
- Fiol i Tornila, P. 2015. "Temple actual del Monestir". *Butlletí Informatiu Sor Clara Andreu*, n.º 79. Monges Jerònimes del Monestir de Sant Bartomeu d'Inca. Inca, s/p.
- Font Jaume, A. 1999. "Nòtules de toponímia llatina preislàmica. Compost i derivats de villa a Mallorca". *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL)*, 55 Palma, 65-84.
- Fontanals, R. 1983. "Els banys de Ciutat de Mallorca (s. XIII-XIV)". *BSAL*, 39. Palma, 511-516.
- Fuster, G. 2006. *Història de Manacor*. Lleonard Muntaner, Editor. Palma.
- Gual Truyol, S. 1996. *Antiguas historias de Inca*. Ajuntament d'Inca. Inca.
- Kirchner, H. 1999. "Una mezquita en Sa Nitja (Menorca)". *II Congreso de Arqueología Peninsular, vol. 4: Arqueología romana y medieval*. Universidad de Alcalá de Henares. Alcalá de Henares, 691-694.
- Llabrés i Martorell, P. J.; Rosselló i Vaquer, R. 1998. *Inca en la història, 1229-1349*. Ajuntament d'Inca. Inca.
- Llibrer Escrig, A. 2003. "De la mesquita a l'església: la construcció de l'església de la Sang de Llúria". *Archivo de Arte Valenciano*. València, 84, 5-17.
- López Bonet, J. F. 1989. *La riquesa de Mallorca al segle XIV (Evolució i tendències econòmiques)*. Palma.

- Marquès, J. [et al.]. 1994. *Els Banys Àrabs de Girona*. Consell Comarcal del Gironès. Girona.
- Miralles i Monserrat, J. 1994. "Entorn de l'impost del monedatge d'Inca del 1329", *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Inca, 21-33.
- Mora i Pons, V. 1994. "Els Banys Nous de Barcelona". *LAMBAD. Estudis d'Art Medieval*. Vol. VI 1991-1993. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 27-40.
- Llompарт Moragues, G. 2005. "L'infant Jaume y la rabia de los pobladores de Mallorca (ca. 1268)". *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics i Històrics*, 15. Palma, 7-25.
- Negre, J. [et al.]. 2022. "La mezquita del fortín emiral del Tossal de la Vila (Castellón). Secuencia estratigráfica y diseño arquitectónico de un edificio religioso rural en los albores del islam andalusí". *Lucentum*, Online First, 1-19.
- Pérez Martínez, L. 1961-1967. "Documentos conservados en los registros vaticanos relativos al primer pontificado de Mallorca (1230-1266)". *BSAL*, 32, 48-66.
- Pérez Martínez, L. 1988. "Els difícils inicis de l'Església de Mallorca". Llabrés i Martorell, P. J.; Martí i Bonet, J. M. [a cura de]. Set segles i mig de germanor. Esglésies de Mallorca i del Principat. Miscel·lània commemorativa del 750è Aniversari de la Restauració del Bisbat de Mallorca. *Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, núm. 5. Barcelona/Ciutat de Mallorca, 76-86.
- Pérez Pastor, P. 1991. "Les mesquites i els banys de Sóller (segles XIII-XIV)", *BSAL*. Palma, 47, 29-60.
- Pieras Salom, G. 2018. *La construcció del temple de Santa Maria la Major d'Inca (1703-1838)*. Lleonard Muntaner, Editor. Palma.
- Pla, J. 1950. *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*. Ediciones Destino, S.L. Barcelona.
- Quetglas, B.; Llabrés, P. 1962. *Cofradías Gremiales de Inca. Siglos XV- XVII*. Palma.
- Reus Planells, G. A. 2014. "L'art gòtic a Inca. Arquitectura religiosa", *XIV Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca. Inca, 141-160.
- Reus Planells, G. A. 2017. *L'arquitectura religiosa en els antics territoris de la Corona de Mallorca, segles XIII-XIV. Un estudi de paisatge monumental*. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra [tesi doctoral].
- Reus Planells, G. A. 2020. "El barri jueu d'Inca (Mallorca). Urbanisme i arquitectura del call (1346-1391)", a *Els jueus a les Balears. Presència, expulsió i repressió*. XXXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 251-266.
- Reus Planells, G. A. 2023. "Noves aportacions sobre el patrimoni medieval civil inquer i la seva protecció". *XXIII Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca. Inca, 243-266.
- Riu Barrera, E. 2003. "Tipus i evolució de les cases urbanes". *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies*. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 146-231.
- Rosselló Bordoy, G. 2007. *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la Remembrança... de Nunyo Sanç y el Repartiment... de Mallorca*. Universitat de les Illes Balears. Mallorca, 2007.

Rosselló Vaquer, R. 2000. *Noticiari de Santanyí*. Ajuntament de Santanyí. Mallorca.

Rosselló Vaquer, R. 2001. *El rei en Jaume II de Mallorca i el seu temps (documentari)*. Felanitx.

Rossiaud, J. 1986. *La prostitución en la Edad Media*. Ed. Ariel, Barcelona.

Sastre Moll, J. 2004. "Palaus rurals a Mallorca: la reestructuració del palau de Sineu (1309)", *BSAL*, 60. Palma, 63-100.

Soto i Company, R. 1980. "Mesquites urbanes i mesquites rurals a Mayurqa". *BSAL*, 37, 113-135.

Soto Company, R. 2013. "La vinya a Mallorca després de la conquesta catalana: un conreu de colonització feudal". *Jornades d'estudi: De la vinya a la fassina. Vinyes, vins i cooperativisme vitivinícola a Catalunya*. Esplugues de Llobregat. URL: https://docplayer.es/111817435-La-vinya-a-mallorca-despres-de-la-conquesta-catalana-un-conreu-de-colonitzacio-feudal-ricard-soto-ub-juliol-2013.html#google_vignette [Consulta: Novembre de 2023].

Soto Company R. 2014. "L'organització agrícola de les noves terres a Mallorca i el paisatge rural". Ferrer Mayol, T. [Coord.]. *Jaume I: commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I. Memòries de la secció Històrico-Arqueològica*, 91, vol. 2. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 457-483 i 274-275.

Tugores Truyol, F. 2008. "L'oratori de Santa Magdalena de Puig d'Inca (s. XIII). Transformació, restauracions i pèrdues patrimonials (1885-1934)". *BSAL*, 64, 359-374.

Tugores Truyol, F. 2009. "Restauració de l'oratori de Santa Magdalena del Puig d'Inca i pèrdues patrimonials (1885-1934)". *IX Jornades d'Estudis Locals*. Ajuntament d'Inca. Inca, 115-126.

Zaforteza y Musoles D. 1932. "Ciutat". Imprenta de la Hija de J. Colomar. Palma de Mallorca, s/p [conferència].

JOAN FRANCESC FORNÉS I BELTRAN, FRANCISCÀ INQUER MORT A AMÈRICA A 1853

Baltasar Perelló Carrió,¹ Jaume Jaume Mayol²

1. Llicenciat en Història
baltasarperellocarrio@gmail.com

2. Doctor en Tecnologies de la Informació i les Comunicacions.
Departament de Matemàtiques i Informàtica de la UIB. ORCID: 0000-0001-9325-3346
jaume.jaume@uib.es

Paraules clau: missioners mallorquins, Inca, Reindeer, Xile, Valparaíso, Montevideo.

Resum. *La primera meitat del segle XIX està marcada per una inestabilitat política, econòmica i militar, tant a Europa com a Amèrica. En aquest context, l'activitat missionera era d'allò més perillós. A 1837, els missioners Joan Fornés i Bartomeu Alomar parteixen a les missions d'Amèrica. Ara bé, la seva transcendència històrica s'assoleix per les circumstàncies que envolten la seva mort a bord del vaixell bergantí Reindeer, a 1853.*

Keywords: Mallorcan missionaries, Inca, Reindeer, Chile, Valparaíso, Montevideo.

Abstract. *The first half of the 19th century suffered a political, economic and military instability, both in Europe and America. Under this context, missionary activity was dangerous. Despite this, the missionaries Joan Fornés and Bartomeu Alomar went in 1837 to the missions in America. However, their historical significance is achieved by the circumstances surrounding their death on board the brig Reindeer, in 1853.*

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Contextualització

La primera meitat del segle XIX es caracteritza per tot un seguit de fets internacionals que provoquen un canvi geopolític a nivell mundial. Així, les guerres a Europa i Amèrica, moltes d'elles amb la participació d'Espanya, es resolen amb un bon nombre de noves repúbliques a Amèrica.

De la mateixa manera, igual que la política, l'economia es mou en un entorn no controlat, de manera que alguns països confien el seu finançament en companyies que acaben controlant els moviments econòmics internacionals.

En aquest context, els viatges són molt complicats. Els mitjans de transport encara no estan totalment desenvolupats. Així, viatjar entre Europa i Amèrica és una autèntica aventura, amb molts de perills provocats per la pròpia naturalesa i pels mateixos viatgers, que han de viatjar amb el constant perill de ser assaltats per camins i travessies marítimes o ferroviàries. D'aquesta manera, el procés d'evangelització catòlica a països de Sud-amèrica, que implicava llargs viatges, suposa una empresa que, ben bé, pot costar la mort de persones que anaven a les missions.

Per altra banda, els processos d'investigació relacionats amb fets de principis del segle XIX, tot i haver molta informació a les xarxes de comunicacions (Internet), són complicats quan requereixen haver d'accedir a arxius que no es poden visitar de manera presencial.

A l'estudi que es presenta a continuació es descriu l'aventura que varen viure dos missioners mallorquins que visqueren a la primera meitat del segle XIX i la transcendència que envolten les circumstàncies de la seva mort, encara que la seva vida no fos gaire diferent de la de molts de missioners amb els que convisqueren.

1.2. Descripció i objectius

Es pretén esbrinar els detalls i el context socioeconòmic que envolten la vida i mort dels dos missioners mallorquins Joan Francesc Fornés (Inca, 1803) i Bartomeu Alomar (Sineu, 1807). Nascuts a principis del segle XIX, comparteixen unes experiències vitals durant quasi tota la seva vida i fins a la seva mort.

Com a objectius secundaris es planteja :

- Analitzar la transcendència dels fets històrics de personatges no famosos del segle XIX pot tenir una ampla repercussió a documents de l'època i a mitjans de comunicació del moment, igual que passa a l'actualitat.
- Avaluar el domini de persones influents del segle XIX en els mercats econòmics mundials tot disposant d'estructures organitzades que facilitaven els moviments econòmics consolidant així la seva posició de privilegi econòmic.

1.3. Metodologia

L'estudi realitzat té, com a punt de partida, el document abintestat de declaració d'hereus de Joan Francesc Fornés i Beltran, realitzat uns anys després de la seva defunció. Al propi document es detallen les circumstàncies del seu traspàs. A partir d'aquests detalls s'ha realitzat una tasca de recopilació d'informació de diverses fonts, que inclouen una recerca per Internet, consulta presencial i telemàtica d'arxius i entrevistes amb experts.

1.4. Fonts d'informació

Les fonts d'informació consultades són les següents:

- A efectes de poder esbrinar on va romandre Joan Francesc Fornés a Amèrica, s'ha confeccionat una llista de llocs on va poder estar, a la costa del Pacífic. S'han enviat correus electrònics a comunes i parròquies d'aquesta zona, amb poques respostes o respostes del tipus "podria haver alguna informació, però no hi ha res digitalitzat, la recerca s'ha de fer presencial". Així mateix, s'han enviat correus electrònics als autors d'articles de revista i llibres relacionats amb l'estància de missioners a Amèrica durant el segle XIX.
- S'ha accedit telemàticament als registres històrics nacionals i biblioteques de Xile, Argentina i Uruguai, enviant també correus electrònics, les respostes dels quals no s'han rebut o no han ajudat a la recerca. En el cas de Xile, a partir de 1818 ja no funciona l'administració de la legació espanyola i no conserva més documents. En relació al clero, a partir de 1836 tota la documentació queda dipositada als diversos arxius nacionals: Archivo General de Indias (Sevilla), Archivo de Simancas (Valladolid), Archivo General de la Administración (Alcalà d'Henares) i Archivo Histórico Nacional (Madrid). L'arribada de Joan Francesc Fornés és posterior a 1836, per la qual cosa no hi ha cap documentació a l'arxiu xilè.
- S'ha accedit presencialment a l'Archivo General de la Administración, Archivo Histórico Nacional, Archivo de Protocolos i Arxiu Nacional de Catalunya.
- A través de la web del Ministeri de Cultura i Esport (PARES, 2023) s'han consultat els moviments migratoris d'Uruguai. Atesa la gran quantitat de resultats, els autors han programat un sistema informàtic de descàrrega de dades de la web del ministeri. A partir d'aquest programa s'ha pogut obtenir la llista de religiosos espanyols arribats a Montevideo i registrats a la Policia d'Immigració d'Uruguai.

- S'ha accedit a arxius telemàtics històrics britànics (<https://www.nationalarchives.gov.uk>) i s'ha sol·licitat audiència al consolat britànic a Palma. Aquest darrer es va visitar personalment, però no es va aconseguir audiència.
- Per entendre els moviments econòmics del segle XIX, s'han enviat correus a experts en la matèria, en ocasions autors de llibres i estudis a revistes. S'ha obtingut resposta dels catedràtics d'història econòmica de la Universitat de Barcelona (Lluís Casesnoves) i de la Euskal Herriko Unibertsitatea. (Eduardo Alonso Olea).
- El seguiment dels fets s'ha trobat a través de la consulta telemàtica d'hemeroteques de diaris de l'època (la llista de diaris s'especifica al llarg del document).
- Entre les consultes a experts, es poden destacar les aportacions del Sr. Pere Fiol, el Sr. Miquel Pieras i les entrevistes amb el Sr. Antoni Marimon, el Sr. Bartomeu Martínez, el Sr. Pere Fullana i el Sr. Gabriel Busquets. Es fa un agraïment especial per la seva participació i aportacions.

2. CONTEXT SOCIAL, POLÍTIC I ECONÒMIC

La vida dels dos missioners mallorquins Joan Fornés i Bartomeu Alomar va venir condicionada per un seguit de fets històrics que, si bé no els varen viure directament, en sofriren les conseqüències. A continuació es presenta el context històric que envolta la vida dels religiosos, el qual és clau per poder comprendre la realitat que visqueren.

2.1. Context espanyol

Carles IV, successor de Carles III, va ser rei d'Espanya entre 1788 i 1808. El seu regnat va estar marcat per la Revolució francesa de 1789 i diverses guerres, com la Guerra del Rosselló (1793-1795), guerra contra Portugal (1801), guerres contra el Regne Unit (entre 1796 i 1805) amb derrotes importants com l'esdevinguda a la Batalla de Trafalgar de 1805. A la Pau d'Amiens (1802), Menorca deixa de ser territori britànic per ser espanyol. El regnat de Carles IV acaba amb el motí d'Aranjuez de 1808, abdicant en favor del seu fill Ferran VII. El mateix any 1808, ja amb Ferran VII rei, comença la Guerra del Francès, fins a 1814.

Palma i Cadis foren les úniques ciutats espanyoles no envaïdes durant la Guerra del Francès. En el cas de Mallorca es pot destacar una immigració massiva de peninsulars que fugen de la guerra: 30.000 refugiats fins a finals de 1812,

entre els quals hi ha uns 3.000 religiosos, que tenen una participació activa a la vida i política mallorquina durant alguns anys. L'arribada de religiosos i religioses suposa incrementar el cens de religiosos i religioses que ja hi havia a Mallorca. Així, a l'any 1787 hi havia 1.265 religiosos i religioses a Palma, que suposaven un 3,7 % de la població de la ciutat. Al total de l'illa, els 3.259 eclesiàstics suposaven un 2,4 % de la població. Aquestes persones resideixen a convents i cases (24 en total només a Palma). Les ordres religioses tenen moltes propietats a Mallorca (8 convents de Palma disposaven de 232 propietats), motiu pel qual presenten molta oposició a algunes reformes iniciades a les Corts de Cadis. Això no obstant, l'elevada població de religiosos i religioses suposa importants problemes econòmics, atès que els ingressos són inferiors a les despeses de funcionament i manteniment (Moliner, 1982, Piña, 2021).

2.2. El procés de desamortització i exclaustació a Espanya

Ferran VII mor a 1833 i la seva filla, menor d'edat, esdevé la reina Isabel II. Durant la seva minoria d'edat exerceix la regència la seva mare Maria Cristina de Borbó - Dues Sicílies. La pujada al tro d'Isabel II genera un conflicte dinàstic i militar (Guerres Carlistes) que deriva en tot un seguit de moviments revolucionaris, entre els quals es poden destacar motins anticlericals a Aragó i Catalunya a 1835. A 25 de juliol de 1835, el govern de José Maria Queipo de Llano (comte de Toreno), antic ministre d'Hisenda, aprova la Reial Ordre d'Exclaustació Eclesiàstica, per la qual se suprimeixen tots els convents amb manco de 12 religiosos. Juan Álvarez Mendizábal esdevé nou ministre d'Hisenda dia 14 de setembre de 1835 i posa en marxa un procés de desamortització eclesiàstica al llarg de 1836. Es dicten dos Reials Decrets els dies 19 de febrer i 8 de març de 1836 on es declaren en venda tots els béns de qualsevol classe que haguessin estat de les comunitats i comunitats religioses extingides i se suprimeixen tots els convents i monestirs masculins de religiosos. El resultat d'aquest procés fa que propietats de l'església i ordres religioses passin a mans de la classe mitjana, que adquireix en compra o subhasta. El propi Juan Álvarez Mendizábal compra terres expropiades de l'església (Ferragut, 1974).

La primera conseqüència de la desamortització és l'abandonament dels convents per part de religiosos i religioses. A 1836 es crea una Junta Diocesana a Mallorca amb l'objectiu de suprimir totes les cases de comunitats religioses, distribuir aquestes comunitats religioses arreu de Mallorca i realitzar una nòmina de totes les persones exclaustades, a fi que puguin cobrar les pensions que les corresponen i informar el Govern. S'autoritza als exclaustats i secularitzats a impartir classes públiques de primeres lletres, llatí, ciències i belles arts. El sous dels religiosos oscil·la entre els 3 i els 5 reials de velló (Ferragut, 1974).

A 1836 hi ha 764 religiosos i 358 religioses a Mallorca, la majoria de Sant Francesc d'Assís (Observants), que ja Junta Diocesana reparteix a diversos convents d'arreu de Mallorca. Es procedeix a la venda de tots els béns, de manera que, per exemple, les campanes de Sant Domenge de Palma són venudes a Amèrica, els seus quadres dispersats per tot el món i el seu orgue es trasllada a Santanyí (Ferragut, 1974).

2.3. Context a Amèrica: Xile i altres repúbliques americanes

A principis del segle XIX es produeix un seguit de conflictes armats a territoris americans de l'imperi espanyol. Aquests conflictes parteixen d'un anhel d'independència i arranquen arrel de la Guerra del Francès, culminant amb les declaracions d'independència de nacions com Xile (1818), Argentina (1816), Uruguai (1825), Perú (1821). En el cas de Xile, la independència es declara a 1818, però no és reconeguda per Espanya fins a 1844.

A Xile pren especial importància la ciutat de Valparaíso. Amb la independència, aquesta ciutat es converteix en un centre econòmic i cultural de primer ordre, amb ciutadans de moltes nacionalitats: portuguesos, alemanys, francesos, espanyols, britànics i nord-americans, entre d'altres. Per Valparaíso passen personatges de la història, com Charles Darwin, que arriba a Valparaíso el mes de juliol de 1834 al seu viatge procedent d'Anglaterra a bord del vaixell H. M. S Beagle. Emprèn diverses expedicions per tornar a la ciutat xilena a 1835 (Hernández, 1927).

Des del punt de vista econòmic, cal destacar que es varen instal·lar a Valparaíso dues cases del comerç britànic: la casa Huth & Cia i la casa Gibbs & Cia, als anys 1824 i 1826, respectivament (Hernández, 1927).

2.4. Franciscans a Xile i Valparaíso

A 1827 arriba a Valparaíso fra Andrés Caro, religiós franciscà que seria anomenat *El Apòstol de Valparaíso*. Arriba a la ciutat a bord del vaixell *Sir Tinxian*, procedent de Bolívia, on havia viscut durant uns trenta anys, disposat a tornar a Europa. Ja embarcat al viatge de tornada, al vaixell *El Cometa*, les condicions de la mar obliguen a tornar, amb el vaixell mig romput. Arriben de manera quasi miraculosa a Valparaíso, on decideix establir-se definitivament. Inicia una evangelització i fa construir el temple Casa del Barón. A l'any 1832, la Municipalitat de Valparaíso reconeix els seus mèrits arreu de la regió de Valparaíso, que s'allarguen fins a la seva defunció a 1844. Durant la seva estada es potencia de manera important la presència franciscana (Hernández, 1927).

La presència de religiosos espanyols a Amèrica ve motivada per dues condicions: la manca de sacerdots i monges originaris d'Amèrica i l'increment de religiosos a Europa, juntament a fets com les desamortitzacions a Espanya, que es converteix en exportadora de clero. Si ens centram en l'emigració des de Mallorca, durant el segle XIX parteixen 154 clergues de Mallorca (un 4 % d'Inca i un 3 % de Sineu). Les principals motivacions són l'exclaustració de dia 12 d'agost de 1835 i l'aixecament carlista de Manacor (Aljovín, 2020; Estrades, 2004).

En el cas de Xile, a més de les anteriors, es poden trobar motivacions polítiques (Leal, 2017; Valenzuela, 2005):

- Durant el segle XVIII, la corona espanyola està molt pendent dels convents a ultramar, per dos motius fonamentals: economia i moral. La presència del clero a ultramar és una manera de centralitzar i uniformar l'autoritat política del rei, a través d'un control del clero.
- A 1813, en plena guerra, el govern patriota comença a eliminar hospicis i missions de la zona sud, suspent el lliurament estatal de recursos i assistència. Al mateix temps, s'intenta que el clero participi políticament i militar. Alguns frares, com els de Chillan, participen activament al conflicte.
- Durant la dècada 1830-1840 prenen importància fra Zenón Badia i fra Andrés Carrasco. El primer rep l'encàrrec d'anar a cercar franciscans a Itàlia per dur-los a Xile.

A 1837, el govern xilè encarrega a Zenon Badia (franciscà argentí incorporat al col·legi de Chillan) la missió d'organitzar l'arribada de franciscans italians a Xile. Se li donen instruccions que no siguin espanyols. Així, Zenon Badia surt de Valparaíso dia 3 de desembre de 1835, i navega set mesos fins a Trieste, on troba a José Vernet, franciscà català, amb qui viatja fins a Ancona. Arriben a Roma dia 25 d'agost de 1836. A dia 1 d'agost de 1837, 13 frares italians desembarquen a Valparaíso (havien partit dia 9 de març de 1837 d'Itàlia). Després de quasi naufragar al cap d'Hornos, sense víctimes, arriben a Xile. A 1837 arriba un segon grup, del que s'esperava un total de 150 franciscans, però no hi ha informació per identificar-los ni saber quina quantitat va arribar. D'aquest segon grup se sap que es reparteixen en tres grups, els que van a Valdivia, els que van a Chiloé i un tercer grup que queda a Chillan. Aquesta arribada no seria la darrera, li segueixen onades a 1848, 1853 i 1862, dintre del segle XIX (Camús, 2009; Pinto, 1993).

La presència de missioners espanyols va ser important, tot i que no eren sempre ben acceptats pel govern xilè. Alguns prenen notorietat (Arancibia, 1982), tals com:

- Fra Andrés García Acosta, conegut com *fray Andresito*. Nascut a 1800, es fa famós per les seves virtuts i accions de caritat, assolint la condició de Venerable pel papa Francesc a 2016.
- Josep Ciré (Siré) i Segura, nascut a Reus, arriba a Xile dia 1 d'agost de 1837 amb el grup de franciscans de fra José Alfonso Vernet, passant a Chillan (després de dos mesos de viatge). Passa per diversos destins, com Coltauco, Talcahuano, Santiago, Curicó o Valparaíso (Ciré, 1992).

2.5. Context històric en el moment de la mort dels missioners (1853)

Independència d'Argentina

Com a nota història, els fets ocorren durant el setge que el General Urquiza imposa a la ciutat de Buenos Aires, entre el 6 de desembre de 1852 i el 13 de juliol de 1853. Les tropes estan situades al sud de la ciutat, al Río Salado del Sur, on desembarquen els amotinats amb José Arbina. El conflicte armat comença amb la derrota del president Juan Manuel de Rosas a la batalla de Caseros, 3 de febrer de 1852, i acaba amb la presidència de Justo José de Urquiza. D'acord amb el que diu la *Gaceta de Madrid* i els fets històrics, els amotinats s'escapen al juliol o agost de 1853 (*Gaceta de Madrid*, 1853).

Gibbs & Sons

Anthony Gibbs (Anglaterra, 1756 – ibídem, 1815) és el fundador de la firma Anthony Gibbs & Sons. Els seus fills George, William i Joseph segueixen el negoci familiar. El seu fill William (1790-1875), que passa part de la seva infància a Espanya, s'encarrega de la filial William Gibbs & Cia, amb activitats comercials principalment a Xile. Alguns descendents de la família es converteixen en Barons de Wraxall –el quart baró de Wraxall, Anthony Gibbs, neix a 1958 (Mathew, 2020).

La firma d'Anthony Gibbs & Sons de Londres, creada a Londres a 1802, havia fet negocis directes amb Perú des de 1806 i passà a Xile, amb operacions econòmiques importants durant quasi un segle. Entre els seus negocis es pot destacar l'exportació de guano cap a Europa, de manera que els senyors Anthony Gibbs i fills s'arriben a convertir en els únics i exclusius agents d'exportació del govern peruà. Fins a 1864 s'exporten 4.000.000 de tones de guano. A 1865 la firma Gibbs s'estén amb l'elaboració de salnitre, concentrant el negoci a Xile. En aquest cas, amb la seva filial *William Gibbs & Cia* (Hernández, 1927; Mathew, 2020).

El primer préstec a l'estat peruà es fa durant l'època de la Independència, i a 1825 aquests bons ja estaven impagats, la qual cosa genera problemes amb els tenedors de bons de l'estat. S'ha de tenir en compte que la majoria de tenedors de bons provenia de les classes manco acomodades: “sacerdotes rurales, oficiales de media paga y viudas”. Si bé Perú intenta pagar el seu deute, no és possible fins a l'aparició del mercat del guano (1842). Precisament és la casa Gibbs & Sons la que domina el comerç del guano entre 1842 i 1861, amb exportacions principalment a Gran Bretanya. Fruit d'aquesta activitat comercial, Gibbs & Sons concedeix préstecs al govern peruà a pagar amb els beneficis del negoci del guano (a 1846 ja havia prestat 60.000 lliures esterlines). D'aquesta manera es possibilita que Perú pugui saldar el seu deute a 1949 i obrir negocis a Londres. Aquesta nova expansió comercial peruana porta a l'estat a endeutar-se de nou: entre 1850 i 1870, Perú rep més préstecs que qualsevol altre país llatinoamericà, 33.535 lliures esterlines, i és un dels països més endeutats del món. En aquest context, els termes dels contractes de préstecs fan que els contractistes guanyin comissions molt elevades (com en el cas de Gibbs & Sons) i provocant fluctuacions i especulacions en els mercats, amb suborns a representants de països americans. A 1861, quan acaba el contracte del negoci del guano entre Gibbs & Sons i el govern peruà, aquest no es renova i el govern reparteix el mercat europeu entre contrabandistes peruans. Però no s'havia comptat que el consum de guano havia minvat considerablement als darrers anys. El deute torna tan gran que ja és gairebé impossible de pagar, Perú entra en bancarrota a 1879 (Mathew, 2020; Sobrevilla, 2003).

Josep Maria Serra

Josep Maria Serra Muñoz (Xile, 1810 – Barcelona, 1882), fill de Mariano Serra (nascut a Girona) és un comerciant i empresari que a 1845 es converteix en el primer cònsol de Xile a Espanya. La seva esposa, Dorotea de Chopitea, és famosa per la seva activitat filantròpica a Barcelona i Xile, activitat que li val la seva declaració com a Venerable pel papa Joan Pau II a l'any 1983. És filla de Pedro de Chopitea (destacat comerciant de mercaderies i esclaus) i neboda segona de José Miguel Carrera (polític i militar xilè que participà activament a l'emancipació de Xile i a les guerres d'independència), reconegut com un dels pares de la Pàtria de Xile. Com a empresari, Josep Maria Serra és un dels fundadors del Banc de Barcelona i membre de la seva junta. Soci a la construcció del ferrocarril a Granollers i del canal d'Urgell i soci fundador de La Maquinista Terrestre y Marítima (Blasco, 2000).

George Fiott Day i el vaixell *Locust*

El comandant del vaixell *Locust*, que rescata els efectes del *Reindeer*, és el militar George Fiott Day (Southampton, 1820 – ibídem, 1876). Oficial de la *Royal Navy*, és una de les primeres persones en rebre la Creu de la Reina Victòria, màxima condecoració que reconeix la valentia en front a l'enemic. També és Cavaller de la Legió d'Honor britànica. Després de sofrir un naufragi a la Patagònia a 1835, entre 1838 i 1845 participa a operacions militars a la Mediterrània, per passar a servir a Àfrica fins a 1848. Aquest any parteix cap al Cap de Bona Esperança i d'allà cap a Brasil. Durant la seva estada a Sud-Amèrica, patrulla per la zona dels rius de Paraguai i de la Plata. Durant una d'aquestes patrulles assisteix al bergantí *Reindeer*, prop de la Boca del Salado (Cabo San Antonio). A 1854 és destinat a la guerra de Crimea i a 1858 navega cap a costes asiàtiques (The Victorian Royal Navy, 2023).

La intervenció de George Day és especialment important a la Batalla de Caseros. A l'acabament de la Batalla de Caseros (1 d'abril de 1852), José Manuel de Rosas es refugia a la casa del cònsol anglès, Robert Gore, que abans havia estat Encarregat de Negocis a Montevideo. Es conta que Robert Gore va trobar José Manuel de Rosas dormit al seu llit. Es decideix evacuar Rosas, tasca que s'encomana a l'almirant Henderson, comandant de les forces britàniques de l'Atlàntic Sud. Rosas és conduït a bord del vaixell *Locust*. La tripulació estava de dol perquè una bala perduda a la pròpia Batalla de Caseros havia ferit i mort el segon capità del vaixell, Payme, on estava d'observador. A una altra font es diu que Payme havia anat a observar la batalla en cavall, essent interceptat per combatents. Aquests li intenten llevar el cavall i a la discussió rep un dispar. Rosas roman al *Locust* fins a dia 4 de febrer, quan es trasllada al vaixell *Centaur* i després al *Conflict*, per partir cap a Anglaterra, per instal·lar-se a Southampton. Alguns autors opinen que l'elecció d'aquesta ciutat està relacionada amb alguna recomanació feta per George Day durant el temps que Rosas roman al *Locust*. Les despeses del rescat de Rosas, pagat pel propi rescatat, són de 481 lliures per al *Conflict*, 147 lliures per al *Centaur* i 2,5 lliures per al *Locust* (Enrique-Ortiz, 2001).

Utilització de les lletres de canvi al segle XIX

El procés d'industrialització de mitjans segle XIX, amb la construcció de ferrocarrils com a eix vertebrador, requereix d'un important finançament, amb la necessitat de disposar d'inversos estrangers. Amb un sistema financer no totalment desenvolupat i davant inestabilitats internacionals, la lletra de canvi es converteix en un mitjà de pagament fonamental (Gutiérrez, 1994).

En el cas de la industrialització de Catalunya, amb la construcció del ferrocarril i la consolidació i expansió tèxtil, els pagaments que efectuen les cases constructores se sol dividir en tres moments: una tercera part a la signatura del contracte, una tercera part en el moment de l'arribada de la maquinària a Barcelona, i una darrera tercera part tres mesos després de l'arribada de la maquinària. El mecanisme seguit per fer efectius els pagaments fraccionats és a través de lletres de canvi girades en lliures esterlines (sobre Londres) o francs (sobre París o Marsella). Aquestes lletres de canvi es poden fer efectives, a bancs de Catalunya, efectuant el corresponent canvi de divisa, a més de facilitar el pagament nominal de la mateixa. Aquest pagament nominal afegeix seguretat a la transacció: evita problemes en cas de robatoris i evita haver de transportar doblers en metàl·lic (Gutiérrez, 1994).

El procediment habitual és el següent: els inversors, principalment des d'Amèrica, giren lletres de canvi a un intermediari de Londres. Un dels intermediaris més importants és Cristóbal Murrieta, que rep les lletres per fer-les efectives a fi que els fer front als compromisos amb els constructors de maquinària, a canvi d'una comissió. Aquests, una vegada han cobrat, envien la maquinària. A maig de 1846, Murrieta fa efectives lletres per un import de més de 5.000 lliures esterlines, i fins a 8.000 al mes d'agost. En ocasions, els intermediaris es limiten a acceptar lletres i fer el corresponent canvi de divisa, cobrant la comissió corresponent (Gutiérrez, 1994).

Les operacions financeres amb lletres de canvi augmenten considerablement els anys 1848, 1850 i 1853. Hi ha constància d'una lletra girada per Anthony Gibbs & Sons a data 9 de febrer de 1852, a Lima, a cobrar per Josep Maria Serra, de 600 lliures. A 12 de març de 1853 es remetien des de Lima més lletres de 300 i 200 lliures amb els mateixos intervinents (Gutiérrez, 1994).

3. BIOGRAFIA DE JOAN FORNÉS I BELTRAN

3.1. Orígens familiars (1803-1828)

Joan Francesc Fornés i Beltran neix a Inca dia 14 d'octubre de 1803. Fill de Joan Fornés Truyol, àlies Emperador, i de Jerònima Beltran Llompart. Germà de Clara Maria, Sebastià, Jerònima Rosa, Jaume i Gabriel. Els seus nebots Joan Lluís Llompart Fornés (fill de Jerònima Rosa) i Clara Fornés Planas (filla de Gabriel) es casen i donen lloc a la família de malnom *Marron*. Aquesta família estaria relacionada, amb el temps, amb el celler de Can Marron, ubicat al carrer Rector Rayó d'Inca (APSMJ; Pieras, 2002).

Bartomeu Alomar neix a Sineu devers 1807. Té dues germanes (Joana Maria i Antònia) i un germà (Francesc). El seu germà Francesc Alomar es casa amb Joana

Maria Ramis i té dos fills de noms Gabriel (feia de llaurador) i Rafael (feia de fuster). Gabriel Alomar Ramis es casa amb Monserrada Llull Pascual (almanco tenen dos fills, de noms Monserrada i Gabriel –aquest darrer es casa amb Catalina Vanrell) i Rafael Alomar Ramis es casa amb Magdalena Palou Vanrell (tenen 11 fills, de noms Francesc, Rafael, Miquel, Aina Maria, amb noms repetits). De Joana Maria i Antònia Alomar, germanes de Bartomeu Alomar, se sap que tenen descendents de noms Antoni, Bernat, Joana Maria, Margalida i Gabriel Garcies Alomar. Finalment, Antoni Garcies (jornaler) es casa amb Joana Maria Alomar, i consta que varen tenir, al manco, un fill de nom Nadal (Registre Civil de Sineu, 2023).

3.2. Vida religiosa a Mallorca i exclaustació

Joan Francesc segueix una vida religiosa integrant l'orde franciscà. A dia 8 de gener de 1828 pren la condició d'Observant de l'ordre de Sant Francesc, confirmant-se al Sagrat Ordre del Presbiterat a títol de pobresa. És al convent de Sant Francesc d'Assís de Palma, on roman fins a l'exclaustació de l'any 1835, passant a residir al convent de Petra, fins que parteix a Amèrica (BSAL, 1921; Jutjat d'Inca, 1855, Torrens, 1982).

Joan Francesc Fornés sol·licita, dia 19 de maig de 1836, per la seva condició d'exclaustat, una pensió de 5 reials. En aquella data encara era al convent de Petra (ADM, consultat a 2023).

Bartomeu Alomar fou ordenat prevere a 17 de març de 1832 al convent de Sant Domingo de Palma (bisbe Juan Antonio Díaz Merino). Tenia llicència per predicar i confessar. Va ser al convent de Sant Francesc de Palma fins al moment de l'exclaustació i dia 24 de maig de 1836 fa la sol·licitud dels 5 reials de pensió a què tenen dret les persones que han estat exclaustades (ADM, consultat a 2023; El monitor religioso, 1851, Revuelta, 1978).

3.3. Estada a Amèrica

Entre els anys 1836 i 1837, Joan Francesc Fornés i Bartomeu Alomar parteixen cap a Amèrica. No hi ha constància que partissin junts, però sí que sortiren de Mallorca per arribar a Montevideo, Buenos Aires i Valparaíso (BSAL, 1921):

- Arribada a Montevideo: segons el portal d'Internet de *Movimientos Migratorios Iberoamericanos*, un grup de clergues mallorquins arriben a Montevideo entre els dies 15 de novembre i 29 de desembre de 1837. Són Bartomeu Alomar, Joan Seguí, Rafel Valriu, Bernat Vidal, Bartomeu Alzamora i Llorenç Morey. A principis del mateix any (6/3/1837) ja havia arribat l'espanyol José Arbina, també clergue (PARES, 2023).

- Arribada a Buenos Aires: segons l'Arxiu General de la Nació argentina, Joan Fornés arriba a la ciutat dia 16 de juny de 1838, a bord del vaixell de nom *Presidente Rosas*. El dia de l'arribada a Buenos Aires, el port de la ciutat i tot el litoral del riu estan en una situació de bloqueig militar per part de l'armada francesa (AGN, 2023).
- Arribada a Valparaíso: se suposa que arriben a Xile entre 1838 i 1839. Ara bé, no s'ha trobat cap evidència històrica del moment de la seva arribada.

Hi ha poca informació escrita sobre l'estada de Joan Fornés i Bartomeu Alomar a Amèrica. De Bartomeu Alomar se sap que a principis de 1853 estava a Peñuelas, departament de Casablanca, província de Valparaíso. Aquesta ciutat se situa a aproximadament 40 km de Valparaíso (ASC, 1853).

Tornada a Mallorca.

Viatge i amotinament

Joan Fornés, Bartomeu Alomar i José Arbina s'embarquen com a passatgers a Valparaíso a bord del vaixell bergantí *Reindeer*, de bandera britànica, per anar a Montevideo, amb l'objectiu final de tornar a Mallorca (Jutjat d'Inca, 1856).

A l'edició del dia 15 de gener de 1853, el diari *El Progreso* de Santiago, informa que el bergantí goleta *Reindeer* estava a la badia de Valparaíso des del dia 17 de novembre de 1852. El capità del vaixell és Wilson. Segons la documentació de la que es disposa, el vaixell parteix de Valparaíso a finals de gener o principis de febrer de 1853 (*El Progreso*, 15/01/1853).

Durant el trajecte, a conseqüència d'un amotinament ocorregut entre els individus de la tripulació del vaixell, són assassinats els preveres Joan Fornés i Bartomeu Alomar. Al diari *The New York Tribune* de dia 1 de juliol de 1853 apareix la notícia següent (figura 1):

THE NEW-YORK TRIBUNE.

"The Valparaiso Reporter says that on the 5th of March, near the Falkland Islands, a mutiny had taken place on board the British brig Reindeer, and that the crew had killed Captain Wilson, the first and second Mates and two Priests. They then proceeded to Cape San Antonio, where they ran the vessel ashore and left her. Four sailors—an Englishman, an American, a Dutchman, and a Chileño, were taken prisoners by the authorities of the River Salado, where the Englishman confessed his guilt. The vessel was got off and proceeded to Montevideo, and discharged her cargo, consisting of country produce, more or less damaged."

"El reporter de Valparaíso informa que dia 5 de març, a prop de les Falkland Islands (Illes Malvines), s'ha produït un amotinament a bord del bergantí britànic *Reindeer*, i la tripulació ha assassinat el capità Wilson, el primer i segon contramestre i dos preveres. Aquesta (la tripulació) ha

Figura 1. Notícia de l'amotinament al bergantí *Reindeer* (*The New York Tribune*; 1853).

anat al Cap de Sant Antoni, on ha abandonat el vaixell. Quatre mariners –un anglès, un americà, un dels Països Baixos i un de xilè– han estat fets presoners per les autoritats de Río Salado, on l'anglès ha confessat el crim. El vaixell s'ha rescatat i portat a Montevideo, descarregada la seva càrrega, que consisteix en producció del país.”

El *Reindeer* arriba al port de Montevideo dia 2 d'abril de 1853, on roman durant un temps, fins que parteix cap a Londres (*Comercio del Plata*, 1853; *The New York Tribune*, 22/07/1853).

La notícia té un ampli ressò a la premsa del moment. Així, apareixen ressenyes als diaris:

- *The Daily Dispatch* de 6 de juny, *The Palmeto Standard* de 9 de juny, *The Morning Mail* de 6 de juny, *Lynchburg Daily Virginian* de 7 de juny, el *Richmond Enquirer* de 7 de juny, tots de 1853. Aquests informen que el vaixell contenia una gran quantitat de monedes. Així mateix, indica que els assassins havien estat arrestats i el britànic enviat a Anglaterra per ser jutjat (*Lynchburg Daily Virginian*, 1853; *Richmond Enquirer*, 1853, *The Daily Dispatch*, 1853; *The Morning Mail*, 1853; *The Palmeto Standard*, 1853).
- *The New York Times* de dia 6 de juny de 1853 (figura 2) informa dels fets i de l'empressonament dels criminals a la presó de Taudile, on confessaren el crim. Els assassins passen a disposició de les autoritats angleses i enviats a Anglaterra per ser jutjats, a 5 d'abril. Segons el diari, per poder remolcar el vaixell, uns gautxos varen haver de descarregar 300 sacs de fesols, que porten a Montevideo en un segon viatge. El vaixell conté, a més, un carregament valorat en 30.000 Sp. i una quantitat considerable d'or en pols i doblons (*The New York Times*, 1853).

FROM MONTEVIDEO.—MUTINY ON BOARD SHIP REINDEER.—A letter received in Salem, Mass., from Montevideo, dated April 5, says :

The crew of the hermaphrodite brig *Reindeer*, (English,) from Valparaiso for this port, mutinied while off Cape San Antonio, killing the captain, chief mate, cabin boy and a clergyman who was passenger, and having loaded themselves with gold dust and doubloons, stolen from the vessel, they ran her ashore. On their way from the south coast to Buenos Ayres, they were apprehended and lodged in jail at Taudile, where one of the crew made the confession. They will be given up to the English authorities here, and sent to England for trial. The *Reindeer* was lightened and got off after throwing overboard 300 bags of beans, by some Gauchos, who brought her in here on the 2d inst. She had a cargo valued at \$30,000 Sp., besides a quantity of gold dust and doubloons. After the horrible tragedy had been committed, and the five seamen were nearing the shore in a small boat with their plunder, a quarrel arose about a division of the spoils, when one of the number was pitched overboard and perished.

The New York Times

Published: June 6, 1853

Copyright © The New York Times

Figura 2. Notícia de l'amotinament apareguda a *The New York Times* (*The New York Times*, 1853).

- *The Norfolk Chronicle* informa que dia 21 de març un vaixell de nom *Reindeer*, del port de Yarmouth i propietat de Mrs. King de Gorleston, comandat pel capità Wilson, durant el seu trajecte des de Valparaíso a Montevideo sofreix un amotinament que acaba amb l'assassinat de part de la tripulació i de dos preveres catòlics. Afegeix que els amotinats s'escapen amb el carregament més valuós del vaixell (*The Norfolk Chronicle*, 1853).
- El *Village Record*, de Boston, de dia 10 de juny de 1853 ho titula "Terrible massacre a bord del *Reindeer*". Informa que el vaixell anava de Valparaíso a Boston. L'atac és tan sobtat i inesperat que hi ha poca resistència. El carregament, d'una gran quantitat de monedes deixades al vaixell per part dels assassins, es porta a Montevideo (*Village Record*, 1853).
- *The North Wales Chronicle* de 26 de novembre de 1853 ho titula *Pirateria i assassinat a bord d'un vaixell britànic*. Informa que hi ha una gran ansietat en relació a les defuncions ocorregudes al bergantí *Reindeer*, de *Great Yarmouth*, a causa de la massacre ocorreguda al cap de Sant Antoni. Després de l'amotinament, els criminals abandonen el vaixell i ho deixen abandonat. Cinc mariners de la zona, després de molt d'esforç, ho rescaten. El vaixell es remolca a Montevideo, demanant un rescat de 4.000 dòlars (era pràctica habitual cobrar una quantitat en concepte de recompensa per rescats de vaixells, així, a 1852, el capità del vaixell George Fiot Day cobra 3.500 lliures per donar seguretat al veixell *Rosalie*, que navegava per la mateixa zona que el *Reindeer*). Per altra banda, els criminals escapen del lloc de l'abandonament del *Reindeer*, però cauen en poder de les tropes del General Urquiza. Sospitosos pel seu comportament i per quantitat d'or i papers relacionats amb el vaixell, són acusats d'assassinat. A l'interrogatori un d'ells confessa i incrimina la resta de companys, un dels quals es comprova que és un prevere que s'havia embarcat amb ells i que havia escapat al convent de Sant Josep de Flores (això podria demostrar que José Arbina forma part de l'amotinament). Ningú sap com aconsegueixen escapar. El vaixell roman a Montevideo, on el cònsol britànic fa els tràmits necessaris per enviar-lo a Anglaterra (*The North Wales Chronicle*, 1853).

El document oficial que consta al document abintestat de declaració d'hereus de Joan Francesc Fornés diu el següent:

"Don Eduardo Infante, abogado del Ilustre Colegio de Madrid, jefe de Negociado de la Administración Activa y Secretario del Gobierno de la provincia de las Islas Baleares, de la que es Gobernador interino el Excelentísimo Señor D. Narciso de Ametller, certifico que en la Secretaría de este Gobierno existen las

Reales Órdenes comunicadas por el Ministerio de la Gobernación del Reino, cuyo contenido literal es (...) El Señor Ministro del Estado, con fecha quince del actual dice al de la Gobernación lo que sigue: con fecha veinte de septiembre dio parte a esta Secretaría el encargado de negocios de S.M. en Montevideo, de que a consecuencia de una sublevación ocurrida entre los individuos que tripulaban el bergantín inglés Reindeer, durante su viaje de Valparaíso a dicho puerto, fueron asesinados el capitán y dos eclesiásticos españoles D. Bartolomé Alomar y D. Juan Francisco Fornés, naturales de Mallorca, que iban en clase de pasajeros; y habiendo arribado los asesinos a un puerto de la Confederación Argentina, fueron detenidos por la Autoridad local, pero lograron fugarse después, desapareciendo la causa empezada a formar por el Juez de Barracas. El buque fue conducido a Montevideo, donde el Representante de S.M. practicó las gestiones oportunas cerca del encargado de negocios de Inglaterra para poner a salvo los objetos que hubiesen pertenecido a los difuntos eclesiásticos, y también se depositaron en consecuencia las disposiciones convenientes a fin de que dos letras de cambio a favor de aquellos, de tres mil cuatrocientos pesos fuertes que corrían unidas a la causa extraviada, no fueran pagadas a su presentación por las casas Gibbs y Compañías de Londres, contra la cual iban giradas. Del desgraciado suceso a que me he referido se publicó una relación circunstanciada en la Gaceta Oficial para conocimiento de las personas a quienes pudiera interesar (...) posteriormente se tuvo noticia por conducto de la Legación de S.M. en Londres que las referidas letras, con endoso a favor de J.M. Serra de Barcelona habían sido realizadas por los Señores Murrieta y Compañía de Londres (...) Se estaban practicando diligencias para averiguar los efectos que componían el cargamento total del citado buque Reindeer, habiéndose depositado los que se salvaron en poder del Cónsul Británico en Bons Aires, donde habían de acudir por sí o por medio de representante las personas que se crean con derecho a ellos”.

El text està datat a 27 de març de 1854 i el vicecònsol que rep els efectes és Frank Parrish (Jutjat d'Inca, 1856).

A la *Gaceta de Madrid* de 7 de novembre es detalla que l'import de tres mil quatre-cents pesos corresponen a dues lletres, una de 2.400 pesos a favor de Joan Francesc Fornés i una de 1.000 pesos a favor de Bartomeu Alomar (*Gaceta de Madrid*, 1853).

Efectes personals

La recuperació dels efectes que resten de l'amotinament és duita a terme pel comandant del vaixell *Locust*, George Fiott Day, i lliurats al vicecònsol Frank Parrish (Jutjat d'Inca, 1856):

- 23 unces espanyoles d'or de José Arbina i Joan Fornés. Segons el portal *inversoro.es*, el preu a 2023 de 23 unces d'or és d'uns 43.000 euros.
- 544 peces de quart de pes espanyol, 26 mitjos pesos, 176 reials i 47 mitjos reials de Bartomeu Alomar.
- 2 rellotges de plata de Bartomeu Alomar i Joan Fornés, i un del capità del *Reindeer*.
- Una lletra de canvi de 176 lliures esterlines datada a 29 de gener de 1853 i tres mil quatre-cents pesos forts girades per William Gibbs & Sons de Londres, a pagar a Bartomeu Alomar. Segons el portal *MeasuringWorth.com*, el valor a 2023 de les 176 lliures seria, a 2020, uns 20.000 euros i el valor actual dels 3.400 pesos forts seria, també a 2023, uns 95.000 euros. En termes de poder adquisitiu de béns i serveis equivalents, el valor a 2023 de les lletres seria de 147.000 i 1 milió d'euros, respectivament.
- 4 pots d'or en pols de Bartomeu Alomar, que pesaren 165 unces de pes a les oficines del port. Segons el portal *inversoro.es*, el preu a 2023 de 165 unces d'or és d'uns 315000 euros, amb un poder adquisitiu d'uns 2 milions d'euros a 2023.
- Una cadena d'or del capità del *Reindeer*.
- Una peça de 50 pesos de San Francisco, 4 doblons xilens, 5 unces xilenes, 1 peça d'or de 10 pesos dels Estats Units, 1 peça d'or de 2 pesos espanyols, 3 pesos de plata, 1 *shilling* anglès del capità del *Reindeer*

El consolat britànic retira un total de 24 pesos forts (8 de cada eclesiàstic) en concepte de despeses d'administració (Jutjat d'Inca, 1856).

Per altra banda, José Arbina declara per escrit de dia 7 de juliol de l'any 1854 que els efectes són els que es detallen a continuació (Jutjat d'Inca, 1856):

- Uns 300 pesos forts espanyols en or, un rellotge de plata, un estoig de raors d'afaitar i tot l'equipatge de Joan Fornés. Segons el portal *MeasuringWorth.com*, el valor actual a 2023 dels 300 pesos forts és d'uns 8.000 euros.
- Unes 4 lliures de pes d'or en pols, un rellotge de plata, 2 estoigs de raors d'afaitar i tot l'equipatge de Bartomeu Alomar. Segons el portal *inversoro.es*, el preu actual a 2023 de 4 lliures d'or és d'uns 120.000 euros.
- 14 unces espanyoles, 2 rellotges d'or (un de 93 castellans i l'altre de 78 castellans), 3 culleres de plata, dos raors d'afaitar i tot l'equipatge del propi José Arbina.

L'encarregat de negocis de S. M. a Buenos Aires indica que:

“comparado lo recibido con lo declarado por Fray José Arbina, faltan los equipajes, algunos otros efectos y algunas sumas en onzas de oro, oro en polvo; pero para la debida satisfacción de los interesados, pedí al Señor Vicecónsul Británico una copia de la lista de todo lo que él recibió del comandante del vapor Locust de S.M. Británica a quien fueron entregados todos los efectos salvados del Reindeer por el comandante de la Boca del Salado a donde fue a parar el Reindeer con su tripulación pirata. En esta lista observará V.S. que viene detallado todo lo que aparece como perteneciente a los sacerdotes y que es precisamente la que he recibido”.

Es detallen les diferències entre la declaració de José Arbina i la llista d'efectes rebuda per Frank Parrish, de manera que de les 4 lliures de pes d'or en pols declarades per José Arbina només consten 165 unces de pes al consolat britànic. Per aquest motiu, se suspèn el lliurament d'efectes i s'envia tot al Tresor de S. M. Britànica a Londres. Les persones interessades, hereves, les poden retirar si es presenten proves que demostrin la seva veracitat. L'encarregat de Negocis de Buenos Aires no posa cap objecció: “no tuve inconveniente en acceder a la proposición del Señor Vicecónsul”. Així mateix, s'indica que els drets de reclamació dels hereus de Bartomeu Alomar no expiren, donat “el enorme atentado que cometieron los autores de tan horrendo crimen” (Jutjat d'Inca, 1856).

A la *Gaceta de Madrid* del 7 de novembre de 1853 es publica informació detallada de l'incident del *Reindeer*. S'informa que els assassinats són el capità i el contramestre del vaixell i dos passatgers de noms Bartomeu Alomar i (Joan) Francesc Fornés. Indica que el també prevere José Arbina havia estat abandonat en un lloc quasi desert de la Confederació Argentina pels amotinats. Els malfactors escapen i, tot i fer-se passar per naufragats, són detinguts per l'autoritat local i portats al campament del General Urquiza a les portes de Buenos Aires, que els deixa a disposició del jutge de la ciutat de Barracas (que esdevé posteriorment un barri de Buenos Aires). Els assassins són empresonats, però escapen a l'acabament del setge de Buenos Aires. S'informa que el Ministeri ha adoptat les disposicions convenients per salvaguardar els doblers i efectes dels preveres, i es publica l'avís per a les persones a qui pugui interessar (*Gaceta de Madrid*, 1853).

Final del Reindeer

El vaixell *Reindeer* és rescatat i portat a Montevideo. A l'any 1853 un bergantí de nom Isabella arriba a Montevideo, des de Londres. A la seva arribada a port el seu propietari és detingut. Aquest aconsegueix escapar-se i no deixa doblers per pagar el salaris de la tropa. Aleshores, el capità d'aquest vaixell, Issac C. Jones es fa

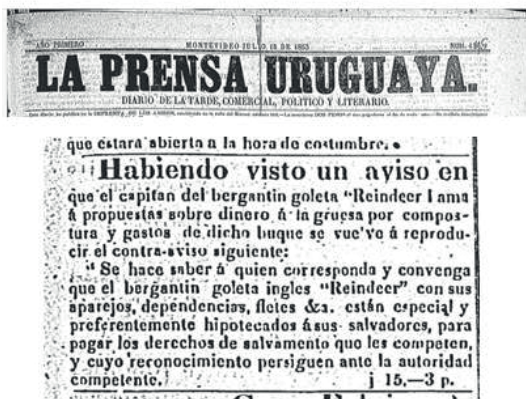

Figura 3. Avís de contractació a la gruesa del *Reindeer* (*La Prensa Uruguay*, 1853).

Comercio del Plata en dates posteriors. A 18 de juliol de 1853 apareix un avís al diari *La Prensa Uruguay*, on es demanen propostes d'aportacions "a la gruesa" per fer-se càrrec del *Reindeer* (figura 3). Tant el *Reindeer* com tot el seu contingut estaven hipotecats a benefici dels seus salvadors: la tripulació del *Locust*. Aquest contracte havia de servir per pagar els drets de salvament. El mateix anuncia apareix dia 22 de juliol al diari *El Eco del Pueblo* i 28 de juliol i 10 d'agost al diari *El Orden*, ambdós de Montevideo (*Comercio del Plata*, 1853; *El Eco del Pueblo*, 1853; *El Orden*, 1853; *La Prensa Uruguay*, 1853).

El diari *Comercio del Plata* de dia 7 d'agost de 1853 informa que a dia 5 d'agost el vaixell *Reindeer*, de 800 tones, estava al port de Montevideo. Informa que el capità és Isaac C. Jones i que el vaixell havia entrat dia 2 d'abril de 1853 procedent de Valparaíso, essent el seu consignatari *T. Tomkinson y Cia* (*Comercio del Plata*, 1853).

Dia 24 de desembre de 1853, de viatge cap a Londres i al seu pas per l'illa Guernsey, xoca amb la *Sambule Rock*, situada a l'illot Lihou i s'enfonsa. Mor el capità i una altra persona de la tripulació (GERC, 2010; Sarre, 2007).

3.4. Reclamació i desenllaç

L'encarregat de Negocis del Viceconsolat de Buenos Aires (Sr. José Zambrano y Viana) redacta diligències a través de l'encarregat de Negocis a Montevideo (Sr. José María de Alós) per al seu homòleg anglès a Montevideo, Sr. Frank Parrish. A l'índex de l'Arxiu Històric Nacional apareix amb el número 85 de registre, però no consta la documentació original, ha desaparegut. Segons s'indica a

càrrec del *Reindeer* i s'ofereix per portar el vaixell fins a Londres. El diari *Comercio del Plata*, de Montevideo, a 10 de juliol de 1853, publica un avís que el nou capità del *Reindeer* requereix la quantitat de "dos mil quinientos patacones, más o menos, para pagar los gastos de composturas y de puerto a fin de continuar su viaje para Inglaterra y ofrece por seguridad un letra girada sobre los dueños del buque, garantizada por una hipoteca sobre el buque y flete".

El mateix avís es repeteix al diari

l'índex, el document de dia 20 de setembre de 1853 "Da cuenta de los asesinatos perpetrados en las personas de los eclesiásticos españoles D. Bartolomé Alomar y D. Francisco Fornés por la tripulación del bergantín inglés Reindeer en su viaje desde Valparaíso a este puerto y comunico algunas noticias que pueden interesar a las familias de aquellos" (AHN, 1853).

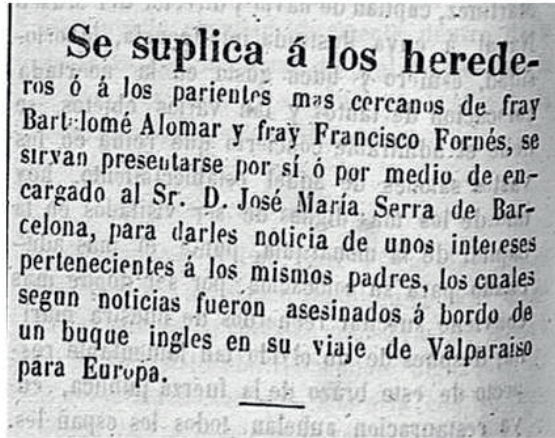

Figura 4. Avís de Josep Maria Serra per localitzar els hereus de Joan Fornés i Bartomeu Alomar (*El Balear*, 1853).

Les persones interessades en l'herència havien estat avisades per la *Gaceta de Madrid* de 26 de novembre de 1853. Ara bé, cap hereu havia fet cap tipus d'acció per reclamar les herències de Joan Fornés i Bartomeu Alomar: al segle XIX no és fàcil, per a persones de Mallorca, accedir als continguts de la *Gaceta de Madrid*. De fet, se'ls suposa "ignorantes de la ocurrencia de que se trata y de que existan en el Consulado Español en Buenos Aires valores que les pertenecen" (Jutjat d'Inca, 1856).

A 6 de desembre de 1853, l'empresari Josep Maria Serra ja cercava els hereus dels eclesiàstics, amb un avís al diari *El Balear*, com es pot veure a la figura 5 (El Balear, 1853).

La notícia de l'assassinat arriba al Govern espanyol a través del l'encarregat de Negocis de S. M. el Rei d'Espanya a Montevideo. El ministre d'Estat, en una comunicació de Reial Ordre dirigida al ministre de la Governació del Regne (27 de maig de 1854), detalla les circumstàncies de l'incident i les mesures seguides per salvaguardar les pertinences de l'assassinat i comunicar als seus hereus els seus drets de reclamació de béns (Jutjat d'Inca, 1856).

A conseqüència de la Reial Ordre de 27 de maig de 1854, el ministre de la Governació del Regne, a 18 de març de 1855, dirigeix un ofici al governador civil de la província balear, amb la finalitat que informi del succés als hereus interessats que resideixen a l'illa. Es dona orde d'identificar el domicili dels hereus i informar-los del seu dret de reclamació. Els hereus poden reclamar l'herència a Buenos Aires i justificat a Londres el seu dret a rebre l'or en pols. S'emet còpia dels documents que estan al consolat espanyol de Buenos Aires, on es detallen els objectes i valors que pertanyen als preveres difunts (Jutjat d'Inca, 1856).

HEREUS	PART QUE ELS CORRESPON
Joan, Francesca Aina, Rafael, Francesc i Jerònima (Mateu Fornés) en representació de Clara Fornés Beltran	1/5 part
Sebastià Fornés Beltran	1/5 part
Jerònima Fornés Beltran	1/5 part
Gabriel Fornés Beltran	1/5 part
Jerònim i Joan (Fornés Estrany) en representació de Jaume Fornés Beltran	1/5 part

Taula 1. Hereus de Joan Francesc Fornés (Jutjat d'Inca, 1856).

Atès que Joan Fornés va morir sense testament ni darrera disposició, s'encarrega la confecció del document abintestat de declaració d'hereus, que porta al notari a localitzar els seus hereus i informar-los del seus drets de reclamació del béns i valors de l'herència, que se suposa que estan disponi-

bles al consolat espanyol de Buenos Aires. Segons el dret existent a l'època, els hereus en casos de no tenir descendència són, per ordre, els pares i els parents col·laterals (germans). A la taula 1 es pot veure la llista d'hereus de Joan Francesc Fornés i la part d'herència que els correspon (Jutjat d'Inca, 1856).

Amb la finalitat de poder dur a terme la reclamació, els hereus concedeixen, a l'any 1855, poders universals per poder actuar en representació dels mateixos en favor del Sr. Pau Rebassa, el Sr. Joan Català i el Sr. Senén Vich, procuradors del jutjat de Primera Instància d'Inca. També poders per al Sr. Joan Cirer, el Sr. Josep Ballester i el Sr. Miquel Seguí, procuradors de l'Audiència del Territori de Mallorca (Jutjat d'Inca, 1856).

A conseqüència de les reclamacions iniciades per les persones hereves de Joan Fornés, a l'any 1856, el jutge de Primer Instància d'Inca, dicta un edicte de reclamació perquè les persones que es creguin amb dret d'herència compareguin al jutjat d'Inca. L'edicte es publica a la *Gaceta de Madrid* de 22 de desembre de 1856 (figura 5). El mateix edicte es publica a la mateixa *Gaceta de Madrid* els dies 1 de juliol i 9 de setembre de 1857. A aquests darrers també es convoca les persones hereves de Bartomeu Alomar, que són Joana Maria i Antònia Alomar (germanes), Joana Maria Ramis (germana política de Bartomeu) i els seus nebots Gabriel i Rafael Alomar i els nebots Antoni, Bernat, Joana Maria, Margalida i Gabriel Garcias (*Gaceta de Madrid*, 1856, 1857a, 1857b; Jutjat d'Inca, 1856).

Finalment, a 11 de novembre de 1856, compareixen davant el jutge de Primera Instància d'Inca (Sr. Jacinto de Alcocer) els familiars hereus de Joan Fornés: Gabriel Fornés, Sebastià Fornés, Jerònima Fornés, Margalida Estrany, Miquel Llompart, Rafael Mateu, Joan Llabrés (espòs de Francesca Aina Fornés), Joan Mateu. El mateix jutge dicta sentència dia 26 de gener de 1858 i considera que les persones que havien comparegut són hereves legítimes de Joan Fornés, amb publicació a la *Gaceta de Madrid* (Jutjat d'Inca, 1856).

<p style="font-size: small;">EN ESPAÑA El Reino es de España y el Gobierno Español. Poderes de España. Núm. 1234 En Madrid el día 30 de Mayo de 1857. Por el Jefe de la Administración de Justicia Don Bernando Roca.</p>		<p style="font-size: small;">PRECIO DE SUSCRIPCIÓN. Anual por rs. 12. Por 6 meses 6. Por 3 meses 3. Por 1 mes 1. Por 1 trimestre 1. Por 2 trimestres 2. Por 3 trimestres 3.</p>
GACETA DE MADRID.		

D. Jacinto de Alcocer, Juez de primera instancia del partido de Inca, provincia de las Baleares.

Por el presente segundo edicto cito, llamo y emplazo á todos los que se crean con derecho á la herencia de D. Juan Francisco Fornés, presbítero exclaustado, natural y domiciliado en Inca, y que dejó á su fin y muerte, ocurrida por el asesinato cometido contra su persona por los de la tripulación del bergantín inglés *Keindeer* yendo embarcado desde la ciudad de Valparaíso en América para la de Montevideo en el año de 1854, sin que conste hubiere otorgado disposición alguna, á fin de que en el término de 20 días, contados desde el siguiente á su inserción en la *Gaceta del Gobierno* y *Boletín oficial* de esta provincia, comparezca á deducirlo por conducto de procurador de este Juzgado con poder bastante en el juicio de abintestado prevenido á instancia de Sebastian Fornés, Miguel Llompert, Rafael Mateu, Juan Mateu, Juan Llabres y Margarita Estrady, viuda; advirtiéndole que pasado dicho término y sin más citaciones, seguirá el juicio según su estado, parándole el perjuicio que haya lugar.

Dado en Inca y Juzgado de primera instancia á 30 de Mayo de 1857.—Jacinto de Alcocer.—Por su mandado, Bernando Roca.

D. Jacinto de Alcocer, Juez de primera instancia del partido de Inca, provincia de Mallorca.

Por el presente segundo edicto, cito, llamo y emplazo á todos los que se crean con derecho á la herencia de D. Bartolomé Alomar, presbítero exclaustado, natural y domiciliado en la villa de Simen, y que dejó á su fin y muerte ocurrida por el asesinato cometido contra su persona por los de la tripulación del bergantín inglés *Keindeer*, yendo embarcado desde la ciudad de Valparaíso, en América, para la de Montevideo, en el año de 1854, sin que conste hubiese otorgado disposición alguna; á fin de que en el término de 20 días, contados desde el siguiente á su inserción en la *Gaceta del Gobierno* y *Boletín oficial* de esta provincia, comparezcan á deducirlo por medio de Procurador de este Juzgado, con poder bastante, en el juicio de *ab intestado* promovido á instancia de Juana María y Antonia Alomar, hermanas carnales del finado D. Bartolomé Alomar, de Juana María Ramis, viuda, hermana política del mismo difunto, y de Gabriel y Rafael Alomar, Antonio, Bernando y Juana María Garcías, Margarita y Gabriel Garcías, todos estos últimos sobrinos carnales del repetido finado D. Bartolomé, sin que se layan presentado otros interesados; advirtiéndoles que pasado dicho término, y sin más citaciones, seguirá el juicio según su estado, parándoles el perjuicio que haya lugar.

Dado en Inca y Juzgado de primera instancia á 2 de Junio de 1857.—Jacinto de Alcocer.—Por su mandado, Arnaldo Sorias.

Figura 5. Edicte de citació dels hereus de Joan Fornés. Elaboració pròpia a partir de (*Gaceta de Madrid*, 1857b).

No es té constància que els hereus continuassin amb la reclamació de l'herència davant el consolat de Buenos Aires. Del que sí es té constància és del pagament de les feines fetes pel personal del jutjat de Primera Instància d'Inca, del procurador Rebassa, al llicenciat Sr. Jeroni Rosselló i el cost del paper emprat (50 folis) del document abintestat de declaració d'hereus. Un total de 1560 pesos (Jutjat d'Inca, 1856).

A la taula 2 (següent pàgina) es presenta un resum cronològic de les reclamacions i notificacions oficials realitzades.

4. CONCLUSIONS

A l'estudi realitzat, hom arriba a les següents conclusions:

- A llarg del document s'han mostrat exemples de viatges de missioners que patiren diversos problemes durant els viatges. Per tant, es pot concloure que l'activitat missionera al segle XIX es converteix en una aventura no exempta de perills, en ocasions mortals. De fet, molts de missioners moriren durant els trajectes d'anada o tornada a les missions.
- Com s'ha vist a la descripció del context social durant el naixement de les repúbliques americanes, els missioners tenien una influència im-

DATA	DESCRIPCIÓ
29/09/1853	L'encarregat de Negocis del Viceconsolat de Buenos Aires (Sr. José Zambrano y Viana) redacta diligències a través de l'encarregat de Negocis a Montevideo (Sr. José María de Alós) per al seu homòleg anglès a Montevideo, Sr. Frank Parrish.
07/11/1853	A la <i>Gaceta de Madrid</i> es publica el detall que hi ha dues lletres de canvi a favor de Joan Fornés (2400 pesos) i Bartomeu Alomar (1000 pesos).
26/11/1853	Es publica la primera comunicació dels assassinats a la <i>Gaceta de Madrid</i> .
06/12/1853	L'empresari de Barcelona, Josep Maria Serra, reclama la presència dels hereus de Joan Fornés i Bartomeu Alomar (diari <i>El Balear</i>)
Març 1854	L'encarregat de Negocis de Montevideo rep informació procedent de l'ambaixada de Londres sobre les lletres de canvi firmades per l'empresari Gibbs a favor dels franciscans Fornés i Alomar.
Maig 1854	El ministre de la Governació del Regne notifica que hi ha una Reial Ordre perquè es faci el necessari per localitzar els hereus dels franciscans difunts.
18/03/1855	El ministre de la Governació dirigeix un ofici al governador civil de les Illes Balears, amb la finalitat que s'informi del succés dels hereus dels franciscans.
11/11/1856	Els hereus de Joan Fornés compareixen davant el jutge de primera instància d'Inca.
22/12/1856	Arran de les reclamacions iniciades pels hereus de Joan Fornés, publicació d'un edicte de reclamació de presència dels hereus del franciscà difunt. Es publica de nou els dies 1 de juliol i 9 de setembre de 1857 a la <i>Gaceta de Madrid</i> .
30/05/1857	Sr. Jacinto de Alcocer, jutge de primera instància d'Inca, publica un edicte a la <i>Gaceta de Madrid</i> (1/07/1857), sol·licitant la presència dels hereus de Joan Francesc Fornés.
09/09/1857	Es torna a publicar l'edicte de dia 30 de maig de 1857 a la <i>Gaceta de Madrid</i> .
26/01/1858	Sentència final de l'abintestat de declaració d'hereus legítims de Joan Fornés, amb publicació a la <i>Gaceta de Madrid</i> .

Taula 2. Resum cronològic de les notificacions i reclamacions oficials (elaboració pròpia).

portant a la vida i economia de les noves repúbliques americanes. El fet que Joan Fornés i Bartomeu Alomar portin tal quantitat de béns en el moment de la seva defunció demostra que hagueren de participar de manera important a activitats lucratives.

- Dintre del context econòmic es pot veure que el control de l'economia i les finances a l'Amèrica de segle XIX està controlat per un grup reduït de persones. Així, les empreses de la família Gibbs són prestataris i col·laboradors del govern de Perú.

A més, han quedat sense contestar algunes qüestions i se n'han plantejat altres:

- No ha quedat clar si els hereus de Joan Francesc Fornés i Bartomeu Alomar reberen l'herència dels missioners. A pregunta a un notari sobre el com descobrir-ho es va saber que el propi procediment notarial de les herències intenta assegurar el secret.
- No ha quedat clar com ho feren Joan Francesc i Bartomeu per aconseguir la quantitat de béns que portaven en el moment de la defunció. No s'ha pogut saber si varen ser activitats seves, o bé eren portadors de lletres de canvi enviats pel propi Gibbs, que va girar les lletres de canvi uns dies abans de la partida de Valparaíso. S'han plantejat diverses hipòtesis, però cap d'elles s'ha pogut confirmar. Aquestes hipòtesis no confirmades estan relacionades amb l'existència de mines de plata a Xile, la Febre de l'Or de Califòrnia i les relacions amb el propi empresari William Gibbs.
- No ha quedat clara quina va ser l'activitat i residència de Joan Fornés a Amèrica, ni com hi va arribar. S'ha pensat que podria haver format part del grup de religiosos que parteix amb Josep Ciré o amb José Vernet, anant directament a Xile sense passar per Buenos Aires. Aquest grup arribà a Xile sense cap registre documental.
- No s'ha pogut aclarir el final del judici del criminal anglès que va confessar l'assassinat, que havia de ser enviat a Anglaterra. No se sap si finalment es va escapar amb la resta de malfactors.
- No s'ha pogut aclarir si José Arbina és, tal com s'indica a algun dels diaris, un dels criminals implicats a l'amotinament o robatori dels efectes de les persones assassinades.

REFERÈNCIES

ADM, Arxiu Diocesà de Mallorca; Llibre de Diaris dels Bisbes: Antonio Pérez de Hírias; 1825-1842.

AGN, *Archivo General de la Nación; Entrada de Pasajeros a Argentina. Siglo XIX; Departamento de Digitalización*. Buenos Aires. Consultat a 2023. Disponible en línia: <http://www.entradadepasajeros.com.ar/pasajeros.htm>

AHN, *Archivo Histórico Nacional*. (1853). Fons del Ministerio del Interior. Índex de despatxos, secció Ambaixades – Legacions “Correspondencia con Montevideo”.

Aljovín, C. (2020). *República y conservadurismo católico: Perú, Ecuador y Colombia de mediados del siglo XIX a inicios del XX*. Revista *Discursos del Sur*, núm 5. ISSN: 2617-2283. DOI: <https://doi.org/10.15381/dds.v0i5.18142>

APSMJ, Arxiu Parroquial de Santa Maria la Major. Llibre de Registres de Baptismes; Inca, Mallorca.

Arancibia Salcedo, R. (1982). *Diccionario biográfico del Clero Secular Chileno 1969-1982*. En *Teología y Vida* (Vol. XXIII (1982) N.º 4. Santiago

ASC *Archidiócesis de Santiago de Chile*. (1853). *Catálogo de los eclesiásticos de ambos cleros y casas religiosas del arzobispado de Santiago de Chile, al principiar el año de 1853*. Santiago: Imprenta de la Sociedad.

Blasco, Y. (2000). *Los protagonistas de la fundación del Banco de Barcelona*. Tesi doctoral.

BSAL, Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana; 1921; any XXXVII; tom XVIII, núm 486; Palma; abril de 1921.

Buck, C. (1853). *Hansard's Parliamentary Debats. Volum CXXIX. Comprising the period from the eleventh day of July to the twentieth day of August, 1853*.

Camús, M. (2008). *La Iglesia Católica en Chile 1810-1850. Inestabilidad eclesial en su proceso de maduración*. *Anuario de Historia de la Iglesia*, 17. ISSN: 1133-0104.

Ciré, J. (1992). *Fray Verídico Errante: aventuras de un religioso enclaustrado por la impía revolución demagógica del 38 en España arregladas por él mismo en forma de cartas familiares: comprenden un período de 32 años, de 1834 hasta 1868, que en resumen no son sino una memoria de los principales acontecimientos, o más bien dicho, la historia de mi vida durante el citado período – En homenaje a los 450 años de Presencia Franciscana en Chile*. Autobiografia de l'autor, publicada per l'Arxiu Franciscà a 1992.

Comercio del Plata. (1853). Diari de Montevideo. Número 2195, 12 de juny de 1853; número 2217, 10 de juliol de 1853; número 2219, 13 de juliol de 1853; número 2220, 14 de juliol de 1853; número 2221, 15 de juliol de 1853; número 2223, 17 de juliol de 1853; número 2233, 31 de juliol de 1853; número 2239, 7 d'agost de 1853.

El Balear. (1853). Diari de Palma. Número 1718, 6 de desembre de 1853

El Eco del Pueblo. (1853). Diari de Montevideo. Exemplar de dia 22 de juliol de 1853.

El Orden. (1853). Diari de Montevideo. Exemplars de 28 de juliol i 10 d'agost de 1853.

El Progreso. (1853). Diari de Santiago de Xile. Exemplar de dia 15 de gener de 1853.

El Monitor Religioso. Semanario de Palma. (1851). Tom 3. Impremta Juan Guasp

Enrique-Ortiz, F. (2001). El Hombre fuerte del Río de la Plata en el destierro. Revista Todo es Historia, especial La Batalla de Caseros. Número VI. ISSN: 0040-8612

Estrades, J. (2004). *De la memoria, un viaje a la ilusión.* Fundació Càtedra Iberoamericana. Universitat de les Illes Balears. ISBN: 84-7632-884-2. DL: PM 1462-2004

Ferragut, J. (1974). *La desamortización de Mendizábal en Mallorca (1836-1846). Separata del Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca.* Número 684-685, corresponent als trimestres de juliol-setembre i octubre-desembre de 1974.

GREC *Guersnsey Renewable Energy Commission.* (2010). *Regional Environmental Assessment of Marine Energy.*

Gaceta de Madrid. (1853). Número 330 de 26 de novembre de 1853 i exemplar de 7 de novembre de 1853.

Gaceta de Madrid. (1856). Número 1449, 22 de desembre de 1856;

Gaceta de Madrid. (1857). Número 1639, 1 de juliol de 1857; Número 1709, 9 de setembre de 1857.

Gutiérrez, M. (1994). *La España Industrial 1847-1853. Un modelo de innovación tecnológica.* Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona.

Hernández, R. (1927). *Valparaíso en 1827: una reseña histórico local, con motivo del Centenario de "EL MERCURIO".* Impremta Victoria, Valparaíso.

Jutjat d'Inca. (1856). Document abintestat de declaració d'hereus de Joan Fornés. Jutjat de Primera Instància d'Inca.

La Prensa Uruguaya. (1853). Diari de Montevideo. Exemplar de 18/07/1853.

Leal, C. (2017). *Franciscanos en la Capitanía General de Chile. La Provincia de la Santísima Trinidad y el Colegio de misiones de Chillán en el tránsito del siglo XVIII al XIX.* *Archivo Ibero-Americano* 77, número 284 (2017). ISSN 0004-0452

Lynchburg Daily Virginian. (1853). Diari de Virginia. Número 259, Volum 1, 7 de juny de 1853

Mathew, W. (2020). *La firma inglesa Gibbs y el monopolio del guano en Perú.* Banco Central de Reserva del Perú e IEP (Instituto de Estudios Peruanos). ISBN: 978-612-326-004-0.

Moliner, A; 1982; *El movimiento antiliberal mallorquín de 1813; Anales de la Universidad de Alicante: Historia contemporánea;* ISSN 0212-5080, N.º. 1, 1982, pàg. 57-76

PARES, *Portal de Archivos Españoles; Movimientos Migratorios Iberoamericanos; Ministerio de Cultura y Deporte del Gobierno de España;* disponible online: <http://pares.mcu.es/MovimientosMigratorios/staticContent.form?viewName=presentacion>; consultat 2023

Pieras, G; Pieras, M; 2002; *Antroponímia d'una vila artesana. Inca, 1872; XV Jornada d'Antroponímia i Toponímia; Manacor.*

- Pinto, J. (1993). *Jesuitas, Franciscanos y Capuchinos italianos en la Araucanía (1600-1900)*. *Revista Complutense de Historia de América*. Número 19.
- Piña, R; 2021; *Los primeros liberales mallorquines (de cómo el pensamiento puede cambiar la Historia)*; Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics; planes 63-80; ISSN: 1885-8600.
- Registre Civil de Sineu. (2023). Llibres de Registre corresponents a naixements, matrimonis i defuncions del segle XIX.
- Revuelta, M; 1978; *Los pagos de pensiones a los exclaustrados y a las monjas (1835-1850)*; *Revista de investigación e información teológica y canónica*; ISSN: 0210-1610; vol. 53; núm. 204; planes 47-76.
- Richmond Enquirer*. (1853). Diari de Richmond. Número 11, Volum 50, 7 de juny de 1853.
- Sarre, J. (2007). *Guernsey Sailing Ships 1786-1936. Guernsey Museum monograph series. Number 8*. ISBN: 978-1-871560-08-4
- Sobrevilla, N. (2003). *Entre el Contrato Gibbs y el Contrato Grace: la participación británica en la economía peruana (1842-1890)*. *Revista HISTÓRICA*, XXVII.
- The Daily Dispatch*. (1853). Diari de Richmond. Número 198, Volum 3, 6 de juny de 1853.
- The Morning Mail*. (1853). Diari de Richmond. Número 59, Volum 1, 6 de juny de 1853.
- The New York Times*. (1853). Diari de Nova York. Exemplant de dia 6 de juny de 1853.
- The New York Tribune*. (1853). Diari de Nova York. Exemplant de dia 1 de juliol de 1853.
- The Norfolk Chronicle*. (1853). Diari de la ciutat de Norfolk, Anglaterra. Disponible online: <https://www.foxeath.org.uk/1853NorfolkChronicle.html>
- The North Wales Chronicle*. (1853). Diari britànic. Exemplant de dia 26 de novembre de 1853.
- The Palmeto Standard*. (1853). Diari de Florida. Exemplant de dia 9 de juny de 1853.
- The Victorian Royal Navy*. Consultat a 2023. Disponible online: <https://www.pdavis.nl/>
- Torrens, F; 1982; *Apuntes Históricos de Petra*. Libro II; plana 47
- Valenzuela, J. (2005). *Los franciscanos de Chillán y la Independencia: avatares de una comunidad monarquista*. *Revista Historia*, número 38. Volumen I. ISSN: 0073-2435
- Village Record*. (1853). Diari de Boston. Exemplant de dia 10 de juny de 1853

BIOGRAFIA DE MN. SIMÓ ALZINA I DURAN (1806-1880)

Mn. Pere Fiol i Tornila

Llicenciat en Història.
perefiol@yahoo.es

Paraules clau: biografia, Simó Alzina, prevere, canonge, Inca.

Resum. *Mn. Simó Alzina i Duran és un d'aquells inquerers del segle XIX que encara resten per conèixer en profunditat tot i la seva destacada influència. La seva família formava part de les classes dirigents inquieres properes a l'absolutisme de principis del segle XIX. El pare del biografiat fou batle reial d'Inca. Simó Alzina residí a La Sapiència, centre de formació dels preveres mallorquins, entre 1824 i 1832. L'any 1824 va rebre la clerical tonsura. El 1827 va rebre els quatre ordes menors. El 1830 va ser ordenat sacerdot. Llavors, Mn. Simó va passar a la parròquia de Sant Jaume de Palma on va romandre molts d'anys. Entre 1862 i 1880 fou canonge ardiaca. Entre 1873 i 1876 fou vicari capitular per seu vacant fins a l'entrada del nou bisbe. Mn. Simó Alzina morí el 1880.*

Keyword: biography, Simó Alzina, priest, canon, Inca.

Abstract. *Mn. Simó Alzina i Duran is one of those 19th century researchers who still remain to be known in depth despite his prominent influence. His family was part of the inquisitive ruling classes close to absolutism at the beginning of the 19th century. The biographer's father was a royal Inca bailiff. Simó Alzina resided in La Sapiència, training center for Mallorcan priests, between 1824 and 1832. In 1824 the bishop gave him the clerical tonsure. In 1827 he received the four minor orders. In 1830 he received priestly ordination. Then Mn. Simó moved to the parish of Sant Jaume de Palma where he remained for many years. Between 1862 and 1880 he was canon archdeacon. Between 1873 and 1876 he was capitular vicar for his vacancy until the arrival of the new bishop. Mr. Simó Alzina died in 1880.*

1. LA FAMÍLIA ALZINA I DURAN, INCA, S. XIX

1.1. El matrimoni dels pares

Així començava la família de Mn. Simó Alzina i Duran:

"Dia 15 Junio 1805 el infrascrito Martorell Vrio. En virtud de letras del M. I. Sr. Vicario General Dn. Nicolás Sala, despachadas en la Curia Eclesiástica de Palma día 12 de dicho mes y año (scrita Josep Puig) desposé y velé a Simón Alzina, soltero, hijo de Simón y de Margarita Garcías conjuges, con Juana Ana Duran, soltera, hija de Jayme y de Antonia Juliá conjuges, ambos naturales y vecinos de Inca. Haviendo recibido antes con juramento sus consentimientos con las debidas aprobaciones. Atento á que pasadas las 24 horas después de la última proclama no ha aparecido impedimento alguno; fueron testigos a este fin requeridos el Sr. Franco Muna y el Sr. Miquel Muna de que doy fe. Bmé Martorell Vicario de Inca (rubricat)".¹

Aquesta família s'establí a la part d'Inca que segons el cadastre d'aquell temps era el Quarter IV, on ens diu que hi havia la "Illeta de Simon Alzina, ara des Beato".² De fet, la família viu al carrer que ara té el nom de carrer de la Virtut, si bé l'àvia paterna del nostre protagonista, la Sra. Margalida Garcias, la família de la qual tenia el malnom de "Beata", vivia a l'actual carrer del Barco.

El primer fill del matrimoni fou el nostre biografiat. Aquesta és l'acta del seu baptisme:

"A los 16 Julio 1806 en la Iglesia parroquial de Inca, yo Raymundo Llompart, Vicario, bautizé: hijo de Simón Alzina y de Juana Ana Duran, consortes. Abuelos paternos Simón y Margarita Garcías consortes. Abuelos maternos Jayme Duran y Antonia Juliá consortes. Nació dicho día á las 11 mañana. Nombres **Simón Mathias**. Padrinos Juan Duran y Margarita Garcias. Todos de Inca".³

1 APSMM Llibre de matrimonis 1789-1818, foli 68, núm. 15.

2 AMINCA Cadastre 1842 "Illeta de Simón Alzina, ara des Beato". En la retolació dels carrers de 1866 ens assabenta que al carrer de Simó Alzina li posen el nom de carrer de la Virtut, i al carrer des Beato li posen el nom de carrer del Barco. També aquell illot rep el nom de Juan Miquel Buades, ara Simó Alzina. Hi ha un total de 20 contribuents: Miquel Ferrer de l'Hostalet; Francisca Company, bonabarrina; Magdalena Vallespir; Magdalena Torres; Sebastià Figuerola de Joan; Simó Alzina.

3 APSMM Llibre de baptismes 1804-1815, foli 44m, núm. 75.

Després d'ell nasqueren:

Jaume Alzina i Duran, 17.04.1808.⁴

Domingo Alzina i Duran, 04.03.1810.⁵

Joan Alzina i Duran, 03.01.1813.⁶

Matias Alzina i Duran, 21.02.1815.⁷

Margalida Maria Lluïsa Alzina i Duran, 10.03.1822.⁸

Antònia Maria Lluïsa, 10.03.1824; ens diu que son pare és el batle reial de la vila.⁹

Joana Anna Maria Alzina i Duran, 17.01.1826.¹⁰

Francisca Anna Lluïsa Alzina i Duran, 17.03.1828; sens dubte morí albada.¹¹

Francisca Anna Lluïsa Alzina i Duran, 29.01.1830.¹²

Miquel Raymundo Mariano Alzina i Duran, 28.01.1832.¹³

1.2. Entre l'agricultura i l'artesania

El terme de la vila d'Inca té la particularitat de no tenir gran extensió, i els 58,21 km² que té fan que albergui una densitat de població de les més altes de Mallorca.¹⁴ Cal dir que la recuperació poblacional que va seguir a la gran pesta de 1650 fou molt lenta i, ja centrant-nos en el s. XIX, hem de dir que l'any 1815 tenia 3.027 habitants; el 1857 eren 5.926 i, malgrat patir una forta emigració, sobretot cap a Amèrica, com patiren la major part dels habitants de les viles de Mallorca, l'any 1860 hi havia 6.038 habitants; per encetar el s. XX, l'any 1900, n'hi havia 7.579.

4 Ibídem, foli 75g, núm. 44.

5 Ibídem, foli 108g, núm. 39.

6 Ibídem, foli 147, núm. 1.

7 Ibídem, foli 191, núm. 40.

8 APSMM Llibre de baptismes 1816-1827, foli 130g, núm. 18.

9 Ibídem, foli 164g, núm. 39.

10 Ibídem, foli 196g, núm. 9.

11 APSMM Llibre de baptismes 1828-1842, foli 4g, núm. 31.

12 Ibídem, foli 37g, núm. 23.

13 Ibídem, foli 66, núm. 14.

14 L'any 1991 la densitat poblacional era de 351,10 habitants per km², GEM INCA.

L'augment poblacional fou degut a l'activitat comercial que es va anar generant, com també a la naixent consolidació de la indústria de la sabata, que ja ha estat estudiada en altres Jornades d'Estudis Locals. Afavoriren aquest creixement la creació del Partit Judicial d'Inca el 1834, que reunia dotze municipis amb 28 nuclis de població, i la millora de les comunicacions que es feu a Mallorca, sobretot gràcies a la nova carretera de Palma-Alcúdia (1847-1851) i el tren, que l'any 1875 arribava a Inca, el 1878, a sa Pobla i el 1879, a Manacor.

Hem de dir, sortosament, que no hem de parlar gaire de senyors latifundistes al nostre terme i que aquesta realitat, unida al caràcter obert de la gent i a la dinàmica agrària que s'anava imposant a Inca, propicià la fragmentació de la propietat agrària, que bé ajudà al naixement d'activitats industrials i artesanals que reactivaren de bona manera el comerç. Així podem dir que l'any 1784, a Inca, hi havia 61 telers de lli; 31 forns de terrissaires; 21 tallers de sabaters; 11 molins fariners; 11 tafones i 2 saboneries.¹⁵

Un dels factors que tengué molta incidència en l'economia illenca del s. XIX fou **la vinya**. A Inca l'any 1819 hi havia 430 hectàrees sembrades de vinya, i el 1860 ja eren 504 i 847 l'any 1875; però l'arribada de la fil·loxera el 1891 arrasà aquest conró, i va ser l'ametllerar el que va anar poblant els camps de la nostra fora vila.

La família Alzina i Duran es dedicava al conró de la terra. Segons l'"Apeo y valoración general de la Villa de Inca" executat seguint la circular de 25.04.1818 del Dr. Baltasar Verd, aquesta família disposava del següent patrimoni: una casa i corral; 1 quarterada de primera qualitat vora la font; 3 quartons al camí de Sineu; 3 quartons al camí de Sencelles; 2 quartons més al camí de Sineu; una altra casa i corral; i 3 quartons amb figueres de tercera qualitat.¹⁶

A més d'aquesta documentació del Cadastre inquer, tenim, a l'Arxiu Diocesà, la que va ser presentada l'any 1825 per fer el títol de Patrimoni perquè Mn. Simó Alzina i Duran pogués rebre els ordes majors.¹⁷

La finca presentada per Simó Alzina i Garcies per fer el Patrimoni del seu fill Simó Alzina i Duran a Inca dia 09.07.1827, davant el notari Pere Joan Amer,¹⁸ és

15 *Ibidem*.

16 AMI "Apeo y valoración general" (25.04.1818), foli 7g.

17 AD 21/47/1. Títol de Patrimoni. Perquè un jove pogués ser ordenat *in sacris* calia que presentàs, davant notari, un títol de propietat d'uns béns que li donarien una renda suficient per dur una vida digna i no necessitaria un benefici eclesiàstic o que l'Església li haguera de donar allò necessari per viure. En aquell moment s'havia d'arribar a 72 lliures anuals per assegurar la còngrua sustentació d'un eclesiàstic.

18 Aquest document notarial ens assabenta que Simó Alzina i Garcies és "Capitán de Voluntarios Realistes".

la finca coneguda com el Canyar, d'una extensió de 5 quartons.¹⁹ Hi intervingueren com a testimonis els preveres Mn. Joan Danús i Mn. Joan Amer, i dos seglars, suposadament amics de la família.

Miquel Ferrer, home de 57 anys, casat. Digué que aquesta finca estava en el camí de Pollença, que almanco tenia 5 quartons, estava envoltada de figueres i era bona productora de cereals i de faves; tenia un valor d'unes 1.700 lliures mallorquines i podia donar de 85 a 100 lliures cada any. El capità dels Voluntaris Realistes la tenia per herència paterna i no creia que tengués vincles econòmics. Va dir que al capità li restaven altres finques i que podria donar la legítima a tots els altres fills que tenia. Tenia 3 quarterades al camí de Sencelles, la finca coneguda com Can Figaralet; una altra peça de terra anomenada Can Mitja Lluna, al camí de Sencelles, que fa 1 quarterada i 2 quartons. A més d'això, sa dona tenia dues peces de terra de 4 quarterades; unes cases i corral que donaven un rèdit anual de 80 lliures mallorquines i un capital de 1.600 lliures. Les peces de l'esposa eren Son Estaràs, de 2 quarterades i 2 quartons, i els Bosquets, d'1 quarterada i 2 quartons.

L'altre testimoni fou Mateu Horrach, un home casat de 47 anys, que confirmà tot el que ja s'havia dit, tot especificant que la finca es Canyar "linda con el camino por el cual se va a la Villa de Campanet, con camino que va á Pollenza, con Azequia real y con travesía que va a otras villas".

Fetes totes les coses que calia fer, dia 25.08.1827, el vicari general i provisor Mn. Josep Cerdà donà permís perquè Simó Alzina pogués ser admès als ordes majors.

1.3. El Sr. Simó Alzina i Garcies, capità dels Voluntaris Realistes. Batle d'Inca

Aquesta família inquera ens mostra altres aspectes de la vida de l'antiga vila d'Inca, ja que per la documentació que hem trobat sabem que el pare del nostre biografiat fou batle reial d'Inca (1824) i que, en un altre moment (1827), era el capità dels Voluntaris Reialistes que l'any 1824 fundava el rei Ferran VII.

Sabem que Mallorca, tradicionalment, era terra d'homes addictes al tron i a l'altar. L'agricultura lligava molt a la terra. Els pagesos mallorquins havien lluitat sobretot en tres ocasions per defensar llurs drets: 1391, a l'assalt al Call; el 1450, a l'aixecament forà; i el 1521, a les Germanies, però la submissió

¹⁹ Sens dubte és la finca de figueres de poca qualitat que surt a l'"Apeo", i es veu que ha estat engrandida i és l'única finca que la família tenia a la zona nord-est d'Inca.

i la calma havien arrelat fort ferm a la nostra terra. Semblava que tot havia de seguir sempre igual. La feina al camp es veia alegrada per diferents festes que el calendari religiós, amb tota parsimònia, anava fent presents i molt unit al cicle de la terra: temps de sembrar, temps de conrar, temps de collir..., dies de sol, dies de pluja. Nadal, Pasqua, Sant Antoni, el patró o la patrona... però ara les coses anaven canviant. Hi havia senyors que establien llurs finques i molts jornalers compraven terres i esdevenien propietaris. Unes monges s'establien a viles i lloquets, tenien cura dels malalts, ensenyaven a llegir i escriure als nins, feien costura a les nines i ja no hi havia tants d'albats com abans.²⁰ Hi havia una gent que formava la coneguda com Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP),²¹ que tenia cura d'estudiar i presentar projectes per millorar l'agricultura, l'artesania i la indústria mallorquina, ja que els antics gremis ja no servien més que per frenar tot progrés.

Sempre hi havia hagut discussions. Sempre hi havia hagut diferents punts de vista de totes les coses, però ara tot canviava molt i aviat. Degut a la guerra que hi havia entre Espanya i França, arribava a Mallorca molta gent que en fugia i venia aquí a cercar tranquil·litat. A Inca arribaren sis monjos de Montserrat, que feien cap a cal capellà i notari Mn. Gabriel Ramis i Alomar,²² deien missa a la parròquia, pujaven a les monges tancades, i això i les notícies que arribaven sacsava la tranquil·litat del poble. Es deia que a Palma hi havien arribat molts capellans i frares, i que feien uns oficis de pinyol vermell,²³ però també tot havia pujat molt, començava a escassejar el pa als forns i a les botigues de Ciutat.²⁴

20 Cronològicament i fins a l'any 1936 es fundaren a Mallorca tots aquests convents: 1740, Manacor, Franciscanes; 1786, Artà; 1798, Felanitx, Caritat; 1810, Felanitx, Trinitàries; 1833, Palma; 1846, Manacor, Caritat; 1849, Pollença; 1850, Binissalem; 1851, Sencelles; 1856, Pina; 1857, Costitx, Muro, Calonge, Sta. Eugènia, Maria; i així fins a 147 cases de caritat.

21 La SEMAP és una institució cultural i econòmica, creada a Palma el setembre de 1778, que entrà en el reformisme borbònic i que promovia sobretot la Reial Audiència. A Mallorca va venir a substituir l'antiga Confraria de Sant Jordi. Estava integrada per nobles, militars, alts funcionaris, clergues i professionals liberals. El seu objectiu era promoure l'agricultura, la indústria i el comerç. Hi podem veure diferents etapes. Començà fomentant molts projectes reformistes: escoles, fàbriques, tallers..., com també la implantació del liberalisme (1833-1836).

22 El Dr. Gabriel Ramis i Alomar va néixer a Inca i, després d'haver fet els cursos de Gramàtica aquí, anà a Palma per fer els estudis a la nostra Universitat, on aconseguí el grau de Doctor en Teologia. Dia 05.09.1792 feia son títol de Patrimoni per poder ser ordenat prevere. El bisbe Bernat Nadal l'ordenava prevere a la capella del Palau dia 17.12.1796. Aconseguí el benefici de penitencier per a la nostra parròquia, com també el títol de notari que exercí a Inca. Quan morí el rector Dr. Damià Llambias i Rigo (13.03.1815), fou elegit ecònom de la parròquia, i l'any 1818 fou nomenat confessor ordinari del monestir de Sant Bartomeu. Aixoplugà a casa seva, a la plaça del Mercat, els monjos de Montserrat i el cofre amb les joies de la Mare de Déu que portaren. Morí a Inca dia 16.01.1839.

23 "Entre aquests refugiats hi havia uns tres mil eclesiàstics, alguns d'ells predicadors de fama, i la infinitat de seglars piadosos que, agrupats per regions, celebraven les devocions i festes peculiars de llur terra nadiua. Fugint de la tempesta, també a Mallorca hi havia vuit bisbes i alguns pares generals i provincials d'ordes religiosos. La presència de tots aquests prelats prestava a les funcions religioses un esplendor extraordinari." Xamena, P.-Riera F. *Història de l'Església a Mallorca*. Mallorca Editorial Moll, 1986, pàg. 273.

24 Malgrat que la descripció sigui de l'any 1838, les paraules de George Sand, que arribà amb Frederic Chopin en el

Sintetitzant les coses, podem veure l'abdicació de Ferran VII a Bayonne, l'entronització de Josep Bonaparte com a rei d'Espanya i l'aixecament del Dos de Maig de 1808, la proclamació de la Constitució de 1812 (la Pepa), el Govern Constitucional del rei, seguit d'un període de govern absolutista fins que l'any 1820 el general Riego establí un període constitucional que durà fins al 1823, en què arribaren els Cent Mil Fills de Sant Lluís; aquests arraconaren el constitucionalisme, i recomençà una altra època absolutista. Va ser el moment en què nasqueren els **“Voluntarios Realistas”** com una reclamació dels vertaders estimadors de la monarquia i de tots els qui desitjaven una vertadera RESTAURACIÓ, per substituir d'aquesta manera les antigues “Milicias Nacionales” .

Fou el mateix rei qui, en la introducció al “Reglamento para los cuerpos de Voluntarios Realistas Decretado por S.M. en 26 de Febrero de 1824”, va dir que davant les institucions revolucionàries havia nascut un profund odi a la Revolució i una defensa “de mi Real Persona, de la Santa Religión y de las antiguas leyes”, i per aquesta raó es funda aquest cos, “para conservar la tranquilidad, proteger el orden y Seguridad interior de los pueblos y precaverlos de nuevos trastornos”. L'article primer remarcava que aquest cos s'havia de formar dels habitants de cada poble que, tenint béns suficients, ells o la seva família, “hayan manifestado claramente, y continuen acreditando su decisión y amor á mi Real Persona y Soberanía, y á mi dinastia, á la Religión Católica, Apostólica Romana, y á las antiguas leyes fundamentales y venerandas costumbres de la Monarquía Española”.²⁵

Quin paper va jugar el pare del nostre biografiat en aquesta institució? Pens que no serà bo de fer esbrinar aquesta qüestió, atès que hi ha poca documentació i molt fragmentada la que he pogut trobar sobre els Voluntaris Realistes. Sabem que en fou capità, i de totes maneres això ens diu que aquesta família estava ben compromesa en l'activitat política local. Per altra banda, la religiositat era ben palesa, ja que els fills Simó, Joan i Domingo abraçaren

mes de novembre d'aquell any, són prou aclaridores: “Dans une contrée aussi voisine des grandes civilisations de l'Europe, nous ne nous attendions guère à ne pas trouver une seule auberge. Cette absence de pied-à-terre pour les voyageurs eût dû nous apprendre, en un seul fait, ce qu'était Majorque par rapport au reste du monde, et nous engager à retourner sur-le-champ à Barcelone, où du moins il y a une mechante auberge appelée emphatiquement l'hotel des Quatre Nations’...Tout ce qu'il fut possible de faire pour nous, ce fut de nous assurer deux petites chambres garnies, ou plutôt dégarnies, dans une espèce de mauvais lieu, où les étrangers sont bien heureux de trouver chacun un lit de sangle avec un matelas douillet et rebondi comme une ardoise, une chaise de paille. Et, en fait d'aliments, du poivre et de l'ail à discrétion”. *Un hiver á Majorque*. Palma. J. Tous, 1933, pàg. 35.

25 *Reglamento para los cuerpos de Voluntarios Realistas, decretado por S.M. en 26 de Febrero de 1824. Palma de Mallorca En la imprenta de Felipe Guasp*. Té cinc títols dividits en diferents capítols. A la plana major hi ha un tinent coronel; un comandant, un capità, un tinent, un subtinent abanderat, un sergent i un cap de brigada, un cap primer i sis gastadors, un capellà, un cirurgià, un mestre armer i un tamborer major (article 12).

l'estat eclesiàstic: Simó i Joan,²⁶ preveres, i Domingo fou franciscà exclaustrat el 1835.²⁷ La seva implicació política també es va manifestar en el fet que l'any 1823 era el batle reial d'Inca, acompanyat per Cristòfol Seguí –que era el segon batle–, Miquel Ramis, Bartomeu Seguí, Josep Ferrer, Bernat Sales, Antoni Melis, Miquel Ramis, *Blanco* i Agustí Caimari. A la reunió del consistori de dia 06.02.1823 es nomenà un nou escarceller perquè s'havia fugat un pres.

26 Mn. Joan Alzina i Duran (*Inca, 03.01.1813 † Palma, 16.09.1865) fou el tercer fill de la família. Segurament fou el seu germà Simó qui el preparà en Llatinitat i Filosofia, i s'examinà a la Universitat mallorquina. Dia 09.12.1832, essent estudiant de segon curs de Filosofia amb el franciscà P. Miquel Rosselló, entrava a La Sapiència, com abans ho havia fet el seu germà Simó. Dia 28.11.1837 fou elegit rector de la Sapiència; hi renuncià, i no li fou acceptada la renúncia. Ho fou fins al curs 1838, però el 1839 el tornaren a elegir per rector. La primera vegada que surt al llibre de matrícula del Seminari Conciliar és al curs 1834/35 per estudiar el primer de Teologia, el següent va fer el segon curs. Donat el cas que hi hagué la llei que prohibia ordenar *in sacris* a Espanya, anà a Itàlia, on acabà els estudis teològics, i hi fou ordenat prevere. En el llibre de matrícula del Seminari, en el curs 1860/61, juntament amb el seu germà Simó, també es matriculà per cursar el sisè curs de Teologia i, el curs 1861/62, per fer setè. És evident que aquesta passa significava que volia aconseguir els graus de Llicenciat o Doctor en Teologia, però, ho he consultat als arxius del Seminari Central de València i encara no he tengut resposta. Retornat a Mallorca, fou acollit pel seu germà a la Parròquia de Sant Jaume. Assistint els malalts en la pesta de còlera de 1865, en fou víctima. BOBM 1865, 272.

27 Mn. Domingo Alzina i Duran va néixer a Inca dia 04.03.1810, al carrer de Sant Bartomeu, i morí a Palma dia 14.06.1890. Era el segon fill de la família. Entrà als PP. Franciscans i com tal professà. Fou ordenat prevere a Eivissa, com a frare franciscà, dia 15.03.1834. Destinat al convent d'Artà, d'allà fou exclaustrat el 1835. Potser retornà a Inca vora la família als primers moments de l'exclaustració, però aviat passà a Palma, ja que en els anys 40 veim que tenia cura de classificar, amb el seu germà religiós Jeroni Bibilioni i Llaneras (1802-1876), els llibres dels convents tancats, per formar la Biblioteca pública que s'anava bastint a Palma. Amb Bibilioni mateix, amb qui havien conviscut al convent de Jesús, passà al naixent Institut Balear, com a professor. Bibilioni fou nomenat catedràtic interí de Lògica, Moral i Religió, i Alzina ho va ser de Llatí i Castellà. Per aquesta raó obtingué les titulacions necessàries, a Barcelona i a Madrid, com també passà per les oposicions que les noves lleis acadèmiques anaven marcant, per conservar la plaça de professor, al naixent Institut. Així doncs, quan es feu la primera Junta de Instrucció Primària de la Capital (12.11.1868), Domingo, per aclamació, en va ser nomenat el president. Aquesta vessant pedagògica de Mn. Domingo es va veure completada amb una vessant espiritual i assistencial, ja que l'any 1852 trobam que dirigia l'Hospital General. N'era administrador el Sr. Bernat Civera, pare del novell mestre d'escola Francesc Civera i Llaneras, a qui Domingo havia fet escola perquè aconseguís el títol de mestre, com també a la qui seria la seva esposa, Gaietana Alberta Giménez i Adrover, matrimoni que Domingo va assistir en les seves noces, com també al baptisme i l'enterrament de tots els fillets, i s'alegrà de la supervivència de l'únic fruit d'aquella parella, Albert. Acompanyarà també el jove matrimoni a les diferents escoles que va anar obrint i fou un bon estaló per a la jove vídua, fins que entrà a la Puresa el 1870, i ja tengué altres suports humans i espirituals. Domingo seguí la seva tasca docent, sempre vinculada a l'Institut Balear, publicant cada any el "Programa de Latín y Castellano por el Catedrático numerario D. Domingo Alzina, Pbro. Llabrés Bernal". A III,261 ens dona aquesta informació: "17.05.1847 Un periódico de la Corte insertó la noticia siguiente: Comunicación de Palma de Mallorca. - El Gobierno ha conferido la cátedra de latín y castellano en este Instituto a D. Mateo Batlle, con lo cual han quedado defraudadas las esperanzas de los que conociendo las distinguidas cualidades de D. Domingo Alzina Pbro., regente de la misma cátedra y creían confiadamente que atendíendose a ellas, al resultado brillante de su examen en la Universidad de Barcelona, cuyas notas tendrá seguramente la Dirección General de Instrucción Pública, y no al menos satisfactorio que produce su enseñanza, se le confiara en propiedad o a lo menos interinamente la expresada cátedra. Para justificación del Sr. Alzina basta decir, que en los exámenes para entrar en el Seminario Conciliar, celebrados últimamente, solo tres examinandos obtuvieron la nota de sobresaliente en grado superior, y los tres eran discípulos del Sr. Alzina, y lo únicos entre ellos que se presentaron a examen. El verle ahora privado de un puesto que tan lucidamente desempeñaba, hará que muchas personas trabajen para proporcionarle otra colocación, mayormente cuando el Sr. Alzina es pobre y socorre con el producto de su trabajo las necesidades de su familia, pobre también y numerosa". Diario Constitucional. BOBM 189, 172; Llabrés Bernal IV, 107; *Margarita Juan. Una insigne balear*. Madre Cayetana Alberta Giménez (1986). Pere Fullana, Alberta Giménez Adrover, 2020.

Figura 1. Mn. Simó Duran i Alzina. 1806-1880. *Vera effigies Simonis Alzina Archidiaconus Sancte Ecclesiae Cathedralis Majoricensis. Obiit anno 1880.* "Vertadera efigie de Simó Alzina, canonge ardiaca de l'Església Catedral de Mallorca. Morí l'any 1880." Fotografia de Gabriel Pieras Salom.

Es determinà convidar el Sr. Rector²⁸ perquè predicàs el dia de la festa de la instauració de la Constitució; el vicari Ramis²⁹ perquè predicàs el dia del Corpus; i el P. Francesc Batle OFM de Palma perquè predicàs en la festa dels sants patrons. L'any 1825 el batle ja era Joaquim Massip i March.³⁰

2. ESTUDIS I FORMACIÓ DE MN. SIMÓ ALZINA I DURAN

En aquest ambient va néixer i créixer Mn. Simó. Sens dubte, donada la barriada inquera on va néixer i les vinculacions familiars, anà a l'escola que els Franciscans tenien oberta en son convent. Pensem que el seu germà Domingo professà a l'orde franciscà. Quan Simó tenia 17 anys, era estudiant de Retòrica, encara no havia començat la Filosofia a la Universitat. Dia primer de desembre de 1823 es presentà a les oposicions que hi havia per entrar al Col·legi de La Sapiència. Hi havia dues places i s'hi presentaven vuit pretendents: Jaume Sampol, de Selva, tenia 18 anys; Antoni Far, de Santa Maria, que tenia 17 anys; Simó Alzina, d'Inca, de 17 anys; Josep Berga, de Palma, tenia 15 anys; Miquel Martí, de Valldemossa, tenia 20 anys; Sebastià Palmer, d'Andratx, tenia 16 anys; Josep Alcover, de Palma, tenia 13 anys; i Miquel Muntaner, de

28 En aquell moment el rector era Mn. Joan Amengual i Amengual, qui dia 17.08.1816 havia pres possessori de la Rectoria d'Inca i la regentà fins a la mort, que li sobrevingué a Inca estant dia 30.12.1842. Era gran entusiasta de la Constitució i de les llibertats. Li pertocà acabar les obres del temple parroquial i la construcció de l'orgue.

29 El vicari Ramis ja el coneixem per la seva implicació atenent als monjos de Montserrat que arribaren a Inca escapant de la guerra del Francès.

30 AMI Pliego Ayuntamiento 1824-1828. Cal dir que firma les actes, això vol dir que sabia escriure. Aquests anys també es va fer l'Inventari de béns de la parròquia d'Inca i dels dos convents, que són al mateix plec de l'Ajuntament.

Palma, tenia 18 anys. Passades les festes de Nadal, dia 11.01.1824 es reuniren els col·legials per triar els nous elegits. Es veu que la cosa no estava gaire clara, i hi va haver col·legials que demanaren temps, i es concediren quatre dies per aclarir-ho. Passats els quatre dies es feren les votacions, i Far de Santa Maria hi entrà per unanimitat i Alzina d'Inca hi entrà amb dos vots i els que li donà el rector.³¹

2.1. La Sapiència

La idea d'establir un seminari a cada diòcesi que promulgava el concili de Trento (1542-1565) no era gaire bona de fer. "Alimentar, formar i instruir" els joves que volien ser capellans precisava cercar un espai, cercar professors, destinar-hi formadors i productes de la terra per alimentar-los. Aquesta magna empresa es va veure substituïda per altres institucions, manco costoses i més bones de fer, que ara anomenariem "col·legis majors", on residirien uns joves que anirien a les aules de la Universitat, si bé en aquest cas s'haurien de limitar a seguir uns estudis eclesiàstics i tenir el compromís de ser ordenats preveres, i exercir el ministeri sacerdotal a les parròquies, en profit del poble fidel.

Aquesta idea a Mallorca cristal·litzà en la fundació el Col·legi de la B. V. Maria de La Sapiència, duita a terme pel canonge Bartomeu Llull (1565-1634), qui transformà ca seva en un col·legi on poguessin viure dotze col·legials més dos fàmuls que també havien de ser estudiants i un cuiner. El papa Urbà VIII (1623.1644) dia 06.10.1629 firmava la butlla probatòria i el Dr. Marc Tallades, vicari general del bisbe Joan de Santander (1631-1644), el 13.09.1633 inaugurava la casa, i dia 01.10.1635 hi entraren els sis primers col·legials.

Els donà unes constitucions de quinze capítols, molt semblants a les del Col·legi del Patriarca de València redactades el 1550. Donat que a la Universitat es podia començar a estudiar Filosofia als 18 anys, aquesta era l'edat amb què es podia entrar a La Sapiència, on podien romandre vuit anys: tres de Filosofia i cinc de Teologia, i abans d'entrar-hi havien de jurar sobre els Evangelis que volien ser sacerdots: "ut ad Sacerdotis gradum pervenire valeam". La particularitat d'aquest col·legi era que el rector era un col·legial elegit democràticament pels altres col·legials. El Sr. Bisbe sols podia nomenar un "visitador".

31 AD "Libro de oposiciones y elecciones de Colegiales 1735-1828", foli 115g. El rector era Jordi Vicenç.

Aquesta institució ha durat fins a la dècada de 1970 del s. XX, en què es va veure sacsejada per una forta onada de secularització i manca d'aspirants al sacerdoci. Actualment l'antic edifici aixopluga els seminaristes de la diòcesi, que participen a l'activitat docent del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca CETEM que s'imparteix al veí edifici de l'antic Seminari. En el mes de setembre de 2023 el Sr. Bisbe de Mallorca va traslladar el Seminari al santuari de Lluc, si bé es diu que les classes es faran a l'antic edifici de 1700.

Els anys que Mn. Simó hi residí (1824-1832) La Sapiència patí totes les incidències polítiques que travessaren Mallorca. Les eleccions de rector sempre es feien el dilluns després de la pentecosta i, com a mostra de les tensions qui hi havia, mirem aquestes de dia 12.05.1826: "Habilitamos al colegial más antiguo de Beca; para que pueda ser elegido Rector en la próxima elección â que se refiere este escrito", Cerdà. Hi hagué tres votacions i els vots es repartiren així: 4 per a Esteva, 1 per a Martí i 3 per a Sales. El vicari general determinà que el rector fos Esteva. Dia 26.05.1828 fou elegit rector Simó Alzina, i el mateix dia n'arribà la confirmació: "Aprobamos la elección de Rector del Colegio de Ntra. Sra. de la Sapiencia hecha en favor de Dn. Simón Alzina Subdiácono y Colegial del mismo Colegio y mandamos se le guarden los honores y preeminencias que le son debidos como tal Rector, según las Constituciones de dicho Colegio, Antonio Obispo de Mallorca".

Complerts els vuit anys reglamentaris, Mn. Simó renunciava a la beca:

"Renuncio todos los derechos que como Colegial actual puedan espectarme. Perdono á todos los Colegiales todas las ofensas puedan haberme hecho que si así es la verdad me las hayan hecho, las Olvido de todo corazón, y les suplico por amor de J. C. me perdonen rogando igualmente á los Colegiales que son y serán en lo venidero me reconozcan por hijo de esta Ilustre Casa; y que en todo lo que pueda serles útil tanto en común como en particular, no me tengan por escusado que yo prometo servirles con finísima voluntad. Palma y Colegio de la Sapiencia 14 de Enero de 1834".

Signava Simó Alzina, col·legial renunciant, i acompanyaven la seva firma els col·legials Palmer, Sureda, Mudoy, Estarelles, Ferrer, Quetgles, Tous i Oliver.³²

De totes maneres la vinculació dels qui estigueren a La Sapiència amb la institució i amb el beat Ramon Llull ha estat forta i proverbial, de manera que quan dia 10.06.1858, en temps del papa Pius IX (1846-1878), la Sagrada Congregació de Ritus establia que el bisbe de Mallorca pogués posar una data per celebrar, amb ritus doble menor, la festa del beat, el Capítol de la Seu, la Causa Pia Lul·liana, La Sapiència, els Franciscans exclaustrats, les Clarisses i

32 AD ibídem foli 40.

els Terciaris Franciscans promogueren un seguit d'agraïdes celebracions. La Sapiència va organitzar un tridu a la fi del mes d'octubre, i Mn. Simó Alzina, vicari de la parròquia de Sant Jaume, en fou el predicador.³³

2.2. Els escalons per pujar a l'altar

La determinació presa per Simó de ser capellà era ferma i definitiva. Fins i tot podem dir que hi havia consens en la família. El fill major seria capellà; el segon, Jaume, seria l'hereu i tendria cura de la hisenda i de la família; el tercer, Domingo, seria frare franciscà; i Joan, el quart, també volia ser capellà. Aquestes determinacions no romperen els ideals d'una família molt religiosa i disposada a servir a l'altar, al tron i al rei. Simó s'havia preparat estudiant Llatí i Retòrica tant a Inca com al convent franciscà de Palma. Acabant el 1823, hem vist com feia els exàmens per entrar a La Sapiència, i al començament de 1824 hi entrà i així pogué començar els estudis filosòfics a la Universitat. Malgrat que fos estudiant de Retòrica, dia 13.02.1824 el bisbe Pedro González Vallejo,³⁴ a la capella del Palau Episcopal, li donà la clerical tonsura,³⁵ ja que havia fet promesa ferma que volia ser capellà. Acabada la Retòrica i com a alumne de La Sapiència, el curs 1824/25 començà, a la Universitat, els estudis filosòfics. L'any 1825/26 cursà el segon de Filosofia i el 1826/27 feu el tercer curs. Acabat aquest i mostrant que la determinació presa de ser capellà era ferma, durant l'estiu i abans de començar els estudis de Teologia hem vist que la família i va fer el títol de Patrimoni i, una vegada tramitada tota la documentació, dia 25.08.1827 el vicari general i provisor del Bisbat de Mallorca donà permís perquè Mn. Simó pogués accedir als ordes majors que el durien a l'altar.

33 Llabrés. *Noticias históricas III*, 861.

34 Pedro González Vallejo, nascut a Soto de Cameros, La Rioja, el 1770 estudià Lleis a Saragossa, i ordenat prevere exercí el ministeri a Segòvia, on en fou vicari general. Era home d'idees liberals i fortament regalista. L'any 1819 fou nomenat, pel rei, bisbe de Mallorca. Dia 14.08.1819 ell mateix ho anunciava al Capítol i dia 16.12.1819 don Miquel Serra i Dameto, en nom seu, prenia possessori de la mitra mallorquina. Dia 06.02.1820 hi feia l'entrada solemne. Aquell mateix any fou elegit diputat a Corts per la província de Segòvia. Obligà els rectors a explicar un article de la Constitució de 1812, cada diumenge, després del sermó. Participà activament en la demolició del convent de Sant Domingo. Acabat el trienni absolutista, dia 21.09.1824 sortí cap a Marsella tot renunciant a la mitra mallorquina i deixant com a vicari general governador Mn. Bartomeu Rul-lan, que no fou acceptat ni pel clegat ni pel Capítol, que nomenaren el canonge Serra i Dameto com a vicari general, però el rei imposà a Rul-lan. Com q prevere regalista, l'any 1839 va fer "Discurso canónico legal sobre los nombramientos de gobernadores hechos por los cabildos en los presentados por Su Majestad para Obispos de sus Iglesias", per impulsar que els bisbes nomenats per la Corona fossin els qui els Capítols elegissen, i d'aquesta manera es prescindia del nomenament papal. Per aquest sistema fou nomenat arquebisbe de Toledo, però el papa mai confirmà la seva elecció. Finà dia 30.04.1842.

35 AD. "Diario del Obispo Pedro González Vallejo", foli 133.

El curs 1827/28 començà primer de Teologia, i el nou bisbe de Mallorca, el Dr. Antonio Pérez de Hiras,³⁶ el divendres dia 21 de setembre i el dissabte dia 22, a l'església del monestir de Santa Catalina de Sena, li donà els quatre ordes menors: ostiari, lector, exorcista i acòlit el divendres, i el dissabte, el sotsdiaconat, que ja era el primer orde major, mitjançant la qual, en aquell moment, s'incardinava a la Diòcesi de Mallorca, es comprometia a guardat el celibat i a resar cada dia per a l'Església amb la pregària coneguda com "el Breviari", que ara en deim "Litúrgia de les Hores".³⁷ Acabat el curs, dia 26.05.1828 fou elegit rector del Col·legi de La Sapiència. Començant el segon curs de Teologia 1828/29, dia 20.09.1828 rebé, al monestir de les Religioses Carmelites o Tereses, de mans del mateix bisbe, el ministeri de diaca,³⁸ i acabat el curs hi tornà a haver eleccions a La Sapiència i tornà a ser elegit rector el 08.06.1829. El curs 1829/30 cursà el quart curs de Teologia amb el grup de professors que, malgrat que la Universitat hagués estat clausurada, seguien impartint les matèries acadèmiques sense poder donar cap titulació en el que era conegut com "Real Seminario", que es diferenciava del "Seminario Conciliar" que el Sr. Bisbe anà bastint a l'antic edifici de 1700. Tot començant el IV curs de Teologia, dia 18.09.1830 rebé l'ordenació sacerdotal en el monestir de Religioses Jerònimes, de mans del mateix bisbe que l'ordenà com a prevere

36 Antonio Pérez de Hiras 1761-1842. Bisbe de Mallorca de 1825 a 1842. Nascut a Valdeolivis (Cuenca) dia 23.01.1761. Ordenat prevere el 1787, exercí el ministeri a la seva terra fins que, havent guanyat unes oposicions com a rector de Madrid, li fou donada la parròquia de Sant Pere, i es guanyà l'admiraçió de la gent per la seva dedicació i els bons sermons que feia. Acabat el Trienni Liberal, fou nomenat bisbe de Mallorca pel rei dia 02.03.1825, i el papa Lleó XII (1823.1829), dia 27.06.1825, en confirmava l'elecció. Ordenat a Madrid en el mes de setembre, dia 12.12.1825 arribà al Port de Sóller desitjós de viure vora les ovelles que li havien encomanat. Tengué un pontificat restauracionista de 1825 a 1833: implantà les càtedres al Seminari perquè havia estat clausurada la nostra Universitat. Dugué a terme esplendoroses festes a Montisíon per la canonització de sant Alonso Rodríguez, com també per l'Any Sant que el papa impulsà, degut que no s'havia pogut commemorar el 1800. Celebrà la publicació de l'encíclica *Quo graviora* quan el papa Lleó XII condemnà la maçoneria. L'any 1826 va fer una agradosa visita pastoral a totes les parròquies, però quan es decretà la majoria d'edat de la reina Isabel II i començaren a entrar un seguit de governs liberals que li feren la vida impossible i li imposaven la inactivitat, encarregà el govern de la diòcesi al canonge Joan Muntaner i Garcia (1766-1847). Anà a Lluc (07.06.1835) acompanyat del seu confés el P. Vicenç Juan OP. Hi restà fins al mes d'octubre de 1836 quan, degut a la humitat, passà a Andratx, terra de son confés, on restà fins a la primavera de 1837, en què retornà al Palau. Es dolia de l'estat d'indigència dels preveres a les parròquies, ara augmentada amb la multitud de religiosos que, trets de llurs convents, havien de sobreviure en aquestes, perquè la promesa de la dotació econòmica que el Govern havia promès als exclaustrats mai arribava. La resistència que el Govern li feia quan volia posar els professors i els superiors que ell trobava adients al Seminari va fer que el tancassin; l'enemistat manifesta que els liberals li mostraven, el sentiment de fracàs quan certs col·laboradors no responien com ell havia pensat, són molt manifestes a les informacions que envià a Roma el 01.05.1829, com a les nombroses cartes que tenim, de preveres mallorquins, que escrivien als seminaristes que acabaven els seus estudis a Roma i a Gènova, i allà foren ordenats. No podem oblidar l'exclaustació de 1835 i "sa Llorençada" que hi va haver a Manacor aquell mes d'agost, i que va fer que tancassin a la presó diferents preveres i fidels col·laboradors dels Pares Dominics d'aquella localitat. Cal tenir en compte també el fet que els ajuntaments, que sempre havien pagat les despeses de culte i les obres que es feien als temples, deixaven de fer-ho. Tot un caramull de noves situacions que aquell bon home mai havia pensat que es poguessin donar. La seva mort originà una llarga seu vacant que Mn. Joan Muntaner i Garcia de 1842 a 1847 i Mn. Joan Amengual i Hernández de 1847 a 1848 ompliren com a governadors eclesiàstics.

37 AD. "Diario del Obispo Antonio Pérez de Hiras", folis 9g i 10r.

38 *Ibidem* foli 14.

titular d'Inca.³⁹ Segons ell mateix ens diu, allà cursà el cinquè de Teologia, i seguí vivint a La Sapiència fins dia 14.01.1832, en què renuncià a la beca de l'antic Col·legi.

3. PRIMERS ANYS DE MINISTERI. LA PARRÒQUIA DE SANT JAUME DE PALMA

Ordenat prevere quan començava el IV curs de Teologia, va seguir vivint al Col·legi de La Sapiència, com també hi vivia quan estudià el cinquè de Teologia al Reial Seminari que s'havia establert a l'antiga Universitat, fins que dia 14.01.1832, complits els anys prevists als Estatuts, deixà La Sapiència.

Durant aquest temps traduí i donà a la impremta *Breve historia de la villa de Santa Margarita, escrita en latín por el Dr. D. Juan Verger Presbítero y Rector de la Iglesia parroquial de dicha villa. Traducida al Castellano por D. Simón Alzina Presbítero y Rector del Colegio de Nuestra Señora de la Sapiencia*. Any 1830. Palma. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens. 1884. Anava dedicada, en carta firmada a Palma, dia 17.07.1830, "al insigne medico el Sr. Dr. D. Juan Font hijo benemérito del pueblo de Santa Margarita, y gloria inmortal de toda su familia".⁴⁰

És una de les 35 primeres parròquies que fou establerta al nou Regne de Mallorca l'any 1248. Com totes anà passant d'una edificació primigènia, que coneixem com a esglésies de repoblament i que encara podem contemplar al puig de Santa Magdalena, a edificis més desenvolupats i capaços d'encabir el total de cada feligresia. Quan hi va arribar *don Simó* ja estava acabada la façana que el 1776 havia projectat l'escultor Miquel Thomàs; era ben activa la capella del Santíssim que s'havia edificat en el trast, que havia regalat Tomàs

39 Ibídem foli 25g.

40 El Dr. Joan Verger (*Palma, 1711 † 1778) fou rector de Santa Margalida de 1742 a 1778. L'any 1766 acabà aquest llibre, on hi ha el capítol XIII que nosaltres diríem "Documents", i Alzina hi afegí el capítol XIV, que són unes "Tablas cronológicas" elaborades pel propi Alzina. Fou soterrat al temple parroquial, davant la capella de sant Francesc amb aquesta làpida: "D.O.M.S. Quis jacet hic? Nihil hominis, qui tantus homo multorum instar fuerat R. Adm ille Dominus Joannes Verger S. The. Doctor Examinator Sinodalis, et causarum fidei censor qui totus ad decòrum domus Dei Pater pauperum, et totius oppidi Sancte Margarite trig. sex annis regens hanc Parreciam sibi tantum nihil omnibus omnia factus est. Disce hinc vistor quis sis, qui vives, quo morias ut ille qui obiit 67 annis 23 Oct. 1778 et obiit justus ideo in memoria aeterna erit: et quia talis vixit adhuc vivit semper qui vivit, ab omnibus meritis collaudant. Germano Fratri B:D:S:M: hoc Monumentum L.L.Q. Pos. Soror Germana Catarina Verger", que traduïda diu: *¿Qui descansa aquí? El no-res d'aquest home que seguint l'exemple de molts havia estat un gran home. El Molt Reverend Senyor Don Joan Verger, Doctor en Sagrada Teologia, examinador sinodal i revisor de les causes de fe, qui entregat a donar tota l'honra possible a la Casa del Senyor fou pare dels pobres i de tot el poble de Santa Margalida, regint, durant 36 anys aquesta parròquia; res procurà per a ell, tot per a tots. Aprèn idò caminant, sies qui sies, a viure i a morir com ell, que finà a l'edat de 67 anys, dia 23 d'Octubre de 1778. Morí just, per això la seva memòria serà eterna; i perquè així va viure, encara viu i viurà per a sempre per ser alabat degudament per tots. Aquesta làpida fou feta fer per la seva germana Catalina Verger.*

de Torrella, on Francesc Herrera havia projectat el retaule barroc. Aquella parròquia acollia un bon grup de capellans que cada dia hi celebrava missa.

Segons la primera estadística que tenim del clergat de Mallorca, feta el 1861, Simó ja hi duia gairebé 30 anys, ens diu que a la Seu hi havia 63 preveres, però era la parròquia de Santa Eulàlia la que en tenia el major nombre, ja que en tenia 72, seguida de la de Sant Jaume, on n'hi havia 37; 28 a Sant Miquel; 25 a Sant Nicolau; i 20 a la parròquia de Santa Creu. Per arrodonir la informació, diré que a Inca hi havia 13 sacerdots, i que ocupava el novè lloc en el llistat ofert pel BOBM.⁴¹

Quan *don* Simó començà a anar a la parròquia de Sant Jaume, el rector era el Dr. Bartomeu Montes i Vaxall, un prevere nascut a la parròquia de Sant Nicolau que havia estat ordenat al Palau, dia 03.04.1802, pel bisbe Nadal. Exercí el ministeri per Palma fins que el 1806 anà com a rector a Sant Joan, on romangué fins al 1817, per retornar a Palma; finà com a rector de Sant Jaume el 1833. El seu successor, el Dr. Miquel Ignasi Pelegrí i Camps de Sunyer, pertanyia a una família levítica palmesana, on hi havia tres preveres: ell, que finà el 1860; Mn. Josep, que morí vicari *in capite* de Santa Eugènia el 1873; i Mn. Bernat, que sempre va viure a Palma, on morí el 1882.⁴²

Mn. Miquel Ignasi havia estat ordenat prevere pel bisbe Pedro González Vallejo, al Palau, dia 27.05.1820, com a prevere titular de la parròquia de Santa Eulàlia, i dia 30.12.1820 fou nomenat vicari de la seva església. Participà a les oposicions a Rectoria i li pertocà la parròquia de Santa Maria del Camí, que regentà de 1827 a 1834. Vacant la parròquia de Sant Jaume, oposità per a aquella Rectoria, i dia 10.02.1834, en el Llibre de resolucions del reverend comú de la parròquia de Sant Jaume, ja trobam que aquest prevere hi figura com a rector. Degut a la seva vinculació amb el carlisme, fou obligat a deixar el govern de la parròquia, i dia 15.12.1835 començà a sortir Mn. Alzina i Duran com "Vicario encargado del régimen de dicha parroquia". No crec que fos ignorat tant pels dirigents eclesiàstics com per les autoritats civils que Mn. Simó era fill d'un antic sergent dels Voluntaris Realistes, que havien estat suprimits i blasmats pel nou règim constitucional. Pens que la presència i convivència del seu germà Mn. Domingo, amic i col·laborador, tant a la Biblioteca Municipal com en el naixent Institut Balear, li donaven crèdit en una societat molt complexa i altament estamental entre la feligresia parroquial de Sant Jaume.

41 BOBM 1861, pàgines 138-141. A la Part Forana, on hi ha més preveres és a Felanitx i els seus lloquets, que sumen 33; a Lluçmajor, també 33; 30 a Manacor; 26 a Pollença; 26 a Sóller; 22 a Porreres; 21 a Artà; 14 a Sineu; 13 a Inca.

42 Totes aquestes biografies es poden completar en el meu treball "Clerici", que es pot consultar en línia a l'Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca.

Aquesta complexitat queda reflectida a les disposicions que dia 06.04.1834 donava el bisbe Antonio Pérez de Hírias per al bon funcionament del reverend comú de cada una de les diferents parròquies de Mallorca, que Mn. Simó va rebre i posà en funcionament:

“Entre todos los objetos que están confiados á nuestro celo pastoral, merecerá siempre particular recomendación el procurar el buen ejemplo y comportamiento de los Eclesiásticos, i el conseguir la buena armonía y tranquilidad de todas las corporaciones, á que pertenecen. Sus procedimientos son trascendentales al resto de la sociedad, y su ejemplo es de mucha influencia para los demás fieles. Resentimientos que debían haberse olvidado, sensaciones que no siempre es dado al corazón humano evadir, y otros muchos defectos que van anejos á la naturaleza del hombre, obran muchas veces en las Comunidades Eclesiásticas y dan margen á la intriga y al soborno, influyendo también en el decoro que es debido al culto sagrado. Son por desgracia demasiado frecuentes estos excesos [sic] en las elecciones de los oficios de las Parroquias, y repetidas las quejas que han ocupado nuestra atención en asunto de tanta importancia. Guiados pues del espíritu de pacificación que tanto nos encarga nuestro divino Reparador, hemos creído conveniente el acordar ciertas medidas, á fin de conseguir la mejora de estos males, cuando no su absoluto remedio. Nuestros dignísimos Predecesores han procurado reglamentar semejantes elecciones, según lo ecsigian [sic] las circunstancias de las épocas respectivas; y usando Nos de sus mismas facultades, hemos determinado adoptar la presente circular para toda nuestra Diócesis”⁴³

Quan arribà el nou bisbe Miquel Salvà i Munar (1852-1873), s'havia firmat el nou Concordat entre el Govern espanyol i la Santa Seu (1851), i *don* Miquel emprengué la tasca de posar les institucions eclesiàstiques al nivell que pertocava. Dia 12.04.1852 feu l'entrada solemne a la diòcesi; dia 18 publicà un edicte per a la provisió de les canongies que hi havia buides i programà la presentació de la documentació pertinent i les dades de les oposicions per proveir les rectories vacants. La de Sant Jaume no hi pogué entrar perquè el rector era vivent. *Don* Miquel Ignasi morí dia 05.04.1860, i dia 7 *don* Simó fou nomenat ecònom.⁴⁴ D'aquesta manera la parròquia quedava a punt per entrar a les properes oposicions a Rectoria que es fessin a Mallorca.

43 PSJ, a l'Arxiu Diocesà. Aquest preàmbul acompanya els dotze articles que ordenen la vida de les comunitats parroquials de preveres, a la qual Mn. Simó va fer una consulta sobre l'elecció de càrrecs, ja que el Sr. Bisbe manava que fossin rotatius, que els preveres no s'eternitzassin en els càrrecs perquè tots els eclesiàstics hi poguessin arribar. Mn. Simó argumentà que hi havia eclesiàstics que no acceptaven el càrrec, i es veien obligats a fer repetir als qui ja els havien ocupat el darrer any.

44 “Hallándose vacante el curato de la Iglesia parroquial de S. Jaime de esta ciudad por fallecimiento de su Rdo. Cura propio, vengo en nombrar á V. Ecónomo de la misma Iglesia, confiando en el buen celo y razonables circunstancias de V. Estiendo [sic] el correspondiente título en mi Secretaría de Cambra puede V. pasar á recogerlo cuando guste. Día 7 abril 60 Teodoro Alcover (rubricat) AD III/26/105”.

Poc durà aquest economat, atès que dia 27.12.1861 morí el canonge ardiaca Mn. Guillem Maria Descatlar i Santandreu,⁴⁵ i es pensà donar aquesta prebenda a l'ecònom de Sant Jaume; dia 15.03.1862 s'emeté aquesta Reial orde:

“Por Real orden del 15 de este mes [març1862] fue comunicado á nuestro Excmo, y Ilmo. Prelado el Real decreto del día anterior en cuya virtud fue nombrado para la dignidad de Arcediano, tercera silla de esta Santa Iglesia, el Licenciado D. Simón Alzina y Duran Pro, que ha sido teniente de cura de la parroquia de san Jaime de esta ciudad por espacio de treinta años y ecónomo de la misma en varias ocasiones”.⁴⁶

Dia 17 es reuní el Capítol i es comunicà a tots els canonges la notícia que el Sr. Bisbe els havia fet arribar,⁴⁷ i dia 24 es tornà a reunir tot el Capítol per donar la col·lació canònica al nou ardiaca. Es va fer la comitiva integrada pel secretari del Capítol Mn. Miquel Penya i Mut (1812-1880),⁴⁸ Mn. Magí Vidal i Verdera (1839-1891)⁴⁹ i el canonge inquer Mn. Pere Josep Llompart i Campins (1807-1893).⁵⁰ Es dirigiren a l'altar major de la Seu per tocar la pedra i les estovalles, anaren a la tercera cadira del cor, on s'assegué, i el custos li donà algunes monedes. Anaren a la sagristia major, i havia d'obrir i tancar les portes; es revestí amb una capa pluvial, tocà un calze, missal, encenser i les claus de l'Església per retornar la Sala Capitular per asseure's a la tercera cadira, fer la promesa de fidelitat a la reina i de complir l'ofici que se li havia estat assignat, i rebre l'abraçada de cada un dels membres del Capítol.⁵¹

4. CANONGE ARDIACA, 1862-1880

Deixat el càrrec parroquial que havia omplert tots els anys de la seva vida, començà una nova manera d'exercir el ministeri sacerdotal. La vida dels canonges venia reflectida a les actes capitulars, ja que com a corporació els

45 El M. I. Sr. D. Guillem Maria Descatlar i Santandreu (Palma, 1791 † 27.12.1861) era de la família que tenia la possessió de Massanella a Mancor de la Vall i que molt va ajudar en la construcció del temple parroquial. Fou ordenat prevere pel bisbe Bernat Nadal, al Palau, dia 20.05.1815, i ja tenia un benefici a la Seu. A més de canonge ardiaca, era capellà d'honor honorari de S. M. Sabem que dia 25.04.1858 beneïa i posava la primera pedra del temple que s'aixecà a Gènova, en terres de la família sagrada. ACPB 78g, 2 Llabrés III, 842.

46 BOBM 1862, 95.

47 AC 01-10-ACA072 (1680-0), foli 238g.

48 Mn. Miquel Penya i Mut (Palma, 1813 † 29.02.1880) fou ordenat prevere a Eivissa dia 11.03.1837, i ja tenia un benefici a la Seu que deixà el 1868 per gaudir d'una canongia de gràcia. Fou marmessor del bisbe Salvà.

49 Mn. Magí Vidal i Verdera (Llucmajor, 1839-09.02.1891) fou ordenat prevere dia 22.09.1861. Era condeixeble i bon amic del P. Joaquim Rosselló, qui fundà, a Sant Honorat, els MSSCC. Era catedràtic del Seminari de Llocs Teològics i d'Història de l'Església; el 1876 guanyà les oposicions de canonge penitencier.

50 Mn. Pere Josep Llompart i Campins (Inca, 03.09.1803 † Palma, 20.02.1893) digué la missa nova a Inca dia 02.10.1831. Fou rector del Seminari i canonge magistral de 1858 fins a la mort. A les XXIII Jornades d'Estudis Locals vaig presentar la biografia d'aquest prevere inquer.

51 AC ibídem, foli 239.

canonges havien d'atendre als serveis litúrgics de la Seu, a la conservació de l'edifici i a un grapat d'exigències que venien demanades des de l'exterior.

Normalment tant el Capítol de Canonges com totes les corporacions de preveres (el reverend comú) que tenien cura de cada una de les parròquies, al voltant de la festa de l'Anunciació del Senyor, 25 de març,⁵² es reunien i feien la repartició de les responsabilitats o feines que s'havien d'anar realitzant durant tot l'any. Quan dia 18.03.1863 es reuní el Capítol, Mn. Simó no rebé cap encàrrec, però en el mes d'agost, dia 25, es parlà, al Capítol, que l'eclésiàstic que havia de venir del continent a predicar la quaresma de 1864 havia dit que no podria venir, i es demanà a Mn. Simó que parlàs amb l'antic jesuïta P. Gaietà Ignasi Seguí (Palma 1800-1871) per si la voldria predicar. El nostre canonge feu aquesta gestió, i es veu que aquest predicador va ser tant plaent que també sermonà la quaresma de l'any 1865.⁵³ L'any 1864 va ser l'encarregat de la Fàbrica de la Seu juntament amb el canonge Melsion Vidal. Hagueren d'arreglar la culata d'una campana i raonar la reducció dels sufragis degut a les noves lleis del Govern espanyol. Dia 01.12.1864, perquè el governador ha demanat al Capítol una terna per fer la Junta Provincial de Beneficència, Simó Alzina fou el primer de la terna, seguit de Bernat Galmés i Pere Vives. Igualment dia 31.12.1864, festa de l'Estendard, s'havien de repartir els Premis a la Virtut, i el Govern tornà a demanar la presència del Capítol mallorquí; el canonge arxipreste i el canonge ardiaca foren present en aquella festa. En la repartició dels càrrecs de 1865, Alzina ja sortí elegit per al càrrec de comptador i com a protector de la Música. Dia 20.12.1865 es volia fer, a la Seu, un ofici funeral en sufragi de tots els morts que hi havia hagut en la pesta que havia assolat la ciutat. A principi de mes es demanà al Capítol que participàs en la Comissió Organitzadora. Els elegits foren Mn. Simó, qui havia enterrat el seu germà Mn. Joan, i el canonge Antoni Bardolet. Dia 28.03.1867 moria el canonge penitencier Mn. Bernat Galmés i Miquel. Convo-car les oposicions per cobrir aquest càrrec, realitzar-les i que entràs el nou penitencier duia el seu temps. Per aquesta raó Mn. Simó va ser l'encarregat de suplir aquesta mancança, que s'allargà fins dia 01.08.1867, quan Mn. Miquel Rosselló i Arrom prengué possessori de la seva canongia. Dia 22.11.1868 es demanaren dos canonges per renovar la Junta de Beneficència, i tornà ser Mn. Simó, aquesta vegada acompanyat pel nou canonge Lluís Barbarín, qui

52 Antigament tots els documents anaven datats "Ab Incarnacione Domini" (25 de març) o "A Nativitate Domini" (25 de desembre), i hi havia una diferència de tres mesos.

53 AC 01,10.ACA 072 (1855-1867). El P. Gaietà Ignasi, nascut a Palma el 1800, entrà la Companyia el 1816. Fou ordenat prevere el 1826, i va ser rector dels col·legis de Madrid (Alcalá i Imperial). Tenia un caràcter fort, i es congruà diferents enemistats en la Companyia, cosa que va fer que de 1832 a 1848 residís a Roma i el 1853 la deixàs; aquest any vengué a viure a Palma, on es dedicà a la predicació, cosa que li comportà diferents problemes amb les autoritats locals. Pons, Nicolau: *Los Jesuitas de Montesión, siglo XIX*, pàg. 23-24.

humanitzà aquella institució. Així foren els anys que el nostre biografiat va tenir aquesta vida de canonge ardiaca.

5. VICARI CAPITULAR SEU VACANT, 1873-1876

El mot *vicari* ens parla del fet d'una persona que no té autoritat per si mateixa, sinó que actua i fa en nom d'una altra que és qui realment té el poder i el delega al "cicari" que actua quan ell no hi és o en nom seu. Pensem en els vicaris parroquials que ajuden els rectors.

A l'Església sabem que l'autoritat té dues maneres de manifestar-se. Una és la que neix del sagrament rebut i l'altra, de la facultat que dona i pot donar o llevar el Sr. Bisbe. El vicari d'una parròquia pot dir missa, predicar, confessar..., pot administrar tota la vida de la parròquia d'acord i ajudant el rector.

Tenim també el cas del vicari general, que té jurisdicció pròpia a tota la diòcesi, d'acord i ajudant el Sr. Bisbe que l'ha nomenat, però, si el bisbe es mor, automàticament queda sense cap facultat, ja que obra i actuava com si fos la persona del bisbe.

El vicari capitular, fins al concili II del Vaticà, era un prevere, elegit pel Capítol de Canonges, que a la mort o al canvi d'un bisbe tenia tot el poder i la jurisdicció de la Diòcesi, i la regia fins que el nou bisbe en prengué possessió.⁵⁴ Així va passar quan dia 05.11.1873 va morir *don* Miquel Salvà i Munar. El 10.11.1873 es reuní extraordinàriament el Capítol de Canonges per elegir vicari capitular. En aquest cas es donà vot al secretari del Capítol Mn. Miquel Peña i Mut, que tota la vida havia viscut a la Seu, era el secretari del Capítol, i dia 14.02.1868 començà a ser canonge. Foren elegits dos canonges escrutadors: Mn. Pere Josep Llompart i Mn. Bartomeu Castell. Cada canonge va a la taula, agafava una papereta, hi posava el nom que volia, pronunciava el jurament i posava la papereta dins l'urna. Passats tots els electors, els canonges escrutadors feien el recompte dels vots, n'hi havia 13, i és el que pertocava, es llegien els vots i tots havien votat el canonge ardiaca Simó Alzina i Duran, que quedava elegit vicari capitular. Li demanaren si acceptava i, havent respost afirmativament, jurà complir tot el que manava la llei en aquests casos. El secretari capitular li feu l'entrega de les claus de la Cúria Eclesiàstica. Claus en mà i acompanyat dels canonges Bardolet i Llompart, anà prenent possessori de cada una i de totes les dependències de la Cúria.

54 Actualment, quan mor un bisbe o el canvien de diòcesi, el que és conegut com "Col·legi de Consultors" és qui ha d'elegir l'administrador diocesà si la Santa Seu no nomena promptament qui ha de tenir cura de la Diòcesi. Ja no actua el Capítol de Canonges, com ho feien antigament. Codi de dret canònic 1983, cànons 416-430.

Retornats a la Sala Capitular, *don* Simó agrai als canonges la confiança que li havien demostrada elegint-lo vicari capitular i els demanà que l'acompanyassin en la pregària. Secretament es feu l'elecció de l'ecònom de la mitra i sortí elegit el canonge Teodor Alcover i Jaume (1831-1890), qui des de 1861 era el secretari de Cambra del bisbe Salvà.⁵⁵

Si aquests anys de canonge Mn. Simó havia tengut una vida normal, ara, com a vicari capitular li pertocava ser un home públic, l'autoritat diocesana que trobà ressò en el viure del poble fidel mallorquí. Per altra part, no podem oblidar el moment polític que vivia Mallorca. A Espanya anava cobrant força un moviment federal que mirava l'Estat amb uns altres ulls. A Europa podem dir que es passà d'un continent mediterrani a una Europa nòrdica, perquè l'Imperi alemany arraconava Espanya i França. Passà a segon terme tota la preocupació que s'havia viscut sobre els Estats Pontificis i la defensa de la persona del papa en una Itàlia que s'estava unificant, i els ulls protestants de l'Europa del Nord ho veien d'una altra manera. De totes formes no és bo de fer trobar repercussions del moment polític que es viu a la *non nata* Constitució federal de 1873 a la problemàtica que trobam i que inspira l'acció del nou vicari capitular. Així ho enfocava ell en el primer moment que es posà en contacte amb els fidels de Mallorca:

"Circular núm. 1 A los RR Párrocos, Ecónomos, Vicarios y demás Clero de esta Diócesi. Gobierno Eclesiástico. Cumplo hoy el deber grato al par que enojoso para mí, de participar á Vds. que en la reunión Capitular habida el lunes último días 10 de los corrientes á tenor de las Leyes Canónicas, fui elegido por mis venerables hermanos los Ilustres Dignidades y Canónigos de esta Santa Iglesia catedral, para el delicado cargo de Vicario General Gobernador de esta Diócesi en sede vacante por el fallecimiento de nuestro muy querido y respetable Padre y Pastor el Excmo. é Ilustrísimo Sr. D. Miguel Salvà, de buena y perdurable memoria.

Deber grato para mí porque me pone en contacto de hoy para adelante, y en más íntimas relaciones con Vds., porción muy distinguida de la grey del Señor, á la que se ha encomendado la más sublime y la más difícil de las misiones, la iluminación y la salud de la tierra: deber enojoso y grave porque al asumirlo principio á ejercer una autoridad á que no he aspirado nunca y que si es siempre difícil, debe serlo infinitamente más cuando por la Providencia de Dios, siempre adorable, falta hoy absolutamente á su Santa Iglesia todo recurso humano para cubrir sus necesidades y las de tantos desvalidos encomendados como divina y eterna herencia á su solicitud y á su cariño.

Pero sea de ello lo que fuere, no cabe, estimables cooperadores míos, substraernos en ninguna coyuntura nuestros altísimos deberes; y tanto viene acre-

⁵⁵ AC 01.10.ACA 073 (1868-1877), any 1681, pàg. 138.

ditándose por la conducta de todos esta admirable convicción, que creo excusado escitar [sic] más su celo sostenidos años pasados para la medida de como seguirá manifestándose vivo y eficaz en los días venideros. Que caiga sobre todos Vds. el rocío de la gracia y la bendición de Dios, y que me infunda el cielo el don del buen consejo, y aún me atrevo a esperar que la Iglesia de Mallorca, en su triste viudez, verá templada su reciente amargura con la permanencia de sus hijos en la senda de su justificación y santificación eterna.

Al entretanto, y para seguridad de la consciencia de todos Vds., confirmo y ratifico en virtud de esta carta todas las facultades que para el buen gobierno de la Iglesia, Comunidades y fieles todos, tenía concedidas a Vds. tanto por escrito como de palabra nuestro último Prelado en su experiencia y prudencia de todos conocidas; y es por demás decir á Vds. que para que todo cuanto interese al buen régimen del Obispado y pueda contribuir al consuelo y ayuda de todos Vds. estaré siempre dispuesto á recibirles y lo estará también el digno secretario de este Gobierno eclesiástico, antiguo cooperador de S. E. Ilma., el M. I. Sr. D. Teodoro Alcover Canónigo de esta Santa Iglesia, en su ordinario despacho.

Dios guarde á Vds. muchos años. Palma 13 de Noviembre de 1873, Simon Alzina, Arcediano".⁵⁶

6. LES CIRCULARS

La circular era la manera normal que emprava el Sr. Bisbe per comunicar als preveres el que s'havia de fer. Així ho havia fet el bisbe Salvà publicant les circulars al BOBM i així ho seguí fent Mn. Simó durant el temps de son vicariat. Publicà 23 circulars firmades per ell que porten número i altres que posam com a s/n (sens número), si bé cronològicament les posam en son lloc.

La 1^a és de dia 13.11.1873 i que heu pogut llegir íntegrament. BOBM 1873, 205-207.

La 2^a, de 03.12.1873, sobre la publicació de la butlla, pàg. 237.

La 3^a, de 31.12.1873, sobre la lloança que feia el papa Pius IX a l'exercici del mes de Maria escrit per Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina. BOBM 1874, 3-5.

La 4^a, de 02.01.1874, envers una adulteració sobre la butlla, pàg. 5-6.

La 5^a, de 26.03.1874, sobre la benedicció dels sants olis que s'havia de fer a Menorca i com es faria la distribució a Mallorca, pàg. 95.

⁵⁶ BOBM 1873, pàg. 205-207.

La 6^a, de 19.04.1874, sobre les festes que calia fer, unint religió i amor patri, en el tercer centenari de la mort de la Beata Catalina Tomàs del 25 al 28 juliol, pàg. 127-128.

Una altra 6^a, de 26.05.1874s sobre el sacrilegi fet al sagrari de Pollença, pàg. 163.

La 7^a, de 26.05.1874, sobre mesures que calia prendre davant l'onada de robaris a les esglésies, pàg. 165.

La 8^a, de 19.05.1874, sobre noves mesures arribades de Roma sobre la missa *pro populo* els dies que la festa havia estat suprimida, pàg. 168-169.

La 9^a, de 26.06.1874, manant que dia 28 de juny hi hagués una repicada general de campanes anunciant les festes del tercer centenari de la mort de la Beata Catalina, pàg. 203.

S/n, de 03.10.1874, sobre cèdules personals, pàg. 317.

La 10^a, de 25.11.1874, sobre la butlla de la Creuada, pàg. 377.

La 11^a, de 27.12.1874, sobre pregàries d'acció de gràcies per la restauració monàrquica en la persona d'Alfons XII. BOBM 1875.

La 12^a, de 20.02.1875, envers les noves lleis sobre el matrimoni, pàg. 49.

La 13^a, de 05.03.1875, sobre la consagració i distribució dels sants olis, pàg. 65.

La 14^a, de 06.03.1875, sobre noves prescripcions pel matrimoni canònic, pàg. 81-89.

La 15^a, de 16.04.1875, sobre l'obra pia pro Terra Santa, pàg. 121.

La 16^a, de 19.04.1875, sobre la prohibició d'entrar els morts al temple, pàg. 122.

La 17^a, de 03.05.1875, sobre misses *pro populo* en festes suprimides, pàg. 156.

S/n, de 29.05.1875, sobre ajuda, amb col·laboració amb l'Ajuntament, als damnificats en la guerra fratricida (colònies), pàg. 178.

Notificació de part del rei del nomenament de Mateu Jaume com a bisbe de Mallorca, pàg. 237.

La 18^a, de 09.07.1875, sobre l'ajuda als damnificats per la guerra fratricida, pàg. 238.

La 19^a, de 15.07.1875, sobre el monument que es volia aixecar al marquès del Duero, Sr. Manuel Gutiérrez de la Concha, pàg. 238.

La 20^a, de 02.10.1875, sobre cèdules personals, pàg. 321.

La 21^a, de 06.12.1875, sobre la butlla de la Creuada, pàg. 393.

La 22^a, de 28.12.1875, sobre pregàries d'acció de gràcies en l'aniversari de la pujada al tron del rei, pàg. 409.

La 23^a, de 13.01.1876, sobre la pròrroga del Jubileu fins al 23 d'abril. BOBM 1876, pàg. 3.

S/n, de 30.03.1876, sortí una circular, firmada pel nou bisbe de Mallorca, sobre fer pregàries per la unitat religiosa d'Espanya davant l'oportunitat d'una nova Constitució.

Aquests 28 mesos que havia exercit de vicari capitular havia tengut cura que el bisbe de Menorca ordenàs els seminaristes quan pertocava, ja fos el cas que els seminaristes anassin a Ciutadella o que ell fos a Mallorca per una raó o una altra. També tengué esment que anàs a administrar el sagrament de la confirmació a diferents parròquies tant de Ciutat com de la Part Forana.

Com era normal es publicaven al BOBM els nomenaments que feia, com també la Crònica de l'Església diocesana i les notes necrològiques dels preveres. Es publicaven no sols informacions de les coses que feia el papa Pius IX, sinó també les Encíclics del Sant Pare, les declaracions de les Congregacions Romanes, com també el que publicava el Govern de la Nació que calia que els clergues coneguessin i complissin. No mancava tampoc una àmplia reproducció de documents de diferents bisbes d'Europa, d'Espanya i de les colònies americanes.

Don Simó sabia donar a tota aquesta burocràcia necessària un to personal, un aire espiritual i familiar que el feia proper als feligresos. Fixem-nos en les paraules que posa quan ha de manar que el diumenge dia 13.06.1875 es faci, des de la trona, la consagració al Sagrat Cor de Jesús: "Al venerable Clero Cathedral, á los RR. Párrocos, Ecónomos, Vicarios in Capite, á nuestras amadas hijas las Religiosas y á todos los fieles de esta Diócesis, salud y paz en Nuestro Señor Jesucristo... se lea en el púlpito la fórmula de consagración despacio y con ternura".⁵⁷

57 BOBM 1875, 181-188.

7. JUBILEU DE 1875

El papa l'anuncià el 24.12.1874 mitjançant la carta encíclica *Gravibus Ecclesiae* (BOBM 15.04.1875, 106-118). En el BOBM de dia 30 d'abril publicà la traducció castellana (pàg. 137-149), junt amb tot un seguit de disposicions perquè els mallorquins poguessin gaudir dels fruits espirituals que se'n seguien, donant a conèixer les esglésies que tant de Ciutat com de la Part Forana en què es podia aconseguir el fruit del Jubileu. Ja que el papa Pius IX va fer publicar l'encíclica del papa Lleó XII de dia 24.12.1824 anunciant el Jubileu de 1825, també don Simó la va fer publicar al nostre *Butlletí* i ajudat de bones mans va fer publicar la història dels Jubileus en tres llargs escrits: pàgines 17-28; 43-52; 58-66 en el BOBM de 1876, acabant donant la bibliografia emprada: vuit autors italians que sens dubte, en aquell moment, eren les primeres plomes en aquesta matèria.

8. ACABA EL VICARIAT CAPITULAR

Fàcilment hem pogut veure que entre el bisbe de Menorca i el vicari capitular de Mallorca hi havia una bona entesa, però calia que la situació no s'eternitzàs, i *don Mateu* hagué de vèncer moltes dificultats per acceptar retornar a Mallorca. Dia 14.06.1875 el rei el presentà per bisbe de Mallorca. En el consistori de dia 17.09.1875 Pius IX el nomenà. El 02.03 *don Mateu* prenia possessor de la mitra mallorquina mitjançant el canonge Tomàs Rul·lan. Dia 22 de febrer *don Mateu* havia disposat que Mn. Alzina i Duran fos el vicari general fins que ell residís a Mallorca. El diumenge 12 de març el nou bisbe feia l'entrada solemne a la Diòcesi.

Amb aquesta entrada pràcticament desaparegué de l'esfera pública el nostre biografiat. Des d'ara Mn. Guillem Puig i Fullana (1829-1900), sacerdot llucmajorer, com el bisbe, que havia viscut amb el bisbe a Menorca, havia estat secretari de cambra d'aquell bisbat, ara ho seguiria essent de Mallorca, i el 27.03.1876 va rebre una canongia de gràcia. Mn. Tomàs Rul·lan i Bosch (1833-1889), qui havia anat a Menorca com a familiar del bisbe Jaume el 1858, guanyà les oposicions de canonge lectoral d'aquella Seu, però el 1868 havia estat nomenat canonge capiscòl de la Seu de Mallorca, i dia 12.06.1876 rebé els càrrecs de provisor i vicari general de Mallorca. Ells foren, vora el bisbe Mateu, la part visible de la nostra Església. *Don Simó*, en un escrit que bé ens mostra el seu tarannà humà i religiós, ens deia:

"Termina, por tanto, el espinoso encargo que una benevolencia excesiva quiso cometer á mi inutilidad y pequeñez, mas de dos años ha... mi profunda gratitud al Venerable Cabildo de esta Santa Iglesia y á todas las Autoridades y Corporaciones de la isla por su delicada correspondencia a mi Autoridad y auxilio eficaz y bondadoso que me han prestado en circunstancias varias y difíciles".⁵⁸

58 BOBM 1876, 69 i 70. A la plana 71 hi ha la carta de dia 22.02.1876 en la qual Mateu Jaume nomenava Alzina vicari general governador, i la d'Alzina de dia 02.03.1876 que anunciava que havia jurat el nou càrrec, pàg. 72.

Hem de dir que quan arribà el bisbe Jaume i Garau, *don Simó*, mirat amb ulls d'ara, no era vell, al juliol havia de complir 70 anys, sols guanyava de cinc anys al bisbe i d'uns 25 als nous administradors de la Diòcesi, però, el 1876, era un home vell. Ara se centrava en la vida capitular. La litúrgia de la Seu anava omplint els seus dies.

9. MORT, 21.12.1880

La llarga i espinzella nota necrològica publicada en el BOBM ens estalvia altres paraules:

"Día 21 del mismo (Deseembre 1880) falleció en esta Capital el Licenciado en Sagrada Teología M.I.Sr.D. Simón Alzina y Duran natural de Inca, Dignidad de Arcediano de esta Santa Iglesia á la edad de setenta y cinco años.

Desde su promoción al presbiterado y vistiendo aún la beca de colegial de la Sapiencia sirvió primero el cargo de Coadjutor y posteriormente el de Ecónomo de la parroquia de San Jaime de esta Ciudad con ejemplar celo y laboriosidad, consagrando los cortos ocios que tan ocupados cargos le dejaban á la predicación y al confesionario; deteriorándose en consecuencia no poco su salud. Desde tan modesto cargo fue promovido en 1862 por S.M. a la dignidad de Arcediano, sin que el puntual cumplimiento de los deberes de la residencia y los de Juez pro-sinodal le estorbasen, como antes, continuar á impulsos de su fervor sacerdotal y á pesar de su salud bastante quebrada, asiduamente dedicado al púlpito, confesionario y asistencia á los moribundos; habiendo el Cabildo tenido en tan alta estima su saber, discreción y celo que le eligió por unanimidad Vicario Capitular á la muerte del Excelentísimo Sr. Salvà de grata memoria; cuyo delicado cargo sirvió hasta espirar la vacante de la Sede con la toma de posesión del actual dignísimo Prelado.

Una larga y penosa enfermedad sobrellevada con cristiana resignación le ha conducido al sepulcro después de haber recibido los últimos sacramentos con edificante piedad. Su instrucción no vulgar, unida a unas severas y piadosas costumbres, su carácter dulce y accesible á todos indistintamente, y su amor sin límite á los pobres le granjearon en esta Diócesis general estimación, mayormente entre los feligreses de la parroquia de san Jaime quienes han sentido su muerte muy de corazón, pues moró entre ellos por espacio de cincuenta años. Confiadamente esperamos en la Divina Misericordia habrá deparado á su alma la suerte de los justos; suplicando á sus numerosos amigos tengan la caridad de encomendarle a Dios".⁵⁹

59 BOBM 1880, 401-402. El Sr. Juan Llabrés Bernal, en el volum V de *Noticias y Relaciones Históricas de Mallorca*, a la plana 664 ens parla de la mort de Mn. Alzina i hi afegeix que dia 24 de desembre li feren les exèquies a la Seu, i que molts anys després els seus hereus vengueren la seva biblioteca, que fou comprada l'any 1926 pel catedràtic Gabriel Llabrés.

TRAJECTÒRIA PROFESSIONAL DEL BISBE GABRIEL LLOMPART JAUME: CANONGE DE MALLORCA I D'ORIOLA (1894-1916)

Ramón García Palacios

Llicenciat en Història, en Antropologia Social i Cultural, i graduat en Informació i Documentació.
rgarciapalac@gmail.com

Paraules clau: bisbe, canongia, catedral, càrrecs previs.

Resum. *Gabriel Llopart Jaume (1862-1928) és una figura significativa de la història eclesiàstica de la Mallorca de la segona meitat del segle XIX i primera meitat del XX. L'objectiu d'aquest article és realitzar una panoràmica per la seva etapa formativa, centrant l'anàlisi en els anys des de 1894 fins a 1916. Durant aquests anys, un jove Gabriel Llopart, després de finalitzar els seus estudis superiors, va intentar incorporar-se a l'organigrama eclesiàstic diocesà mitjançant l'ocupació d'un càrrec catedralici.*

Keywords: bishop, Canonry, Cathedral, previous charges.

Abstract. *Gabriel Llopart Jaume (1862-1928) is a significant figure in the ecclesiastical history of Mallorca in the second half of the 19th century and the first half of the 20th. The aim of this article is to provide an overview of his formative stage, focusing the analysis on the years from 1894 to 1916. During these years, a young Gabriel Llopart, after completing his higher studies, tried incorporate into the diocesan ecclesiastical organizational chart through the occupation of a Cathedral Canonry.*

1. INTRODUCCIÓ

L'inquer Gabriel Llopart Jaume (1862-1928) és una figura significativa de la història eclesiàstica de la Mallorca de finals del segle XIX i primera meitat del XX. Diversos estudis en aquestes Jornades són un bon exemple de la seva importància. Al llarg dels anys s'ha publicat un esbós biogràfic (Cortés, 2000), les línies que marcaren el seu pontificat com a bisbe de Girona (Cortés & Cortés, 2015) i

de Mallorca (Fiol i Tornila, 2020), així com estudis transversals que analitzen les biografies del seu nebot Gabriel Torrens Llompart (Ferrer, 2016) o del seu oncle Mn. Pere Josep Llompart i Campins (Fiol i Tornila, 2022). Malgrat aquests meritoris treballs, encara resten estudis específics que analitzin llur trajectòria en totes les seves vessants.

En aquesta comunicació vull aprofundir en un aspecte poc treballat: formació i càrrecs professionals desenvolupats per Gabriel Llompart abans dels nomenaments episcopals (Girona, Tenerife i Mallorca); però, centrant-me en l'etapa d'aspirant a canonge. L'objectiu és realitzar una radiografia retrospectiva d'aquesta etapa professional seguint la metodologia que ens proporciona l'enfocament prosopogràfic. La RAE defineix prosopografia com: *Descripción del aspecto exterior de una persona*.¹ Per tant, es tracta d'una disciplina enfocada en l'estudi i la descripció de les característiques físiques i socials d'un grup d'individus en un context específic. En aquest sentit, la prosopografia esdevé un decisiu instrument metodològic que ens permet, per una banda, aproximar-nos al paper desenvolupat per les elits com a elements del canvi social, i per una altra, aprofundir en la història del poder, en aquest cas de la jerarquia eclesiàstica a la Mallorca contemporània (Berzal de la Rosa, 2004).

Per tant, en aquesta comunicació, faré un repàs per la genealogia i estructura familiar dels Llompart Jaume, també em detindré breument en la formació religiosa i acadèmica rebuda, i fonamentalment abordaré els processos opositors que va realitzar Gabriel Llompart a Mallorca i Oriola fins aconseguir la prebenda catedralícia. Per realitzar aquest recorregut he consultat, entre d'altres, documentació procedent de l'Arxiu Diocesà de Mallorca, dels arxius capitulars de Mallorca i Oriola, del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca i de l'Arxiu Municipal d'Inca.

2. INCA, ORIGEN REGIONAL I ESTRUCTURA SOCIOECONÒMICA

Gabriel Llompart Jaume va formar part d'una família dedicada a tasques econòmiques relacionades amb el món de la pagesia i petit proletariat. A l'Arxiu Municipal d'Inca es conserva una sèrie documental de censos i padrons de població amb informació rellevant. Gabriel Llompart Campins i Francesca Jaume Mateu, pares del bisbe Llompart, es casaren el 5 de setembre de 1857² i en un primer moment establiren la residència al carrer de la Murta, per posteriorment traslladar-se al carrer Major (carrer de la Rectoria, núm. 26), propietat del germà del pare, el prevere i canonge de la Seu Mn. Pere Josep Llompart.

1 RAE. Diccionario de la lengua española [en línia]. <<https://dle.rae.es/prosopograf%C3%ADa>> [Consulta: 21 d'octubre de 2023].

2 ADM, Inca, matrimonis, I/30-M/16 (1851-1859), fs. 92v-93r.

Del matrimoni Llompart Jaume naixeren vuit fills: Antònia Paula (24 de juliol de 1858),³ Antònia Anna (1 de desembre de 1860,⁴ i que va morir per una inflamació de queixals a l'any i vuit mesos de néixer, 25 de juliol de 1862),⁵ Gabriel Llompart (21 de novembre de 1862),⁶ Bernat Maria (22 de desembre de 1864)⁷ que va morir de pigota als dos anys i tres mesos de néixer (11 d'abril de 1867),⁸ Bernat Maria (29 de juny de 1867)⁹ que també va morir als dos anys i tres mesos però de febre elevada (12 d'octubre de 1869),¹⁰ Bernat Maria (7 de desembre de 1869),¹¹ Antònia Anna (21 de juliol de 1871)¹² i Francisca Maria Paula (16 de gener de 1874).¹³

L'estructura socioeconòmica dels Llompart Jaume és ben coneguda. Segons un estudi de Mn. Pere Fiol i Tornila: *L'infant Gabriel volia anar al Seminari, volia ser capellà, però la família el necessitava, no hi havia cap altre fill a la casa que pogués ajudar son pare i les terres del camí de Biniagual necessitaven braços per poder atendre les necessitats de la família [...]* (Fiol i Tornila, 2020). Aquestes necessitats les va intentar cobrir el pare, Gabriel Llompart, desenvolupant diverses activitats econòmiques. Les actes de baptisme que he mencionat anteriorment ens indiquen que entre 1860-1871 el pare realitza activitats econòmiques relacionades amb la pagesia i el cultiu de la terra: conrador, llaurador i «rastrillador» són oficis que apareixen esmentats a les fonts. La documentació municipal també aporta informació significativa: per exemple, l'any 1868 Gabriel Llompart pare apareix com a «pejnador» o «peinador»¹⁴ (ofici relacionat amb el cardat tèxtil); entre 1872-1875, activitat d'«abaceria»¹⁵ (lloc on tradicionalment es venia oli, vinagre, llegums seques, etc.); i entre 1885 i 1891, llaurador.¹⁶ A més, als padrons municipals de 1861 figura la padrina paterna Antònia Paula Campins com a vídua i propietària. De fet al «Registro de movimiento de la Propiedad» tom I, de l'any 1862, figuren les propietats de què la padrina paterna del

3 ADM, Inca, baptismes, I/30-B/40 (1851-1859), fs. 388v-389r.

4 ADM, Inca, baptismes, I/30-B/41 (1860-1866), f. 60v.

5 ADM, Inca, defuncions. Albats, I-30-Q/05 (1861-1869), f. 29v.

6 ADM, Inca, baptismes, I/30-B/41 (1860-1866), f. 218.

7 ADM, Inca, baptismes, I/30-B/41 (1860-1866), f. 374r.

8 ADM, Inca, defuncions. Albats, I/30-Q/05 (1861-1869), f. 163v.

9 ADM, Inca, baptismes, I/30-B/42 (1867-1871), f. 40.

10 ADM, Inca, defuncions. Albats, I-30-Q/05 (1861-1869), f. 238r.

11 ADM, Inca, baptismes, I/30-B/42 (1867-1871), f. 218v.

12 ADM, Inca, baptismes, I/30-B/42 (1867-1871), f. 336v.

13 APSMMI. Llibre 177. Baptismes, f. 82.

14 AMI. Padró d'habitants (1868). AMI-1416 [s. f. (sense foliar)].

15 AMI. Padró d'habitants (1872). AMI-855 [s. f.], Padró d'habitants (1873). AMI-1417 [s. f.], Padró d'habitants (1874). AMI-173 [s. f.] i Padró d'habitants (1875). AMI-56 [s. f.].

16 AMI. Padró d'habitants (1885). AMI-1419 [s. f.] i Padró d'habitants (1891). AMI-1424 [s. f.].

futur bisbe de Mallorca disposava i que ens fan pensar que ens trobam efectivament davant una família, vinculada econòmicament amb la pagesia, relativament acomodada i amb una certa solvència econòmica.¹⁷

3. FORMACIÓ RELIGIOSA I TITULACIONS ACADÈMIQUES

3.1. Formació religiosa (1881-1886)

La gradació jeràrquica per a l'exercici de l'activitat sacerdotal començava per la primera tonsura clerical, continuava per la recepció dels ordes menors (ostiari, lectorat, exorcistat i acolitat) i finalitzava amb la recepció dels ordes majors (sotsdiaconat, diaconat i finalment el presbiterat). Gabriel Llopart va aconseguir els graus eclesiàstics durant el període de 1881 a 1886:

FORMACIÓ RELIGIOSA	DATA
Tonsura clerical	02/04/1881
Ordes menors	10/12/1884
Sotsdiaconat	10/12/1884
Diaconat	21/03/1885
Presbiterat	18/12/1886
Font: B00M (1881-1886).	

En perspectiva prosopogràfica, si repassam la formació religiosa dels bisbes de Mallorca nascuts a l'illa en època contemporània, podem constatar, com és evident, que aquesta etapa de formació pròpiament eclesiàstica es completava en una etapa vital primerenca, de joventut, propèra als 23-24 anys:

Taula 1. Formació religiosa de Gabriel Llopart Jaume (1881-1886).

NOM	NAIXEMENT	PRESBITERAT	EDAT D'ACCÉS
Nadal Crespí, Bernat	05/04/1746	23/12/1769	23 anys, 8 mesos i 18 dies
Salvà Munar, Miquel	04/01/1792	08/06/1816	24 anys, 5 mesos i 4 dies
Jaume Garau, Mateu	31/08/1811	19/09/1835	24 mesos i 17 dies
Campins Barceló, Pere Joan	14/01/1859	25/03/1882	23 anys, 3 mesos i 11 dies
Llopart Jaume, Gabriel	19/11/1862	18/12/1886	24 anys i 28 dies
Miralles Sbert, Josep	14/09/1860	07/06/1884	23 anys, 8 mesos i 22 dies
Font: elaboració pròpia			

Taula 2. Formació religiosa dels bisbes de Mallorca nascuts a l'illa en època contemporània.

17 AMI. Llibre de registre de moviments de la propietat (1862), tom I. AMI-2339 [s. f.].

3.2. Formació acadèmica i universitària (1875-1896)

Paral·lelament a la consecució dels graus eclesiàstics, el futur bisbe va iniciar la seva formació acadèmica. Gabriel Llompart Jaume va ingressar al Seminari Conciliar de Sant Pere de Palma el curs de 1875-1876 amb l'edat de dotze anys i com a alumne intern. En aquests anys també el trobam en l'òrbita de l'Oratori Parve de Sant Felip Neri a Ciutat, juntament amb altres preveres de gran importància dins la història eclesiàstica de la Mallorca del segle XIX i XX, com Pere Joan Campins, Mn. Miquel Costa i Llobera, Antoni M. Massanet, Josep Miralles Sbert, etc. Gabriel Llompart va ingressar a l'Oratori el 8 de juny de 1879 quan comptava amb 16 anys, 6 mesos i 18 dies.¹⁸

Entre els anys 1875 i 1877 va cursar al Seminari Conciliar la formació pertinent en Llatí i Humanitats; entre 1877 i 1880, Filosofia; entre 1881 i 1886, Sagrada Teologia que va finalitzar el curs 1887-1888; i finalment Cànon, entre 1886 i 1887, i 1888 i 1889.¹⁹

Una vegada finalitzada la formació acadèmica reglamentària es procedia a l'obtenció de la titulació universitària. Atret pel prestigi que determinats seminaris conciliaris comptaven en les seves titulacions, Gabriel Llompart es va traslladar a la capital del Túria per aconseguir al Seminari Central de València els doctorats en Sagrada Teologia l'11 d'octubre de 1888 i en Dret Canònic el 28 de setembre de 1896. Paral·lelament a la consecució de la titulació acadèmica, Gabriel Llompart ja exercia l'activitat docent al Seminari Conciliar de Palma: entre els anys de 1882 i 1886 va impartir l'assignatura de Llatí i entre 1887 i 1903 va ser catedràtic d'assignatures com Gramàtica, Història Sagrada, Metafísica, Teologia Dogmàtica i Dret Canònic.²⁰

4. CARRERA PROFESSIONAL: OPOSICIONS A CANONGE

Una de les sortides professionals preferents del clergat espanyol del segle XIX era l'accés a una prebenda catedralícia (Cuenca Toribio, 1986). Però, abans d'aprofundir en els processos opositors de Gabriel Llompart s'han de realitzar una sèrie de matisos.

En primer lloc, per capítol d'una catedral em referesc a la comunitat d'eclesiàstics presidida pel degà o president i integrada per cinc dignitats (degà,

18 AOSFN. Llibre de Registre de l'Oratori Parve.

19 CETEM. Quart Llibre de Matrícula (1869-1884) i Cinquè Llibre de Matrícula (1884-1895).

20 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, fs. 365/18v i 365/21r. Juntament amb l'exercici de l'activitat docent, durant aquests anys, Gabriel Llompart va aprovar el concurs a *curatos* vacants de 8 d'octubre de 1886, i el 25 de novembre de 1898 va ser nomenat examinador prosinodal. També va formar part del tribunal d'exàmens per a la renovació de llicències ministerials.

arxipreste, ardiaca, xantre i mestrescola), quatre canonges d'ofici (lectoral, penitencier, magistral i doctoral), un nombre de canonges de gràcia, d'acord amb les constitucions de cada catedral, i un nombre de beneficiats diversos (Gracia Rivas, 2020).

I en segon lloc, la formació acadèmica majoritàriament rebuda pels preveres (Teologia i Cànon) els predisposava a l'ocupació d'una Canongia Catedral, fonamentalment una Canongia d'ofici. Per exemple, per accedir a una Canongia Magistral s'ha de ser doctor o llicenciat en Teologia i Dret Canònic, i la seva funció principal consisteix a predicar en aquelles grans celebracions en absència del bisbe de la Diòcesi. La Canongia Doctoral està reservada a doctors o llicenciats en Dret Canònic i funcionalment s'encarrega de representar el Capítol en procediments judicials (és l'advocat del Capítol). El canonge lectoral és un doctor o llicenciat en Teologia, i la seva funció és l'explicació de la Sagrada Escripura; per tant, és el teòleg del Capítol. I finalment, el canonge penitencier és un càrrec de designació directa del bisbe i té la facultat ordinària, no delegable, d'absoldre en el fòrum sacramental de les censures *Latae Sententiae* no declarades ni reservades a la Santa Seu. Així doncs, es tractaria del vicari del bisbe en el fòrum sacramental.

En aquest punt ens interessen les canongies d'ofici. Històricament aquestes s'anaven ocupant mitjançant processos opositors. La dinàmica d'ocupació de les prebendes s'estructurava en dues fases:

1-Publicació de l'edicte de la convocatòria de la plaça, per promoció o defunció del titular, i presentació de la documentació pertinent per part dels candidats (Acta de baptisme, titulacions, etc.).

2-Desenvolupament de l'oposició pròpiament dita que consistia, per regla general, en dos exercicis. Primer una dissertació llatina: entre tota una sèrie de punts, el candidat per sorteig n'extreia tres i en seleccionava un que normalment esposava al dia següent i dos dels candidats li argüien les argumentacions. El segon exercici variava segons el tipus de canongia: una oració en castellà o un exercici jurídic.

Finalment, superats els exercicis es procedia a l'escrutini. Els membres del Capítol dipositaven en una urna el paper amb el nom del candidat considerat mereixedor de la prebenda. Per tant, per guanyar la plaça s'havia d'aconseguir majoria absoluta en primera o en segona votació.

Gabriel Llopart Jaume evidencia un llarg recorregut de presentació a processos opositors. En total va participar en set procediments selectius: cinc a la Catedral de Mallorca i dos a la Catedral d'Oriola (País Valencià).

DATA	LLOC	CANONGIA	RESULTAT
Novembre 1894/febrer 1895	Catedral de Mallorca	De gràcia	Enric Reig Casanova
Octubre 1898	Catedral de Mallorca	Magistral	Llorenç Moyà Ferrer
Juny 1899	Catedral de Mallorca	Lectoral	Bartomeu Pascual Marroig
Març 1903	Catedral de Mallorca	Doctoral	Nadal Garau Estrany
17 de gener de 1905	Catedral d'Oriola	Doctoral	Obté Canongia
26 de juny de 1909	Catedral d'Oriola	Penitencier	Obté Canongia
1 de setembre de 1916	Catedral de Mallorca	Penitencier	Obté Canongia
Font: ACM. Actes capitulars (1894-1916).			

Taula 3. Processos selectius de Gabriel Llopart Jaume (1894-1916).

4.1. Primera oposició (Mallorca, Canongia de Gràcia vacant, 1894-1895)

La primera oposició documentada, després d'aconseguir el títol de doctor en Sagrada Teologia al Seminari Central de València, es va desenvolupar entre els mesos de novembre de 1894 i febrer de 1895, Canongia de gràcia vacant per la defunció de Sebastià Gilli i Vives l'11 de setembre de 1894. Segons informació de Mn. Pere Fiol i Tornila, Gabriel Llopart va coincidir en aquesta convocatòria amb Josep Miralles, futur bisbe de Mallorca també (Fiol i Tornila, 2020).

Arribats en aquest punt he de fer un petit incís. El 9 de febrer de 1891 va morir Mn. Matgí Vidal, canonge penitencier, i el 6 de març es va publicar la corresponent oposició. Els exercicis es desenvoluparen el mes de maig de 1891. La convocatòria de 1891 va estar envoltada d'un ambient negatiu i tens en l'esfera pública. El vicari general i provisor, Enric Reig i Casanova era el candidat del bisbe Jacint M. Cervera, però com afirma Pere Fullana: *[...] L'estratègia d'oposicions preparada pel bisbe Jacint Maria Cervera fracassà i la convocatòria provocà un gran interès a l'opinió pública illenca, amb un ressò i una ona expansiva altament negativa per al bisbe [...]* (Fullana Puigserver, 2015). En aquella convocatòria s'estava ponderant *[...] el pes dels diferents corrents a l'interior de l'Església mallorquina [...]* (Fullana Puigserver, 2015). Finalitzats els respectius exercicis, els divuit vots disponibles quedaren repartits així: *«[...] Del escrutinio resultó que el Dr. D. Enrique Reig había obtenido ocho votos; el Dr. D. Jaime Ferrer y Mir seis votos; y el Licenciado D. Juan Lladó y Amer cuatro votos»*²¹. Pere Joan Campins que també va participar a l'oposició no va aconseguir cap vot. Sense majoria absoluta es va procedir a una segona votació on va quedar palès que el bisbe

21 ACM. 01-10-ACA075: Actes capitulars 1886-1896, fs. 313r-315r.

Cervera no controlava la majoria de vots: Jaume Ferrer obtingué deu dels divuit vots i Enric Reig els vuit restants. Per tant, Jaume Ferrer va obtenir la Canongia Penitencier per majoria absoluta²².

Tota la polèmica generada en aquesta oposició amb la disputa Jaume Ferrer i Enric Reig va tenir la seva repercussió en l'oposició de Gabriel Llopart de 1894-1895. Enric Reig (futur bisbe de Barcelona, arquebisbe de València i cardenal i arquebisbe de Toledo) va aconseguir la prebenda el mes de febrer de 1895. Ni a les Actes capitulars ni al *Butlletí Oficial del Bisbat* es mencionen els noms dels opositors que es presentaren, ni tampoc s'explica la dinàmica de proves que es realitzaren, fet aquest extraordinari tenint en compte la minuciositat en la descripció de la documentació capitular. Pere Fullana ens apunta algunes claus de la convocatòria:

Com se suposa, el bisbe Cervera i el Capítol de la Seu havien pactat una terna que presentaren a la Casa Reial, perquè la designació d'aquella dignitat pertanyia, per torn, a la Corona.

[...] el bisbe Cervera i el seu entorn comptava amb un Capítol de Canonges de la Seu de Mallorca que majoritàriament no empatitzava amb el bisbe. Es tractava d'un col·lectiu dividit per motius polítics i de mentalitat, que el Bisbe no havia aconseguit guanyar-se, ni controlar. No obstant aquell ambient, la lògica i el sentit comú s'imposaren i Reig acabà incorporant-se al Capítol Catedralici [...]. (Fullana Puigserver, 2017)

En aquest oposició, per tant, hem de recórrer a documentació transversal procedent de l'hemeroteca de l'època per trobar informació sobre la convocatòria. L'11 de gener de 1895 començaren els exercicis literaris. Una notícia publicada a *La Almudaina* el 25 de gener ens permet constatar que al procés selectiu es presentaren Enric Reig, Josep Miralles, Gabriel Llopart i Pau Mir, malgrat que aquest darrer candidat va renunciar al dret de ser inclòs en el procés:

El tribunal encargado de censurar los ejercicios de oposición á la canongía vacante en nuestra catedral ha dado ya su veredicto aprobando los de todos los opositores con la censura de nemine discrepante y formando la terna que debe remitirse á S. M. en el orden siguiente:

Primer lugar: D. Enrique Reig, Provisor y Vicario general de esta diócesis.

Segundo lugar: D. José Miralles, fiscal eclesiástico de este obispado.

Tercer lugar: D. Gabriel Llopart catedrático de metafísica de este Seminario Conciliar.

El opositor D. Pablo Mir dirigió una comunicació al tribunal que manifesta-

22 ACM. 01-10-ACA075: Actes capitulars 1886-1896, fs. 313r-315r.

*ba que únicamente había practicado los ejercicios ad meritum y que por consiguiente renunciava el derecho de ser incluido en la terna.*²³

El 17 de febrer de 1895 Enric Reig fou nomenat canonge i el 22 va prendre possessió:

Convocados y congregados en la Sala Capitular bajo la presidencia del M. I. Sr. Deán, los M. Il. Sres. Arcipreste, Castell, Gamundí, Puig, Despuig, Doctoral, Lectoral, Santaella, Magistral, al objeto de celebrar círculo.

*Se leyó un oficio del Excmo. é Ilmo. Sr. Obispo, participando que S. M. el Rey D. Alfonso XIII y en su nombre la Reina Regente se había dignado nombrar Canónigo de esta Santa Iglesia al Dr. D. Enrique Reig y Casanova, puesto en el primer lugar de la terna formada por el Tribunal de oposiciones á la Canongía vacante por fallecimiento del M. I. Sr. D. Sebastián Gili. Se acuerdo que en seguida pasase la Corporación á felicitar al agraciado.*²⁴

4.2. Segona oposició (Mallorca, Canongia Magistral, 1898)

El 3 d'octubre de 1898 es presentaren els cinc opositors a la Canongia Magistral, vacant per la promoció de Pere Joan Campins com a bisbe de la Diòcesi: Llorenç Moyà Ferrer, Gabriel Llompart, Mateu Garau Estrany, Joan Verd Ramis i Bartomeu Pascual Marroig.²⁵

El 4 d'octubre es fixaren els exercicis. El dia 5 es publicava a *La Última hora* la següent notícia d'inici dels exercicis literaris:

En la Sta. Iglesia Catedral empezarán mañana á las diez las oposiciones para proveer la canongía magistral, que dejó vacante el M. I. Prelado de esta Diócesis D. Pedro Juan Campins.

Los señores que han presentado solicitudes son los siguientes: D. Lorenzo Moyá ecónomo de Porreras, D. Gabriel Llompart, catedrático de Teología, Don Mateo Garau, ecónomo de San Miguel, D. Juan Verd, Vicario de Sansellas y el licenciado D. Bartolomé Pascual, secretario de Cámara de esta Diócesis.

*Disertará mañana á las diez de la misma el Dr. Lorenzo Moyá, ecónomo de Porreras sobre el punto que le ha cabido en suerte, y le argüirán el Dr. Don Gabriel Llompart, catedrático de Teología y el Dr. D. Mateo Garau, ecónomo de San Miguel.*²⁶

El 7 d'octubre es seleccionaren els punts de l'oposició de Gabriel Llompart i el 8 es va realitzar la dissertació llatina. El futur bisbe de Mallorca va disser-

23 *La Almudaina*, 25 de gener de 1895, p. 3.

24 ACM. 01-10-ACA075: Actes capitulars 1886-1896, f. 471v.

25 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, f. 84r.

26 *La Última hora: periódico de información, literario y artístico*, any V, núm. 1707, 5 d'octubre de 1898, p. 2.

tar sobre *Christi una cum anima* i li argüiren Joan Verd i Bartomeu Pascual. El 17 d'octubre es fixaren els punts de l'oració castellana i el 18 va realitzar l'exercici. Gabriel Llompart va dissertar sobre *Dios hecho hombre y el Verbo hecho carne*.²⁷

La censura dels exercicis literaris es va efectuar dia 20 d'octubre i el 21 els escriptors realitzaren el recompte: Llorenç Moyà nou vots, Gabriel Llompart cinc i Mateu Garau tres. La majoria absoluta estava fixada en nou vots; per tant, Llorenç Moyà fou elegit canonge magistral.²⁸

4.3. Tercera oposició (Mallorca, Canongia Lectoral, 1899)

A partir de juny de 1899, Gabriel Llompart va participar en el tercer procés selectiu, en aquest cas a la Canongia Lectoral, vacant per la promoció de Macià Company a la dignitat de xantre. El 10 de juny es va fixar la data dels exercicis i es presentaren quatre opositors: repetiren Gabriel Llompart i Bartomeu Pascual Marroig. I també es va presentar Nadal Garau Estrany, germà de Mateu Garau Estrany i rector de Lluçmajor, i Francesc Pascual i Ramis, director del Col·legi de Manacor.²⁹ El 12 de juny va tenir lloc els punts de la dissertació llatina. Gabriel Llompart va seleccionar el primer punt (Isaïes: capítols 40, 41, 42 i 43).³⁰ La dissertació es va efectuar el 13 de juny i el 20 del mateix mes els punts de l'oració castellana: *Se picó tres veces en los Libros de los Cuatro Evangelios para dar puntos al Dr. D. Gabriel Llompart y Jaume sobre que pudiese fundar el sermón en Homilía que había de decir en castellano por espacio de una hora, el día siguiente [...]*.³¹ La homilia en castellà es va realitzar el 21 de juny i a partir del 23 la censura dels exercicis literaris.³² L'escrutini va tenir lloc el 26 de juny: Bartomeu Pascual Marroig va aconseguir deu vots i Gabriel Llompart Jaume set.³³ La prebenda l'obtindria el futur bisbe de Menorca, Bartomeu Pascual Marroig.

4.4. Quarta oposició (Mallorca, Canongia Doctoral, 1903)

Després d'aquests tres intents i d'aconseguir el títol de doctor en Dret Canònic al Seminari Central de València, Gabriel Llompart va provar novament sort, el

27 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, fs. 84v, 88v-89v, 94v i 96.

28 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, fs. 97v-98 i 99-100r.

29 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, f. 131.

30 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, fs. 132v-133r.

31 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, f. 138.

32 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, fs. 139v i 141v.

33 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, f. 142.

mes de març de 1903. El 30 de desembre de 1902 va morir el canonge Gaspar Vidal i Vidal i la seva plaça va quedar vacant. En aquest procés selectiu es presentaren quatre opositors: Gabriel Llompart, Nadal Garau que també repetia, Martín Torres natural d'Osca i Joan Garau.³⁴ A partir del 17 de març començaren els exercicis literaris. El futur bisbe va exposar la dissertació llatina (Llibre I, Títol VI, del cap. XIV al cap. LIV. Comença *Expensa necessaria* i finalitza *Duximus admistendam*) i el 28 del mateix mes va realitzar l'exercici jurídic en castellà.³⁵ El 30 de març es va procedir a la censura dels exercicis literaris i el 31 es va comunicar l'aprovació d'aquests per part dels quatre candidats. L'escrutini va quedar així:

[...] Ante los Escrutadores el Sr. Presidente contó las bolas que contenía la urna y se hallaron ser 15 número correspondiente al de los electores, juntamente con los tres del Sr. Obispo y el del Sr. Castell dado por su apoderado. El Sr. Presidente fué extrayendo de cada bola la cédula y leyó el nombre que llevaba impresa, repitiendo en alta voz la lectura de la misma cada uno de los escrutadores y tomando nota el Secretario. Del escrutinio resultó que el Dr. D. Gabriel Llompart había obtenido cuatro votos y el Lic. D. Nadal Garau once votos. Como once votos seran mayoría absoluta y no se ofreciese impedimento alguno canónico el M. I. Sr. Presidente declaro que quedava elegido canónicamente Canónico Doctoral de esta Santa Iglesia el Licenciado D. Nadal Garau y Estrany.³⁶

4.5. Cinquena oposició (Oriola, Canongia Doctoral, 1904-1905)

Després dels intents fallits a Mallorca, Gabriel Llompart es va traslladar a Oriola i va provar sort a les canongies catedralícies d'allà (cinquena i sisena oposició). Creim que fou decisiu per al trasllat de Gabriel Llompart a la seu oriolana la presència allà d'un altre mallorquí, Joan Maura i Gelabert, bisbe d'Oriola entre els anys 1886 i 1910 i antic professor de Llompart al Seminari Conciliar de Palma.³⁷ I a més, recordem que un germà de Joan Maura, Miquel Maura, va ser rector del Seminari Conciliar de Sant Pere i va coincidir amb Gabriel Llompart a l'Oratori Parve de Sant Felip Neri.

Segons llegim al *Butlletí Oficial del Bisbat* de l'any 1918 amb motiu de la presentació de Llompart com a bisbe de Tenerife:

En 17 de Enero de 1905, después de brillantes ejercicios, tomo posesión de la canonjía vacante en la Santa Iglesia Catedral de Orihuela; en 26 de Junio de 1909 fué elegido Canónico Penitenciario de la misma Iglesia, puesto que desempeñó

34 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, fs. 363v-364r.

35 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, fs. 367r i 372.

36 ACM. 01-10-ACA076: Actes capitulars 1897-1905, f. 374v.

37 A partir de 1874 Joan Maura va ser professor de Teologia Moral i de Teologia Dogmàtica, i de 1876 de Sagrada Escriptura una vegada aconseguida la Canongia Lectoral a la Catedral de Palma.

*con sumo acierto hasta el Agosto de 1915 [sic] en que fué nombrado, previas oposiciones, Canónigo de esta Iglesia Catedral de Mallorca ocupando la vacante habida por defunción del M. I. Sr. D. Mateo Rotger y Capllonch.*³⁸

La informació publicada al *Butlletí Oficial* presenta una petita inexactitud. L'accés a la prebenda de Mallorca no és de 1915 sinó d'agost de 1916.

Com dèiem, entre desembre de 1904 i gener de 1905 va guanyar una Canongia a Oriola vacant per defunció de Camilo González y Jover. Segons va publicar el diari local *La Comarca: Diario Independiente* el mes de maig de 1904: *A las 8 de la noche del día de ayer dejó de existir á la edad de 64 años, después de recibir los Santos Sacramentos y la bendición de Su Santidad, el M. I. Señor Dr. D. Camilo González y Jover, Canónigo de esta S. I. C. [...]*³⁹ El 6 de desembre de 1904 es publicava a la *Gaceta de Madrid* el nomenament de Llompart com a canonge d'Oriola, signat pel ministre de Gràcia i Justícia Joaquín Sánchez de Toca, ja que aquesta convocatòria corresponia per torn a la Corona:

De conformidad con lo dispuesto por el Real decreto concordado de 6 de Diciembre de 1888,

Vengo en nombrar para la Canonjía vacante en la Santa Iglesia Catedral de Orihuela, por defunción de D. Camilo González, al Presbítero Doctor D. Gabriel Llompart y Jaume, propuesto en primer lugar por el Tribunal de oposición.

*Dado en Palacio á cinco de Diciembre de mil novecientos cuatro.*⁴⁰

El 17 de gener de 1905 va prendre possessió de la plaça. Segons documentació procedent de l'Arxiu Capitular d'Oriola:

El Sr. Presidente manifesto se iba á proceder á la posesión del M. I. Sr. Dr. D. Gabriel Llompart Jaume de una Canongía vacante para la cual había sido nombrado por S. M. previa oposición. El Sr. Presidente llamó al Pertiguero á fin de que entrase en la Sala Capitular el Sr. Llompart quien lo verifico acompañado del Pertiguero, dos Acólitos, Maestro de Ceremonias y Sacristán Mayor, segun costumbre.

Hízole saber el Sr. Presidente el acuerdo del Ilmo. Cabildo de darle posesión de la Canongía con que había sido agraciado, pero que antes de proceder á ella debía prestar el juramento de costumbre el cual prestó de rodillas sobre alfombra y almoadon ante el Sr. Presidente, tacto pectore, more sacerdotali, haciendo la profesión de fé, y puestas las manos sobre el libro de los Evangelios que tenia el Sr. Presidente en las suyas.

38 BOOM, nº. 2, 16 de gener de 1918, p. 25.

39 *La Comarca: Diario Independiente*, any II, nº. 357, 13 de maig de 1904, p. 3.

40 *Gaceta de Madrid*, núm. 339, 6 de desembre de 1904, p. 772.

Acto continuo salió del Aula Capitular acompañado de los Clavero, Herrero, Penitenciario, y el Infrascripto Secretario Capitular, y se dirigieron al Coro, dándole posesión de la silla correspondiente; vueltos al Aula Capitular con el mismo acompañamiento, el Sr. Secretario manifesto, que el M. I. Sr. D. Gabriel Llompart había tomado quieta y pacífica posesión de la Canongía vacante por defunción del M. I. Sr. D. Camilo González que la obtenía, y haciéndole sentar el Sr. Presidente en el lado y lugar que le correspondía, propuso se pasase el correspondiente oficio al Prelado, y en caso de requerir el interesado testimonio o certificación del acto, se libre y así se acuerdo.

*Y no habiendo otro asunto de que tratar se levantó la sesión.*⁴¹

4.6. Sisena oposició (Oriola, Canongia Penitencier, 1909)

El 26 de juny de 1909 Gabriel Llompart va ser elegit canonge penitencier de la Catedral d'Oriola que havia quedat vacant per defunció del prevere Antonio Castillo Agustí. La documentació procedent de l'Arxiu Capitular d'Oriola ens detalla minuciosament com es va produir el procés electiu. M'excuso per l'extensió de la cita però crec és oportú reproduir-la íntegrament aquí:

[...] Siendo el objeto de este Cabildo según se expresa en la papeleta de convocación, elegir Canónigo Penitenciario, previa observación de las prácticas acostumbradas para estos casos, el Sr. Presidente mandó que entrase en la Sala Capitular el Primer Maestro de Ceremonias quien revestido para celebrar y precedido del Pertiguero, un acólito, y dos infantillos se dirigió al Altar de la Purísima en la cual celebró la Misa del Espíritu-Santo, concluida esta se retiró con su acompañamiento, y entonces de orden del Sr. Presidente entró un Sochantre acompañado de un Salmista los cuales entonaron y se cantó por todo el Capítulo el Himno Veni-Creator á cuya terminación fue dicha por el Sr. Presidente la oración correspondiente. Acto continuo el mismo Sr. rogó á los Sres. Capitulares que manifestasen si tenían algo que exponer respecto del acto á que se iba á proceder. A esta atenta invitación contestaron todos los Sres. Capitulares que nada que manifestar ni oponer: oída esta contestación el Sr. Presidente añadió que procedía que la comisión nombrada para los actos de oposición pasase á Palacio con el objeto de recibir los votos de S. S. I., precedidos del Pertiguero quien llevaba la urna, 2 acólitos de coro, 2º Maestro de Ceremonias, Sacristán Mayor, el M. I. Sr. Secretario Capitular con las cédulas y el oficio del Sr. Doctoral, se personaron en dicho Palacio Episcopal siendo recibidos por el Ilmo. y Rvdmo. Sr. Obispo en el salón de costumbre. El Presidente de la comisión expuso el objeto de la misma: el Sr. Secretario Capitular entregó á S. S. I. las indicadas cédulas en cada una de las cuales estaba escrito el nombre y apellido del Dr. D. Gabriel Llompart y á la vez otra en blanco; el Pertiguero colocó sobre la mesa del despacho la urna, y habiendo S. S. I. depositado sus votos en ella, el Sr. Secretario Capitular volvió á entregarla al Pertiguero que la había conducido, retirándose acto seguido la comisión, siendo acompañada por el Prelado hasta la ante-camara, y regresando

41 ACO. Actes capitulars any 1905, imatge 91.

en igual forma que había ido á Palacio volvió á la Sala Capitular, donde el Presidente de dicha comisión manifestó al Ilmo. Cabildo quedar cumplido el encargo que se le había conferido.

Colocada la urna en el altar de Sn. Agustín y al extremo opuesto de este altar un jarro de cobre se repartieron las cédulas en todo iguales á las que se habían entregado á S. S. I., á cada uno de los Sres. Capitulares por el Pertiguero, y saliendo este de la Sala Capitular se procedió á la elección en la forma siguiente. El Sr. Presidente desde su asiento se dirigió á la urna en la que colocó su voto y las restantes papeletas que le quedaron las depositó en el jarro de cobre, á continuación hizo lo mismo el Sr. Arcediano y así sucesivamente los demás Sres. Capitulares por orden de antigüedad. Emitido el último voto entró el Pertiguero y trasladando la urna á la mesa presidencial se retiró á seguida. El Sr. Arcipreste á cuyos lados se colocaron como escrutadores los Sres. Arcediano y Chantre sacó las papeletas de la urna á presencia del Sr. Secretario Capitular y contándolas resultaron catorce, después tomó una y con voz clara é inteligible leyó esta y así mismo todas las demás papeletas, pasando una por una á los Sres. escrutadores apareciendo en todas y cada una de ellas el nombre del Dr. D. Gabriel Llompart: en su consecuencia fue elegido canónicamente por unanimidad para la Canonjía Penitenciaria vacante en esta S. I. C. por defunción de su último poseedor, el M. I. Sr. D. Antonio Castillo Agustí y así lo proclamó el Sr. Arcipreste. Acto continuo fueron quemadas todas las papeletas en el brasero preparado al efecto, la comisión que antes había ido á recoger los votos de S. S. I. precedida del Pertiguero y acompañamiento antes mencionado se dirigió al Palacio Episcopal para dar cuenta al Ilmo. Prelado del resultado de la elección verificada permaneciendo mientras tanto el Ilmo. Cabildo en el Aula Capitular; luego que regresó dicha comisión expuso que había evacuado su cometido.

Se extendió y leyó por el Secretario Capitular el Oficio en el que por acuerdo del Ilmo. y Rvdmo. Sr. Obispo é Ilmo. Cabildo, participaba para su conocimiento y efectos al M. I. Sr. Dr. D. Gabriel Llompart haber sido elegido Canónigo Penitenciario de esta S. I. C. en la presente sesión; cerrado dicho oficio, puesta la dirección al interesado y sellado con el pequeño de este Cabildo Catedral, el Sr. Secretario lo entregó al Pertiguero para que pasase á la residencia de dicho Sr. y se lo entregase. Y no habiendo otro asunto de que tratar se levantó la sesión.⁴²

Entre els anys de 1905 a 1910 trobam documentació del futur bisbe de Mallorca com a secretari del Capítol d'Oriola, fixant edictes per a la provisió de beneficis vacants a la catedral de Burgos (11 de maig de 1905, 8 d'octubre de 1907, 8 de maig de 1908, 15 de maig de 1909 i 24 de novembre de 1910).⁴³

Al marge del càrrec de secretari capitular, l'estada de Llompart a Oriola es va perllongar uns onze anys y set mesos, desenvolupant altres càrrecs de rellevància a la Diòcesi,⁴⁴ a part de les tasques pròpies associades al seu canonicat:

42 ACO. Actes capitulars any 1909, imatges 175, 176 i 177.

43 AHCB. Lib. 150, fs. 144, 243, 343, 427 i 532.

44 Un resum d'aquests càrrecs el podem llegir a la biografia publicada amb motiu de la seva mort el 9 de desembre de 1928. BOOM, núm. 12, desembre de 1928, pp. 535-536.

-Jutge Delegat en el Procés sobre la fama de santedat, virtuts i miracles en general de la Causa de Beatificació i Canonització de la Venerable Serva de Déu Sor Joana Guillem.

-Censor i vocal del Consell de Vigilància sobre els errors del Modernisme religiós.

-Jutge i examinador prosinodal.

-Membre del tribunal qualificador en diverses oposicions a canongies.

4.7. Setena oposició (Mallorca, Canongia de Penitencier, 1916)

El 29 d'abril de 1916 va morir el canonge arxiver de la Seu de Mallorca, Mateu Rotger Capllonch i el 22 de maig es convocaren oposicions per cobrir la Canongia vacant. L'interès de Gabriel Llompart estava en la plaça de penitencier a Mallorca. A més, el 24 de gener de 1910 havia mort el bisbe Joan Maura a Oriola i, per tant, Gabriel Llompart va decidir presentar-s'hi a la convocatòria de Mallorca. El 12 de juny es va formar el tribunal d'oposició, i juntament amb Gabriel Llompart es va presentar el menorquí Mn. Miquel Alcover Castanyer.⁴⁵

El 30 d'agost de l'any 1916 es va resoldre la provisió de la plaça. L'adjudicació d'aquesta convocatòria corresponia per torn a la Corona:

Se entero el Cabildo de una instancia del M. I. Sr. D. Gabriel Llompart y Jaume, Penitenciario de Orihuela, pidiéndolo la posesión de la Canonjía de esta Catedral para la que fué nombrada por S. M. el Rey (q. D. g.) previas oposiciones, por resolución de 9 este mes y Real Cédula de 13 siguiente. Acompaña el titulo de colación y canónica institución recibido anteayer y el mandamiento de posesorio del Ilmo. Sr. Vicario Capitular.

Examinados los documentos, fueron hallados conforme y se acuerdo dar a dicho señor la posesión de la mencionada canonjía el próximo dia 1º de Septiembre, después de los actos de coro de la mañana.⁴⁶

Efectivament, l'1 de setembre va prendre possessió, prèvia professió de fe i jurament d'ortodòxia, de la Canongia vacant per defunció de Mateu Rotger Capllonch i per la que havia estat nomenat per reial decret de dia 13 d'agost.⁴⁷ El 9 d'agost a la *Gaceta de Madrid* es publicava la següent notícia signada pel ministre de Gràcia i Justícia, Antonio Barroso y Castillo:

⁴⁵ Els exercicis desenvolupats pels opositors figuren a ACM. «Theses de oposiciones a canongia», núm. CPS 18551, caixa 321, núm. 12, fs. 8 i 9.

⁴⁶ ACM. 01-10-ACA078: Actes capitulars 1911-1917, f. 323.

⁴⁷ ACM. 01-10-ACA078: Actes capitulars 1911-1917, f. 321r.

De conformidad con lo prevenido en el Real decreto concordado de 8 de Diciembre de 1888,

Vengo en nombrar, para la Canonjía vacante en la Santa Iglesia Catedral de Mallorca, por defunción de D. Mateo Rotger Capllonch, al Presbítero D. Gabriel Llompart Jaume, propuesto en primer lugar por el Tribunal de oposición.

*Dado en Palacio á ocho de Agosto de mil novecientos dieciséis.*⁴⁸

4.8. L'accés al canonicat en perspectiva prosopogràfica

Finalment, per concloure amb aquest apartat i novament en perspectiva prosopogràfica, l'accés a una prebenda catedralícia ens proporciona informació rellevant sobre el comportament de la jerarquia eclesiàstica mallorquina del segle XIX i XX. Per exemple, si agafam com a referència els bisbes de Mallorca nascuts a l'illa en època contemporània i que desenvoluparen càrrecs a la catedral, tenim la següent taula sobre l'edat d'accés al canonicat:

NOM	NAIXEMENT	NOMENAMENT	EDAT D'ACCÉS
Nadal Crespí, Bernat	05/04/1746	17/07/1787	41 anys, 3 mesos i 12 dies
Salvà Munar, Miquel	04/01/1792	----	----
Jaume Garau, Mateu	31/08/1811	18/08/1852	40 anys, 11 mesos i 16 dies
Campins Barceló, Pere Joan	14/01/1859	11/08/1893	34 anys, 6 mesos i 26 dies
Llompart Jaume, Gabriel	19/11/1862	17/01/1905	42 anys, 1 mes i 27 dies
Miralles Sbert, Josep	14/09/1860	24/04/1896	35 anys, 7 mesos i 10 dies
Font: Elaboració pròpia			

Taula 4. Edat d'accés al canonicat dels preveres mallorquins bisbes de Mallorca en època contemporània.⁴⁹

Gabriel Llompart presenta una edat d'accés (42 anys) en la línia de la mitjana dels preveres de Mallorca que ocuparen posteriorment la cúspide de la Diòcesi de Mallorca (38,4 anys); edat propera a la que era considerava l'edat de maduresa vital.

⁴⁸ *Gaceta de Madrid*, núm. 222, 9 d'agost de 1916, p. 282.

⁴⁹ L'únic prelat que queda al marge d'aquesta relació és l'algaidí Miquel Salvà Munar. Dins el seu extens currículum previ al nomenament episcopal no figura cap càrrec capitular. De fet l'accés al Capítol Catedral no va formar part de les seves aspiracions professionals.

La durada del canonicat esdevé aquí també una variable que aporta informació significativa:

NOM	DATA D'ACCÉS	FINALITZACIÓ	DURADA
Nadal Crespi, Bernat	17/07/1787	12/09/1794	7 anys, 1 mes i 23 dies
Salvà Munar, Miquel	----	----	----
Jaume Garau, Mateu	18/08/1852	21/12/1857	5 anys, 4 mesos i 3 dies
Campins Barceló, Pere Joan	11/08/1893	21/04/1898	4 anys, 8 mesos i 10 dies
Llompарт Jaume, Gabriel	17/01/1905	17/05/1918	13 anys i 4 mesos
Miralles Sbert, Josep	24/04/1896	28/05/1914	18 anys, 1 mes i 4 dies
Font: elaboració pròpia.			

Taula 5. Durada del canonicat dels preveres mallorquins bisbes de Mallorca en època contemporània.

Del quadre anterior resulta interessant la durada del canonicat de Gabriel Llompарт, tretze anys i quatre mesos, extensa en el temps, si tenim en compte que es va presentar a un total de set processos selectius i que va ocupar càrrecs a Mallorca i Oriola.

L'accés a les prebendes catedralícies permetia desenvolupar altres càrrecs *a priori* «menors» o «secundaris» però *de facto* molt rellevants dins l'organigrama de la Catedral. De fet molt d'aquests càrrecs han assolit gran rellevància i figuren en l'actualitat com a peces importants dels organigrames catedralícies, com per exemple: el fabriquer, el secretari capitular, el depositari, l'arxiver, el prefecte de música sacra o el prefecte de sagrada litúrgia.

Ja he donat algunes pinzellades dels càrrecs que Gabriel Llompарт va desenvolupar a Oriola. Durant l'estada a la Catedral de Mallorca, Llompарт va executar el canonicat durant un breu període de temps: un any, vuit mesos i setze dies. Durant aquest període es va dedicar a les tasques associades al càrrec de penitencier i el desenvolupament d'altres càrrecs menors fou testimonial. En dues ocasions fou elegit suplent del depositari: el 19 de desembre de 1916 i el 21 de desembre de 1917.⁵⁰

50 ACM. 01-10-ACA078: Actes capitulars 1911-1917, fs. 348v-349r i 412.

5. CONSIDERACIONS FINALS

Gabriel Llompart Jaume presenta un currículum professional previ al primer nomenament episcopal molt en consonància amb els perfils dels preveres espanyols del segle XIX amb càrrec pontifical. Una vegada aconseguida la titulació universitària, les sortides professionals predominants dels preveres eren la docència al Seminari, la cura directa d'ànimes mitjançant el desenvolupament d'una rectoria, l'administració i burocràcia diocesana i l'accés al Capítol Catedralici. Dins aquesta panoràmica, Gabriel Llompart sempre va mostrar una inclinació clara cap a la darrera d'aquestes sortides. A més, la seva persistència i perseverança és un bon exemple que, per a al futur bisbe, l'accés al Capítol Catedral formava part d'una trajectòria professional planificada i preconcebuda.

En primer lloc, la formació majoritària en Sagrada Teologia i Dret Canònic predisposava als preveres de l'època a l'ocupació d'un càrrec capitular, això és evident. La importància dins d'aquest organigrama de doctorals i penitenciaris ens mostra una concepció penalista de la fe fortament arrelada dins la societat de l'època, i per tant, una Església condicionada permanentment pels litigis i que per tant demanava perfils professionals en aquesta direcció.

I en segon lloc, el Concordat de 1851 va significar l'apuntament de la importància de les canongies catedrals dins l'estructura eclesiàstica de les diòcesis. A l'article 15 quedava fixat que:

Siendo los cabildos catedrales el senado y consejo de los muy reverendos arzobispos y reverendos obispos, serán consultados por estos para oír su dictamen o para obtener su consentimiento, en los términos en que, atendida la variedad de los negocios y de los casos, está prevenido por el Derecho Canónico, y especialmente por el sagrado Concilio de Trento. Cesará, por consiguiente, desde luego toda inmunidad, exención, privilegio, uso o abuso que de cualquier modo se haya introducido en las diferentes iglesias de España en favor de los mismos cabildos, con perjuicio de la autoridad ordinaria de los prelados.

Per tant, les canongies esdevingueren en portes d'accés per al desenvolupament posterior de càrrecs de més importància: el de màxim responsable de la diòcesi. Si realitzam una breu panoràmica dels bisbes mallorquins que finalment arribaren al càrrec de bisbe de Mallorca durant el segle XIX i primera meitat del XX; dels sis bisbes, cinc (Bernat Nadal, Mateu Jaume, Pere Joan Campins, Gabriel Llompart i Josep Miralles) ocuparen prèviament un càrrec capitular i només un (Miquel Salvà Munar) no es va sentir seduït professionalment per les dignitats catedralícies.

REFERÈNCIES

Beltran Cortès A., Cortés i Forteza, S. 2015. El pontificado del bisbe Gabriel Llopart i Jaume a la diòcesi de Girona. *Jornades d'Estudis Locals d'Inca* 16: 41-46.

Berzal de la Rosa, E. 2004. Biografía y prosopografía en la historia de la Iglesia española contemporánea. A: Pellistrandi, B. (ed.). *L'histoire religieuse en France et en Espagne: colloque international* (Casa de Velázquez, 2-5 abril 2001). Casa Velázquez: Madrid: 137-172.

Cortés i Forteza, S. 2000. Gabriel Llopart i Jaume, un inquer del segle xx. *Jornades d'Estudis Locals d'Inca* 5: 153-157.

Cuenca Toribio, J. M. 1986. *Sociología del episcopado español e hispanoamericano*. Ediciones Pegaso: Madrid.

Ferrer Torrens, A. 2016. Gabriel Torrens Llopart, de la carrera militar a la sublevació. *Jornades d'Estudis Locals d'Inca* 17: 211-227.

Fiol i Tornila, P. 2020. El pontificat mallorquí del bisbe Gabriel Llopart i Jaume (1925-1928). *Jornades d'Estudis Locals d'Inca* 20: 179-204.

Fiol i Tornila, P. 2022. Biografia de Mn. Pere Josep Llopart i Campins. *Inca* 03.09.1807-20.02.1893. *Jornades d'Estudis Locals d'Inca* 23: 89-114.

Fullana Puigserver, P. 2015. *El bisbe arquitecte: Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Capítol Catedral de Mallorca: Palma.

Fullana Puigserver, P. 2017. Enric Reig i Casanova: L'etapa mallorquina i Les Germanes de La Puresa de Maria. A: *El Cardenal Reig i Casanova (1859-1927)*. Home d'acció pastoral i cívica. Facultad de Teología: València: 65-112.

Gracia Rivas, M. 2020. *Diccionario de términos religiosos*, vol. 1. Centro de Estudios Borjanos, Institución Fernando el Católico: Borja.

REFERÈNCIES ARXIVÍSTIQUES

ACM: Arxiu Capitular de Mallorca.

ACO: Arxiu Capitular d'Oriola.

ADM: Arxiu Diocesà de Mallorca.

AHCB: Arxiu Històric Catedral de Burgos.

AMI: Arxiu Municipal d'Inca.

AOSFN: Arxiu de l'Oratori de Sant Felip Neri.

APSMMI: Arxiu Parroquial de Santa Maria La Major d'Inca.

BOOM: *Boletín Oficial del Obispado de Mallorca*.

CETEM: Centre d'Estudis Teològics de Mallorca.

LLORENÇ BELTRAN SALVÀ, "ES BARBÓ" (1873-1937). APUNTS HISTÒRICS D'UNA TRAGÈDIA. SEGONA PART

Gabriel Pieras Salom

Arxiver honorari i cronista oficial de la ciutat d'Inca
gpsinca@gmail.com

Paraules clau: Inca, barber, testament, judici, condemna, premsa, cronista, enfrontaments, Duran.

Resum: *Llorenç Beltran Salvà fou jutjat a la Sala de l'Ajuntament d'Inca. Va ser condemnat a mort. Dictà el seu últim testament sis hores abans de ser afusellat. Fou irònic fins el darrer moment. Fou corresponsal del setmanari Foch y Fum. Tengué confrontacions ideològiques amb mestre Miquel Duran. La tragèdia des Barbó és forta.*

Keywords: Inca, barber, testament, judgment, conviction, press, chronicler, confrontations, Duran.

Abstract: *Llorenç Beltran Salvà was judged in the Inca town hall. He is sentenced to death. He dictates his last will and testament six hours before being shot. It is ironic until the last moment. He was a correspondent for the weekly "Foch y Fum". He had ideological confrontations with teacher Miquel Duran. The tragedy of es Barbó is strong.*

1. INTRODUCCIÓ

A les X Jornades d'Estudis Locals d'Inca, celebrades els dies 27 i 28 de novembre de l'any 2009, presentava un estudi sobre la figura inquera de Llorenç Beltran Salvà, "es Barbó", afusellat fora del Cementeri Municipal, a la matinada del dia 19 de juliol de 1937. Passats els anys he anat arrellegant més informació sobre el dit personatge, i es fa obligat treure'n una ampliació per arrodonir amb més notes de vida aquest home que va viure una tragèdia sense cap motiu ni un, important i decisiu.

2. ANUNCI DEL CONSELL DE GUERRA I DE L'EXECUCIÓ

M'agradaria començar amb la transcripció d'una trista i vergonyosa nota de premsa publicada a *La Almudaina* el dijous 10 de juny de 1937, referida al Consell de Guerra que va patir Llorenç Beltran:

Orden General del día 8 de Junio de 1937. 1º T. en Palma de Mallorca

Consejos de guerra.

1º.- *A las diez horas y treinta minutos de pasado mañana, jueves día diez del actual y en el Salón de Actos del Ayuntamiento de Inca, se reunirá en Consejo de Guerra Ordinario de Plaza que ha de ver y fallar la causa número 146 de 1936, instruida por el Teniente de Infantería Juez, D. Gabriel Llaneras Riera contra el paisano Guillermo Vallori Bonafé, por un delito de adhesión a la rebelión.*

2º.- *A las diez y seis horas y treinta minutos de pasado mañana, jueves día 10 del actual y en el salón de Actos del Ayuntamiento de Inca, se reunirá el Consejo de Guerra Ordinario de Plaza que ha de ver y fallar la causa número 381 del presente año instruida por los trámites de juicio sumarísimo por el Teniente de Infantería, Juez D. Juan Guardiola Homar, contra el paisano Antonio Servera Simó, por manifestaciones contrarias al Movimiento Nacional Salvador de España.*

3º.- *A las diez y ocho horas y treinta minutos de pasado mañana, jueves día 10 del actual y en el Salón de Actos del Ayuntamiento de Inca se reunirá el Consejo de Guerra Ordinario de Plaza, que ha de ver y fallar la causa número 147 de 1936, instruida por el Teniente de Infantería, Juez don Juan Guardiola Homar, contra el paisano **Lorenzo Beltrán Salvá**, por dos delitos: uno de injurias al ejército y otro de manifiesta desafección y resistencia al Glorioso Movimiento Nacional Salvador de España.*

Per la seva part, en *El Diario Católico Correo de Mallorca* en el seu número 8.463 de dimarts, 20 de juliol de 1937, a la secció "Comandancia Militar de Baleares" es pot llegir:

EJECUCIONES

*Ayer por la mañana, junto a las tapias del Cementerio de Inca, fue cumplida la sentencia de muerte dictada por el Consejo de Guerra contra el paisano **Lorenzo Beltrán Salvá**, autor responsable de un delito consumado de adhesión a la rebelión.*

El mismo día y junto a las tapias del Cementerio de Palma, fue pasado por las armas el exguardia Civil Antonio Fenoy Blanes, condenado también a pena de muerte por un delito consumado de adhesión a la rebelión.

Les dues notes anteriors són d'una fredor majúscula. Commou molt el delictes *adhesión a la rebelión*. Sempre havia pensat que els qui es varen rebel·lar contra el Govern democràticament establert eren els militars i paisans ultradretans. Quina contradicció més gran!

Pens i torn a pensar com és possible que un home per *injúries* a l'Exèrcit i resistència al *Glorioso Movimiento Nacional Salvador de España* fos condemnat a mort i afusellat? L'odi al Barbó devia esser molt gros i rancunios per part dels qui el condem-

naren i per aquells que ajudaren a condemnar-lo. Tenia seixanta-quatre anys, un vell en aquells temps, i els BONS el condemnaren a morir. Abans, a la sepultura on fou enterrat hi havia enterrats dos fills i una filla... Molts, però molts, callaren. Què degué pensar el pobre mestre Miquel Duran i Saurina? No crec que se n'alegràs! Ell, mestre Miquel, tenia un fill empresonat i esperant judici; era Llorenç Maria Duran i Coli, a qui acusaren de tirar un santcrist a una foguera quan era mestre a Sencelles. El Pares Franciscans l'ajudaren i el llogaren com a professor del Col·legi Beat Ramon Llull d'Inca i, anys més tard, exercí de psicòleg al mateix centre escolar.

3. TESTAMENT DE LLORENÇ BELTRAN SALVÀ

Tancat a la presó de San Domingo d'Inca, devers les dues de la matinada de dia 19 de juliol de 1937, dictava el seu darrer testament el reu Llorenç Beltran Salvà davant el notari Lluís G. Pascual i Ruiz. Davant mi tenc una primera còpia autoritzada pel notari Francesc Servera Amengual, número 232 i arxivat amb el número 661/1945 del notari Álvarez Paz.

Número doscientos treinta y dos.

En la ciudad de Inca, distrito de su nombre, día diez y nueve de Julio de mil novecientos treinta y siete, Yo, Lorenzo Beltrán y Salvá, hijo de los difuntos consortes Ramón y Antonia-María, natural y vecino de esta ciudad, de sesenta y tres años de edad, casado, barbero, hallándome en buen estado de salud y por tanto en el goce de mis facultades intelectuales y palabra clara, ordeno mi testamento abierto como sigue:

Declaro estar casado con Apolonia-Maria Alomar y Ramis, de cuyo matrimonio no tengo sucesión, careciendo de herederos forzosos.

Lego a cada uno de los Sres. D. Francisco Rayó, párroco de esta ciudad, a D. Miguel Llinás, pbro. de la misma y al Rdo. P. Pedro-Juan Cerdá, un cirio de tres pesetas (a cada, digo) y uno de una peseta al que ejercía antes el cargo de sacristán de esta parroquia.

Lego a mis sobrinos Francisco y Catalina Servera y Beltrán, hijos de mi hermana Francisca, la suma de quinientas pesetas a cada uno. Lego a cada uno de los hijos de mi hermano Bartolomé Beltrán y Salvá, cuyo número y nombre no puedo en este acto precisar, la suma de doscientas cincuenta pesetas.

En todos mis restantes bienes y derechos instituyo heredera universal a mi esposa la nombrada Apolonia-María Alomar y Ramis, a su libre voluntad, con la condición empero de que no puede hacer celebrar ningún sufragio de misas, ni asistir a acto alguno religioso en bien de mi alma, pues caso contrario le revoco la institución de heredera, queriendo que en este caso se distribuyan mis bienes entre los pobres más necesitados de esta ciudad, según la distribución que ordenare mi cuñado D. Francisco Servera, consorte de mi dicha hermana Francisca, al que nombro en este caso, por mi albacea universal con las facultades en derecho necesarias para realizar y vender mis bienes sin las formalidades de evaluación ni subasta pública, dejando la calificación de pobres al arbitrio del mismo y de los Sres. D. Juan Coli y Llobera, secretario de este Juzgado Municipal, D. Juan Truyol Llobera, procurador, D. Gabriel Buades de Can Sot, zapatero, y D. Guillermo Truyol de can Guiem Jordi, herrero de la calle de San Bartolomé.

Declaro que este es el primer testamento que otorgo que quiero se cumpla como mejor en derecho pueda valer.

Así lo ha expresado y otorga el referido D.Lorenzo Beltrán y Salvá, en un solo acto, siendo las dos horas y cincuenta minutos, ante D. Luis G. Pascual y Ruiz, Abogado del Ilustre Colegio de Barcelona y Notario del Ilustre Colegio de las Baleares con residencia en esta ciudad y los testigos rogados por el testador, D. Elías Bellés y Fabregat, D. Andrés Jaume y Reus y D. Pedro Bestard y Oliver, todos mayores de edad y de este vecindario, quienes manifiestan no tener impedimento legal para serlo, afirman conocer al testador, haberlo visto y entendido y tener a su juicio la capacidad legal necesaria para testar. Leído por mi este testamento integramente y en alta voz al otorgante y testigos por haberlo así elegido previamente advertidos de su derecho a leerlo por sí, ha manifestado aquél estar conforme con su voluntad y lo firma con los testigos. Del conocimiento, profesión y vecindad del otorgante, de tener este a mi juicio la capacidad legal necesaria para testar; de haber expresado su voluntad a mi presencia y la de los testigos; de haberse redactado con arreglo a ella este testamento; de haberse cumplido en su otorgamiento todas las formalidades legales y de todo lo demás contenido en este instrumento público y de que no me exhibe el testador su cédula personal por no tenerla en este acto y no poderse demorar este otorgamiento quedando advertidos de que debe presentarse dentro de ocho días. Yo, el notario, doy fe. Lorenzo Beltrán, Elías Bellés Fabregat, Andrés Jaume, Pedro Bestard. Hay un sello de la notaría. Signado, Luis G. Pascual y Ruiz. Rubricado,

El mismo día del otorgamiento remito al Sr. Decano de este Colegio el oficio prevenido para el Registro General de actos de última voluntad, doy fe. Pascual. Rubricado.

Falleció el testador día diez y nueve de Julio de mil novecientos treinta y siete, según certificación librada por el Juzgado Municipal de esta ciudad en el día de hoy. Inca diez y ocho Abril de mil novecientos cuarenta y cinco. Servera. Rubricado.

4. CERTIFICACIÓ DE L'ACTA DE DEFUNCIÓ

La certificació de l'acta de defunció dona prou informació i, per tant, n'ofereix el text complet transcrit:

Don Pedro Balle Grau, Juez municipal de la ciudad de Inca, provincia de Baleares y encargado de su Registro civil

CERTIFICO que según consta del acta reseñada al margen y correspondiente a la sección III de este Registro Civil

D. Lorenzo Beltrán Salvá, nacido en Inca, de sesenta y tres años de edad, hijo de Ramón y de Antonia María, casado con Apolonia María Alomar y Ramis, de cuyo matrimonio no dejó hijos

FALLECIÓ en Inca, el día diez y nueve de Julio de mil novecientos treinta y siete a consecuencia de haber sido ejecutado en las tapias del cementerio de esta ciudad, según oficio del Sr. Juez de Instrucción; y para que conste donde y a los fines que convenga expido el presente en Inca, a 19 de Octubre de 1945. Firma del encargado del Registro y firma del Secretario, Pedro Balle y Juan Coli.

5. COL·LABORADOR DE LA REVISTA HUMORÍSTICA *FOCH Y FUM*

Una vegada explicat el tràgic final de Llorenç Beltran, convé recercar en els anys previs per comprovar la seva activitat periodística. A la revista humorística *Foch y Fum*, hi escriví moltíssimes vegades, i diríem que n'era el corresponsal a Inca. L'amistat amb el director de la revista Jordi Martí Rosselló, conegut amb el pseudònim d'"es Mascle Ros", fou forta i sincera. Les seves cròniques durant la II República foren molt nombroses, i podem dir que durant els cinc anys de durada hi escrivia cada setmana.

Serà interessant que abans de parlar de les col·laboracions vegem allò que va ser el *Foch y Fum*. Segons expliquen¹ Font i Serra, el setmanari dirigit per Jordi Martí Rosselló va ser publicat a Palma entre 1917 i 1936. Era una publicació caracteritzada pel seu to humorístic, irònic i satíric, que la diferenciaven de la resta de publicacions periòdiques de l'època controlades pels més poderosos. Jordi Martí i Rosselló, conegut amb el malnom d'"es Mascle Ros", en va ser el director i gairebé l'únic redactor en les seves tres etapes: de 1917 a 1920, de 1922 a 1927 i de 1931 a 1936.

El setmanari va néixer en un context de caciquisme, encapçalat per Joan March –conegut com "en Verga"–, un mercader que dominava tota la societat mallorquina gràcies al poder econòmic que li havien atorgat els seus obscurs negocis. Va ser l'any 1917, "l'any de la fam", que comparegué *Foch y Fum* amb una gran acollida entre les classes populars. Precisament l'èxit de la publicació rau en la seva actitud trencadora: un cert to d'esquerres, popular, còmic i barrejat amb la xafarderia. De fet, cada número produïa un gran impacte públic i, la majoria de vegades, provocava l'escàndol.

Llorenç Beltran hi col·laborà moltes vegades, ho feia de manera assídua. En els primers números del *Foch y Fum* corresponents a l'any 1917, sortiren cròniques d'Inca signades per *en Jordi de Son Catiu*, però que feien la seva oloreta. Fou en el número 39 de 9 de novembre del citat any 1917 que podem llegir la seva signatura *es Barbó*. No escrivia gaire en català i ho feia malament. El castellà va ser la llengua que emprà durant molts de números del setmanari. Vegem la –suposadament– primera col·laboració:

D'INCA. REPICADA BORBÓNICA

¿Que tal?

No vos deya, amats lectós disapte passat, que sa abtitud adoptada per primates polítichs Mauristes, Conservados y Lliberals; entengadmos! Iliberals los del bloque no escusarian sa luxa; ido si seño; comensaren per sedí puestos y dexá ses minorias per los disidents y es de sa independensi y hasta aixó no bastá.

1 FONT I ROIG, Joan; SERRA I BUSQUETS, Sebastià. *Foch y Fum. Setmanari mallorquí, populá y castellá d'es que susa, inimích de ses penes y amích d'es bon humó*. Palma (1988), Ajuntament de Palma.

Un grupo que desididament acordá acudí a ses urnes presentand candidats per tots es districtes y en tot caracte independent, diumenja dia 4 com tenia promes va presenta per sa proclamació a aspirants a concejals 7 seños ciutadans Inqueros.

¡Sa meua profecia cumplida queda!

Aquests bons seños, tenen es proposit cas de asser elegids pes cos electoral, acudí á ses sesiones que: ceJebri es nostro Ajuntament y obrá a consiensi propi; res de ventilá allá dalt asuntos de enemistats personals que pugui tení un o altre Señor Concejal per tipo que siga. A nes Consistori (si es cas arriba) aniran amb so unich fi de colabora amb tot lo que per sa ciudad Inquera creguen de utilidad, com tambe a oposarsé prosperí tot lo que creguen detestable.

¿Vos agrada s'oferiment?

Aquests seños, no disponen de credenciales per complaura petisions de empleos, no sa comprometen a fervos cap fill Canonge ni llevá multas, militares, lo que sí asseguren, que estan tocats de pits y molt menos hey van llogads.

¿QUE BUFAS?

¡Ala Inqueros! Cada cual, es cada cual, triau aquesta vegada que ocasió teniu, y cas de durmosné un xasco, noltros nínjú mes, serem es responsables.

Triem tots, y que tanguem asert. Manau feínas a vostro consiudadá Inquero: (antes) es Barbó avuy) XISPA DE FOCH

NOTA. La Veu d'Inca y los seus fan mutis y res diuan de sa meua cotxeria, amollauvós de sa cotilla y cantau cla.

A continuació podrem llegir la crònica que va publicar al número 266, de 31 de gener de l'any 1936. Està escrita en castellà i dona molta informació:

De Inca. (Retrasado)

MITIN DE IZQUIERDAS EN EL TEATRO PRINCIPAL

Organizado por el recién nacido Partido socialista en nuestra Ciudad, ha tenido lugar el 1.º de una serie en proyecto, que las masas obreras y los miles de burlados y robados por el Crédito Balear esperamos impacientes.

Nos consta que existe un fuerte núcleo anti-MARQUISTA, que extendió sus alas y propaganda, no limitándose a Inca solamente, si que abarca Lloseta, Bínisalem, Alaró, Llucmajor y uno que otro Pueblo, cuya actitud hará seguramente que el 16 del venidero Febrero sea movidito.

Las masas obreras se mueven y llenan hasta los topes el local, con la particularidad que se ve mucha obrerista Inquense, señal evidente que el asunto Social les va interesando.

Atestado el espacioso Teatro por todas partes aparecen dirigentes y Oradores. Viene la presentación y empieza Vila por la U. G. T. hace historia de las persecuciones a la clase trabajadora por los del bienio negro, aconsejando el bloque único de izquierda y la función de las Juventudes que su única salvación, podrán encontrarla en el Socialismo, desde donde podrán agrupados defender sus intereses.

Síguele en el uso Monserrat Parets el incansable batallador proletario, después del saludo habla pausadamente y aconseja a las masas Inquenses sigan a su Dios, su religión y su Patria.

Vendrán otros (dice) que hablarán en nombre de la Paíria... aquella patria explotada por Fernando VII, Carlos V, Borbones y el Dios del dinero.

Habla luego de la combinación Lerroux Gil Robles y nos relata jocosamente un cuento adecuado, sale a relucir el Straperlo y otros turbios negocios sin dejar al olvido el ensanchamiento de La República.

Trata del asunto del paro, los causantes, el remedio y las promesas incumplidas de las derechas.

Hace un llamamiento a la clase media, les habla de sus vicisitudes y cabildeos debido a los Trusts acaparadores y la explotación en descuentos y Bancas.

Nos trata de la 1.a República del 73 y sus hombres, de la 2.a cuando el 31 hasta el 33 con los dirigentes del bienio, las pesadillas y vicisitudes hasta el presente por los enemigos que no quieren República. Aconseja la recuperación de la 3a República la que seguramente será una República fundamentada en principios Sociales y por tanto la última y verdadera República.

A continuación García por la Federación Balear, muy fatigado, muy afónico y muy altivo (a pesar de todo) hace historia del advenimiento de la 2.a República.

Relata los trabajos que en materia de enseñanza y legislación social, hicieron Azaña y los Socialistas, lo que vino luego debido al célebre D. Alejandro.

Nos refiere atropellos en Carbaín, Asturias y tantos otros lugares.

Hace mención a los 25.000 y pico de perjudicados por el Crédito Balear y los 35 millones robados; y lo más raro del caso que todos gozan de libertad.

Termina después de ciertos, jocosos y adecuados pasajes y a continuación Ferratjans, Presidente de la U. G. T. dice: que hoy más que nunca, ya que Inca desde estos momentos tiene una organización Socialista (su sueño dorado) se siente satisfecho ante las masas de trabajadores de ambos sexos Inquenses.

Hace un parangón de la virtud y comportamiento de Azaña, las leyes implantadas por Largo Caballero-Prieto ante el Banco de España y en Obras Públicas con infinidad de proyectos- Fernando de los Rios desde Instrucción Pública, afanándose para instruir la clase trabajadora Española.

Trata de las elecciones del 35 y mientras las Izquierdas con 1 millón y 200 mil votos más que las derechas, perdieron las mayorías, las disidencias izquierdistas las aprovecharon las aprovechadas derechas.

Saca a relucir el mandato Lerroux-Gil y los 16 millones al CLERO.

Relata los atropellos en transportes, habla del Straperlo, Crédito Balear y la Justicia, que caso de triunfar las Izquierdas el día 16, ya el 17 hay que pedir un Juez especial que revise la causa y haga retornar los millones escamoteados y meta los ladrones a la CÁRCEL.

Deseamos que la Iglesia, añade, se meta en sus funciones, pero esas derechas como ellos, llevan sus medallas con Dios y un adverso de 5 ptas. y esa es su verdadera medalla.

Nos han deleitado dos horas y media y las aclamaciones no han cesado. En fin, una buena jornada y hasta otra.

L. Beltrán

MUNICIPALES

A la Sesión de hoy, asisten 6 señores Concejales.

Trámites de rúbrica y solicitudes para construir y reformar viviendas, que se autorizan. Entran Mateu y Ferragut al aprobarse las relaciones de jornales brigada Municipal.

Avance presupuesto de la reforma Escuela Tiraset.

Informe de la comisión sobre mejoras pedidas en el escalafón, a inclusiones en el mismo, de los ex-empleados Aleñar y Dupuy y la Comisión opina no debe acceder a unos y otros razonando los motivos.

Enseñat se interesa por los señores Dupuy y Aleñar dándose lectura a sus solicitudes y alega el Sr. Enseñat, que esos señores son empleados (aunque suspendidos) mientras no recaiga el fallo pendiente y por tanto tienen derecho a figurar en el aludido escalafón.

Mateu opina en contra historiando los fundamentos de su tesis.

Capó asiente con Mateu en cuanto a Dupuy y Aleñar, pidiendo datos sobre los otros solicitantes y Mateu aclara los motivos del informe.

Capó se lamenta que un empleado moderno figure de 2.a y en cambio aquellos con más antigüedad son de 5.a entendiendo que deben ser atendidas sus peticiones.

Reus Interviene y abunda en los dichos del Sr. Capó.

Se debate y dan explicaciones cada uno en las suyas interviniendo Enseñat, el Alcalde y Reus.

Tras larga y fatigosa discusión, se acuerda, después de la intervención de Ferragut y Maicas, que quede aprobado el dictamen de la Comisión.

Unos ruegos y preguntas del Sr. Reus y una petición del Sr. Mateu, amén de otra que hace el Sr. Enseñat y fenece. L. Beltrán

També d'Inca. Barbó a SUSCRIPTORS "Foch y Fum". No me fassen descapdellar y perdre es temps. Na Rosa d'es soldats sérca VOTS y diu que enguany no va de Verga y si en Gil de las calzas verdes se ha fet Republicanot, tampoch ferá lo de l'any passat ja que moltes beates se han desenganades, volen el AFRICANO XIII.

Lo de ses bregues del Club Central, Hereu Xilles, Florencio, Metge Riera, ja vos deia que no som Socio y no heu vaig veure, mutis y ja heu dirá qui vulga. Barbó

Final de Inca: Señó Director des "Foch y Fum". Molt Sr. nostro: A Inca se ha celebrat un acte humanitari... te carácter de Social... han omplida sa panxa a deu o dotze dotsenas de treballadors y los participan que en lo succesiu seran partícipes en beneficis. Se tracta de Can Xilles, va asistí a l'acte el Pare Cerdá y va acabar Tutti contenti. El Xaldi.

REVERSO. ¡Can Xilles! Sa casa d'es jornals de sa fam. 8 hores y... y... y... per dues pesetas. Es Poble.

Nota.- venen eleccions.

Dia 17 de juliol de 1936, amb el número 290, sortí el darrer *Foch y Fum*. No sortí pus mai més. En aquest número hi escrigué, com sempre, "es Barbó". El problema que hi ha és que la pàgina amb l'escrit de Llorenç Beltran està espenyada i no es pot llegir tot. Així mateix, transcriuré allò que es pot llegir:

De Inca

A sa sessió d'avuy, asisteixan 3 señors Concejals y 4 espectadores. Calma Xixa (davant tant de butiburrillo demunt es tapete). Aprobació d'acta, gastos brigada y solicitudes (entra Mateu) relació de facturas.

Balance trimestral, entrades y sortides, resultantuna existensi de 11 mil y pico de pessetes en caixa. Presupuesto extra, per edificació Escola Graduada (ja era hora).

Otras menudencias y fenece sin pena ni gloria.

L. Beltrán

Otra Instantanea

Hoy que para nuestro bien merecido descanso, nos tenéis para unos días en la playa, con el fin de reponer las gastadas energías, propias de los sesentones, (y lo que cuelga ya) en medio de la placidez y el silencio, y añadamos a ello vida solitaria, ya que nuestros vecinos brillan aún por su ausencia, lugar y ocasión propicias para meditaciones; se nos ocurre pensar en los tiempos que corremos.

El proceso y desarrollo de la corriente Social, nos ha conducido ciertamente en el intrínquilis y desbarajuste de la vida que vivimos, no precisamente España, si que podemos tratarlo (sin temor a ser desmentidos) de evolución Mundial.

Prodúcense las naturales alternativas y oscilaciones, los flujos y reflujos, que ora empujan a individuos y colectividades hacia un triunfo que parece cercano, ora... En la gigantesca pugna que media en nuestra España entre el Estado y el Fascio, han...

6. ENFRONTAMENTS PERIODÍSTICS ENTRE MIQUEL DURAN I LLORENÇ BELTRAN

Dues personalitats tan fortes com mestre Miquel Duran i Saurina, "Cap de llàntia", i mestre Llorenç Beltran Salvà, "es Barbó", s'havien d'enfrontar amb força i emprant un llenguatge gruixat. Ambdós eren periodistes i gaudien de premsa més o manco pròpia. Entre el 2 de gener de 1915 i el 13 d'abril de 1918, sortí cada setmana *La Veu d'Inca*, amb un total de 171 números i propietat de Duran. Llorenç Beltran col·laborava a la revista *Es Gallet*, i amb més profusió a la coneguda amb el nom de *Foch y Fum* (1917-1920, 1922-1927 i 1931-1936).

Mestre Miquel Duran era un fervent catòlic, sens dubte amb idees integristes, amb total submissió a l'autoritat clerical, i Llorenç Beltran, un anticlerical furibund amb una idea clara de les funcions de la clerecia, que no havia de ser un poder fàctic, sinó que havia d'estar al servei del poble i donar exemple del que predicaven.

La diferència avui entre els dos personatges és enorme. Mestre Miquel Duran i Saurina és Fill Il·lustre de la ciutat d'Inca i té carrer dedicat. Llorenç Beltran i Salvà és un roig afusellat, enterrat i oblidat.

Vegem l'escrit que mestre Miquel Duran, signant M. D., dedica a mestre Llorenç Beltran, "Barbó" en el número 63 de la revista *La Veu d'Inca*, en data d'11 de març de 1916:

**QUATRE MOTS DE SA VERITAT AN ES BARBO I A TOTS ES BARBONISANTS
SENSE BARBARIA**

Aquest escriptoretxo de ses col·floris està pregonant, un dia i un altra dia, damunt Es Gallet que ha fet callar La Veu d'Inca, pensant, en la seva presunció de polemista de cap d'ala, haver fet acabar els menuts a tota una Redacció a on hi figuren una partida de persones de carrera, que tenen demostrat que no se moquen amb sa mà esquerra en això de sostenir polèmiques. D'estrafolari! Si no vos contesten, es perquè consideren que no sou capaç de sostenir una tèssis doctrinal; perquè sempre vos rebaixau an els personalismes rastres; perquè en fer quatre afirmacions o negacions salpicades de barbonades Ja estau llest.

Contra s'opinió de mos companys de Redacció vaig a presentar, amb alguns conceptes generals, tota la vostra obra denigrant. No veng a desfer vostres mentides de detall; això vós heu sabeu fer millor que jo; basta lligir-vos.

Publicau que fa mig any que me donau l'andera. Vos heu quedat curt, sant homo! Si mirasseu la col·lecció d'Es Gallet, veuríeu que poríem fer un volum ben gros de tot lo que heu escrit contra mi, dençà que feis barbonades. I tot per què?

Ajajajai... riaies fa vostra estúpida ridícula. Mirau: en tot lo que heu escrit, xerrat i embolicat fil contra mi, no sou estat capaç de tirar-me a la cara, una sola falta que'm deshonri davant la societat. Poreu haver-me dit noms, que no estan, en es diccionari, ni les posen a sa pila bautismal; poreu haver enviat a vostro fill, que m'insulti davant es portal de ca nostra; poreu haver organitzat una guarda d'al·lots pussés perquè em diguen lo que vos me deis amb tant poca gràcia; pero no sou estat capaç amb tota vostra literatura tavernària fer-me pujar les colors a la cara...! no es que no n'ageu tengudes intencions, vos que vos trobau un héroe, amb això de publicar faltes dels altres i destapar, caretes. Si em trobau flaca no em perdonau. No n'hi hagués hagut per començar... ¡Quines aigos correria jo a hores d'ara.

Aquí lo que queda de manifest es vostra malícia, vostra bamboleria i vostres virolades, que les han sentides de tota la Roqueta, perquè vós, com deis, escriviu en es setmanari més popular de Mallorca.

Au, idò!

Ja sé que em direu, a falta da raons i de matèria, que si en Pau ha fet allò, que si en Pere ha feia això altra, i vós que heu fet?... fent-me càrrec a mi de tots els pecats d'Israel, vertaders o calumniosos, per denigrar persones de la dreita.

A poc a poc, estimat de ses colshoris. I jo que em som de sa mort d'en Bergues? jo no més som responsable, dels meus actes i en tot cas de les malcriadeses dels meus fills, per ser menors d'edat, com vós heu sou dels vostros, per més que vos hi empenyeu i per més que escrigueu barbonades, jo no més som responsable dels meus actes, i no hi ha que dar-Ii voltes. No hi haurà cap tribunal justicier que em condemnàs per les dolenties que puguen fer els vostros germans, ni del mal que els alemanys han fet a Verdun, N'hi hi haurà cap confés que em faci càrrec a mi de que vós no aneu a missa, per sistema.

Això és sa veritat pura, i no volgueu treure ses coses fora des lloc, imputar-me càrrecs del germà proïsme, homo de Deu!

En esser aquí, ja vos veig, espaseta garrida: me direu lo de sempre, que jo som el propietari de La Veu d'Inca i pel pecat d'esser-ho som objecte de vostres investides, perquè la Veu no duu les notícies (d'escàndol) que vós publicau. Oh insigne pedant! si noltros mos haguéssem fet eco de les noves o falsedats que vos mos senyalàveu, hauríem convertit el setmanari en La Veu de la porqueria d'Inca. I això germanet, ens estaria ben lleig; la llei de Deu mos fa nosa per fer, com vos, barbonades, i vós... ¿per què no duis informació de restauració de costums, d'urbanització de la Ciutat, d'art, de literatura, de progrés, de cultura, de sociologia catòlica, de funcions d'església, de les virtuts de la gent de bé, de la caritat de les Conferèn eses de Sant Vicens de Paul, etc. etc.? Aquesta és la informació que cal a tot corresponsal ben orientat i aquesta es la missió que té La Veu d'Inca i no fer barbonades com les vostres. ¿Heu sentiu, oh periodista d'un sol tema?

Més ai! si noltros per donar gust en Es Barbó i greix en el dimoni (no volem dir que aquests noms siguin sinònims) mos haguésseu decidit a treure a rol-lo les flaqueses del germà proïsme, el primer qui n'hauria tocat ses terribles conseqüències seria estat Es Barbó i companyia. Era sa cosa més natural del món, que com a contrincant, comensàssem per veure si tenia res desigual la seva família i les famílies dels seus apuntadors, per treure en col·lecció ses misèries i flaqueses, que ell, tant cuidadosament, ha deixades dins es tinter.

Pot donar gràcies en el bon Jesús, es Barbó, que noltros, perquè anarn a missa i mos confessam, no hem escoltat els seus consells, que sinó...

Ara estic perdut; aquí es Barbabó mos xapa de mig a mig, dient-nos que noltros també hem duit notícies d'immoralitat i em fet campanya de difamació.

Això es mentida. Mai per sistema hem publicat res poc edificant. Si qualche vegada La Veu d'Inca ha aixecat la veu contra coses dolentes, es estat quant ja era més mal el callar que el parlar, per no fer-mos solidaris del mal exemple amb nostro mutisme. Es estat quan el poble protestava de qualche escàndol, i noltros no hem fet res més que recollir la protesta popular, desitjosos d'orientar als qui encara estaven desconcertats. Es estat, quan han volgut donar carta de naturalesa en nostra Ciutat en el càncer de la civilització moderna, qui per cert, ha fet

numeroses víctimes de cos i ànima. Es estat quan la murmuració era tan grossa i tan feresta la confusió de notícies, que perillava el bon nom de la virtut d'una persona angelical. I encara així, mos hem guardat prou de fer descripcions, d'entrar en detalls que porien agravar la situació.

Mai hem guardat rencor a negú ni mos ha animat l'esperit de venjança. Tot lo que hem dit, sempre mos ho ha inspirat l'amor que tenim a nostra Ciutat, que voldríem que fos la més honorada, la més culta i la més cristiana del món.

Abans d'acabar, vos hem de fer saber, Barbó insigne, que si no contestam a vostros escrits, no és perquè vos tenguem por; sabem quina talla feis; feis sa talla d'es Barbó. No vos contestam per no tenir el setmanari per polèmiques inútils que no condueixen en lloc. Vos no teniu més que un tema i un tema brut i no és bo donar a l'honestetat de nostres amics i a la innocència de nostres petits lectors el menjar verinós que vos paiu; el mateix Director des Gallet el troba indigest, segons digué a un amic nostro, com vós també a voltes haveu traslluit dins vostros escrits.

Creis-me, Barbó de la meva ànima, per amor de Déu, deixau vostro ofici de barbonejar. Que en fareu de tenir corifeus que vos adulen si de cada dia disminueix la clientel·la a vostra barberia? I no digueu que són els reaccionaris que vos decanten sa feina, que sou vós amb vostres intemperàncies i amb vostres barbonades.

M(iquel).D(uran).

COMUNICAT

Per conducte de dos subscriptors, hem rebut de mestre Llorenç Beltran, el comunicat que publicam a continuació, respectant l'ortografia (jo, per la meua part, l'he corregida lleument) i llenguatge d'aquest popular escriptor, encara que no encaixi bé dins el modo d'esser d'aquest setmanari.

Sr. D. des del Setmanari "La Veu d'Inca": Molt Sr. meu: Li suplich que en so únic fi d'aclarar conceptes, doni cabuda a ses columnes de son setmanari, a s'original que acompany; favor que espera mereixi aquest humil servidor seu.

Llorenç Beltran Salvá. (a)Barbó

Podrà esser cert, que a ses oficines Municipals no consti se m'hagi donat permís ni la tirada corresponent, com també pot ser no consti que en seu dia presentàs plano i corresponent sol·licitud; coses una i altra raríssimes tota vegada que a penes adquirit el local de referència vaig procedir de sa següent manera:

1. Acudí en so fi d'orientar-me per sa tramitació del plànol i demás requisits a l'entonces Alcalde D. Domingo Alzina, manifestant-me aquest Senyor, m'avisàs en so llavors encarregat d'obres, D. Pedro Dupuy.

Seguint ses seves instruccions, es mateix dia vaig fer lo propi; visità el Senyor Dupuy i una vegada que aquest Senyor m'enteràs detalladament des tràmits a seguir, sense demora de cap classe, estenc de puny i lletra propi una atenta sol·licitud, com també vaig traçar es corresponent plano i firmat aquest per el conegut

mestre d'obres d'aquesta Ciutat, mestre Biel Payeras i ambdós per la meua mà fas entrega de dits documents el dia següent a l'esmentat Senyor Dupuy.

Haurien transcorreguts quinze o vint dies des de tal entrega, quan el Senyor Dupuy textualment me digué: Avui en so tren de les 8 i mitja, ha de venir l'Arquitecte; procura esser en el trast de les 4 i mitja a les 5 i vendrem per arreglar lo de la tirada; consti a on pugui el conveni que antes de l'hora indicada, Arquitecte i encarregat de s'Ajuntament, inspeccionaven es local de referència i consta, també; que aquell donà a D. Pedro Dupuy ses degudes instruccions. Al dia següent (i sentint no recordar fetxes) provist de cinta mètrica, claus i banderetes vengueren los empleats del Municipi D. Miquel Arrom i el Senyor Dupuy es qui después de midada i altra, fixaren els claus que havien de servi com a guia per el tant cacareat frontis.

Varios dies después me manifestà el Senyor Dupuy podia emprendre ses obres de referència i axí vaig fer-ho.

Es tot això tan cert, que dispost estic a provar-ho a on convengui o interessi.

Dades aquestes sèries d'explicacions, supòs que los sensats i imparcials lectors de "La Veu d'Inca" reconeixeran no és tan feo el meu procedir com suposa mestre Miquel Duran i és més encara que fins i tot ell mateix reconeixerà que es nostro Ajuntament antes i molt antes d'acordar es derribo havia de procedir a instruir es corresponent expedient en so fi d'apurar responsabilitats; proposició sostinguda per el consejal D. Miquel Amengual i denegada pel Senyor Alcalde de la qual mestre Miquel Duran fa cas omís en son escrit de dissabte.

Per avui únicament m'interessa fer constar que tranquil·líssim esper des nostro Ajuntament sa recta justícia, res de favoritismes com vol suposar i tem mestre Duran.

¿No podria dar-se es cas, que dits documents arraconats i sense arxivar se trobassen per algun racó de les oficines Municipals?

Justis! i res més implora aquest humil ciutadà inquiero; procedeix es derribo, vengua una i mil vegades, però insistesc en lo manifestat; opín es de caixó s'apurin els fets i que jamai podrà esser gust fer una víctima solapadament, no donant lloc a la pròpia defensa.

Llorenç Beltran

Inca, 12-9-1917

En el mateix número i data de *La Veu d'Inca*, mestre Miquel Duran contestà al transcrit document d'"es Barbó":

COMENTARI

Per lo que correspon a nosaltres no pot dir mestre Llorenç Beltran, que no li donem lloc per defensar-se, puis, a pesar 'haver-nos atacat moltes vegades, grollerament damunt un setmanari per demostrar-li la nostra lliberalitat insertam el seu comunicat en el número, quan no hi venim obligats, i quan els senyors que el mos donaren, deixaren a nostro albridiu la publicació o no, de dit escrit.

Per lo que pertany als altres, mestre Llorenç té el camí aixermat, pot acudir als tri-

bnals, podria haver fet un recurs contra l'acord de l'Ajuntament, pot servir-se de la premsa; ningú l'hi negarà el dret de defensar-se; lo que no pot es insultar, ni infamar a ningú per molta raó que l'hi sembli tenir; mai per aquestes coses hi ha raó.

Ens crida l'atenció que amb el seu comunicat acentui el nostro nom, lo mateix que si nosaltres fossem causa de l'acort de l'Ajuntament, i no diga res contra els regidors. Vendria a lloc aquesta accentuació si hagués demostrat que no dèiem la veritat, però resulta que després de la lectura del comunicat tot queda com abans.

Vegem-ho

1er. El Comunicat no ha posat a retxa l'edifici. encara, està tirant-se dins el carrer.

2.º Tampoc el seu escrit ha tret de dins ca-seva el pou públic. Es povet, un dels més forts d'aigo de la població.

3º. No ha demostrat que presentàs documentació, com ho provaria si mostràs el pla del duplicat que se presentà a la Sala, i que se torna al interessat, sellat i firmat per l'Alcaldia.

4º. El Comunicat tampoc es estat un rebut per demostrar haver pagat els arbitris d'obres, ni el trast del carrer.

En lo únic que sembla tenir una mica d'afarrai, és que D. Pere Dupuy i D. Mique! Arrom l'hi donaren la tirada. Idò, segons es dedueix del comunicat de Mestre Llorenç, la culpa la tenen els qui l'hi donaren la tirada, que són els seus amics, Dupuy i Arrom. El Bal-le d'aleshores queda descartat quan diu que envià a l'encarregat de les obres, Sr. Dupuy. Mes si els dependents del Municipi seguiren per donar la tirada, les instruccions de l'arquitecte Sr. Aleñar, s'encarrega del mort aquest Senyor, amic i arquitecte de D. Miquel Amengual, que proposa al Consistori instrueixi un expedient per depurar responsabilitats.

I vós, Mestre Llorenç, quan vos donaven la tirada, provists de cinta, claus i banderetes, com deis, què no veieu que la vos donaven malament? ¿Que l'amor cego de vostros amics los tapava la vista?... ¿De manera que si el Balle vos hagués dit, de paraula, que porieu edificar en mig de la plaça Major, ho haguessen fet?

¿O vos pensaveu que assantar dins el carrer era lo mateix que assentar espècies calumnioses damunt Es Gallet? per altra part...casi podíeu estar orgullós i creure que tenieu llibertat per tot... vos havien deixat fer tant.... jara sou una pobre víctima!....

Al parlar nosaltres d'aquesta manera, no es que cerquem responsabilitat a ningú, ni que traguem la cara per l'Ajuntament; res tenim que agrair a la Casa comunal, com a periodistes, no mos sostén ni amb una subscripció, quan l'Ajuntament de Ciutat es abonat de la Veu. Nosaltres no tenim mes interès que les coses del poble dels nostros amors es facin en la millor perfecció i que s'acabin les bunyolades en la urbanització de la Ciutat.

Miquel Duran.

Al setmanari *Foch y Fum* núm. 32, de dia 21 de setembre de 1917, sortí una resposta molt curiosa del corresponsal a Inca, XISPA, i de la Redacció, suposadament del director-proprietari, "es Mascle Ros":

D'INCA. Mos diu es nostro corespnsal antigament Barbó y avuy XISPA DE FOCH.

Acompañ Señor Directo es setmanari local La Veu d'Inca, amb so fi de que reproduyesca es comunicat, que per sa seua publicació (de la cual li dam les gracias), vaxx enviarli per mediació de dos Seños suscriptos a dit Setmanari y un d'ells suscripto nostro, al igual que ambos molt señors meus.

El meu comunicat de referencia, va nexa de conveni amistós entre dits Seños y un servido; axó antes que no sortís a llum un altre comunicat tan veridich com es de referencia, sí be algún tant en mes desahogo que per "Foch y Fum" tenia y tench escrit. Ses circunstancias dirán.

Vorá pes mateix setmanari, lo doyut é insustansial de son comentari: agraphintli que una vegada enterat minuciosament doni publicidad á la seva opinió.

Per avuy ja ni ha. Setmana entrant anirá refutasió clara y espontánea del comentarista mestre Miquel Duran (a) lo que vosté y demes ja saben de sobra.

XISPA DE FOCH

NOTA. Diu mestre Durán comentant que podía haver fet un recurs contra l'acord de l'Ajuntament.

Un dels dois que cauen de son pés; pues encara es nostro Ajuntament después que han trascorregut tretse días, no te aprovat s'acort de referensi y mal podia jo posar tal recurs antes de serme á mi notificat.

Altre. Fent referensía á ses espesses calumnioses demunt Es Gallet, bastará dirli que de averí calumnias com suposa, quizá me hagues subsaid lo que á ell cuand sa detensió y encarselament.²

¿Recordau mestra Duran lo de sa festa de sa flor? A mi tan mal parlat (segons vos) no mi han duit. ENSUMAU POETA.

XISPA

COMENTARI

Reproduhí es dos chorizos de LA VEU D'INCA res tendria de particulá, pero per que hem de sometre es nostros lectores (vertadés mallorquins) a una lectura que ni es mateix que l'escriu la sap llegí? Perqué per publicá s'acertat comunicat; d'en Llorens Beltrán, també mos veim obligats amb s'odiós comentari d'en Miquel Duran y ¿perque s'isla de Mallorca s'ha d'enterá de que sa prensa d'Inca escriu un dialecta que no s'ha parlat may a cap lloch del Mon?

Es nostro únich comentari es: Que tothom coneix es Barbó per una persona honrada y sensata que no ha amagada may sa cara, per havé estat sempre es seu lema. SA VERITAT y coneixen també Mestre Duran com a persona tarada, perqué son moltes ses vegades que l'han rossegat y como el culpable es mudo no ha denunciat may ningú.

2 Vid. "Problemes de Miquel Duran i Saurina per un escrit al setmanari CA NOSTRA. Juny 1914." Jornades d'Estudis Locals número 8, de l'any 2007.

*Y si en Duran es un tel
cap aquí trajírauló
y podren amich Barbó
amb calent ferlí es repèl.*

SA DIRECCIÓ

7. EL "BARBÓ", CRONISTA DEL FUTBOL INQUER EN ELS SEUS INICIS

El setmanari *Foch y Fum* núm. 216, de dia 16 de febrer de l'any 1923, porta la primera crònica de mestre Llorenç, que és com se segueix:

Avuy a grandes rasgos vos hablaré des joch del día FOOT BALL o TIRÁ COSSES.

Los equipos F.C. Inquense, Can Simó, y F.C. La Constancia, en es camp des primé luxaven avuy (dijous jardé) per desempate en que se colocaren en s'encuentro anterior.

Viu interes havia despert dit encuentro y per tal motiu una avalanxa d'espectados lo presensiaven.

Falto de coneixements reglamentaris en tal clase d'espectacles, deixaré para los inteligentes sa tarea des relato minucios, detallant única y exclusivament lo más saliente de la jornada y es resultat final.

Aplaudidísim es primer GOL de la tarde degut a una admirable preparació y conseguit pes novel jugado extrem dret des TEAM: F. C. La Constancia, Gabriel Cantalops en rapidísim XOT.

Altre GOL traspasa sa porteria, des PORTERET, obra den Llorens Pons el cual també perteneix al mateix TEAM y axí llegó el resultado final dos a cero.

Comentaris. Los inteligentes, dexant que es molt notada sa superioridad de los vencedores a simple vista, se fan elogis des conjunt y amb especial mención des GUARDAMETA o PORTÉ en Miquel Ferrer, BORRISON.

La Constancia esta de enhorabona y los salons de sa mateixa después de terminat s'encuentro, semblaven un hormiguero VIVAS y URRAS a granel. BARBO

Dia 23 de març del mateix 1923 el setmanari porta la segona crònica esportiva:

Futbol a Inca

Avuy día 18-5-25 som visitats per s'equipo "Pont d'Inqué-Club Mallorca U. P." cuyo equipo miderá las sevas forsas en so F.C. Inquense" Can Simó.

Donat prinsipí, sa portería Club amenada continuament y seguit d'un CORNE sen- sa consecuencias, el seu porter actiu y afortunat.

Cambio de peligro, los Pontdinqués se apoderan del BALÓN y facilísimament apuntan es primer GOL de la tarde. Murmullos y exclamasió unánime, en BENET DORMIA, menos postín y mes vivó. Continua el juego, domini de los Inqueros però res mes, el GOL no llega, los Pontdinqués apretan y porta amenasada, segon GOL y llega el descanso sensa mes innovacions, 2 a 0.

Segona tanda y llega el deseado GOL del F.C. sembla que resentits aprietan de firme y después de inutilisat un y sufrít percance un altre (Xaripas de l'ofici) es conseguit el empate, d'un a altre de los GOLS han mediat 6 minuts. Forses equilibrades y hasta otra. BARBO.

Tercera crònica de Llorenç Beltran al Foch y Fum número 223, de 6 d'abril de 1923:

FUTBOL A INCA

Diumenje, Iberia de Binisalem y F. C. Inquense.

Partit presenciat per numerosa concurrencia cuyo resultat va ser Binisalem 3 GOLS, Inca 2.

Opinió de los tecnicos, forsas equilibradas, actividat y desitjos de triunfar por ambas partes.

Opinió propi. Que los tims de referensi podeu jugar plegats y triunfará el qui tenga el santo de cara.

Deficiencias de abandonar el seu puesto uns y altres y de portés, es Binisalamé afor-tunat y en BONET en so mateix POSTÍN y posturetas, quan para el BALÓN. A EMMENDARSE TOCAN!

Dilluns, Alfonso XIII y F.C. La Constansia (una mascladisa).

Es camp de bote en bote y per primera vegada a Inca, una línea de asientos para los paganos, lo cual resulta de bon efecta y positius resultats.

Altra innovasió: es botiquin de sa CREU ROTJA y una comisió, per cas de necesidat, ausiliá el qui lo necesiti lo cual celebrarem no venga es cas,

Sa primera part, trascorregué sensa insidents ja que ni un ni altre conseguirán apuntarse el deseado GOL; sa portería Inquera amenasada, XUTS temibles de los ALFONSINOS y paradas magistrals des posulá FERRÁ que son aplaudidas salvan sa situació de los inqueros.

Llegó el descanso y reanudat es joch se nota mes encara sa superioridat; admirables preparacions aconseguixen al fin es GOL de la tarde.

En Cerda, com sempre fet un coloso, en una serie de jugadetes qui semblaven a nostros noveles jugadors y aplausos de sa numerosa concurrenci.

Algo. Segurament tendrán en compte i aprendan de los visitants otros TEAMS FUTBOLISTICOS.

Tenrminat s'encuentro foren obsequiats por los vencidos a un TE DANZANT a on assistirem numerosa concurrenci ni es de esperar que los Palmesanos grato recuerdo de la seva vinguda

A simple vista se nota el seu agraiment al ser obsequiats amb un precios BOUQUET de FLORS y mes encara DANSANT al compas de s'orquestra fins al moment de despedida. Barbó.

8. MESTRE LLORENÇ BELTRAN, COMENTARISTA DE CURSES DE BRAUS

A més de les cròniques de futbol inquer, "es Barbó" era, diuen, molt torero i afeccionat a les curses de braus, als toros. Per comprovar-ho, val la pena llegir acuradament dues cròniques: una que surt al *Foch y Fum* número 183, de 30 de juny de 1922, i una altra que es va celebrar durant les festes patronals dels sants Abdon i Senén del citat any de 1922.

1ª.- Tauromàquia inquera.

Becerrada de diumenge.

Matadós: Salao y Tenorio.

Picadós: Toni Pomar, Bomberito, el cual semblava sustituir a los anunciats en cartel, Zurito, Badión y Pelotas.

Peons: Bohemio, Severo, Flaco, Frescales (aquest desconegut d'es public inquiero) y segons las sevas manifestacions, va debutar a Barcelona, Bailarín y Oscurito, coneguts d'es nostro public com los tres primés.

Bous: De Son Sant Martí y ganado ben presentat, algun tant diminuto y segons frase de nostros tauromacos (axo son cabras).

Anem al grano. Son les 4 y mitja d'es dia 25 de juny de 1922, hora prefijada, y despues d'es ritual pañueleo de sa Presidenci, entre los acordes musicals y OLÉS d'es public, aparecen las cuadrillas.

Un 3º de entrada sobra y una 5ª part de sol.

Presidencia: El popular joven José Ferrer (a) BASTÉ.

El primero de la tarde es rebut pes populá aficionat loquero Jaume Beltran, Salao, rodillas al suelo per el bicho no acomete, luego s'adorna en varios farols que se aplauden, despues los piqueros y revolcóns. Los de tanda Bohemio y Severo adornan es bicho cumpliendo como buenos y es maestro coloca un par natural que s'aplaudex. Ve la suerte suprema y despues de una preparació acalorada, pases de marca acreditada entre y rueda el bicho sense necesidad de enterradores. A petición del soberano públic se li concedeix la oreja. El seu segon (tercé de la tarde) el saluda y reb de rodillas, luego veronicas afaroladas y es public se entusiasma.

En banderillas, aceptables el Maestro, Bohemio y Severo y en la suprema pinxa dues vegades, forada altres dues y mata a a 5ª despues de un revolcón sense consecuencias.

El Tenorio, Francesc Ramis, també inquiero. El seu primé (segon de la tarde) surt en molts de peus, intenta pararló, y en balde, al fin varios capotosos lo milló posible y picas que se protestan, en banderillas el Maestro coloca dos pares cumplidos, (Bailarín també se luce, aplauso general) y ve la suprema suerte, despues de vistosos pases entre con arrojo y valentia y hasta losgavilanes fenece sense necesidad de puntilla, a peticio unanime se li concedeixan oreja, rabo y casi pelotas...

Com a final de festa es mes brau de la tarde, revolcones a granel, el maestro ofereix un par a n'es populá MARINO CHARLOT y bnderillean ambos, y despues los de tanda en TOSTAO se luce y en FLACO ni fa ni fa; suenan los clarines y en Tenorio torea de cerca entra y señala una estocada que cuidan de arrencarla (algo atravesada) entra de nou u rueda el bixo. Es sacado en hombros.

Es public surt satisfet y hasta otra.

Barbó

2ª.- Taurófilas d'Inca

SA CORRIDA DE DIUMENGE

Barajas, Gitanillo y Morenito

6 de Villagodí.

Entrada colosal.

Presidenci a cargo d'es concejal lliberal don Juan Truyol asesorat pes populá aficionat palmesano y periodista diurno de laboriosidad nocturna señó Alomar. |

En BARAJAS amb el seu primé, bons lances, los piqueros ni fa ni fu, en banderilles se cumple nada más, ve la suerte suprema es bitxo difícil lo pasa como se puede siempre de cerca entra como se debe y dobla de media en su sitio, aplausos y vuelta al ruedo.

Surt el 4º en picas res notable, banderillea Barajas malamentísim y peons cumplen com a bons, suena el clarín, pases a salir del paso un_galletazo y,rueda sin puntilla. Divesidad de pares.

En GITANILLO amb el seu 1º (segon de la tarde) se luce con lances afarolats, una puya buena. Gitanillo al quite otra super y Morenito colea luciéndose, en banderillas los de tanda cumplen; llega la suprema y se ven pases de ley dobla un pinchazo y una algo atravesada.

El 5º y una vegada mes acreditada sa frase no hay 5º malo; bravura, poder y nobleza voluntarioso en puyas; el maestro se luce, en banderillas cumplen los de tanda, cambio de suerte y lo pasa algo embarullat, un pinxazo una en su sitio y descabella al primero aplausos de ley.

En MORENITO amb el 3º se luce moliniteando pren ses picas reglamentaris y un penco para el arrastre; en banderillas dos y mitj pares del maestro, es dos ultims

bons, cambio de suerte, pases de rodillas afarolats mitja en su sitio y serie casi interminable de intents de descabello, al fin dobla.

6º y último poderós, noble y brau, el de la tarde se arrima y tumba a granel, banderillea el maestro al quiebro los pares de la tarde la suerte suprema y después de vistosos y arriesgats pases mata a la primera y de primera. (Ovación).

ES TAUROMAKO Barbó

9. LLOANCES AL BARBÓ

Llorenç Beltran Salvà tenia infinitat d'admiradors. Fins i tot, si aquests sabien que el "Barbó" no assistiria al Ple, no hi anaven. Una dotzena d'aquests admiradors escrigueren una carta oberta al Sr. Director del *Foch y Fum* i li digueren:

VIVA es Barbó!

Sr. Director d'es popular setmanari "Foch y Fum".

Molt Sr. nostro: Temps fa que admiram sa generositat d'es nostro conciudadà es Barbó INQUERO.

Sabem noltros, que degut a n'es Barbó, es poble pagano se preocupa en veure com tractan d'administrar el fondo comú es nostros administradors, assistint a presència setmanalment ses sessions d'es nostro Ajuntament.

Sabem també noltros, que degut a sa protesta d'es poble iniciada pes mateix Barbó, deixà es nostro Ajuntament sense efecte s'acuerdo d'ASSESSINAR sa plassa d'es bestia emplantant en es seu Centro Sa Cortera cuya construcció en es pareixer va per bon camí, i té traces de que siga un fet a cert solar bastant cèntric i cedit en es nostro Ajuntament, gratis.

Son tantes ses coses que sabem, totes elles degudes a sa intervenció des Barbó!

Per totes elles es per lo que avui a vostè Sr. Director acudim, suplicant-li alenti es mentat Barbó i sàpiga que a n'es seu costat está tota, pero tota, sa part sana inquera, se que clar i llampant clama: VIVA es Barbó INQUERO!

Gràcies anticipades i mani feines en es seus fidels amics i admiradors "Foch y Fum" EROS. A.R. M.V. J.F. F.F. LL.J P.J. M.A. C.D. R.R.B. A. A. P. S. D. A. Segueixen ses firmes.

Un comentari

Des de fa molt de temps es Barbó Inquero va demostrant que es un incansable batallador, que diu sa veritat (La setmana anterior el Barbó havia denunciat damunt el "Foch y Fum" el fet que alguns veïnats del carrer Comerç havien entrat el seu soterrani davall el carrer uns dos metres) i no amaga sa cara; per lo mateix es que donam cabuda a ses anteriors retxes, sense demanar-li permís, ja que estam segurs que si l'hi ho demanam no mos ho comportarà per lo modesta que es sa seua persona, pero sa tracta d'un riesgo de Justicia i per fer justícia, noltros no demanam permís a ningú.

"Foch y Fum"

10. COLOFÓ. UNA ALTRA CARA DE LA TRÀGICA HISTÒRIA

Passats només deu anys després de la seva mort, la ciutat d'Inca s'havia transformat radicalment. Per la força militar i dictatorial, s'imposà una nova manera de fer política, periodisme, crítica, etc. Es veu clarament aquest canvi polític i cultural quan llegim la crònica periodística de la visita del dictador Franco a Inca l'any 1947. Per la seva transcendència i valor documental, transcriurem íntegrament la crònica del diari *BALEARES* núm. 2.336, de divendres, 16 de maig de 1947, pàgina 5:

INCA FUE RESUMEN Y COMPENDIO DEL JÚBILO EXPRESADO ANTE LA VISITA DEL CAUDILLO, POR LOS PUEBLOS ISLEÑOS. A través de la tierra mallorquina.

Camino de Inca, en cuya ciudad vamos a asistir a otra de las apasionantes etapas de la estancia del Caudillo en nuestra tierra, una lluvia fina, penetrante y muy tupida pone un celaje maravilloso a nuestro campo. Hay un momento –digámoslo con el corazón en la mano– en que uno prendado de la belleza del paisaje y de ese escalonado entusiasmo que, de vez en vez, pone jalones de gloria sobre la carretera con esos grupos de payeses que esperan el paso del Caudillo, se llega, digo, hasta bendecir esta lluvia que hace más digna de agradecer esa espera esperanzada.

Marratxí, el primer pueblo que cruzamos tras los aledaños del Pont d'Inca -con doble hilera de gente-, ha levantado su arco triunfal, el primero de la serie de los que iremos cruzando hasta Inca. En Montuiri (Seria Santa Maria?) y en Consell volvemos a cruzarnos con espléndidos arcos que, al pasar nuestro coche, dan un liviano cobijo a los privilegiados que, de entre los centenares que esperan el paso de Franco, tienen de techado estas enramadas y graciosos adornos. En Consell, precisamente, hay un detalle muy simpático y es éste el que toda la carretera, hasta la salida del pueblo, ha sido adornada sencillamente y exquisitamente con muchos tiestos de geranios.

Con un verde muy tamizado por la lluvia, perdido en el fondo un barrunto de montañas difuminadas, sigue el coche su marcha y atrás queda Binisalem, con su arco también y todo el pueblo en la calle, bajo una sinfonía de paraguas, pues la lluvia fina se ha transformado ya en un aguacero imponente. Y he aquí una grata sorpresa. Los llosetenses, apartada su villa más de tres kilómetros de la carretera general, han "trasladado" el corazón del pueblo a aquélla, y sus gentes, con su entusiasmo, su alegría con sus mujeres portadoras de frescas flores, aquí están, en la carretera, aguantando el chaparrón a pie firme y haciendo guardia a su arco, en el que saludan al Caudillo. Nuestro coche cruza veloz, pero algo se nos quedó prendado en la vista y hasta muy adelante llevamos grabada una imagen tierna, la de unas monjitas, empapadas sus ropas, muy sonrientes, en compañía de unas chiquillas y todas ellas con las manos llenas de rosas.

Llegamos a Inca, compendio y resumen de cuanto hasta aquí hemos ido viendo y oyendo en nuestra ruta.

ENTUSIASMO EN INCA

Cae sobre la ciudad, empavesada toda ella y con todos sus habitantes en la calle, una lluvia torrencial. Y dan ganas de quitarse la gabardina, que suena y sabe a prenda de retaguardia en un frente de entusiasmo como éste, en un lugar donde todo el mundo, grandes y chicos, sonrían bajo la lluvia y sobre el fango de muchas de estas calles, algunas de reciente construcción y convertidas en barrizales. Las primeras autoridades esperan en el primer arco y, en la multitud que se agolpa en la entrada a la ciudad, hay pequeños ramalazos de emoción cada vez que se divisa un coche. Hay una sirena, ¿hasta qué punto no fue la emoción la que también hizo dispararla antes de tiempo, que suena con persistencia y no en balde...?

A los pocos minutos, falta un cuarto para las seis, explota un grito que, como un eco imponente, se repite por los alrededores, en calles y plazas: ¡Es Franco! ¡Es Franco!. El coche de S. E. precedido de los motoristas, se acerca. La lluvia sigue arreciando, pero ya poco importa... Los gritos son ensordecedores y las autoridades locales se abren paso para dar la bienvenida, en nombre de la ciudad, al Generalísimo.

Rinde honores a S.E. una compañía del batallón de Infantería.

Seguidamente S. E. se traslada al grupo de Viviendas protegidas “José Antonio”. Le acompañan el Capitán General, los Ministros, el Gobernador Civil, el Alcalde de Palma, el Alcalde de Inca y otras autoridades. Las viviendas, de líneas muy airo-sas, constituyen un grupo de 35 que, con todo derecho, es una obra de la que puede estar orgullosa la Obra Sindical del Hogar.

Un arco al comienzo de la calle y una tribuna frente a ellas completan el adorno natural del grupo. Y a la multitud que ya esperaba aquí reunida se une la que llega del interior de la ciudad que trae ya la buena nueva de la llegada del Caudillo. Otra explosión de entusiasmo estalla al llegar el coche de S.E. y al ver la gente que el Caudillo baja del coche y a pie, se dirige a la tribuna. En ella, junto al Jefe del Estado y su séquito, se sitúan el Alcalde de Inca don Juan Jaume Nadal, los gestores, el Teniente Coronel Sampol y el Delegado Provincial de Sindicatos y Procurador en Cortes señor Rotger, en compañía de jerarquías de la Obra Sindical.

Se procede a la bendición del grupo que hace el Obispo Coadjutor de Mallorca Dr. Hervás. Inmediatamente S.E. va entregando, entre una salva constante de aplausos y gritos de ¡Franco, Franco, Franco! los títulos y las llaves a los beneficiarios de las viviendas. Todos y cada uno de los que se acercan al Caudillo, algunos con lágrimas en los ojos, expresan una incontenible emoción que se traduce en saludos llenos de sinceridad y espontaneidad al Caudillo. Este, sonriente, va estrechando la mano a cada uno de ellos. Tras la entrega, y en medio de un gran silencio, mientras un sol tímido y agonizante apunta y reconforta y vence en parte a la lluvia que finalmente cesa, el Caudillo pronuncia unas palabras vibrantes, cordialísimas, que la multitud interrumpe con aplausos.

Tras ellas, un grupo de muchachas ataviadas con trajes típicos se acercan al Caudillo para ofrecerle el homenaje de unas flores que S.E. acoge con sonrisas y admirando muy complacido la gracia de las muchachas. Y, por último, S.E. visita varias viviendas y sube al coche, mientras cae sobre él una lluvia de flores que manos femeninas echan a volar.

En Inca, el grupo de Artes Gráficas obsequió al Caudillo con un álbum con muestras de espléndidos trabajos tipográficos realizados en la ciudad, y el Gremio de zapateros con tres pares para él, su esposa e hija, de artesanía, espléndidas realizaciones de una de las más florecientes industrias de la localidad.

11. CONCLUSIONS I AGRAÏMENT

Aquesta segona part de la tragèdia del mestre barber Llorenç Beltran Salvà, "es Barbó", ens dona més coneixements de la seva vida, en certs moments, tràgica. La seva col·laboració al setmanari *Foch y Fum* li confereix un respecte per aquella Inca en què els obrers i gent pobra era oprimida encara més, per la seva opinió escrita al citat setmanari.

Els poders polítics, militars i religiosos el veien com un dimoni. Vet aquí aquesta lluita aferrissada entre angelets i dimonions. Els angelets, com sempre, tornen a enviar els dimonions, encara que aquests siguin "boiets", a l'infern. Les bales llevaren la vida al "Barbó", però no han acabat amb la vida de recordances, alegries, plors i dolors del mestre barber Llorenç.

La gran ironia del "Barbó" queda reflectida en el seu darrer testament dictat a la presó d'Inca, hores abans de ser mort per afusellament. En aquells moments històrics, els poders no acceptaven ni la crítica ni un altre pensament que no fos el seu. Tota una lliçó!

"Es Barbó" fou un cronista dels primers partits de futbol, quan a Inca hi havia el FC Inquense i el FC La Constància. Els seus comentaris van ser molt curiosos. Igualment fou un cronista de les curses de braus que es feien en aquells anys a Inca.

Mestre Llorenç Beltran mereix un altre treball que doni a conèixer la seva extensa i intensa col·laboració al *Foch y Fum*, que va des de l'any 1917 fins al juliol de 1936. El director del citat setmanari Jordi Martí Rosselló, "ES MAS-CLE ROS", el considerava un bon col·laborador i amic.

També voldria expressar un agraïment al Sr. Guillem Alomar Borràs, nascut a Inca l'any 1958, fill de Llorenç Alomar i de Maria Borràs, encara viva. El seu pare era de Can Cortí, nascut i criat al carrer de Can Valella, al cafè o taverna del mateix nom. Va regalar-me una fotocòpia del testament de mestre Llorenç Beltran Salvà i fotos d'ell i de l'esposa, Apol·lònia Maria Alomar Ramis. Un covo ple de sentides gràcies.

Figura 1. Retrat de Llorenç Beltran (imatge conservada per la família).

MIQUEL DURAN I SAURINA

Figura 2. Retrat de Miquel Duran.

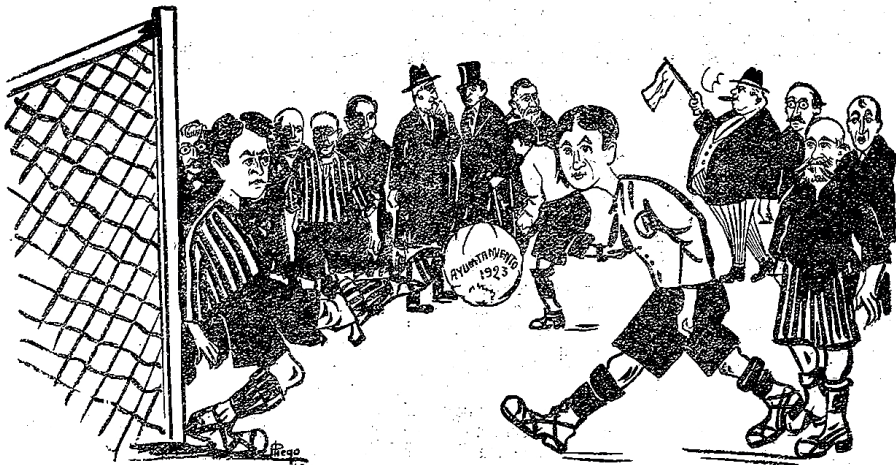

Figura 3. Caricatura d'un partit de futbol publicada a *Foch y Fum*.

Figura 4. Capçalera de *La Veu d'Inca*.

Figura 5. Capçalera de *Foch y Fum*.

Figura 6. Caricatura de la barberia de Llorenç Beltran publicada a *Foch y Fum*.

TALLERS D'EMPODERAMENT PER A DONES IMMIGRANTS D'ORIGEN MARROQUÍ

Aina Maria Pieras Lopez

Graduada en Psicologia i Màster en Polítiques d'Igualtat i Prevenció de la Violència de Gènere.
ainamariapl@gmail.com

Paraules clau: dones immigrants, socialització diferencial, tallers, empoderament, Inca.

Resum. *La ciutat d'Inca des de principis del segle XXI ha rebut una gran quantitat de població immigrant, sobretot provinent del Marroc. Les dones d'aquest grup pateixen un aïllament i una vulnerabilitat considerables. A més a més, la societat de la qual formen part té uns estereotips de gènere molt arrelats. Per això, es considera oportú realitzar una intervenció amb aquestes dones. L'objectiu principal és aconseguir el seu empoderament mitjançant la impartició d'uns tallers. Aquesta actuació pretén que les participants puguin identificar els seus desitjos i necessitats pròpies, així com treballar habilitats com l'assertivitat, la resolució de problemes i l'autonomia.*

Keywords: immigrant women, differential socialisation, workshops, empowerment, Inca.

Abstract. *Since the beginning of the 21st century, the city of Inca has received many immigrants, mainly from Morocco. The women in this group suffer considerable isolation and vulnerability, and they live in a society that has very strong gender stereotypes. For this reason, it is considered opportune to intervene with these women. The main objective is to achieve their empowerment through workshops. This action aims to enable participants to identify their own desires and needs, as well as to work on skills such as assertiveness, problem solving and autonomy.*

1. INTRODUCCIÓ

En l'actualitat milions de persones al voltant del món migren per buscar una vida millor. Les dones, que formen part de la meitat d'aquestes persones que decideixen començar un procés de migració, són invisibilitzades, ja que no existeixen mesures de protecció per a elles i són vistes com a víctimes d'una societat patriarcal i masclista en la qual no poden tenir poder de decisió (ONU Mujeres, s.f.).

Tant Espanya com les Illes Balears i la ciutat d'Inca, des dels anys noranta han rebut a una quantitat de població immigrant important. Aquesta població és vista com una variable a tenir en compte en aspectes socioeconòmics de l'Estat. En aquesta època les dones marroquines començaren a emigrar cap a l'Estat espanyol amb les seves famílies i marits, essent la primera vegada que elles sortien del seu país al mateix temps que ells, sense haver d'esperar que els homes s'instal·lassin al país que els rebia (Vitale, 2000). Per tant, a partir de la dècada dels noranta la migració ja no és cosa només d'homes, sinó que les dones del Marroc comencen a formar part d'aquest procés sigui en solitari o amb les seves famílies (Morcillo-Martínez, 2022).

Fins i tot essent una part indispensable del procés de migració, les dones marroquines han estat subestimades pel seu paper en els processos migratoris, les seves contribucions per a l'estat de benestar familiar han estat invisibilitzades i desprestigiades per la societat (Pérez, 2008), i pateixen un racisme estructural per part d'aquesta. Per això, en el cas de les dones es diu que pateixen una doble discriminació, per ser immigrant i per ser dona.

Els inconvenients que pateixen aquestes dones tant per part del seu país d'origen com pel país que el rep tenen un gran pes que perjudica directament la seva persona.

En primer lloc, com explica Harrami (2005), la major part de les dones immigrants del Marroc tenen una vida centrada en el rol de cuidadora dels seus fills i de la llar. Per altra banda, entre aquesta població hi ha una xifra molt elevada de famílies nombroses, per la qual cosa la seva cura recau en elles i fa que es posposi la seva inserció i activitat laboral. Aquesta entrada al mercat laboral també està condicionada pels pocs estudis que tenen, ja que no en tenen de primaris i algunes són analfabetes en el seu propi idioma. Seguidament, és important esmentar el desconeixement que tenen sobre el país que les rep i el poc control de l'idioma (Güell Torrent, Arrasate Hierro-Olavarria i Solé Arraràs, 2020). Moltes dones viuen pràcticament aïllades sense sortir de les seves cases, ja que són els seus marits els que treballen i fan la

compra. Així mateix, estan exposades a una discriminació per estereotips i prejudicis relacionats amb la seva religió, cultura i costums (Zine, 2006). A totes aquestes dificultats fa falta afegir una pobra xarxa de suport, sense familiars i amics que les puguin ajudar (Rodríguez Valladolid, 2014).

Aquest estudi se centrarà en el municipi d'Inca. Segons les dades proporcionades per l'Ajuntament d'Inca, l'any 2023 hi ha 599 dones immigrants, de 18 o més anys, procedents del Marroc. En aquesta ciutat del centre de Mallorca, les dones marroquines tenen un recurs disponible per part de l'Ajuntament d'Inca a Espai de Dones. Duen a terme diverses activitats relacionades amb la seva educació i aprenentatge de l'idioma, encara que la falta de professionals i de temps fa que no es puguin treballar aspectes tan fonamentals com l'empoderament de la dona.

Per tant, és un grup amb una singular vulnerabilitat que s'enfronta a unes desigualtats degudes a les particularitats de la seva religió, cultura i gènere, que les exclouen socialment. Així mateix, hi ha una escassa participació d'aquestes dones en procediments, canvis i drets socials que formen part de la integració social, com és l'accés a la sanitat, la justícia, l'educació, etc. (Instituto de la Mujer, 2022). Les treballadores del centre Espai de Dones manifesten que el fet que les dones puguin prendre decisions sobre la seva vida provocarà que en el futur puguin dedicar més temps a la seva educació i inserció laboral. Si aquestes dones s'integren socialment, poden participar de manera activa en els recursos que existeixen en el seu entorn i satisfer les seves necessitats, i en conseqüència, aconseguir empoderar-se (Morcillo-Martínez, 2022).

Després d'haver recaptat informació de les professionals d'Espai de Dones que treballen amb les dones immigrants d'origen marroquí d'Inca i davant la problemàtica que estan sofrint actualment, es fa la present proposta per pal·liar els inconvenients que causa aquest problema. Per tant, es proposa el següent objectiu: empoderar dones immigrants d'origen marroquí residents en el municipi d'Inca.

D'aquest objectiu general es deriven quatre objectius específics que són: ajudar a identificar les necessitats i els desitjos propis de les participants, ampliar les habilitats de resolució de problemes, fomentar habilitats d'assertivitat i desenvolupar l'autonomia general.

2. MARC CONCEPTUAL

2.1. La perspectiva de gènere

En totes les societats del món es troba vigent el sistema de dominació i subordinació dels homes sobre les dones anomenat patriarcat (Mendieta i Núñez, 2010). En aquest sistema, es duu a terme una discriminació i diferència en les dones mitjançant normes i estereotips de caràcter sexista (Instituto de la Mujer, 2004) que tenen el seu origen en la superioritat masculina i l'androcentrisme (Gil, 2019). El patriarcat ha existit des de temps arcaics i ha anat evolucionant fins als nostres dies, i és el punt de referència per entendre com s'organitza el món (Rosso, 2016).

Són molts els esforços i anys de lluita per acabar amb aquest sistema d'opressió i poder estar més prop de la igualtat entre dones i homes. Durant la Quarta Conferència Mundial sobre la Dona el 1995, es va incorporar el concepte de perspectiva de gènere, fonamental per aconseguir els compromisos relacionats amb la igualtat de gènere (ONU Mujeres, s.f.). Segons Gamba (2008), la perspectiva de gènere reconeix les relacions de poder que hi ha entre els gèneres i com generalment són beneficioses per als homes i discriminen les dones. Així mateix, aquestes relacions són un constructe social que influeix en la constitució de les persones i a la vegada correlacionen amb altres relacions socials com poden ser l'ètnia, la classe social, l'edat, les creences religioses i les preferències sexuals (Gamba, 2008).

La perspectiva de gènere s'incorpora en els estudis, polítiques i normes per posar en dubte els estereotips i elaborar propostes que tinguin en compte els punts de vista i les experiències de totes les persones (UNICEF, 2017). Així doncs, es necessita una perspectiva de gènere per comprendre i posar en context la informació que es crea i divulga, ja que pot ajudar a transformar la societat patriarcal perquè sigui més igualitària i equitativa (UNICEF, 2017).

2.2. Socialització diferencial

És de gran importància definir el sistema sexe-gènere per poder entendre els fonaments del patriarcat i la necessitat d'incorporar la perspectiva de gènere en aquest projecte. El dit concepte es basa en la idea que pel fet de néixer amb un sexe determinat (dona/home) se'ns assigna un gènere (femení/masculí) (Aguilar, 2008). Definit per ONU MUJERES (1997), el gènere és una construcció social que engloba unes conductes, rols, característiques i comportaments que es permeten, valoren i consideren adequades per al gènere masculí i femení. Aquests atributs pateixen variacions depenent de

l'època o la societat en la qual ens trobam i és construït socialment, après i reforçat mitjançant la socialització diferencial (ONU Mujeres, 1997). Segons la Teoria de la socialització diferencial de Walker i Barton (1983), les persones tendran identitats diferents depenent de l'assignació del seu gènere, que els conduirà a diferents conductes, pensaments, actituds, normes i estereotips dins d'àmbits socials i culturals. Aquest procés es duu a terme mitjançant la divisió d'espais o ambients depenent del gènere, essent l'home el qui forma part de l'espai públic i l'encarregat de proveir riquesa a la família, i en canvi, la dona està relegada a l'àmbit privat, la llar i cuidar de les filles i els fills (Monreal Gimeno, Cárdenas Rodríguez i Martínez Ferrer, 2019). Aquesta visió del gènere binari va construint models normatius de gènere que dicten com hem de comportar-nos en totes les esferes de la nostra vida i construeixen la nostra identitat (Santoro *et al.*, 2018).

Així doncs, aquesta diferència en la socialització ha fet que les dones adquireixin una forma de comportament basat en la submissió i l'obediència, perquè són característiques "típiques" dels mandats de gènere tradicionals presents en la seva societat (Monreal-Gimeno i Terrón-Caro, 2015). Si s'encaixa en el rol de dona esperat, no hi ha representació de les dones en l'espai públic i no tenen un accés i control dels recursos igualitari (Astelarra, 2004). Canviar aquest paradigma és un procés complicat i lent, perquè les dones viuen immerses en uns constructes socials que reproduïxen relacions purament patriarcals i desiguals entre les persones des del moment del seu naixement (García Arteaga, Coria i Reyes, 2022). Com menciona García Arteaga *et al.* (2022), circumstàncies com els salaris baixos, les tasques domèstiques que són d'obligat compliment, la privació d'educació, salut i d'accés a la terra allunyen les dones de tenir control sobre les seves pròpies vides. Per tant, s'ha de produir un canvi en la identitat i en com perceben el món i a elles mateixes, en el qual es transformarà un sistema aparentment irrompible i que no havia estat mai qüestionat.

Quan parlem de la desigualtat de la dona en els diferents espais, cal tenir en compte que no totes les dones pateixen el mateix nivell de sotmetiment i discriminació. El concepte d'interseccionalitat, exposat per Crenshaw (1991), explica com la manifestació de diferents variables intensifiquen la vulnerabilitat de les dones. Així doncs, variables com l'ètnia, la classe social, la religió i/o la ubicació geogràfica, entre altres, afecten la situació de vulnerabilitat de les dones (García-Yeste, Gairal y Ríos 2017). Si traspassem aquest concepte a la vida real, n'hi ha que viuen de primera mà l'opressió des de diferents punts, com és el cas de les dones immigrants. La seva vulnerabilitat comença per les raons que les porten a fer el pas d'emigrar a un altre país, ja que poden fer-ho per fugir de la

violència, per falta de recursos o perquè una altra persona ha decidit per elles (Monreal Gimeno, Cárdenas Rodríguez i Martínez Ferrer 2019). Així mateix, l'aïllament, el procés d'adaptació a un nou país, estar lluny de la seva xarxa de suport, els prejudicis de la societat o estar en una situació d'irregularitat són factors que fan que la dona es trobi en una posició més vulnerable (Martín, 1999). Aquestes dones que decideixen deixar el seu lloc de naixement són ignorades i no han estat degudament ateses i protegides durant dècades en molts països, inclòs Espanya (Expósito, 2012). La condició de les dones immigrants, així com ho exposa Expósito (2012), ha de ser reconeguda i s'ha d'atendre i entendre les seves necessitats i propòsits, abandonant la visió racista i classista, i abordant la igualtat d'oportunitats entre dones i homes.

2.3. Immigració

La immigració a Espanya i també a Inca té una gran importància a nivell demogràfic. La població procedent d'altres països ha anat augmentant de manera significativa des de principis del segle XXI (Petrus Bey i Estrany Bertos, 2014). A l'Estat espanyol hi ha una gran varietat de població de diferents zones geogràfiques, encara que la comunitat marroquina ha estat de les més antigues a emigrar cap a Espanya per factors polítics i econòmics. L'any 2022, segons dades procedents de l'Institut Nacional d'Estadística (INE) (2022), a Espanya viuen 770.610 persones procedents del Marroc, i concretament a Balears viuen un total de 29.489 persones del Marroc (IBESTAT, 2022).

Se sap que a Balears, durant els últims deu anys, el nombre de dones marroquines és de 12.543 (IBESTAT, 2022) i a Inca, segons les dades proporcionades per l'Ajuntament, l'any 2023 hi ha un total de 599 dones majors de 18 anys que procedeixen d'aquest país.

És important entendre que les dones marroquines viuen en una societat en la qual els rols de gènere són molt estrictes i estan molt ben definits (Casique, 2007). Com explica Harrami (2005), els homes són els que tenen la capacitat de decisió, ja siguin els pares de la família o el marit, si la dona està casada. És l'home qui té la responsabilitat de gestionar la família i la part econòmica, mentre que elles seran el membre de la família que es troba en la part més baixa i tenen la funció de cuidar de la casa i els fills (Harrami, 2005).

Quan les dones del Marroc arriben a Inca, es troben amb una sèrie d'inconvenients i dificultats que les fan molt més vulnerables, cosa que no ajuda al seu procés d'assentament a la ciutat. Segons Martínez i Tuts, (s.f.) (com se

cita a Batle Mayrata, 2016) es poden resumir en: (1) inseguretats i indefensió jurídica, (2) discriminació múltiple, (3) obstacles en el sistema educatiu/sanitari, (4) falta d'adaptació de les institucions i de la població a les diferències culturals de la població que emigra, (5) rebuig de la societat de valors que no entén, ni coneix, (6) falta de polítiques d'acollida, (7) descoïneixement dels idiomes de l'Estat, (8) situacions de dol i ruptura emocional amb el país de procedència.

2.4. Empoderament de la dona

Les dones poden qüestionar i transformar les situacions que perpetuen aquest sistema de discriminació contra elles si prenen consciència del seu poder tant individual com col·lectiu (Instituto de la Mujer, 2004). Aquest procés és anomenat empoderament de la dona i es va parlar d'ell per primera vegada en la Conferència Mundial de Pequín al 1995, es defineix com un desafiament a la ideologia patriarcal i la transformació de les estructures i institucions que continuen perpetuant el sistema de discriminació de la dona. Es refereix a la capacitació de les dones perquè puguin aconseguir el control sobre les seves vides i accés a la informació i recursos (intel·lectuals i materials) (Batliwala, 1997). Les dones, durant molt de temps, no han tengut poder per prendre decisions sobre la seva vida, però el que es pretén amb l'empoderament no és donar poder a algú, sinó que cada persona el trobi per si mateixa, examinant les seves vides i mantenint una visió crítica sobre les situacions que viuen (Delgado *et al.*, 2010).

Són moltes les definicions i visions que es tenen sobre l'empoderament. Alguns autors com Young (1993) exposen que és una transformació de les estructures que perpetuen la situació de subordinació de la dona. Altres autors, en canvi, creuen que l'empoderament ha d'aplicar-se a totes les estructures i fonts de poder que resultin rellevants per a la societat (Schuler i Kadirgamar-Rajasíngam, 1992). Es poden identificar com a font de poder les estructures econòmiques i l'augment de l'estatus econòmic de les dones, però això no eliminaria altres formes de discriminació que pateixen. El mateix ocorre si una dona té accés als recursos bàsics (salut, educació, aliments, etc.), cosa que no significa un cessament en la violència contra la dona (Batliwala, 1997). D'altra banda, autors com Townsed (2002), Kabeer (1998) i Zapata i López (2005) exposen que l'empoderament és un procés que comença dins de cada persona, és un moment en el qual les dones prenen consciència de les seves habilitats i comencen a controlar el temps i espai que els correspon, i que sempre se'ls havia negat.

Sigui com sigui, el procés d'empoderament comença pel reconeixement per part de les dones d'aquesta situació de dominació masculina i per entendre com es manté durant el temps, ja que des del seu naixement les dones han naturalitzat i justificat de manera inconscient la seva pròpia opressió mitjançant els estereotips, rols i limitacions que les allunyen de poder prendre les seves pròpies decisions o pensar per si mateixes. Però aquest canvi també necessita forces externes que aportin una conscienciació i un coneixement de la societat, i més concretament per les dones, per oposar-se a la seva inferioritat dins de la societat i demostrar que la igualtat és una cosa que els correspon (Batliwala, 1997).

Aquesta transformació té una dimensió econòmica, política i social interrelacionada amb el concepte d'empoderament; per tant, no s'espera que totes les dones comencin des del mateix punt de partida, sinó que es tenen en compte les experiències personals de cadascuna i les relacions de gènere entre homes i dones (León, 1997). Així mateix, l'empoderament és un procés que està subjecte a una sèrie de desafiaments, pressions i enfrontaments que deixen ferides en la vida personal de les dones, que poques vegades es consideren.

Mitjançant l'enfocament de l'empoderament, les dones poden planificar la seva vida atenent les seves necessitats i desitjos propis. Com explica Young, (1993) (com es va citar a Parodi i Vergara, 2006) és molt comú caure en l'error d'assumir que homes i dones tendran les mateixes necessitats, així com no tenir en compte les particularitats de cada dona (classe social, ètnia, lloc de naixement, edat, etc.). Tant homes com dones anam rebent missatges durant la nostra vida sobre el que s'espera de nosaltres, com hem de ser i com comportar-nos respecte al nostre gènere. Si ens centram en les dones, han estat educades dins d'uns mandats de gènere en els quals han de dedicar la seva vida a altres persones (marit, filles/fills, persones majors) i ser a través d'aquestes persones, centrant la seva atenció en els assoliments dels altres (Instituto de la Mujer, s.f.).

Altres mandats de gènere com la maternitat imposada, el culte al cos i la bellesa i la docilitat han estat traduïts com a necessitats i desitjos típics de les dones (Freixas 2001). Quan les dones s'empoderen, prenen consciència de si mateixes, dels seus desitjos, motivacions i emocions pròpies, i prenen decisions i accions que transformen el seu entorn i les relacions amb els altres (Soria i Peláez, 2018). La identitat de la dona ha estat construïda a base de demandes patriarcals que la sotmeten, i l'empoderament dona resposta a les necessitats de les dones i es tenen en compte les seves motivacions personals en els àmbits acadèmic, familiar, professional, reproductiu, etc. (Agudelo Londoño *et al.*, 2016; ONU, 2006). La baixa autoestima, el fet de

sentir-se insuficient o la culpa són conseqüències que poden patir les dones per trencar amb els rols de gènere (Benedicto, 2018), ja que elles per primera vegada tenen potestat per identificar les seves demandes personals, expressar-les i estructurar-les segons els seus propis criteris (Young, 1993, com es va citar a Parodi i Vergara, 2006).

D'altra banda, el fet que les dones prenguin el control sobre les seves vides desenvolupa de manera considerable habilitats que anteriorment no consideraven rellevants, com la resolució de problemes (Soria i Peláez, 2018). Encara que aquesta no és una variable delimitada pel gènere, la majoria de les dones del món han hagut de confrontar inconvenients pel que fa a igualtat d'oportunitats i accés a recursos que d'alguna manera contribueixen al desenvolupament i ús d'habilitats de solució de problemes. Segons diversos estudis, els estils d'afrontament de les dones encaixarien dins dels rols tradicionals de gènere, essent elles les que mostren una gran preocupació i complaença pels altres, busquen suport social i estan subjectes a una gran influència emocional per resoldre els seus problemes. És tot al contrari en el cas dels homes, que usen recursos personals interns centrats en el poder i basats en l'acció, la planificació i la competitivitat per afrontar els seus conflictes (Alonso, González y Becerro de Bengoa, 2012; Martínez *et al.*, 2019). La socialització diferencial ens ha ensenyat que homes i dones estan subjectes a grans diferències quant a l'accés a recursos que poden influir en l'adquisició d'habilitats. Perquè mitjançant la confiança, el pensament crític, la capacitat de comunicació, la disposició d'una xarxa de suport i models a seguir que lluiten contra els estereotips de gènere, les dones no sols són capaces de resoldre inconvenients en la seva vida diària, sinó que poden enfrontar-se a situacions de participació i desenvolupament social (Martínez, 2017).

Com venim explicant, l'empoderament posa a l'abast de les dones habilitats que no havien tengut oportunitat d'adquirir per la socialització diferencial. L'assertivitat és la capacitat dels individus d'expressar els seus sentiments, opinions i pensaments d'una manera apropiada i honesta, sense por, agressivitat, culpabilitat o hostilitat, i és una habilitat important per a l'empoderament de les dones (Con, 2012). Una persona assertiva se sent més segura quan s'expressa, i ho fa des del respecte i la responsabilitat, és més resolutiva i es relaciona millor amb les persones del seu entorn (Güell, 2005). Per a les dones, l'assertivitat fa que puguin manifestar com se senten i el que pensen sense el temor a ser culpabilitzades, corregides o influenciades pels altres (Martínez, 2017). Les dones tenen dret a dir "no" i mostrar una visió crítica sobre normes i procediments de la seva pròpia cultura, cosa que no repercuteix en el fet que continuïn sentint-se part de la seva comunitat (Moro Da Dalt, 2012). Les dones amb una actitud assertiva són respectuoses, no se

senten culpables per defensar els seus drets (Con, 2012), són independents i responsables de les seves pròpies decisions i problemes, per la qual cosa no necessiten el permís i l'aprovació dels altres per aconseguir el que es proposen (Martínez, 2017).

En darrer lloc, perquè les dones puguin dur a terme els canvis que es proposen, és important que gaudeixin d'autonomia personal per fer-ho. Aquest concepte està estretament relacionat amb l'empoderament de la dona i, com explica Arias (2019), l'autonomia és la capacitat de prendre decisions de manera independent sense necessitar el consentiment o permís dels altres. Per obtenir aquesta autonomia hem d'aprendre a deixar alguns hàbits que han estat interioritzats des de la nostra infància, que deixen la dona en una situació de sotmetiment i subordinació que la invisibilitza i lleva poder (Martínez, 2017). Encara que el procés d'empoderament doni veu a quines són les limitacions de les dones en pràcticament tots els àmbits de la vida, també dona veu a les motivacions que volen perseguir. Per treballar l'autonomia s'han de posar en dubte les creences personals en relació amb aquesta, es plantegen qüestions que tenen a veure amb l'aprovació dels altres, s'estableixen límits i es reorganitzen les relacions socials en general (Martínez, 2017).

Cada dona ha d'indagar en el seu propi procés d'empoderament, tenir en compte els seus propis interessos i analitzar el seu propi entorn. Aquest procés de desenvolupament personal pot començar amb accions simples com l'alliberament de càrregues domèstiques que sempre havien estat adjudicades a les dones, començar a fer esport, o decisions que tenen més repercussió com deixar els estudis o canviar de treball. Aquest qüestionament de les representacions tradicionals de gènere que és l'empoderament dona una empenta a l'entrada de les dones en els espais públics. Però, tot i ser un procés personal de cada dona, també és necessari promoure un canvi de les estructures socials i de tots els que formen part d'ella (Monreal-Gimeno i Terrón-Caro, 2015).

3. PROPOSTA D'INTERVENCIÓ

3.1. Tipus d'intervenció

L'empoderament de la dona no és un procés que s'aconsegueixi en quatre sessions d'un taller, sinó que pot durar tota la vida, ja que es qüestionaran les relacions desiguals de poder que existeixen entre homes i dones, i aspectes de la vida que mai s'havien posat en dubte. Per tant, dur a terme els objectius que es proposen en el taller és una tasca complicada a causa del

grau de coneixement previ de les participants sobre la temàtica i la implicació d'aquestes en l'activitat. Davant la població amb la qual es té intenció de treballar durant la intervenció, poden sorgir reticències i pors davant alguns continguts del taller. Els seus processos de socialització i la cultura a la qual pertanyen no han de ser un impediment per comprendre la seva perspectiva, i s'han d'entendre els seus valors. Si mantenim una actitud respectuosa, així com una comunicació oberta amb les dones, podrem entendre les seves inquietuds i explorar altres opcions sense allunyar-nos dels objectius primordials de la intervenció.

No obstant això, es pretén aproximar les participants a la idea d'empoderament i altres conceptes relacionats, que prenguin una postura crítica i qüestionin aspectes quotidians de la seva vida, proposar un espai per a la reflexió, l'aprenentatge i l'adquisició d'habilitats per empoderar-se.

3.2. Població diana

Dins del marc d'aquesta intervenció es proposa dur a terme un taller d'empoderament per a dones immigrants d'origen marroquí residents en el municipi d'Inca. Es pretén incorporar aquest taller dins de la programació de la Regidoria d'Igualtat, i més concretament dins del conjunt d'activitats per a dones immigrants que es realitza a Espai de Dones, amb un total de quatre sessions d'una hora i mitja cada una (a excepció de la primera, que és d'una hora).

El conjunt de dones amb el qual es treballarà té una cultura, idioma, religió i costums que coincideixen en la majoria dels casos, cosa que ajuda a mostrar una major empatia i solidaritat entre elles, així com a sentir-se més còmodes si volen compartir les seves opinions i experiències personals. Però també s'ha de tenir en compte que dins d'un mateix grup pot haver-hi diferències quant a l'edat, els anys que porten a Espanya o el domini de l'idioma, aquestes diferències entre les participants poden nodrir el grup amb diversitat de punts de vista que ajudin a la consolidació dels coneixements que es pretenen explicar.

3.3. Disseny

Aquesta intervenció està plantejada d'acord amb el temps del qual es disposa i els objectius que es persegueixen. Per tant, les sessions del taller estan compostes d'una part teòrica, ja que és necessari que s'expliqui el concepte d'empoderament, així com el seu origen i altres conceptes relacionats a aquest. Però també es necessiten activitats de caràcter pràctic perquè la teo-

ria es traspassi a situacions de la vida real, treballar els objectius proposats i dotar de les habilitats necessàries les dones.

A continuació, s'exposen els continguts teòrics i pràctics de cadascuna de les sessions que componen aquest Taller d'Empoderament per a Dones Immigrants, incloent-hi els continguts i com es desenvoluparà cada sessió. Aquest taller està compost d'un total de quatre sessions amb temàtiques diferents, però relacionades entre elles, amb l'objectiu principal d'aconseguir l'apoderament de les dones immigrants. S'ha preparat prèviament una sèrie de presentacions de diapositives perquè les dones que participen en el taller tinguin material de suport visual durant les explicacions.

3.3.1. Primera sessió: presentació del taller i introducció dels conceptes bàsics de l'empoderament

Abans d'endinsar-nos de ple en la part teòrica, és necessari que les participants es coneguin i es creï un ambient de confiança i respecte perquè puguin sentir que es troben en un lloc segur per parlar de les seves experiències. Per a això es realitzarà una dinàmica de presentació anomenada “El cabdell”, extreta de la *Guía para el desarrollo personal* (Instituto de la Mujer, s.f.), que consisteix que les participants es col·loquin formant un cercle i la primera participant, amb el cabdell de llana a la mà, ha de fer una breu presentació sobre ella mateixa (nom, edat, país d'origen, gustos, passió personal, aficions, etc.). Quan acaba, ha de passar el cabdell de llana a una altra de les participants i quedar-se amb l'extrem d'aquest. Totes les participants es presenten i es van passant el fil fins que finalment s'ha format una xarxa en el centre.

Quant a la part teòrica i per dur a terme la consecució dels objectius d'aquest treball, hem de tenir en consideració que les participants comprenen alguns conceptes que apareixen durant tot el procés del taller. Com no tenim encara constància de quin és grau de coneixement i familiaritat de les dones amb aquests conceptes, es durà a terme una petita introducció per explicar-los. Durant uns 30 minuts es pretén que les dones que participen en el taller adquireixin coneixement sobre conceptes bàsics relacionats amb la igualtat entre dones i homes.

Abans de donar per acabada la primera sessió es durà a terme una última dinàmica per conèixer les expectatives de les participants davant aquest taller. L'activitat es diu “L'estenedor”, dinàmica que es pot trobar en la *Guía para el desarrollo personal* (Instituto de la Mujer, s.f.), i cada persona haurà d'escriure en un full amb forma de samarreta el que espera de les sessions del taller. Se-

guidament, ha de llegir a la resta del grup les seves expectatives (si la persona no desitja llegir-ho, es respectarà la seva decisió), i penjarà la seva “samarreta” a l'estenedor prèviament construït. Amb aquesta activitat es pretén conèixer el punt de vista de les dones sobre el taller i què esperen aprendre en aquest.

3.3.2 Segona sessió: identificar les necessitats i els desitjos propis de les participants

Després d'una primera sessió, les participants ja es coneixen, i han creat un vincle que els permetrà compartir les seves experiències; s'ha creat un ambient d'empatia, respecte i confiança entre elles i la persona encarregada d'impartir el taller.

En la segona sessió es pretén que les dones que realitzen el taller puguin identificar quines són les seves motivacions en la vida. Primerament, es durà a terme una dinàmica titulada “Què significa ser una dona/ un home?” (basada en l'activitat inclosa en la *Guía para el desarrollo personal*) (Instituto de la Mujer, s.f.) per introduir els continguts teòrics que s'explicaran posteriorment. Per a aquesta activitat es demanarà a les dones que enuncïin en veu alta quines creuen que són les coses que les dones “fan” o “són” en la societat actual, mentre la moderadora va escrivint-ho en una pissarra. Seguidament, se segueix el mateix procés, però descrivint coses que “fan” o “són” els homes.

L'explicació dels continguts teòrics se centrarà en els mandats de gènere i al final d'aquesta es durà a terme un debat plantejat a través d'una pregunta: *és possible no seguir tots els mandats de gènere?* El que es pretén és que es doni un intercanvi d'opinions sobre el tema exposat, poder compartir si aspectes de la cultura de les participants afecten els mandats de gènere, que puguin escoltar els relats de les altres i tenir l'oportunitat de poder sentir-se identificades. Així mateix, serveix per relacionar els mandats de gènere (alguna cosa imposada per la societat patriarcal) amb l'activitat pràctica (ajudar-les a triar per si mateixes alguna cosa que els agradi).

A continuació, se segueix amb una dinàmica anomenada “Buscant la nostra meta” (Gálvez, s.f.) (activitat inspirada en la dinàmica “Capoll de seda” del Taller de Transformació Personal i Empoderament per a dones) de caràcter pràctic per ajudar les participants a buscar motivacions, objectius i metes del seu interès. En un foli en blanc que se'ls repartirà prèviament, s'escriurà en el centre l'objectiu/fi/motivació important per a la participant. Una vegada identificada i escrita la meta triada per la persona, s'escriuran al voltant els obstacles que pot haver-hi en la consecució d'aquesta meta. Seguidament,

s'ha de proposar una alternativa o solució que les participants considerin oportuna per a cadascun d'aquests obstacles. Amb aquesta activitat comencen a prendre consciència de la seva capacitat de decisió, de les dificultats que es poden trobar en el procés i de què farien elles per trobar una solució.

3.3.3. Tercera sessió: ampliar les habilitats de resolució de problemes i fomentar l'assertivitat

En la tercera sessió del nostre taller tenim com a objectiu principal que les participants amplïïn les seves habilitats de resolució de problemes i desenvolupar l'assertivitat. Abans de passar a la part pràctica de la sessió i com s'ha fet en les dues últimes ocasions, es pretén donar una sèrie de continguts teòrics per al correcte enteniment dels conceptes. D'aquesta manera és molt més fàcil traspasar els coneixements a situacions de la vida real si abans s'han explicat degudament.

Per a la part pràctica d'aquesta sessió es duran a terme dues activitats d'elaboració pròpia, totes dues inspirades en els casos del llibre *L'assertivitat. Expressió d'una sana autoestima* (Castanyer, 2010) que guarden relació amb els objectius que es persegueixen. En primer lloc, s'exposaran una sèrie de situacions en les quals hi ha un problema o conflicte, i les participants han de plantejar tantes solucions com siguin possibles mentre s'anoten en una pissarra, de manera que totes poden veure-ho. En un primer moment, no importa si aquestes són "poc resolutives", sinó que es tracta que totes aportin alguna alternativa, ja que després s'examinaran cadascuna de les respostes, veient si són d'utilitat, realistes i concorden amb la situació. Finalment, i entre totes les dones, es triaran quines són les solucions més adequades que es puguin executar en una situació de la vida real.

Seguidament, es durà a terme la segona activitat, que consisteix a dividir les participants en petits grups i exposar a cadascun un problema en algun àmbit de la vida real (treball, família, amics). Cada grup ha d'analitzar el problema i proposar alternatives/solucions per a aquest. A més, han de planificar com comunicarien a una altra persona la solució o decisió proposada, tenint en compte els consells anomenats durant l'explicació dels continguts teòrics sobre la comunicació assertiva.

Aquestes dinàmiques tenen la finalitat d'entrenar les habilitats de resolució de problemes i assertivitat, ja que es poden comprendre els conceptes de manera teòrica, però també s'han de traslladar a situacions de la vida quotidiana, ja que és on s'utilitzaran. És important plantejar situacions com més semblants a la realitat millor per veure en què es pot millorar i ser capaces d'expressar als altres en quins aspectes.

3.3.4. Quarta sessió: desenvolupar l'autonomia general de les participants

En aquesta quarta i última sessió es té l'objectiu de desenvolupar l'autonomia general de les participants del taller. Després de tres sessions, les dones ja han après molts conceptes i s'han pogut nodrir de les dinàmiques pràctiques que s'han duit a terme.

Com s'ha fet en les anteriors sessions, abans de passar a la part pràctica, sempre hi ha una explicació teòrica sobre els continguts que es treballaran. En aquest cas s'explicarà breument el concepte d'autonomia i el que suposa per a l'empoderament de la dona.

Per a aquesta sessió es rescatarà una de les activitats pràctiques de la segona sessió, en la qual les participants havien triat un objectiu personal del seu interès. Per a aquest objectiu s'havien anomenat els obstacles que es podrien trobar durant el procés, però també les alternatives que elles consideraven les adequades en aquell moment i que podien ser una solució. A la sessió es repartirà el mateix foli que van utilitzar l'última vegada i en aquest cas han de debatre per elles mateixes si creuen que les alternatives/solucions proposades fa un temps funcionarien realment. Amb això es pretén que, després de tot l'après i els exemples proposats de situacions de la vida real, puguin reflexionar sobre les seves decisions, ser crítiques amb les seves propostes anteriors i tenir el poder de canviar alguna d'elles si creuen que és necessari.

Seguidament i per acabar amb l'última sessió del taller, es deixarà un espai de temps per a reflexions, opinions, dubtes i sensacions d'aquestes sessions. Les dones que ho desitgin podran expressar què han suposat per a elles aquestes setmanes i com creuen que repercutirà allò après a la seva vida personal. Així mateix, s'aprofitarà perquè les assistents contestin un qüestionari de satisfacció, se'ls agrairà a totes la seva participació i compromís durant les quatre sessions, i finalment es donarà per conclòs el taller.

4. ESTRATÈGIES D'AVALUACIÓ

Per assegurar-nos que la nostra intervenció dona resultat i que es compleixen els objectius proposats, és de summa necessitat tenir les estratègies necessàries per avaluar-ho.

En primer lloc, amb la dinàmica de la primera sessió "L'estenedor", podem obtenir informació sobre quines expectatives tenen les assistents d'aquest taller. La resposta a la pregunta que se'ls fa (*què esperes que t'aporti aquest taller d'empoderament?*) ens dirà si esperen aprendre coneixements i habilitats o si, en cas contrari, aquest tema no desperta interès o curiositat entre les dones.

El fet que sigui una pregunta oberta, sense opcions de resposta, també permet que les dones s'expressin amb total llibertat i tenen espai suficient per fer-ho.

Una altra estratègia de la qual es farà ús per avaluar la intervenció és l'assistència i participació de les dones al taller. Primerament, es tindrà en compte l'assistència, ja que, si només són presents en una o dues sessions, es perdran gran part dels continguts teòrics i pràctics que s'han preparat. Així mateix, si una participant no assisteix a les primeres sessions, però sí a les últimes, pot trobar-se amb dificultats per entendre el que s'està realitzant, pel fet que les sessions porten una continuïtat. Per tenir un registre de les dones que assisteixen al taller, l'especialista tindrà una llista amb els noms per poder saber qui hi és present. D'altra banda, quantificar la participació de les dones durant les sessions és complicat i no és possible mesurar-ho de manera objectiva. De totes maneres, la persona encarregada d'impartir els tallers pot observar durant el transcurs d'aquestes les intervencions de les participants, si es fan preguntes o si mostren un interès regular, cosa que significaria que la persona hi ha participat activament.

D'altra banda, mitjançant un qüestionari final s'obtindrà informació sobre la satisfacció general de les dones sobre els continguts donats i l'execució de les activitats. Amb un total de deu preguntes i amb una escala de puntuació del 0 al 10 s'obtindrà informació de manera objectiva sobre l'experiència en general del taller, l'acompliment de la persona encarregada de dur-lo a terme, dels elements positius i els aspectes a millorar. Així mateix, es pretén tenir informació si recomanarien el taller a una altra persona, suggeriments i propostes per poder millorar el taller en futures ocasions en forma de pregunta oberta.

Les estratègies explicades fins ara ens proporcionen informació a curt termini, ja que obtindrem els resultats de manera immediata una vegada que finalitzi el taller.

Però també es proposa una estratègia d'avaluació que podria ser a llarg termini. És important saber el que pensen les dones que han assistit al taller i considerar en gran manera les seves respostes per a l'avaluació de la intervenció, encara que l'èxit del taller també ha de ser avaluat per part de l'Ajuntament d'Inca, que ha format part de la planificació d'aquesta intervenció. Si aquesta organització i les treballadores del centre Espai de Dones consideren que el seminari ha de repetir-se, sens dubte es tradueix que s'ha duit a terme una bona feina i, per tant, s'ha aconseguit la consecució dels objectius proposats. Així mateix, és sinònim d'èxit que altres ajuntaments o organitzacions que treballen amb grups de dones de característiques similars a les d'aquesta intervenció tinguin interès a l'hora d'oferir un taller d'empoderament.

5. CONCLUSIONS

Per poder sintetitzar de manera breu les conclusions que s'extreuen d'aquest estudi s'ha realitzat una anàlisi DAFO (figura 1), que ens donarà informació tant interna com externa de la intervenció. Aquesta observació serà de gran ajuda per continuar millorant i es pot prendre com a eina fiable per a pròximes intervencions.

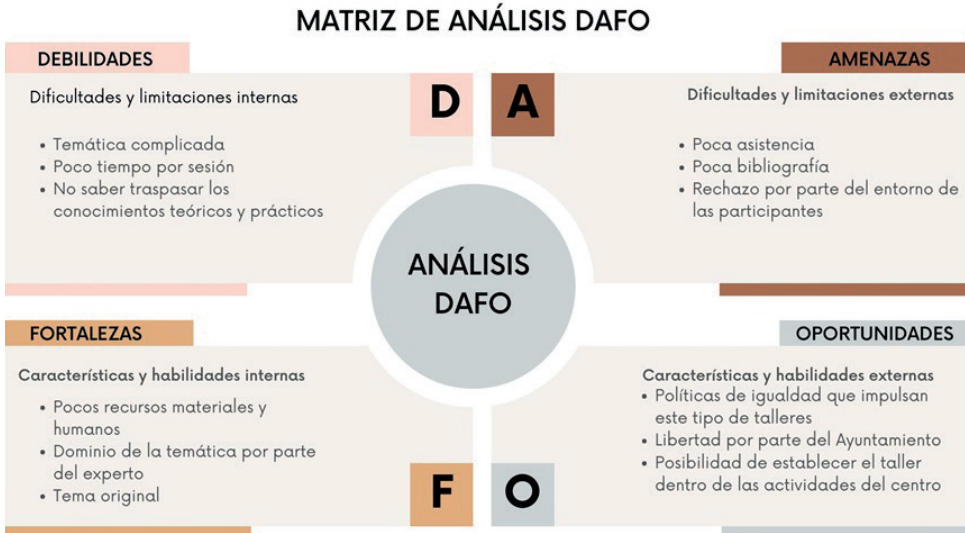

Figura 1. Anàlisi DAFO d'elaboració pròpia.

Una vegada que hem analitzat la nostra intervenció mitjançant l'eina DAFO, ens hem de fixar en els elements interns i externs; més concretament, si ens endinsam en els elements interns, ens trobam amb les febleses i fortalezes d'aquesta intervenció. Les febleses podrien definir-se com les dificultats i limitacions que hem trobat a l'hora de realitzar l'anàlisi. La temàtica d'aquesta intervenció és un concepte més aviat recent i amb diferents visions, per tant, es tracta d'una matèria realment interessant, però d'una gran complexitat pel torrent d'opinions i reaccions que genera quan es treballa amb temes relacionats amb la igualtat de dones i homes. D'altra banda, el poc temps adjudicat a cada sessió pot resultar una flaqueza de la intervenció, atès que és un tema complex i és necessari dedicar més temps per assegurar-se que totes les persones es nodreixen dels coneixements que es transmeten. Finalment, una altra de les febleses és la falta d'habilitat i capacitat per transmetre els continguts preparats, i pot ser derivat de les febleses anteriors (temàtica complexa i falta de temps) o per la poca preparació de les sessions de l'experta.

Quant a les fortaleeses d'aquesta intervenció, se n'han identificat un total de tres. En primer lloc, no cal disposar de molts recursos materials i humans per poder dur-la a terme, ja que no es necessita un gran pressupost i les instal·lacions necessàries són accessibles fàcilment. Així mateix, només es necessita d'una persona experta en la temàtica per poder dur a terme el taller i la figura de l'educadora social com a persona de suport, per conèixer més en profunditat les participants. Una altra de les fortaleeses és el domini de l'experta en la temàtica triada, ja que un dels requisits per fer el taller és que la persona encarregada ha de tenir formació en igualtat de gènere. Finalment, la proposta d'intervenció és original, perquè dona veu a un grup de dones que ha estat invisibilitzades i ajuda a desenvolupar habilitats que les dones no creien tenir.

Si posam esment en els elements externs de la nostra intervenció, ens fixam que hi ha una sèrie de dificultats i limitacions, les amenaces. En primer lloc, podem veure com una amenaça per a l'estudi és la poca assistència de les dones al taller, ja sigui per no poder conciliar-lo amb les seves altres responsabilitats domèstiques i/o laborals, pel poc interès que suscita la temàtica entre elles o per les reticències que poden sorgir a causa dels seus propis processos de socialització. Així mateix, una altra de les amenaces és la poca bibliografia relacionada amb el tema, atès que hi ha poques publicacions d'articles o estudis que tinguin intervencions similars. En últim lloc, pot haver-hi un rebuig per part de l'entorn de les dones assistents, ja que també poden influir aspectes culturals, tradicionals i religiosos molt arrelats.

Les oportunitats, que serien les característiques i habilitats externes identificades, són tres. La primera fa referència a com les polítiques de gènere del nostre país permeten poder dur a terme aquest tipus de tallers, ja que les institucions promouen cada vegada en grau més alt la igualtat entre dones i homes. En segon lloc, es destaca la llibertat de l'Ajuntament d'Inca, i en concret el centre d'Espai de Dones, per acceptar la proposta de poder realitzar la intervenció d'entre les seves activitats. Això ens deriva a la tercera oportunitat identificada, que guarda relació amb l'anterior, ja que a llarg termini es podria implantar el taller com una activitat més del centre.

Després de l'explicació de l'anàlisi DAFO, s'aprofita aquest espai per fer una breu reflexió sobre la intervenció. Quan parlem de la igualtat i de com ens anam desfent de les creences patriarcals que ens emboliquen des de fins i tot abans del nostre naixement, no aturam a pensar en el gran esforç que això comporta. Les dones porten tota una vida tenint uns pensaments concrets sobre com han de ser i com han de comportar-se, mentre tot el seu entorn

reforça les seves accions, emocions i sentiments que emboliquen aquestes creences. No és d'estranyar que el procés de descompondre totes aquestes idees tenguí un cost emocional i psicològic del qual poques vegades es parla. No es visibilitza la culpa i el malestar que senten les dones per no seguir els rols i estereotips de gènere, però al seu torn passen per un procés d'educació i sensibilització que les fa no creure més en ells. Per tant, l'empoderament es tracta d'un aprenentatge constant que pot durar tota una vida, ja que les creences patriarcals es troben en totes les estructures possibles de la nostra societat. Així mateix, encara que aquestes creences formin part de la vida d'una persona, si es proposen tallers com els d'aquesta intervenció, es pot crear un espai per a la reflexió i compartir la nostra visió amb altres persones.

D'altra banda, és important parlar de la situació de vulnerabilitat que viuen les dones immigrants no sols per ser dones i immigrants, sinó quan correlacionen aquests factors. Encara que les experiències de les dones han de considerar-se totes per igual, no hem d'oblidar que segons les categories socials a les quals pertanyen les dones poden sofrir opressions o tenir privilegis. Per tant, les dones de diferent classe social, ubicació geogràfica o orientació sexual no han de ser silenciades, i s'ha d'apostar per un moviment feminista que guarda un lloc per a totes les dones.

REFERÈNCIES

Agudelo Londoño, J., Bedoya Garcia, J. y Tamayo Osorio, D.L., 2016. Ser mujer : entre la maternidad y la identidad Introducción. *Revista Poiésis* [en línea], no. 31, Disponible a: <https://pdfs.semanticscholar.org/4f5b/9b7b078661eea4bedc78135de0b8752a52a3.pdf>.

Aguilar, T., 2008. El sistema sexo-género en los movimientos feministas. *Amnis. Revue d'études des sociétés et cultures contemporaines Europe/Amérique*, vol. 8, DOI 10.4000/amnis.537.

Alonso, A., González, R. y Becerro de Bengoa, B., 2012. ¿Hombres y mujeres resuelven los conflictos de la misma forma? , vol. 265.

Arias Zuzunaga, N., 2019. Women of Now : Evaluating the Role of Autonomy and. *University of California*.

Astelarra, J., 2004. *Políticas de género en la Unión Europea y algunos apuntes sobre América Latina* [en línea]. S.l.: s.n. vol. Julio. ISBN 9213225458. Disponible a: <https://core.ac.uk/download/pdf/45620030.pdf>.

Batle Mayrata, M.M., 2016. Capacidad de resiliencia en la mujer inmigrante y su fortalecimiento desde los servicios sociales. [en línea], Disponible a: <http://dspace.uib.es/xmlui/handle/11201/1613>.

Batliwala, S., 1997. El Significado del Empoderamiento de las Mujeres: Nuevos Conceptos Desde la Acción. *Poder y empoderamiento de las mujeres*.

Benedicto, C., 2018. Malestares de género y socialización: el feminismo como grieta. , vol. 38, no. 134, DOI 10.4321/S0211-57352018000200014.

Casique, I., 2007. Multiplicidad del vínculo entre empoderamiento de la mujer y violencia de género. *Estudios sobre cultura, género y violencia contra las mujeres*.

Castanyer, O., 2010. *La asertividad, expresión de una sana autoestima* [en línea]. S.l.: s.n. ISBN 9788433011411. Disponible a: <https://elibro.net/es/ereader/uladech/47614>.

Con, C., 2012. Asertividad en mujeres profesionales y amas de casa. Universidad Rafael Landívar, Quetzaltenango, Guatemala.

Crenshaw, K.W., 1991. Mapping the Margins: *Stanford Law Review*, vol. (43) 6,

Delgado, D., Zapata, E., Martínez, B. y Albertí, P., 2010. Identidad y empoderamiento de mujeres en un proyecto de capacitación. *Ra Ximhai*, vol. 6,

Expósito Molina, C., 2012. ¿ Qué es eso de la interseccionalidad ? Aproximación al tratamiento de la diversidad desde la perspectiva de género en España. , vol. 3.

Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia (UNICEF), 2017. *Comunicación, infancia y adolescencia: Guías para periodistas. Perspectiva de Género* [en línea]. S.l.: s.n. ISBN 9789280648928. Disponible a: https://www.unicef.org/argentina/sites/unicef.org/argentina/files/2018-04/COM-1_PerspectivaGenero_WEB.pdf.

Freixas, A., 2001. Entre el mandato y el deseo la adquisición de la identidad sexual y del género.pdf. , no. La educación de las mujeres: nuevas perspectivas.

Gamba, S. 2008. *¿Qué es la perspectiva de género y los estudios de género?* Mujeres En Red. El Periódico Feminista. Disponible a: <https://www.mujeresenred.net/spip.php?article1395>.

Gálvez, D., [sin fecha]. Taller de Transformación Personal y Empoderamiento para mujeres “ Objetivo Mariposa ”. *Giganteando. Escuela de familias*.

García-Yeste, C., Gairal, R. y Ríos, O., 2017. Empoderamiento e Inclusión Social de Mujeres Inmigrantes a través de las Tertulias Literarias Dialógicas Empowerment and Social Inclusion of Migrant Women through Dialogic Literary Gatherings Introducción. *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social (RIEJS)*, vol. 6, no. 2.

García Arteaga, V.F., Coria, E.C. y Reyes, C.M., 2022. Factores que impulsan e inhiben el empoderamiento femenino : una revisión de literatura Factors that push and inhibit female empowerment : a literature review Instituto de Ciencias Económico Administrativas , Universidad Autónoma Instituto de Ciencias Eco. , vol. 101, no. 1, DOI 10.15517/rr.v101i1.43649.

Gil, M.I., 2019. El origen del sistema patriarcal y la construcción de las relaciones de género. *Ágora* [en línea], Disponible a: <https://www.agorarsc.org/el-origen-del-sistema-patriarcal-y-la-construccion-de-las-relaciones-de-genero/>.

Güell, M., 2005. *¿ Por qué he dicho blanco si quería decir negro?: Técnicas asertivas para el profesorado y formadores (Vol. 2)*. S.l.: Graó.

Güell torrent, B., Arrasate Hierro-Olavarria, M. y Solé Arraràs, A., 2020. Visibilizando estrategias de agencia y empoderamiento económico : el caso de las mujeres de origen pakistaní en barcelona. , vol. 48, no. 2020.

Harrami, N., 2005. El poder de la mujer y su representación en la sociedad marroquí.

Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT). (2022). Disponible a: <https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/poblacio>.

Instituto de la Mujer, 2004. Guía práctica para la dinamización de Grupos de Mujeres con Experiencia Migratoria.

Instituto de la Mujer, [sin fecha]. Guía para el desarrollo personal. [en línea]. Disponible a: <https://www.inmujeres.gob.es/areasTematicas/AreaProgInsercionSociolaboral/docs/Materiales/GuiaDesarrolloPersonal.pdf>.

Instituto Nacional de Estadística (INE), 2022. Crecimiento interanual de la población de España por semestres.

Kabeer, N., 1998. Realidades trastocadas: las jerarquías de género en el pensamiento del desarrollo.

León, M., 1997. Poder y empoderamiento de las mujeres.

Lopez Zavala, J., Y Zapata Martelo, E., 2005. La integración económica de las mujeres rurales: un enfoque de género en el Sector Agrario. Secretaría de La Reforma Agraria, Programa de La Mujer En El Sector Agrario, 4.

Martín, V.Z., 1999. Aproximación Psicosocial y de Género al Proyecto Migratorio de Mujeres A Psychosocial and Gender Approach to the Migratory Project of Women. *Revista de Psicología de la Universidad de Chile*, vol. XI, no. 1.

Martínez, I.M., Meneghel, I. y Peñalver, J., 2019. ¿El género afecta en las estrategias de afrontamiento para mejorar el bienestar y el desempeño académico? *Revista de Psicodidáctica*, vol. 24, no. 2, DOI 10.1016/j.psicod.2019.01.003.

Martínez, L. y Tuts, M., [sin fecha]. DERECHOS HUMANOS, MUJER E INMIGRACIÓN: Hacia una educación intercultural en el aula.

Martínez, S., 2017. Procesos de empoderamiento y liderazgo de las mujeres a través de la sororidad y la creatividad. *Universidad Pontificia de Comillas*.

Mendieta y Núñez, L., 2010. Factores de empoderamiento y protección de las mujeres contra la violencia. *Revista mexicana de sociología* [en línea], vol. 72, no. 1, Disponible a: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0188-25032010000100002#notas.

Monreal-Gimeno, M.C. y Terrón-Caro, M.T., 2015. Repercusiones de la socialización diferencial entre hombres y mujeres en las relaciones de género en el proceso migratorio. *Revista del Cisen Tramas/Maepova*, vol. 3, no. 1.

Monreal Gimeno, M.C., Cárdenas Rodríguez, R. y Martínez Ferrer, B., 2019. Estereotipos, roles de género y cadena de cuidado. Transformaciones en el proceso migratorio de las mujeres. *Collectivus*, vol. 6, DOI 10.15648/coll.1.2019.6.

Morcillo-Martínez, J.-M., 2022. La importancia de visibilizar, en la actualidad, a las mujeres marroquíes en Andalucía. *Migraciones. Publicación del Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones*, no. 56, ISSN 1138-5774. DOI 10.14422/mig.2022.019.

Moro Da Dalt, L., 2012. *La inteligencia emocional, la asertividad y otras habilidades sociales como estrategias para el desarrollo profesional* [en línea]. S.l.: s.n. ISBN 9684972059. Disponible a: <http://www.gitanos.org/publicaciones/guiapromocionmujeres/pdf/05.pdf>.

Mujer, I. de la, 2022. Proyecto de empoderamiento para mujeres inmigrantes de origen africano. *Universidad de Alcalá de Henares*.

Mujer, I. de la, [sin fecha]. Guía para el desarrollo personal.

(ONU), O. de las N.U., 2006. *Poner fin a la violencia contra la mujer. De las palabras a los hechos: Estudio del Secretario General de las Naciones Unidas* [en línea]. S.l.: s.n. ISBN 9789213301968. Disponible a: https://www.un.org/womenwatch/daw//public/VAW_Study/VAW-Spanish.pdf.

ONU Mujeres, s.f. *Mujeres refugiadas y migrantes*. Disponible a: <https://www.unwomen.org/es/news/in-focus/women-refugees-and-migrants>

ONU Mujeres, s.f. *Incorporación de la perspectiva de género*. Disponible a: <https://www.unwomen.org/es/how-we-work/un-system-coordination/gender-mainstreaming>

Pérez, M., 2008. Mujeres Inmigrantes: Realidades, Estereotipos Y Perspectivas Educativas. *Revista Española de Educación Comparada*, vol. 14.

Petrus Bey, J.M. y EStrany Bertos, J., 2014. Evolució i localització de la població estrangera a Inca als primers decennis del segle XXI.

Rodríguez Valladolid, N., 2014. Género, inmigración e intervención social. En E. Chocarro & M. Sáenz (Eds.). *Universidad de la Rioja*.

Rosso, N., 2016. El sistema patriarcal: sus fundamentos y funcionamiento. *Diálogo Internacional: Femicidios en América Latina*.

Santoro, C., Martínez-Ferrer, B., Gimeno, C.M. y Musitu, G., 2018. New directions for preventing dating violence in adolescence: The study of gender models. *Frontiers in Psychology*, vol. 9, no. JUN, ISSN 16641078. DOI 10.3389/fpsyg.2018.00946.

Soria, L.M. y Peláez, S.C., 2018. Revisión documental del empoderamiento en mujeres desde una perspectiva psicológica. *Universidad Autónoma de Bucaramanga*.

Townsend, J. G., 2002. Las mujeres y el poder. Contra el patriarcado y la pobreza.

Un Women, 1997. 1 Important Concepts Underlying Gender Mainstreaming.

Vitale, S., 2000. El status de la mujer migrante. Las marroquíes en España. *Investigaciones Geográficas*, no. 24, ISSN 0213-4691. DOI 10.14198/ingeo2000.24.09.

Young, K., 1993. Capítulo 9, «Planning from a gender perspective: Making a world of difference». *Planning Development with Women: Making a World of Difference*. S.l.: s.n.

Zine, J., 2006. Unveiled sentiments: Gendered islamophobia and experiences of veiling among muslim girls in a canadian islamic school. *Equity and Excellence in Education*, vol. 39, no. 3, ISSN 15473457. DOI 10.1080/10665680600788503.

MERCADO DE TRABAJO Y CRECIMIENTO ECONÓMICO MUNICIPAL

Jorge Luis Latorre Silvestre

INSTITUTO DE ESTUDIOS ECONÓMICOS
Economista y asesor fiscal
jlatorre@coev.com

Palabras clave: crecimiento económico, mercado de trabajo, productividad.

Resumen. *Este estudio analiza la evolución del mercado de trabajo de la ciudad de Inca en los últimos años. Se desglosan los principales indicadores relativos al mercado de trabajo, como pueden ser la tasa de desempleo y la tasa de empleo o la tasa de actividad. Todos esos indicadores se desglosan además por grupos de edad y por años. Con este estudio se logra dibujar un perfil del área laboral de la ciudad y se presenta como una oportunidad y una herramienta para la toma de decisiones en política económica y laboral de Inca.*

Paralelamente se presenta un análisis del desglose del crecimiento económico que ha experimentado la ciudad de los últimos años. En concreto se persigue el objetivo de estudiar si la ciudad está creciendo por un aumento de la productividad o por un aumento de una cantidad de horas trabajadas. Es decir, si se está creciendo porque se trabaja más o se trabaja mejor, y en qué medida cada una de estas dos opciones contribuyen al crecimiento económico de la ciudad.

Finalmente se presenta un cuadro comparativo de la evolución de estos dos componentes del crecimiento económico de la ciudad de Inca con el resto de las economías de la isla de Mallorca y de las Islas Baleares en su conjunto.

Keywords: economic growth, labor market, productivity.

Abstract. *This study analyzes the evolution of the labor market in the city of Inca in recent years.*

The main indicators relating to the labor market are broken down, such as the unemployment rate and the employment rate, the activity rate. All these indicators are also broken down by age groups and years, With this study, it is possible to draw a profile of the city's labor area and it is presented as an opportunity and a tool for decision-making in economic and labor policy in the city of Inca.

At the same time, an analysis of the breakdown of the economic growth that the city has experienced in recent years is presented. Specifically, the objective is to study whether the city is growing due to an increase in productivity or due to an increase in the number of hours worked. That is, if we are growing because we work more or work better, and to what extent each of these two options contribute to the economic growth of the city.

Finally, a comparative table is presented of the evolution of these two components in the economic growth of the city of Inca with the rest of the economies of the island of Mallorca and the Balearic Islands as a whole.

1. INTRODUCCIÓN

El estudio que ahora se presenta continúa con una serie de trabajos focalizados en el análisis de la economía de Inca. Específicamente esta comunicación está estrechamente ligada con el estudio titulado "Evolución demográfica y crecimiento municipal económico", en el que se buscaba estudiar la posible relación entre crecimiento económico y crecimiento demográfico.

A raíz de aquel estudio se identificó el interés en estudiar el mercado de trabajo de la ciudad de Inca, ya que existía la posibilidad de que el crecimiento económico estuviese derivado de procesos migratorios y de gentrificación de otros municipios próximos a la ciudad, convirtiendo a Inca en foco de atracción de población expulsada de otros municipios por el fenómeno de la gentrificación, de modo que el crecimiento económico atrajese rentas económicas menores, siendo que, aunque existiese crecimiento económico, no estaba acompasado al crecimiento demográfico.

2. OBJETIVO DEL ESTUDIO

Uno de los principales focos de atención de las políticas públicas económicas va encaminado a lograr el crecimiento económico sostenido. Todos los niveles de la administración persiguen una evolución positiva de la economía bajo la creencia de que este crecimiento puede generar bienestar entre la población residente en un territorio.

Visto el interés que despierta el crecimiento económico, esta comunicación tiene por objeto el análisis del que ha tenido la ciudad de Inca en los últimos ejercicios. Es decir, estudiar aquellos factores que han influido en el crecimiento económico de la ciudad.

Conocer los elementos que explican el crecimiento de un territorio se presenta como una cuestión capital y que genera especial interés entre los poderes públicos, ya que solo conociendo por qué un territorio crece económicamente se pueden afrontar las fallas de crecimiento que se están generando, superar las dificultades que pueden estar presentándose y preparar a una economía para periodos de crecimiento menor que puedan darse en el futuro.

El segundo de los objetivos del estudio es analizar el mercado de trabajo. Siendo que uno de los elementos de crecimiento económico está basado en el uso de la fuerza de trabajo, debemos examinar los componentes del mercado de trabajo para, conociendo su composición, analizar sus debilidades y fortalezas, y de esta manera poder diseñar políticas activas de empleo conducentes a mejorar el mercado de trabajo.

Más allá de conocer la composición de empleados y desempleados, se busca además comprender la descomposición de los trabajadores y los desempleados de manera que se pueda dibujar un perfil del trabajador medio del municipio, y también identificar aquellos sectores que pueden presentar mayores dificultades para incorporarse al mercado laboral.

Resumidamente los objetivos del presente estudio son los siguientes:

- Conocer qué elementos explican el crecimiento la economía de Inca en el periodo 2017-2021.
- Analizar la composición y evolución del mercado de trabajo, así como su evolución con el crecimiento económico.

3. METODOLOGÍA DE ESTUDIO

Para alcanzar los objetivos señalados en el apartado anterior referidos a este estudio, se utilizará una metodología basada en la observación de los datos y el análisis de estos.

En primer lugar, se han seleccionado las variables referidas al crecimiento económico. Para ello se ha tomado un indicador del nivel económico de la ciudad, y teniendo en cuenta el valor para los últimos cinco años se ha observado la evolución del mismo.

Para observar la evolución de la economía se calcularán las clases de variación simple y la tasa de variación media anual acumulada de las variables observadas. La primera de las dos tasas hace referencia al crecimiento que experimenta una variable entre dos momentos determinados del tiempo, sin hacer referencia a cuánto ha crecido la misma cada uno de los años comprendidos en el intervalo objeto del estudio.

Por otra parte, la tasa de variación media anual continua se define como la tasa constante a la que debería crecer una variable para que desde un valor inicial X_0 , transcurrido un tiempo t , alcance un valor final X_t .

De este modo y de manera más gráfica podría definirse cada una de las dos tasas de la siguiente manera:

- Tasa de variación simple = $(X_t/X_0)-1$;
- Tasa de variación media anual acumulativa = $\text{Ln} (X_t/X_0)/(t+1-t)$;

Donde X_t = es el valor de la variable en el momento t .

X_0 = es el valor de la variable en el momento 0.

En la literatura y el análisis económico goza de mayor prestigio y aplicación la tasa de variación media anual continua, ya que muestra de manera detallada cuál es el crecimiento de una variable cada uno de los años de estudio, pudiendo analizarse con detalle la evolución de la misma. Es por ello que a lo largo del presente estudio tomaremos como referencia la tasa de variación anual continua, puesto que facilitará la consecución de los objetivos marcados.

Este procedimiento se repetirá para cada uno de los elementos en los que puede descomponerse el crecimiento económico, de modo que pueda establecerse, en primer lugar, si se ha producido crecimiento económico y, en segundo, qué elementos explican su existencia o no.

Finalmente se expondrá una comparación entre el crecimiento económico de Inca y el conjunto de la economía balear, de modo que pueda observarse si la evolución que está teniendo este municipio es similar al del resto de la Comunidad Autónoma.

Para la consecución del segundo de los objetivos que presenta este estudio se desglosarán los componentes por edad y sectores económicos del mercado de trabajo. De esta manera se logrará aportar una visión global de este.

Para ello se desglosará el número de empleados y desempleados en el municipio, y se obtendrán las tasas de desempleo del principio y del final del periodo objeto de estudio. De la comparación entre ambos podrá observarse la evolución del mercado de trabajo y establecer una relación entre este y el crecimiento económico.

De la evolución del mercado de trabajo y de la posible existencia de crecimiento o no del empleo en el municipio, sí se buscará una explicación a

través de la descomposición de los afiliados a la Seguridad Social en trabajadores en régimen general y del resto, de modo que pueda establecerse un perfil del trabajador medio del municipio.

Por último se desglosará el número de desempleados en función del sector en el que podrían incorporarse al mercado de trabajo, de manera que pueda establecerse un perfil el desempleado medio. Nuevamente se comparará este desglose entre el periodo 2017 y 2021 para poder determinar un patrón de comportamiento.

4. TOMA DE DATOS

Alcanzar los objetivos fijados en el presente estudio exige determinar qué indicadores pueden facilitar los datos sobre cada una de las variables objeto del estudio. Por tanto, se debe determinar qué indicador facilita analizar la evolución económica de la ciudad, qué indicadores facilitan la información relativa a los elementos en los que se puede descomponer el crecimiento económico. Del mismo modo debe determinarse el indicador que puede facilitar la información relativa a los elementos que componen el mercado de trabajo y su descomposición.

Sobre el indicador que nos puede aportar valor sobre el crecimiento económico de un municipio o un territorio como puede ser el de Inca, existe un consenso generalizado entre la literatura de la política económica. La idoneidad del PIB como elemento señalador de la evolución de una economía contrasta con la dificultad de obtener este dato para unidades territoriales pequeñas. Si bien es cierto que es fácil obtener el dato del PIB per cápita para un país como podría ser España y para una Comunidad Autónoma como las Illes Balears, no es fácil alcanzar este dato a nivel municipal.

El motivo que dificulta la obtención del PIB per cápita a nivel municipal no es otro que el hecho de que es difícil acotar el nivel de producción dentro de un término municipal, ya que en términos económicos las fronteras no están tan claramente delimitadas como las de los municipios. Es por ello que debemos buscar una alternativa que nos permita identificar el nivel económico de los municipios, así por ejemplo podemos acudir a nivel del renta de las familias para esclarecer cuál es el nivel económico de una población. Este dato sí que es fácilmente alcanzable, ya que es elaborado periódicamente y publicado por el Instituto Nacional de Estadística en base a los datos facilitados por la Agencia Tributaria española.

Anualmente se publican los datos referidos a la renta neta de los hogares y a la renta bruta de los mismos en base a los importes incluidos en la declaración de la renta de cada uno de los ciudadanos residentes en un municipio. De este modo podemos obtener la media de los hogares de la ciudad de Inca desglosada por años. Este dato nos servirá como indicador del nivel económico de la ciudad de Inca o de cualquier otro municipio del territorio español.

Llegados a este momento se hace preciso establecer una definición respecto a la renta neta disponible de los hogares que ofrece el Instituto Nacional de Estadística, y que nos servirá como indicador del nivel económico de Inca a efectos del estudio que ahora se presenta. El INE define la renta neta de los hogares como “la renta total percibida por el hogar durante el periodo de referencia especificado, una vez deducidos el impuesto sobre la renta, los impuestos sobre el patrimonio y las cotizaciones a la seguridad social e incluyendo las transferencias recibidas”. En otras palabras, el INE ofrece un dato sobre cuál es la cantidad de dinero que disponen las unidades familiares del municipio una vez deducidos todos los gastos relacionados con los impuestos y otras contribuciones a la Seguridad Social; de cuánto dinero disponen al mes para gastar las familias en aquello que consideren.

De este modo podemos establecer dos indicadores que nos facilitarán información sobre las variables necesarias para entender cada uno de los conceptos que nos señalarán la evolución de la población en un territorio y el nivel económico del mismo. Para el primero utilizaremos la población residente facilitada por el INE y, para el segundo, la renta neta disponible de los hogares facilitada por el INE con información de la Agencia Tributaria.

Los datos que servirán como indicadores del mercado de trabajo serán obtenidos de las bases de datos de la Seguridad Social. En concreto se obtendrán los datos de desempleo y de empleo desglosados por municipios, y agrupados por comunidades autónomas, de tal manera que se puedan comparar los datos del municipio de Inca con el resto de la Comunidad Autónoma.

Además se obtendrá el dato de afiliados a la Seguridad Social como indicador del número de empleados. Este dato también estará desglosado por sectores económicos por sexo y por edad, de modo que se pueda realizar un estudio pormenorizado de la composición del mercado de trabajo del que se puedan extraer conclusiones, y que puedan servir para el diseño de políticas activas de empleo.

De la misma manera que con los indicadores del crecimiento económico, se obtendrán los datos para el ejercicio 2017 a 2021 de forma que pueda realizarse una comparación una evolución de estos.

5. EXPLICACIÓN DEL CRECIMIENTO ECONÓMICO

Del análisis de los datos de la renta disponible de los ciudadanos residentes en el municipio de Inca se desprende que el importe medio ha crecido desde los 19.931 euros de 2017 a los 25.163 euros de 2021. Esto representa un crecimiento medio anual acumulado del 5,83 %. Por tanto, una primera conclusión es que entre el periodo analizado ha existido un crecimiento económico sostenido de la economía de la ciudad de Inca.

Visto lo anterior, se hace necesario desglosar cada uno de los componentes que explican el crecimiento de la renta disponible, de modo que pueda entenderse cómo está creciendo el municipio.

Siendo que la renta disponible per cápita es la renta disponible total dividida entre la población total de la ciudad, podemos establecer lo siguiente:

$$\text{Renta per cápita} = \text{Renta} / \text{población}$$

Una vez establecido lo anterior, puede desglosarse de la siguiente manera la renta per cápita:

$$\frac{\text{Renta}}{\text{Población}} = \frac{\text{Renta}}{\text{Empleo}} * \frac{\text{Empleo}}{\text{Población}}$$

Introduciendo la variable *empleo* en el numerador y en el denominador obtenemos el mismo resultado, pero podemos entender que la renta per cápita viene explicada en un primer lugar por la renta dividida por el empleo, es decir por la productividad, y en un segundo lugar, por el empleo dividido por la población, o sea por el trabajo per cápita.

$$\frac{\text{Renta}}{\text{Población}} = \frac{\text{Renta}}{\text{Empleo}} * \frac{\text{Empleo}}{\text{Población}}$$

O dicho de otra manera:

$$\frac{\text{Renta}}{\text{Población}} = \text{Productividad} * \text{Empleo per cápita}$$

De esta manera podemos decir que la renta per cápita de un municipio viene explicada por la productividad y por el empleo per cápita. En consecuencia, el crecimiento que pueda tener la renta per cápita y, por lo tanto, el nivel de una economía, vendrá explicado por el aumento de la productividad y del empleo per cápita.

Con la descomposición que acabamos de realizar de la renta per cápita de un municipio podemos afirmar que el crecimiento de la economía vendrá por el crecimiento de productividad, por crecimientos en el trabajo per cápita o por una combinación de ambos. Dicho de una manera coloquial, una economía puede crecer porque se trabaja mejor (aumentos de productividad) o porque se trabaja más (aumentos en el empleo per cápita).

A corto plazo una economía puede crecer por las dos vías, sin embargo a largo plazo los aumentos en el empleo de per cápita están limitados, ya que la fuerza de trabajo es también limitada y los rendimientos del trabajo son decrecientes, de modo que aunque se crezca por esta vía cada vez se crece menos. A largo plazo solo existe la posibilidad de crecer por aumentos en la productividad.

La explicación del párrafo anterior es fundamental a la hora de planificar políticas económicas municipales, ya que la estructura económica de un municipio puede soportar crecimientos a corto y medio plazo, pero en la medida que esté focalizada en trabajos de escasa especialización que permitan poco crecimiento de productividad no podrán crecer a largo plazo.

A partir del desglose realizado de la renta per cápita, podemos además desglosar el empleo per cápita introduciendo la variable de población activa, tal y como queda indicado en la ecuación siguiente:

$$\frac{\text{Renta}}{\text{Población}} = \frac{\text{Renta}}{\text{Empleo}} * \frac{\text{Pob. Activa}}{\text{Población}} * \frac{\text{Empleo}}{\text{Pob. Activa}}$$

Introduciendo la variable de población activa conseguimos explicar y la renta per cápita del municipio a través de tres variables: productividad, porcentaje de la población activa en relación con la población y tasa de empleo.

De este modo podemos explicar el crecimiento de la renta per cápita del municipio por la evolución que pueden tener tres variables. Dicho de otro modo, un municipio puede crecer bien porque trabaja mejor, porque hay más gente en edad de trabajar, o porque hay más gente trabajando, o por una combinación de las tres anteriores.

Tras la explicación de cómo podemos desglosar los diferentes componentes de la renta per cápita para poder comprender con detalle el crecimiento económico que ha experimentado Inca, y al que nos hemos referido en el primer párrafo de este apartado, que ha sido del 5,83 % de media anual acu-

mulado durante el período 2017-2021, se pueden analizar los datos referidos al municipio de Inca de modo que podamos comprender el crecimiento que ha tenido.

$$\Delta \frac{Renta}{Población} = \Delta \frac{Renta}{Empleo} = \Delta \frac{Empleo}{Población} ;$$

$$\Delta Renta \text{ per cápita} = \Delta Productividad * \Delta Trabajo;$$

$$5,83\% = 5,31\% + 0,52\%$$

Es decir, el crecimiento del 5,83 % que ha experimentado la economía de Inca durante el período de 2017 a 2021 se entiende por el aumento de un 5,31 % de la productividad y un 0,52 % del empleo en relación con la población. Tal y como se vio indicado con anterioridad, el crecimiento del municipio de Inca viene explicado en su mayoría porque ha aumentado la productividad y no porque se haya trabajado más. El crecimiento acumulado durante todo este periodo se debe a que se ha trabajado mejor y en menor medida, y no a que se haya trabajado más.

Esta estructura de crecimiento que mantiene el municipio de Inca le va a permitir crecer a largo plazo y refuerza la idea de que se trata de una economía sólida con fundamentos para converger con el resto de economías de la isla.

A la luz del dato positivo que arroja el anterior análisis, debe continuarse con el desglose de los elementos que explican el incremento de la renta per cápita de Inca para poder establecer qué explica el crecimiento del trabajo. Siguiendo el desglose que se ha explicado con anterioridad podemos establecer lo siguiente:

$$\Delta \frac{Renta}{Población} = \Delta \frac{Renta}{Empleo} + \Delta \frac{Pob. activa}{Población} + \Delta \frac{Empleo}{Pob. activa} ;$$

$$\Delta Renta \text{ per cápita} = \Delta Productividad + \Delta Pob. activa + \Delta Empleo;$$

$$5,83\% = 5,31\% + 0,19\% + 0,33\%;$$

Con todo ya tenemos la explicación del crecimiento económico del municipio de Inca. La renta per cápita creció un 5,83 % de media anual acumulada durante el período comprendido entre 2017 y 2021, y ello se debió en un 5,31 % al aumento de la productividad, en un 0,19 % al incremento de la población activa, y en un 0,33 % al del empleo en relación con la población activa.

Inca ha crecido económicamente durante este periodo porque ha trabajado mejor y residualmente porque ha trabajado más. Este crecimiento es sostenible

en el tiempo, a largo plazo la economía de la ciudad seguirá creciendo, ya que la vía por la cual lo está haciendo le va a permitir hacerlo porque no existe límite.

Resulta interesante comparar este crecimiento con el conjunto de economías de las Illes Balears. Seguidamente se van a exponer los resultados de los mismos cálculos que se han realizado para la ciudad de Inca, pero para el conjunto de las Illes.

De la comparación de los resultados que se extraigan a continuación con los obtenidos en el caso de Inca podremos establecer si el crecimiento que ha tenido la ciudad es propio y singular o si corresponde a una tendencia generalizada y, por tanto, a agentes exógenos a las políticas económicas de la ciudad de Inca.

$$\Delta \frac{Renta}{Población} = \Delta \frac{Renta}{Empleo} + \Delta \frac{Pob. activa}{Población} + \Delta \frac{Empleo}{Pob. activa};$$

$$\Delta Renta per cápita = \Delta Productividad + \Delta Pob. activa + \Delta Empleo;$$

$$1,38\% = 1,34\% + (-0,39\%) + 0,53\%$$

La renta per cápita de las Illes Balears creció un 1,38 % durante el periodo 2017-2021. Este incremento se explica en 1,34 % por aumento de la productividad y en un 0,53 % por aumento del empleo, mientras que el crecimiento de la población activa en relación con la población fue negativo durante este lapso; esto es, durante esos años creció más la población que la población activa.

Nuevamente puede establecerse que la economía balear ha crecido durante todo este periodo sobre todo gracias al aumento de la productividad, y por tanto el crecimiento que ha obtenido durante este tiempo es sostenible a largo plazo.

Comparando el incremento de la renta per cápita de Inca con el de Baleares para este mismo periodo se observa que existe una notable diferencia: la primera ha subido un 5,31 %, mientras que la segunda se ha quedado en 1,38 %, más de cuatro veces menos.

$$\Delta Renta per cápita_{INCA} = 5,83\% = 5,31\% + 0,19\% + 0,33\%$$

$$\Delta Renta per cápita_{I. BALEARNS} = 1,38\% = 1,34\% + (-0,39\%) + 0,53\%$$

Visto que los datos relativos a la evolución del empleo son muy similares en ambas economías y que existe una gran diferencia en la evolución de la productividad de Inca y la de Baleares, es evidente que la disimilitud en el crecimiento per cápita radica en que la economía de Inca ha tenido crecimientos en productividad muy superiores al del resto de economías baleares.

Únicamente el hecho de que la productividad de Inca esté creciendo por encima de la productividad de Balears permite que el incremento de la renta per cápita de la primera sea cuatro veces superior a la de la segunda.

En la medida que la economía de Inca sea capaz de mantener el crecimiento de la productividad será capaz de aumentar la renta per cápita a los niveles que está creciendo actualmente, y que le permitirán a largo plazo seguir creciendo por encima de la media de la Comunidad Autónoma.

6. ANÁLISIS DEL MERCADO DE TRABAJO

De la información que se desprende de la base de datos de la Seguridad Social desglosada por municipios, puede establecerse lo siguiente en relación con el número de desempleados de Inca:

$$\text{Desempleados}_{2017}^{\text{INCA}} = 2.168 \text{ personas};$$

$$\text{Desempleados}_{2021}^{\text{INCA}} = 2.184 \text{ personas};$$

Este número se corresponde con personas desempleadas residentes en el municipio de Inca, que efectivamente ha crecido, pero de una manera no significativa y en cualquier caso de una manera inferior al crecimiento que ha tenido la población residente en su conjunto.

En relación con la población empleada, existe una dificultad añadida a la hora de poder establecer qué gente de Inca trabaja y con ello cómo dibujar un mapa del mercado de trabajo de la ciudad, ya que el hecho de trabajar en Inca no implica necesariamente residir en ella, y al contrario, vivir en esta ciudad no supone necesariamente trabajar en la misma. Cada día cientos de trabajadores se desplazan fuera del municipio para trabajar y cientos de personas acuden a Inca para desarrollar su labor.

Que no exista una frontera que delimite específicamente dónde vive y dónde trabaja cada persona, de modo que no se pueda fijar que una persona vive y trabaja en el mismo lugar, es una dificultad añadida a la hora de realizar un estudio pormenorizado y detallado del mercado de trabajo de un municipio.

En cualquier caso, los datos ofrecidos por la Seguridad Social consideran como trabajadores de Inca aquellos que son residentes en la ciudad independientemente de donde desarrollen su actividad, y ese es el criterio que se ha seguido a lo largo del presente estudio y que ahora se presenta. Cual-

quier otro criterio que se alejase de este haría imposible la comparación y el análisis pormenorizado.

$$\text{Empleados}_{2017}^{\text{INCA}} = 9.338 \text{ personas};$$

$$\text{Empleados}_{2021}^{\text{INCA}} = 10.113 \text{ personas};$$

El número de población empleada de la ciudad de Inca aumentó considerablemente durante el período objeto de análisis, con las salvedades indicadas en el párrafo anterior.

Continuando con los objetivos marcados al inicio del presente trabajo, se requiere realizar un estudio pormenorizado de la estructura del mercado de trabajo de la ciudad de Inca. Para ello en primer lugar se va a realizar un análisis de la tasa de desempleo, llevando a cabo una comparativa de la evolución experimentada por esta variable y sus integrantes en el periodo 2021-2017, y que se corresponde a su vez con el mismo periodo para el cual se ha estudiado la evolución de la economía de Inca.

$$\text{Tasa de desempleo} = \frac{\text{Total desempleados}}{\text{Población activa}};$$

Considerando como la población activa de la ciudad de Inca toda aquella población residente en el municipio con una edad comprendida entre los 16 y los 65 años, y que trabaja o está buscando de manera efectiva trabajo, y considerando desempleados aquella parte de la población activa que, buscando de manera efectiva trabajo, no lo encuentra, la tasa de desempleo es el cociente entre ambas variables.

$$\text{Tasa de desempleo}_{2017} = \frac{\text{Total desempleados}_{2017}}{\text{Población activa}_{2017}} = 18,8\%$$

$$\text{Tasa de desempleo}_{2021} = \frac{\text{Total desempleados}_{2021}}{\text{Población activa}_{2021}} = 17,7\%$$

Aunque efectivamente el número de desempleados en términos absolutos ha aumentado en 16 personas, una cifra no significativa, la tasa de desempleo ha experimentado un decrecimiento de más de un punto entre el ejercicio 2017 y 2021. Es decir, el número de desempleados en relación con la población activa es menor en 2021 que a finales de 2017.

Es interesante plantear el por qué de esta caída de la tasa de desempleo. Esto es, para la consecución de los objetivos planteados en este estudio debe analizarse por qué existe población que ha pasado de estar desempleada a estar empleada; de otra manera, qué explica el crecimiento del número de empleados del municipio de Inca.

Para establecer los motivos del crecimiento del número de empleados en términos absolutos de estos, y siempre utilizando los datos facilitados por la Seguridad Social con todas las limitaciones explicadas a lo largo de la presente comunicación, se observa que el aumento de los trabajadores viene explicado, por un lado, por trabajadores en régimen general y, por el otro, por trabajadores en régimen especial de trabajadores autónomos.

Lo significativo de este crecimiento es que mantiene la proporción de trabajadores autónomos. Uno de cada cinco trabajadores del municipio de Inca es autónomo. Un rasgo característico de mercados de trabajo que tienen un continuo crecimiento y reducción continuada de las tasas de desempleo es la alta presencia de trabajadores autónomos en el conjunto de trabajadores.

El hecho de que haya existido un crecimiento del número de empleados del municipio durante el período 2017 a 2021, y que se haya mantenido la proporción de que más del 21 % de trabajadores sean autónomos, es un rasgo característico del mercado de trabajo de Inca. Esta particularidad puede además señalar otras características que vienen asociadas y que históricamente pueden estar arraigadas en el municipio, como son el carácter emprendedor, innovador y el espíritu empresarial.

Por otra parte, y también como pieza necesaria a la hora de analizar el mercado de trabajo de un municipio como es Inca, debe estudiarse la estructura poblacional de los desempleados. Los análisis y estudios de esta características son una herramienta fundamental a la hora de establecer políticas activas de empleo conducentes a aumentar la empleabilidad de determinados sectores y por ende disminuir el número de desempleados de una localidad.

En casi cualquier economía existen sectores de la población especialmente afectados por el desempleo, y estos sectores suelen ser siempre los mismos. Nos estamos refiriendo a mujeres, mayores de 45 años y jóvenes. Sistemáticamente estos tres grupos son los que sufren de manera específica el problema del desempleo.

Así en el caso concreto de Inca debe analizarse si estos tres grupos de edad o sexo tienen unas tasas de desempleo excesivas y, por tanto, preocupantes, que exijan de alguna manera especial interés por parte de los poderes públicos de los diferentes niveles administrativos. La comparación entre el número absoluto de desempleados en estos sectores demográficos entre 2017 y 2021 señalará la tendencia de su evolución y permitirá en consecuencia establecer conductas sistemáticas dentro del mercado de trabajo del municipio.

En relación con las mujeres, este grupo de la población representa el 57 % del número de desempleados, mientras que la distribución entre hombres y mujeres en el conjunto de la población es del 50 %. Por tanto, Inca cumple con el perfil demográfico de los mercados de trabajo en los que las mujeres se ven afectadas específicamente por el problema del desempleo, sin que esto suponga una característica específica del mercado de trabajo de esta ciudad, aunque esto no signifique que no deban ejecutarse políticas activas de empleo conducentes a aumentar la empleabilidad de las mujeres residentes en Inca.

Además, el porcentaje de mujeres desempleadas se ha mantenido estable durante el período objeto de estudio, de modo que ha pasado de un 57 % a un 57,8 %, experimentando un incremento, pero no significativo. El problema persiste, aunque no va en aumento.

El sector de los mayores de 45 años tiende también a estar específicamente afectado por parte del problema de la falta de empleo. Del estudio de los datos del mercado de trabajo y su comparación entre el ejercicio 2017 y 2021, se desprende que también Inca responde al perfil general de las economías en las que la población de esta franja de edad se ve especialmente afectada.

En 2017 el 37 % de los mayores de 45 años residentes en Inca estaban desempleados. Más de 1 de cada 3 ciudadanos de esta edad estaba buscando trabajo y no lo encontraba. Es importante señalar este tipo de circunstancias, de manera que puedan servir como elemento a la hora de diseñar las políticas económicas y sociales dentro del municipio conducentes a mitigar las fallas del mercado de trabajo.

Preocupa el hecho de que a final de 2021 el porcentaje hubiese pasado de un 37 % a un 44,9 %. Porcentajes tan altos de de población desempleada de más de 45 años representan problemas que van más allá del mercado de trabajo. Sectores de la población con una tasa de desempleo cercana al 50 % requieren de la atención específica de los poderes públicos y las administraciones en general, de modo que puedan modular a la baja estos porcentajes, sobre todo porque tienden a convertirse en tasa de desempleo a largo plazo, de forma que se han sistematizado por parte del mercado de trabajo y se ha reducido la empleabilidad de estas personas.

Por último, en relación con el número de desempleados en función del sector al que potencialmente pueden incorporarse, es el sector servicios el que más desempleados acumula. Esta característica no es específica de la ciudad de Inca, sino que es común al conjunto de la economía balear. En la medida en que la economía está focalizada en el sector servicios es natural que acumule el mayor número de desempleados.

7. RESUMEN Y CONCLUSIONES

Inca ha experimentado un crecimiento del 5,18 % durante el periodo 2017-2021. Este crecimiento viene explicado principalmente por el aumento de la productividad.

Si bien es cierto que también ha habido un crecimiento de la población activa en relación con la población total y del número de empleados en relación con la población activa, estos dos últimos han sido escasos y no tienen un peso específico a la hora de explicar el crecimiento de la renta disponible per cápita en el municipio.

Si Inca no hubiese aumentado en su productividad, no habría tenido el crecimiento tan significativo que ha tenido en el período objeto de estudio.

Este crecimiento derivado del aumento de la productividad ha permitido al municipio de Inca crecer cuatro veces más de lo que lo ha hecho el conjunto de las Illes Balears, cuyo crecimiento ha quedado relegado al 1,38 %. El conjunto de economías de Balears ha tenido una evolución del mercado de trabajo similar al que ha tenido Inca, de modo que el elemento diferenciador de esta ha sido el aumento de la productividad, lo que le garantiza un crecimiento sostenido a lo largo del tiempo y a largo plazo.

En relación con el análisis del mercado de trabajo, debe señalarse que Inca ha experimentado una ligera caída de la tasa de desempleo desde 2017 hasta la finalización del periodo de estudio.

Paralelamente ha habido un mantenimiento del número de desempleados y un aumento del número de empleados. La evolución a lo largo de todo el período de estudio del número de autónomos ha sido creciente y sobre todo ha mantenido el peso en el conjunto de trabajadores del municipio de Inca. Uno de cada cinco trabajadores del municipio es autónomo, lo que permite dibujar un perfil específico de los trabajadores del municipio.

Finalmente en relación con el análisis del número de desempleados y la composición de estos a lo largo del conjunto de años objeto de estudio, se observa un mantenimiento del porcentaje de población femenina afectada por el desempleo. El 57 % de las desempleadas son mujeres, mientras que representan escasamente el 50 % de la población.

Mayor preocupación representa la evolución de la tasa de desempleo de los mayores de 45 años. Este sector demográfico ha pasado de un 37 % a un 44,9 % de tasa de desempleo. Es decir, el 45 % de las personas de más de 45 años

que buscan trabajo en el municipio de Inca no lo encuentran, con todas las implicaciones que ello puede conllevar, como la falta de adaptación al mercado de trabajo, la falta de actualización y el peligro de sistematizar el desempleo y que se convierta en desempleo de larga duración, aumentando la dificultad de reincorporación al mercado laboral de este sector.

Por último, es el sector servicios el que más desempleados acumula dentro de la economía balear. Tres de cada cuatro desempleados de la economía balear se corresponden con el sector servicios.

QUARANTÈ ANIVERSARI DE LA SORTIDA DE RAIGUER REVISTA (1983-2023)

Gaspar Salom Ferragut,¹ Caterina Valriu Llinàs²

1. Tècnic d'Empreses i Activitats Turístiques per l'Escola de Turisme de les Balears.
gasparsalom@gmail.com

2. Doctora en Filologia Catalana per la UIB.
c.valriu@uib.cat

Paraules clau: Inca, *Raiguer Revista*, premsa forana, quarantè aniversari.

Resum. *El novembre d'aquest any 2023 es compleix el quarantè aniversari de l'aparició de Raiguer Revista. Com a resultat de les entrevistes realitzades a persones que varen participar en la seva creació i elaboració, durant un període de tretze mesos, es poden destacar dos aspectes sobre aquell mitjà de comunicació: la seva durada i la incidència que va tenir a la ciutat d'Inca i a la comarca del Raiguer. També analitzem el seu contingut (les seccions, els articles i les notícies) i les persones que hi varen aparèixer, per acostar-nos a la realitat de l'època, ben diferent de l'actual.*

Keywords: Inca, premsa forana (local press of Mallorca), fortieth anniversary.

Abstract. *This year 2023, in november, it will be forty years since the publication of Raiguer Revista. For this occasion a number of persons who took part in its creation and making, for a period of thirteen months, have been interviewed. Based on their answers, two aspects of that local media can be highlighted: its duration and its impact on the city of Inca and the Raiguer area. Simultaneously, the contents (sections, articles and news) and also people who appeared in it are analysed, with the aim of coming closer to those times, so diferent from the present.*

1. INTRODUCCIÓ

Raiguer Revista va néixer per la iniciativa d'un grup de joves amics inquers –amb una mitjana d'edat entorn als vint-i-cinc anys– que tenien unes idees generals coincidents d'allò que volien dur a terme i no es trobaven a gust a dins la societat de la qual formaven part. La seva infantesa i els seus estudis havien transcorregut sota el règim franquista i, en tombar la vintena, havien viscut la Transició democràtica. Consideraven que l'atmosfera que es respirava al seu voltant, a Inca i la comarca del Raiguer, era opressiva i grisenca, mancada, àrida, estèril. Sentien la necessitat de recollir per escrit la realitat del seu entorn, les notícies que la ciutat i la comarca generaven, i alhora donar veu a les persones dels diferents sectors d'activitat cultural, social i econòmica, tant a les que intuïen que compartien les seves inquietuds com a aquelles que no.

Per poder dur endavant el projecte, hi havia una premissa indispensable: la revista havia de ser independent de tot tipus d'obediència o d'agraïment, a qualsevol grup d'interessos, persona o entitat, cosa que implicava un finançament exclusivament basat en la inserció d'anuncis comercials, les subscripcions i la venda d'exemplars. Només d'aquesta manera es tindria la llibertat plena d'informar, seguint únicament els criteris de cada un dels seus col·laboradors i del consell de redacció.

Aquests quaranta anys transcorreguts des de l'aparició de la revista permeten contemplar-la avui amb perspectiva històrica, tot situant-la a dins el context de la seva època, tant local com general. Aquest és el propòsit de les línies que segueixen. Se situa l'existència de la revista en els anys d'eclosió de la Premsa Forana de Mallorca i, a la vegada, sorgeix la reflexió si la idea que aquella proposta periodística que *Raiguer Revista* va intentar transmetre compta avui, a l'època dels mitjans digitals de comunicació, amb plataformes capaces de jugar un paper similar pel que fa al concepte, encara que tecnològicament hagin de ser ben diferents.

Un fet a destacar és que els impulsors de *Raiguer Revista* varen assumir amb naturalitat el fet de l'ús habitual de la llengua catalana. Avui, en contra d'allò que un període de funcionament democràtic de més de quaranta anys podria fer suposar, es pot constatar que no només no avancem cap a la total normalització lingüística, sinó que veiem un atac directe, obertament manifestat per part dels seus perpetradors, contra la llengua pròpia d'aquesta terra.

Per a una major claredat quant a les idees-força que impulsaven *Raiguer Revista*, començarem per transcriure l'editorial del seu número 0, prou explícit:

“Surt al carrer després d’una innumerable sèrie de dificultats que hem aconseguit vèncer i que subratllen el caràcter d’aventura¹ que té, avui com sempre, el fet de treure una publicació. Som aquí, i mentre hi siguem volem que la nostra presència es noti.

Venim amb la força que ens dona la nostra absoluta independència de qualsevol persona o entitat. Aquesta circumstància ens permetrà opinar lliurement sobre tots els temes, sense por a les conseqüències, sense cap tipus de censura. Ens hem proposat remoure les aigües sovint estancades de la cultura i la vida en general d’aquesta ciutat, Inca, a la qual estimam malgrat tot.

La tradicional laboriositat d’aquesta ciutat ens priva a vegades d’exercir la crítica o la convivència. No vivim a una ciutat-dormitori, sinó a un poble viu, on passen coses, on es prenen decisions amb les quals no tots estan d’acord, i volem dir quines són.

Amb el vostre suport, i mentre ens duri la corda, remourem els fonaments condormits d’una societat que ha canviat i que no pot seguir vivint amb esquemes desfasats i putrefactes.

Raiguer”

2. ELS CONTINGUTS DE LA REVISTA

La revista s’ocupava dels distints aspectes de la realitat social, econòmica, cultural, artística, laboral, sindical, educativa, esportiva, d’Inca, llavors encara centre industrial i comercial. *Raiguer Revista* es va estructurar en una sèrie de seccions, a partir del número 0, i en els següents números se n’incorporaren d’altres. Els continguts ens acosten a la idea i a la línia periodística que plantejava la revista. Comprovem que hi predominaven la crítica obrera –a vegades punyent– a distints aspectes tant de l’actuació del consistori com dels partits polítics i de les organitzacions empresarials i culturals de la ciutat. També destacava l’atenció dedicada a la cultura, a l’art i a l’artesania locals; les entrevistes a persones molt conegudes, pels càrrecs institucionals que ocupaven o per la seva activitat professional. La diversitat de temes tractats i la forma de presentar-los donaven a *Raiguer Revista* una perspectiva centrada en l’àmbit local i comarcal, però des d’una tècnica periodística en línia amb publicacions d’àmbit estatal. A continuació es detallen les seccions, per ordre d’incorporació, així com els articles que es varen publicar a cada número.

1 Subratllat a l’original.

Figura 1. Portada núm. 0.

Núm. 0, novembre de 1983

Amb caràcter d'especial, dedicat al Dijous Bo, i amb el següent contingut:

- Seccions (i els seus continguts en aquest número): “Municipal” (Joan Ramis, en números posteriors també “Kuan” Ramón) –dedicat a l'escola de música municipal; “Aparador” (Nena Ferrer) –parlava de castanyes, siurells, olives i rosaris de carabassat; “Plana verda” (Biel Serra) –sobre el Paradís perdut i mentalitats; “La nostra cuina” (Antoni Mercader) –redescobrir la variada cuina mallorquina tradicional; “Llibres” (“Morgana”, a l'últim número també Caterina Valriu) –crítica de: *El*

nombre de la rosa, *Creación* i *Panorama amb dona*; “S'apaga es llum/Cinema” (Biel Amer, en números posteriors també Pere Reus i Cesc Mulet) –sobre el cineclub A.C.I.C. i la pel·lícula *The Wall*, respectivament; “Passatemps” (“Acuario”) –mots encreuats; “Còmic” (Pep Forteza, en números posteriors també “Pepe”, “Alaminos” i Thierry Job) –historieta il·lustrada del mercat del dijous.

- Articles: “Jo no hi era, però...” (P. Galera) –sobre el Dijous Bo de 1923 i el de 1924; “Fires 83” (“Busqueret”) –crítica de l'organització dels actes de les fires; “Sabata” (Xesc[Mulet]) –sobre la història del calçat a Inca; “Filatèlia” (sense signatura) –amb motiu de l'emissió d'un mata-segells de Correus al·lusiú al Dijous Bo; “Autopista Palma-Inca a debat” (sense signatura) –sobre una taula rodona al voltant d'aquesta qüestió; “Mestre Torrandell, home i músic” (Joan Ramis) –esbós biogràfic del músic inquer; “2001, cita aInca” (sense signatura) –un viatge imaginari a la confrontació Est-Oest en el futur; “Un lloc entre els rebels” (Jaume Armengol i Coll) –un encoratjament de l'escriptor als joves rebels i lúcids.

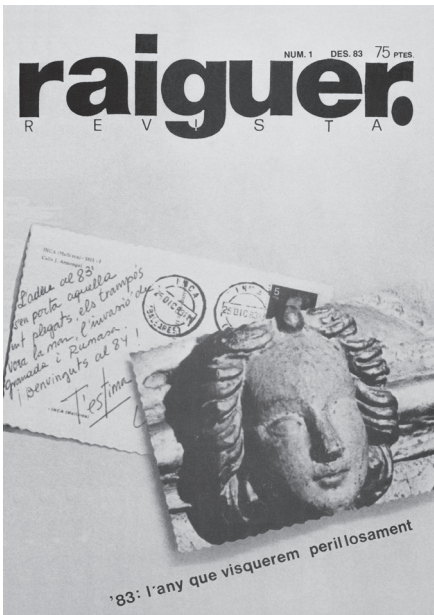

Figura 2. Portada núm. 1.

(Josep M. Ramis) –entrevista al torero establert a Inca; “Especialistes de la política” (Biel Serra Vich) –sobre ecologia i política.

Núm. 1, desembre de 1983

- Incorporava les noves seccions “Línia calenta” (Nena Ferrer) –entrevista al president del Govern balear Gabriel Cañellas; “Sa coloma coixa” (sense signatura, en números posteriors “Vuits i Nous”) –entrevista a Tolo, del Bar Pericàs; “Signatura” (Antoni Alomar) –poemes d’aquest autor; i “Esports” (Patricio Candia, i en números posteriors també Antoni Mercader) –balanç de l’esport inquer a l’any 83.

- Articles: “Cultura popular” (Margalida Llobera) –sobre la primera trobada estatal de col·lectius d’acció cultural; “Un cafè...” (“Tricycle”) –dedicat al “Mercantil”;

“Chamaquete: el somni impossible”

Figura 3. Portada núm. 2.

Núm. 2, gener-febrer de 1984

- Incorporava el “Sumari”, que es mantindria fins al darrer número, i també les noves seccions “Cartes Obertes” –cartes dels lectors; “Opinió” (la del director provincial del Ministeri d’Educació i Ciència, Andreu Crespi) i “Cap de cantó” (“Sa Comare”) –crítiques a un regidor d’UM i a set altres temàtiques, principalment municipals.

- Articles: “La LODE: llei polèmica” (Joan Ramis) –entrevistes als directors dels centres educatius de la ciutat; “Teatre Principal, un oblit injust” (“Tricycle”) –sobre la seva construcció i

l'història de representacions; “Pla general d'ordenació urbana” (Cesc Mulet – Maria Antònia Viñuelas) –anàlisi de la tramitació i objectius del pla; “Inca davant la Inquisició, 1” (Ramón Rosselló) –primera entrega, sobre la seva actuació a Mallorca i a Inca; “Una nit sense glamourrr” (Biel Amer) –recorregut per l'incipient oci nocturn de la ciutat; “Miró” (sense signatura) –opinions de tres pintors locals/comarcals, Antoni Socias, Pere Gelabert i Toni Rovira, sobre el gran artista català.

Figura 4. Portada núm. 3.

Llobera – Maria Antònia Viñuelas) –sobre el casal de Can Ripoll; “La marginació a Inca” (Joan Ramis) –sobre els distints col·lectius marginats; “Inca davant la Inquisició, 2” (Ramón Rosselló) –segona entrega, sobre la seva actuació a Inca; “Cada vegada menos (sic) selleters” (“Tricycle”) –entrevista a l'artesà l'amo En Joan Ferrer; “ONCE” (sense signatura) –comunicat informatiu d'aquesta organització; “Carmen” (Biel Amer) –sobre aquesta pel·lícula de Carlos Saura; “Quinze mil llibres” (Patricio Candia) –enquesta a les tres biblioteques de la ciutat.

Núm. 3, març de 1984

- Incorporava les seccions “Calçat/Laboral” (“L'Estel”, en números posteriors també F. X. R.) –seguiment del conveni col·lectiu del calçat– i “Es Raiguer” (Miquel Puigserver, en números posteriors també Joan “Baldufeta”, Patricio Candia, Francisca Amengual) – una passejada per Selva.

- Articles: “Vist i fet” (sense signatura) –sobre la retirada del monument als caiguts franquistes de la plaça parroquial de Santa Maria la Major i sobre la pintada d'un mural d'homenatge al pintor Joan Miró– (sense signatura); “Un edifici ancorat en el passat” (Margalida

Figura 5. Portada núm. 4.

Núm. 4, abril de 1984

- Incorporava la secció “Arts plàstiques” (Pep Mayans, en números posteriors també Antoni Rodríguez i Nena Ferrer) –sobre els pintors Julián Manzanares i Víctor Borisov.

- Articles: “LODE: la polèmica que no acaba” (Joan Ramis, Gaspar Salom) –crítiques varies i alguns punts de la llei; “Inca davant la Inquisició, i 3” (Ramon Rosselló) –tercera entrega sobre la seva actuació a Inca; “Inca, Ciudad con ley” (Patricio Candia) –sobre l’actuació de la Policia Local i de la Guàrdia Civil a la ciutat; “El llarg camí fins al judici” (Joan Ramis) –sobre els procediments seguits amb la detenció i judici d’una persona;

“A què tenim por” (Joan Manuel Rosa) –sobre la figura dels delinqüents; “La plaça de toros” (Margalida Llobera – Maria Antònia Viñuelas) –sobre el projecte arquitectònic de l’edifici, el seu estat i activitats; “Marc Ferragut” (Josep Maria Ramis) –sobre aquest melòman i empresari inquer; “Feim camí per la pau...” (Joan Buades) –sobre la tensió armamentista creixent entre EUA-URSS a Europa; “Poesia” (Miquel Rosselló Quetglas i “Bozeras”) –un poema de cada un d’aquests dos poetes; “Perquè els àngels no tenen sexe?” (Josep Ll. Mullet) –sobre el pintor Joan Sastre Quetglas; “Populars d’Inca 84” (sense signatura) –concurs obert a votació pels lectors, de les persones més populars de la ciutat.

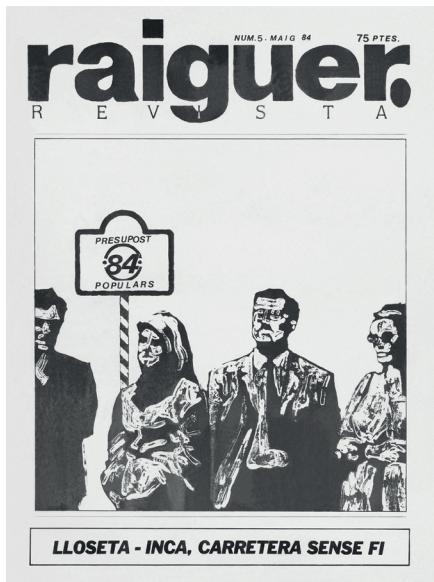

Figura 6. Portada núm. 5.

Núm. 5, maig de 1984

- Hi aparegueren els articles “Ambulatori” (Margalida Llobera – Maria Antònia Viñuelas) –sobre els serveis i el funcionament d’aquest centre; “Els molins d’Inca” (sense signatura) –algunes dades sobre els molins de vent; “Llunari” (sense signatura) –sobre un còmic comarcal de recent aparició, amb aquest títol.

Figura 7. Portada núm. 6.

Núm. 6, juliol de 1984

- S’incorporava la secció “Els cafès del Mercantil” (Olga Cadavid, Maria Antonia Amer i Margalida Llobera) –conversa entorn d’un cafè, amb directius del CD Constància.

- Duia els articles “Carn a Inca” (P. R.) –sobre el seu control per part dels manescals; “Dades d’Inca” (sense signatura) –informació demogràfica, territorial, educacional i del parc automòbil de la ciutat; “Una nova editorial mallorquina, El Foner” (sense signatura) –entrevista a E.F. de l’editorial; “Sant Francesc, 1” (Margalida Llobera – Maria Antònia Viñuelas, Pau Amer)

–sobre l’església, el convent i el col·legi franciscà; “Gabriel Sampol” (sense signatura) –sobre el nou director de Ràdio Balear; “Dona avui” (sense signatura) –ressenya sobre set dones joves inqueres (o establertes professionalment a Inca) amb estudis universitaris; “Inca davant la Inquisició” (Ramon Rosselló) –sobre Magdalena Calafat, acusada de bruixeria; incloïa, a més, el programa de festes patronals de Sant Abdon i Sant Senén.

Figura 8. Portada núm. 7.

Núm. 7, setembre de 1984

- Duia els articles “El camp, construccions il·legals” (Margalida Llobera – Maria Antònia Viñuelas) –sobre les limitacions legals per poder construir en terreny rústic; “Places escolars, una assignatura pendent” (J. R. – M. F.) –sobre el creixement de la demanda escolar a Inca; “Sant Francesc, 2” (Margalida Llobera – Maria Antònia Viñuelas) –centrat en l’arquitectura del convent; “Populars d’Inca 84” (sense signatura) –sobre el lliurament d’aquests premis.

Figura 9. Portada núm. 8.

Núm. 8, novembre de 1984

- Duia els articles “Rehabilitació de vivendes” (Margalida Llobera – Maria Antònia Viñuelas) –sobre la pèrdua de caràcter arquitectònic de la ciutat; “Polígon industrial, una vella aspiració comarcal” (“L’Estel”) –sobre el projecte i la situació del futur polígon; “Cinquentenni *Brisas, revista mensual il·lustrada*”, (P. R.) –sobre aquesta revista d’abast estatal, fundada a Inca a 1934; “Els barons de Lloseta i els comtes d’Aiamans” (Jaume Capó Villalonga) –repàs històric d’aquests nobles mallorquins; “Un any de *Raiguer*” (sense signatura) –sobre els

números publicats i les seves seccions i apartats; “Trobada de bandes municipals” (sense signatura) –sobre la trobada de bandes mallorquines a Inca.

Figura 10. Portada núm. 9.

Núm. 9, desembre de 1984

- Duia els articles “L’abocador de fems des Pla: un incontrolat a dins ca nostra” (sense signatura) –sobre la problemàtica de l’abocador a cel obert; “Lamentable estat del Jutjat” (sense signatura) –sobre la degradació de l’edifici del Jutjat; “Segons els periodistes especialitzats, les Balears no tenen bons polítics” (sense signatura) –les opinions al respecte, de setze periodistes i de quatre gabinets de premsa institucionals; “Un parc natural per a Inca” (sense signatura) –sobre l’iniciat procés de protecció pública de quinze quarterades del puig de Santa Magdalena d’Inca; “L’escenificació de les Matines de Nadal” (Jaume

Capó Villalonga) –sobre el cant de la Sibilla i el sermó de la Calenda; “Convent de Sant Bartomeu” (Maria Antònia Amer, Margalida Llobera) –sobre la història i el moment actual del convent; “De forns i calciners” (Toni Rodríguez) –sobre la història dels usos de la calç.

Per reflectir la progressió de la revista, fins aquí hem detallat les seccions, indicant el contingut que tingueren en la seva primera aparició i l’ordre en què es varen anar incorporant les noves en números posteriors, així com també els articles que s’anaren publicant. A continuació referim el contingut de cada una de les seccions a cada número de la revista, per ordre cronològic.

Núm. 0

Com a número d’inici de la publicació, estan ja indicats més amunt.

Núm. 1

A les seccions ja existents, els continguts foren: “Editorial” –una carta de dos nins, germans, al president d’EUA Ronald Reagan demanant la pau, és assumida i adoptada com a editorial per la revista; “Municipal”: “Què ha fet l’Ajuntament?” (Joan Ramis Otazua) –recollia les opinions de l’oposició i de la majoria consistorial; “Cap de cantó” (“Sa Comare”) –notícies i comentaris breus (alguns, punyents o satírics) sobre aspectes variats de l’actualitat lo-

cal; una pàgina de felicitacions nadalenques de personatges famosos forans i locals, als lectors de *Raiguer Revista*; “Aparador” (Nena Ferrer) –sobre un llibre no-llibre, una camisa de dormir, un calefactor, teles; tot a la venda als comerços locals; “Còmic” (“Alaminos”) –Mi teoría de la evolución.

Núm. 2

Més amunt hem vist les noves seccions que s’incorporaren en aquest número. A les ja existents, trobem: “Editorial” –“No creim que el 84 sigui meravellós”, en forma de còmic; “Municipal”, per què falta l’aigua a Inca? (Joan Ramis Otazua) –sobre les deficiències del subministrament públic; “Línia calenta” (Nena Ferrer) –entrevista a Joaquín “Jimmy” Jiménez Arnau; “Cap de cantó” (“Sa Comare”) –crítiques a membres de l’Associació de Comerciants, al batle, a l’OCB, entre d’altres; “Aparador” (Nena Ferrer) –roba d’hivern, complements vestuari d’hivern i teresetes, dels comerços locals; “Sa coloma coixa” (“Vuits i Nous”) –entrevista a l’amo En Jordi “dels cacauets”; “Plana verda” (Biel Serra Vich) –sobre l’afecció als cavalls; “La nostra cuina” (Antoni Mercader) –cuina econòmica i tradicional d’hivern; “Esports” (Antoni Mercader) –sobre les eleccions al si del CD Constància; “Cinema” (Cesc Mulet) –sobre el traspàs de l’actor Johnny Weissmüller “Tarzan”; “Llibres” (“Morgana”) –comentaris sobre *Negra i consentida*, *Amadeus* i *Herrumbrosas lanzas*; “Còmic” (“Pepe”) –sense títol.

Núm. 3

També s’han indicat les noves seccions incorporades. A les habituals, hi trobem: “Editorial” –sobre la marginació social i la necessitat d’assistents socials, educadors de carrer i servei de treballadors familiars, a Inca; “Opinió” (la d’Andreu París Mateu, advocat i militant del PSOE) –“Estirada d’orelles al batle”; “Municipal” (sense signatura) –“UM crisi municipal?”– i (Josep Maria Ramis Otazua) –Matar el missatger; “Cap de cantó” (“Sa Comare”) –normes de seguretat legals incomplertes per un establiment públic, i altres sis crítiques d’assumptes locals; “Línia calenta” (Nena Ferrer) –entrevista a Ramón Aguiló, batle de Palma; “Plana verda” (Gabriel Serra Vich) –sobre el patrimoni natural de Mallorca, que es feia malbé; “Aparador” (Nena Ferrer) –una escrivania de plata, un rellotge i un foguer, i un bolígraf, tot de comerços locals; “La nostra cuina” (Antoni Mercader) –els congrets de les monges tancades; “Esports” (Antoni Mercader) –dedicat al bàsquet local i a la seva necessitat d’una pista coberta; “Signatura” (Josep Siquier) –imatge “Pollença 1979”; “Llibres” (“Morgana”) –sobre: *Els tres pergamins de Ripoll* i *Memòries d’Adrià*; “Còmic” (Thierry Job) –“Lucille no estava...”.

Núm. 4

Número que incorporava una nova secció, com ja s'ha indicat més amunt. Pel que fa a les habituals: "Editorial" –subvencions, en relació amb la premsa i la seva independència, arran d'una crítica de *Diario de Mallorca* a *Raiguer Revista*; "Opinió" (la de Carlos Martín Plasencia, governador civil de Balears) – la seva visita a la ciutat d'Inca; "Municipal" ("Kuan" Ramón) –"Juguem al truc de l'ajuntament", crítica de diverses decisions del consistori; "Cap de cantó" ("Sa Comare") –sobre la recuperació popular del carnaval i el significat de les seves disfresses, a més d'altres sis comentaris; "Calçat/Laboral" ("L'Estel") –"Conveni, reconversió, un dret constitucional trepitjat", darreres informacions en calent del conveni; "Línia calenta" (Nena Ferrer) –entrevista a la cantautora Maria del Mar Bonet; "Plana verda" (Biel Serra Vich) –"Agricultura, canviar la nostra mirada envers la terra"; "Es Raiguer" (Miquel Puigserver Mir, Selva) –"Quina bassa", crítica contra el ciment a dojo a dins els pobles– (i Joan "Baldufeta", Biniamar) –"Què passa aquí?", sobre la construcció d'habitatges arquitectònicament no adients al poble, mal estat dels carrers i aigua no potable; "Esports" (sense signatura) –"Tennis de taula"– i Cerdà-Ramis (Patricio Candia) –Crisi a la casa blanc i negre; "Signatura" (Joan Rallo Garcia) –"Les abelles d'Inca contra Rumasa"; "Llibres" ("Morgana") –sobre: *Fra Junoy o l'agonia dels sons*, *Amb ulls de nen* i *El lago de la ballena*.

Núm. 5

En aquest número no s'incorporaren noves seccions. Les habituals duïen els següents continguts: "Editorial" –"Informar", crítica de l'absència de política informativa del consistori inquer, dels seus polítics i funcionaris de secretaria; "Opinió" (José Navarro)

–"Calzado, reconversión y reforma", sobre la manca d'adhesió de moltes empreses a les mesures de suport a la reconversió i sobre el problema de l'atur; "Municipal" (Joan Ramis) –pressupost 84; "Laboral/Calçat" ("L'Estel") –"Maniobres i difícil negociació col·lectiva, la dona treballadora"; "Cap de cantó" ("Sa Comare") –presència femenina a les processons de Setmana Santa i set comentaris més; "Línia calenta" (Nena Ferrer) – entrevista al músic Bonet de Sant Pere; "Es Raiguer" (Patricio Candia) –"¿Carretera o ratonera?" [la de Lloseta] i Selva (Miquel Puigserver Mir), sobre diversos aspectes de les festes i l'esport del futbol al poble; "Aparador" (Nena Ferrer) –un balancí, una falç i un martell, vergues de bou i un objecte decoratiu, tots de comerços locals; "Plana verda" (Biel Serra Vich) –"Els benaventurats", contra el militarisme; "La nostra cuina" (Antoni Mercader) –sobre el cultiu de la vinya i sobre les cartes de vins de quatre cellers inquers; "Esports" (Patricio Candia) –sobre natació, jòquing,

pista coberta per al bàsquet i el boxejador Primo Carnera, comprador de sabates d'Inca; "Signatura" (Pep Matas) –"Afrodisio Cabanellas y Anastasia de Segui. Grandes duques del corral", faula surrealista; "Arts plàstiques" (Antoni Rodríguez Mir) –sobre el pintor Marquet Pascual; "Llibres" ("Morgana") –sobre: *El silmarillion*, 1984, i *El corsari de l'illa dels conills*.

Núm. 6

La darrera secció que es va incorporar a la revista aparegué en aquest número, i l'hem comentada més amunt. El contingut de les seccions habituals: "Editorial" –"A qui fa por *Raiguer Revista*?", sobre l'impacte de la publicació entre els polítics locals, l'ostracisme al quals alguns d'ells la volien condemnar i la bona acollida entre un nombre de ciutadans; "Cap de cantó" ("Sa Comare") –crítica a la desídia de l'Ajuntament respecte al mobiliari urbà, i set altres qüestions; "Línia calenta" (Nena Ferrer) –entrevista a Carlos Martín Plasencia, governador civil de Balears; "La nostra cuina" (Antoni Mercader) –"Sobreviure a l'estiu", sobre la regulació de la higiene a la restauració, per part de les autoritats de la Comunitat Autònoma; "Plana verda" (Biel Serra Vich) –"La primera llei, respecte a estimar, des del respecte, la natura"; "Llibres" (Antoni Rodríguez Mir) –sobre diversos llibres "no traduïts al català" de l'autor francès Boris Vian; "Arts plàstiques" (Nena Ferrer) –entrevista als artistes Gaspar i Rainelda.

Núm. 7

"Editorial" –sobre les especials dificultats per dur a terme les activitats de les distintes associacions de la ciutat, en comparança amb altres llocs; "Opinió" (la de Carles Costa, president de l'Associació de Premsa Forana sobre *Raiguer Revista* i la premsa forana en general); "Municipal" –"La classe polític inquera", crítica sobre la seva mediocritat i la situació del moment; "Cap de cantó" ("Sa Comare") –sobre el procés de despersonalització d'Inca i el grau de responsabilitat de l'Ajuntament, a més d'altres vuit qüestions; "Els cafès del Mercantil" (Maria Antònia Amer, Margalida Llobera) –"Els amics dels cavalls", conversa amb Jaume Estrany, Joan Frontera i Biel Serra, de l'associació; "Esports" (Antoni Mercader) –entrevista a Miguel Muñoz, exfutbolista i entrenador– i "Nou local pels blaugranes inquers"; "Plana verda" (Biel Serra) –"L'excursió" (agricultura ecològica), sobre diversos agricultors que practicaven aquesta modalitat; "Arts plàstiques" ("Ull Gelat") –Pedro Reus en Sausalito, sobre l'exposició d'aquest pintor inquer en aquell local; "Llibres" (sense signatura) –sobre: *Ailòvivi* i *Fragmentació modulada*; "Signatura" (Juan Morena) –"Madrid fuga", sobre diversos aspectes de la *movida* madrilenya; "Còmic" (sense signatura).

Núm. 8

“Editorial” – “Un altre dijous”, referit al Dijous Bo com a pol d’atracció de tot Mallorca i senyal identitari inquer, amb el transfons de la crisi del calçat; “Opinió” (la de Sebastià Serra Busquets, historiador, professor i polític del PSM) – “Cap on anem?”, sobre l’autonomia, la situació econòmica de les classes populars de Mallorca i la necessitat de lluitar per les solucions adients; “Municipal” (F. X. R.) – “La difícil història de l’aigua a Inca–”, crítica a la manca d’interès de l’Ajuntament a solucionar el problema; “Cap de cantó” (“Sa Comare”) – sobre l’activitat dels joves del PSM inquer al Dijous Bo, a més d’altres nou qüestions; “Línia calenta” (Nena ferrer) –entrevista a Fèlix Pons, jurista i polític; “Es Raiguer” (Francisca Amengual, Lloseta) – “El cine-club estrena–”, referit a la pel·lícula *Bearn*, i “Selva, Homenatge a la vellesa (sense signatura); “Els cafès del Mercantil” (Maria Antònia Amer, Margalida Llobera) –entrevista al nou president de l’Associació de Comerciants d’Inca Miquel Garcia; “Aparador” (Nena Ferrer) – vestits, sabates i bosses, vestit esportiu i vestits de festa, tots de comerços locals; “Esports” (Antoni Mercader) – sobre Paco Figuerola, jugador del CD Constància; “Signatura” (Antoni Rodríguez) – “L’escapada, una faula breu; “Arts plàstiques” (Nena Ferrer) – “Eva Gebauer, l’expressió i les formes”, sobre aquesta escultora alemanya establerta a Mallorca; “Llibres” (sense signatura) – sobre: *I tornarà a florir la mimosa* i *Angeli musicanti*; “Còmic” (“Pepe”) – “Érase una vez un Jueves Bueno”.

Núm. 9

“Editorial” – anunci de la suspensió de la publicació de *Raiguer Revista* i reflexió sobre les causes; “Opinió” (la de Santiago Cortès Forteza, capellà i escriptor), sobre la història de la premsa local a Inca; “Laboral/Calçat” (F. X. R.) – “L’atur ha augmentat a la comarca d’Inca” i (“L’Estel”) “A qui fa por la reconversió industrial de la pell?”, sobre la reconversió industrial racionalitzada enfront de l’acomiadament i el pas a l’economia submergida; “Cap de cantó” (“Sa Comare”) – un cop més, sobre el problema de l’abastiment d’aigua potable i sobre l’abandonament del català escrit en favor del castellà a l’Ajuntament i a l’Associació de Comerciants, a més de sis altres qüestions; “Línia calenta” (Nena Ferrer) –entrevista a Teodor Úbeda, bisbe de Mallorca: “Cap papa ha estat tan revolucionari com Joan Pau II”; “Els cafès del Mercantil” (Maria Antònia Amer, Margalida Llobera) – conversa amb membres de l’Associació Espanyola Contra el Càncer de les Illes Balears; “Aparador” (Nena ferrer) – joguines, estufa, trofeus i productes per a fumadors, de comerços locals; “Llibres” (Caterina Valriu) – sobre llibres per a nins, *Això era i no era bon viatge faça la cadenera per vosaltres un almud i per mi una barcella*, *Mitologia xinesa*, *Les faldilles de l’àvia*, *El arca de Noé*, *El camisón bordado*, *El pescador y su mujer* i *La vista*.

En aquest apartat, encara que no es tracti específicament de "Continguts", voldríem dedicar també un comentari a un component transversal de la revista: la publicitat que apareix a les seves pàgines. Com ja s'ha assenyalat, la independència ideològica de la revista es basava en la independència econòmica, a no dependre de subvencions ni d'entitats determinades. És per això que la venda d'exemplars i –especialment– el suport que suposava la inserció d'anuncis de pagament eren el motor econòmic que havien de sostenir el projecte. Des d'aquest punt de vista ens demanem: quines empreses o comerços s'anunciaven a *Raiguer Revista*? En quina llengua? Hi havia afinitat ideològica entre l'equip que feia la publicació i qui s'hi anunciava? La resposta demanaria una anàlisi més detallada de la que podem fer en aquest treball.

Però, tanmateix, un cop d'ull als números publicats ens mostra una gran diversitat d'anunciants, tot i que hi destaca –amb excepcions– la d'aquells empresaris o comerciants que no tenien reticències a usar la llengua catalana per adreçar-se al públic, a la seva potencial clientela, com tampoc no en tenien en elegir un nom en català per al seu comerç. Així, podem dir que hi predominen els anuncis d'empreses o comerços que tenen els nom en català (Tot Temps, Espirafocs, Moda Pell, Es Molí Nou, Ferreteria Coll, Salut i Natura, Sa Nostra, La Caixa, Rosella, Ràdio Balear, Nits, Vall 3, etc.) i que redacten també en català l'anunci dels productes o els serveis que ofereixen. També n'hi ha que només tenen el nom en català, però la resta de l'anunci és en castellà (Cas Xigarro, Can Moreno) i alguns altres que són íntegrament en castellà (Lanas Phildar, Levi Decoración, Casa Rovira, etc.).

Cal destacar l'ample ventall de sectors comercials que hi són representats: moda i perruqueria, papereria, mobles, calçat, assegurances, restauració, oci, electrodomèstics, fotografia, etc. Potser hi destacaríem els bars i pubs que aleshores estaven de moda entre la joventut de la localitat: Nits, S'Escaire, Pub Bergman, Cafeteria Chivas, etc.) Pel que fa a afinitats ideològiques, relacions d'amistat o lligams familiars, és cert que podem detectar algunes relacions entre l'equip redactor i els anunciants, però són més tost anecdòtiques. En conjunt, podem dir que la publicitat a la revista hi tenia la mesura justa, hi era abundant, però no excessiva ni sectària. Potser el més rellevant –més enllà de la diversitat ja comentada– és la pràctica absència de publicitat institucional, només dos anuncis de l'Ajuntament i un del Consell Insular.

3. EL PLANTEJAMENT INICIAL I EL FUNCIONAMENT INTERN DE LA REVISTA

Una vegada enunciat els continguts, passem a veure aquests dos aspectes. El plantejament inicial de la major part del grup impulsor, quant a durada, va ser prendre impuls per fer la prova de treure la revista, en principi, per un període d'un any. S'assumia que aquell temps bastaria per determinar si el projecte tenia viabilitat. S'era conscient –uns en major grau que altres– que les circumstàncies que envoltarien la publicació no serien gaire fàcils, precisament a causa de la pròpia naturalesa del projecte; per una part, les seves característiques d'independència ideològica, financera i la seva aposta lingüística pel català i, per altra part, el caràcter amateur dels seus integrants, exceptuant el director Josep Maria Ramis, que era llicenciat en periodisme; també pels mitjans materials amb què comptaven, pràcticament nuls i que obligaven a fer una tasca artesanal d'edició i muntatge. Aquestes circumstàncies queden expressades pel qualificatiu d'aventura, que hem llegit a la primera editorial.

El nucli d'amics que varen promoure la creació de la revista establiren –a partir de la idea base ja comentada– la seva línia editorial d'independència, capacitat crítica i autofinançament. Al n. 0, hi podem veure aquell primer equip, amb J. M. Ramis com a director; a la redacció i confecció J. Ramis, Gerardo, A. Mercader, X. Mulet, M. Ferrer, P. Valriu i C. Valriu; com a col·laboradors, J. Armengol, M. Seguí, G. Serra, S. Llabrés,

M. Salom; la fotografia de M. A. Quetglas, publicitat B. Amer. Com a administració hi figura “Mogollonza”, metonímia de tot el grup integrant de la revista, que compartia aquesta tasca. L'afinitat d'idees d'aquest equip inicial, i dels redactors i col·laboradors que s'hi afegiren al llarg dels tretze mesos d'existència de la revista, permeteren dur a terme una tasca mancomunada en la qual cada un col·laborava quan feia falta en les tasques generals com la maquetació, la realització d'entrevistes, la captació de subscriptors, l'obtenció de publicitat, o l'organització d'algun acte. A més, cada un s'especialitzava en una secció o en l'aportació d'articles, a moments determinats. Tots compartien l'objectiu de donar una visió diferenciada de la realitat i de les opinions i inquietuds d'una certa joventut d'Inca. La premsa local d'aquell moment tenia un enfocament diferent d'allò que volien fer des de *Raiguer*.

La idea d'independència exterior tenia el seu reflex en la llibertat d'expressió a nivell intern, amb una manca absoluta de directives o pressions de qual-sevol tipus, per part de cap membre de la publicació sobre un altre. Es feien reunions preparatòries on cada un aportava la seva idea, es parlava entre tots i a la taula de redacció es decidia allò que havia de sortir en el proper número.

Figura 11. Estudi de disseny tipogràfic i paginació (C. Mulet).

Com s’ha vist més amunt, hi havia qui signava amb el seu nom i llinatges, i qui emprava un pseudònim. En ocasions algun article no duia signatura.

En l’aspecte de magatzí que també tenia *Raiguer*, l’esperit era seguir una línia oberta i actual, inspirada en la revista estatunidenca *Interview* d’Andy Warhol, o de *La Luna de Madrid* o publicacions de còmic com *Madriz* i *Tòtem*, així com altres de contingut general. Els integrants de *Raiguer* eren lectors de revistes musicals, de còmics –aquests es varen incorporar a la revista com a secció– que estaven en voga en aquell temps de boom de la modernitat, a la qual contribuïren altres idees pròpies,

com els regals d’un calendari informàtic i d’una obra del pintor Julián Manzanares, per celebrar el número de Nadal-Cap d’Any.

Figura 12. D’esquerra a dreta: Biel Amer, Caterina Valriu, Joan Ramis, Miquel À. Quetglas, alguns dels membres impulsors de la revista.

Figura 13. D’esquerra a dreta: Miquel À. Quetglas, Nena Ferrer, una ciutadana interessada, Margalida Llobera i Biel Amer, a la paradeta de presentació de *Raiguer Revista*, Dijous Bo 1983.

Pel que fa a la presentació, la proposta partia de la idea de qualitat. Aquesta s’havia d’aconseguir mitjançant el tractament gràfic i material. Es donava gran importància a la portada, en paper setinat com es pot veure als números 0 i 1,² en els quals una fotografia l’ocupava totalment, obra del creatiu fotògraf

² La revista està digitalitzada al següent enllaç:

<<https://ibdigital.uib.es/greenstone/library/collection/premsaForanaMallorca/browse/CL1/14>>

Miquel Àngel Quetglas, com la major part de les fotografies que va publicar *Raiguer Revista*. La funció de la portada, de caràcter monogràfic, era captar l'atenció del lector potencial. Al mateix temps, els continguts que eren principalment locals o comarcals no exclouïen una connexió amb àmbits més generals, per mitjà d'entrevistes amb personatges rellevants a nivell de les Balears, que podien tenir interès per al públic local. Aquesta manera de fer suposava l'aplicació de tècniques emprades per revistes d'àmbit estatal a una publicació comarcal, fet que li donava una dimensió característica, diferenciada d'altres publicacions locals contemporànies.

En definitiva, aquesta visió menys localista, aquest vernís actual, novador, va concitar l'interès de la gent més jove o més inquieta. Recordem que a l'època no hi havia cap tipus de xarxes socials, ni internet, i la relació amb l'actualitat per part del públic es limitava als mitjans audiovisuals, televisió i ràdio, així com a la premsa de paper, que era omnipresent, mentre que ara comparteix espai amb les xarxes socials. El mitjà imprès, que es podia tocar, era fins i tot una manera de posicionar-se a dins l'entorn. Dur *Raiguer Revista* a la mà o dins la senalla definia un poc la manera de pensar de la persona, d'un sector de la societat inquera que en aquell moment es volia diferenciar d'allò que predominava.

4. ELS OBJECTIUS

La idea-guia era que –mitjançant l'exercici del periodisme lliure– la revista servís de revulsiu per ajudar a un canvi social a la ciutat que s'adaptés als nous temps democràtics que es començaven a viure. L'equip de *Raiguer Revista* considerava que la inèrcia de la mentalitat, maneres de fer i de relacionar-se de l'anterior règim dictatorial se seguia imposant, malgrat els grans canvis polítics que havien tingut lloc a l'Estat espanyol. Es postulaven com una generació que arribava a l'edat adulta amb un nou tarannà i que reclamava el seu lloc. La revista havia de ser la seva eina. Aquesta nova visió de la realitat es manifestava també amb activitats com l'aparició de la llibreria Espirafocs –fundada el 1980–, especialitzada en llibres en català i en la col·laboració de les seves impulsores les germanes Paula i Caterina Valriu amb *Raiguer Revista*.

L'equip de *Raiguer Revista* compartia l'opinió que Inca es trobava socialment poc estructurada, que l'esperit de poble estava adormit i que era necessari despertar-lo. L'organització del concurs "Populars d'Inca 84" anava en aquesta direcció, i fou un èxit de participació popular, amb l'elecció per part dels lectors de les persones guanyadores, que va culminar amb el concorregut acte festiu de lliurament dels guardons. També es va promoure alguna exposició de pintura, com es veurà amb major detall més endavant.

5. EL FINANÇAMENT, LA QUALITAT MATERIAL, LA COMPOSICIÓ I LA PERIODICITAT

El tipus de finançament que ja s'ha assenyalat, a base exclusivament d'anuncis comercials i venda de la revista, va tenir incidència en la seva presentació material. El fet de no comptar amb cap font financera de gran quantia i de llarga durada (alguna gran empresa o entitat bancària, per exemple) va implicar que després de la prova d'alta qualitat de les portades dels números 0 i 1, a càrrec d'Impremta Muro, s'hagués d'optar per una portada més econòmica i per canviar d'impremta, i es passà a Edicions Manacor SA. Tot i això, la recaptació mensual obtinguda (anuncis comercials més venda) bastava únicament per pagar els costos i no es podia comptar amb cap romanent, ni tampoc no es podia augmentar la tirada. Els pagaments a la impremta es feien a mesura que es recaptaven les entrades. Un intent de millorar l'economia de la revista a l'etapa final va ser augmentar-ne el preu de venda, de les 75 pessetes dels números 0 al 7 a les 100 pessetes dels dos darrers números, 8 i 9. La col·laboració econòmica de l'Ajuntament es va concretar en un anunci al núm. 6, especial de les festes patronals, i al núm. 8 amb motiu del Dijous Bo de 1984.

Per altra part –i en contrast amb la qualitat material que es va haver de reduir–, a mesura que anaven apareixent els números, va millorar la composició de la revista. Així, com s'ha vist, a partir del número 2 es va incloure el sumari i, amb la incorporació de nous col·laboradors i noves seccions, va prendre forma l'estructura, més definida i sistematitzada, al mateix temps que s'assolia el tractament d'un espectre més ampli d'articles d'opinió i de notícies. *Raiguer* estava centrada en Inca, però volia dur informació de tots els pobles del Raiguer, cosa que, per altra part, suposaria la possibilitat d'ampliar la tirada. Però, alhora, aquest augment comportava molta més feina per captar publicitat, per ampliar el contingut i per a una més complexa distribució a altres punts de venda. Així, tant per qüestions mecàniques com operatives, l'equip de la revista es trobava al límit de les seves possibilitats. L'única forma d'ampliar-ne l'abast hauria estat professionalitzar algunes tasques, aspecte que quedava fora de les possibilitats econòmiques de *Raiguer*. La periodicitat prevista havia de ser mensual, però després va passar a alternar aparicions mensuals amb altres bimensuals.³ Finalment, a més d'aquesta crisi provocada per la disjuntiva de créixer o estancar-se, va ser la dificultat de finançament la principal causa que la revista no continués.

3 Núm. 0, novembre de 1983; núm. 1, desembre de 1983; núm. 2, gener-febrer de 1984; núm. 3, març de 1984; núm. 4, abril de 1984; núm. 5, maig de 1984; núm. 6, juliol de 1984; núm. 7, setembre de 1984; núm. 8, novembre de 1984; i núm. 9, desembre de 1984. El nombre de pàgines va anar oscil·lant també entre les 28 del núm. 0, passant per les 23 del núm. 1, les 36 del núm. 2, les 36 del núm. 3, les 40 del núm. 4, les 32 del núm. 5, les 34 del núm. 6, les 32 del núm. 7, les 44 del núm. 8 i les 40 del núm. 9.

Cal fer menció, també, de l'espai on es gestava i maquetava la revista, i on es guardaven els exemplars ja publicats. La falta de pressupost feia inviable pagar el lloguer d'un local propi. Així, al principi les reunions i tasques de maquetació es feien en espais provisionals, en domicilis particulars de l'equip gestor. Aviat, però, es posà de manifest la incomoditat i incertesa d'aquesta situació. Va ser en aquest moment que Paula Valriu va oferir l'espai de les golfes de l'edifici on hi ha la Llibreria Espirafocs. En aquest indret hi havia espai suficient per fer les reunions i la maquetació manual de la revista, també per guardar-hi els exemplars. D'alguna manera podem dir que l'edifici de l'Espirafocs es va convertir en el quarter general de *Raiguer Revista*. Curiosament, hi podem veure un cert sentit simbòlic en aquest fet. L'edifici havia estat construït per la família Ferragut, abans de la Guerra Civil, concretament Marc Ferragut (1901-1981) vivia al pis, i a les golfes s'hi havia fet un estudi-taller i també un petit gimnàs. Marc Ferragut, Fill Il·lustre d'Inca des del 2019, tenia una estreta relació amb el món cultural de la Mallorca de pre- guerra i era uns dels promotors de la famosa revista *Brisas* (1934-36), dirigida per Llorenç Vilallonga, que reunia gran part de la intel·lectualitat de l'època. En aquestes golfes restaren durant dècades piles i piles d'exemplars de *Brisas* abandonats pel canvi de paradigma social i cultural que significà la guerra. Per tant, podem afirmar que almenys una part important de *Brisas* es gestava en aquell indret i, a més, s'imprimia a la desapareguda Impremta Vich, que estava just al davant d'on ara hi ha l'Espirafocs, a l'altre costat del carrer del Bisbe Llompart. De fet, si mirem amb atenció, a la façana del que és avui una drogueria-perfumeria encara s'endevina la silueta de les lletres que conformaven el rètol de la impremta. Sense voler comparar una revista amb l'altra, i conscients de la distància que les separa, podem dir que hi havia un petit fil invisible i simbòlic de continuïtat en la voluntat de treballar per la cultura dels dos col·lectius, els qui feren possible *Brisas* i els qui feren possible *Raiguer Revista*, i que aquest fil passava per un edifici que encara avui aixopluga un referent cultural del municipi, la llibreria Espirafocs.

6. ACOLLIDA A RAIGUER REVISTA

Es pot considerar des de distints angles. En primer lloc, l'hàbit de lectura de la major part de la població era relativament baix a l'època. Entre el potencial públic lector hi va haver un sector –una bona part del qual se'n feu subscriptor– que va acollir de molt bon grat l'aparició d'una publicació crítica i en català. Hi va haver un altre sector de lectors que, principalment per motius ideològics i lingüístics⁴ contraris a aquestes característiques, va manifestar obertament el seu rebuig a la nova publicació. Certs articles de temàtica

4 1984. "Cartes obertes, un inqueru mallorquí, contra el català". *Raiguer*, núm. 2: p. 4.

històrica (com els referents a l'actuació a Inca de la Inquisició) i determinades crítiques (a la gestió municipal, o a l'actuació d'alguns polítics, o al funcionament de determinats serveis) varen provocar reaccions i comentaris de desgrat per part d'aquells que se sentiren al·ludits i reprovaren la línia informativa de *Raiguer Revista*. En aquest sentit, la publicació va aconseguir el seu objectiu, manifestat en el primer editorial, de “remoure les aigües sovint estancades de la cultura i la vida en general d'aquesta ciutat, Inca, a la qual estimam malgrat tot”.

A més de l'acollida per part del públic lector, i dels polítics i funcionaris, hem de contemplar la que va tenir la revista per part dels altres mitjans de comunicació. En general va ser positiva, pel fet que s'afegia una nova publicació a la premsa forana, aleshores en plena expansió. L'Associació de la Premsa Forana va entrar en contacte amb *Raiguer Revista*, per a la seva incorporació, cosa que estava previst fer també per la seva part, però l'esforç de seguir publicant cada mes el número corresponent absorbia el temps de redactors i col·laboradors, i no va ser possible finalment dur-la a terme. Els contactes fluids es mantingueren, així i tot, entre associació i revista.

La premsa diària d'àmbit insular va recollir la notícia de la sortida de *Raiguer Revista*. *Última Hora* va donar la notícia el dijous dia 17 de novembre,⁵ amb el títol “Salió ‘Raiguer’, publicación mensual en nuestra lengua. El primer número está dedicado al Dijous Bo”, amb foto d'alguns membres de la revista inclosa. El *Baleares* de diumenge dia 13 de novembre⁶ informava: “‘Raiguer’, nueva revista inquera; escrita en catalán”. El *Dia de Baleares* del dijous 17 de novembre⁷ portava com a titular: “Este año hay más de 300 expositores en la feria del Dijous Bo de Inca” i, com a subapartat –també reproduint la foto d'alguns membres de la revista– “Raiguer”, on donava compte de l'aparició de la nova revista. *Diario de Mallorca* del 17 de novembre⁸ anunciava: “Raiguer, nueva publicación inquense”, amb el subtítol “Ayer salió a la venta el número cero”.

Per altra part, *Radio Balear* d'Inca va tenir una relació sostinguda de col·laboració amb *Raiguer Revista*, ocupant-se cada un dels dos mitjans de donar notícies de l'actualitat de l'altre.

Pel que fa al setmanari inquer *Dijous*,⁹ es va fer ressò de la roda de premsa que varen convocar els integrants de *Raiguer Revista* –tot i que, per errada, en

5 1983. “Especial Dijous Bo”. *Última Hora*: p. IV.

6 1983. “Provincia, Inca”. *Baleares*: p. 11.

7 1983. “Región”. *El Dia de Baleares*: p. 9.

8 1983. “Región”. *Diario de Mallorca*: p. 23.

9 1983. *Dijous*, núm. 478: p. 10.

el titular l'anomenaven "Raicuer" – per anunciar als altres mitjans de comunicació de la ciutat la seva sortida.¹⁰ El setmanari donava els noms d'alguns d'ells –amb fotografia inclosa– i recollia les seves explicacions sobre els objectius de la revista –com la revitalització cultural de la ciutat i la defensa de la identitat–, sobre el fet que la revista seria en català; tot i que declaraven ser conscients que això no agradaria a un sector de la població, expressaven la necessitat que la ciutat comptés amb un mitjà escrit en la nostra llengua (i indicaven que, tot i això, s'acceptarien les aportacions en castellà que es consideressin valuoses) i subratllaven que eren una revista econòmica i ideològicament independent, però amb una línia "nacionalista i progressista, sense mirar a dreta ni a esquerra". Acabava la ressenya del *Dijous* amb una felicitació i el desig de llarga vida a la nova publicació.¹¹ Aleshores, eren les dues úniques publicacions periòdiques impreses d'Inca, *Dijous* era setmanal i *Raiguer Revista* mensual. Tant per la seva periodicitat com pel seu enfocament i contingut, i per l'ús molt majoritari (gairebé en exclusiva) de la llengua catalana en el cas de *Raiguer* i de la castellana per part de *Dijous*, l'un no era competència de l'altre, sinó que representaven dos segments informatius diversos i –en aquest sentit– *Raiguer Revista* omplia un buit.

7. RAIGUER REVISTA I LES ENTITATS CULTURALS I ESPORTIVES D'INCA

Pel fet de sortir en català i tenir una orientació general de defensa de la nostra cultura, des de l'equip de la revista, es confiava a tenir una relació molt fluida amb l'Obra Cultural Balear. A part d'alguns articles que integrants de l'associació cultural varen aportar a *Raiguer* a títol individual (Jaume Armengol, Toni Rodríguez), tanmateix la relació va ser percebuda com a més freda d'allò esperat, pot ser per la distància generacional entre ambdós col·lectius.

Sobre el cineclub ACIC, al núm. 0 secció "Cinema", es comentava que aquesta associació havia complert ja els dotze anys d'existència, i es donava la programació per a la 13a temporada que començava, tot fent, al mateix temps, menció de la difícil situació econòmica per la qual passava i fent una crida a tots els afeccionats al bon cinema a participar-hi.

A la banda de música, se li va fer un article, i al núm. 8 s'informava "Trobada

10 Hem de recordar que el nom de *Raiguer* no era d'ús popular generalitzat encara en aquells anys, per referir-se a aquesta comarca mallorquina i, per tant, la seva adopció per part de la nova revista al principi sonava estranya.

11 En el núm. 479, p. 5 del *Dijous* apareixia una "Nota de redacció. Fe de erratas", a la qual s'explicava que en el núm. anterior (478) havien donat la notícia de l'aparició de la nova revista, com a "Raiquer" (sic), quan el nom correcte era "Raiguer". En el mateix núm. i a la p. 12, *Dijous* publicava: "Benvingut Raiguer", donant compte de la sortida del núm. 0 de la revista, i li desitjava "largos y fecundos años en su tarea emprendida".

de bandes municipals” (sense signatura) –sobre la trobada de bandes mallorquines a Inca.

Al núm. 2, a “Teatre Principal, un oblit injust”, es feia una reivindicació de les representacions teatrals enfront de l’oferta de només cinema, acompanyada de comentaris sobre algunes obres destacades que s’hi havien representat, anys enrere.

Al núm. 3, a l’article “Quinze mil llibres” es feia una enquesta a les tres biblioteques aleshores en actiu a Inca, per tal d’establir quina era l’oferta de lectura a la ciutat.

Els esports tenien una presència notable a *Raiguer Revista* per mitjà del tractament de l’actualitat, així com dels articles i de les entrevistes dedicats a les diferents entitats esportives, CD Constància (en diverses ocasions), Club de Tennis de Taula, Sport Inca, bàsquet La Glòria, o Els Amics dels Cavalls.

8. TRACTAMENT PER LA REVISTA DE DIVERSOS ASPECTES DE L’ACTUALITAT INQUERA I COMARCAL

Una de les qüestions que més preocupaven als inquers aquells anys era l’evident i greu crisi per la qual passava la indústria del calçat i de la pell, principal motor econòmic de la ciutat. Els resultats n’eren una situació tensa i la difícil negociació del conveni col·lectiu, cosa que va recollir *Raiguer* a la secció “Calçat/Laboral”. Entre els redactors i col·laboradors hi havia una especial sensibilitat pel tema, sobretot entre els qui tenien la seva pròpia activitat laboral dins el sector.

Tot i que la realitat social de la dona no era llavors, en general, una qüestió de la qual s’ocupés la premsa local, *Raiguer* li va dedicar la portada del seu número 6 i una entrevista a tres pàgines a set dones professionals joves de la ciutat, amb el títol “La dona –avui– a Inca”.

El món artesanal també hi va tenir presència, amb l’entrevista al selleter l’amo En Joan Ferrer –un dels dos únics que quedaven a la ciutat–, mostra d’una de les activitats que estaven en vies de desaparició, dedicada a la fabricació de guarniments per a les bísties. A la secció “Aparador”, s’hi mostraven, a més, productes de l’artesanía local com els siurells, reminiscència de l’activitat dels ollers, que havia tingut molta rellevància anys enrere.

L’oci i la socialització formaven part també dels interessos del jove equip de *Raiguer*, que considerava Inca com una ciutat eminentment laboriosa, on

la gent anava a fer feina metòdicament i quotidianament amb posat i pas gairebé marcial, en una imatge que recordava la pel·lícula *Metròpolis*, en contrast amb altres pobles més donats a la festa. S'hi trobaven relativament pocs espais per a les activitats lúdiques, que l'article "Una nit sense glamourr" va recórrer: els pubs que es posaren de moda aleshores –com a locals diferenciats dels tradicionals bars i tavernes–, a cada un dels quals les distintes "tribus urbanes" trobaven aixopluc.

Quant al món artístic, *Raiguer* va organitzar activitats com una exposició del pintor selvatgí Joan Sastre, quan li va ser atorgada la beca del premi Ciutat de Palma, on va exposar un àngel caigut nu, que va provocar polèmica. Del pintor Julián Manzanares, caldir que amb el número 9 de la revista es va regalar una litografia signada per l'artista, cosa innovadora aleshores a una revista local i que marcava un fet diferencial.

La valoració del patrimoni a Inca s'ha despert aquestes darreres dècades. L'actual consistori va convocar concurs públic per tenir una persona encarregada del patrimoni. Es va parant esment a la investigació del patrimoni històric del municipi, que ja està donant resultats, com l'excavació de jaciments prehistòrics a Ca s'Apotecari. Però als anys vuitanta l'interès i les actuacions al respecte eren gairebé nul·les. Així i tot, *Raiguer Revista* va dedicar articles a alguns dels edificis històrics més interessants de la ciutat: al Teatre Principal "Un oblit injust" al núm. 2, "Un edifici ancorat en el passat" sobre el casal de Can Ripoll al núm. 3, "La plaça de toros" al núm. 4, "Els molins d'Inca" al núm. 5, "Sant Francesc, 2" al núm. 7, "Rehabilitació de vivendes" al núm. 8, "Lamentable estat del Jutjat" referent a l'edifici que l'albergava i "Convent de Sant Bartomeu" al núm. 9.

L'Església va ser la impulsora d'un bon nombre de revistes locals, però –com s'ha explicat en fer referència a la independència de la publicació inquera– aquest no va ser el cas de *Raiguer Revista*. El tractament de la qüestió religiosa es va dur a terme de manera aconfessional, sense posicionar-se, i amb la distància que demana el respecte a la llibertat de cadascú i a les creences d'una part important de la població. La revista va estar oberta a la publicació d'escrits aportats per clergues, com mossèn Santiago Cortès Forteza –"Opinió", "Cent anys de premsa a Inca"–, o que tractaven sobre el culte, com l'article de qui va ser vicari a Inca el 1947, el pare Jaume Capó Villalonga, "L'escenificació de les Matines de Nadal", o també l'entrevista al bisbe Teodor Úbeda, apareguts al núm. 9.

Sobre la relació amb el món polític, els entrevistats la qualifiquen de bona, però distant, atès que tenien molt interès per la política, però sense ser mili-

tants de cap partit, cosa que els permetia analitzar aquesta activitat amb objectivitat, en aquell període d'efervescència dels primers anys de democràcia. Així varen entrevistar diversos polítics com el president del Govern balear Gabriel Cañellas, d'Alianza Popular; el batle de Palma Ramon Aguiló, del PSOE; el governador civil Carlos Martín; Fèlix Pons, secretari general de la Federació Socialista Balear; i varen publicar un article de Sebastià Serra, del PSM.

9. SITUACIÓ ACTUAL DE LA PREMSA LOCAL A INCA I COMARCA. DARRERES TENDÈNCIES

Plantejada la qüestió si la proposta periodística de *Raiguer Revista* ha estat recollida i continuada posteriorment per alguna altra publicació, els seus antics integrants opinen que no. Hi va haver diversos intents com els d'*Inca Revista* o *Inca Comarcal* de dur endavant projectes d'una revista local, però varen ser més aviat d'àmbit intern de les respectives organitzacions que les impulsaven o varen tenir una curta durada. Actualment l'únic mitjà imprès de la comarca és la revista *Sa Plaça*, fundada i dirigida pel periodista Damià Quetglas. Té la redacció a Inca, i la consideren com la més propera a *Raiguer* deles que s'han citat, però no es pot qualificar de continuadora de la revista que analitzem. El factor més diferencial de *Raiguer Revista*, assenyalen, va ser intentar reflectir el seu temps, més enllà de la notícia de curt recorregut.

El moment actual no sembla ser gaire propici per a la premsa impresa local o comarcal. L'evolució de les tecnologies digitals i el canvi radical d'hàbits cap a la lectura de textos molt breus a les xarxes, i les habituals dificultats de finançament de la premsa independent, menyscaben el paper que aquella havia jugat tradicionalment. És just fer un reconeixement a la força de voluntat i al coratge dels qui segueixen editant la premsa local, en paper. En el temps del començament de la pandèmia de la COVID-19, també el setmanari *Dijous* es va deixar de publicar, després de més de quaranta-cinc anys d'existència, amb la sortida del seu darrer número 2.407, de dia 16 d'abril del 2020. Tot i que la suspensió es feia de manera provisional, fins al moment actual no se n'ha reprès l'edició.

Per altra part, alguns dels fundadors i posteriors integrants de *Raiguer Revista* varen continuar la seva col·laboració a nivell individual amb altres mitjans de comunicació i publicacions. El director de la revista Josep Maria Ramis va ser cap de redacció del diari *Última Hora* i subdirector a TVE a Balears i, durant un temps, director de la revista sollerica *Sa Gúbia*. Biel Amer va treballar a Radio Balear, TVE Balears, i va col·laborar amb el *Diario de Mallorca*. Caterina Valriu, escriptora i filòloga, ha publicat nombrosos

estudis sobre literatura popular tradicional i literatura infantil i juvenil. Com a divulgadora d'aquests temes, ha col·laborat assíduament amb revistes culturals com *Lluc*, *El Mirall*, *Estudis Baleàrics*, *Randa*, amb la revista local *Campanet* i amb la revista juvenil *Esquitx*. També és una persona de referència en els mitjans de comunicació per a temes relacionats amb la cultura popular i la literatura en general. Patricio Candia va ser redactor del diari *Baleares* i després va treballar a *Última Hora*, va ser corresponçal de *El País* i col·laborador de l'Agència EFE. Joan Ramis exercia de corresponçal de premsa; Toni Mercader, de corresponçal esportiu; i Miquel À. Quetglas de fotògraf, i diàriament publicaven notícies de l'actualitat municipal al *Baleares*, cosa que els donava un coneixement de primera mà sobre la informació relativa a Inca, que varen poder aportar a la revista. Cesc Mulet continua la seva activitat professional com a guionista, realitzador i productor en el sector audiovisual. Gaspar Salom ha col·laborat amb les revistes *Cop de Vent*, *Vents de Llevant*, *Perlas y Cuevas*, en els portals en línia d'àmbit insular *Arrels Democràtiques* i *L'Altra Mirada*, i ha publicat un treball sobre la guerra de 1936-1939.

Pel que fa a les darreres tendències en la informació local, també s'hi incorporen revistes en línia de recent aparició, com *Thursday Daily Bulletin*, en anglès i en castellà, de la qual figura com a editora Rosa Maria Cuerda Riutort.

10. REFLEXIONS FINALS

Per a aquells que varen viure l'aventura de llançar *Raiguer Revista* ara fa quaranta anys, el seu record és encara ben present. Tot i que la manca de finançament en va fer inviable la continuïtat, els queda la satisfacció d'aquell producte periodístic que varen aconseguir publicar al llarg de deu números, amb uns mitjans tècnics limitats i amb poca experiència, però molt d'entusiasme. Tanmateix, allò que més els satisfà és constatar que –tants d'anys després– encara són moltes les persones que els continuen donant el retorn afectiu al seu esforç, mitjançant el reconeixement de la revista com una proposta diferenciada, que perseguia la qualitat informativa, i fent-los patent que la publicació també continua viva en el seu record. Aquella aventura va permetre a un grup de joves inquiets practicar el periodisme des d'una nova perspectiva progressista, i els lectors d'Inca i comarca del Raiguer tingueren un mirall innovador en el qual mirar-se.

PRIMER CONGRÉS EUROREGIONAL DE MUSEOGRAFIA INDUSTRIAL AL MUSEU DEL CALÇAT D'INCA: CONCEPTUALITZACIÓ, MATERIALITZACIÓ I AVALUACIÓ

Lourdes Melis Gomila,¹ Aina Ferrero Horrach²

1. Universitat de les Illes Balears.
lourdes.melis@uib.cat

2. Museu del Calçat i de la Indústria.
ana.fhorrach@gmail.com

Paraules clau: patrimoni industrial, congrés, museografia, museologia, Museu del Calçat i de la Indústria.

Resum. *Del 5 al 8 d'octubre de 2023 es va celebrar el Primer Congrés de Museografia Industrial, titulat «La museïtzació del patrimoni industrial a l'Euroregió Pirineus-Mediterrània». Fou impulsat pel Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca (Mallorca), la Universitat de les Illes Balears, el Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (MNATEC) i l'Institut Ramon Muntaner. L'article desenvolupa la conceptualització i necessitat del congrés, les principals aportacions sorgides en els àmbits temàtics tractats, la seva contribució a l'àmbit de la museologia i el patrimoni industrial, i una reflexió final sobre la seva continuïtat.*

Keywords: Industrial heritage, Congress, Museography, Museology, Museu del Calçat i de la Indústria.

Abstract. *The First Conference on Industrial Museography, entitled «The Musealization of Industrial Heritage in the Pyrenees-Mediterranean Euroregion», was held from 5 to 8 October 2023. It was promoted by the Museum of Footwear and Industry of Inca (Mallorca), the University of the Balearic Islands, the National Museum of Science and Technology of Catalonia (MNATEC) and the Institut Ramon Muntaner. The article develops the conceptualisation and need for the congress; the main contributions arising in the thematic areas covered; its contribution in the field of museology and industrial heritage; and a final reflection on its continuity.*

1. INTRODUCCIÓ

El concepte de patrimoni cultural és complex, heterogeni i dinàmic, ja que la naturalesa de les manifestacions que s'hi poden englobar és múltiple i evolucionaria paral·lelament amb la societat. És una de les categories patrimonials més presents a les societats actuals a causa del seu passat recent. Fins i tot, a vegades el seu ús és encara vigent. La seva distància temporal pròxima pot sovint provocar que el seu valor patrimonial i històric passi desapercebut per a la societat. Afortunadament, fa dècades que des de l'àmbit científic es treballa per aconseguir el seu reconeixement, protecció i difusió.

Després de la Segona Guerra Mundial, sorgeix a Europa una nova consciència de protecció patrimonial. Una de les conseqüències més significatives n'és l'aprovació de documents que tenen com a objectiu procurar una protecció del patrimoni cultural.¹ És en aquest moment quan el debat entorn d'aquest concepte fa que el terme de patrimoni historicoartístic sigui ampliat i es comencin a considerar altres tipus de béns, entre ells els de caràcter industrial (Llull, 2005).

En aquest sentit, els orígens d'aquesta consideració es poden situar en el Regne Unit a mitjan segle XX amb l'anomenada disciplina de l'Arqueologia Industrial, la qual va evolucionar cap al concepte de patrimoni industrial (Cura & Ruiz, 2014).

A Espanya s'hagué d'esperar al període democràtic per trobar una vertadera preocupació i valoració d'aquest tipus de patrimoni. Andrés & Soria (2023) situen la seva protecció en quatre àmbits diferents. Un dels fonamentals és el legislatiu, a partir de l'aprovació de les lleis de patrimoni històric per part de les diferents comunitats autònomes.

Aquestes foren redactades amb l'objectiu bàsic de reconèixer institucionalment i socialment el patrimoni cultural, i establir mecanismes legals per a la seva protecció. En general, estableixen, entre altres, una definició del patrimoni, així com una sistematització de les tipologies en les quals es pot classificar. Un exemple n'és l'article primer de la Llei 16/1985, de 25 de juny, de patrimoni històric espanyol, que contempla la següent definició:

Integren el Patrimoni Històric Espanyol els immobles i els objectes mobles d'interès artístic, històric, paleontològic, arqueològic, etnogràfic, científic o tècnic. També en formen part el patrimoni documental i bibliogràfic, els jaciments i les

1 Cal esmentar la Convenció de la Haia per a la Protecció dels Béns Culturals en cas de conflicte armat i el seu Reglament, redactat per la UNESCO i celebrada en el 1954. També la Convenció sobre la Protecció del Patrimoni Mundial Cultural i Natural de la UNESCO de 1972.

zones arqueològiques, així com els llocs naturals, jardins i parcs, que tinguin valor artístic, històric o antropològic. Així mateix, formen part del patrimoni històric espanyol els béns que integrin el patrimoni cultural immaterial, de conformitat amb allò que estableixi la seva legislació especial.

Aquesta demostra perfectament l'ampliació del concepte de patrimoni. Entre les categories a les quals es fa referència, es vol destacar la tècnica, ja que és aquella que es relaciona amb el patrimoni industrial.

En aquest sentit, es vol fer incís en la definició que ofereix la Llei 12/1998, de 21 de desembre, de patrimoni històric de les Illes Balears, ja que en aquesta es parla explícitament del patrimoni industrial en el seu article primer:

El patrimoni històric de les Illes Balears s'integra de tots els béns i valors de la cultura, en qualsevol de les seves manifestacions, que revelen un interès històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, històricoindustrial, paleontològic, etnològic, antropològic, bibliogràfic, documental, social, científic i tècnic per a les Illes Balears.

Arran d'aquesta apreciació, sorgiren a les Illes múltiples estudis realitzats sobre la producció manufacturera i industrial. Cal destacar aquells fets entorn de la indústria del calçat a Menorca (Martínez, 2002, 2007), però també a diferents indrets de Mallorca (Manera, 2000), amb treballs concrets sobre les localitats de Palma (Escartín, 2001), Lluçmajor (Vidal, 2012) i Inca (Pieras, 2013, 2017). Així mateix, destaquen els estudis sobre la producció de la perla a Manacor (Sansó, 2008) i la indústria del moble en aquesta mateixa ciutat (Sansó, 2011). Cal no oblidar la producció de teixits i brodats (Roca, 2006; Quetglas & Pérez, 2014; Bibiloni & Valero, 2000; Melis, 2014), entre altres activitats.

A partir d'aquest context, es va considerar necessari impulsar un congrés que oferís un marc científic per difondre les inicitives museogràfiques fetes entorn del patrimoni industrial a la zona de l'Euroregió.

En aquest sentit, la comunicació presentada té com a objectiu principal deixar constància de la celebració del I Congrés Euroregional de Museografia Industrial, celebrat en el Museu de la Indústria i el Calçat d'Inca durant el mes d'octubre de 2023. Es considera oportú definir quin fou el punt de partida del congrés, els temes tractats i les conclusions a les quals es va poder arribar.

Així mateix, es pretén definir, en línies generals, quin és l'estat de la qüestió entorn dels estudis de caràcter científic tant de l'àmbit de la museografia com del patrimoni industrial a les Illes Balears. També es vol comprovar les trobades científiques que actualment permeten difondre i compartir el co-neixement generat entorn d'aquestes disciplines.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Com ja s'ha esmentat, actualment hi ha un nombre significatiu d'estudis sobre les activitats industrials a les Balears i arreu de l'Euroregió. Aquests se solen centrar en el seu sorgiment, la seva ubicació i extensió arreu del territori, el seu nivell de producció i el seu desenvolupament al llarg de la història.

Allò que es vol remarcar és l'aplicació d'aquests coneixements envers la protecció del patrimoni derivat de les activitats industrials: edificis fabrils, maquinària, eines, instruments, documentació diversa (fotografies, informes tècnics, administratius, cartells, dissenys, etc.), materials, oficis, tècniques, productes, etc.

En aquest sentit, convé subratllar la feina feta des de l'Àrea de Patrimoni del Consell de Mallorca, la qual ha impulsat projectes molt significatius que han recuperat elements definitoris de la indústria mallorquina, des de molins fariners, fàbriques de teixits o la Central Tèrmica des Murterar (Alcúdia), entre altres.

Es vol mencionar la Ruta dels Molins de Mallorca, la qual neix arran del Projecte Europeu de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània «Els molins, una altra mirada», desenvolupat durant els anys 2013-2015, i encapçalat pel Consell de Mallorca, amb la participació de la Fundació El Solà (Catalunya) i els parcs naturals regionals de la Narbonnaise en Méditerranée (Llenguadoc-Rosselló) i dels Grands Causses (Migdia-Pirineus). El projecte pretenia crear una ruta de descoberta dels molins més emblemàtics de l'Euroregió, la qual es concebí també com un producte turístic i cultural.

En el cas de Mallorca, molts d'ells han estat restaurats al llarg dels darrers quinze anys gràcies als programes de restauració del patrimoni historicoindustrial del Consell de Mallorca. Actualment, la Ruta inclou nou molins situats arreu de l'illa.

Des del mateix Consell s'ofereix també una oferta didàctica basada en tres itineraris que permeten conèixer altres elements de caràcter industrial.

Entre els àmbits que Andrés & Soria (2023) impliquen en el reconeixement i la protecció del patrimoni industrial, es vol destacar la musealització del patrimoni industrial i la creació de nous museus centrats en aquesta temàtica.

En les darreres dècades s'han desenvolupat aquest tipus de propostes arreu del territori europeu, inclòs el de les Illes Balears. Cal destacar la xarxa de museus industrials de Catalunya, encapçalada pel Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (MNACTEC), formada per vint-i-sis espais i museus a partir dels quals es pot conèixer la industrialització d'aquesta comunitat autònoma.

Pel que fa a les Illes Balears, destaca el Museu del Calçat i la Indústria d'Inca, en el qual s'ha produït una renovació del seu discurs museogràfic i que ha rebut el Premi al Millor Museu Europeu 2022. En el 2023 s'ha impulsat la creació d'una col·lecció museogràfica sobre la manufactura de brodats a Sant Llorenç des Cardassar, amb l'objectiu de donar visualitat a una de les produccions manufactureres més extenses de les Balears, la qual va ser el motor econòmic del poble llorencí fins i tot després del boom turístic.

A Menorca, per una part, la col·lecció Llambies sobre la indústria del calçat a Menorca ha estat museïtzada recentment en una de les sales del Pati de la Lluna d'Alaior de l'antic convent de Sant Diego. Per altra part, cal destacar la secció dedicada a la indústria de Menorca situada en el Museu de Maó, de caràcter estatal.

A Eivissa i Formentera, no hi ha espais o activitats industrials museïtzats, sinó que allò que predomina són les col·leccions i els centres de caràcter etnogràfic, vinculats a algunes de les activitats manufactureres desenvolupades a aquestes illes, com la moda Adlib.

Pel que fa a encontres de caràcter científic, s'han celebrat de manera puntual jornades i congressos, com les Jornades de Patrimoni Industrial de les Illes Balears, celebrades a Mallorca. L'Associació per a la Defensa del Patrimoni de Mallorca (ARCA) també va dur impulsat en el 2015 una campanya a favor de la conservació del patrimoni industrial que va incloure no només visites, sinó també conferències d'experts.

A Menorca cal esmentar les Jornades de Patrimoni Industrial de Menorca, organitzades per l'Institut Menorquí d'Estudis i les Jornades Europees de Patrimoni del 2015, dedicades al patrimoni industrial i tecnològic.

Totes aquestes propostes són molt valuoses i essencials. Ara, cal seguir el camí encetat amb noves aportacions científiques, proteccionistes i museogràfiques que garanteixin una protecció i transferència de coneixement contínua i significativa.

3. CONCEPTUALITZACIÓ DEL CEMUSI

Com ja s'ha dit, a les Illes Balears hi ha importats mostres d'activitats manufactureres i industrials que han estat estudiades, sobretot, des d'un punt de vista històric i econòmic, però caldria que fossin abordades també des d'un punt de vista patrimonial. Sens dubte, els museus que custodien els béns de caràcter industrial, tant mobles com immobles, fan una aportació essencial al seu coneixement i conservació.

Per aquest motiu, es va considerar necessària la celebració del primer Congrés Euroregional de Museografia Industrial (CEMUSI), titulat «La museïtzació del patrimoni Industrial a l'Euroregió Pirineus-Mediterrània». Aquest fou dedicat exclusivament a la museïtzació del patrimoni industrial, per tal de poder abocar llum i continguts, i donar-li un impuls dins l'àmbit de les Illes Balears.

A més, es va considerar convenient advertir i compartir experiències i coneixements generats en altres territoris, com és el cas de Catalunya, una comunitat pionera en accions desenvolupades entorn del patrimoni industrial. També França, on es van desenvolupar els primers ecomuseus, els quals estan estretament vinculats al patrimoni industrial. Per poder abordar un territori ampli es va concretar dedicar el Congrés a la zona de l'Euroregió, per això també s'hi van englobar el País Valencià i Andorra. Experts de tots els territoris esmentats hi van participar, fet que li ha conferit un caire internacional. A més, d'aquesta manera, la proposta definia un marc temàtic i territorial diferent a la resta de congressos sobre patrimoni industrial celebrats a Espanya.

Les entitats que el van impulsar i organitzar van ser Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca (Mallorca), la Universitat de les Illes Balears, el Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (MNATEC) i l'Institut Ramon Muntaner. La implicació de totes elles és un dels punts rellevants del Congrés, ja que es pretenia no només donar visibilitat a les propostes desenvolupades entorn del patrimoni cultural, sinó compartir experiències i coneixements que contribueixin a la millora del seu coneixement, de la gestió i difusió. La trobada es va considerar també un marc idoni per posar en marxa projectes conjunts que afectassin els diferents territoris representants en l'esdeveniment.

En aquest sentit, el Congrés va comptar amb la participació d'experts provinents de diferents indrets, sobretot ubicats a la zona de l'Euroregió Pirineus Mediterrània, creada en el 2004 i en la qual s'integren els territoris de les Illes Balears, Catalunya i Occitània. Amb el CEMUSI es pretenia treure a la llum i fer valdre espais i col·leccions de caràcter industrial que avui dia no són gaire coneguts ni per la societat local ni pels visitants que venen de fora.

3.1. Objectius del CEMUSI

Per tal de definir correctament les línies estratègiques a seguir en l'organització del CEMUSI, es va creure convenient concretar uns objectius a complir, tant generals com específics. Aquests van ser els següents:

Objectius generals

1. Posar en valor el patrimoni cultural industrial de la zona de l'Euroregió.
2. Donar a conèixer els projectes de museïtzació del patrimoni industrial.
3. Oferir un marc comú per al debat, la transferència del coneixement i la difusió del patrimoni industrial.
4. Obtenir un coneixement científic del patrimoni industrial que contribueixi a les propostes de millora entorn de la seva recuperació i conservació.
5. Tractar el patrimoni industrial des de diferents caires: educatiu, museogràfic, turístic i mediambiental, entre altres.

Objectius específics

1. Potenciar l'estudi del patrimoni industrial a la zona de l'Euroregió.
2. Difondre les mesures i els projectes desenvolupats entorn del patrimoni industrial a l'Euroregió.
3. Conèixer les formes de museïtzació del patrimoni industrial existents a Balears, Catalunya, País Valencià i Occitània.
3. Fer una reflexió conjunta sobre la situació de la gestió del patrimoni industrial.
4. Definir propostes concretes d'actuació entorn del patrimoni industrial.
5. Donar a conèixer sistemes de finançament i/o subvencions existents a Europa i la zona de l'Euroregió.
6. Reunir les intervencions fetes en el Congrés en una publicació de caràcter científic.
7. Celebrar la convocatòria del Congrés bianualment.

3.2. Format, blocs temàtics i activitats del Congrés

El Congrés es va organitzar a partir d'una sèrie de blocs temàtics. Per a cada un d'ells es van proposar ponències i conferències impartides per especialistes en els diferents àmbits definits, que es detallen a continuació:

- Àmbit 1 Nous públics, nous ensenyaments.
- Àmbit 2 Sostenibilitat i medi ambient al patrimoni industrial del segle XXI.
- Àmbit 3 Noves museografies i noves propostes innovadores.
- Àmbit 4 Patrimoni industrial, responsabilitat social i discurs inclusiu.
- Àmbit 5 Patrimoni industrial, turisme i desenvolupament territorial.

A més, es va obrir un període de recepció de propostes de comunicacions. Aquelles acceptades pel comitè científic² s'adheriren conceptualment a algun dels àmbits esmentats. Així mateix, es va donar prioritat a les aportacions vinculades al context del patrimoni industrial, tot i que també es valoraren propostes referides a béns patrimonials que es vinculen directament o indirectament amb la producció industrial.

A part d'aquestes intervencions, es va voler fomentar les relacions dels participants, tant dels interventors com del que hi assistien només com a públic. Per això, es van organitzar una sèrie d'accions de *networking* i un taller. Així mateix, durant tot el programa es van intercalar altres tipus d'activitats que van dinamitzar el Congrés, com actuacions musicals, de dansa i visites guiades.

Pel que fa a les accions de treball en xarxa (*networking*), es va acomodar un espai perquè els assistents poguessin intercanviar-se els seus contactes i compartir idees. Per facilitar-ho, l'Escola de Fusteria de Formació de l'Ajuntament d'Inca, juntament amb els pintors de la Brigada Municipal, van construir un caseller on cada un dels participants podia deixar la seva targeta de contacte o missatges a aquelles persones amb les quals estaven interessades a establir relació.

2 El comitè científic va estar format per la Dra. Aina Ferrero Horrach (Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, Mallorca), el Dr. Jaume Perearnau (MNACTEC), la Sra. Maria Carme Jiménez (Institut Ramon Llull), la Dra. Lourdes Melis Gornila (Universitat de les Illes Balears, UIB) i la Dra. Maria Sebastián Sebastián (Universitat de les Illes Balears).

Figura 1. Participants del CEMUSI a l'espai de *networking*.

Una altra de les accions de treball en xarxa va ser una sessió dirigida dissenyada per S'Àgora. Educació i Cultura. Gràcies a les activitats proposades en aquesta, els participants no només es van poder conèixer personalment, sinó parlar de les seves ocupacions professionals i compartir experiències i opinions sobre diferents temes.

Figura 2. Un moment de la sessió de treball en xarxa dirigida.

Per la seva banda, la cooperativa Bauma va dissenyar el taller «Els ODS als museus industrials», en el qual es va fer una reflexió conjunta sobre com es treballen els objectius de desenvolupament sostenible als museus industrials i com es poden articular en aquests.

Les actuacions artístiques van venir de la mà del grup musical Jansky i del grup de dansa Fiblada.

Figura 3. Moment de l'actuació de dansa per part de la companyia Fiblada.

Figura 4. Grup d'assistents durant la visita a la Farinera del Molí d'en Beió a Manacor.

Per acabar, es va poder gaudir també d'una visita guiada al Museu del Calçat i la Indústria d'Inca realitzada per la seva directora, la Dra. Aina Ferrero, i d'una excursió i visita a la Farinera del Molí d'en Beió de Manacor, amb les explicacions de la Dra. Magdalena Salas, directora del Museu d'Història de Manacor.

3.3. Difusió del Congrés

El CEMUSI fou difós durant tota la seva organització i també durant el període de realització a partir de diferents canals. El principal fou la seva pàgina web,³ a la qual es troba tota la informació necessària del Congrés, disponible encara avui dia. Aquesta està encara en funcionament, i seguirà informant sobre les futures actuacions entorn de l'esdeveniment.

4. DESENVOLUPAMENT I APORTACIONS DEL CEMUSI

El dijous 5 d'octubre de 2023 va començar el Congrés Euroregional de Museografia Industrial, tenint com a seu d'obertura el Teatre Principal d'Inca. Allà es va dur a terme la ponència inaugural, a càrrec del Sr. Javier Puertas, membre de la Junta Directiva i coordinador nacional a l'estat espanyol de ERIH –European Route of Industrial Heritage. Puertas va parlar dels museus com a eina per a la promoció i difusió de la cultura industrial en un món canviant, i el paper que juga en aquest sentit la Xarxa Europea ERIH. A més, va cridar l'atenció sobre la peculiar naturalesa del patrimoni industrial, en tant que forma part de l'ADN de la societat actual. Aquesta conferència va demostrar la necessitat de posar atenció en aquest tipus de patrimoni, el qual, com ja s'ha dit, moltes vegades passa desapercebut dins la conservació i protecció del patrimoni cultural.

La sessió va acabar amb un concert de Jansky, que va interpretar una obra musical realitzada per encàrrec del Museu del Calçat i de la Indústria amb la col·laboració del Teatre Principal, per ser interpretada en la inauguració del Congrés. L'obra, titulada *Peu/Tris-tras/Cloc-cloc/Trap-trap/...*, va ser creada a partir de l'enregistrament dels sons de les màquines i els treballadors i treballadores de la fàbrica Lottusse durant el mes d'agost previ. Aquesta proposta va posar en relleu una part del procés industrial al qual no s'ha prestat gaire atenció: el renou de les màquines i la relació dels treballadors amb aquest. Així com hi ha estudis i propostes que han impulsat la recuperació de les tonades i cançons interpretades pels treballadors del camp, encara manca aprofundir aquest aspecte en el cas de les fàbriques i tallers.

Des del divendres 6 fins al 8 d'octubre, les sessions del Congrés es van dur a terme en el Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca. En elles es van tractar els cinc eixos temàtics plantejats per a l'acceptació de comunicacions i les ponències convidades: «Noves museografies i propostes innovadores»; «Sostenibilitat i medi ambient al patrimoni industrial del segle XXI»; «Pa-

³ <https://cemusi.uib.es/>

trimoni industrial, responsabilitat social i discurs inclusiu»; «Estudis de públics. Nous reptes, nous ensenyaments» i «Patrimoni industrial, turisme i desenvolupament territorial».

Les sessions s'iniciaren entorn a la reflexió sobre les noves museografies i les propostes innovadores en el patrimoni industrial. Xavier Llovera, representant del Consell General d'Andorra i ponent convidat, va parlar de la necessitat de reflexionar entorn a la direcció que ha emprès la museografia industrial i introduí el concepte de «museoseducció», aparegut, segons Llovera, a finals del 90 i principis del 2000 per descriure un tipus de museologia encaminada a atraure el visitant. Sens dubte, aquest concepte agafa importància en l'àmbit de la museografia industrial, la qual ha d'afrontar la museïtzació d'espais que no sempre presenten trets arquitectònics i artístics rellevants, però que són importants des d'altres punts de vista.

Altres comunicants exposaren projectes innovadors, com Amadeu Corbera, qui explicà en la seva comunicació titulada «Musicologia industrial: del cas de Menorca a les possibilitats de Mallorca» el propòsit de traslladar un projecte d'investigació de patrimoni industrial sonor implementat ja a Menorca, a Mallorca, amb la col·laboració del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, amb l'objectiu d'esbrinar els hàbits musicals a les fàbriques de calçat.

Magdalena Salas, per la seva part, explicà en la seva comunicació «La Farinera d'en Beió (Manacor, Mallorca). Un cas únic de recuperació de patrimoni industrial» el projecte de museïtzació de la Farinera del Molí d'en Beió a Manacor, com un cas únic de recuperació d'aquest tipus de patrimoni industrial en el qual s'han invertit 61.000 EUR des del projecte de disseny fins a la producció.

Ester Prat presentà la comunicació «La Tèrmica de Roca Umbert i la nova museografia immersiva. Disseny de narratives per influir en la interpretació energètica des del sector públic». En ella explicà el triple eix en el qual s'ha basat el projecte de renovació museogràfica: històric, tècnic i respectuós amb el medi ambient, amb el propòsit d'humanitzar la tecnologia i la història, i donar veu als treballadors.

Carme Gelabert també presentà una nova proposta museogràfica, en aquest cas, per a l'Ecomuseu Farinera de Castelló d'Empúries, a partir d'un disseny museogràfic flexible, sostenible i accessible, en què són una sèrie de personatges els encarregats d'acompanyar el visitant. La proposta, duita a terme gràcies als Fons FEDER, s'explicà a la seva comunicació «Patrimoni industrial per al segle XXI. Una nova museografia a l'Ecomuseu Farinera de Castelló d'Empúries».

Com ja s'ha esmentat, la museïtzació dels espais industrials és un repte, no només econòmic, ja que aquests espais han de ser condicionats per despertar la curiositat del públic, el qual no és sempre capaç d'entendre la seva importància. Les noves museografies aplicades avui dia són de cada vegada més originals, sofisticades i atractives.

El següent bloc, «Sostenibilitat i medi ambient al patrimoni industrial del segle XXI», va comptar amb intervencions molt enriquidores que propiciaren diferents moments de debat entre els participants. Rosa Serra, historiadora i museògrafa, va ser l'encarregada de dur a terme la ponència convidada amb una intervenció titulada «Patrimoni industrial, sostenibilitat i medi ambient: la necessària quadratura del cercle». En ella apel·lava a la necessitat que els professionals del patrimoni industrial siguin atrevits en les seves propostes i posava el focus en el distanciament dels més joves respecte al patrimoni industrial, ja que l'identifiquen amb valors contraris a la sostenibilitat mediambiental.

Mercè Gual presentà una comunicació molt tècnica que parlà dels materials nocius en les intervencions de patrimoni industrial, tot destacant la perillositat de l'amiant, el bifenil policlorat, el plom, el mercuri i el nitrat de cel·lulosa. Finalment, explicà l'existència d'una pàgina web anomenada «Hazards in collections eTool» (<https://hazardsincollections.org.uk/>) per aprendre a conèixer els riscos per a la salut que es troben habitualment en algunes col·leccions de museus.

La intervenció de Damià Vicens Xamena titulada «Els forns tradicionals de guix de la serra de na Burguesa (Mallorca) i el seu estat de conservació» serví per iniciar un debat entorn a la banalització de les actuacions del patrimoni industrial. Jaume Perarnau defensà la necessitat de flexibilitzar les propostes per evitar que l'alternativa sigui que es converteixin en abocadors de fems. Dins aquesta mateixa línia, Rosa Serra afirmà que és necessari arriscar-se per tal d'aconseguir que el patrimoni industrial engresqui la societat. Javier Puertas, per la seva banda, afegí que no es pot embalsamar el patrimoni, sinó que s'ha de fer viure. Dins d'aquest mateix debat, també es tractà la problemàtica entre conservar el patrimoni industrial, fer-lo respectuós amb el medi ambient i conservar la seva autenticitat. En aquest sentit, Mercè Gual explicà la importància de documentar minuciosament totes les transformacions dels processos de producció del patrimoni.

El següent bloc, titulat «Patrimoni industrial, responsabilitat social i discurs inclusiu», s'inicià amb la intervenció d'Esteve Castanyer, catedràtic d'Història de l'Art Contemporani a la Universitat de Perpignan Via Domitia, i la

seva ponència «Patrimoni industrial al Rosselló. Especificitats històriques i problemàtiques de valorització: potencial, reptes, projectes».

Maria Mesquida inicià el torn de les comunicacions amb la seva proposta «El passat industrial a través de la memòria oral. Dos projectes desenvolupats des de Can Balaguer». En ella proposava una metodologia de mediació cultural comunitària, amb uns itineraris creats amb la col·laboració del teixit associatiu.

Sígrid Remacha juntament amb Ana Pastor, per la seva banda, introduïren la idea de l'arqueologia comunitària en la comunicació titulada «La conservació social i participada de l'Hospital de Cartró de la Vall Fosca». Sígrid Remacha parlà també sobre accessibilitat universal i inclusió social al MNACTEC a través dels grups focus, en una altra comunicació en la qual s'exposava una metodologia de treball a partir de la creació de grups de feina integrats per membres de l'ONCE Terrassa (una persona cega, una persona amb acromatòpsia i una persona amb baixa visió) i un altre format per integrants del MNACTEC (la persona responsable d'accessibilitat, la de comunicació, la de conservació i la d'exposicions).

En aquest bloc es tractaren algunes de les qüestions que, si bé no són concretes de la museografia industrial, són considerades avui dia primordials a l'hora de posar en marxa un nou espai museístic i potenciar-lo. Els museus han d'anar més enllà d'espais oberts, ja que han de ser també espais integradors, participatius i lliures de barreres, tant físiques com intel·lectuals. Si això suposa un repte per als museus de nova creació o per a aquells que tracten temes més propers a la societat, aquest es veu incrementat en els museus industrials, no només per les barreres arquitectòniques que solen presentar, moltes de vegades insalvables, sinó per les idees que la seva funció original pot implicar. En aquest sentit, cal oferir una mirada reflexionada i actual sobre els processos productius que s'hi produïen, les estructures de treball que hi predominaven o les conseqüències socials i econòmiques derivades.

El dissabte 7 d'octubre s'inicià amb les conferències convidades de Miquel Pieras i Jaume Luis Salas. Pieras exposà «Una història de la indústria del calçat a Inca», a la qual repassà els canvis experimentats per aquesta indústria en el municipi, des dels anys 30 (en què el 40 % de la població es dedicava al sector secundari –bàsicament tèxtil i calçat) fins als anys 90, quan les fàbriques de calçat es veieren obligades a cercar noves vetes de mercat i noves estratègies per sobreviure a la caiguda del sector. Jaume Luis Salas, per la seva banda, explicà la recent proposta de recuperació de la fàbrica Fluxà a Inca, que té com a objectiu que aquesta es percebi com la casa de tots, per la qual cosa encara s'està definint quin serà el seu nou ús.

El següent bloc, titulat «Estudis de públics. Nous reptes, nous ensenyaments», s'inicià amb la ponència convidada d'Óscar Navajas, subdirector del Departament d'Història i Filosofia de la Universitat d'Alcalà. Sota el títol «Museos y museología social. Metodologías para una biopoética en los museos», Navajas plantejà que la museologia social –que tindrà oficialment un nou comitè dins de l'ICOM–, és un tipus de museologia de la resistència, en què es proposa recuperar el patrimoni a partir del vincle que es genera entre els béns i les persones. Els museus, segons Navajas, han de ser un acte de responsabilitat ciutadana acompanyada pels professionals i han d'evitar institucionalitzar-se en excés, de manera que les persones en siguin sempre el centre.

Biel Company, Yadira Fernández i Marina López iniciaren les comunicacions d'aquest bloc amb la intervenció titulada «Transformant la tasca educativa al Museu del Calçat i de la Indústria: un camí cap a la inclusió». En ella exposaren la tasca realitzada al Museu del Calçat d'Inca en termes d'accessibilitat gràcies a la col·laboració amb Esment Guies i Apropa Cultura, i plantejaren la necessitat de superar la por de les institucions a perdre el control quan es treballa amb diferents col·laboracions.

Luise Reitstätter, amb la comunicació «Aprender escuchando a un Consejo Ciudadano», plantejà una metodologia de treball per formar un consell ciutadà com a mètode de representativitat a l'hora d'introduir propostes en la gestió d'un museu industrial. A través del mètode del «Thinking aloud» i posterior enquesta, es dona veu a la societat perquè participi activament en el dia a dia de la institució, insistint en la necessitat d'acceptar el *feedback* d'aquest consell ciutadà i, per tant, reconeixent-li el seu valor.

Juan José Burgués també proposà una metodologia de treball, en aquest cas, d'avaluació del seu taller d'impressió amb la impremta MINERVA.

Joan Vicens i Albert Forés, per la seva banda, presentaren la necessitat de dignificar la professió dels museòlegs amb la seva comunicació «Les associacions de professionals de la museologia. Un espai de treball per millorar els museus. El cas de l'AMC».

Aina Ferrero tancà aquest bloc amb la conferència i visita guiada «La redefinició del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca a partir dels postulats de la sociomuseologia», en la qual es tractà el procés de transformació del Museu del Calçat des d'una concepció tradicional a una social, amb una metodologia basada en la participació comunitària i els estudis de públic.

Totes les intervencions demostraren que la museologia social, tant a l'ordre del dia actualment, és una metodologia i concepció que pot dotar els museus industrials d'una visió totalment nova, més propera a la societat i, per tant, convertir-los en espais totalment integrats en ella.

El darrer bloc sobre «Patrimoni industrial, turisme i desenvolupament territorial» s'inicià amb la intervenció d'Ester Noguer, membre del Departament d'Economia de la Universitat de Girona i presidenta del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Noguer parlà del turisme com a segona oportunitat per als espais industrials i exposà diverses xarxes de turisme industrial com el XATIC (Xarxa de Turisme Industrial de Catalunya), l'AOTI (Asociación de Operadores de Turismo Industrial) o l'APIVA (Associació de Patrimoni Industrial Valencià).

Lourdes Melis presentà la conferència «La gestió turística dels museus: conceptualització, objectius, propostes i reflexions», en què plantejà la qüestió si és possible aplicar una museologia social al turisme, i obrí el debat entorn a l'incòmode binomi cultura-turisme, tot criticant l'actual gestió del turisme cultural a les Balears.

El torn de les comunicacions les inicià Amàlia Sales, parlant d'«El patrimoni industrial de Felanitx: de la monumentalitat a la invisibilitat», amb què explicà el canvi de percepció experimentat pels infants una vegada que realitzen la visita guiada gràcies a les aportacions del Consell de Mallorca.

Eudald Serra plantejà a la seva comunicació «El patrimoni industrial de Manresa i el desenvolupament territorial del Pla de Bages» que el principal repte dels museus és que siguin útils per a la societat i que no tanquin.

Amb la comunicació «La innovació silenciosa. Productivitat i patents al sector del calçat (1870-1966)» de Ramon Molina de Dios, es tractà la relació entre la persona i la màquina, i s'explicà que en nombroses ocasions van ser els mateixos treballadors els qui van fer les innovacions a les màquines que utilitzaven; en aquest sentit, la United Shoe Machinery Company registrà 459 patents a Espanya entre tacons, sistemes de cosit, cosit decoratiu, ús de la goma, etc.

Laura Soriano explicà la col·laboració publicoprivada en el Pla Estratègic de Turisme de 2022 amb la seva comunicació titulada «Alcoi: la conservació del patrimoni industrial a través de la gestió turística».

El turisme, una activitat tan important no només a les Balears, sinó a escala mundial, no pot ser obviat en la gestió del patrimoni. Al contrari, són nombrosos els exemples que demostren que el resultat pot ser no només la pèrdua del patrimoni, sinó també d'identitat. Abordar els fluxos turístics de manera concreta, proposar solucions a les dificultats detectades i intentar reconduir-les de manera positiva és una tasca que demana una col·laboració constant i real entre els gestors de patrimoni i els turístics.

La jornada acabà amb l'actuació de la companyia de dansa Fiblada, que interpretà una peça realitzada específicament per al Congrés, coreografiada per ser ballada a l'exposició permanent del Museu del Calçat, en estreta relació amb les màquines i altres objectes exposats. Aquesta peça, juntament amb la musical de la sessió inaugural de Jansky, es programaren amb l'objectiu de mostrar que existeix una altra manera d'interpretar i acostar el patrimoni industrial a un públic divers.

El Congrés finalitzà el diumenge 8 d'octubre, amb la conferència de clausura a càrrec d'Aina R. Serrano, coordinadora de Patrimoni Industrial del Consell de Mallorca. En ella exposà un estat de la qüestió del patrimoni industrial a Mallorca i explicà que en l'actualitat tan sols existeixen a l'illa dos museus considerats de caire industrial: el Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, i la Farinera del Molí d'en Beió a Manacor.

5. CONCLUSIONS I PERSPECTIVES DE FUTUR

De totes les intervencions, reflexions i debats que es van generar en el CEMUSI, és possible extreure'n una sèrie de conclusions ben interessants entorn del patrimoni industrial i la seva museïtzació. Aquestes s'han recollit en els següents punts:

- Cal interpretar el patrimoni industrial d'una manera ampla, enriquidora i atractiva. Per això es considera oportú reflexionar entorn de les següents idees:
 - Debat entorn a la banalització de les actuacions en el patrimoni industrial.
 - Equilibri «abocadors de fems i parcs d'atraccions».
 - Necessitat de no embalsamar el patrimoni i fer-lo viure.

- El patrimoni industrial és percebut amb valors contraris a la sostenibilitat mediambiental.
 - Les noves generacions demostren un sentiment de llunyania.
 - Existeix una problemàtica en la conservació del patrimoni industrial respectant el medi ambient i conservant la seva autenticitat.
- La museografia industrial té característiques molt específiques.
 - Necessitat d'humanitzar la tecnologia i la història.
 - S'ha de crear una narrativa motivadora.
 - Apropiadada per implementar la museologia social.
 - Museus pròxims al territori.
- Existeix la possibilitat de recuperar el patrimoni industrial a partir dels vincles que genera amb la comunitat.

En general, es poden també definir una sèrie de punts valoratius sobre el CEMUSI que permeten afirmar que la contribució del Congrés ha estat positiva.

- Àmplia participació de comunicants, ponents, conferenciats i assistents.
 - 17 comunicacions acceptades.
 - 10 ponències i conferenciants convidats.
 - 11 museus participants.
 - 77 inscripcions.
- Participants provinents de Balears, Catalunya, País Valencià, Andorra, França.
- Diversitat d'entitats i institucions implicades en el Congrés, amb un total de 10 entitats implicades.
- Constatació de les mateixes necessitats entorn del patrimoni industrial en el territori de l'Euroregió.
- Necessitat de definir un marc per tractar de manera específica els museus industrials.

Per totes aquestes raons, es considera que les perspectives de futur del CEMUSI són viables i, de fet, ja s'ha començat a treballar en elles. Actualment, s'està preparant la publicació de les actes, en les quals es reuniran els textos de totes les ponències, conferències i comunicacions que es pogueren escoltar.

Així mateix, totes les institucions implicades ja han acordat una segona edició del Congrés, el qual es pretén celebrar bianualment. La seva seu central serà el Museu del Calçat i la Indústria d'Inca, però es contempla la possibilitat que es vagi alternant aquesta localització amb una altra de diferent cada quatre anys. D'aquesta manera, l'esdeveniment tendria una modalitat de semiitinerància.

De totes maneres, es vol aclarir que la informació completa de l'edició de les actes d'aquesta primera edició, així com l'actualització de la informació de la celebració de la pròxima, es podran trobar a la pàgina web oficial.⁴

Per acabar, es vol fer una consideració final que ha resultat ser, per a l'equip organitzador, una de les més satisfactòries. En un principi, quan es començaven a perfilar les línies temàtiques del CEMUSI, es va plantejar la necessitat que aquest estigués dedicat al patrimoni industrial des d'un punt de vista ampli. Però, com més es concretaven els temes a tractar, més adient es va considerar delimitar-los l'àmbit de la museografia industrial. Si bé en un principi aquesta decisió resultava dubtosa, avui dia es considera que fou tot un encert. Cal fomentar els estudis i el coneixement de la museologia, un àmbit que a Balears necessita un impuls important, com ja va defensar Guillem Rosselló Bordoy precisament a les III Jornades d'Estudis Locals d'Inca de l'any 1996: «...l'aventura dels museus a Mallorca és un desafiament que val la pena afrontar-lo, lluitar per ell, malgrat incompressions, tossudeses i entrebancs continuats».

4 <https://cemusi.uib.es/>

REFERÈNCIES

- Andrés López, Gonzalo i Soria Cáceres, Carlos Hugo. 2023. El estudio del patrimonio industrial en España: cincuenta años de análisis sobre el legado de la industrialización contemporánea (1972-2022). Cuadernos Geográficos 62(1): 208-232
- Eusebi Casanelles Rahola. 2004. Recuperacion y uso del patrimonio industrial. Cuadernos del Claeh, n°88: 57-64.
- Escartín, Joana Maria. 2001. La ciutat amuntegada: indústria del calçat, desenvolupament urbà i condicions de vida en la Palma contemporània (1840-1940). Palma, Documenta Balear.
- Govern d'Espanya. Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español. Butlletí Oficial de l'Estat, núm. 155, de 29 de junio de 1985.
- Govern de les Illes Balears. Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les Illes Balears. BOIB núm. 165, de 29 de desembre de 1998.
- Josué Llull Peñalba. 2005. Evolución del concepto y de la significación social del patrimonio cultural. Arte, Individuo y Sociedad, vol. 17:175-204.
- Manera, Carles (dir.). 2002. Las islas del calzado: historia económica del sector en Baleares (1200-2000). Palma, Leonard Muntaner.
- Martínez Bosch, Joan. 2002. La manufactura del calçat a menorca (1855-1923). Revista de Menorca, vol. 86, núm. I: 79-90.
- Melis Gomila, Lourdes. 2014. Tallers, brodadores i brodats a Sant Llorenç des Cardassar (1924-1974). Col·lecció Pou Vell. Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar.
- Pieras Villalonga, Miquel. 2013. La indústria del calçat el 1950 a Inca. Primeres dades numèriques. XIV Jornades d'Estudis Locals: 117-125.
2017. La indústria del calçat a Inca (1950-1960). XVIII Jornades d'Estudis Locals: 131-142.
- Pérez Pastor, Plàcid i Quetglas Cifre, Antoni. 2014. La producció de teixits a Sóller: de la manufactura a la indústria mecànica (S. XIV-XX). Palma, +Cultura, Turisme i Patrimoni.
- Sansó Barceló, Sebastià. 2011. Els fusters de Manacor. Associació Empresarial de la Fusta de Balears.
- Vidal Nicolau, Antoni. 2012. La fabricació de calçat de pell a Lluçmajor [Analíticas]: els orígens de l'expansió industrial (1870-1936). Lluçmajor, Ajuntament de Lluçmajor.

REDESCOBRINT EL PATRIMONI SABATER INQUER. ESTUDI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC INDUSTRIAL

Pau Postigo Llabrés

Arquitecte
paupostigo22@gmail.com

Paraules clau: patrimoni industrial, indústria del calçat, desaparició del patrimoni, memòria col·lectiva.

Resum. *Inca es convertí durant els segle XX en una de les ciutats productores de calçat més importants de l'Estat. Les obres que s'analitzen en el treball són gran part del teixit industrial que queda en el municipi, i s'estudien així tant el seu passat com el present per tal d'aportar un recordatori a la memòria col·lectiva, i si és possible, assegurar-nos de preservar aquest patrimoni tangible, però també l'intangible.*

El que es planteja com a principal problema és la preocupació envers la desaparició d'aquest patrimoni i veure si és possible frenar la pèrdua constant d'aquests recintes industrials.

Keywords: Industrial heritage, footwear industry, disappearance of heritage, collective memory.

Abstract. *Inca became in the 20th century one of the most important footwear producers in the whole country. The cases that have been analyzed are almost every single factory remaining in the city, studying their past and present with the intention of becoming a reminder to the collective memory, and if it is possible, to assure to preserve this material and non-material heritage.*

The most important problem is the worrying situation with the disappearance of this heritage, and look for a way to stop these constant losses of these industrial areas.

1. OBJECTIUS I METODOLOGIA

El principal objectiu d'aquest treball és conèixer d'on prové el deteriorament del passat industrial que té la ciutat d'Inca i reivindicar aquests teixits fabrils dins el patrimoni cultural del municipi a partir de diferents punts de vista:

- Origen del concepte de patrimoni i de les seves tipologies envers la indústria.
- Evolució demogràfica i urbanística del municipi a partir del model econòmic adoptat durant el segle passat, amb la indústria com a eix vertebrador.
- Estat actual d'aquestes fàbriques que encara es conserven.
- Reflexió sobre quina direcció seria l'òptima per evitar més pèrdues d'aquest patrimoni, així com el complet desconeixement cap al passat del municipi.

L'estudi es divideix en tres apartats d'acord amb les diferents recerques fetes per estudiar aquest tema:

- Una primera fase en què es recull informació en un marc teòric per establir uns primers conceptes en relació amb el patrimoni industrial.
- El segon apartat tracta sobre l'estudi de la ciutat i l'impacte que provocà la industrialització en el seu creixement econòmic, urbanístic i demogràfic, així com en la seva història com a municipi. En aquest punt se situarà l'emplaçament de les fàbriques dins de la ciutat, així com també es farà una classificació de l'estat actual segons l'ús i els seus nivells de protecció (o no protecció) en el Catàleg municipal del patrimoni.
- La tercera fase tractarà individualment cada una de les fàbriques que avui en dia segueixen en peu, ja siguin abandonades, o en alguns casos edificis rehabilitats amb un nou ús, fent un estudi fotogràfic i sobre plànol dels seus interiors, exteriors, possibles modificacions que s'han realitzat al llarg del temps, per evitar així que vagin desapareixent en la memòria col·lectiva de la ciutat.

2. MARC TEÒRIC

2.1. Patrimoni. Concepte i teories

Abans d'exposar la problemàtica existent al municipi d'Inca i de posar en valor el patrimoni industrial, hem d'entendre i definir el que s'entén per concepte de patrimoni, i també les diferents vessants que han evolucionat d'aquest concepte durant els anys.

Segons l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), el patrimoni té tres possibles definicions:

- “1 m. Béns que una persona hereta dels seus ascendents.
- 2 m. Conjunt de béns, de valors i de crèdits que posseeix una persona o una institució.
- 3 m. Tenir un bell patrimoni d'erudició. El patrimoni natural, cultural.”¹

Com podem observar, les dues primeres definicions van dirigides a la possessió de béns a nivell personal o institucional, mentre que l'última parla sobre patrimoni cultural. És en aquesta branca en la qual es troba el patrimoni que es vol definir en aquest treball.

Dins el tema nostre de l'arquitectura, cada dia observem gran quantitat d'obres de temps passats que ens criden l'atenció i, amb referència a aquests edificis, poden passar tres situacions: la primera i la més freqüent és la de la demolició de l'edifici perquè potser no es troba a cap catàleg patrimonial i, per tant, no té cap tipus de protecció. El segon cas és el de la conservació d'aquest edifici sense cap modificació ni intervenció del present, i és el que entenem com a conservacionisme. I finalment, la tercera opció és la de mantenir les traces importants de la construcció intervenint d'una forma respectuosa i no intrusiva com és el restauracionisme.

Aquestes dues últimes vessants són les principals línies de pensament ideològic que sorgiren durant els anys posteriors a la revolució francesa, degut a la preocupació per la degradació que presentaven alguns edificis patrimonials:

Per una part, John Ruskin és un dels impulsors del conservacionisme, el qual proposa el rebuig cap a la vida industrialitzada, i, per tant, el porta a idealitzar les èpoques passades, on hi havia gran presència de treball realitzat per artesans, que posarien tot el seu esforç en la seva obra. És per això

¹ Definició segons l'Institut d'Estudis Catalans, 2023.

que considera materials nobles els tradicionals com la pedra o la fusta, que han de ser transformats a poc a poc per les mans de l'artesà, i evitar així l'ús de màquines que no tenen intenció a l'hora de crear. Aquesta idea, també la podem observar en alguna de les seves obres, en què sorprèn amb certes afirmacions:

“Vale más una obra incompleta que un mal conjunto.

Quando construyamos diremos, pues, que construimos para siempre.

La mayor gloria de un edificio no depende, en efecto, ni de su piedra, ni de su oro. Su gloria está en su edad, en esa sensación profunda de expresión, de vigilancia grave, de simpatía misteriosa, de aprobación o de crítica que para nosotros se desprende de sus muros, largamente bañados por las olas rápidas de la humanidad.”²

En aquestes cites, podem entendre una mica la idea que té Ruskin sobre el patrimoni i el seu rebuig en relació amb la intervenció per part de generacions futures sobre una edificació protegida que pugui variar la seva imatge final, acceptant només com a acció la conservació amb la finalitat d'evitar la ruïna de l'edifici.

Per altra banda, l'altra teoria que es contraposa a aquesta és la del restauracionisme, en la qual trobem Viollet-le-Duc com a gran referent, i alhora contemporani de Ruskin, que proposa la intervenció sobre els edificis com a finalitat per arribar a una forma de l'edifici que sigui la ideal: “Restaurar un edificio no es mantenerlo, repararlo o rehacerlo, es restituirlo a un estado acabado que pudo no haber existido jamás en un momento determinado”.³

Com veiem en la cita del propi Le-Duc, ell proposa la intervenció sobre els edificis catalogats, per al mateix temps aconseguir una obra amb majors prestacions i que interaccioni amb l'arquitectura del moment de la intervenció, però assolir també el manteniment de l'edifici per evitar perdre patrimoni del passat.

Els dos corrents poden semblar antagònics degut a la diferència de pensament que tenen sobre la intervenció en el patrimoni, però ambdós també comparteixen punts, com és la de mantenir la història d'un entorn a través d'un edifici consolidat en una època anterior a la seva, per evitar així perdre una memòria de temps anteriors.

2 Ruskin, John. *Las Siete lámparas de la arquitectura: el sacrificio, la verdad, la fuerza, la belleza, la vida, el recuerdo, la obediencia*, 2015.

3 Magar, Valerie. *Viollet-le-Duc, Eugène. Conversaciones con... Eugène Viollet-le-Duc y Prosper Mérimée*, 2017.

2.2. Patrimoni industrial

Com hem vist en l'apartat anterior, el patrimoni engloba molts àmbits de la cultura, i entre ells, l'arquitectura, i dins aquesta matèria trobem una important branca que sorgeix a finals del segle XVIII, que serà l'arquitectura industrial, promoguda per la pròpia revolució industrial i la necessitat de tenir espais de treball més grans degut a les grans maquinàries que s'inventarien i es consolidarien durant tot el segle XIX.

Aquest patrimoni arquitectònic industrial és un dels que més dificultats ha tingut per consolidar-se, però que avui en dia ha aconseguit ser regulat en el nostre país segons el Pla Nacional de Patrimoni Industrial (PNPI). El dit pla defineix el que entenem per aquesta tipologia de patrimoni:

“Se entiende por patrimonio industrial el conjunto de los bienes, inmuebles y sistemas de sociabilidad relacionados con la cultura del Trabajo que han sido generados por las actividades de extracción, de transformación, de transporte, de distribución y gestión generadas por el sistema económico surgido de la revolución industrial

Estos bienes se deben entender como un todo integral compuesto por el paisaje en el que se inserta, las relaciones Industriales en que se estructuran, las arquitecturas que los caracteriza, las técnicas utilizadas en sus procedimientos, los archivos generados durante su actividad y sus prácticas de carácter simbólico”.⁴

D'aquesta definició podem extreure el següent apartat que s'explicarà, ja que considera com a patrimoni industrial no només el patrimoni que podem tocar, com pot ser la maquinària d'aquestes zones de treball o fins i tot també les edificacions, sinó que també engloba tot el patrimoni intangible que surt d'allà: expressions locals, formes de treballar el producte, costums de cada indústria...

2.3. Patrimoni tangible i intangible

Per finalitzar amb el marc teòric, cal introduir una variable més dins tota l'explicació del patrimoni industrial, que serà la del patrimoni intangible. Tot i que aquest treball tracta de fer un inventariat dels espais arquitectònics, també s'ha volgut fer una passa més quant al significat que han suposat aquestes zones de treball per a la gent que hi treballava i per a la població del municipi.

El patrimoni intangible és aquell que recull tots aquests costums, tècniques i memòries de la gent que hi treballà durant molts anys i hi segueix treballant.

4 Definició segons el Pla Nacional de Patrimoni Industrial, 2023.

Segons la UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), l'intangible també és un tipus de patrimoni: “El patrimoni cultural immaterial o “patrimoni viu” es refereix a les pràctiques, expressions, sabers o tècniques transmeses per les comunitats de generació en generació.”⁵

Com podem veure en la definició, gran part d'aquest patrimoni és de transmissió oral, i pot arribar a ser un dels que tenen més influència sobre les generacions futures, ja que la indústria pot no seguir funcionant, i sentir a parlar sobre ella. De fet, és un dels punts més importants de cara a aconseguir que hi hagi un interès per part d'una persona que no ha viscut un moment històric a estudiar com era el seu municipi en un altre moment.

És aquest patrimoni intangible el que ha fet que hi hagi un interès a estudiar el teixit industrial sabater de la ciutat, degut que qualsevol persona dins de la ciutat ha treballat o té alguna persona propera que ha fet feina dins una de les indústries que veurem més endavant en el contingut del treball d'investigació.

3. LA INDÚSTRIA AL MUNICIPI D'INCA

3.1. Context històric de la indústria sabatera a Inca

La indústria del calçat ha resultat important arreu del món degut a la necessitat de cobrir una necessitat bàsica, i a les Balears, les activitats relacionades amb la pell sempre han tingut una rellevància important, en la qual la sabata ha esdevingut la peça clau de la indústria de les Illes.

Figura 1. Dibuix de plantilles de sabates.

En aquest context, Inca es converteix en un punt important amb referència a la indústria del calçat a partir del segle XIII, per cobrir la demanda local de calçat del propi municipi i d'altres més petits propers, però a partir del s. XIV aquesta demanda va augmentant fins a convertir Inca en el centre de la producció de saba-

⁵ Definició segons la UNESCO, 2023.

tes de tota l'illa de Mallorca. La fabricació d'aquest calçat consistia en tècniques artesanals, i amb una important mà d'obra degut a la laboriosa feina que es realitzava. A partir de la darrera dècada del s. XIX, els oficis manuals perden importància progressivament, així com també s'abandona de mica en mica el camp, i guanya importància el sector de la pell i del calçat al municipi.

Abans de l'esclat del calçat com a model econòmic al municipi a finals del s. XIX, l'agricultura era el motor més important de l'economia local, ja que quasi el 70 % de la que es produïa a Inca venia donada del sector agrícola i més concretament de la producció de vins. Degut a una plaga a les vinyes, l'any 1890 desaparegué gran part del cultiu, i a partir d'aquest moment la pell substituï l'economia del moment.

Tot i que el calçat agafà importància a finals del segle XIX, no fou fins al 1915 el moment en el qual els sistemes mecanitzats arribaren a Inca per facilitar les feines dels sabaters. Aquestes màquines foren eines senzilles que facilitaren el treball, però que no substituïren el treball a mà de la resta de cadena de fabricació de la sabata. El que sí aconseguiren les noves eines de treball va ser augmentar el ritme de producció del calçat, de cara a satisfer la demanda que hi havia a l'època, i a tranquil·litzar una mica les pressions que hi havia sobre els treballadors, que ben sovint organitzaven vagues degut a la gran quantitat de feina que tenien a causa del fort creixement d'interès pel calçat d'Inca, reclamant millores en les condicions laborals.

Aquesta producció de la sabata no només era a nivell autonòmic, durant la Primera Guerra Mundial la demanda de calçat militar va fer augmentar la producció de les fàbriques del municipi, que havien deixat de ser petits tallers en el nucli urbà del moment i es convertiren en grans naus situades als afores de la ciutat, en les quals treballava una gran quantitat de gent en un mateix espai. Els conflictes bèl·lics del segle XX també provocaren un canvi en la gent que hi treballava, ja que disminuï el nombre d'homes que hi havia a les fàbriques, alhora que augmentà el de dones que convertiren aquests espais en el seu lloc de treball.

Una vegada acabat el conflicte bèl·lic, tornà a augmentar el comerç amb l'exterior. Durant la dècada dels anys 40 es comptabilitzaren vint grans tallers que produïen sabates a Inca. Amb l'augment de compra de calçat, a partir dels anys 50 es produí un gran fenomen d'immigració peninsular. Tot seguit, durant la dècada de 1960 s'acabaren de consolidar indústries com ara Lottusse, però alhora obriren les portes noves fàbriques, signe de gran força de l'economia provinent de la pell, i sobretot del calçat. Durant tots aquests anys, a banda de les fàbriques en les quals es realitzaven les sabates, també hi havia cents d'habitatges i tallers petits en què es manufacturaven parts

d'aquest calçat, com ara soles de sabata, que s'enviaven posteriorment a les naus industrials. Aquest treball ha estat poc reconegut durant els anys, i també cal recordar que era realitzat majoritàriament per dones, cosa que es desconeix, ja que no formaven part de la gran indústria i es convertiren en grans tapades, tot i que sense el seu treball seria impossible nodrir aquesta roda de la producció de calçat. A més, aquests petits locals o habitatges no formaven part únicament del terme municipal d'Inca, sinó que també hi havia altres poblacions properes que adaptaren part de la seva economia al calçat que després s'acabà formalitzant a les fàbriques inqueres.

Durant els anys 70 començaren a aparèixer els primers problemes per a la indústria de la sabata, ja que, tot i que obriren algunes indústries que actualment són conegudes internacionalment com Camper, moltes començaren a tancar, i aquesta arquitectura industrial inicià un procés de desaparició degut a la demolició d'algunes d'aquestes naus per construir nous habitatges.

Entre les dècades de 1980 i 1990 s'acabà de consolidar una greu crisi degut a la globalització, que provocà el creixement de la competència dins el mercat del calçat que fa impossible competir amb els preus baixos d'importacions d'altres països, i a més fa insostenible el manteniment de la mà d'obra. És per això que la majoria de fàbriques d'Inca acabaren tancant les seves portes i abandonaren així un treball realitzat durant molts anys, mentre que d'altres elegiren descentralitzar la producció de l'illa, i enviaren els models a fàbriques d'altres països amb mans d'obra més barata. Finalment, les poques que quedaren en el municipi d'Inca optaren per la disminució de la producció, per assegurar d'aquesta manera que la sabata que es feia dins la població fos d'una qualitat superior a les importades, per aconseguir així una petita finestra a l'infinit mercat que hi ha en l'actualitat.

La crisi esmentada anteriorment provocà el tancament de naus importants dins el municipi, que o bé foren abandonades o bé simplement enderrocades per construir altres usos com el de l'habitatge. Això en l'actualitat ha creat dues vessants: la primera és que, degut a l'enderroc de les naus, s'oblida el passat industrial de la ciutat. En aquesta vessant s'inclou la major part de població jove, la qual desconeix tot aquest passat industrial. Per altra banda, s'inicia un procés per a la protecció d'espais com a teixit industrial, per evitar que els pocs grans espais que queden del nostre passat es perdin. Actualment veiem com hi ha algunes fàbriques que tenen protecció, mentre que d'altres encara no han obtingut aquest títol com a patrimoni industrial, i un dels objectius del treball vol ser el de posar en valor tots aquests espais, hagin estat rehabilitat com en alguns dels casos, segueixin en funcionament com en alguns altres, o bé estiguin abandonats a l'espera de poder dotar-los d'un nou ús, sempre respectant el seu passat com a edifici.

3.2. Industrialització i evolució urbana

El fenomen de la industrialització arribà tard a Inca, ja que com hem pogut veure en l'apartat anterior no hi hagué els primers sistemes mecanitzats a la indústria del calçat fins a l'any 1915. I també un fet important en la major part de les fàbriques és que aquestes màquines que havien d'arribar havien de facilitar la tasca manual dels treballadors, però no eren màquines amb tecnologia avançada que pogués crear una cadena de treball industrial. Una fàbrica que sí aconseguí crear una cadena de producció de sabates i que fou l'única es troba situada en la zona periurbana del municipi: Yanko, que fou una de les que més treballadors tenia en la seva plantilla.

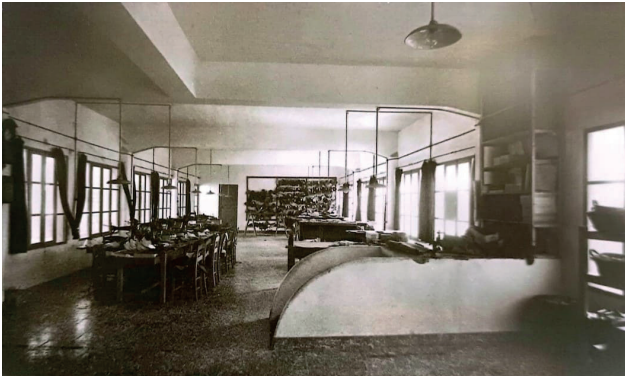

Figura 2. Interior de la fàbrica Gabriel Llobera.

avui en dia ha desaparegut, i no és possible trobar més documentació d'ella a banda d'alguna imatge com la que podem veure aquí, gràcies al Museu del Calçat que hi ha en el municipi d'Inca.

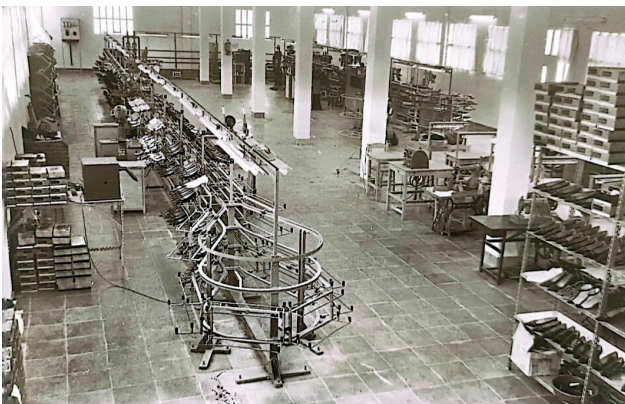

Figura 3. Imatge d'una fàbrica amb cadena mecanitzada.

Per altra banda, sí que trobem algunes imatges de fàbriques que havien obtingut una sèrie d'instruments mecanitzats, que els permetia transportar la matèria de treball d'una fase de producció a l'altra mitjançant una cadena mecanitzada (fig. 3) comprada a Anglaterra, i que substituïa eines de transport anteriors que havien de ser mogudes pels treballadors.

Com podem observar en la imatge (fig. 2), la fàbrica Gabriel Llobera fou un petit taller en el qual el treball es realitzava completament a mà, sense ajuda de grans màquines. En aquest cas, podríem dir que la industrialització no va arribar a petites indústries. Aquesta fàbrica

Per altra banda, sí que trobem algunes imatges de fàbriques que havien obtingut una sèrie d'instruments mecanitzats, que els permetia transportar la matèria de treball d'una fase de producció a l'altra mitjançant una cadena mecanitzada (fig. 3) comprada a

Alguns d'aquests instruments artesans i mecanitzats es poden veure avui en dia gràcies a la labor realitzada pel Museu del Calçat d'Inca, que ha aconseguit recopilar en la seva exposició permanent tant imatges dels interiors d'aquestes indústries com també algunes de les eines que s'utilitzaven per al treball de la pell i del calçat.

Alguns exemples de la visita realitzada al Museu són com podem veure (fig. 4) el d'una màquina semimanual, que permetia deformar la pell que s'havia de treballar per aconseguir la forma desitjada.

A més, trobem un mural al Museu (fig. 5) que posa en valor la història i identitat, amb la finalitat de reconèixer amb un homenatge la tasca de tota la gent dels pobles del Raiguer que van fer possible tot aquest treball, que ajudà a posar en valor els municipis de la comarca i també a créixer la indústria en una zona en la qual el turisme semblava ser l'única forma d'economia per a la nostra Comunitat Autònoma.

Figura 4. Màquina semimanual d'emmotllar, 1940.

Figura 5. Mural homenatge *Història i identitat*.

Com hem pogut veure fins ara, durant el final del segle XIX i tot el segle XX Inca va assolir un reconeixement internacional per la seva producció de calçat i altres articles de pell. Gràcies a la indústria, el municipi va aconseguir créixer també en territori, ja que hi havia nous empadronaments de gent d'altres pobles, però també hi va haver una forta immigració peninsular, que feu augmentar demogràficament la ciutat. A l'inici del segle XX, Inca tenia una població de 7.579 habitants en el cens.⁶ Aquesta es va anar incrementant progressivament durant tot el segle. 50 anys més tard, al cens del 1960 ja observem que al municipi hi havia 13.816 habitants, quantitat que quasi duplicava els que hi havia a principis del segle, i finalment, als inicis dels anys 80 veurem com a la ciutat ja hi havia censades 20.721 persones. Com podem

⁶ Segons dades de l'IBESTAT, 2023.

observar, el creixement d'Inca va resultar molt important des que fou considerada com a vila d'Inca al 1808 (fig. 6).

Figura 6. Plànol de la vila d'Inca, per Sebastià Sans, 1808.

Al segle XIX, observem que el nucli urbà d'Inca tenia una superfície de 22,7 hectàrees, mentre que a finals del segle XX el municipi ja s'havia consolidat com una ciutat amb 251,2 hectàrees just a l'any 2000, amb una població de 22.402 habitants. Pel que fa de l'inici del segle XXI fins a l'actualitat, també veiem un creixement de la població fins a arribar als 34.093, tot i que això no vol dir que l'activitat econòmica no hagi variat, ja que, degut a la seva posició cèntrica a l'illa de Mallorca, Inca s'ha convertit en una ciutat còmoda per residir-hi, perquè es pot arribar a molts punts de l'illa en menys de 30 minuts en cotxe; aquest fet que l'ha convertit una mica en una ciutat dormitori, i que és una de les principals preocupacions a nivell d'evolució del municipi.

3.3. El Catàleg municipal. Nivells de protecció

El Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca⁷ va ser aprovat al maig de 2012, i es treballà més de quatre anys per elaborar el document. L'anterior Catàleg havia estat aprovat definitivament al 1999, i la revisió es va fer degut que en l'aprovació del Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) era indispensable actualitzar-lo. També s'ha de destacar que, tot i que existeix des del 2012, és un document que es va revisant i en el qual augmenta el volum d'obres patrimonials.

7 Nom complet del Catàleg municipal del terme d'Inca.

En el Catàleg es recullen més de 300 fitxes entre sòl urbà i rústic, i entre aquestes fitxes s'estableix també una classificació segons el patrimoni que representa l'element protegit:⁸

- A: jaciments arqueològics.
- B: escultura monumental religiosa i heràldica.
- C: arquitectura religiosa.
- D: arquitectura civil.
- E: arquitectura militar.
- F: béns etnològics.
- G: béns d'interès industrial.
- H: béns d'interès paisatgístic i ambiental.
- I: xarxa viària i obres d'enginyeria.

En el cas d'aquest treball, se centra en l'apartat de béns industrials, tot i que alguns dels recintes de fabricació de calçat també es troben en la part d'arquitectura civil, ja que en alguns d'aquests casos trobem que es tracta d'una tipologia d'edifici casa-fàbrica, i en alguns supòsits concrets únicament es troba protegida la part de casa, i no la zona de fabricació del calçat.

Quant a la protecció del patrimoni del municipi, trobem tres diferents nivells: la protecció integral (tipus A), la protecció estructural (B) i la de protecció parcial o ambiental (C).

Els edificis estudiats en aquesta recerca i que es troben catalogats en el patrimoni del municipi de caire industrial formen part dels nivells de protecció B i C.

En el cas del nivell de protecció estructural (B), es permet un canvi d'ús de l'edifici o bé la conservació original adaptada a les condicions d'avui en dia. A més, s'explica que s'ha de mantenir la volumetria original i les seves parts essencials, i s'hi permeten algunes petites intervencions per dotar d'algunes instal·lacions que es necessitin per al nou ús de l'edifici.

L'altre nivell de protecció és l'ambiental o parcial (C), que afecta la conservació de les façanes amb els elements que pugui contenir en ella, així com la volumetria de la coberta de la façana o façanes protegides.

⁸ Informació extreta del propi Catàleg de protecció de l'Ajuntament d'Inca, 2012.

3.4. Les fàbriques avui. Estat, conservació i protecció

Avui en dia queda molt poca producció de sabata a Inca, tot i que encara existeixen marques com Camper, que han portat la seva producció a països amb costos de mà d'obra més barats. Aquesta i d'altres marques com Carmina Shoemaker o Yanko han optat per realitzar un calçat amb una millor matèria primera, per oferir una qualitat superior a la de les grans marques de sabata per sobreviure en el mercat amb preus que no són assumibles per a tothom, però oferint una garantia de calçat superior a grans marques amb preus més baixos.

En aquest treball s'han volgut analitzar totes les fàbriques de calçat que es troben dins el Catàleg municipal de patrimoni, i també d'altres que no es troben dins aquest document, però que han tingut una important rellevància dins el teixit industrial de la ciutat. A més, s'ha de dir que es recullen les fàbriques que segueixen en peu avui en dia, amb la intenció de donar a conèixer aquests espais, per així donar valor al passat d'Inca i evitar que es perdin més naus, a les quals es podria donar una altra vida.

Amb referència a l'estat d'aquestes instal·lacions industrials, hi ha una gran varietat. Algunes han estat rehabilitades i, per tant, mostren un estat de conservació molt elevat, i amb bones prestacions, ja que alberguen altres usos. Hi ha un grup petit en el qual es continua produint calçat, i gràcies a això també es conserven correctament. I finalment la gran majoria de les analitzades són fàbriques que es troben abandonades, i les quals presenten un estat molt variable: algunes es troben en bastant bon estat, mentre que d'altres poden tenir cert perill de desaparèixer degut al poc o nul manteniment que se'ls dona.

El recull que s'ha fet en el treball és de vuit fàbriques importants del municipi que es troben en nivells molt diferents de protecció entre ells: cinc d'elles es troben en un nivell de protecció B (protecció estructural). Una altra es troba catalogada dins el nivell C (protecció parcial o ambiental), i les altres dues no es troben protegides.

Una de les grans fàbriques que hi ha en el municipi d'Inca i que encara continua produint sabates i altres articles de pell és la de Lottusse. És la més gran que es manté actualment i des de fa gairebé 150 anys. Aquesta fàbrica és una de les que no es troba protegida juntament amb Yanko, que es troba situada a la zona periurbana del municipi i és una de les que més processos mecanitzats va tenir en el seu dia.

La fàbrica parcialment protegida és la Fàbrica Ramis, que va ser rehabilitada, i ja ha passat per diferents usos fins a l'actualitat.

Les que més protecció tenen dins el Catàleg municipal són Can Piquero, Can Fluxà, Can Mir, Can Beltran, i finalment Can Melis. D'aquestes, crida l'atenció que només l'última ha estat rehabilitada, mentre que les altres quatre actualment encara no tenen definit un nou ús (tot i que una d'elles ja té un projecte arquitectònic i que veurem en les fitxes de conservació).

A continuació podrem observar el conjunt de fitxes de conservació realitzades per tenir un inventari de les fàbriques d'Inca i la seva memòria, que les doni a conèixer i pugui blindar-les envers una possible desaparició d'aquests recintes en un futur, com ha passat en la gran majoria de fàbriques d'Inca; cal tenir en compte que durant el segle XIX hi va haver més de 200 espais entre fàbriques, tallers i petits locals que funcionaven simultàniament en la producció d'articles de pell i calçat a Inca.

4. FITXES DE CONSERVACIÓ

4.1. Can Piquero

La fàbrica consta de tres construccions adossades, una de les quals es troba en la cantonada entre els carrers de Martí Metge amb Llevant, que és la principal. Les altres dues edificacions no són visibles des de l'exterior. En relació amb l'interior, actualment tota la planta no té cap tipus d'ús, excepte la cantonada su-

perior del carrer de Llevant, la qual té un espai de gimnàs bastant reduït. La planta superior del carrer de Llevant consta d'un habitatge i hi podem observar una galeria amb arcs d'ansa de paner sobre pilastres amb modillons, i tancada per una balustrada.

Figura 7. Planimetria de l'estat actual.

Figura 8. Cantonada de façanes a carrer.

Pel que s'ha pogut saber, la nau principal que podem veure en les imatges (fig. 10) havia estat ocupada, però en l'actualitat funciona únicament com a magatzem. A més, s'observa que com a espai de treball és molt flexible, gràcies a la planta lliure que presenta sense interrupcions entre façana i façana de l'edifici, i també veiem la gran quantitat de llum que entra pels finestrals.

Figura 9. Pati central entre naus.

Figura 10. Nau principal del recinte industrial.

Finalment, quant a protecció, com podem veure en el plànol de situació (fig. 7), l'única nau que es troba catalogada és la principal, que tanca la parcel·la respecte als carrers, fet que desprotegeix aquest pati central (fig. 9) en relació amb dues naus, i pel qual els treballadors accedien als seus llocs de treball.

4.2. Can Fluxà

Figura 11. Planimetria de l'estat actual.

Figura 12. Cantonada de la façana principal.

Can Fluxà té aquest nom amb referència al seu propietari i promotor Antoni Fluxà Figuerola, nascut al gener de 1856 dins el mateix municipi d'Inca.

L'edifici es troba en la cantonada entre els carrers del Bisbe Llompart, dels Malferits, i Antoni Fluxà (anomenat així en homenatge a ell). Consta de planta baixa més una planta superior. Com podem observar, la seva façana principal

es troba en un carrer per a vianants, i té la cantonada amb un xamfrà que accentua aquesta part de l'edifici amb un joc d'ornaments d'arcs escarsers.

En el seu interior, podem observar una zona de treball una mica més reduïda quant a dimensions, però tornem a veure una voluntat d'entrada de llum a la nau, amb l'estructura original, i amb unes bones condicions de neteja i manteniment, tot i que actualment no s'hi té projectat cap ús. En aquesta nau en planta baixa, s'hi ha trobat un refugi antiaeri, possiblement de l'època de la Guerra Civil. A més, a la planta superior tornem a observar un altre espai de treball, ara sí més allargat, i amb un canvi de direcció de les cobertes, com podem veure en el plànol de situació (fig. 11).

Figura 13. Planta baixa de la nau industrial.

Figura 14. Zona de treball de la planta superior.

Finalment, també veiem un pati interior, el qual permet establir una ventilació creuada en la zona de la nau on més gent s'hi podia ajuntar durant les hores de treball.

4.3. Can Mir

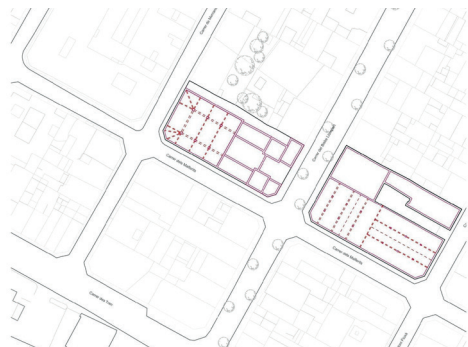

Figura 15. Planimetria de l'estat actual.

Figura 16. Cantonada de la façana principal.

Can Mir és un recinte situat just al davant de l'anterior vista Can Fluxà. En aquest cas, és un edifici de més petites dimensions, i el seu ús va ser més dirigit a l'emmagatzematge de materials, ja fossin fustes com a l'inici o pell/

calçat en anys posteriors. Es va construir al 1911 amb Joan Mir Jaume com a promotor, i al 1914 l'arquitecte Guillem Reynés i Font modificà la imatge de l'edifici amb la incorporació d'ornamentació modernista.

En aquest cas, el que es troba protegit en el Catàleg és la part d'habitatge, en el qual podem observar un exemple típic de casa de poble senyorial d'aquells moments: sostres molt alts, canvis constants de paviments ceràmics hidràulics, ornamentacions tant en façana com en sostres interiors, etc. L'estat actual d'aquesta edificació catalogada resulta preocupant, degut que se n'ha fet un manteniment nul i no hi ha ningú vivint a dins. Per tal motiu s'estan perdent moltes d'aquestes petites joies que té l'edifici per dins a base d'humitats, inestabilitat estructural... A causa de tot aquest deteriorament, ja s'ha contactat amb l'agent propietari per evitar que això segueixi provocant una pèrdua d'una obra de temps anteriors, i amb costums diferents als actuals.

A l'exterior podem observar la presència de l'ornamentació modernista en façana, mitjançant la utilització de rajoles ceràmiques decorades amb clavells roses, que es localitzen a mode de faixes horitzontals separant els forjats, i verticals remarcant la façana.

A l'interior, també trobem més de cinc tipus diferents de rajola ceràmica repartits per les diferents estances de la casa, així com parets també adornades de formes diferents a les actuals.

Figura 17. Ornamentació de sostres.

Figura 18. Magatzem de materials.

Quant a la part posterior de l'edifici, trobem la part de magatzem, amb una planta lliure únicament marcada per la presència de quatre grans pilars que suporten les càrregues de coberta. Aquest cas és l'únic que s'ha trobat en el treball en què, degut que era magatzem i no zona de treball com a tal, la zona té una baixa lluminositat, amb només dues obertures a cada una de les cares longitudinals de l'espai. El que sí podem observar en aquest espai és la marca del pas del temps mitjançant la inscripció que podem veure en la imatge, que diu "AÑO 1911" (fig. 18), any en el qual es va construir aquesta casa-fàbrica.

4.4. Can Beltran

L'edifici de l'habitatge de Can Beltran fou construït al 1939, projectat per l'arquitecte Francesc Casas Llompart, i el seu promotor fou Antoni Beltran Ramon. Antigament, la part on es construí la casa també formava part de la fàbrica de sabates que ocupava tota la parcel·la, i que passaria a reduir la seva superfície de zona industrial.

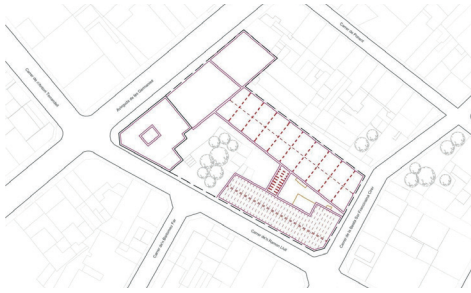

Figura 19. Planimetria de l'estat actual.

Figura 20. Cantonada de la façana principal.

A la cantonada de l'avinguda de les Germanies amb el carrer de Ramon Llull, hi ha la torre prismàtica de l'habitatge amb el xamfrà amb una planta més que a la resta. Totes les obertures tenen una forma rectangular, excepte l'entrada principal a l'habitatge, on trobem un arc rodó, i les dues finestres de la planta segona en forma d'ull de bou.

Com podem veure en el plànol de situació, l'únic que té protecció de tot el recinte és l'espai de l'habitatge, i la resta no apareix catalogat. D'altra banda, no hi ha cap ús actiu en aquesta casa-fàbrica, però per sort actualment s'estan fent obres de rehabilitació dels interiors perquè s'hi ha projectat un centre de protecció per a dones en situació d'exclusió social, i a més, part s'utilitzarà com a centre d'innovació tecnològica. La zona de la nau industrial pot funcionar perfectament per a aquest nou ús de centre tecnològic, atès que, com podem veure en les imatges, hi ha possibilitat de ventilació creuada, molta llum natural, i també de compartimentació, ja que és completament de planta diàfana, si s'escau.

Figura 21. Vista de la nau industrial.

Figura 22. Vista del pati central.

En relació amb l'estat de l'edifici, s'ha pogut comprovar que és molt bo, i que actualment s'està acabant de perfilar per acollir aquest nou programa, que aconseguirà visibilitzar l'espai i posar-lo en funcionament molts anys després del seu tancament com a fàbrica de sabates.

4.5. Yanko

Figura 23. Planimetria de l'estat actual.

Figura 24. Façana principal.

Yanko és l'única fàbrica que es troba als afores d'Inca. Començà tard respecte al boom de la fabricació de calçat al municipi, ja que es posà en marxa a la dècada dels 60 i tancà les portes al 1994, i hi treballaven més de 700 persones. Fou la fàbrica on més gent feia feina simultàniament, i alhora la que més maquinària industrial tenia. És per això que la seva producció també era molt alta.

Al recinte hi havia una zona per deixar els cotxes, pistes de deport, i fins i tot hi havia projectada una escola industrial que finalment no arribà a funcionar. La gent hi havia d'anar amb transport privat, o bé amb un autobús que passava pels municipis dels voltants i recollia els treballadors. A més, a banda de la fàbrica tenia una part d'oficines, i també un restaurant on els treballadors o compradors de la fàbrica podien anar a menjar. La nau de treball té una zona de vestidors inclosa per als treballadors. Va ser una fàbrica que va modernitzar la idea que es tenia en el municipi de fer feina en una factoria de sabates.

Per l'exterior, com podem veure presenta unes ones còncaues a la façana que funcionen de protector solar en la part de les oficines, i a més gairebé tot funciona com una caixa de vidre que s'havia de protegir del sol, amb vistes a la comarca del Raiguer.

La zona de la fàbrica on es produïen les sabates també té una estructura important, ja que suporta un llum d'uns 30 metres sense cap tipus d'interrupció, i és completament diàfana. És una nau completament diferent a la resta de casos, degut a les seves grans dimensions, i com podem veure també presenta una quantitat de llum impressionant i alhora de ventilació, amb les grans portes que veiem en les imatges.

Figura 25. Vista de la nau industrial.

Figura 26. Cantonada de les oficines.

Actualment, la marca segueix existint, tot i que els seus propietaris (els fills del propietari de Yanko) se separaren; un mantingué la marca Yanko, mentre que l'altre creà Carmina Shoemaker, amb tendes repartides arreu del món.

Finalment, cal dir que l'estat actual de la fàbrica és una mica trist, ja que no té un manteniment de neteja, com podem veure, però per sort l'estructura es manté intacta i no té cap ús, tot i que s'havia sentit a parlar que es podia reconvertir en una nau per a bombers.

4.6. Fàbrica Ramis

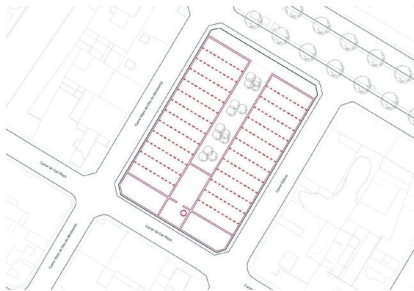

Figura 27. Planimetria de l'estat actual.

Figura 28. Façana principal.

En uns inicis la fàbrica va pertànyer a la família Ensenyat, els quals introdueixen la fabricació industrial de teixits a Inca. Aquesta activitat amb la pell va durar fins a la dècada de 1960. Durant els 60 va passar a produir articles de pell orientada a turistes a mans del nou propietari: Antonio Ramis Torteixa. Finalment, la fàbrica interrompé la seva activitat als anys 90, però seguí venent fins al 2013, quan s'instaurà una cadena de supermercats.

La fàbrica es troba aïllada amb façanes a les quatre direccions. En la seva façana principal, s'hi va intervenir a finals del segle XX, i així la primera cruïlla de la fàbrica es convertí en pòrtics en relació directa amb la Gran Via, tot

i que en la primera planta es mantingué la volumetria i es formà una porta d'entrada a l'edifici, i alhora una protecció contra la pluja per als vianants.

En l'interior del recinte observem dues naus simètriques amb un pati central en què s'han plantat tota una sèrie de plantes aromàtiques autòctones, per crear un espai exterior que aporti qualitat a les dues naus: l'anomenat Bosc de l'Arxiduc. En ell també podem veure la xemeneia al fons situada a la part esquerra, contraposada amb l'escala de caragol rehabilitada que trobem a la nau dreta, per així crear una estabilitat visual. L'accés a les naus es realitza per les façanes longitudinals que es troben en contacte directe amb el jardí.

A l'interior trobem una sala diàfana amb pilars de fosa en planta baixa, que permet moltes distribucions variables del mobiliari interior per acollir diferents usos, i a la nau contraposada veiem un espai completament buit, ja que actualment el recinte no té un ús definit i s'utilitza com a sala polivalent per fer conferències o esdeveniments d'empreses. En la planta superior trobem la mateixa distribució de l'estructura, però aquesta passa a ser de fusta, tant els pilars com la sotacoberta. En aquest cas, és un espai que s'ha utilitzat recentment per acollir les proves d'accés a la Universitat en el municipi d'Inca.

Figura 29. Vista dels jardins interiors.

Figura 30. Vista interior de la nau rehabilitada.

L'estat de les instal·lacions com veiem a les imatges és molt cuidat i es troba preparat per si s'hi ha d'organitzar alguna activitat. Joan Ramis, el propietari, també comenta que potser aquest recinte podria servir per descentralitzar la Universitat de les Illes Balears (UIB) i com a facultat per a alguns estudis de grau que s'imparteixen.

4.7. Fàbrica Melis

Figura 31. Planimetria de l'estat actual.

Figura 32. Façana principal.

Antoni Melis i Llorenç Marquès van ser els fundadors de la Fàbrica Melis, que es trobava en els moments de la seva construcció fora de l'antic casc urbà del municipi.

Aquest conjunt fabril ocupa gairebé una illa, compost de dues naus laterals i un cos central que forma una composició simètrica, i pel qual s'accedeix. A la planta baixa, hi trobem una gran portassa amb brancals motllurats que dona accés a un pas d'entrada i al pati central, en el qual veiem alguna de les màquines que van fer servir en un passat a la fàbrica de sabates. Una vegada a l'interior, en planta baixa trobem dos usos importants: en el cas del cos de la dreta, conté un restaurant actiu a dia d'avui, i el cos oposat, el de l'esquerra, havia tingut fins els darrers mesos un ús de gimnàs, en el qual a dia d'avui segueix havent-hi tota la maquinària, i el seu futur és incert.

A la planta superior trobem el despatx més gran d'Inca d'arquitectura, que ocupa gran part de la planta primera, així com una oficina de gestions públiques.

Figura 33. Pati central.

Figura 34. Planta superior de la nau.

Com podem veure, es tracta d'un clar exemple d'edifici multifuncional, que és possiblement una de les millors sortides per a un recinte tan gran com són les fàbriques estudiades del municipi. A més, en el soterrani de l'edifici hi ha un refugi antiaeri que no consta en el Catàleg de patrimoni, però que possiblement sigui de l'època de la Guerra Civil.

Finalment, veiem que s'ha mantingut l'estructura original de les encavallades a la planta superior, així com els acabats de les parets en la zona del gimnàs.

4.8. Lottusse

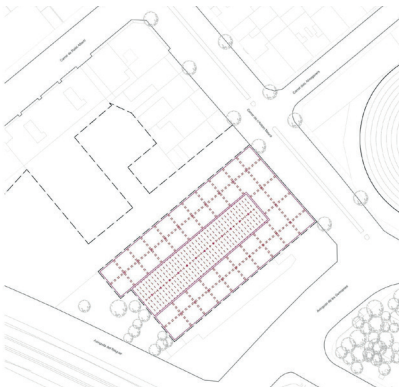

Figura 35. Planimetria de l'estat actual.

Figura 36. Façana principal.

La fàbrica de Lottusse va ser formada pel mestre Antoni Fluxà Figuerola, al 1877, que exercí l'ofici de sabater durant 46 anys amb la clara idea de racionalitzar la producció i comercialització sense renunciar a l'essència artesanal.

Durant els anys de màxima producció, la fàbrica de Lottusse arribava a fer uns 1.300 parells de sabates al dia, dada que no es pot comparar en l'actualitat, en la qual, tot i així, sorprèn que es facin més de 1.000 parells setmanals. La marca ha arribat a mercats tan llunyans com és el xinès, en el qual hi ha hagut més de 50 tendes en tot el seu territori. Tot i la gran quantitat d'exportacions, l'única fàbrica de la marca Lottusse es troba a Inca, fet que demostra la fidelitat al municipi i a les seves arrels. Altres calçats que es fan en aquesta fàbrica són per exemple les botes de la guàrdia reial del palau de Buckingham del Regne Unit.

És l'única fàbrica en el treball que es troba activa avui en dia, i una de les més grans que hi ha hagut en el municipi. El seu interior ens demostra la gran diferència de veure les naus buides a una plena d'activitat: maquinària, personal, materials, pells, soles de sabata...

Es manté l'estructura original de la fàbrica, tot i que antigament només hi havia una planta i s'hi va afegir un forjat intermedi per poder tenir més espai de producció. A més, hi ha una zona d'oficines, i fins i tot una habitació que funciona d'arxiu de l'empresa en què hi ha recollides gestions de fa més de 100 anys.

Figura 37. Zona de treball diàfana.

Figura 38. Botiga a la planta superior.

Per acabar, cal dir que no es troba dins el Catàleg del patrimoni i hauria, ja que és un edifici amb quasi 150 anys d'història, i que no es pot perdre per una falta de documentació en un futur.

5. CONCLUSIONS

Aquest estudi ha volgut tenir un objectiu divulgador de la informació recopilada perquè pugui arribar a més gent, i solucionar un dels principals problemes que té actualment la ciutat: posar Inca sobre el mapa. És un municipi desconegut de les Illes Balears per a la gent de fora de la Comunitat Autònoma.

La identitat de la ciutat d'Inca va de la mà del seu passat industrial, i és una de les coses fonamentals a tenir en compte. En el marc teòric hem pogut veure com es recull la definició de tot aquest patrimoni a nivell mundial, i és molt important que es posi en valor el que es té, per evitar així deixar que es deteriorin més els espais que tenim que representen aquests valors del passat.

En l'estudi de la ciutat s'ha vist com el creixement demogràfic i urbanístic del segle XX va anar lligat al món de la sabata i la pell, i que fins i tot hi va arribar a haver més de 200 entitats que treballaven amb aquest material alhora. És per aquest motiu que s'ha de garantir el futur de les fàbriques que queden en peu, per evitar que s'acabi de perdre de la memòria col·lectiva dels habitants. Per aconseguir conservar-les, és important que les que actualment no tenen cap ús marcat se'ls en doni un, ja que s'ha comprovat

que aquelles que encara es troben en funcionament tenen unes condicions de manteniment molt millors, i la majoria de les que han tancat la porta han estat abandonades i s'han degradat amb el pas del temps.

Un altre punt important de la investigació que s'ha realitzat és el tema del Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca, en el qual hi ha una necessitat que es modifiquin alguns nivells de protecció per evitar així més pèrdua de patrimoni industrial. Algunes de les fàbriques tenen un grau de protecció C, les quals permeten modificacions de l'estructura original, i fins i tot, en alguns casos, canvis en la volumetria. Per altra banda, preocupen també els casos de recintes fabrils que no es troben catalogats, i que arquitectònicament són una joia que no es pot perdre, com és el cas de Yanko, amb una llum de banda a banda de la nau de 30 metres.

Una bona notícia recent és que s'ha aprovat una modificació puntual de la normativa urbanística que permet incorporar l'ús residencial compartit en les tipologies residencials, fet que podria ajudar a crear grans centres comunitaris en alguna d'aquestes fàbriques. Això podria significar aportar un ús mixt a la zona que permeti que gent de fora de la ciutat pugui venir a viure a una ciutat plural, en un espai de *coliving* en el qual també tingui zones de treball, en un món en què el treball telemàtic està augmentant i no es necessita viure en una gran ciutat per poder exercir certes professions.

REFERÈNCIES

Llibres

Cellauro, L., 2015. Viollet-le-Duc. Burlington magazine, vol. 157, no. 1344, pp. 211-212.

Choay, F., 2007. Alegoría del patrimonio. Barcelona: Gustavo Gili.

Colom, C., 2010. L'abans: Inca: Recull gràfic 1870-1975. El Papiol. Efadós.

Ginard Esteva, C. Rebassa Gelabert, S. A., 2020. "L'habitatge obrer a Inca. Estudi historicoarquitectònic de les "Cases Barato", Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 37-64. Ajuntament d'Inca.

Magar, V., 2017. Conversaciones con... Eugène Viollet-le-Duc y Prosper Mérimée. Ciudad de México: Instituto nacional de Antropología e historia.

Rayó Bennassar, P., 1993. Itineraris urbans per la ciutat d'Inca. Inca. Ajuntament d'Inca.

Ruskin, J., 2015. Las Siete lámparas de la arquitectura: el sacrificio, la verdad, la fuerza, la belleza, la vida, el recuerdo, la obediencia. Valladolid: Editorial Maxtor.

Estudis

Mateu-Morro B., 2018. "Arquitectura industrial d'Inca, una aproximació al patrimoni conservat i desaparegut" a XIX Jornades d'estudis locals. Inca. Ajuntament d'Inca.

Pieras Villalonga, M., 2005. "La Industria del Calçat a Mallorca (1929- 1939). El cas d'Inca", a V Jornades d'estudis locals. Inca. Ajuntament d'Inca.

Ramis Pujol, J., 2015. "Fàbrica Ramis: influències, inspiració, funcions i impacte esperats." a Jornades d'Estudis Locals, XVI. Ajuntament d'Inca: Inca.

Pàgines web

Ibestat: <https://www.caib.es/ibestat/estadistiques/municipi-xifres/07027/Inca>

Fàbrica Ramis: https://fabricaramis.com/la_fabrica/

Ministeri de Cultura i Deport: <https://www.culturaydeporte.gob.es/planes-nacionales/mediateca/plan-patrimonio-industrial.html>

Museu del Calçat d'Inca: <https://museu.incaciutat.com/>

LA MIRADA DE L'ALTRE, VIATGERS BRITÀNICS A INCA (SEGLES XVIII-XX)

Bernat J. Mateu-Morro,¹ Catalina Mayol Salas²

1. Historiador de l'art.
bj.mateumorro@gmail.com

2. Historiadora de l'art.
cmayolsalas@gmail.com

Paraules clau: periegètica, llibres de viatge, viatges, viatgers.

Resum. *Des del segle XVIII fins a les primeres dècades del segle XX, les Balears foren l'escenari escollit per erudits i il·lustrats per realitzar els seus viatges. Entre aquests viatgers europeus, els britànics van ser un grup destacat.*

Tot i que Inca va quedar-se fora dels grans itineraris que aleshores es realitzaven a l'illa, res d'això no va ser impediment perquè alguns d'aquests viatgers hi arribassin.

La intenció de la present comunicació és identificar els diferents viatgers que durant aquests segles s'acostaren fins a Inca i recollir els seus testimonis. Analitzar les seves obres per tal de conèixer i revisar la imatge que en elles es dona de la ciutat, d'una banda, per reunir-los tots en un mateix treball i, de l'altra, per poder aproximar-nos a la visió i la informació que ens ofereixen del municipi.

Keywords: Periegetics, Travel books, Travels, Travelers.

Abstract. *From the 18th century to the first decades of the 20th century, the Balearic Islands were the chosen setting for scholars and intellectuals to make their travels. Among these European travelers, the British were a prominent group.*

Although Inca was left out of the great itineraries that were made on the island at the time, none of this was an impediment for some of these travelers to get there.

The intention of this communication is to identify the different travelers who during these centuries approached to Inca and collect their testimonies. Analyze their works in order to know and review the image they give of the city, on the one hand to bring them all together in one work and on the other hand to be able to approach the vision and information they offer us of the municipality.

1. INTRODUCCIÓ

El present treball, l'hem dedicat a l'arribada de viatgers britànics a Inca des del segle XVIII fins a les primeres dècades del segle XX. La nostra intenció no és altra que donar a conèixer el seu pas per la ciutat i alhora poder presentar de manera conjunta i raonada les aportacions dels seus testimonis.

1.1. Del viatger al turista

Des de fa més d'un segle els mallorquins som conscients que la nostra illa és d'especial atractiu per als turistes d'arreu del món. La imatge que oferia Mallorca com un espai que restava verge i inalterat al llarg del temps va suposar un segell d'autenticitat que va despertar l'interès de molts per arribar fins a aquestes illes, amb la intenció de conèixer-les. Si bé en origen eren uns pocs els que arribaven fins aquí cercant unes terres exòtiques i tranquil·les, amb el pas de les dècades, en especial a partir del tombant del segle XIX al XX, aquesta tendència triomfa i es consolida. Es produeix així una transformació dels viatgers cap a turistes, al mateix temps que també es van transformant les illes que els acullen.

Per això ja no ens resulta sorprenent que, gairebé de manera ininterrompuda, les xifres de visitants que s'apropen a les Illes Balears creixi exorbitadament any rere any. Però, què entenem nosaltres per turisme? I els que ens visiten, què pensen fer a la nostra illa? L'Organització Mundial del Turisme (OMT) el defineix com un "fenomen social, cultural i econòmic que suposa el desplaçament de persones a països o llocs fora del seu entorn habitual per motius personals, professionals o de negoci". Sens dubte, tant l'OMT com la UNESCO coincideixen a l'hora de definir el turisme de tipus cultural com un recurs clau per a les comunitats locals i per a la conservació del patrimoni, crucial per brindar estabilitat social i identitat. Si quelcom hem après a la nostra illa, és que el turisme, més enllà de ser un dret universal, ja sigui cultural o no, tan sols encaixa dins aquesta definició si es planteja des d'una perspectiva sostenible.

Durant les darreres dècades a Inca, igual que ocorre en altres contrades, s'han intentat impulsar polítiques turístiques i culturals per apropar els visitants al municipi i al nostre dia a dia: a través del comerç, les activitats culturals, les visites patrimonials i museístiques... Són molts els visitants internacionals que venen a conèixer la nostra realitat, i destaquen entre els països emissors Alemanya 27,81 % i Regne Unit (14,82 %).

1.2. Estat de la qüestió sobre els llibres de viatges a les Balears

Però on té l'origen aquest model de turisme que avui en dia vivim? Quins foren els primers turistes o “preturistes” a la nostra illa? Si ens endinsam dins l'estat de la qüestió, podem trobar recursos en aquestes mateixes Jornades d'Estudis Locals (Canals *et al.*, 2022) que parlen dels primers viatgers que arribaren a Inca i que ens deixaren mostres en els seus llibres de viatge. Les seves procedències eren variades i destaquen especialment entre els països europeus propers, qüestió que respon a la tessitura politicoeconòmica del moment, com posteriorment intentarem desenvolupar.

El tema dels primers visitants a Mallorca ha estat estudiat des de diverses disciplines: la història i la història de l'art principalment, tot i que també ha estat objecte d'estudis per part de professionals en àmbits tan diversos com el turisme, l'economia, la geografia o la filologia, tots ells han centrat especialment la seva mirada sobre els fonaments del fenomen turístic o preturístic balear. Sens dubte podem trobar nombroses publicacions que versen sobre escriptors, poetes, músics, artistes, actors i altres celebritats que visitaren l'illa, i que en deixaren el seu testimoni, però la gran majoria dels estudis disponibles se centren en edicions d'obres d'autors que visitaren les Illes a partir de la segona dècada del segle XX. Per tant, la informació que aporten sobre els primers viatgers dels segles XVIII i XIX és, normalment, de caire subsidiari o nul·la, però sí ens serveix per determinar la importància que tengueren les publicacions de caire anglòfon sobre el model de turisme que es va desenvolupar a Mallorca.

Des d'una perspectiva bibliogràfica, ens han resultat d'especial utilitat les publicacions de Joan Miquel Fiol en què elabora la primera bibliografia sobre llibres de viatges a les Illes Balears entre els segles XVIII i XIX (Fiol, 1990) i un segon treball al qual presenta un ample recull de les descripcions que fan onze viatgers britànics a Mallorca al segle XIX (Fiol, 1992); el treball de Tomeu Canyelles i Elisabet Morales dedicat al turisme cultural i la literatura, vinculat als autors anglòfons que visiten l'illa de Mallorca des del segle XIX als inicis del XXI (Canyelles i Morales, 2020), i el treball de Bartomeu Barceló sobre la història del turisme a Mallorca (Barceló, 2000), així com el *Diccionari d'autors anglòfons a Balears* (Bastida i Seguí, 2015) i el més recent estudi de Jaume Bernat Adrover dedicat a les dones viatgeres (Adrover, 2022). Volem destacar també la utilitat de la guia de recursos bibliogràfics sobre els viatgers a Mallorca durant el segle XIX i principis del XX publicada per la Biblioteca de Cort (s/a, 2019).

Des de la segona meitat del segle XIX fins a l'actualitat localitzam un gran gruix bibliogràfic d'autors de parla anglesa, d'estades vacacionals i residencials a Mallorca, entre els quals destaquen clarament els britànics. Aquest gruix no tan sols comprèn llibres de viatges, sinó també cròniques periòdiques; memòries i biografies; monogràfics sobre episodis històrics, personatges il·lustres o elements patrimonials i paisatgístics; poemes, relats breus, novel·les...Tots ells contribuiran de manera directa a la imatge idíl·lica de Mallorca que dona sentit al seu reclam turístic.

Pel que fa als estudis disponibles que ens aporta l'estat de la qüestió, podem observar com es tracta d'un tema que ha estat estudiat amb un caràcter insular o d'arxipèlag i no tant des d'un punt de vista local. Per això els estudis sobre el pas de viatgers per Inca són més aviat inexistent, a excepció del ja esmentat de Canals *et al.*, 2022, i així com algunes petites referències en treballs d'altra índole com el de Miquel Pieras dedicat al Dijous Bo, en què parla de la visita de Mary Stuart Boyd (Pieras, 2012).

1.3. Punt de partida

Com bé s'ha exposat, el propòsit d'aquesta comunicació és aprofundir en els primers viatgers britànics que visiten l'illa i passen per la ciutat d'Inca: en com hi dirigeixen la mirada i quina interpretació n'extreuen. Subsidiàriament, aquesta recerca ens permetrà esbossar com retornen aquesta mirada els inkers del moment, i si en el procés es produeix un xoc cultural o, per contra, una immersió enriquidora. Ens acostarem, doncs, a quines són les contribucions primerenques que conformen l'imaginari turístic de l'illa i quin paper hi jugava Inca. Realitzarem una aproximació als testimonis a partir de les fonts directes i les bibliogràfiques anteriorment citades que ens permetran establir uns paràmetres de connexió entre els diferents models de viatgers i la informació que aporten, cosa que ens permetrà classificar-los en grups i extreure unes conclusions posteriors que ens aportin una visió general sobre les experiències de viatge a Inca dels visitants del Regne Unit del segle XVIII fins als inicis del XX.

2. L'ESPERIT BRITÀNIC DEL VIATGE

La idea o la intenció de viatjar no sorgeix en aquest període, sinó que ja es coneixia i es practicava des d'antic, si bé era força diferent i sols estava a l'abast d'uns pocs en condicions especials. La intenció del viatge podia venir motivada per diferents interessos i circumstàncies com puguin ser les professionals, familiars o religioses, però, fos el que fos que hagués impulsat

el viatge, estava clar que aquest sempre suposava una experiència per a la persona que el realitzava i alhora un aprenentatge. És per aquest motiu que al segle XVIII, i amb l'arribada de les idees de la Il·lustració i la consolidació de les acadèmies de belles arts, el viatge pren un nou caire, una nova significació. Apareix així el conegut com el *Grand Tour*.

El *Grand Tour* és el nom amb el qual es coneix el viatge de formació que es realitzava per part dels joves europeus com a final de la seva etapa acadèmica. Aquest viatge acostumaven a realitzar-lo aquells que s'havien format per ser artistes, és per això que el destí primer i principal del viatge era la ciutat de Roma, considerada aleshores com la capital artística. Amb l'excusa del viatge es podien observar grans obres mestres d'art i arquitectura, així com restes arqueològiques clàssiques, les quals aprofitaven per contemplar amb detall, així com realitzar-ne dibuixos o còpies.

El *Grand Tour* no fou solament un viatge de formació per a artistes, sinó que ràpidament també feren el mateix els fills de les classes benestants, principalment aristòcrates, tot i que també en podien formar part burgesos o erudits. Sense defugir de la idea del viatge de formació i la visita a Roma, aquest segon grup es va interessar per donar un caire més lúdic al viatge. Tot plegat va suposar que s'anàs perllongant l'itinerari i la seva durada, i alguns arribaren a durar anys. En la seva majoria els que realitzaven aquest tipus de viatge provenien de França, Regne Unit o Prússia, i anaven realitzant aturades al llarg de tot el seu camí fins a Roma. Però, així com anaren millorant les comunicacions, els itineraris s'anaren allunyant cada cop més de Roma, fins al punt que alguns arribaren a suprimir-la de la seva ruta. D'aquesta manera en el context europeu sorgí l'interès per desplaçar-se cap a altres països que fins al moment havien restat al marge, fou en aquest context quan alguns arribaren a les Illes Balears.

En la present comunicació ens hem centrat únicament en els viatgers britànics, això es deu a la situació particular que vivia aleshores el Regne Unit. L'imperi Britànic vivia un període d'expansió constant al llarg del segle XVI-II i XIX, fet que el va arribar a convertir en el més extens del món, repartint els seus dominis en els cinc continents. No era únicament un gegant a nivell geogràfic, sinó que també era una potència econòmica, militar i colonial.

Aquest període coincidí amb el sorgiment i la ràpida expansió per tota la metròpoli de la industrialització, la qual cosa va suposar un gran desenvolupament econòmic i la creació d'unes classes socials molt diferenciades pel que fa als seus recursos. A la noblesa, no poc destacada en el context britànic, se li ha d'afegir el paper protagonista que tindrà la burgesia, que reclamarà de noves atencions i necessitats com per exemple els viatges.

Aquesta és sense cap dubte l'etapa més daurada de tota la història britànica, la qual també es coneix com època victoriana, per la monarca Victòria I, la qual va regnar al segle XIX per més de seixanta anys.

Per tant, si entenem que aquest és el context general en el qual ens trobam, podem observar com la majoria del viatgers britànics del període responen a unes característiques semblants. D'una banda, està clar que tots ells formaven part de les classes altes de la societat, eren persones adinerades, ja que, si no, de cap altra manera haurien pogut fer front a un viatge fins a les Balears. No acostumaven a viatjar en solitari, solien fer-ho en petits grups bé amb la família o amb amics, tot i que també hi havia la possibilitat de viatjar acompanyats d'ajudants o criats. El seu solia ser un viatge realitzat sense presses, amb bastanta calma, prova d'això és que el seu solia ser un itinerari obert que anaven decidint quasi al moment. Els seus no eren viatges de curta durada, ja que realitzaven estades llargues que podien arribar a durar mesos. Un darrer tret a destacar és el caràcter imperialista intrínsec a molts d'ells, ja que se solien mostrar amb caràcter de superioritat respecte dels locals, els seu interès per Mallorca l'expliquen per l'exotisme que els desperta, però també per l'atracció que els despertava la societat endarrerida que en ella habitava.

3. ELS VIATGERS BRITÀNICS A INCA

A inicis del segle XIX Mallorca presentava encara una base social agrària gestionada econòmicament per l'aristocràcia terratinent. Va ser en aquest segle que l'illa, i per tant també Inca, evolucionà cap a una realitat molt més industrialitzada, fou l'època de la desfeta de les gran propietats nobiliàries i l'aparició de la burgesia ciutadana dedicada al comerç, el naixement de la banca i del ferrocarril. Aquesta mena de cristal·lització del passat resultava molt atractiva per als viatgers britànics, que la documentaren de primera mà, sempre amb l'afany que les seves aportacions fossin d'utilitat per a futurs viatges dels seus compatriotes. Segons la manera en què aquests viatgers documenten el seu viatge i en relació amb les dades que hi aporten, hem establert la següent classificació d'aquells autors britànics que passen per Inca:

TIPUS	DOCUMENTALISTES	EXPERIÈNCIA VIATGERA	PRETURISTES
Autors/ores	-John Carr (1811) -Henry Christmas (1851) -Charles Toll Bidwell (1875)	-William Dodd (1863) -H. Belsches Graham Bellingham (1883)	-Margaret d'Este (1906) -Mary Stuart Boyd (1911)

Taula 1. Autors britànics que passen per Inca.

3.1. Els documentalistes

En aquest primer bloc de viatgers hem inclòs aquelles que visiten l'illa especialment influenciats per les idees de la Il·lustració i l'enciclopedisme que apostava per recollir per escrit tot el coneixement disponible, per això les seves obres s'assemblen a aquest plantejament, ja que el recull documental d'allò que visiten està per sobre de les seves impressions o experiències personals.

En aquest grup ens trobam amb dos autors que possiblement s'apropen a l'illa atrets pels seus paisatges naturals i per allunyar-se de la revolució industrial. Sens dubte, la seva generació es trobava influenciada per la figura de l'ambaixador francès Andrés Grasset, qui publicà pòstumament *Voyage Historique, Littéraire, Et Pittoresque dans les Isles Et Possessions Ci-Devant Vénitiennes du Levant* (Grasset, 1800) i que fa referència a Mallorca com si fos un paradís, malgrat tenir una opinió molt manco bona dels seus habitants. La mirada d'aquests viatgers del segle XIX es troba en sintonia amb l'habitual de l'època. La majoria de les informacions relatives a Inca són de caire quantitatiu (nombre d'habitants, principals activitats econòmiques, edificis religiosos i institucionals...).

Dins aquest grup també es troba un tercer autor, més tardà, que arribà a Mallorca durant el darrer terç de segle XIX, l'autor assistí al viatge inaugural de la primera línia de ferrocarril a Mallorca, i les seves aportacions foren de tipus descriptiu i novament amb un afany clarament documentalista.

John Carr (1772-1832) publicà al 1811 *Descriptive travels in the southern and eastern parts of Spain and the Balearic isles in the year 1809*. Relata la seva arribada a Inca de la següent manera:

Després d'un viatge d'unes cinc hores (...) vam passar pels pobles bonics de Santa Maria i Binissalem, i vam arribar a Inca, una ciutat de bon tamany que conté tres esglésies, uns tres mil habitants i un territori circumdant molt abundant en vinyes i ametllers.

Henry Christmas (1811-1868), més tardanament, al 1851, edità *The shores and islands of the Mediterranean*, publicada en tres volums. A la seva obra menciona escassament a la ciutat, però quan ho fa és per aportar dades numèriques.

Inca, que dona nom a una de les divisions de l'illa, presumeix d'una població de 5.000 habitants.

Charles Toll Bidwell (1832-1887) publicà al 1875 *The Balearic islands*. L'autor va viure de primera mà la inauguració de la línia de ferrocarril Palma-Inca, dia 24 de febrer de 1875:

La línia en el present recorr una distància d'uns 24 km des de Palma fins a Inca, el centre comercial de Mallorca, una ciutat amb uns 6000 habitants. (...) El tren va anar directament a Inca sense fer aturades i va arribar en 64 minuts. A Inca vàrem ser rebuts per dues bandes locals de música. Tots els carrers estaven decorats (...) plens de gent i engalanats amb banderes com probablement mai ho havien estat abans, (...). La festa mostrava l'habilitat i gust natural dels mallorquins, amb mitges dotzenes d'arcs de triomf decorats amb eines i objectes familiars a la gent del camp, com bótes de vi, arades, cistells, escombres i martells, entre fulles de mirto, flors, emblemes i estendards. Els polítics i senyors van caminar cap a l'església parroquial, rebent entretant els somriures i la benvinguda dels bells habitants des dels seus balcons enramats. A l'església es va cantar un Te Deum en presència d'una congregació plena fins a rebentar. Quan vam tornar a l'estació, es va oferir un esplèndid dinar per part de les autoritats ferroviàries, i després d'una sèrie de discursos de més interès local que general, el grup vàrem tornar a Palma, passant per les sis estacions intermèdies. (...) Les obres relacionades amb aquest ferrocarril s'han adjudicat principalment mitjançant petits contractes a artesans i obrers locals, un sistema que ha funcionat molt bé; tota la construcció s'ha dut a terme des del començament per enginyers i arquitectes nadius, i els fons necessaris s'han recaptat íntegrament entre els habitants de l'illa.

3.2. L'experiència viatgera

En un segon grup identificam els viatgers que, contràriament als anteriors, re- traten la seva experiència viatgera per sobre de les descripcions d'allò que vi- siten, fan o observen. És a dir, en les seves obres són molt importants les seves emocions, per tant hi ha un caràcter molt més subjectiu. La seva voluntat és presentar allò que viuen individualment, com si d'una aventura es tractàs, i és a partir de les seves vivències que n'extrauen informació rellevant per als futurs lectors. Aquests autors arriben a l'illa a partir de la segona meitat de segle XIX.

Quan arriben a Inca, se centren especialment en l'experiència amb els inquers; observen que la ciutat, igual que Palma, es troba molt més ben dotada de re- cursos que els pobles del voltant, i posen en valor la seva activitat comercial. La informació esdevé molt més qualitativa i subjectiva. Per mitjà dels seus testimonis ens apropam a la dimensió social i econòmica del moment.

William Dodd (1804-1866) publicà al 1863 *Three weeks in Majorca*. D'aquest autor, reverent protestant, no es tenen gairebé referències biogràfiques, el seu pas a Mallorca fou de tres setmanes entre el març i el maig de 1862.

Un cop arribats a Inca, vam anar directament a la fonda principal. La gran sala donava al carrer i estava plena de gent, ja que era dia de festa; el noi, el ruc i jo mateix vam entrar valentament i aviat vam començar a gaudir dels nostres respectius refrescos. Vaig descobrir que hi havia un cotxe que tornava a Palma (...) i vaig pagar la meva petita factura a la dona de la fonda. (...) Després, quan vaig comparar la factura de la meva amfitriona amb el canvi que m'havia donat, vaig descobrir que m'havia enganyat amb algunes pessetes. (...) I aquí permeteu-me donar un consell, derivat de l'experiència, a qualsevol que passi per un país poc viatjat com Mallorca. Si vol canvi, que el demani i el rebi immediatament en entrar al seu hostel. Fent això al final del seu àpat, el propietari o l'amfitriona segur que deduirà dels diners el cost de l'entreteniment, i probablement donarà el canvi en una quantitat de monedes petites difícil de calcular. Així, el viatger perd l'avantatge i esdevé receptor en lloc de pagador; i és probable que una part del que li correspon acabi enganxada als dits de la persona a qui ha cedit l'avantatge. És millor no llançar innecessàriament la temptació en el camí de la gent.

H. Belsches Graham Bellingham. No es tenen dades biogràfiques exactes i contrastables sobre l'autora. Sabem que va publicar al 1883 la seva obra *Ups and downs of Spanish travel*. El títol fa honor al seu pas per Mallorca, i és que l'autora, membre d'una expedició britànica i acompanya del seu canet faldiller, va recórrer l'illa amb magnífiques sorpreses i alguns imprevists. Per sort, la seva experiència a Inca fou agradosa, i aporta dades des de les seves anècdotes de caire econòmic i cultural.

Només a Inca i a Palma es pot aconseguir llet per diners, i en aquest últim lloc s'ha de demanar hores abans que es necessiti. Els nadius mai la barregen amb cafè, i la mantega és, com he dit, bastant desconeguda. (...) no es veuen carros ni es senten crits de "Llet!" a Mallorca.

3.3. El preturisme

Finalment, presentam un tercer grup d'obres dels inicis del segle XX que consideram preturístiques, és a dir, estan molt properes a l'experiència turística, tot i que no ens podem referir a elles com a tals. En aquest cas les viatgeres mostren uns dels primers reflexos de com entenem el turisme a l'actualitat, les Illes ja no resulten per a elles un territori desconegut a descobrir o explorar, al mateix temps que ja disposen d'infraestructures que podem considerar turístiques com el ferrocarril, hotels o guies de viatge. Aquestes obres són una mostra del poder i els interessos de l'alta societat britànica, que realitzava i es podia permetre aquests viatges com una experiència únicament per a l'oci i el gaudi personal.

Margaret d'Este. El 1906 va publicar *A Mallorca amb una càmera*, en què recull la seva estada a les Balears. En aquesta ocasió, l'autora viatjava acompanyada de la seva amiga fotogràfica Mrs. R. M. King, la qual va realitzar un gran reportatge fotogràfic sobre les Illes que va servir per il·lustrar l'obra de d'Este, i conformà així un dels primers llibres de viatgers que inclouen una extensa recopilació de fotografies de les Balears. En el seu quart trajecte passaren per Inca per arribar fins a l'estació del tren, però no s'aturaren a contemplar la ciutat, malgrat això la defineixen com un nucli gran i pròsper.

Sentim un aire més càlid; hem deixat la pluja enrere i el sol ens torna a il·luminar; poc després de passar pel pintoresc poble de Selva (...), arribam a Inca, una ciutat gran i d'aspecte pròsper formada per cases elegants i tendes de pedra. Aquí agafarem el tren cap a Palma.

Mary Stuart Boyd. Va publicar la seva obra *The fortunate isles: life and travel in Majorca, Minorca and Iviza* el 1911, després d'haver passat sis mesos a les Balears amb el seu marit i el seu fill. El seu marit era pintor, i va realitzar dibuixos i pintures de la seva estada, els quals serviren per il·lustrar el seu treball; un d'ells és sobre la fira d'Inca. L'autora dedica un capítol sencer del llibre a la fira d'Inca, en el qual relata com hi arriba amb tren des de Palma, per poder veure el mercat. Es dona la casualitat que sense saber-ho hi assistí el dia del Dijous Bo, per això en el seu relat ens explica detalladament com s'organitzava i distribuïa aleshores la fira.

Tenint ganes de veure Inca, una ciutat pròspera situada al cor de l'illa, vam trucar a l'estació de Palma (...) i vam demanar un horari. (...) Sabent que dijous era el dia de mercat a Inca, ens vam llevar abans de la sortida del sol un dijous al matí i vam arribar a l'estació amb temps per agafar el tren (...) l'estació ja estava plena de gent, amb un públic agradablement emocionat, tots vestits de gala(...).

Unint-nos al corrent de persones, vam entrar a la ciutat, descobrint que els carrers estaven massa concorreguts per caminar. Havent descobert per accident, gràcies a la sort, que teníem l'oportunitat de llançar-nos enmig del flux de la vida—la fira anual. Tot el camí cap al centre de la ciutat estava obstruït per les festivitats(...).

Un tret important era que cada carrer s'hi podia trobar un tipus de mercaderia diferent. A una es venia roba i calçat de colors vius. Un altre estava dedicat totalment a la venda de llepolies, entre les quals destacava una de color blanc feta aparentment d'ametles picades i sucre (...).

La plaça de davant l'església principal era el nostre centre d'atenció. En un costat, el terra estava cobert d'una atractiva exhibició d'artesanía local. Gerres, plats, cossiols i gerros, d'aquells colors verds, grocs i marrons que són tan temptadors i tan barats (...).

(...) Just davant, a l'entrada lateral d'una pròspera fleca, dues dones estaven fregint bunyols en una gran olla d'oli bullent. La dona major, arrencant un segment de massa del gran recipient que tenia davant, hàbilment la torçava al voltant del seu dit, llavors la submergia en l'oli, d'on, al cap d'un minut, la seva assistent la traia amb una espumadera llarga, i la transformava en un anell daurat i cruixent.

4. CONSIDERACIONS FINALS

Com hem observat amb anterioritat, al llarg del segle XIX existeixen diversos viatgers britànics que s'apropen a Inca durant el seu pas per l'illa. Des d'inici fins a mitjans de segle trobam fonts documentals que ens aporten dades de tipus quantitatiu i de context socioeconòmic. Al tombant de segle, els viatgers que passen per Inca i ho documenten ho fan des d'una perspectiva experiencialista centrada en l'enriquiment personal i l'oci. La mirada amb la qual aquests viatgers observen la nostra ciutat i l'illa ens aporta dades contextuals de caire més qualitatiu. En la conjunció de totes les informacions que aquests autors anglòfons aporten, es troba el precedent del model turístic que s'ha anat perpetuant durant el primer terç del segle XX i que es cristal·litzà amb la fi de la Segona Guerra Mundial. Per tant, podem constatar que Inca, tot i ser un punt allunyat dels principals punts d'interès de l'illa (com eren Palma i alguns nuclis de la serra de Tramuntana com Valldemossa), va despertar l'atracció suficient dels viatgers, fent que aquests arribassin fins a la ciutat i en recollissin el seu testimoni.

En relació amb els temes que aborden en referir-se a la seva visita a Inca, ens trobam que el mercat i els comerços, així com la figura del ferrocarril, són una constant en els testimonis dels viatgers britànics durant el segle XIX i inicis del segle XX. Aquest fet no suposa quelcom casual, sinó que respon, d'una banda, a la idea preconcebuda que tenien els viatgers de l'illa com un espai exòtic, que confirmen amb els elements que es comercialitzen en els mercats. D'altra banda, el tren serveix per reivindicar el seu orgull britànic, recordem que el tren havia sorgit en primer lloc a Regne Unit i que les locomotores que aleshores circulaven a Mallorca havien estat fabricades per una empresa britànica.

Observam en aquest punt les contradiccions en les quals entren els viatgers un cop que visiten l'illa. D'una banda, venen atrets per la imatge idíl·lica d'un esdeveniment bucòlic, quasi aturades en el temps, en les quals esperen trobar-hi gran exotisme. I així és, Mallorca no els defrauda en aquest sentit, però la sorpresa és que, una vegada que es troben amb la realitat de preindustrial de Mallorca, acostumen a queixar-se per la falta de comoditats que té i reclamen per a ella millores per tal de modernitzar-la, així ocorre per exemple amb el tema de l'allotjament o les comunicacions.

A més a més, en el cas d'Inca, els viatgers s'apropen a la ciutat precisament perquè estan assabentats de les seves bones comunicacions i el seu nivell comercial, i per tant, l'estat de les carreteres que es dirigeixen des dels pobles cap a la ciutat es troba més garantit que no pas d'altres indrets més secundaris. Així i tot, en arribar-hi, la majoria queden sorpresos pel seu desenvolupament logístic i econòmic, així com per l'activitat social que s'hi dona, ja que aquesta defuig de la seva visió colonialista, d'acord amb la qual esperaven trobar-se un nucli més primitiu, manco preindustrialitzat, que perpetuàs la idea de l'exotisme balear.

Per acabar podem dir que els llibres de viatges, més enllà d'obres periegètiques, documentalistes o literàries, són un testimoni d'un moment. Per tant, tot i les seves dificultats, les podem tenir en compte com una font vàlida per a l'estudi, no sols de les pròpies obres en si, sinó d'altres àmbits com la geografia, l'urbanisme, l'art, la història, el folklore... del municipi. Això és així gràcies que el seu és un testimoni particular que aporta la visió d'aquí, però a través de la mirada d'un altre, al mateix temps que aquesta alteritat no resta valor al seu testimoni.

REFERÈNCIES

Llibres de viatges

Bellingham, H. B. G. (1883). *Ups and downs of spanish travel*. London Literary Society.

Bidwell, C. T., (1997). *Les illes Balears*. Lleonard Muntaner.

Boyd, M. S. (2008). *Les illes venturoses: vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa*. Documenta Balear.

Carr, J. (2020). *Descriptive Travels in the Southern and Eastern Parts of Spain and Balearic Isles, in the Year 1809*. Hard Press Publishing.

Christmas, H. (1851). *The shores and islands of the Mediterranean*. R. Bentley.

D'este, M. (2014) *A Mallorca amb una càmera: viatge per Mallorca, Menorca i Eivissa la primavera de 1906*. Jaume Boada Salom.

Dodd, W. (1863). *Three weeks in Majorca*. Chapman and Hall.

Grasset de Saint Sauveur, A. (2003). *Viatge a les Illes Balears i Pitiüses*. Lleonard Muntaner.

Bibliografia

Adrover Artigues, J. B. (2022) *Dones viatgeres a Mallorca (s. XIX-XX): del silenci a la descoberta*, Lleonard Muntaner.

Barceló Pons, B. (2000) Història del turisme a Mallorca, *Treballs de la Societat catalana de geografia*, 50, Societat Catalana de Geografia.

- Bastida Rodríguez, P. i Seguí Aznar, J. M. (2015) *Entre la calma y la inspiración, diccionario de autores anglófonos en Baleares*, José J. Olañeta Editor.
- Canals Juan, M., Reus Planells, G. A. i Torres Ferragut, J. (2022) L'Inca de l'avior a través d'alguns viatgers que visitaren Mallorca anys enrere, *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 23, Ajuntament d'Inca.
- Canyelles Canyelles, T. i Morales Reus, E. (2020), *Turisme Cultural i Literatura. Panoràmica d'autors anglòfons a Mallorca des del segle XIX fins al temps present*. Universitat de les Illes Balears.
- Ferrà Martorell, M. (2009) *Mallorca vista pels escriptors*. Sóller. 19/12.
- Fiol Guiscafré, J. M. (1990) *De Balearibus: Assaig de bibliografia de llibres de viatges per Balears i Pitiüses dels segles XVIII i XIX*, Miquel Font Editor.
- Fiol Guiscafré, J. M. (1992) *Descobrint la Mediterrània: viatgers anglesos per les illes Balears i Pitiüses al segle XIX*. Miquel Font Editor.
- PIERAS VILLALONGA, M. (2012) Dijous Bo: de la fira a la festa (1807-1918), *Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 13, Ajuntament d'Inca.
- S/A (2019) *Els viatgers a Mallorca durant el segle XIX i principis del XX*, Biblioteca de Cort.

Webgrafia

- Ajuntament d'Inca. (n.d.). Visites guiades al patrimoni d'Inca. Recuperat [08/01/2024], de <https://incaciutat.com/visites-guiades-al-patrimoni-dinca#>
- FUERIS, E. Última Hora. (2023, 1 de setembre). *Baleares supera por primera vez los tres millones de turistas en un mes*. <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2023/09/01/2004749/baleares-supera-por-primera-vez-tres-miillones-turistas-mes.html>
- Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT). (2023). PDF. Recuperat el 8 de gener de 2024, de https://ibestat.caib.es/ibfiles/content/files/noticias/2023/nota_FR2023M01_cast.pdf
- Inca Turística. (n.d.). Inicio. Recuperat [08/01/2024], de <https://incaturistica.es/>
- JAUME, J. Hosteltur. (n.d.). *Inca: Plan integral de promoción turística de un destino turístico*. Recuperat [8/01/2024], de https://www.hosteltur.com/comunidad/003291_inca-plan-integral-de-promocion-turistica-de-un-destino-turistico.html
- Organización Mundial del Turismo. (n.d.). Glosario de términos turísticos. Recuperat el 8 de gener de 2024, de <https://www.unwto.org/es/glosario-terminos-turisticos>

ELS CINEMES D'INCA

David Castelo Horrach

Historiador de l'art.
davidcastelohorrach1987@gmail.com

Paraules clau: cines, cinema, Inca, cultura, art.

Resum. *Les sales de cinema d'Inca formen part del patrimoni cultural, social, econòmic i artístic de la ciutat, i són part de la memòria col·lectiva del seu teixit associatiu i comunitari. La seva labor educativa, formativa i didàctica també és fruit de les iniciatives desenvolupades pel conjunt de la societat, els professionals i les institucions privades i públiques implicades. El cinema a Inca al llarg del s. XX ha esdevingut un vector d'identitat i progrés, amb un llegat i una trajectòria històrica tot forjant una cultura de cinema que ha transcendit i transcendeix les fronteres de la mateixa ciutat.*

Keywords: cinemas, cinema, Inca, culture, art.

Abstract. *The cinemas of Inca are part of the cultural, social, economic and artistic heritage of the town, and are part of collective memory of the associative and community fabric. Its educational, training and didactic work is also the result of the initiatives developed by society as a whole, professionals and the private and public institutions involved. Cinema in Inca throughout the twentieth century became a vector of identity and progress, with a legacy and historical trajectory while forging a cinema culture that transcended and transcends the borders of the city itself.*

1. INTRODUCCIÓ

La present comunicació és una anàlisi sobre la història i la rellevància de les sales de cinema que van existir a la ciutat, totes elles entitats i institucions de caràcter cultural, patrimonial, artístic i social cabdals dins de la comunitat inquera. Per altra banda, aquests espais socioculturals i historicoartístics varen contribuir en l'articulació i definició de la identitat i la idiosincràsia no tan sols des d'una perspectiva municipal i local, sinó també des d'un vessant comarcal (es Raiguer), insular (l'illa de Mallorca) i autonòmic (Illes Balears).

Per això, es pretén analitzar i exposar la transcendència que varen tenir en la memòria col·lectiva i comunitària, en el progrés econòmic, social, cultural, artístic, patrimonial i històric, tot convertint-se en símbols ciutadans amb una trajectòria i un llegat significatiu en la història d'Inca.

D'una banda, inicialment aquests espais eren salons d'espectacles i parròquies en els quals s'oferien esdeveniments teatrals i d'oci. Malgrat això, el cinema es va convertir en un dels actes culturals més apreciats (Campillo Illan & Santana Morro, 1995). D'altra banda, segons les primeres fonts¹ a finals del s. XIX ja hi havia cinematògrafs ambulants per la zona. L'any 1904 el cinema ja era present a Inca, perquè es va instal·lar un cinematògraf en el teatre del Cercle d'Obres Catòlics d'Inca, i uns anys més tard es va llogar la planta baixa per fer-hi projeccions a cinc pessetes la sessió per nit (Fullana Puigserver, 1994). Endemés, el 1907 el local del Centre Instructiu va projectar vistes de la ciutat (Lladó i Rotger, 2013), i a partir del 1908 Inca ja disposava de quatre sales de cinema (Llabrés Martorell, 2000).

Així mateix, fou un fenomen que va venir atorgat per diversos factors econòmics, demogràfics i condicionaments socials i culturals que van ajudar a l'aparició d'aquests espais socioculturals. En aquest context, es van produir diferents esdeveniments i avenços tecnològics que van propiciar de manera molt directa i significativa l'arribada del cinema i l'extensió de les seves sales, que adquirí un valor afegit des d'un vessant arquitectònic i patrimonial, així com per la labor cultural i artística de difusió de pel·lícules d'estrena i reestrena.

Al mateix temps, un altre punt important és valorar el context en el qual es van originar. L'aparició de les sales de projecció s'inicia en una de les èpoques més convulses i esplèndides de la cultura i l'art, així com de la política, la societat, el segle XX. Fou un període de progressos tècnics i de transformacions culturals, econòmiques i socials, però també de dificultats; aquestes es varen veure immerses en les conseqüències dels diferents episodis històrics de caràcter bèl·lic i polític: des de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945) en l'àmbit internacional fins a la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la dictadura franquista (1939-1975), que varen influir en el seu periple.

A principis de segle, es van anar incorporant dins de la plena transformació de la ciutat i la societat inquera, amb l'arribada dels primers cinematògrafs a conseqüència de l'electrificació, i que evolucionaren al llarg de les dècades, amb un progrés i un augment d'espectadors i de l'oferta de projeccions. A finals dels anys quaranta, hi havia cinc cinemes funcionant a la ciutat amb

¹ El desembre de 1897, en el local de la Societat la Penya; el novembre de 1899 i l'agost de 1903, al Principal; l'agost de 1903 i el juliol del 1904, al Teatre Cercle; i el desembre de 1906, al Centre Instructiu (Sbert i Barceló, 2001).

més de 3.000 butaques. Hi havia el Mercantil Cinema o Cafè Cinema Mercantil, el Teatre Principal d'Inca, el Cine Moderno, el Gran Via o conegut com a Novedades posteriorment, i les projeccions de cinema a la fresca en el camp esportiu des Cos i la plaça de toros (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000).

El cinema i les seves sales poden esdevenir observatoris per analitzar, reflexionar i interpretar des de diferents punts de vista els diversos períodes, esdeveniments i contextos històrics d'Inca. Alhora, les sales de cinema contenen una memòria i una cultura pròpia com a organismes socioculturals, amb un llarg recorregut amb diferents fases i etapes significatives. No obstant això, s'ha d'assenyalar que amb el pas del temps el declivi general dels cinemes influencià de manera negativa amb el tancament de la majoria de les sales de les Illes Balears i d'Espanya.

En suma, el treball vol documentar el llegat i la trajectòria històrica de les diferents sales de cinema d'Inca. D'altra banda, al mateix temps, es vol valorar la seva transcendència i rellevància erigint-se en vectors de progrés social, econòmic i cultural dins la mateixa ciutat. Per això, l'estructura s'ha organitzat en diferents apartats: en primer lloc, una introducció, seguida d'un segon apartat d'objectius i metodologia; tot seguit, un tercer apartat que analitza l'estat de la qüestió segons el context i les publicacions anteriorment realitzades sobre l'objecte d'estudi que ens concerneix; en quart lloc, una contextualització dividida en dos subapartats, els quals analitzen els orígens i l'arribada del cinema a les Balears i a Inca; en cinquè lloc, un inventari dels cinemes d'Inca, cadascun dels quals té un apartat per explicar la seva trajectòria i ubicació; i finalment unes conclusions per exposar els resultats de coneixement.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

Es vol donar una visió general de les diferents sales de cinema d'Inca, com a exemples d'espais i entitats socioculturals que han jugat un rol fonamental en el desenvolupament i progrés de l'art, la cultura, i el teixit social, econòmic i comunitari de la localitat, amb la finalitat de valorar la funció d'altaveu dels gustos, consum i inquietuds cinematogràfics i culturals que varen sorgir en els diferents esdeveniments i projeccions que es varen dur a terme. A banda d'això, s'ha d'afegir que aquestes varen adquirir una segona funció social com és la de la difusió de les dinàmiques culturals, organitzatives i associatives de la comunitat; a tall d'exemple, els cineclubs, els cicles temàtics o els cinefòrums.

Per secundar l'objecte d'estudi s'ha atorgat especial rellevància al context històric, econòmic, social i cultural, així com dels esdeveniments més significatius

en el procés de desenvolupament com a eix explicatiu per valorar la recepció, la programació i la difusió de continguts a partir de diferents fonts directes i indirectes. En segon lloc, s'ha volgut posar l'accent en les singularitats dels cinemes d'Inca, que defugen de ser només llocs de consum i oci cultural, sinó que també varen fonamentar la seva identitat d'acord amb una visió rica, diversa i plural d'activitats. En un marc contextual de profundes transformacions i crisi del sector, es considera oportú reflexionar i analitzar la rellevància, la incidència i el paper que juguen entitats com aquestes dins la nostra societat.

3. INCA EN EL CINEMA A LES ILLES BALEARS: CONTEXT HISTÒRIC I ESTUDIS

Al contrari d'altres línies d'investigació enfocades a altres institucions, entitats, organitzacions i espais culturals, les referències bibliogràfiques i publicacions vinculades a l'objecte d'estudi de les sales de cinema d'Inca són molt disperses i escasses, cosa que dificulta la labor de recerca de fonts amb continguts vinculats a la temàtica que ens concerneix. Avui en dia, no es disposa de cap publicació monogràfica que s'hi centri, així com tampoc s'observa un interès dins el camp de la historiografia per desenvolupar investigacions i recerques d'aprofundiment en aquesta àrea d'estudi. Així doncs, aquesta realitat i percepció acadèmica ens du com a conseqüència que les fonts i els estudis previs disponibles ofereixen una mirada molt simplificada, poc desenvolupada i reduïda, i deixen de banda l'objecte d'estudi com a focus central de les motivacions de les recerques. No obstant això, tot i les dificultats exposades s'ha pogut accedir a alguns articles i publicacions que han ajudat a fonamentat i complementar la rellevància de les sales de cinema d'Inca.

En aquest sentit, per dur a terme tal comesa, s'ha desenvolupat una recerca de fonts vinculades a la història del cinema i la seva evolució a les Illes Balears, des dels seus orígens a principis del segle XX fins a l'actualitat. Per aquesta raó, en primer lloc, s'han consultat obres d'autors especialitzats en la matèria, com són per exemple les publicacions de Cristòfol-Miquel Sbert Barceló *El cinema a les Balears des de 1896* (2001), *El cinema a les Balears segles XIX-XX* (2006), *Si el cinema pogués parlar* (2017), *L'arribada del sonor a Mallorca I* (1997), *L'arribada del sonor a Mallorca II* (1998), *Evolució del nombre de cinemes a Balears* (1998), així com les de Catalina Aguiló Ribas *Josep Truyol, fotògraf i cineasta 1868-1949* (1987), *Els enigmes dels primers locals* (1997), *Com eren els primers cinemes* (1998) i *Qui va dir cinema mut?* (1999), la de Joan Carles Palos *Fus en negre* (1995), la de Josep Planas i Sanmartí *El cinema, història d'una passió I* (1997), la de Margalida Pujals i Manel Santana *Classificació 3r. El cinema a Mallorca* (1999) i obres col·lectives com *Cent anys de cinema a les Illes* i *Al principi era la fosca. El fons Matas una forma*

de publicitat cinematogràfica (1924- 1978) de «Sa Nostra, Obra Social i Cultural» (1995 i 2012), *Els programes de mà cinematogràfics del fons de l'arxiu del so i de la imatge* del Consell de Mallorca (2004), la d'Emeterio Díez Puertas *Historia social del cine en España* (2003) i la de Juan Carlos de la Madrid Álvarez (coord.) *Primeros tiempos del Cinematógrafo en España* (1997).

A banda d'això, també s'han consultat algunes publicacions més específiques com són la d'Antoni Martí (1995) *100 anys de cinema. 50 anys del «Novedades»*, la d'Isabel Munar i Bernat J. Mateu Morro Català *El Teatre a Inca, una institució centenària 1914-2014* (2014), la de Gabriel Pieras Salom *Documents per al coneixement dels inicis del Teatro de Inca 1913-1916* (2013), la de Magdalena Sastre Morro i Emmanuelle Gloaguen Murias *L'inventari dels béns mobles i gràfics del Teatre Principal d'Inca. L'embrió per a la seva conservació i posada en valor* (2015), i la de Bernat J. Mateu Morro *El Teatre Principal d'Inca, un estat de la qüestió* (2021), entre altres.

En segon lloc, de manera paral·lela s'ha fet una recerca de publicacions i manuals enfocats des de diferents perspectives més transversals, a tall d'exemple trobem el *Diccionari del teatre a les Illes Balears. Volum I. A-O* (2003) i el *Volum II. P-Z* (2006), *Gran enciclopèdia de Mallorca* (1991). D'igual forma, per abordar una visió general del context municipal s'ha consultat de Manel Santana Morro i Joan Matas Pastor *El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme* (1996); de Pere Rayó Bennassar, *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca* (1993) i *L'arquitectura a Inca durant el segle XX. 1900-1940* (1994); de Gabriel Pieras Salom, *Breu història d'Inca* (1986) i *Primera rotulació dels carrers d'Inca: apunts històrics* (1990); de Miquel Pieras Villalonga i Miquel Àngel Marqués Sintes, *Temps lliures i oci a Inca i Alaior*; de Ferran Pujalte Vilanova (coord.), *Un segle de llum a Inca* (2006); de Miquel Pieras Villalonga i Gabriel Pieras Salom *Miquel Duran Saurina: regionalisme, cultura i moviment catòlic. Inca, 1866-1953*; de Maria Llorenç Duran i Coli, *Crònica comentada de l'Orfeó l'Harpa d'Inca* (1995); de Pep Coll Terrasa, Miquel Llompart Seguí i Gabriel Pieras Salom, *Dijous Bo: un fet històric* (2002); i de Santiago Cortès Forteza, *Petita història de cent anys de premsa a Inca: 1883-1983*.

D'altra banda, en tercer lloc, també s'han consultat investigacions i estudis especialitzats en l'arquitectura municipal dels locals que acollien les sales de cinema com són el d'Elvira González (coord.) *Guillem Reynés Font, una trajectòria interrompuda* (2008), de Bartomeu Martínez Oliver *L'obra arquitectònica de Francesc Casas Llompart a Inca* (2002), així com de caràcter més generalista autonòmic com els de Miquel Seguí Aznar *Arquitectura contemporània en Mallorca* (1990) i *La arquitectura modernista en Balears* (1975). Al mateix temps, s'han analitzat les obres monogràfiques i biografies de Jordi

Vidal Reynés *Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font* (2001) i *Arquitectura i art a Mallorca, antologia de textos* (2006).

En últim terme, també s'han examinat reculls fotogràfics i materials, com per exemple de l'Ajuntament d'Inca *Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle* (2000), de Carme Colom *L'Abans d'Inca. Recull gràfic 1870-1975* (2010), així com el fons de l'Arxiu Municipal d'Inca, de la regidoria de Cultura, Formació i Treball, Memòria Democràtica i Normalització Lingüística, i de la regidoria d'Educació de l'Ajuntament d'Inca, de l'Arxiu de So i de la Imatge de Mallorca (ASIM), així com publicacions de l'Associació de Premsa Forana de Mallorca com els setmanaris *Dijous*, *Raiguer*, *Inca Revista*, *Ca Nostra* i *La Veu d'Inca*.

4. CONTEXTUALITZACIÓ

4.1. Els orígens i l'arribada a les Illes Balears del cinema

Segons les convencions acadèmiques i especialitzades de la historiografia dels inicis del cinema, la data fundacional va ser el 28 de desembre de 1895, al Saló Indien, en un modest soterrani del Gran Cafè ubicat al número catorze del Boulevard des Capucines de París. En aquest espai es va presentar el cinematògraf, un invent creat pels germans Lumière² com a resultat dels diferents experiments desenvolupats per mostrar imatges en moviment. No obstant això, aquestes temptatives no varen ser obra d'un sol home ni d'un sol país, a causa dels avanços tecnològics i científics, i les experiències col·lectives de diferents personalitats³ inquietes en aquesta àrea es varen esdevenir una profusió d'aparells anteriors⁴ que van marcar el camí per a l'arribada del cinema a les Illes Balears a les acaballes del segle XIX (Sbert i Barceló, 2001).

Pel que fa a l'arribada a les Illes Balears, la primera experiència del cinematògraf va ser el dia 8 de novembre de 1896 al Teatre de la Constància, a Palma. Malgrat la fita històrica, aquesta primera sessió va ser un gran fracàs segons diverses fonts de l'època per les dificultats tècniques de l'aparell i la manca de formació i experiència per part del tècnic projeccionista, el Sr. Luisini. Posteriorment, es va repetir la mateixa presentació el 23 de gener de 1897 al Teatre Principal de Palma, amb un resultat més reeixit i satisfactori per als espectadors assistents (Sbert i Barceló, 2001).

Al mateix temps, segons diferents publicacions especialitzades en la matèria, aquestes primeres sessions es podien considerar com a cinemes ambulants. Això

2 Auguste Marie Louis Nicolas Lumière (1862-1954) i Louis Jean Lumière (1864-1948).

3 Entre elles cal referenciar la figura de Thomas Alva Edison (1847-1931) als EUA, qui comptava amb una plataforma industrial i una xarxa comercial per promocionar la venda d'aparells i pel·lícules.

4 A tall d'exemple, es poden citar les experiències del fonògraf, un aparell per gravar i reproduir sons de finals del s. XIX, el qual va tenir la seva presentació a Palma abans del cinematògraf, en el Teatre de la Constància (Sbert i Barceló, 2001).

és perquè les primeres sales d'exhibició tenien un caràcter itinerant, i ocuparen els teatres com a espai per a les primeres projeccions. Segons diverses fonts, als voltants de 1899, es troba un local primitiu de projecció de cintes cinematogràfiques i vistes fixes a Palma, un barracó de fusta que apareix descrit a les memòries de Màrius Verdaguer⁵ *La ciutat esvaïda. Memòries d'un soci del Círcol Mallorquí*,⁶ coneguda com el Cinematógrafo Balear, el qual estava ubicat a un solar prop del Teatre Circ Balear, i que tenia cadires de bova i una pantalla petita blanca (Aguiló Ribas, 1998). Tot seguit i a poca distància, a principis del s. XX anaren apareixent el Cine Excelsior (1900-1901), de curta durada i enderrocat per posteriorment construir el Teatre Líric (inaugurat el 1902), i entre el 1903-1910 es fundà el Cinematógrafo Truyol per una de les figures més rellevants de la història del cinema a les Balears, l'empresari Josep Truyol,⁷ precursor de l'arribada d'aquest invent, entre altres personalitats de la indústria (Aguiló Ribas, 1998).

4.2. Els orígens i l'arribada del cinema a Inca

Els inicis del cinema i els espais de projeccions a Inca han anat evolucionant al llarg del temps des dels orígens fins avui dia, tant a la Part Forana com també a Palma. Per això, és important ressaltar una vegada més que el cinema originàriament, abans d'un art i una indústria, fou considerat un espectacle de fira; així és que les primeres sales d'exhibició majoritàriament varen ser de caràcter ambulat (Aguiló Ribas, 1998). A partir del 1897 es va començar a exhibir el cinematògraf pels pobles, inicialment els primers varen ser Felanitx, Manacor i Sóller, els quals eren considerats grans poblacions en aquell moment (Sbert i Barceló, 2001).

D'altra banda, les primeres referències que trobem a Inca són a finals del s. XIX i principis del s. XX a partir de l'arribada de la llum elèctrica i el gas, fet que coincideix amb la introducció del futbol i altres esports, els primers cinematògrafs (Pieras Villalonga, 2006) i la fundació de les associacions de diferents tipologies (Pieras Salom, 1986). Així doncs, segons la premsa de l'època apareixen referències en el desembre de 1897 en el local de la Soc. La Peña;⁸ el novembre de 1899 i l'agost de 1903, al Principal (empresari Sr. Walgraf); l'agost de 1903 i el juliol de 1904, al Teatre Cercle (empresari Sr. Nicolás); i el desembre de 1906, al Centre Instructiu (Sbert i Barceló, 2001).

5 Màrius Verdaguer (1885-1963) fou un escriptor, traductor i crític, i periodista menorquí; una figura cabdal de finals del s. XIX i el s. XX en la cultura i la societat balear.

6 Obra publicada per l'Editorial Moll l'any 1976 a Palma.

7 Josep Truyol (1868-1949) va ser un fotògraf, empresari i cineasta que l'any 1887 va establir el seu estudi de fotografia al núm. 28 del c/ del Conqueridor de Palma. Posteriorment, l'any 1903 va traslladar aquest mateix al c/ de la Marina i va obrir el local Cinematógrafo Truyol, on va projectar, a més de les seves pel·lícules, produccions estrangeres, i es convertí en el primer local amb sessions regulars a Palma.

8 La font procedeix de l'apartat de l'apèndix del *Quadre 1: Les primeres representacions de cinema i els primers cinemes (1896-1906)* del llibre *El cinema a les Balears des de 1896*, de Cristòfol-Miquel Sbert i Barceló. A través de les sigles, i comparant amb altres fonts, es creu que devia ser el local de l'associació Casino La Peña.

Així mateix, les primeres projeccions de pel·lícules (taula 1) es varen fer en el teatre de l'associació El Círculo⁹ en el c. 1903-1904¹⁰ (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000), a l'anomenat Saló Teatre del Círculo de Obreros Católicos, on es va instal·lar un cinematògraf¹¹ (Pieras Villalonga, 2006), i l'any 1907, un altre a la societat El Centro¹² (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). Aquests dos espais foren els pioners d'exhibició cinematogràfica a Inca en els inicis, a cavall durant l'època de *la febre del 1908* (1907-1913) del desenvolupament dels primers cinemes a la Part Forana (Sbert i Barceló, 2001). De la mateixa manera, amb l'augment del temps lliure, es varen originar nous interessos en el terreny de la cultura i l'oci per part dels residents, per la qual cosa es van esdevenir les primeres experiències i provatures del cinema.

LOCAL	DATA	EMPRESARI	TIPUS DE CINEMA
Societat Casino La Peña	Desembre 1897	x	x
Principal	Novembre 1899	x	x
Teatre Cercle Obrers Catòlics	Agost 1903	Sr. Nicolás	Ambulant
Principal	Agost 1903	Sr. Walgraf	Ambulant
Teatre Cercle Obrers Catòlics	Juliol 1904	Sr. Nicolás	Ambulant
Centre Instructiu	Desembre 1906	x	Ambulant
Centre Mercat	Gener 1907	x	x
Centre Instructiu	Juny 1908	x	Plaça Mercat (Bernat Oliver)
Cercle Obrers Catòlics	Març 1908	x	Fix (Bestard i González)
Cinema amb orgue	Desembre 1907	x	Ambulant
Cinema amb orgue	Juny 1908	x	Ambulant

Taula 1. Les primeres representacions de cinema i els primers cinemes (1896-1913). Font: (Sbert i Barceló, 2001).

Arran de la plena transformació de la ciutat, aquestes innovacions tecnològiques varen entrar pels ulls a causa de l'aspecte atractiu i nou, i calaren a poc a poc dins el conjunt de la societat. A causa d'això, es va crear el conegut Pavelló Nicolás, a la plaça de l'Església, on es va muntar un barracot de fusta a la cantonada amb el

9 L'associació El Círculo de Obreros Católicos.

10 Hi ha algunes incongruències i dispersions entre les diverses fonts consultades si va ser l'any 1903 o en el 1904 quan es varen fer les primeres projeccions de pel·lícules. En el setmanari *Ca Nostra: Setmanari d'Inca* (2/8/1903) es diu: "Fa vuit dies que funciona un cinematografo instalat a n'es Teatro des Circulo. Se veu molt concurrít pes publich que aplaudeix els diferents cuadros y vistas. Fan riure per ses butxaques es noms de Matograco, Astolgafo, etc. amb que califiquen alguns dit espectacle" (Sbert i Barceló, 2001).

11 En el capítol "Lectrificació i els seus efectes a la societat inquera" de Miquel Pieras Villalonga, del llibre monogràfic *Un segle de llum a Inca: 1905-2005* de Ferran Pujalte Vilanova (coord.), editat per Edicions Documenta Balear (2006), apareix una de les primeres referències d'aquestes experiències extreta de *La Bona Causa*. 10 de juliol de 1904, que diu així: "Tots els vespres es veu molt animat es cinematogràf instal·lat en el teatre de la societat *El círculo*".

12 L'associació El Centro Instructivo.

carrer d'en Palmer, i on es varen veure les primeres imatges en moviment¹³, que despertant l'atenció i l'admiració dels assistents. No obstant això, aquests esdeveniments no varen estar exempts de polèmiques i conflictes amb el rectorat, per mor que estaven tan a prop de l'església que de vegades interrompien els resos i les pregàries pels crits entusiasmats d'alguns espectadors (Gual Truyol, 2000).

D'altra banda, amb la inauguració del Teatre Principal d'Inca, el 14 de novembre de 1914, un espai emblemàtic i referent cultural, artístic, econòmic, patrimonial, social i símbol de la comunitat inquera (Castelo Horrach, 2022), es va estimular una oferta més constant i regular de pel·lícules (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). El mateix espai va comprar un projector de la marca Gaumont,¹⁴ el qual va projectar el 3 d'abril del 1915 la primera sessió i pel·lícula de la institució, *Cabiria*,¹⁵ de Giovanni Pastrone¹⁶ (Castelo Horrach, 2022).

Per altra part, el maig de 1923 es va fundar el cinema Modern i conegut també com el cinema Salón Moderno, i els empresaris de la plaça de toros varen començar a projectar pel·lícules a la fresca durant l'estiu de c. 1925 (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). A més a més, en el 1940 es va inaugurar el Cafè Mercantil Cinema i també conegut com a Mercantil Cinema, i a partir del c. 1944 es va projectar cinema a l'aire lliure en el camp esportiu es Cos o també conegut com les Delícies Camp es Cos. En la diada del Dijous Bo de 1944 es va inaugurar el cinema Gran Via (conegut anteriorment com a Saló San Francisco), i l'estiu del 1949 es va reinaugurar amb el nom Terrassa Novetats o popularment Novedades.

Així, a partir del 1948 Inca va disposar de cinc cinemes en funcionament: el Teatre Principal, el Mercantil Cinema, el Cine Moderno, el Cine es Cos i el Cine Gran Via, entre altres, amb més de 3.000 butaques per als espectadors (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). Per una banda, durant dècades la comunitat inquera va poder gaudir de diferents sales d'exhibició amb estrenes (taula 2), però amb el temps, i sobretot durant les darreres dècades del s. XX, quelcom va fer estar durant molt de temps a la comunitat inquera sense cap espai d'exhibició de cinema fins fa poc, a partir i gràcies a la reobertura el passat 14 de novembre del 2021 del Teatre Principal d'Inca, el qual disposa en l'actualitat d'una sala de projeccions cinematogràfiques.

13 En el capítol "L'electrificació i els seus efectes a la societat inquera" de Miquel Pieras Villalonga, del llibre monogràfic *Un segle de llum a Inca: 1905-2005* de Ferran Pujalte Vilanova (coord.), editat per Edicions Documenta Balear (2006), es parla de la instal·lació i de les primeres experiències a través de la font d'*El Heraldo de Inca*. 21 de desembre de 1907: "un kiosko para cinematógrafo en la plaza de la iglesia en el que se exhibirán todas las noches preciosas y variadas películas de larga duración".

14 *La Veu d'Inca*. Núm. 14, de dia 3 d'abril de 1915.

15 Una pel·lícula de producció italiana de l'any 1914, del gènere pèplum, el qual es basava en les històries d'aventures i esdeveniments històrics (mitològics, bíblics, d'època grecoromana, medieval, etc.).

16 Giovanni Pastrone (1883-1959) va ser un cineasta italià conegut també amb el pseudònim de *Piero Fosco*, director, guionista i productor que va desenvolupar la seva obra en l'època del cinema mut al seu país d'origen.

LOCAL	DATA	EMPRESARI	TIPUS DE CINEMA
Teatre Principal d'Inca	14 de novembre de 1914	Josep Vicens (1927)	Fix
Cine Modern	Maig de 1923 (clausurat aprox. 1946)	Cinema Balear S. A.	Fix
Plaça de toros	c. 1925	x	A l'aire lliure
Cafè Mercantil Cinema	1940 (clausurat aprox.1984)	Miquel Ramis	Fix
Delícies Camp es Cos i es Cos	1944 (clausurat el 1948 i el 1952)	x	A l'aire lliure
Gran Via	14 de novembre de 1944	Miquel Salom Sansó	Fix
Terrassa Novetats (reforma de Gran Via)	Estiu de 1949 (clausurat el desembre de 2003 i enderrocat l'abril de 2007)	Miquel Salom Sansó Rafel Salom Garí	Fix

Taula 2. Els cinemes d'Inca (1913-2000). Font: (Sbert i Barceló, 2001).

5. ELS CINEMES D'INCA

5. 1. El Teatre Principal d'Inca

És la institució (figures 1 i 2) cultural històricament més important del municipi, tant per la seva trajectòria cronològica (més de cent vuit anys d'existència, amb períodes de tancament) com per la seva labor en diferents etapes fins avui dia. Ubicat al carrer del Teatre, núm. 10, és una entitat de funció social, cultural, artística i patrimonial diversa i transversal des dels seus orígens, organitzant esdeveniments de teatre, de música, de dansa, de cinema fins a concerts d'òpera, conferències, tallers i altres activitats. La primera referència oficial que trobem és el 31 de desembre de 1912,¹⁷ seguidament tenim una altra data molt significativa, com és el gener de 1913,¹⁸ amb la formació i creació de la Junta del Teatro de Inca, que estava presidida per Gori Balaguer i agrupada per altres membres. A banda d'això, també en el 1913 un grup de ciutadans va comprar obligacions per poder finançar l'obra de l'espai cultural, una iniciativa de caràcter exclusivament privat, i en el febrer del mateix any varen contactar amb l'arquitecte provincial Guillem Reynés,¹⁹ el qual va presentar la proposta del projecte a través dels plànols de l'edifici, els quals estaven inspirats en el Teatro Lírico de Palma, tot seguit en poc temps es varen iniciar les obres constructives (Castelo Horrach, 2022).

¹⁷ *Ca Nostra*. Núm. 219, de 31 de desembre de 1912.

¹⁸ *Ca Nostra*. Núm. 220, de 4 de gener de 1913.

¹⁹ Guillem Reynés i Font (1877-1918) fou un arquitecte i activista cultural mallorquí, format a Barcelona i Madrid. A la seva primera etapa formativa, va participar en diferents espais de tertúlies intel·lectuals com les del Cercle Artístic de Sant Lluç, on va establir amistat amb Josep Carner i el col·lectiu dels Quatre Gats. La seva obra parteix de diferents estils, des de l'arquitectura modernista fins a la regionalista, corrents molt arrelats en aquell moment.

Figura 1. Façana exterior del Teatre Principal d'Inca en l'actualitat. Font: vegeu a referències.

Figura 2. Sala annexa del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

La inauguració del local va ser el 14 de novembre de 1914, amb un espectacle d'òpera titulada *La princesa del dòlar*,²⁰ interpretada per Anita Patrizzi i Amadeo Granieri. Per això, el Teatre Principal d'Inca va esdevenir en un referent cultural i un símbol de la burgesia local. A l'acte de presentació varen acudir diferents representants de les altes esferes i de les institucions, com el president de l'Audiència, el capità general de les Balears i el president de la Diputació, acompanyats d'altres autoritats locals. Pel que fa a l'àmbit cinematogràfic, des dels seus orígens s'hi

Figura 3. Cartell i escena de la pel·lícula *Cabiria* (Giovanni Pastrone, 1914). Font: vegeu a referències.

varen fer projeccions cinematogràfiques perquè, tal com s'ha esmentat anteriorment, es va comprar un projector de la marca Gaumont²¹ i la primera pel·lícula que s'hi va projectar va ser el pèplum de Giovanni Pastrone *Cabiria* (figura 3), amb una primera sessió el 3 d'abril del 1915.

A mesura que anaren passant els anys, l'espai va seguir apostant per la projecció de pel·lícules. Malgrat que la institució va patir diferents etapes de reformes per deteriorament i abandonó, així com tancaments parcials o de llarga durada durant dècades, s'hi varen projectar diferents pel·lícules, des de les primeres obres del cinema mut fins a l'arribada del sonor a Mallorca, tot invertint a millorar les condicions dels locals en aspectes relatius a la sonoritat i la imatge. Segons la premsa de l'època, el Teatre d'Inca va fer gestions amb una empresa de Barcelona per projectar pel·lícules sonores per banda, o sense disc, unes mi-

20 *Ca Nostra*. Núm. 336, de 7 de novembre de 1914. *Ca Nostra*. Núm. 337, de 14 de novembre de 1914. Una òpera escrita pel compositor i director d'orquestra txecaustriac d'ascendència jueva Leopoldo Leo Fall.

21 *La Veu d'Inca*. Núm. 14, de dia 3 d'abril de 1915.

Figura 4. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

Figura 5. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

llores que varen afavorir la qualitat de l'experiència i del local equiparant-lo als millors de l'illa (Sbert i Barceló, 1998).

A partir de les fonts dels programes (figures 4, 5, 6, 7) de pel·lícules es pot observar la gran quantitat d'estrenes d'obres mestres del cinema i clàssics, des de *Monsieur Verdoux* (Charles Chaplin, 1947), *Fort Apache* (John Ford, 1948), *Psicosis* (Alfred Hitchcock, 1960), *La muerte tenía un precio* (Sergio Leone, 1965) fins a l'actualitat amb estrenes i reestrenes de cinema d'autor o grans produccions com *Drive My Car* (Ryusuke Hamaguchi, 2021) o *Licorice Pizza* (Paul Thomas Anderson, 2021).

Altrament, una de les grans demandes del conjunt de la ciutadania inquera i de la comarca era recuperar un espai d'exhibició i projecció de pel·lícules que apostés per les darreres estrenes i novetats de la cartellera, així com per cicles temàtics i programacions de clàssics; una iniciativa que ha tingut la seva recompensa gràcies a la reobertura del Teatre Principal d'Inca i una aposta per la programació cinematogràfica, ja que durant molt de temps moltes generacions inqueres no varen poder gaudir d'un espai per veure pel·lícules, i havien d'acudir a altres municipis (Castelo Horrach, 2022).

Figura 6. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

Figura 7. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

5.2. Cine Modern o Cinema Salón Moderno

El Cinema Salón Moderno es trobava ubicat en el carrer de Sant Domingo, el qual avui dia malauradament és un edifici desaparegut. Per una banda, les fonts bibliogràfiques i referències del Cine Modern d'Inca (figura 8) són escasses, molt disperses i sense gran fiabilitat. Per això, aquesta recerca vol obrir noves línies d'investigació i espais per reivindicar la memòria d'un dels cinemes d'Inca més oblidats en l'actualitat, amb l'objectiu de continuar en aquesta línia per a futures investigacions.

D'una banda, en primer lloc, s'ha de tenir en compte que el naixement fundacional del Cine Modern, el maig de 1923, es va esdevenir en un context de finals de la postguerra (1919-1923), un període de crisi persistent en el qual hi havia manca d'abastiments d'aliments, on una part significativa de la ciutadania vivia en unes condicions d'extrema pobresa, famèlics i desproveïts dels recursos

essencials per desenvolupar una vida digna i plena. A part d'això, les taxes d'analfabetisme eren molt altes, el caciquisme imperava en els pobles i en els mercats mancaven els queviures pel bloqueig de les importacions (farina, carbó, etc.), i per altra part, el deteriorament de les condicions laborals a conseqüència de la relació entre patrons i obrers

va ocasionar contínues convocatòries de vagues de diferents sectors ocupacionals durant mesos i, com a cim final, la implantació de la dictadura de Primo de Rivera el setembre de 1923, el qual va impulsar una política de neteja de la corrupció política, però que en el cas de les Balears no va arribar de manera tan directa (Sbert i Barceló, 2001).

Per això, a causa d'aquest clima de tensió i conflictes socials, econòmics i polítics, la ciutadania volia evadir-se i oblidar-se'n, i el cinema va adquirir un estatus rellevant d'oci del temps lliure. La proliferació de sales i projeccions va afavorir un context de creixement per l'afany de divertir-se i la seva barator, així com perquè dins l'oferta cultural hi havia poques alternatives d'entreteniment popular més accessible que el cinema. Va aparèixer, doncs, la primera societat d'una cadena de cinemes, la Cinematografia Balear del Senyor Marquès, la qual estava domiciliada a Sóller, però que va desplegar i aglutinar una xarxa de cinemes des d'Andratx, Campanet, Valldemossa, els Victòria de Bunyola, la Defensora de Sóller, l'Assistència Palmesana fins al Modern

de Marratxí i d'Inca. Segons la premsa²² d'aquell moment, el maig de 1923 es va inaugurar el Cinema Modern d'Inca, i la seva distribució s'organitzava per una planta baixa amb una entrada general i una galeria amb butaques fixes de fusta sobre un entarimat escalonat (Sbert i Barceló, 2001). Conegut també com a Cinema Salón Moderno (figura 8), va ser el primer projecte racionalista de Josep Oleza i Frates²³ a Inca, que va realitzar l'any 1932 amb una façana de línies molt simples, de tres plantes i una gran finestra apaïxada a la segona planta; era un edifici molt funcional (Rayó Bennàssar, 1994). Malgrat la seva trajectòria cronològica i historiogràfica, aproximadament de vint-i-tres anys d'existència, segons les fonts consultades va ser clausurat l'any 1946.

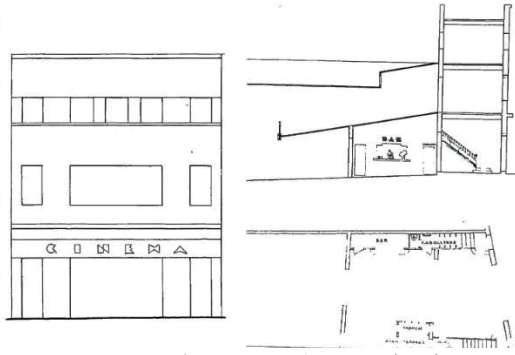

Figura 8. Projecte de la façana, la secció i la planta (1932) del Cinema Salón Moderno, obra de Josep d'Oleza i Frates. Font: (Rayó Bennàssar, 1994).

²² La Almudaina. 5 de maig de 1923.

²³ Josep d'Oleza i Frates (1896-1971) fou un arquitecte mallorquí, el qual va fer projectes i obres d'estil noucentista i racionalista. Es va titular a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

5.3. Cafè Cinema Mercantil

L'edifici del Cafè Cinema Mercantil (figura 9) és una de les obres més emblemàtiques de l'arquitectura inquera. L'autoria de l'espai és obra de Francesc d'Assís Casas i Llompart²⁴ (arquitecte) i Francesc Serra de Can Pelat (mestre d'obres), d'estil racionalista (influint per les idees de Le Corbusier) i modernista a l'interior. S'ubica a la plaça d'Espanya en un solar on antigament hi havia un celler, el cafè Can Martínez i la Sociedad de Socorros Mutuos La Constància. Té una superfície de 375 m² i amb diferents zones destinades a cafeteria, sala de festes i cinema. Francesc Casas i Llompart va reformar l'interior de la planta baixa, la qual era destinada a la cafeteria, adequant l'espai que abans es dedicava a fonda i celler per a un nou espai de sala de festes. Al mateix temps, va dissenyar la nova façana seguint els esquemes racionalistes i a l'interior va aplicar el disseny del mobiliari amb alguns detalls modernistes d'*art nouveau*. En la dècada dels anys noranta s'hi

Figura 9. Fotografies de l'exterior del Cafè Cinema Mercantil. Font: Catàleg de patrimoni d'Inca.

varen realitzar una sèrie de reformes que varen rompre les línies arquitectòniques del conjunt, amb el canvi del trespol i la il·luminació, ampliant les finestres i el portal del carrer del Peix; a la vegada es va fer la separació del cafè de la sala de ball obrint una nova porta al carrer de Miquel Duran.

L'estructura s'organitza a partir d'un edifici entre mitgeres, de buc en forma d'L amb una planta baixa i tres pisos. Aquesta es presenta amb la façana principal, que segueix els models de les línies racionalistes, a la plaça d'Espanya i una de posterior al carrer del Peix, a més d'un portal al carrer de Miquel Duran. Així mateix, la façana principal és estreta i de línies simples. A la planta baixa té un portal de comerç que ocupa gran part de tota l'amplada de la façana. A la dreta hi ha l'escala d'accés a l'antiga sala de cinema, que se situava en els pisos superiors. En el primer pis hi ha un balcó recobert amb planxa metàl·lica i una barana de tubs metàl·lics, i a les dues plantes superiors es pot veure una obertura de grans dimensions de forma apaïsada.

²⁴ Francesc d'Assís Casas i Llompart (1905-1977) fou un arquitecte i urbanista mallorquí, el qual va desenvolupar la seva primera etapa formativa a Madrid i l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, on es va titular l'any 1929. Durant la seva estada a Catalunya va coincidir amb la gestació del moviment GATEPAC, i va relacionar-se amb alguns dels seus membres més destacats com Josep Torres i Clavé i Josep Lluís Sert

A l'interior (figura 10), la planta baixa està ocupada per la zona del cafè i de sala de ball, a la dreta hi ha la barra del bar i, a prop, una escala corba, molt característica de les obres de Casas i Llorpart, la qual dona accés als pisos superiors i als serveis. Hi destaquen els pilars de vidre i fusta, i la part superior del portal i la finestra del carrer del Peix fetes amb peces de vidre de diferents colors, les vidrieres fetes a Can Guardiola, vitralls característics de l'Escola Alemanya, que estan unides mitjançant plom i que deixen lliure l'accés a la llum exterior. El mobiliari fou adquirit a Muebles Llabrés i Muebles Vda. d'Oliver.

Figura 10. Fotografies de l'interior i de la planta del Cafè Cinema Mercantil. Font: Catàleg de patrimoni d'Inca.

Figura 11. Programes de cine del Cafè Cinema Mercantil. Font: vegeu a referències.

Pel que fa a l'espai d'exhibició de pel·lícules, l'aparellador municipal Jaume Roig va aprovar la construcció del cinema en el primer pis de la finca, a través d'una instància presentada a l'Ajuntament d'Inca el 31 de maig de 1935. Aquest s'ubicava a la part superior del bar amb una estructura sense pilars amb materials de bona qualitat (ferro, pòrtland, ciment), no sense dificultats per obtenir-los. El Cafè Mercantil (figura 12) va ser inaugurat i va obrir les portes al públic el 8 de febrer de 1936, però no fou fins a l'any 1940 quan es varen començar a projectar les primeres pel·lícules (figura 11) al local, cosa que durà fins aproximadament l'any 1984, quan deixà de projectar pel·lícules i abandonà la seva funció cinematogràfica. No obstant això, però, el local va continuar obert com a cafeteria fins a l'any 2014, quan va tancar definitivament les portes com a comerç al públic. L'empresari turístic i polític inquer Miquel Ramis va decidir no renovar el contracte al darrer explotador, Pedro Mas, i va posar l'establiment

Figura 12. Fotografies antigues del Cafè Cinema Mercantil. Font: vegeu a referències.

ment en venda. Amb una trajectòria aproximadament de setanta-nou anys, en l'actualitat el local roman tancat en un estat de deteriorament i segueix en venda; a pesar dels rumors des de fa anys de l'inter s de l'Ajuntament d'Inca per la seva adquisició, l'espai viu immers en la incertesa d'una proposta per la seva reobertura i reforma, aix  com la seva funció social.

5.4. Saló San Francisco, el Gran Via o Cine Novedades

El Novedades va sorgir després de la Guerra Civil (1936-1939) durant la post-guerra (1936-1952), en un context de grans dificultats per als empresaris de la indústria cinematogràfica i cultural per obrir i mantenir els locals operatius en un temps de crisi social, política i econ mica. Malgrat això, alguns cinemes de les Balears varen romandre oberts i altres varen n ixer en un període molt complex.  s el cas del Cine Novedades, el qual inicialment era conegut com el Saló San Francisco i Gran Via per la seva ubicació prop de l'església parroquial de Sant Francesc, entre la Gran Via de Colom i el carrer de Fra Jun per Serra.

El cinema Gran Via (figura 13) va ser inaugurat l'any 1944 durant la diada del Dijous Bo, una reforma promoguda per l'orde franciscà i obra de l'arquitecte Josep d'Oleza i Frates. Segons la premsa²⁵ d'aquella època, el local disposava de calefacció i doble maquinària de projecció, per la qual cosa aquest fet possibilitava la projecció de pel l cules de manera ininterrompuda. Inicialment, es va planificar inaugurar-lo per la festivitat del Caudillo, però no va acabar d'estar a punt. El pare provincial dels franciscans a Mallorca Ginard Amer va oferir un discurs de presentació durant la inauguració, en el qual va dir que la funció del cinema era fer apostolat i que l'objectiu era tenir un cinema a cada parròquia per assolir-ho (Sbert i Barceló, 2001).

La primera sessió i pel l cula (figura 15) de presentació va ser *El signo del Zorro* (Rouben Mamoulian, 1940), protagonitzada per Tyrone Power i Linda Darnell,

²⁵ *Baleares*. 16 de novembre de 1944.

l'estrena fou acompanyada per una festa amb ball de bot de Vilafranca. El primer empresari propietari va ser el frare Miquel Salom, però aquell mateix ja hi era present el seu nebot, un jove Rafel Salom Garí (figura 14), el qual dotze anys més tard se'n faria càrrec com a propietari després d'exercir de programador de pel·lícules i que va ser una figura rellevant del municipi d'Inca i la comarca. Fou una sala de cinema que va tenir molt d'èxit amb la projecció de pel·lícules com *El derecho de nacer* (Zacarías Gómez Urquiza, 1952), *El último cuplé* (Juan de Orduña, 1957), *La violeta* (Luis César Amadori, 1958), *Esplendor en la hierba* (Elia Kazan, 1961) o *Los cañones de Navarone* (J. Lee Thompson, 1961), entre altres (Martí, 1995).

Figura 13. Visió panoràmica del pati del Col·legi Beat Ramon Llull, on s'observen els horts actualment ocupats per la Gran Via de Colom i on s'ubicà el cinema Novedades. Font: Pieras Villalonga, 1990. La imatge de la dreta mostra el dia de l'enderrocament del cinema Novedades, iniciat el 17 d'abril de 2007. Font: Arxiu UH.

Figura 14. Rafel Salom Garí, propietari del Novedades. Font: vegeu a referències.

A partir de la darrera reforma l'any 1949, es conegué amb el nom de Novedades o Terrassa Novetats, i durant més de cinquanta anys es va anar adaptant als avanços tecnològics. A tall d'exemple, quan la Fox va crear el sistema de cinemascop inaugurat amb la pel·lícula *Lanza rota* (Edward Dmytryk, 1954), la revolució d'imatge i so a través dels 70 mm, la instal·lació d'una llanterna amb llums de xenó van fer que s'erigís en un dels cinemes pioners a la Part Forana. Totes aquestes novetats i innovacions varen implicar altes despeses i inversions que varen provocar l'augment del preu de les entrades, i encara més amb l'arribada del sistema de reproducció digital i amb so Dolby Stereo (Martí, 1995). Per contra, malgrat tot això, la crisi de la indústria cinematogràfica i de les sales de cinema iniciada a partir de la decadència de la dècada dels vuitanta, amb l'arribada dels videoclubs i la baixada d'espectadors,

Figura 15. Programes de cine del Gran Vía o Novedades. Font: vegeu a referències.

5.5. Cinemes a la fresca

En aquest apartat s'ha volgut fer també una especial menció a la rellevància que varen tenir els cinemes a l'aire lliure o cinema a la fresca en el municipi d'Inca, i que encara avui en dia es mantenen. Al contrari que les sales de cinema, aquestes iniciatives no disposen de publicacions ni investigacions especialitzades en la matèria, només se n'han pogut trobar algunes referències bibliogràfiques o documentació per desenvolupar la trajectòria històrica. Se sap per algunes fonts que els empresaris de la plaça de toros varen iniciar aproximadament a l'estiu de 1925 la projecció de pel·lícules a l'aire lliure i que en l'actualitat aquestes propostes s'han recuperat per iniciativa de l'Ajuntament d'Inca per a la ciutadania inquera.

D'altra banda, es varen desenvolupar sessions i projeccions de pel·lícules a l'aire lliure a partir de 1944 en el camp de futbol des Cos, conegut inicialment com les Delícies Camp es Cos (actualment conegut com el Camp Nou d'Inca o Nou Camp d'Inca des del 1986, on juga el Club Esportiu Constància, amb una capacitat de 10.000 espectadors) i que va deixar de fer-ho, en primer lloc, l'any 1948 i posteriorment després de recuperar-se l'any 1952. Per sort, tal com

Figura 16. Programes de cinema a la fresca a la plaça de toros (2021). Font: vegeu a referències.

va fer que tanqués el desembre del 2003, i deixà orfe el municipi d'Inca de sales de cinema durant molt temps, i el 17 d'abril de 2007 es va enderrocar l'edifici (figura 13).

s'ha esmentat a l'anterior paràgraf aquestes accions institucionals i ciutadanes s'han recuperat (figura 16) des de fa anys a la plaça de toros, amb una gran assistència d'espectadors de totes les edats.

5.6. Cineclub Amics del Cinema d'Inca

Els cineclubs varen sorgir com a iniciatives de ciutadans que procedien de diferents àmbits de l'esfera social i la societat, des d'alumnes i professors d'instituts fins a joves universitaris i els més veterans amants del setè art motivats per cercar noves formes de visionar i compartir l'experiència de les pel·lícules. A través de l'organització de sessions, cicles temàtics, geogràfics, gèneres, d'autors i cronologies, els cinefòrums o cineclubs es preparaven presentacions amb especialistes i amants del cinema, i posteriorment al visionament s'iniciaven debats i col·loquis per compartir les inquietuds i emocions que havien suggerit les pel·lícules vistes. Aquest fenomen col·lectiu cultural es va desenvolupar amb molt d'interès a les Balears en els diferents municipis, i forma part del teixit comunitari i associatiu de cadascun.

Pel que fa en el cas d'Inca, aquest va nàixer amb el nom d'Amics del Cinema d'Inca i Comarca (ACIC), el qual es va crear el novembre de 1974. No obstant això, cal fer especial referència que aquest projecte va sorgir d'unes motivacions i experiències anteriors en forma d'arrels primogènites: a partir del entusiasme del professor Luis Sanmartín, aleshores docent de l'Institut Berenguer d'Anoia, el qual organitzava amb certa periodicitat sessions de cineclub per als seus alumnes al centre, però on també hi havia assistència ocasionalment de residents d'Inca i de la comarca que no formaven part de la comunitat educativa (Gelabert, 1980).

Arran d'això, es varen organitzar unes reunions entre aficionats del cinema d'Inca i es va decidir crear l'Associació amb la formació d'una Junta Directiva. La primera sessió va ser en el Cafè Cinema Mercantil (un fet excepcional, ja que totes les altres sessions es varen celebrar en el Cine Novedades), amb la projecció de la pel·lícula *El viaje* (Vittorio De Sica, 1974). Al llarg de mitjan dècada dels setanta i els primers anys dels vuitanta el col·lectiu va organitzar diferents projeccions de pel·lícules segons diferents temàtiques, gèneres, autors i interessos dels membres; des de pel·lícules de Luis García Berlanga, Luchino Visconti, Carl Theodor Dreyer fins a Ingmar Bergman, entre altres (Gelabert, 1980) (figures 17, 18 i 19).

6. CONCLUSIONS

En el transcurs de la recerca i el desenvolupament de la comunicació s'han pogut extreure una sèrie de resultats de coneixement i conclusions en relació amb la rellevància de les sales de cinema d'Inca, entitats amb una trajectòria de més de cent anys de programació, difusió, projecció, divulgació i organització d'esdeveniments vinculats a l'àmbit cinematogràfic, la cultural i l'art de la ciutat d'Inca, la comarca de Raiguer i les Illes Balears.

MEMORIA DEL CINE CLUB A. C. I. C. D'INCA

Dià 12 de Maig de 1980 el Cine-Club A.C.I.C. (Amics del Cinèma d'Inca i Comarca) va cloure el curs 1.979-1980 amb la projecció de la pel·lícula: "La Tierra de la GRan Promesa" del director polac Andrzej Wajda. Com cada any la Junta Directiva (la darrera: Rafael Salom President; Pere Gelabert, Secretari; Joan Carau, Tresorer; Biel Amer, Manel Arranz, Joana Coll, Pau Ramis, Llocia Reus i Lina Salas, Vocals) va posar els seus càrrecs a disposició de la Junta General de socis a fi de que aqueixa nomeni una nova Junta Directiva que organitzés les activitats del Cine-Club per a la pròxima temporada.

Em sembla oportú, doncs, fer una memòria del que ha estat el Cine-Club A.C.I.C. des de la seva creació fins ara, i de les esperances i il·lusions que té per al futur.

Per als qui no ho recordin direm que la creació del Cine-Club va ésser possible gràcies a l'entusiasme del senyor Luis Sanmartín, aleshores professor de Filosofia de

d'En Ingmar Bergman.
 - Gener 75: "La noche" d'En Michelangelo Antonioni.
 - Febrer 75: "La quimera del oro" d'En Charles Chaplin.
 - Febrer 75: "Hermano sol, Hermana luna" d'En Franco Zeffirelli.
 - Març 75: "Gertrud" d'En Carl T. Dreyer.
 - Abril 75: "Hombres de Arán" d'En Robert J. Flaherty.
 - Maig 75: "Un corto verano" d'En Danning Jensen.
 - Juny 75: "El globo rojo".

 El curs 1.975-1976, les següents:
 - Octubre, Novembre i Desembre 75: No hem trobat el registre.

- Gener 76: "El verdugo" d'En Luis G. Berlanga.
 - Febrer 76: "El despota" d'En David Lean.
 - Març 76: "El hombre del carrito" d'En Hiroshi Inagaki.
 - Abril 76: "Muerte en Venecia"

El curs 1.977-1978 també va ésser conflictiu perquè es varen rompre les relacions amb l'Institut. Les projeccions foren:
 - Octubre 77: "Cuerno de cabra" d'En Methodi Andonov.
 - Novembre 77: "El reportero" d'En Michelangelo Antonioni.
 - Desembre 77: "Porcile" d'En Pier-Paolo Pasolini.
 - Gener 78: "La Raulito" d'En Lautaro Murua.
 - Febrer 78: "Luna de papel" d'En Peter Bogdanovich.
 - Març 78: "Cara a cara" d'En Ingmar Bergman.

- Abril 78: "Annie Hall" d'En Woody Allen.
 - Maig 78: "Murio después de la guerra" d'En Nagisa Oshima.
 - Juny 78: "Roma" d'En Federico Fellini.

Els dies 14, 15 i 16 de novembre del 1.977, amb motiu de les festes del "Dijous Bo," també es va celebrar amb patrocini de l'Excel·lentíssim Ajuntament d'Inca, i, en el col·legi LA SALLE d'Inca, la "Mostra de Cinema Mallorquí," organitzat pel

- Octubre 79: "La guerre est finie" d'En Alain Resnais.
 - Novembre 79: "La batalla de Argel" d'En Gillo Pontecorvo.
 - Desembre 79: "Los ojos vendados" d'En Carlos Saura. (Patrocinada per l'Excel·lentíssim Ajuntament d'Inca).
 - Desembre 79: "Estado de sitio" d'En Constantin Costa-Gravas.
 - Gener 80: "La Marquesa de O" d'En Eric Rohmer.
 - Febrer 80: "India Son g" de Na Marguerite Duras.
 - Febrer 80: "El maquinista de la General" d'En Buster Keaton.
 - Març 80: "El proceso" d'En Orson Welles.
 - Març 80: "La piel dura" d'En François Truffaut.
 - Abril 80: "El huevo de la serpiente" d'En Ingmar Bergman.
 - Abril 80: "Orfeo" d'En Jean Cocteau.
 - Maig 80: "La tierra de la gran promesa" d'En Andrzej Wajda.

Figura 17. Article sobre la memòria i història del Cineclub ACIC (Gelabert, 1980). Font: setmanari *Dijous*, núm. 309 (21 d'agost de 1980).

El Cine-Club A.C.I.I. reprèn les activitats

Des del darrer dilluns de març, s'ha rescatat una activitat que fou gairebé tradicional a Inca a la segona meitat del segle XX i els anys 70 i primers anys 80: el Cine-Club ACIC. D'un temps ençà, alguns dels membres de la darrera junta del Cine-Club, es varen demanar si pagava la pena de tornar fer cinema d'aquest tipus a Inca. Pensaren que sí i perquè aquesta vegada també ho pensen a l'ajuntament, ja que des de l'àrea de cultura que presideix en Bernat Munar s'ha donat tot tipus de facilitats i suport, fins i tot econòmic, per tirar endavant amb aquesta activitat.

De moment estan finalitzant la mini-temporada que acaba aquest mes de juny amb la projecció al cine *Novedades de MI PUE IZQUIERDO* de Jim Sheridan i ja han projectat:

- *Eduardo Manostijeras* d'En Tim Burton
- *The Commitments* de En Alan Parker
- *Desperafiero* de Jordi Amorós
- *El Prado* d'En Jim Sheridan
- *Monstru Hijo* de Patrice Leconte

Les quotes són mínimes i cal esperar per a la propera temporada que es pugui visionar films de bona qualitat malès de veure a les sales comercials.

Les esplotadores cíviques, estufades en calder de aigua, de la preprovincià cantant Lola-Lola a punt d'embalidar el professor Rath (Enil Jamnang). Una jove Marlene Dietrich, morta el passat mes de maig, dirigida per Josef von Sternberg a *Der blaue Engel*, 1930.

Figura 18. Article sobre el Cineclub ACIC. Font: (Amer et al., 1992) *Inca Revista*, núm. 29 (juny del 1992).

CINE-CLUB INFORMA

El próximo lunes, día 10 de Noviembre, a las 9'30 de la noche en el cine *Novedades*, se proyectará la película de Rainer Werner Fassbinder *VIAJE A LA FELICIDAD DE MAMA KUSTER*. Se trata de un film alemán, en color, con un fondo sociológico-político, cuyos principales intérpretes son Brigitte Mira y también Ingrid Gaven. La duración del film es de 91 minutos.

Esta sesión de cine-forum está organizada por el cine-Club ACIC y patrocinada por nuestro Magnífico Ayuntamiento, con motivo de los actos organizados en la semana del *Dijous Bo* de este año.

Y para el lunes siguiente, 17 de Noviembre, nueva sesión para los asociados al cine-club con la proyección de *LOS CUENTOS DE CANTERBURY* de Pier Paolo Pasolini.

Sin lugar a dudas, será una semana muy interesante para todos los auténticos cineastas.

CINE-CLUB ACIC.

Figura 19. Anunci sobre el Cineclub ACIC. Font: setmanari *Dijous*, núm. 320 (6 de novembre de 1980).

D'una banda, es fa palès, en primer lloc, que és molt important un coneixement del context historiogràfic, social, cultural, artístic, patrimonial, econòmic i comunitari on es varen desenvolupar com a institucions i espais d'exhibició de pel·lícules i altres esdeveniments. Per altra part, és fonamental conèixer els diferents contextos i etapes per interpretar i valorar la labor que varen desenvolupar cadascuna de les sales de cinema des d'una visió transversal, i al mateix temps, singular de cadascuna. Això ens permet abastar un gran marc cronològic des de diferents metodologies i perspectives d'estudi, per analitzar la seva riquesa i la diversitat de propostes, així com l'afany cultural, artístic, patrimonial i social dels cinemes d'Inca. A banda d'això, el panorama històric ens permet aprofundir en les dinàmiques i els models de gestió d'uns espais d'oci que simbolitzaren conquestes culturals, socials, econòmiques i de progrés en la comunitat des de diferents vessants

fomentats per diferents agents socials, des dels professionals i experts de la matèria fins a les diferents institucions privades i públiques implicades.

D'altra banda, en segon lloc, s'ha volgut valorar el grau d'originalitat i singularitat de cadascuna de les sales de cinema que varen formar part de la ciutat. Les seves trajectòries vitals ens permeten elogiar i reconèixer les seves diferents funcions socials, culturals, artístiques i patrimonials que varen desenvolupar. Endemés, es vol reivindicar la rellevància i la significació de les sales de cinema, les quals ens permeten conèixer millor la història de la ciutat des de diferents àmbits i perspectives d'anàlisi, perquè aquestes varen erigir-se en símbols ciutadans i institucionals, i també altaveus dels gustos i interessos dels inquers compartint experiències i emocions col·lectives durant el visionament dels films en espais comunitaris.

Altrament, en tercer lloc, s'ha volgut desenvolupar una recerca a manera d'exercici de memòria històrica, perquè conèixer millor el nostre passat fomenta el pensament crític i el debat de quin model de societat i ciutat volem per a nosaltres i les pròximes generacions. Tal empresa és una iniciativa per encetar una crítica constructiva per defensar la necessitat de recuperar i reobrir nous espais cinematogràfics d'accés a la ciutadania, perquè durant molt de temps no s'ha disposat d'ells. A causa d'això, avui dia Inca no disposa de cap sala de cinema, excepte d'una sala annexa del Teatre Principal d'Inca on es fan projeccions de pel·lícules de reestrena.

D'igual forma, s'ha volgut recordar i reivindicar la memòria, la labor cultural, social i comunitària exercida pel cineclub Amics del Cinema d'Inca i Comarca com una iniciativa associativa essencial en el desenvolupament i coneixement del cinema, i les seves sales a la ciutat i també a la comarca. Al mateix temps, es vol plantejar el debat sobre l'absència d'una filmoteca a les Balears, la qual cosa genera una necessitat de donar suport per part de les institucions públiques i privades a organitzacions i accions com aquestes.

Finalment, amb aquesta documentació es vol obrir nous espais de reflexió a favor d'aprofundir més en l'estudi de la matèria que ens ocupa, per motivar futures recerques i investigacions de les sales de cinema d'Inca, ja que encara avui dia no es disposen de publicacions ni estudis monogràfics centrats en l'objecte d'estudi que ens concerneix, amb l'objectiu de valorar noves expectatives de present i futur en defensa dels cinemes com a salvaguardes de la cultura davant els reptes i les crisis futures en el sector.

REFERÈNCIES

- Aguiló Ribas, C. 1987. *Josep Truyol, fotògraf i cineasta 1868-1949*. Miquel Font editor: Palma.
- Aguiló Ribas, C. 1997. "Els enigmes dels primers locals." *Temps Moderns*, núm. 37, novembre. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Aguiló Ribas, C. 1998. "Com eren els primers cinemes." *Temps Moderns*, núm. 39, gener. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Aguiló Ribas, C. 1999. "Qui va dir cinema mut?" *Temps Moderns*, núm. 58, desembre. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Campillo Illan, M. i Santana Morro, M. 1995. "L'associacionisme catòlic a Inca (1923-1929)." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Castelo Horrach, D. 2022. "La reobertura del Teatre Principal d'Inca: 365 dies de 108 anys d'història." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Colom Arenas, C. 2010. *Inca recull gràfic 1870-1975*, Editorial Efadós, Inca.
- Cubillas Cañellas, M. V. i Mateu Morro, B. J. 2019. "Una imatge d'Inca a través del cinema. El cas d'*Un Trono para Cristy*." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Crespí Bestard, N. 2007. *Inca viva*, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Díez Puertas, E. 2003. *Historia social del cine en España*, Editorial Fundamentos: Madrid.
- D. A.: *Al principi era la fosca. El fons Matas, una forma de publicitat cinematogràfica (1924-1978)*, Sa Nostra, Obra Social i Cultural, 2008.
- D. A.: *Diccionari del teatre a les Illes Balears. Volum I. A-O*, Lleonard Muntaner (Palma) i Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Barcelona), 2003.
- D. A.: *Diccionari del teatre a les Illes Balears II. Volum II. P-Z*, Lleonard Muntaner (Palma) i Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Barcelona), 2006.
- D. A.: *Cent anys de cinema a les Illes Balears*. Sa Nostra, Obra Social i Cultural, Palma, 1995.
- D. A.: *Els programes de mà cinematogràfics del fons de l'arxiu del so i de la imatge. La dècada dels anys 30*, Consell de Mallorca, Departament de Cultura, 2004.
- D. A.: *Gran enciclopèdia de Mallorca*, Promomallorca Edicions, Palma, 1991.
- D. A.: *Inca: un segle de ciutat: 1900-200*. Ajuntament d'Inca, Inca, 200.
- Domènech, J. M. 1978. "Inauguración del Teatro Lírico", dins D. A.: *Historia de Mallorca*, Volum IV, pàg. 304-305, Mascaró Pasarius, J. (coord.), Vicente Colom Roselló Editor, Palma.
- Domènech, J. M. 1978. "El Teatro Balear", dins D. A.: *Historia de Mallorca*. Volum IV, pàg. 304-305, Mascaró Pasarius, J. (coord.), Vicente Colom Roselló Editor, Palma.
- Escanelles Bonafé, M. 1991. "Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Fiol Obrador, V. i Fiol Obrador, T. 2015. *Els cinemes de Palma*. Òrbita Editorial. Palma.
- Fullana Puigserver, P. 1994. "El cercle d'obrers catòlics d'Inca (1900-1910)." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Gelabart, P. (21 d'agost de 1980). Memoria del cine club A. C. I. C. d'Inca. *Dijous. Semanario información local y comarcal*.

Llabrés Martorell, P. J. 2000. "Inca en les grans transformacions del segle XX." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Lladó Rotger, F. 2013. "La primera etapa de *Ca Nostra*, publicació inquera en català (1907-1914)." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Madrid Álvarez, J. C. (coord.). 1997. Primeros tiempos del Cinematógrafo en España. Ediciones Trea S. L., Gijón.

Marquès Sintès, M. A. i Pieras Villalonga, M. 1994. Temps lliure i oci a Inca i Alaior. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Martí, A. 1995. "100 anys de cinema. 50 anys del 'Novedades'." *Temps Moderns*, núm.12, abril. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.

Martínez Oliver, B. 2000. "L'obra arquitectònica de Francesc Casas Llompart (1905-1977) a Inca." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. 2018. "Arquitectura industrial d'Inca, una aproximació al patrimoni conservat i desaparegut." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. 2022. "El Teatre Principal d'Inca, un estat de la qüestió." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. i Munar Català, I. 2014a. El Teatre Principal d'Inca, una institució centenària 1914-2014. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. i Munar Català, I. 2014b. Al cor d'Inca. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. i Munar Català, I. 2014c. L'obra arquitectònica de Guillem Reynés Font a Inca. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Ordinas Marcé, G. 2007. Guia patrimonial del Raiguer. Mancomunitat del Raiguer, Binissalem.

Payeras Capellà, LL. i Llobera Torrens, A. 2010. "El servei d'extensió agrària a Inca 1972-1984." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 1986. Breu història d'Inca. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 1990. Primera rotulació dels carrers d'Inca: apunts històrics. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 2001. *Inca fotogràfica*. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 2005. Crònica de l'orfeó l'Harpa d'Inca 1995-2005. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 2013. "Documents per al coneixement dels inicis del 'Teatro de Inca' (1913-1916)." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. i Pieras Villalonga, M. 2000. Cultura, oci i societat. Inca: un segle de ciutat: 1900-2000. Ajuntament d'Inca, Inca. 159-185.

Pieras Villalonga, M. 2019. Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994). JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Villalonga, M. 2020. "Espais de teatre, recorregut històric" a Descobreix Inca: visites guiades al patrimoni d'Inca. Ajuntament d'Inca, Inca.

- Pujalte Vilanova, F. (coord.). 2006. *Un segle de llum a Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca.
- Pujals, M. i Santana, M. 1999. *Classificació 3R. El cinema a Mallorca*. Documenta Balear, Palma.
- Planas Sanmartí, J. 1997. "El cinema, història d'una passió (I)." *Temps Moderns*, núm. 31, març. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Rayó Bennàssar, P. 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca
- Rayó Bennàssar, P. 2000a. "L'arquitectura a Inca durant el segle XX." 1900-1947. JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Rayó Bennàssar, P. 2000b. "El desenvolupament urbà d'Inca en el segle XX" dins *Inca un segle de ciutat*. Ajuntament d'Inca, Inca. 63-75.
- Rayó Bennàssar, P. 2011. "El patrimoni artístic de la ciutat d'Inca." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Romero Gil, E. 1996. "Música y cine mudo en Mallorca" dins *Simposium d'orgues històrics de Mallorca*. Fundació ACA, Búger.
- Santana Morro, M. 2003. "El cinema a Mallorca durant la Guerra Civil" dins *Encontre d'Historiadors de la Comunicació, aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la Història del segle XX*. UIB, Palma.
- Santana Morro, M. i Matas Pastor, J. 1996. "El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Sastre Morro, M. i Gloaguen Murias, E. 2015. "L'inventari dels béns mobles i gràfics del Teatre Principal d'Inca. L'embrió per a la seva conservació i posada en valor." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Seguí Aznar, M. 1990. *Arquitectura contemporánea en Mallorca*. Col·legi Oficial d'Arquitectes, Palma
- Seguí Aznar, M. 1975. *La arquitectura modernista en Baleares*. Ajuntament de Palma. Palma.
- Sbert Barceló, C. M. 1997. "L'arribada del sonor a Mallorca (I)." *Temps Moderns*, núm. 38, desembre. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 1998a. "L'arribada del sonor a Mallorca (II)." *Temps Moderns*, núm. 39, gener. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 1998b. "Torna la gent al cine?" *Temps Moderns*, núm. 40, febrer. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 1998c. "Evolució del nombre de cinemes a Balears. Temps Moderns, núm. 41, març. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 2001. *El cinema a les Balears des de 1896*. Arbre de Mar, Documenta Balear. Palma.
- Sbert Barceló, C. M. 2006. "El cinema a les Balears (segles XIX-XX)." *Quaderns d'història contemporània de les Balears*, Documenta Balear. Palma.
- Vidal Reynés, J. 2001. *Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font*. Documenta Balear, Lluç.
- Vidal Reynés, J. 2006. *Arquitectura i art a Mallorca, antologia de textos*. Documenta Balear, Palma.

Enllaços de peus de foto

Figura 1. Façana exterior del Teatre Principal d'Inca en l'actualitat. Font: <https://teatre-principalinca.com/>.

Figura 2. Sala annexa del Teatre Principal d'Inca. Font: <https://teatreprincipalinca.com/>.

Figura 3. Cartell i escena de la pel·lícula Cabiria (Giovanni Pastrone, 1914). Font: <https://www.filmaffinity.com>.

Figura 4. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 5. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 6. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 7. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 11. Programes de cine del Cafè Cinema Mercantil. Font: [https://www.prospectosdecine.com/inca-\(mallorca\)---mercantil-cinema](https://www.prospectosdecine.com/inca-(mallorca)---mercantil-cinema).

Figura 12. Fotografies antigues del Cafè Cinema Mercantil. Font: [https://www.prospectosdecine.com/inca-\(mallorca\)---mercantil-cinema](https://www.prospectosdecine.com/inca-(mallorca)---mercantil-cinema).

Figura 14. Rafel Salom Garí, propietari del Novedades. Font: <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2017/11/06/muere-rafael-salom-propietario-extinto-3316157.html>

Figura 15. Programes de cine del Gran Via o Novedades. Font: https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/tempsModerns/index/assoc/tm_1995_/n0011_p0/04.dir/tm_1995_n0011_p004.pdf

Figura 16. Programes de cinema a la fresca a la plaça de toros (2021). Font: <https://incaciutat.com/es/esdeveniment/cinema-a-la-fresca>.

ELS GOIGS DE LA CIUTAT D'INCA

Santiago Cortès i Forteza

Historiador i arxiver
ximbelli@hotmail.com

Paraules clau: goigs, Inca, Maria, Crist, sants.

Resum. *Els goigs són composicions poètiques dedicades a la Mare de Déu, a Jesucrist, a la Trinitat o a algun sant, destinats sobretot a cantar-se a llurs festes. També n'hi ha de profans. La seva antiguitat es remunta al segle XIII, d'ells ja ens parla el nostre benaurat Ramon Llull. A Inca en coneixem 28, amb moltes edicions, més de 50.*

Actualment sols se'n canten uns pocs, cosa que és de lamentar, ja que els goigs són un patrimoni literari i musical del poble que cal conservar i emprar, i que han estat arraconats per moltes cançonetes de dubtós gust artístic i mancades de sentit teològic, que semblen més fruit del pietisme que de la pietat popular.

Keywords: Goigs, Inca, Mother Mary, Christ, saints.

Abstract. *The Goigs are poetic compositions in honor of Mother Mary, Jesus Christ, the trinity or some of the saints, that are sang at the festivity of the saint. There's also secular Goigs. They are from the XIII century and Ramon Llull made coments about them in some of his work.*

In Inca we have 28 of them, with different editions, over 50.

Nowadays only a few of them are sang, a pity, because the Goigs are a piece of literary and musical heritage thats worth keeping and using.

1. INTRODUCCIÓ

Els goigs són un tipus de poema religiós dedicat a la Verge, a la Santíssima Trinitat, a Jesús, a un sant –i fins i tot n'hi ha de profans–, en el qual s'evocuen episodis de la seva vida o de la seva intercessió i, d'una manera especial, el poble prega i li demana la seva protecció, o simplement és una lloança. El goig sol estar vinculat a un lloc a una imatge de culte determi-

nada, i de la qual pot ser l'himne oficial. Quant als goigs profans, són una lloança d'alguna persona, institució, actuació, fins i tot n'hi ha de burlescs. Així, per exemple hi ha goigs al Futbol Club Barcelona, als Blavets de Lluc, a la mandra, als bons llibres, a la Llibreria Jovellanos, a les rates, i a Inca en tenim de dedicats als siurells.

Els goigs més antics, d'origen medieval, se centren exclusivament a lloar la Verge i comenten els motius de satisfacció que ella va tenir en vida: l'anunciació, la concepció, el naixement de Crist, l'adoració dels màgics, l'anunci de resurrecció, l'ascensió i d'altres. El nostre beat Ramon Llull en el llibre *Doctrina pueril* té un capítol titulat "Dels VII Goygs de Nostra Dona Santa Maria", i també en el llibre *Benedicta tu* parla del primer goig de Nostra Dona Santa Maria.

Els pobles de Catalunya, València, Provença, Aquitània, Llenguadoc, Sardenya, Andorra i Balears, en definitiva tots els Països Catalans o d'influència catalana, foren els primers que, a l'edat mitjana, començaren a escriure aquestes lloances marianes en l'idioma vernacle, el català, i no en llatí com s'escriuien habitualment arreu d'Europa.

L'arrel filològica de *goig* ve de la paraula llatina *gaudia*, terme que respon a la forma de salutació *Ave, Salve o Gaude*, que és la paraula amb la qual l'arcàngel Gabriel es dirigeix a Maria quan l'anunciació i que constitueix, de fet, el primer dels goigs. Per això el patró dels gogistes, estudiosos i col·leccionistes de goigs és l'arcàngel sant Gabriel.

Els goigs com a gènere poètic consten d'un *respòs*, que conté un *refrany* de dos versos, un número indefinit d'estrofes (generalment entre 7 i 12), i una *Tornada* final, que inclou el *Refrany*. Els versos són generalment heptasíl·labs, i d'altres combinen heptasíl·labs amb biocs (tri o tetrasíl·labs).

Quant a la música, hi ha hagut autors que han atribuït al trobador Guiu de Folquet (segle XII) l'autoria de la primera composició en llengua vulgar poètica que glossa el tema dels set goigs, que va convertir la seva obra en cançó, a la qual ell mateix va aplicar una tonada. No obstant això, trobam que els goigs es cantaven ja amb música que deriva de la himnòdia sacra; hi ha la teoria que hi havia set melodies i que els goigs es cantaven en una d'aquestes set melodies.

Les dades musicals més antigues que trobam presenten els goigs com una cançó i una dansa alhora, i així ho veim en el *Llibre Vermell de Montserrat*, que ens diu que es fa en un ball rodó.

Els goigs, melòdicament considerats, tenen les característiques pròpies de la cançó popular. Tant de les lletres com de la melodia desconeixem fins al segle XX l'autoria, tot i que són atribuïts a sant Vicenç Ferrer els *Goigs a la Mare de Déu del Roser*.

Generalment les cançons –com ja he dit, d'autor desconegut i conservades per tradició oral, que ha rodat de boca en boca del poble, que les ha fetes vibrar i viure– es componen d'un nombre de posades metrificades i tallades amb un mateix patró, gairebé seguides d'una tornada o cobla que es repeteix darrere de cada esparsa; d'aquesta manera amb una melodia, relativament curta en relació amb l'extensió de la cançó, pot cantar-se una composició tan extensa com es vulgui, ja que a cada nova posada es repeteix la mateixa frase musical, que es canta tantes vegades com estrofes integren la cançó. Com a cançó popular es canten a una sola veu, però ja en el segle XIX en trobam de composts en polifonia.

Les melodies dels goigs tenen una graciosa particularitat que no és comuna a les tonades populars; això és que, tot i que es mouen dins un tema musical molt breu i i que s'han de repetir moltes vegades unes mateixes notes, el cant no es fa pesat ni ingrat a les orelles i, amb una gran reducció d'elements, sap assolir una solemnitat i una reverència veritablement captivadores de l'esperit i, a més, elevadores. Aquest mateix cas en música no popular la fa pesada, monòtona i agra de sentir. Segons el *Llibre Vermell de Montserrat*, els goigs també es ballaven en ball redó, tot esdevenint un ball litúrgic com els Cossiers.

Quant a la reproducció, són impresos en làmines a una sola cara, amb un gravat al·legòric que encapçala la dedicatòria, amb una orla i alguns elements ornamentals, i les estrofes són distribuïdes a dues o tres columnes; a peu de plana, hi sol aparèixer l'oració de la missa del sant amb l'antífona i el responsori corresponent. Moltes vegades es troba el nom del vicari general que ha autoritzat la seva publicació i el peu d'impremta, la qual cosa facilita bastant la seva datació. També hi ha goigs que fan constar les indulgències que concedeixen alguns bisbes a les devotes persones que els resin o els cantin. A partir del segle XX s'imprimeixen, generalment, a dues cares, i fins i tot a quatre, ja que hi ha la música i una nota històrica.

Aquestes làmines es repartien a les festes, i també a tots aquells que donaven a l'almoïner, que, amb una capelleta, passava per les cases a recollir almoïnes per al sosteniment del culte o de l'ermita del titular dels goigs. Per això no és estrany trobar que moltes vegades, en lloc de posar a qui van dedicats els goigs, posi aquells a qui va dirigida la làmina impresa: *Confreres*,

y confreresas de santa Maria la Major o Lo imatge de la Mare de Déu del Carme de la Vila d'Inca. La gent moltes vegades aferrava aquestes làmines a alguna porta, a la tapa d'alguna caixa o les penjava a la paret. També aquestes làmines es depositaven als peus de les persones difuntes devotes.

L'eximi poeta mallorquí i mestre en gai saber Marià Aguiló i Fuster, bibliotecari que fou de la Universitat de Barcelona, feu reeditar el 1883 les molt antigues Cobles del Psalteri o Roser de la intemerada Verge Maria, que en aquella data publicà en la seva obra cabdal de literatura antiga i poesia popular religiosa i vulgar: *Cançoner de les obretes en nostra llengua materna més divulgada durant los sigles XIV, XV é XVI.* El mestre i pulcre escriptor de reconeguda competència en aquest ram encapçala l'obra amb aquestes paraules:

Los pobles que formaren la nacionalitat catalanasrvan en llurs festes majors la costum de canatr en llengua maternals cobles dels sants Patrons, ecó llunyà en moltes viles del entremès o representació ab que s'hi colien en l'edat mitjana. Tant s'arrela eixa usança, que no sabentse en altres parts, ja'n sembla un dels distintius dels habitants de nostres antichs reialmes, que sens esmentarho guarden el llegat poetich que'ls darrers trobadors feren a la patria en testimoni de sa fé. Goigs s'intitulan aquets castichs y s'estampan d'els primers temps de nostres emprentes en fulles soltes baix l'imatge del Sant y en sa diada s'empandeixen al portal de l'esglesia. Arreplegant-ne los que en vells manuscrits romanen, les raríssimes edicions antigues que'n surten, y lo que vuy encara 's troban en les parròquies, santuaris y capelles del territori, componen ajustats una voluminosa hymnodia popular mereixedora d'estudi. Qui estima sa terra no fulletjarà sens profit aquest repertori de poesia, que comença en lo bressol del catalanesch y abraça d'afrau en afrau y quasi d'any en any la vida del nostre llenguatge: l'arqueologia y 'l gravat, l'història y la geografia, la música y la tradició, trobaran prou qu'espigolarhi.

1.1. Els goigs a inca

A Inca hi ha una quantitat més que considerable de goigs, alguns d'ells es remunten al s. XVIII i fins i tot n'hi ha un, el de sant Sebastià, no editat, escrit a mà i aferrat a una tauleta, que possiblement sigui anterior, del s. XVII. De santa Maria la Major, n'hi ha tres amb vuit edicions, la primera del segle XVI-II, entre els anys 1729 a 1752; de la Mare de Déu dels Àngels tres amb cinc edicions, el més antic de 1761; de la Mare de Déu del Carme, un, del segle XVIII, entre els anys 1740 i 1792, i editat una vegada; de santa Maria Assumpta, un amb dues edicions; del Sant Crist d'Inca, un amb onze edicions; del Sant Crist del Perdó, un amb una edició; de sant Josep, un amb dues edicions; a sant Abdon i sant Senén, dos amb quatre edicions; de santa Bàrbara, un amb

una edició; de sant Blai, dos amb tres edicions; de santa Cecília, un amb una edició; de sant Domingo, un amb una edició; de santa Maria Magdalena, un amb dues edicions; de sant Pere, un amb una edició; de sant Sebastià, dos, un sense editar, amb una edició; de sant Francesc Javier, un editat al revers d'un programa d'un tridu en honor d'aquest sant; de santa Paula, un amb una edició; de la venerable sor Clara Andreu, tres amb cinc edicions; de Nostra Senyora de l'Esperança de Ximbellí, sense imprimir i un de profà dedicat al siurell amb una edició.

En total sumen 26 goigs, amb 52 edicions, de 22 dels quals es coneix l'autoria i en el cas de 6 l'autor resta a l'anonimat. Entre els autors destaquen Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, inquer i canonge de la Seu de Mallorca, i mestre Miquel Duran. També és de notar que n'hi ha un de Mn. Vicenç Batle, un goig que havia passat desapercbut, tot i que *don* Vicenç era un finíssim poeta, però que mai va donar importància a la seva obra. També és important ressenyar els distints autors tant de la lletra com de la música, sense deixar els de les il·lustracions i els de les notes històriques que es troben especificats al catàleg. Sols voldria fer fixar que la música dels *Goigs de Maria Assumpta* és composició del mestre Jaume Albertí Ferrer, encara que sempre va dir que ell no era compositor; no obstant això, aquí tenim aquesta bella peça.

Mestre Miquel Duran va editar la col·lecció "CA-NOSTRA", i actualment hi ha la col·lecció "XIMBELLÍ", dirigida per Santiago Cortès i Forteza.

Hi ha hagut famílies que, en el recordatori de la primera comunió dels seus fills, han reproduït algun dels goigs inquers.

2. CATÀLEG

SANTA MARIA LA MAJOR

- *Confreres, y confrerasas de santa Maria la Major de la vila de Incha.*

"De vos alcança favors..."

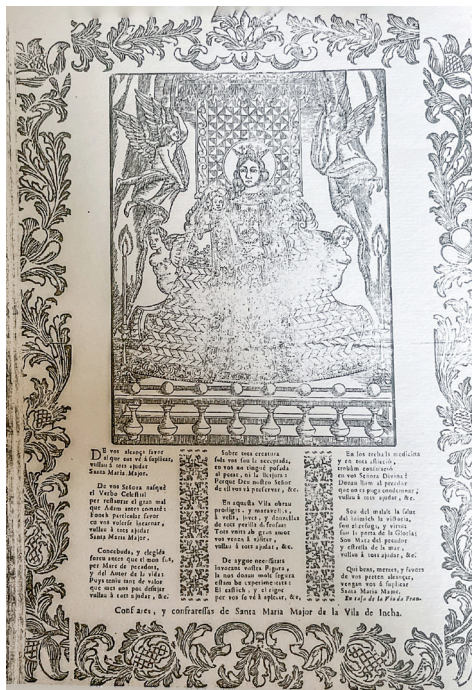
En casa de la viuda de Frau. Gran format, s. XVIII.

- *Goys de santa Maria la Major que se venera en la Iglesia parroquial de Inca.*

"De vos alcança favor..."

Imprenta Trias.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs a l'*Aplec de goigs de la ciutat d'Inca*, 1980.

GOIGS A SANTA MARIA LA MAJOR
 QUE ES VENERA A LA SEVA PARRÒQUIA D'INCA (MALLORCA)

Puix tot Inca en vós espera,
 en el goig i en el dolor,
 empara la gent insegura,
 santa Maria Major.

Feciu falba lluminosa
 d'aquell Regne vniuers del mar
 i al cor de TÍLL, amenaça,
 establiriu nostra llar:
 Malhora sou la primera
 de FÀLQUERA major:
 governau la gent insegura,
 santa Maria Major.

Dins peu que llum expandia
 la llengua en la trobat;
 d'uns remans senyora
 amb un titol ben notrat:
 vostra imatge confidenciosa
 temps nou i tradició
 gignera la gent insegura,
 santa Maria Major.

Lletres: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Antoni Martorell i Miralles, T.O.R.

Nostra Dona confidenciosa
 de fides i Dignus Bo,
 d'ua la fides nostra
 que oferea el ver tresor
 d'anor via la llumera
 que se moue el sagrada;
 infirmau la gent insegura,
 santa Maria Major.

A ciutat que deia tan vostra
 dau empena maternal;
 si amb la fides pua demostrea
 un engay industrial,
 signifi vós ministrera
 de la fe i la promesa!
 Exultau la gent insegura,
 santa Maria Major.

A la pàtria verdadera,
 migraut boires i honor,
 combla la gent insegura,
 santa Maria Major.

E. En la possessió del Senyor, en la seva herencia.

PRECIUM

Déu, Pare de bondat, que heu volgut que la Mare del vostre Fill fos també Mare del poble cristià,
 escoltau els títols d'Inca que soueu la glòria major en el preuicel maternal de Santa Maria amb volentia
 nostra, les encarnacions Esperança, unitatons en la caritat perquè, després d'edificar sobre la promesa i la
 clauat present de la terra, arribem a la Patria i al Regne de Crist, que amb vós-vós i regna pau regna dels
 segles. N. Amen.

1.º edició: maig de 1987

Goigs de santa Maria la Major que se venera en la Iglesia parroquial d'Inca.

"De vos alcanza favor..."

Imprenta de Guasp.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs en l'Aplec de goigs de la ciutat d'Inca, 1980.

- Goigs de santa Maria la Major excelsa titular de l'Església parroquial d'Inca.

"En mig de l'illa daurada..."

Lletra de M. Duran. Música de Rossend Massaguer.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs a l'Aplec de goigs de la ciutat d'Inca, 1980.

"Obradors de Ca-Nostra", núm. 2.

- Goigs a santa Maria la Major que es venera a la seva parròquia d'Inca.

"Puix tot Inca en vós espera..."

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Antoni Martorell i Miralles, TOR. Dibuix: Joan Maimó i Vadell. Nota històrica: Pere-Joan Llabrés i Martorell, canonge de la Seu de Mallorca.

Edició commemorativa del XXII aniversari de la coronació pontifícia de santa Maria la Major.

Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 94.

Impr. Pizà – Palma, 1989.

MARE DE DÉU DELS ÀNGELS

- *Dedicatoria que hace un devoto a Nuestra Señora de los Ángeles, que se venera en la Iglesia de San Francisco de Inca.*

“El veinte y nueve de mayo...”

En castellà.

Impr. de Villalonga.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs a l'*Aplec de goigs de la ciutat d'Inca*, 1980.

- *Confreres, y confrases de nostra Señora dels Angels, per tots los seus devots, y benefactors, de la Vila de Inca.*

“Dels Angels Reyna, y Señora,...”

En casa de Pere Antoni Guasp viu junt el Forn den Frau. Gran format.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs al II l'*Aplec de goigs de la ciutat d'Inca*, 2023.

- *Goigs mallorquins a la Mare de Déu dels Àngels.*

“Puix l'angèlica harmonia...”

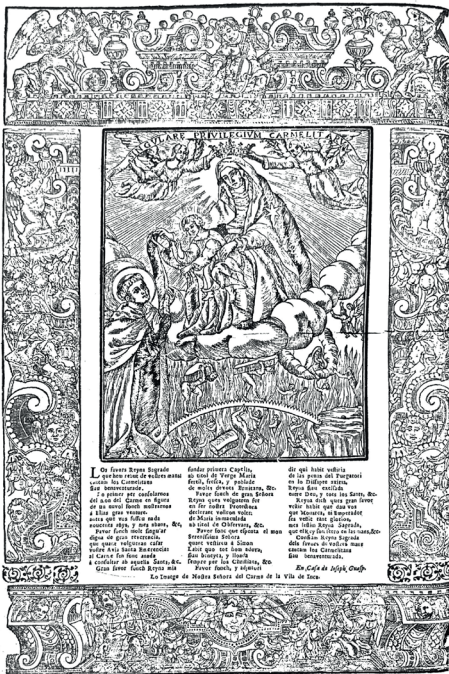
Aquests *Goigs* foren escrits a Assís, dins la basílica de Santa Maria dels Àngels de la Porciúncula dia 1 de gener de 1996, per Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, tot commemorant el natalici, 17 agost, i bateig, 1 d'octubre 1995, a l'església de Sant Francesc d'Inca de la nina Àngela Beltran Cortès.

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, canonge. Música: fra Francesc Batlle i Pons, TOR. Dibuix: Joaquim Cortès i Fuster, i Antoni Juan i Cortès. Nota històrica: Pere-Joan Llabrés i Martorell.

Edició commemorativa de la primera comunió de la nina Àngela Beltran Cortès, Inca 5, VI, 2004.

Col·lecció "XIMBELLÍ", núm. 23.

Impr. Molinos – Inca.

**Goigs de
a Santa
Assumpta**

Salve, Assumpta Immaculada,
oïra nostra, excelsa model,
del poder de Déu creat,
Sou Mare Verge exaltada
amb nos i canins al cot.

Quand la serpet infernal
finsament Era sangonyosa
i Adam amb ella morjava
el fruit del pecat mortal,
Déu amercia a Luzbel
amb la Dona Immaculada.

Sou Mare...
Del Pare etien es l'Ugll
qui nois en pols eixam;
Vós li dau la sang humana
i el Parais l'esperit.
Els cims brollen bet i mei
la terra als focuadats.

Sou Mare...
Digneta de l'Assonada
del Senyor, quada Maria,
per daret el fill i guie
vostre humilitat de l'Arrel
de l'Espigolla que ha fundada

Sou Mare...
Separada de l'Amat
vialuere amb freqüencia
aqueta lloc que avies presència
havia Ell sanificat.
Amb quin cor, bella Noçent,
beata sa dolça pejalat

Sou Mare...
Diu un àngel que el Senyor
vostre pregaria ha aliat,
que la temora ha furdada
en l'ora, goig i vera amor,
Vostre, Coloma sense foll
Vostre, veres coronat

Sou Mare...
Els Apòstols existits
perdes a Mare volguda,
plad, nostra i ajuda,
contada de l'Assumpta
per seguir l'obra de zel
austang de Déu segurada.

Sou Mare...
V. Exaltato est sancta Dei Genitrix
OREMUS.—Famulorum tuorum, quatenus Domine, delicta iugose: ut qui tibi placere de cibus
nostris nos valentes: Genitricis Fui et Domini Nostris intercessionis saltem. Qui tecum vivit et regnat
in spiritu sancto. Amen.

Amb l'Il·lustració epigrafiada i del Jure del Certamen Melit.
L'Esca. i Edn. S. Baia de Mallorca ha consentit tota d'edició, de qui veu a veure, segons el goig.

Any 1920 — Obradors de Ca-Nostra — N.º 5 — Segona edició.

**Lloança
Maria
Gloriosa**

de la Trinitat divina
el Verbe etern humanat
Custòdia de tal model
incorruptible es estada.

Sou Mare...
Son cos pur, mig somriant,
estat en la seputura,
serva pura i l'escura
per sa virtut essent.

Sou Mare...
Tard sant Tomàs va arribar;
enterrada de ses cures,
entre llums i salmories
la Nova vestit d'Alcides
Clor de l'ora del Carnal
fa l'estela que ha deixada.

Sou Mare...
¿Qui es aquesta que alçà el vol
com paga roada amora?
I una blanca, encadenada,
i escluida com el sol.
Vencent l'infernai bucat,
en l'Amat va recobrada.

Sou Mare...
Es l'Assumpta maternal
amb son fill corredeuora,
l'empresaria l'ajuda
a la pàtria celestial.
Aunt el capítol sant Miquel
li fan triomfal entrada.

Sou Mare...
L'Alhissima Trinitat
higie contra la pena
de Filla, Mare i Esposa
al millor creat.
Tots els Sants tos goig de mei
li canten, en sa inclinada.

Sou Mare...
Mallorca amb gran esperit
l'havia amb processions i lesten;
cogitava grans i menses
sreta el pàter son fit.
Sota església coorcel
de tota sa imatge es beada.

Sou Mare...

MARE DE DÉU DEL CARMÉ

- Lo imatge de nostra Señora del Carme de la Vila d'Inca.

“Los favors Reyna Sagrada...”

En casa de Joseph Guasp. Gran format.

SANTA MARIA ASSUMPTA

- Goigs de lloança a santa Maria Assumpta gloriosa.

“Salve, Assumpta Immaculada...”

Lletra de Miquel Duran Saurina. Música de Jaume Albertí Ferrer.

Any 1950 - "Obradors de Ca-Nostra", núm. 5.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs al II Aplec de goigs de la ciutat d'Inca, 2023.

SANT CRIST

- Goigs de la devota figura de Chisto crucificat qui se venera a la parròquia de la vila de Inca.

“Del Sant Chisto la Figura...”

Imprenta de Bonaventura Villalonga.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs al II Aplec de goigs de la ciutat d'Inca, 2023.

- *Goigs de la devota figura de Cristo crucificat, qui se venera en la parròquia de la vila de Inca.*

“Del sant Cristo la figura...”

Imprenta de Villalonga.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs al II *Aplec de goigs de la ciutat d’Inca*, 2023.

- *Goigs de la devota figura de Cristo crucificat que se venera en la parroquial Iglesia de la vila de Inca.*

“Del Sant Cristo la figura...”

Imprenta de Villalonga.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs al II *Aplec de goigs de la ciutat d’Inca*, 2023.

- *Gois de la devota figura de Cristo Crucificat, que se venera en la parroquial Iglesia de la vila de Inca.*

“Del Sant Cristo la figura...”

Imprenta de Villalonga.

- *Goigs de la devota figura del Sant Crist crucificat que se venera en la parroquial església d’Inca.*

“Del Sant Cristo la figura...”

Melodia popular.

"Obradors de Ca-Nostra", núm. 1.

- *Goigs de la devota figura del sant Crist crucificat que se venera en la parroquial església d’Inca.*

“Del Sant Cristo la figura...”

Melodia popular.

Durán - Inca.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs a l’*Aplec de goigs de la ciutat d’Inca*, 1980.

- *Goigs de la devota figura del sant Crist crucificat que es venera a la parròquia de santa Maria la Major de la Ciutat d'Inca.*

“Del sant Cristo la figura...”

En festejar les seves noces d'or, els esposos Joaquim Cortès i Joana M. Forteza fan ofrena al Sant Crist d'aquesta nova edició dels antics *Goigs*.

Text de 1811 revisat d'acord amb la normativa de la nostra llengua literària per Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música antiga. Dibuix: Dom. Oriol M. Diví i Coll, monjo de Montserrat.

Col·lecció "XIMBELLÍ", núm. 7.

Impremta Molinos – Inca, maig 1995.

- *Coples al sant Crist del perdó i de la bona mort que es venera a la parròquia de Crist Rei de la Ciutat d'Inca.*

“Oh Jesús, Vos qui patíreu...”

Lletra i música: Mn. Rafel Cladera i Ramis. Gravat antic anònim. Dibuix de la parròquia: Joaquim Cortès i Fuster. Nota històrica: Gabriel Pieras Salom.

Edició commemorativa del XXV aniversari de l'erecció de la parròquia de Crist Rei de la ciutat d'Inca (1959-1984).

Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 61.

Impr. Pizà – Palma, 1984.

SANT JOSEP

- *Alabances als gloriosos Dolors y Goigs del Patriarca sant Josep espòs virginal de Maria SMA.*

“Oh Sant Espòs de Maria...”

Lletra: Miquel Duran Saurina. Música: Rnt. P. E. (Esteva) Cloquell, TOR. Dibuix: Antoni Giménez. Edició dels Amics dels Goigs BARCELONA, 1948.

"Obradors de Ca-nostre", Inca.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs al II *Aplec de goigs de la ciutat d'Inca*, 2023

SANT ABDON I SANT SENÉN

- *Als gloriosos patrons de la Ciutat d'Inca SS. Abdon i Sennen Martirs de Jesucrist*

“Sentinel·les avançades...”

LA VEU D'INCA. Any III, Inca 28 de juliol de 1917, núm. 133.

**GOIGS EN LLOANÇA DELS GLORIOSOS
MÀRTIRS SANT ABDON I SANT SENÉN**
Patrons de la ciutat d'Inca (Mallorca)

Amb perfum de prometença
Inca esclata al cel les mans:
*Beneix-mos, màrtirs sants,
amb la vostra pau immensa!*

Flore de Fèrria, nissaga
d'invercibles cavallers,
flam d'amor que ventj l'obaga,
de la te capdarrament!
Sentiu goig i complença
fent el bé sense descaus...
*Beneix-mos, màrtirs sants,
amb la vostra pau immensa!*

Allargava la mà uniga
deu i el fust infuit,
l'esperança que se abrega
desuà un fruit infuit.
Cap tarà no us pot convèncer
de deixar el curs d'abans...
*Beneix-mos, màrtirs sants,
amb la vostra pau immensa!*

Deci un porta fins a Roma
exhibim: veu la en trofeu.
Com regala ja l'arreu
de la fe pel Coliseu:
sense un dubte, en ferm avanç...
*Beneix-mos, màrtirs sants,
amb la vostra pau immensa!*

Quan patia burla i espòli
-je, d'un poble decadent-
no li ha espantat que se agomboli
ni deliri més ardent.
El barret, l'olla, l'fensa
un farar més radiant...
*Beneix-mos, màrtirs sants,
amb la vostra pau immensa!*

Un condemnen a les feres
i el lleó ve alç sense amanyar,
l'ós recula, i barrotes
mullades l'atac:
I una espasa d'odi, intensa,
un cocera sobrent...
*Beneix-mos, màrtirs sants,
amb la vostra pau immensa!*
Pategi, cessa matjar!

PREGIEM
Oh Déu que heu concedit als vostres sants Abdon i Senén
abundància de gràcies per arribar a una glòria tan gran, concedeix
als vostres servents que perdona els seus pecats, pels
mèrits i pregàries dels vostres sants signis alliberats de tota
adversitat. Per Crist Senyor nostre. *R. Amen.*

VI. Pregua per noialtres, sant Abdon i sant Senén.
R. Perquè siguem dignes de les promeses de Crist.

Text: Joan Roig i Montserrat, Pvre. Melodia: Mons. Valentí Miserachs, pvre.
Xilografies: P. Oriol M. Diví, osv.

Col·lecció "XIMBELLÍ" (Mallorca) nº 13
Recordança de les noccs d'argent succeïdors de Mn Santiago Cortès i Forteza 25-VII-1973 - 25-VII-1998

- Goigs d'Alabança als invictes patrons d'Inca Sants Abdon i Sennen màrtirs de Jesucrist.

"Sentinel·les avançades..."

Lletra: Miquel Duran Saurina. Música: Mn. Bernat Salas Seguí.

Any 1951 - "Obradors de Ca-Nostra", núm. 6 - segona edició.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs a l'Aplec de goigs de la ciutat d'Inca, 1980.

- Goigs en lloança dels gloriosos màrtirs sant Abdon i sant Senén patrons de la ciutat d'Inca (Mallorca).

"Amb perfum de prometença..."

Recordança de les noccs d'argent sacerdotals de Mn. Santiago Cortès i Forteza, 25-VII-1973 - 25-1998.

Text: Joan Roig i Montserrat, pvre. Melodia: Mons. Valentí Miserachs, pvre. Xilografies: P. Oriol Maria Diví, osv. Nota històrica: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell, pvre. canonge de la Seu de Mallorca.

Col·lecció "XIMBELLÍ", núm. 13.

Impremta Molinos - Inca, 1998.

SANTA BÀRBARA

- Goigs a santa Bàrbara venerada a l'església de santa Magdalena del Puig d'Inca.

"Des del puig d'Inca, amorosa..."

Lletra: Pere-Joan Llabrés i Martorell, pvre. Música: P. Pere Llabrés i Ferrer, TOR. Dibuix: Emili Colom i Comerma. Nota històrica: Pere-Joan Llabrés i Martorell, canonge.

Col·lecció "XIMBELLÍ", núm. 5.

Impr. Molinos - Inca, 1994.

SANT BLAI

- *Gois a san Blay de la vila de Inca.*

“Ab respecte y humildat...”

Impr. de J. Villalonga.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs a l'*Aplec de goigs de la ciutat d'Inca*, 1980.

- *Goigs a sant Blai i sant Gil antics patrons dels conradors d'Inca.*

“Advocats molt poderosos...”

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Antoni Martorell i Miralles, TOR. Dibuixos: Cristina Martí i Robledo. Nota històrica: Pere-Joan Llabrés i Martorell, canonge.

Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 137.

Impr. Pizà – Palma, 1995.

SANTA CECÍLIA

- *Goigs a santa Cecília que li canta la banda de Música d'Inca.*

“Puix als músics feis de guia...”

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: Miquel Genestra i Alomar, i Sebastià Llabrés i Munar. Dibuix: Sebastià Llabrés i Munar. Nota històrica: Santiago Cortès i Forteza, pvre.

Col·lecció "XIMBELLÍ", núm. 1.

Impr. Molinos, 1991.

SANT DOMINGO

- *Goigs a sant Domingo de Guzman que li canten a la seva parròquia de la Ciutat d'Inca.*

“Per tothom que pelegrina...”

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Antoni Martorell i Miralles, TOR. Dibuix: Bartomeu Vallespir i Amengual. Nota històrica: Santiago Cortès i Forteza, pvre.

Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 79.

Impr. Pizà – Palma, 1987.

SANTA MARIA MAGDALENA

- *Goigs a santa Maria Magdalena venerada en el puig d'Inca.*

“Des del Puig d'Inca a balquena...”

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Francesc Batle i Pons, TOR.

Dibuix: Nicolau Casellas i Flaquer. Nota històrica: Pere Fiol i Tornila, pvre.
 Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 107.
 Impr. Pizà – Palma, 1990.

- *Goigs a santa Maria Magdalena venerada en el puig d'Inca.*

“Des del puig d'Inca a balquena...”

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Francesc Batle i Pons.
 Dibuix: Dom. Oriol M. Diví, monjo de Mointserrat
 Edició commemorativa de la restauració de la capella de Sta. Magdalena d'Inca.
 Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 124.
 Impr. Pizà – Palma, 2ª edició.

SANT PERE

- *Goigs de sant Pere Apòstol que es venerat a la parròquia de Sta. Maria la Major d'Inca.*

“Inca, de segles enrere...”

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Francesc Batle i Pons,
 TOR. Dibuix: Oriol M. Diví i Coll, monjo de Montserrat. Nota històrica: Pe-
 re-Joan Llabrés i Martorell, pvre., fill d'Inca, canonge de la Seu de Mallorca.
 Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 111.
 Impr. Pizà – Palma, 1990.

SANT SEBASTIÀ

- *Goys al ínclito màrtir sant Sebastià*

“Martir molt singulá...”

Antics i primitius Goigs no impresos que es troben manuscrits en una taule-
 ta, avui en el Museu de santa Maria la Major d'Inca.

- *Goigs de lloança a sant Sebastià màrtir de Jesucrist que se venera a la ca-
 pelleta del carrer del Cep de la ciutat d'Inca.*

“Ja que el poble vos venera...”

Lletra de Miquel Duran. Música d'autor anònim.
 "Obradors de Ca-Nostra", núm. 3.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs a l'*Aplec de goigs de la ciutat
 d'Inca*, 1980

SANT FRANCESC JAVIER

- *Goigs de sant Francesc Javier.*

“Dins un castell de noblesa...”

Lletra de V. B. (Vicens Batle i Duran, pvre.).

Imprès en el revers d'un programa del Tridu en honor de sant Francesc Javier i santa Tereseta del Nin Jesús.

Tip. M. Durán. Inca.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ i inclòs en el II *Aplec de goigs de la ciutat d'Inca*, 2023.

SANTA PAULA

- *Goigs a llaor de santa Paula que es venera al monestir de sant Bartomeu d'Inca.*

“A la vida falaguera...”

Lletra: Llorenç Moyà i Gilabert de la Portella. Música: Nativitat Torre i Santamaria, CRL. Dibuix: Maria del Carme Salleras i Juan. Nota històrica: Gabriel Pieras i Salom.

Edició commemorativa del 450è aniversari de l'arribada de les monges jerònimes a Inca (1530-1980).

Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 33.

Impr. Pizà - Palma, 1980.

SOR CLARA ANDREU

- *V. Sor Clara Andreu.*

“Per las virtuts celebrada...”

Impr. M. Manùy, Salinas, 16 - València.

- *V. Sor Clara Andreu.*

“Per las virtuts celebrada...”

Impr. Catòlica, Almirante, 3 - València.

Reimprès en facsímil per XIMBELLÍ inclòs en l'*Aplec de goigs de la ciutat d'Inca*, 1980.

- *Goigs a la venerable sor Clara Andreu, monja jerònima del monestir de sant Bartomeu d'Inca.*

“Puix que Inca en vós confia...”

Lletra: Mn. Miquel Bonnín i Forteza. Música: Mn. Antoni Matheu i Mulet. Gravata antic anònim. Nota històrica: Joan Rotger i Mir, i Xavier Sànchez Martínez. Edició commemorativa del 350è aniversari de la mort de sor Clara Andreu (1628-1978).

Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 15.

Impr. Pizà – Palma, 1978.

- *Goigs a la serventa de Déu sor clara Andreu i Malferit, monja jerònima del monestir de sant Bartomeu d'Inca.*

“D'aquest poble que es gloria...”

Lletra: Mn. Pere-Joan Llabrés i Martorell. Música: P. Francesc Batle i Pons, TOR. Gravata antic anònim. Nota històrica: Pere-Joan Llabrés i Martorell, pvre., postulator de la Causa de canonització de sor Clara Andreu.

Edició commemorativa de l'inici de la Causa de canonització (24 de juny de 1984).

Col·lecció "LA SIBIL·LA", núm. 57.

Impr. Pizà – Palma, juny 1984.

PROFANS: EL SIURELL

GOIGS A LLAOR DEL SIURELL,

icona de ceràmica de Mallorca, joguina musical original d'INCA

Neix i creix la fantasia
del més gran al més petit:
*En el moll de l'os dels pobles
sempre brolla l'Esperit.*

A Mallorca, voltants d'Inca,
el SIURELL va treure el nas:
el xiulet dels terrissaires
pel veïnatge, pels de pas,
pels infants, la juvenalla
i pels grans que s'han pansit:
En el moll...

Dijous bo, les fires d'Inca,
als aplecs i als jorns d'esplai,
romeries i matances...
els xiulets no hi falten mai,
espignets que galantegen
la gatzara i el brogit:
En el moll...

Un bon dia, fent reformes
al convent i a dintre un clot,
en un buit de les arcades
en trobaren un pilot:
varen ser quaranta peeces...
un quimèric requisit:
En el moll...

La troballa ens brinda data
i ens acostia al mil set cents:
el SIURELL, ja xop d'història
ha xiulat als quatre vents.
L'espinguet nascut a casa
no té res d'escarransit:
En el moll...

Lletra: Sebastià Codina Padrós
Vacarisses, 27/12/2022

Són joguines predilectes
dels infants i adolescents,
ens recorden la bellesa
i l'accent dels sers vivents
que amb la traca que els honora
unes dones han bruyit:
En el moll...

Un grapat d'argila ens brinda
la frescor de l'atuell
amb les quatre pinzellades
de blau, groc, verd i vermell
i ha donat a la gent d'Inca
el SIURELL gert i poit.
En el moll...

El SIURELL que xiscla i canta
en les festes culturals,
als mercats, topants i fires
ha llueit des de mil varals
xarrupant l'ambient dels pobles
i els batecs de l'infinit:
En el moll...

El SIURELL fon les fronteres
i a tothom estén la mà
l'espinguet que arreu ressona
refrant en català
amb llampades mallorquines
mira el món de fit a fit:
En el moll...

Neix i creix la fantasia
del més gran al més petit;
*En el moll de l'os dels pobles
sempre brolla l'Esperit.*

Música: Agustí Pere Aguiló i Bordoy
Ciutat de Mallorca 23/3/2023

PREGUEM

Que l'espignet de falgria, ens deixoni l'ensopiment

Pare Déu, Gràcies per la bellesa que ens envolta per tot arreu. Feu que ens abrandi la xera de les nostres tradicions ancestrals i ens traslluci la cultura autònoma assenyalada pel lleix diví del vostre Amor. Que siguem plàncois ubèrrims que provenint de les arrels de la fe, bressolem el País esbargint arreu la gresca dels nostres Siurells. Amén! Amén!

Col·lecció "XIMBELLÍ" 27.

- *Goigs a llaor del siurell, icona de ceràmica de Mallorca, joguina musical original d'Inca.*

“Neix i creix la fantasia...”

Lletra: Sebastià Codina Padrós Vacarisses 27, 12, 2022. Música: Agustí Pere Aguiló i Bordoy, Ciutat de Mallorca 23, 3, 2023. Nota històrica: Guillem Alexandre Reus i Planells, historiador de l'art.

Col·lecció "XIMBELLÍ", núm. 27. Serveis gràfics Eugeni – Ciutat de Mallorca, 2023.

GOIGS INÈDITS

-Goigs a Nostra Senyora de l'Esperança de Ximbellí.

“El cor humà mai es cansa...”

Lletra de Llorenç Moyà Gilabert de la Portella.

1980 (no impresos).

ELS GOIGS ANTICS I INÈDITS A SANT SEBASTIÀ

En el Museu Parroquial de la parròquia de Santa Maria la Major d'Inca hi ha una tauleta, a l'antiga usança, amb un paper aferrat on hi ha un goig manuscrit a sant Sebastià que, donada la seva composició i les diverses característiques, fa pensar que serien els antics goigs que es cantaven, juntament amb el rosari (vegeu col·lecció XIMBELLÍ, núm. 22), a la processó que el dia de Sant Sebastià es feia de la parròquia al carrer del Cep; es complia així el vot que feren els habitants de dit carrer l'any 1652 per haver-se alliberat de la pesta.

Ja que creim que romanen inèdits, els reproduïm per donar-los a conèixer i per la seva preservació, tot esperant que, algun dia, puguin esser publicats.

Goigs al inclito màrtir Sant Sebastià

Martir molt singulà
suplicam vostra potencia
que vullau Jesus pregar
haje fí la pestilència

Molt cruel fonch lo turment
que pesà segons s'es vist
convertint a molta gent
a la fé de Jesuchist:
tot lo poble heus vé à pregar
ab molt gran obediència:

Char Jesus vos ha promes
pues per ell volgues morir ,
de semblant mal ser defet
lo devot que sis vol servir:
dons be podem demanar
se revoca la sentència.

Vos teniu en Chisto tant
que ferà segons volem
fins a vos ve reclamant
ab gran crit lo poble seu
el voreu sovint plorar
devant vostra reverència.

Altre místic no tenim
tan apropiat que vos
no mireu lo nostro crim
mes siaunos piadós:
de aquest mal quins vol matar
grans y xichs sens diferencia

Glorios Sant Caveller
hisca de vos tal virtud
pues teniu aqueix poder
prometeu-nos pues salvar
la qual Deu nos nos voldrà dar
per costum de se clemència

Placius dons abraçar
aquest sirvent per clemència
qui à Vos ve à reclamar
fí la pestilència

A la Verge María

María Verge sens par
 Sobre las Santas en exellensia
 Vos vullau Jesus pregar
 Hage fí la pestilència

Puys Martir haveu pasat
 Sebestia alegrement
 Siau nostron advocat
 Devant Deu Omnipotent.

Sante Sebastiane, Magna est fides tua intercede pro nobis ad Dominum --- set a peste sine morbo epidemiae.

V. Ora pro nobis ad Dominum Vocate Sebastiane.

R. ut dimittantur nobis peccatua nostra.

Oremus

Omnipotens sempiterne Deus, qui meritis gloriosissimi Martiri tui Sebastiani quendam generalem justem epidemia hominibus morti feram revocatis feresta supplicibus tuis, ut qui fero simili morbo revocando ad te fugerit, ijesusiis pracibus et meritis es cunctis periculi liberentur. Per C.D.N.

3. CONCLUSIONS

La funció principal de tot goig és ser cantat, i no sols en les festes, el seu contingut: oració, trets de l'hagiografia del titular, referències històriques... els fan molt adients per esser interpretats a qualsevol celebració, més adequats a la litúrgia que certes cançonetes, que s'han posat de moda, sense sentit, i que moltes vegades no tenen res a veure amb la litúrgia ni amb la pietat popular.

A més, els goigs són una bona font per estudiar l'evolució de l'idioma, del gravat, de la impremta, de la literatura...

Tot i que Inca no és la localitat de Mallorca que té més goigs, 27 goigs amb 52 edicions són un bon bagatge que s'hauria de tenir en compte i no tan sols tenir-lo com a peça folklòrica que es treu sols una vegada a l'any, o simplement es tenen dins un calaix deixats dins l'oblit, és una responsabilitat dels directors dels cors parroquials.

Cal fer constar la gran labor gogística duita a terme per mestre Miquel Duran, Fill Il·lustre de la nostra ciutat, i per Mn. Pere-Joan Llabrés, persona que treballà molt per a Inca i que, malauradament, intencionadament, se l'ha

relegat a l'oblit, quan tant a la Diòcesi com als pobles de Biniamar, de Lloret de Vistalegre i de Consell li varen saber retre homenatge; és ben hora que la nostra ciutat desperti i repari aquest greuge.

Qui vulgui saber més sobre el tema pot consultar l'extensa bibliografia que hi ha sobre els GOIGS. A continuació es troben unes fonts i una bibliografia, petita, però que pot ser útil.

REFERÈNCIES

Biblioteca XIMBELLÍ

“LA SIBIL·LA”. Col·lecció de 150 goigs dirigida per Francesc Salleras i Juan publicats de l’any 1975 a 1996.

“XIMBELLÍ”. Col·lecció de goigs dirigida per Santiago Cortès i Forteza, en actiu, començada l’any 1991. 40 goigs són els editats fins el dia d’avui.

Amades, Joan, Colominas, Josep. Els Goigs. Imaginaria Popular Catalana, Editorial Orbis, 1939.

Beltran i Cortès, Àngela. II Aplec de Goigs de la Ciutat d’Inca. XIMBELLÍ 2023.

Bonnín Forteza, Miquel. Himnes i Goigs, sa Pobla 1977.

Bordoy i Pomar, Rafel. Exposició de Goigs Marians de les Illes Balears, Santa Margalida, Juny de 2010.

IV Festa dels Goigs, Trobada de Gogistes; Col·lecció XIMBELLÍ núm. 11 (opuscle), Inca 2000.

Campins, Marc, Què és un Goigs? Article publicat en el diari MENORCA.

Cortès i Forteza, Santiago. Aplec de Goigs de la Ciutat d’Inca. XIMBELLÍ 1980.

Cortès i Forteza, Santiago, Els Goigs de les parròquies del Raiguer de Mallorca, VI Festa dels Goigs a Mallorca, Ajuntament de Consell, Consell 2000.

Cortès i Forteza, Santiago; Catàleg de l’exposició de Goigs mallorquins dedicats al Sant Crist, Col·lecció XIMBELLÍ núm. 13 (opuscle) Inca 2008.

Cortès i Forteza, Santiago, Maria de la Victòria i dels santuaris de les Illes Balears. Parròquia de sant Jaume, Alcúdia 2008.

Cortès i Forteza, Santiago. La col·lecció de Goigs LA SIBIL·LA, Índex, Col·lecció XIMBELLÍ núm. 15 (opuscles) Inca, 2020.

Cortès i Forteza, Santiago. Els Goigs inquers dedicats als sants, dins Els sants a l’art d’Inca, Inca 2001.

Junta o manojo de varios loores alabanças y gozos ya de Dios nuestro señor, Biblioteca Pública, Palma.

Llabrés i Martorell, Pere-Joan.

Pont, Josep, Pbre., Quatre paraules d’història sobre Goigs, Valls, setembre, 1908.

Ribas i Muntarós, August J., Quelcom d’història de los Goigs. Mataró, 1907.

Roig i Montserrat, Joan. Els Goigs dels poetes insulars de la renaixença ençà, Gogistes Tarragonins, 1994.

Salleras i Juan, Francesc, Incidència dels Goigs en la vida del poble mallorquí, COMUNICACIÓ. Revista del centre d’Estudis Teològics de Mallorca, maig-agost 1984.

DUES CONFERÈNCIES DE TEMA EDUCATIU MEMORABLES A LA CIUTAT D'INCA

Miquel Llopart Martorell

Llicenciat en Filologia Catalana
mllompartcy@gmail.com

Paraules clau: educació, inquietud, reforma, LOGSE, iniciativa, cooperació.

Resum. *El 1989, amb la reforma educativa en plena ebullició per la proximitat d'una nova llei, la Llei orgànica general del sistema educatiu (LOGSE), que s'aprovaria l'any següent, molts de pares i docents cercaven referents precisos en aquella cruïlla. Per a això, calia l'aportació de qualche expert que fos un referent estatal de prestigi i que pogués parlar amb l'amplitud requerida i en un espai prou ampli per a una assistència que podia ser, com de fet succeí, multitudinària.*

Amb el vistiplau de la direcció del Col·legi Santo Tomás de Aquino, el president de la respectiva Associació de Pares d'Alumnes, Josep Arrom, concebé la idea de dur a Inca un dels especialistes més reputats en la matèria, David Isaac, de la Universitat de Navarra, tot i els requeriments econòmics, que eren considerables, i la incertesa de la reacció de la resta d'APA davant la proposta. Així i tot, se'n sortí després de propiciar, amb molta feina i paciència, una adequada conjunció d'esforços. El resultat fou magnífic, i l'assistència a les dues conferències finalment programades desbordà totes les previsions.

Keywords: education, concern, reform, LOGSE, initiative, cooperation.

Abstract. *In 1989, with the educational reform in full swing due to the proximity of a new law, the LOGSE, which would be approved the following year, many parents and teachers were looking for precise references at that crossroads. For this, the contribution of an expert who was a prestigious national referent and who could speak with the required breadth and in a space wide enough for an attendance that could be, as it happened, multitudinous, was needed.*

With the approval of the management of the Santo Tomás de Aquino school, the president of the respective Association of Parents of Students, Josep Arrom, conceived the idea of bringing to Inca one of the most renowned specialists in the field,

David Isaac, from the University of Navarra, despite the financial requirements, which were considerable, and the uncertainty of the reaction of the rest of APA to the proposal. Even so, he got out of it after creating, with a lot of work and patience, an appropriate combination of efforts. The result was magnificent, and attendance at the two conferences finally scheduled exceeded all expectations.

1. EL CONTEXT EDUCATIU DE 1989

La Llei Moyano,¹ aprovada el 1857 i que fixava l'obligatorietat de l'ensenyament primari dels 6 als 9 anys, va regir l'educació a Espanya durant més d'un segle. No va ser fins al 1970 que es va fer una passa per canviar de model, mitjançant l'aprovació de la Llei general d'educació i finançament de la reforma educativa. No obstant això, les circumstàncies per a una modernització efectiva de l'ensenyament només es presentaren després de 1975, en què la mort del general Franco suposà el final de la dictadura i s'obriren vies per a un canvi de règim polític. Ja en la democràcia, la transformació més profunda de l'educació s'inicià amb l'accés del PSOE a la Presidència del Govern, arran de la seva victòria en les eleccions generals de 1982. Repassem, servint-nos d'una breu visió de conjunt, les lleis que es promulgaren en aquest àmbit de 1983 a 1995:

Pel que fa al desenvolupament del sistema educatiu, cal dir que s'han produït canvis importants en l'organització de l'ensenyament, sobretot després de l'arribada al Poder de l'Estat del Partit Socialista Obrer Espanyol el 1982. A partir d'aquest moment i al llarg de dotze anys de govern socialista, es va anar produint un procés de reforma del marc legal que regulava l'educació, el qual, desenvolupant la Constitució, modificà tot el sistema instaurat amb la Llei General d'Educació de 1970. El 1983 es va aprovar la Llei orgànica de reforma universitària (LRU), que donava a les universitats un marge ampli d'autonomia; el 1984 es va aprovar la Llei Orgànica del Dret a l'Educació (LODE), una norma polèmica que substituïa el també discutit Estatut de Centres Docents aprovat el 1980; el 1990 s'aprovà la Llei Orgànica d'Ordenació del Sistema Educatiu (LOGSE), que afectava tots els nivells educatius no universitaris, i que entre altres canvis ampliava l'escolarització obligatòria fins als setze anys; finalment, el 1995 s'aprovà la Llei Orgànica de Participació, l'avaluació i el govern dels centres educatius (LOPEG), que modificà alguns aspectes anteriors i regulà el funcionament dels centres escolars.²

Com acabam de veure, va ser una etapa d'intensa activitat legislativa en matèria d'ensenyament, amb profusió de normatives i els conseqüents dubtes que sorgiren per la successió, o encaix en algun cas, entre elles.

¹ Per veure el context polític en què es promulgà la Llei Moyano, podeu consultar el llibre de Bernat Sureda *L'educació a les Balears en el segle XIX* (pàgines 28 i 29).

² Text transcrit de la pàgina 47 del llibre *L'educació a les Balears en el segle XX*, de Bernat Sureda.

2. LA GESTACIÓ DE L'ENCUNTRE AMB EL PROFESSOR ISAACS

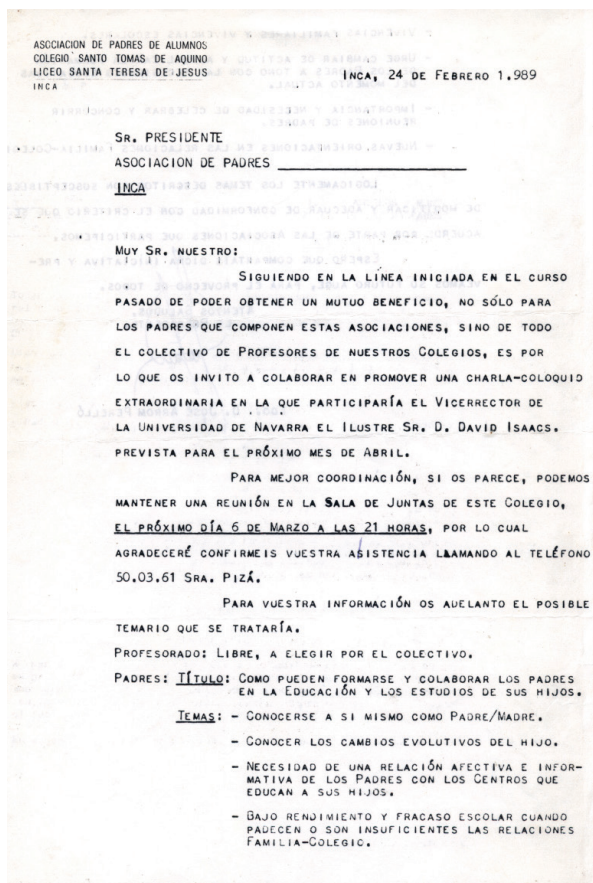

Figura 1. Model de carta que s'envià a cada associació de pares d'alumnes (APA) dels centres educatius d'Inca.

publicat nombrosos llibres³ de referència per a la gent dedicada a l'ensenyança, incloent-hi, i no precisament en un lloc secundari, els progenitors mateixos dels estudiants.

La presència d'un expert d'aquest calibre podia donar molt de si i justificava el desig de fer-ne partícips la resta d'associacions de pares d'alumnes, atès el nombre de centres escolars a Inca. Hi concorria una circumstància que, si més no aquell any, el 1989, ho aconsellava especialment. Parlam de la fase crucial

3 Lluny de perdre vigència, molts dels títols en qüestió s'han anat reeditant i es poden trobar a botigues en línia. Per recordar-ne només alguns, mencionem *La educación de las virtudes humanas; Virtudes para la convivencia familiar: vivir y dejar vivir; Familias contra corriente. Retos y oportunidades de la familia del siglo XXI*; i *Ocho cuestiones esenciales en la dirección de los centros educativos*. Es tracta, val a dir-ho, només de la part divulgativa de la seva obra, que en l'àmbit especialitzat ha inclòs articles i tasques d'assessorament per a universitats i altres centres educatius de tot Europa.

que afrontava la reforma educativa amb motiu de l'aprovació, prevista per a l'any següent, de la Llei general d'ordenació del sistema educatiu (LOGSE).⁴ Aquest horitzó presentava incerteses per a pares i professors, que necessitaven criteris clars en la nova conjuntura que un canvi de normativa du sempre implícita.

- VIVENCIAS FAMILIARES Y VIVENCIAS ESCOLARES.
 - URGE CAMBIAR DE ACTITUD Y ACTUALIZAR LA FORMACIÓN DE LOS PADRES A TONO CON LAS NECESIDADES EDUCATIVAS DEL MOMENTO ACTUAL.
 - IMPORTANCIA Y NECESIDAD DE CELEBRAR Y CONCURRIR REUNIONES DE PADRES.
 - NUEVAS ORIENTACIONES EN LAS RELACIONES FAMILIA-COLEGIO,
 LÓGICAMENTE LOS TEMAS DESCRITOS SON SUSCEPTIBLES DE MODIFICAR Y ADECUAR, DE CONFORMIDAD CON EL CRITERIO QUE SE ACUERDE POR PARTE DE LAS ASOCIACIONES QUE PARTICIPEMOS.
 ESPERO QUE COMPARTAIS DICHA INICIATIVA Y PRE-
 VEAMOS SU FUTURO AUGE, PARA EL PROVECHO DE TODOS.
 ATENTOS SALUDOS,
 EL PRESIDENTE,
 FDO. D. JOSÉ ARROM PERELLÓ

Figura 2. La missiva anava signada per Josep Arrom, president de l'APA del Col·legi Santo Tomás de Aquino.

3. LA PRESENTACIÓ DE LA PROPOSTA

Per mitjà del seu president Josep Arrom, l'APA del Col·legi Santo Tomás de Aquino envià una carta (figures 1 i 2) a cada una de les altres associacions de pares per explicar-los la proposta. Tal com revela el text, ja s'havien portat a terme experiències conjuntes, la més recent de les quals havia estat l'any anterior, però sense l'abast que acabà tenint la nova convocatòria.

D'acord amb l'acta (figures 3 i 4) d'aquella reunió prèvia, mantenguda a les 21.00 hores del 6 de març de 1989 a la sala de juntes de Santo Tomás de Aquino, alguns dels presidents de les associacions convocades no hi pogueren ser presents per motius d'horari laboral. Quant als presidents que hi assistiren, quedaren convençuts de l'enorme profit que podia seguir-se de convidar David Isaacs i, amb la

ACTA DE LA REUNION CELEBRADA EN INCA EL 6 DE MARZO DE 1989 A LAS 21 HORAS EN LOS LOCALES DEL COLEGIO-LICEO SANTO TOMAS DE AQUINO-SANTA TERESA DE JESUS, CONVOCADA POR EL PRESIDENTE DE LA ASOCIACION DE PADRES DE ALUMNOS DEL REFERIDO COLEGIO-LICEO, D. JOSE ARROM PERELLO, A LA QUE FUERON CONVOCADOS LOS PRESIDENTES DE LAS A.P.A.S., QUE SEGUIDAMENTE SE CITAN, MEDIANTE EL ESCRITO DE FECHA 24.02.89, CUYO - EJEMPLAR SE ANEXA:

- INSTITUTO FORMACION PROFESIONAL.
- INSTITUTO NACIONAL DE BACHILLERATO BERENGUER D'ANOIA.
- COLEGIO BEATO RAMON LLULL.
- COLEGIO JUAN XXIII.
- COLEGIO LA PUREZA.
- COLEGIO LA SALLE.
- COLEGIO LEVANTE.
- COLEGIO PONIENTE.
- COLEGIO SAN VICENTE DE PAUL.
- GUARDERIA MENUTS.
- GUARDERIA SOLIXENT.
- GUARDERIA TONINAINA.
- COLEGIO SANTO TOMAS DE AQUINO.
- LICEO SANTA TERESA DE JESUS.

ASISTIERON A DICHA CONVOCATORIA LOS SRES/SRAS. PRESIDENTES/AS O SUSTITUTOS DE LAS ASOCIACIONES DE LOS SIGUIENTES COLEGIOS:

- D* JERONIMA PRATS MARQUES (INSTITUTO FORMACION PROFESIONAL)
- D* Mª LUISA SALLERAS COLOM (INSTITUTO NACIONAL DE BACHILLERATO BERENGUER D'ANOIA)
- D* CATALINA LLABRES RAMIS (COLEGIO LEVANTE)
- D* FRANCISCA BESTARD SALOM (COLEGIO LEVANTE)
- D. PEDRO BALLESTER (COLEGIO LEVANTE)
- D. JUAN PRIETO (COLEGIO JUAN XXIII)
- D. JESUS MARTINEZ (COLEGIO PONIENTE)
- D. JOSE ARROM PERELLO (COLEGIO SANTO TOMAS DE AQUINO LICEO SANTA TERESA DE JESUS)

Figura 3. Acta de la reunió celebrada al saló d'actes de Santo Tomás de Aquino entre els presidents de les associacions convocades.

4 S'acabà promulgant el 3 d'octubre de 1990 i es publicà al BOE el 4 d'octubre del mateix any.

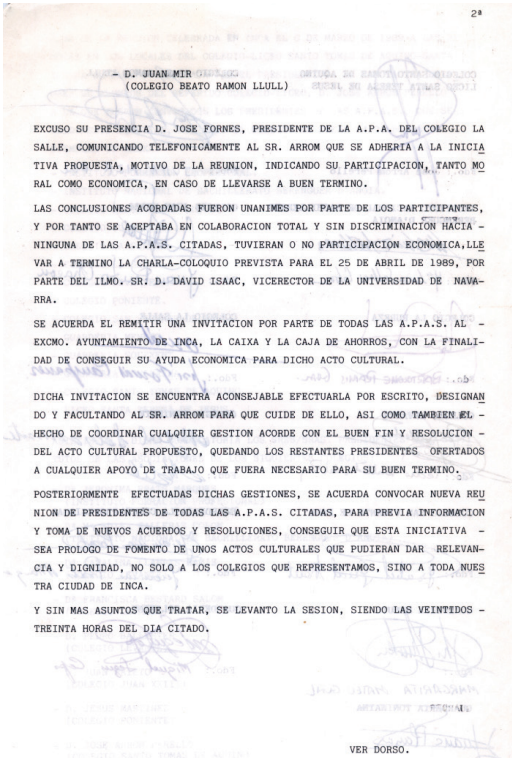

Figura 4. Segona pàgina del mateix document, amb la part relativa als acords adoptats.

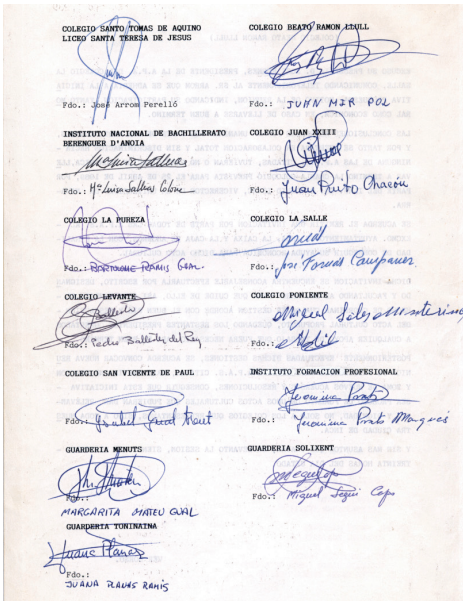

Figura 5. Full amb les signatures dels presidents de totes les APA, que es comprometien així a promoure els actes en què havia de participar el professor David Isaacs.

signatura corresponent, s'adheriren a la proposta.

Calia contactar amb la resta de presidents. La inexistència de mitjans de comunicació en xarxa i les limitades prestacions del telèfon llavors majoritari, el fix, que no era present en algunes llars, no deixaven gaire alternatives. En conseqüència, Josep Arrom no vacil·là a anar visitant, al domicili particular, cada un dels presidents en qüestió un cop acabada la seva jornada laboral. En aquest sentit, un moment adequat per estar segur de trobar-los era entre les nou i les deu del vespre. La importància del tema justificava amb escreix la visita i, de fet, la reacció a les paraules d'Arrom va ser en cada cas positiva, amb la subsegüent firma per col·laborar a promoure una conferència i un col·loqui amb el professor Isaacs.

Una vegada conclosa aquella sèrie de visites, duita a terme amb tanta diligència, el full de signatures era complet (figura 5). No es tractava només d'una atapeïda llista de rúbriques. Significativament, hi eren representades ni més ni pus que la totalitat d'associacions de pares i mares d'alumnes a Inca: la de l'Institut de Formació Professional i la de l'Institut Nacional de Batxillerat Berenguer d'Anoia; les dels col·legis Beat Ramon Llull, Joan XXIII, La Puresa, La Salle, Llevant, Ponent, San Vicente de Paul i Colegio Santo Tomás de Aquino-Liceo Santa Teresa; i les de les guarderies Menuts, Solixent i Toninaina.

4. PERFILANT EL PROGRAMA

De les dues conferències-col·loqui que incloïa la jornada en la qual havia de parlar Isaacs, es determinà que la primera —vegeu-ne la carta de convit als centres educatius, en la figura 6— començaria a les 17.45 hores, mentre que la segona, previsiblement en un altre edifici, seria ja al vespre, a les 21.00 hores. Ambdós actes, per tant, tendrien lloc el mateix dia: el dimarts 25 d'abril de 1989.

Respecte a la necessària tasca administrativa, s'acordà que quedàs en mans d'Úrsula Sebastià Ferrer, vocal de l'APA de Santo Tomás de Aquino, l'associació de la qual havia sorgit, en definitiva, el bessó de la proposta. Es tractava de centralitzar operativament la feina de promoció de les conferències, a la qual contribuïa amb un desplegament de recursos, sobretot humans, el conjunt de les associacions de pares d'alumnes. Tant la seva resposta com la implicació demostrada resultaren en tot moment encomiables.

El radi d'influència dels col·loquis prevists s'incrementà encara més quan es decidí que el primer, el pensat per a docents, es fes extensiu als que ensenyaven en col·legis i instituts dels pobles pròxims, com ara Lloseta, Binissalem, Selva, Campanet, etc. Perquè els directors respectius els ho fessin saber, aquests reberen la comunicació dels seus homòlegs inquers, principalment per via telefònica. Vist l'elevat nombre de destinataris finals, el procés no deixava de presentar certa complicació, en contrast amb la immediata que ofereixen els dispositius tècnics d'avui dia a l'hora de cercar informació i de transmetre'n.⁵

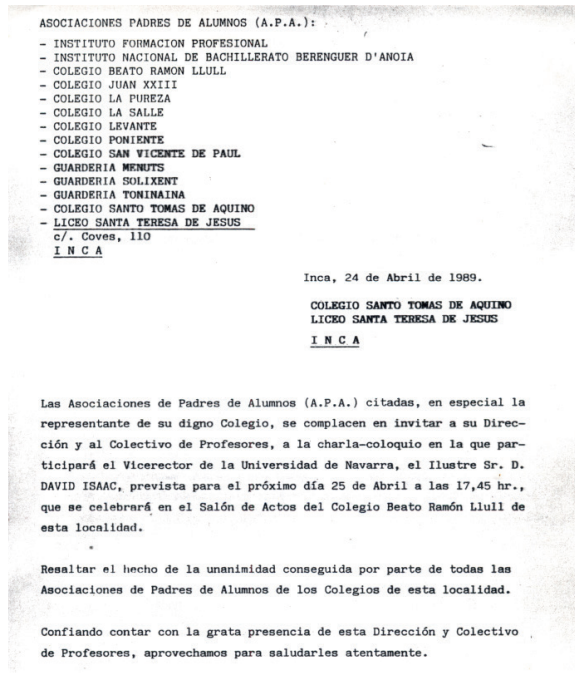

Figura 6. Carta d'invitació tramesa a cada director dels centres educatius, quan la convocatòria dels actes ja era una realitat.

5 A Espanya hi ha una certa fascinació pels anys vuitanta, la dècada en què s'endegà tot un procés modernitzador de l'ensenyança i de la societat en general. En qüestió d'aparells electrònics, un dels més usats pels joves era el walkman, un reproductor de cintes de casset relativament petit i adequat per escoltar música amb auriculars mentre es caminava. Tant en l'àmbit lúdic com en d'altres, és manifest el contrast entre els dispositius electrònics de llavors, la majoria ja desfasats, i els d'avui dia.

5. SUPORT I COL·LABORACIONS

Qui no s'aturava tampoc de fer gestions era Josep Arrom, immers en la recerca de finançament. Les fonts per aconseguir-ne comprenien, sobretot, dues classes d'entitats: el principal ens públic de caire local, l'Ajuntament (carta de la figura 7); i, d'altra banda, les caixes d'estalvi (figures 8 i 9), per la dimensió social que s'atribuïa a la seva actuació.

La visita a l'oficina d'Inca de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Balears acabà sense resultats, vists els termes en què el seu director volia fixar la contribució a l'encontre d'Isaacs amb les APA i els educadors. *Es va descartar, atès que exigia ser el promotor de la reunió, a més de voler aportar una copa; enfront d'això, li va ser manifestada la contradicció de la copa amb l'acte previst, perquè no era competitiu. El seu director no estigué a l'alçada de les circumstàncies i es descartà la invitació*, emfasitzà Arrom en una relació d'incidències i curiositats diverses⁶ que posava per escrit.

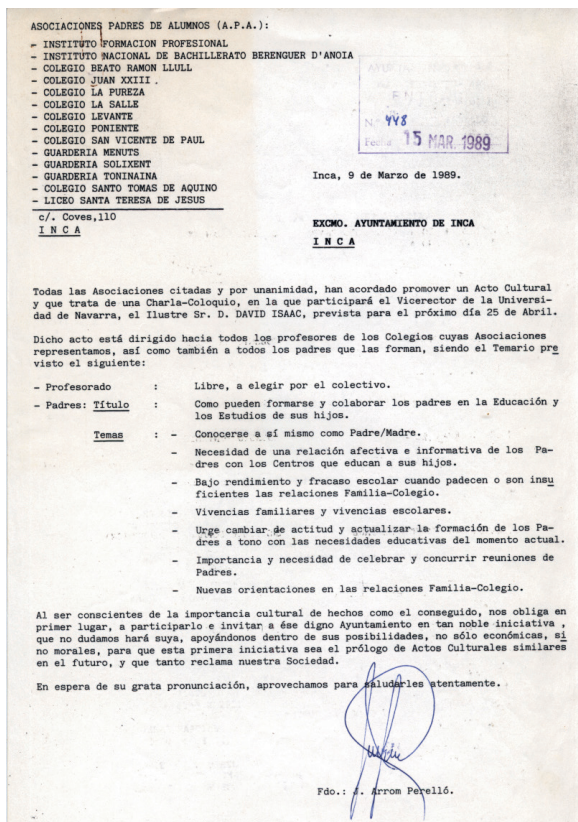

Figura 7. L'escrit que s'envià al consistori per demanar-li suport financer.

Aquest desenllaç, entre inesperat i xocant, quedà compensat pel fruit que sí que donaren els contactes següents.

Al consistori, Arrom demanà personalment, d'acord amb el que es llegeix a les seves anotacions:

una entrevista amb la persona responsable de Cultura per exposar-li la intenció de dur a terme l'acte, i davant d'això se li comunicà que la participació de l'Ajuntament hi seria simbòlica, amb la donació d'1 pesseta. En sortir de l'Ajuntament, vaig decidir presentar la invitació amb les signatures de les APA, cosa que va fer efecte, perquè l'endemà mateix varen telefonar a l'interessat al seu domicili per sol·licitar-li una entrevista personal amb la consellera [regidora] de Cultura. Aquesta vegada l'entrevista

6 L'autor no conserva l'original de les anotacions, si bé en passà el text a un document de Word. És el que m'ha permès fotografiar per poder-lo reproduir a la present comunicació (figura número 14, inclosa a l'apartat de les conclusions).

donà fruit. L'aportació del Consistori va ser de 10.000 pessetes,

Per la seva banda, el director de la Caixa de Pensions per a la vellesa i d'estalvis de Catalunya i Balears a Inca Antoni Llompart oferí 5.000 pessetes, donació que va ser acceptada.

En la relació d'ajudes que anam veient, n'hi figura una que sobresurt, en primer lloc, per la prestesa amb la qual es posà en obra i, en segon, perquè s'incrementà al cap de poc temps. L'empresa Gràfiques García, radicada a Inca i que s'oferí ja de bon principi per imprimir de franc les targetes d'invitació (figura 10), no dubtà a ampliar-ne el nombre quan sabé que la participació en els actes s'obria als ensenyants d'altres poblacions. La quantitat total de targetes repartides se situà, al final, entre 2.500 i 3.000. A pesar d'aquesta valuosa implicació, Gràfiques García no s'inclogué entre els col·laboradors, que figuraven al revers de les targetes (figura 11), en les quals no estampà, de fet, cap segell ni distintiu propis.

Veient la idoneïtat d'ambdues conferències, així com dels col·loquis que les seguirien, tampoc no s'ho pensaren per col·laborar-hi de franc el Col·legi Beat Ramon Llull i el Teatre Principal. El primer cedí el saló d'actes, que acolliria l'encontre programat per a les 17.45 hores; i el segon, la sala gran, destinada aleshores a projeccions de cinema,⁷ per a l'acte de les nou del vespre. Eren, en definitiva, els espais amb més aforament dels quals disposaven.

7 Només de manera molt esporàdica hi tenien lloc altres espectacles.

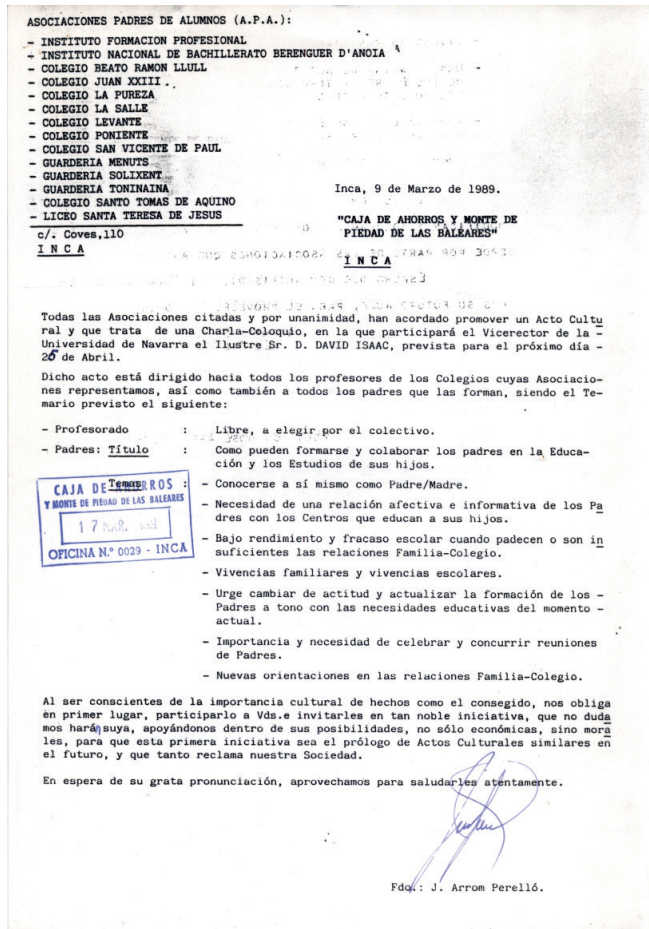

Figura 8. El mateix tipus de sol·licitud, amb el segell que en certificava la recepció a la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Baleares.

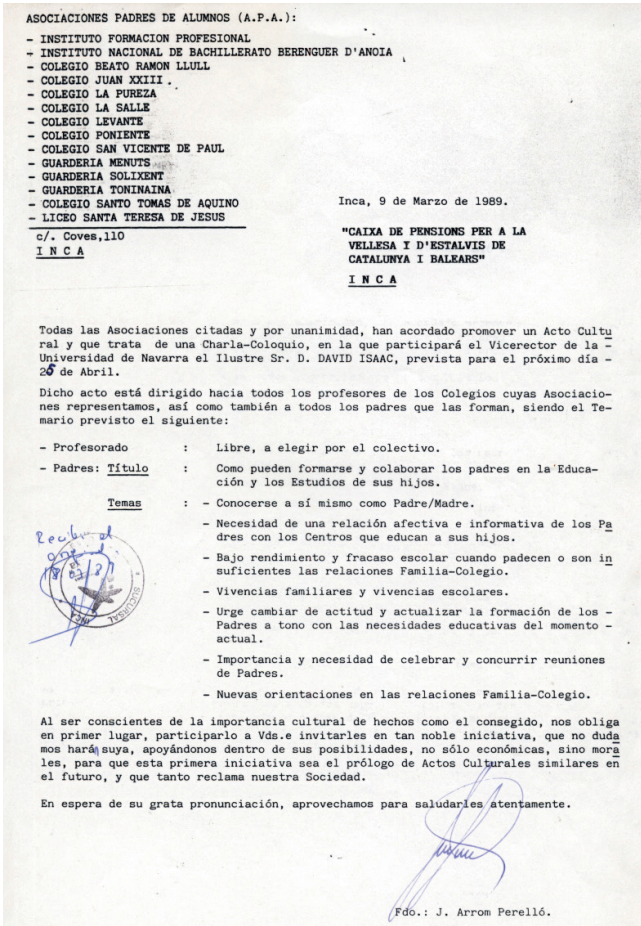

Figura 9. També es cursà la petició a la Caixa de Pensions i d'Estalvis de Catalunya i Balears.

Amb relació al Principal, parlam del saló cobert més emblemàtic de la ciutat.

D'ençà que es formulà la proposta, al final de febrer, fins que es deixà ben perfilada, a principi d'abril, no havien transcorregut ni tan sols dos mesos. Implicant-s'hi de ple, els organitzadors havien fet les passes necessàries perquè l'aspiració inicial passàs de ser una quimera a convertir-se en realitat.

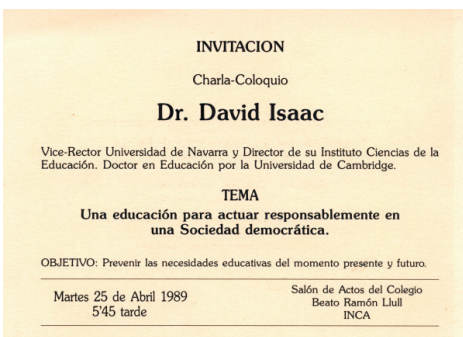

Figura 10. Un exemplar de les moltíssimes targetes d'invitació que es repartiren, impreses de franc per Gràfiques García.

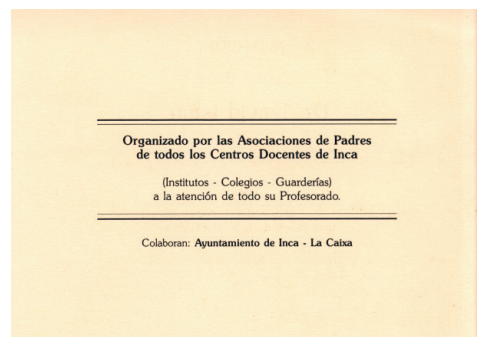

Figura 11. Revers de la invitació, en el qual figuren els patrocinadors de l'encontre i col·loqui amb David Isaacs.

6. LA JORNADA ESPERADA

El dia anterior (24 d'abril) als actes programats, Alfonso Reina i Josep Arrom, el primer com a director del Col·legi Santo Tomás de Aquino i el segon en nom de les associacions de pares d'alumnes d'Inca, reberen i acompanyaren el Doctor David Isaacs després que hagué aterrat a Mallorca. Mentre hi conversaven, Arrom li demanà, entre altres qüestions, a quina quantitat pujava el nombre d'assistents en la conferència que havia pronunciat davant més gent. El professor afirmà que en aquella ocasió l'havien escoltat devers tres-centes persones i que, per a ell, es tractava d'una xifra de consideració, indicativa d'un auditori nombrós i que, per tant, imposava respecte. Encara que els tres interlocutors confiaven en una bona assistència als dos actes d'Inca, no es podien imaginar ni d'enfora allò que acabaria succeint, perquè escapà a qualsevol previsió i, de manera literal, deixà l'il·lustre convidat sense paraula.

Si l'assistència al primer col·loqui, el del Col·legi Beat Ramon Llull, fou magnífica, la que assolí l'acte del Principal polvoritzà totes les previsions. A la planta baixa, concretament al pati de butaques, no en quedava cap sense ocupar, igual que a la llotja del nivell següent. Així mateix, molta gent s'apinyava per ocupar les zones pròximes, inclosos els passadissos. El pis de dalt va ser l'única zona sense públic, a més, òbviament, del passadís entre els dos blocs principals de butaques, que havia d'estar sense ocupar per evidents raons de seguretat. De tota manera, el fet que molts no poguessin seguir l'acte amb la mateixa comoditat que els qui seien no impedí, ni de bon tros, que la seva motivació decaigués, sinó tot el contrari. Ben igual que els qui havien gaudit de la comoditat d'una butaca, desitjaven que l'encontre no s'acabàs, atesa la qualitat del ponent i l'interès de formular-li totes les preguntes que els pareixien pertinents.

Participada charla-coloquio

El Dr. David Isaacs en Inca

El martes día 25 del mes anterior tuvo lugar en el Teatro Principal de Inca una interesante y participada charla-coloquio a cargo del Vice-Rector de la Universidad de Navarra y Director de su Instituto de Ciencias de la Educación, el Dr. David Isaacs. El Sr. Isaacs es también Doctor en Educación por la Universidad de Cambridge.

Dicha charla estaba organizada por los dos Institutos de Inca, por los nueve Colegios y por las guarderías Menuts, Sol Ixent y Toninaina. Contaba, dicho acto con la colaboración del Ayuntamiento de Inca y La Caixa.

El Dr. Isaacs disertó sobre EL RETO DE LOS PADRES: UNA EDUCACION FAMILIAR DE CALIDAD. Fue seguido por una cantidad grande de personas interesadas en el tema y el local quedó abarrotado de público. Tal vez sea una de las conferencias más participadas en estos últimos años.

Explicó a los presentes la importancia a dicho acto consideramos que se deberían de prodigar más estas conferencias y dando a todas la profusión de publicidad que se ha dado a ésta, pues los padres, que son los primeros educadores, están siempre interesados en este tipo de ayudas. Ayudas necesarias y que se agradecen.

Al final del acto el Dr. Isaacs firmó varios volúmenes de los que ha publicado a lo largo de sus años de experiencia. También podemos anotar que a las seis menos cuarto de la tarde se reunió con los Profesores de la Ciudad en el Salón de Actos del Colegio del Beato Ramón Llull de Inca.

Unos actos dignos de repetirse por su importancia y por su resonancia dentro del mundo infantil y familiar.

Figura 12. L'article del *Dijous* que informava de l'acte del Teatre Principal, l'endemà mateix d'haver tengut lloc.

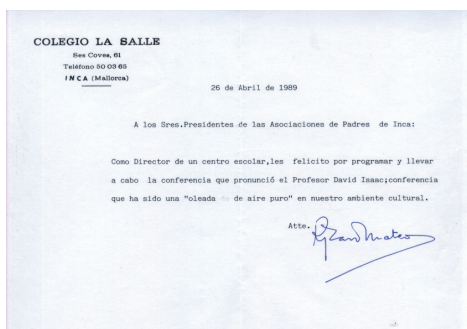

Figura 13. El director del Col·legi La Salle envià als organitzadors aquest expressiu missatge d'agraïment.

Finalitzat el col·loqui, els llibres que havia portat David Isaacs per a qui volgués familiaritzar-se amb la seva obra li volaven de les mans. De fet, no donava l'abast i varen ser molts els qui, havent quedat en aquell moment sense poder-ne comprar un exemplar, li varen demanar les referències per a una adquisició per correu.

La reacció d'un dels patrocinadors, en concret del director de l'oficina de Caixa de pensions per a Catalunya i Balears a Inca, Antoni Llompart, també fou entusiasta: comunicà a Arrom que, vista l'assistència multitudinària i l'èxit de l'acte, incrementaria notablement l'import inicial de la subvenció. La xifra final va ser de 25.000 pessetes.

Segons el testimoni de la mencionada Úrsula Sebastià, exsecretària de l'Associació de Pares de Santo Tomás de Aquino, el total d'assistents resulta impossible de quantificar, fins i tot en cas que coneguéssim el nombre exacte de targetes enviades a les APA. Pensem que no hi havia restriccions perquè una mateixa cartolina permetés entrar a més d'un assistent. Cada associació havia marcat les seves amb el segell propi, i això serví perquè les targetes lliurades a l'entrada se separassin després per munts segons la procedència. Cada munt, però, s'entregà a l'APA corresponent perquè en fes un registre propi, d'àmbit absolutament intern. En qualsevol cas, i a desgrat de totes les dificultats per a un hipotètic recompte, no es pot dubtar que, per a l'atònit Isaacs, l'assistència havia sobrepassat de molt la de qualsevol auditori anterior. Òbviament, passà també a figurar entre les millors entrades registrades mai al Principal. Des del punt de vista dels organitzadors, es pot dir que l'èxit, de tan esclatant, els havia fugit de les mans.

De tot plegat, no en quedà més reflex a la premsa que una acotada i escarida ressenya al número del *Dijous* (figura 12) publicat l'endemà. Tot i subratllar la gran participació, no donava gaire detalls més. Remarcava, això sí, l'experiència i enorme preparació del convidat i el fet que signà alguns llibres de la seva autoria després dels parlaments finals. L'article conclouïa insistint en la conveniència —gairebé necessitat— que es convocassin més actes d'aquest tipus.

També l'endemà, els representants de les associacions de pares d'alumnes es reuniren en un local cèntric d'Inca, el cafè-bar Mercantil, a fi de brindar pel resultat obtingut, amb la convicció, a més, que l'activitat havia estat realment profitosa per als participants. També gaudiren de les demostracions de reconeixement i gratitud rebudes, de les quals oferim un exemple (figura 13).

7. CONCLUSIONS

Atenint-nos a les notes preses per Josep Arrom, l'únic aspecte negatiu de la jornada va ser no deixar-ne constància en forma de fotografies i amb una cobertura àmplia dels actes, sobretot el del vespre, mitjançant la invitació pertinent a la premsa. Faltant, doncs, una crònica pròpiament dita, només resta la possibilitat d'una reconstrucció fragmentària, amb totes les limitacions que això imposa i que el present estudi ha tractat d'atenuar. Amb independència del grau en què ho hagi aconseguit, no es pot negar l'èxit d'aquella reunió de fa trenta-quatre anys al Teatre Principal. Malgrat el temps transcorregut, es manté com l'encontre cívico no polític que, segurament, ha congregat més públic a Inca en un auditori cobert.

La implicació de totes les associacions de pares d'alumnes en un mateix acte, també inèdita fins aleshores, suposa un testimoni per a la ciutadania del que representa sumar esforços amb il·lusió i amb ple convenciment en allò que es fa.

Per acabar, no pot quedar fora d'aquesta reflexió, com a representatiu d'un sentiment generalitzat, el missatge de felicitació tramès als organitzadors pel director del Col·legi La Salle, i que transcriurem íntegrament, tot i que apareix en una de les fotografies aportades més amunt: *Com a director d'un centre escolar, us felicito per haver programat i duit a terme la conferència que pronuncià el professor David Isaac; conferència que ha estat una "onada d'aire pur" en el nostre ambient cultural. Ens correspon a cada un de nosaltres, en la mesura de les pròpies possibilitats, generar també corrents d'efecte benèfic en un àmbit cívico o l'altre.*

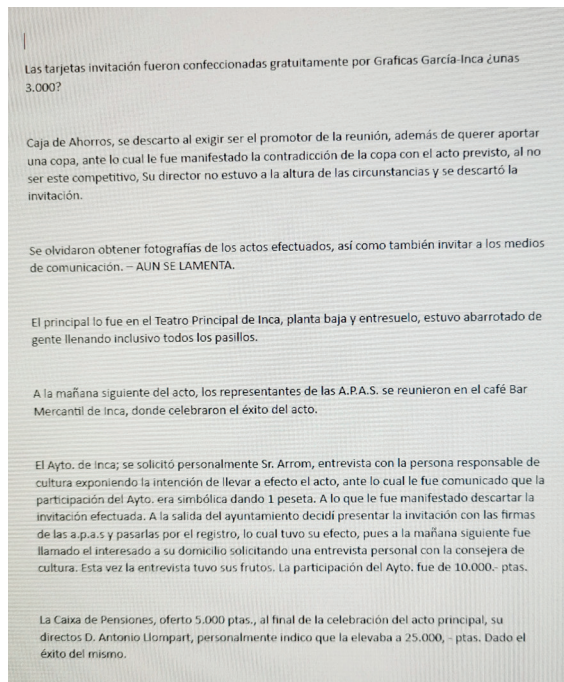

Figura 14. Aquestes notes de Josep Arrom són de gran vàlua, atès que recullen impressions de primera mà sobre els fets descrits en el present estudi.

REFERÈNCIES

Club del Lector. Isaacs, David [en línia]. Universidad Villanueva [referència del 15 de desembre de 2023]. Disponible a la plana web: <https://www.clubdellector.com/autor/isaacs-david>

Colom, Antoni Joan; (1991); Mallorca, l'ensenyament; Promomallorca Edicions, SA; tom 9 de la Gran Enciclopèdia de Mallorca; Ed.: Palma; 321-322. Dipòsit legal: PM 679-91.

De la Fuente, Carlos; (1995); Espanya, educació; Enciclopèdia Catalana, SA; tom 10 (vuitena reimpressió, actualitzada) de la Gran Enciclopèdia Catalana; Ed.: Barcelona; 204-205. Dipòsit legal: B 42.007-1995.

Dijous; (26/04/1989); "Participada charla-coloquio. El Dr. David Isaacs en Inca"; Dijous, setmanari d'informació local i comarcal, any XVI, número 791. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit legal: PM 537-1974.

Sureda, Bernat; (1998); L'educació a les Balears en el segle XIX. Quaderns d'història de les Balears, 13. Edicions Documenta Balear. Ed.: Palma (Mallorca); 64 pàg.

Sureda, Bernat; (2000); L'educació a les Balears en el segle XX. Quaderns d'història de les Balears, 25. Edicions Documenta Balear. Ed.: Palma (Mallorca); 64 pàg.

CANT CORAL INFANTIL A INCA: EL CONCURSO PROVINCIAL DE COROS ESCOLARES (1970-1979)

Cristina Llabrés González

CEIP Es Puig; doctoranda a la Universitat de les Illes Balears
crisllabres@gmail.com

Paraules clau: cor infantil, concurs, educació, cant coral, cors escolars.

Resum. *Aquest text resumeix la investigació realitzada sobre el Concurso Provincial de Coros Escolares, activitat celebrada al Teatre Principal d'Inca que romangué activa entre 1970 i 1979. Aquest important esdeveniment educatiu, social i cultural era organitzat pel Col·legi Mixt Llevant i cada any congregava entre deu i quinze corals infantils i/o juvenils de tot Mallorca. El concurs ajudava a disminuir les tensions entre col·legis públics i privats, i era un esdeveniment únic en la seva tipologia. El cant coral infantil era el protagonista d'una vetllada que reunia prop de 400 espectadors.*

Keywords: children's choir, competition, education, choral singing, school choirs.

Abstract. *This text summarizes the research carried out on the Provincial School Choir Competition, an activity held at the Teatre Principal d'Inca that remained active between 1970 and 1979. This important educational, social and cultural event was organized by the East Mixed School and every year gathered between 10 and 15 children's and/or youth choirs from all over Mallorca. The Competition helped reduce tensions between public and private schools and was a unique event of its kind. Children's choral singing was the star of an evening that brought together nearly 400 spectators.*

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball és una investigació que forma part de la tesi doctoral titulada "Les corals infantils i juvenils a Mallorca: una aproximació històrica i pedagògica", amb la qual es pretén, entre altres qüestions, realitzar una aproximació històrica sobre els orígens i l'evolució del cant coral a l'illa. El text presentat en aquest article té com a objectiu estudiar el passat de les corals infantils i juvenils de Mallorca, concretament a partir d'un esdeveniment coral significatiu dels anys 70 com és el Concurso Provincial de Coros Escolares, al qual participaven infants i joves de tota l'illa. A més, entre els objectius secundaris, s'analitzarà la participació total dels col·legis i cors de l'època al llarg dels deu anys de concurs, entenent i contextualitzant aquesta participació en el moment social i històric, i es revisarà la repercussió social que aquest esdeveniment educatiu i social tingué a la ciutat d'Inca.

Pel que fa a la metodologia, després de realitzar una breu recerca bibliogràfica centrada en el cas de Mallorca i partint de publicacions d'autors locals, hem hagut d'emprar també algunes tècniques del mètode històric. Així, hem localitzat i analitzat diferents fonts historicoeducatives que ens han ajudat a entendre i a reconstruir el món coral infantil i/o juvenil dels anys 70. Per abordar amb profunditat la història del Concurso ha estat necessària la visita a biblioteques i arxius específics, tot realitzant una minuciosa recerca de fonts primàries centrada en publicacions d'època, bàsicament articles de premsa i programes de concerts i esdeveniments en què participaren diferents corals infantils i juvenils. Així, hem consultat arxius públics, com el de l'Ajuntament d'Inca, o la Partituroteca i el Centre de Documentació Musical de la UIB, i també de privats, com el de la Fundació ACA i altres que pertanyien a persones entrevistades que han aportat coneixements i fonts documentals personals, com Joan Parets, Xisca Mas, Joana Estelrich, Dolors Morell i Pilar Riera, entre d'altres.

El setmanari local d'Inca *Dijous* constitueix una important font d'informació per a l'explicació del que suposà el Concurso de Coros Escolares organitzat pel Colegio Nacional Mixto de Inca –actualment el CEIP Llevant–, que se celebrà al Teatre Principal d'Inca entre els anys 1970 i 1979. Aquesta font, juntament amb altres publicacions a la premsa de l'època i la consulta d'algunes actes del concurs conservades a l'Arxiu Municipal d'Inca, ens han permès establir la cronologia d'aquest esdeveniment únic pel que fa a la participació exclusiva de cors infantils i pioner a Mallorca pel fet de tenir en compte l'educació coral dels més petits. També, s'ha contactat amb la direcció actual del CEIP Llevant, qui ens ha propor-

cionat l'accés a tots els programes de les diferents edicions del concurs. Aquesta activitat ens permet conèixer el món coral infantil de Mallorca dels anys 70, ja que, segons informacions minucioses publicades al mateix *Dijous*, en alguns anys hi apareixen fitxes detallades dels cors infantils participants al concurs. L'anàlisi de les dades recaptades ha estat clau per conèixer l'existència i el funcionament de la xarxa coral infantil que hi hagué a Mallorca durant els anys 70.

2. CONTEXT, INICIS I FUNCIONAMENT

Pedro Ballester del Rey fou director del Col·legi Mixt Llevant durant els anys del concurs i, segons explica, aquests tipus d'actes ajudaven a disminuir les tensions que en aquella època existien entre col·legis públics i privats. Cal tenir en compte que parlem d'una època en què l'educació estava majoritàriament en mans dels ordes religiosos i l'escola pública, molt desprestigiada, acollia els fills de les famílies més humils (Aulí, Cánovas i Soler, 2014). Segons expliquen citant Ballester: "en aquells moments, hi havia una certa tensió, una aversió entre col·legis públics i privats. Aquestes actuacions escolars permeteren rompre el gel, i fer entendre a molta gent que tots érem mestres i que tots ens dedicàvem al mateix: ensenyar i formar els nens i nines del poble" (p. 100).

A més, segons indica Juan Martí, coordinador del concurs i professor del centre organitzador, en una entrevista que li feren al *Diario de Mallorca*, fomentar la música a l'escola és un dels objectius del concurs perquè "el pueblo que canta es un pueblo feliz. Si se inculca la idea de la música, la cultura viene dada por si sola" (Coll citant a Martí, 1975). La idea de crear el concurs sorgí de Lorenzo Reus Vallori, qui fou director del cor del Colegio Nacional Mixto, i fou suportada pels diferents professors i equip directiu del centre.

El concurs reunia cada any al voltant del Nadal entre deu i quinze cors infantils i/o juvenils provinents de tot Mallorca. A més, normalment cada any hi havia un o diversos cors convidats i, per tal de no fomentar la competitivitat, tots els col·legis participants rebien algun obsequi o premi. Qualsevol empresa, associació o entitat hi podia col·laborar oferint algun dels premis als diferents cors participants, els quals podien ser en efectiu o safates de plata. Segons detalla la crònica del concurs celebrat el 17 de desembre de 1974, hi assistiren més de 400 cantaires d'arreu de tota l'illa (*Dijous*, 1974). Segons es pot llegir a les bases del VII concurs signades pel batle d'Inca d'aleshores (Fluxà, 1976), es dirigia a col·legis tant estatals –públics–

com privats. Els cors s'hi havien d'inscriure aproximadament al voltant de finals del mes de novembre i havien de cantar obligatòriament dues peces,¹ una de les quals havia de ser una naldala. Els cors no podien superar el màxim de 30 cantaires i aquests podien autoacompanyar-se amb instruments musicals –no estava permès l'acompanyament per part d'un professor, per exemple. Uns dies abans del concurs se solia fer públic el jurat assignat per a la concessió dels premis, el qual estava format per representants del cos d'inspectors tècnics d'Educació, directores de cor i professors del Conservatori, i importants personatges del món coral mallorquí com el compositor, director i professor de l'Escola Universitària de Professorat Baltasar Bibiloni. L'acte se celebrava anualment al voltant de la data de Nadal al Teatre Principal d'Inca. Les corals que no eren de la ciutat d'Inca rebien una compensació econòmica per km.

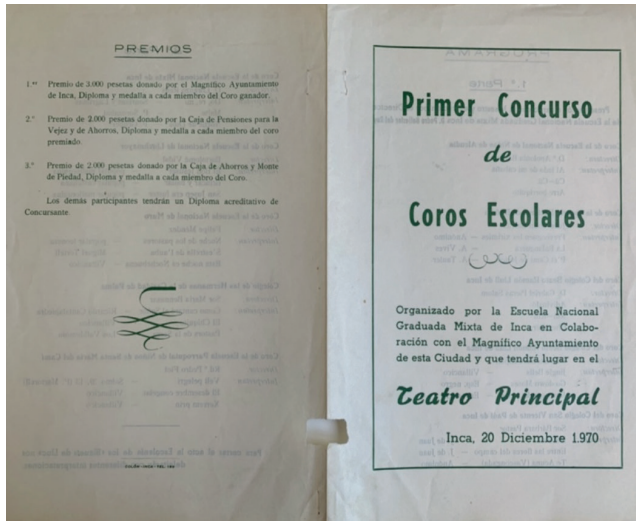

Figura 1. Detall de la portada del primer programa del Concurs de Coros Escolares. Nota. Font: arxiu del CEIP Llevant.

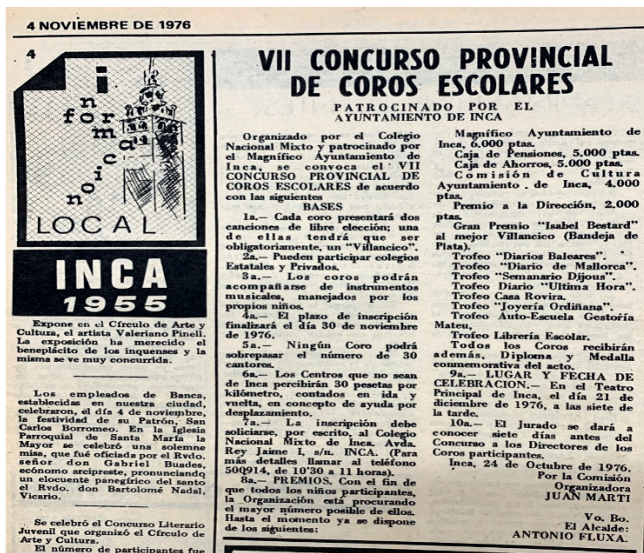

Figura 2. Retall en què trobem les bases del VII Concurso Provincial de Coros Escolares. Nota. Font: revista *Dijous*, de 4 de novembre de 1976, p. 4.

1 Al IV concurs realitzat el desembre de 1973 foren obligatòries tres peces, una d'elles una naldala, segons es pot llegir a la notícia publicada al *Diario de Mallorca* el 29 de novembre de 1973 (Guilco, 1973). Al II i III Concurs també foren obligatòries tres peces; en canvi, segons es pot comprovar al programa del III concurs (any 1972) només foren obligatòries dues peces, probablement per la gran quantitat de cors que hi participaren aquell any (un total de quinze).

En una entrevista a Juan Martí, coordinador del concurs, sobre el valor educatiu d'aquest declara que "forma mucho la convivencia, la disciplina y la sensibilidad auditiva; la participación en un coro aleja de los niños el afán de 'vedetismo' y fomenta el sentido de la colaboración" (Y. L. citant Martí, 1976, p.4). Segons declara Martí al setmanari *Dijous*, la idea va sorgir entre diferents companys professors del Colegio Mixto d'Inca, tots amants de l'educació musical, per tal d'incentivar la convivència entre alumnes de diferents pobles. El concurs, tot i oferir diferents premis, pretenia ser més un encontre que una competició. A més, segons explica Martí, el concurs de cors ha servit per crear aquestes agrupacions en alguns col·legis; en un principi foren cors creats només per a la participació al concurs, "pero ahora ya es una tarea más de la actividad educativa en el plan anual de Trabajo" (Y. L. citant Martí, 1976, p. 4), com és el cas del Coro del Colegio Mixto de Bunyola.

La primera referència que trobem a premsa sobre el Concurso Provincial de Coros Escolares és una notícia (Guillco, 1973) publicada al *Diario de Mallorca* en què s'informa que ja havia acabat el període d'inscripció i que el concurs ja va en marxa. Es realitza una breu entrevista a Juan Martí, professor de l'Escuela Nacional Graduada Mixta de Inca –que serà anomenada més endavant Col·legi Nacional Mixt de Llevant–, qui afirma que aquest any, degut a l'èxit dels anteriors, s'ha interessat en el concurs el Ministerio de Información y Turismo (Guillco, 1973). A més, informa que aquell any hi participaran nou col·legis: Colegio San Vicente de Paül de Inca, Colegio La Pureza de Inca, Colegio Beato Ramon Llull de Inca, Escuela Nacional Graduada Mixta de Inca, Colegio CIDE de Palma, Colegio Nacional Santa Isabel de Palma, Escuela Nacional Graduada de Lluc-

Morro llori con tura Del	civiles y militares de Inca. El Rvdo. Sr. Don Juan Lliteras en la homilfa habló de la Virgen como mediadora de todas las	Destacó también la gran tradición española en la devoción a la Santísima Virgen.
Pendón Dolores	CONCURSO DE COROS	
lorro con r	Terminado el plazo de admisión de inscripciones para el V Concurso de Coros Escolares que organiza la Escuela Nacional Graduada Mita de Inca y patrocina el Ayuntamiento con la colaboración de las Cajas de Ahorros de la Ciudad, Diario Ultima Hora, Diario de Mallorca, Semenario Dijous y Pinturas Rovira, ha quedado de la siguiente manera, y que enumeramos en el orden de actuación.	
mar de 73	6 ^o .-Academia San Fernando de Manacor.	
Llabrés de	En la segunda parte actuarán	
Colom de	1 ^o .-Colegio C.I.D.E. de Palma	
iy Beltrán	2 ^o .-Segundo Coro del Colegio C.I.D.E. de Palma	
Pujadas de	3 ^o .-Colegio San Vicente de Paul de Palma	
na Morro	4 ^o .-Escuela Nacional Graduada Mixta de Pollensa	
nanguel de	5 ^o .-Escuela Nacional Graduada de San Juan	
Buades de	Fuera de concurso actuará el coro de preescolar del Colegio C.I.D.E. de Palma de Mallorca.	
Aguiló de	En la próxima crónica daremos los nombres de los miembros que integrarán el Jurado del Concurso.	
Llabrés de	Biblioteca	

Figura 3. Retall de premsa amb els cors dels col·legis que participaran al Concurs. Nota. Font: setmanari local *Dijous*, de 12 de desembre de 1974 (any I, núm. 12).

major i Escuela Nacional Graduada de Manacor. Com a convidades, Masa Coral de Binissalem i Teleclub de Sineu, ambdues corals adultes dirigides en aquell moment pel mestre Baltasar Bibiloni.

La següent referència sobre el Concurso Provincial de Coros Escolares ha estat localitzada al setmanari *Dijous* de l'any I, núm.

12, de 12 de desembre de 1974. Aquesta notícia explica que ha acabat el termini d'admissió al V concurs, explica quins seran els principals patrocinadors i enumera les corals que hi participaran segons l'ordre del concert:

Aquell mateix any, el Col·legi de Sant Vicent de Paül d'Inca s'alçava amb el primer premi:

Segons es pot extreure de la notícia detallada del mateix *Dijous* de 26 de desembre de 1974, la jornada "fue un acto que rebosó simpatía y una demostración de la amistad que debe reinar entre las personas" (p. 7). Segons la notícia participaren a la vetllada més de 400 cantaires provinents de tota l'illa.

Pel que fa als premis, s'entregà un pergamí a l'Escola de Lluçmajor per haver participat durant cinc anys consecutius al concurs. A més, es lliuraren els premis següents i obsequis que es detallen a la taula 1.

Al 1975, any en què se celebrà el V concurs, el Coro de las Hermanas de la Caridad de Cas Capiscol, conegut també amb el nom de Coro San Vicente de Paül de Cas Capiscol, dirigit per sor María Dolores Pons, fou el guanyador (Balears, 1975). Com a novetat, aquest any el cor dels Blauets actuà com a cor convidat fora de concurs interpretant vuit peces: *Cançó de bressol*, *Din, dan don*, *25 de desembre*, *Dormiu Bon Jesuset*, *Susapit Israel*, *Danza Húngara*, *Le joie del món* i *Al·leluia* de Haendel (Coll, 1975).²

Figura 4. Retall de la portada del setmanari *Dijous*, al qual es detalla que el Cor del Col·legi Sant Vicent de Paül d'Inca ha estat el guanyador del concurs. Nota. Font: setmanari local *Dijous*, de 26 de desembre de 1974 (any I, núm. 14).

² En aquesta notícia del 19 de desembre de 1975 publicada al *Diario de Mallorca* i conservada a l'hemeroteca de l'Arxiu Municipal d'Inca es pot consultar també el repertori que interpretà cada un dels cors participants.

NOM DEL PREMI	OBSEQUI	RECEPTOR
Premi del Magnífic Aj. d'Inca	6.000 ptes.	Cor del Col·legi Sant Vicent de Paül d'Inca
Premi de la Comissió de Cultura del Magnífic Aj. d'Inca	4.000 ptes.	Cor del Col·legi C.I.D.E. de Palma
Premi de la Caja de Pensiones para la Vejez y Ahorros	4.000 ptes.	Cor de l'Escola Nacional de Sant Joan
Premi de la Caja de Ahorros de Baleares	4.000 ptes.	Cor del Col·legi Sant Vicent de Paül de Cas Capiscol, Palma.
Premi Isabel Bestard al mejor villancico	Safata de plata	Col·legi Sant Vicent de Paül d'Inca
Premi Diario Última Hora	Safata de plata	Cor de l'Escola Nacional Graduada de Lluçmajor
Premi Diario de Mallorca	Safata de plata	Cor del Col·legi C.I.D.E. de Palma
Premi Semanario Dijous	Safata de plata	Cor de l'Escola Nacional de s'Arenal
Premi Círculo de Arte y cultura de Inca	Safata de plata	Cor de l'Escola Nacional de Pollença
Premi Casa Rovira	Safata de plata	Cor de l'Acadèmia San Fernando de Manacor
Premi Joyería Ordiñana	Safata de plata	Cor del Col·legi La Puresa d'Inca

Taula 1. Relació de premis entregats i guanyadors del V concurs de cors escolars. Nota. Font: setmanari local *Dijous*, any I, núm. 14, de 26 de desembre de 1974, p. 8.

Segons el programa del VII concurs corresponent a l'any 1976, podem afirmar que aquell any hi participaren quinze corals, set de les quals provenien de Palma, a més del Cor de l'Escolania de Lluç, com a cor convidat. També podem observar i analitzar quin era el repertori interpretat per cada coral: cada una canta mínim una nadala, com era obligat per participar al concurs, a més d'altre repertori popular o tradicional de diferents llocs o repertori d'autor. Al 1977, en canvi, només foren dotze les corals que hi participaren, i el cor convidat fora de concurs fou el de Niños Cantores del Colegio de San Francisco de Palma, dirigits per fra Antonio Riera.

3. APUNTS SOBRE ALGUNS CORS PARTICIPANTS

Gràcies a la informació detallada que apareix al setmanari *Dijous* dels concursos dels anys 1976, 1977 i 1978, podem fer una petita fitxa amb detalls descriptius dels cors que hi participaren aquells anys.

- *Cor del Colegio San Vicente de Paul, Inca*

Figura 5. Cor del Colegio San Vicente de Paul de Cas Capiscol al VIII concurs de cors. Nota. Font: *Dijous*, 22 de desembre de 1977 (any IV, núm. 170).

El cor escolar existeix des que les Germanes de la Caritat vingueren a la ciutat d'Inca. Sempre hi ha hagut un grup de nenes disposades a cantar a les celebracions religioses de la parròquia de Santa Maria la Major i a l'església de Sant Francesc. Pel que fa a l'existència del cor no només amb finalitats associades a la litúrgia, es podria dir que aquest es va iniciar al 1970, amb motiu de l'organització del Concurso Provincial de Coros Escolares organitzat pel Colegio Nacional Mixto d'Inca, al qual han participat des dels seus inicis. Guanyaren el primer premi l'any 1974, i als anys 1975 i 1976 obtingueren el primer premi al Concurs celebrat a Portocristo, Manacor (*Diario de Mallorca*, 1976). Fou un cor exclusivament femení dirigit per Maria Bennáassar Vich, germana de la Caritat. L'any 1976 la seva directora rebé el premi al millor director, consistent en 2.000 pessetes.

- *Cor del Colegio San Vicente de Paul de Cas Capiscol*

Cor femení fundat al 1974 amb motiu de la participació al concurs de Coros Escolares d'Inca. Al segon any que hi prengueren part, al 1975, va obtenir el primer premi. També guanyà el primer reconeixement en el Concurso de Villancicos celebrat a Felanitx al 1976, organitzat per la Secció Femenina.

- *Cor del Colegio Nacional Mixto de Llevant (Inca)*

Figura 6. Cor del Col·legi Nacional Mixt de Llevant (Inca) al 1976. Nota. Font: *Dijous*, 23 de desembre de 1976 (any III, núm. 118).

El cor fou fundat l'any 1967 i fou una activitat extraescolar de l'escola. Inicialment fou dirigit per Lorenzo Reus, llavors per Baltasar Bibiloni, Juanita Bueno, i al 1976, per Francisca Alomar. Al 1975 va anar a cantar a Manacor, convidat pel Col·legi Nacional La Torre. L'existència del cor va fer que els alumnes gaudissin més de les classes de música i juntament amb els alumnes de l'àrea de plàstica, que preparaven els decorats de cada Nadal per al Concurso de Coros Escolares, tenien un alt sentit del treball en equip i de la responsabilitat.

- *Cor del Colegio Nacional Mixto Ponent (Inca)*

Figura 7. Coral Infantil del Col·legi Nacional Mixte Ponent, al IX concurs de cors. Nota. Font: *Dijous*, 21 de desembre de 1978 (any V, núm. 222).

Cor format al 1977 amb la intenció de fomentar el sentit artístic perquè “una escola sense cant, és una escola morta” (*Dijous*, 1978).

- *Cor del Col·legi Pureza de María (Inca)*

Cor femení format per alumnes de 7 a 14 anys d'EGB del mateix col·legi.

- *Cor del Col·legi Nacional de Petra*

Coral fundada al curs 1971/72 sota la direcció del pare Pere Escriche i Perales. Participà al 1971 a la segona edició del Concurso de Coros Escolares de la ciutat d'Inca i al IV Torneo Nacional de Radio Escolar, al qual assolí el primer premi. Després d'aquest començament, ha seguit participant als diferents concursos organitzats pel Colegio Nacional Mixto de Llevant. Al 1977 hi participaren sota la batuta d'Antònia Duran i al 1978, sota la del Mn. Pere Fiol.

- *Coral Infantil del Col·legi Sant Alfons de Felanitx*

Va sorgir per demanda dels alumnes al 1976 com a prolongació de les activitats relacionades amb la música. El mateix any de la seva formació va intervenir al Concurs de Cançons de Nadal celebrat al cinema de Felanitx, al qual varen participar un bon grapat d'agrupacions corals d'altres col·legis. També prengueren part a la I Trobada de Corals infantils celebrada al Pla de Sant Jordi al 1978. És dirigida per Francesc Regué, exalumne del centre, i formada per 18 alumnes de la segona etapa d'EGB.

- *Cor del Colegio Santa Magdalena Sofía de Palma*

Cor anomenat Els Aucells i format al curs 1977/78. Està compost per una trentena de veus de 6 a 13 anys, tots ells alumnes del col·legi. L'any 1978 actuaren juntament amb els Niños Cantores de San Francisco de Palma i aquest mateix any viatjaren i actuaren al monestir de Montserrat. És dirigit pel jove Joan Toni Ensenyat Homar.

- *Coro del Colegio San José Obrero (Palma)*

Cor fundat el curs 1975/76 com a part de les activitats culturals no acadèmiques del col·legi. Està format per alumnes del col·legi d'entre 12 a 18 anys. Canta preferentment *a capella*, encara que també hi caben alguns temes acompanyats per percussió, flautes i guitarres, segons les característiques i necessitats de les veus en constant canvi i evolució. Cor dirigit per Guillem Mansito que participà als concursos dels anys 1976 i 1977.

- *Cor Grupo Escolar EGB San José Obrero (Palma)*

Cor fundat al curs 1978 amb la intenció de participar al IX Concurso de Coros Escolares d'Inca. El seu director és Juan Álvarez Serra.

- *Cor del Colegio Nacional “La Soledad” de Palma*

El cor compta amb una àmplia trajectòria lligada al col·legi des de fa molts anys. La seva primera actuació coneguda, segons s'informa al *Dijous* (1977), fou al 1969, quan obtingué el primer premi al I Concurso de Coros al Teatre Sindical de Palma. Al 1972 actuaren de nou al Teatre en el III Concurso de Coros. El seu director fou Bartolomé Andreu.

- *Coro del Colegio San Cayetano de Palma*

Cor fundat al 1973 amb motiu de participar a les primeres comunions del col·legi, a la vigília de Nadal i a la festa de fi de curs. Habitualment realitzava dos concerts per curs, un per Nadal i un altre per final de curs, sempre al mateix centre. Assajava dues vegades per setmana i a l'hora del pati. El seu director fou Andrés Juliá Rosselló.

- *Cor San Vicente de Paúl del Coll d'en Rebassa*

Cor fundat l'any 1973 que fou dirigit per María Servera Femenías. Va obtenir diferents premis durant la seva trajectòria, com el primer premi del Concurs organitzat per la Sección Femenina a Lluçmajor el 1975.

- *Cor del Colegio Nacional Mixto Comarcal de Capdepera*

L'àmplia afició a la música i al cant que hi ha en aquest poble feu possible el sorgiment d'aquest cor, que sortí de les aules per primera vegada al 1975 per participar a la sisena edició del Concurso Provincial de Coros Escolares de la Ciutat d'Inca. La seva directora fou Leonor Gómez Quintero Garau.

- *Cor Agrupación de Escuelas Unitarias de Valldemossa*

Cor que fou dirigit per Antonio Font. Donaven importància també a l'educació instrumental.

- *Cor del Colegio Nacional Mixto de Bunyola*

Cor fundat amb motiu de la participació al concurs de cors d'Inca l'any 1975.

4. IMPACTE, REPERCUSSIÓ I XIFRES

Gràcies a les actes del IX Concurso Insular de Coros Escolares conservades a l'Arxiu Municipal d'Inca, podem conèixer qui fou el jurat d'aquell any: el Sr. Antonio Fluixà Figuerola, batle d'Inca representat pel 1r tinent de batle Jaime Beltran; la Sra. Mari Carmen Font Martínez, inspectora tècnica d'Educació EGB; la Sra. Maria Teresa Bover Rebassa, professora del Conservatori de Música de Palma; el Sr. Francesc Batle, compositor i director de cor; el Sr. Baltasar Bibiloni, professor de l'Escola Universitària del Professorat d'Educació General Bàsica; el Sr. Antoni Riera, franciscà de la TOR, director del cor Niños Cantores del Colegio San Francisco de Palma i, actuant com a secretari sense vot, el Sr. Juan Llobera Rosselló. El cor convidat adult fora de concurs fou la Capella Oratoriana de Palma dirigida pel Sr. Gori Marcus. Pel que fa als guardons, s'ha de dir que fins a l'edició del novè concurs s'entregaren diferents premis en metàl·lic i safates de plata, i "aparte los referidos premios, a todos los Coros se les concede un Diploma y Medalla conmemorativo del Acto" (Llobera, 1978, p. 2). En canvi, a partir del desè concurs:

"se quiere quitar el carácter competitivo de la misma para que haya mayor participación y calidad. Se entregará un primer premio concedido por el Ayuntamiento, a la mejor interpretación, originalidad, etc. Mientras que se entregará también un premio al mejor director y el tradicional premio Isabel Bestard al mejor villancico. Para todos los coros participantes se entregará una bandeja de plata además de otros regalos". (Coll, 1979a, p. 12)

Figura 8. Imatge del Teatre Principal d'Inca ple durant la celebració d'alguna edició del Concurso de Coros Escolares (entre 1970-1979). Nota. Font: imatge cedida a l'octubre de 2022 per la direcció del CEIP Llevant, centre organitzador del concurs.

La notícia publicada a premsa després del concurs relata que el 1r premi donat per l'Ajuntament d'Inca fou de 10.000 pessetes i fou concedit al cor del Colegio San Vicente de Paúl de Cas Capiscol, qui fou guanyador per tercera vegada (Coll, 1979b). També es concedí un premi especial dotat amb 5.000 pessetes al Colegio Nacional Joan Mas de Pollença. El Premi Isabel Bestard a la millor nadala fou per a Catalina Ramon, directora dels tres cors que representaren Felanitx en aquesta ocasió (Coll, 1979b). La notícia conclou donant l'enhorabona als organitzadors i desitjant que el concurs "pueda tener muchos años de continuidad como veterano de los concursos que se celebran en la isla" (Coll, 1979b, p. 16).

Malgrat tot, a partir del 1980 no apareix cap referència ni al setmanari local *Dijous*, el qual fidelment havia fet crònica tots els anys del concurs des de la fundació de la revista al 1974, ni tampoc a la premsa local de l'època. És de suposar, doncs, que a partir del 1980 no se celebrà el famós concurs de cors escolars a la ciutat d'Inca. Gràcies a la investigació dels deu anys de concurs a Inca hem tingut coneixement de l'existència d'altres certàmens musicals a l'època en què s'acceptava la participació de cors infantils: el Concurso de Villancicos de Portocristo, a Manacor, n'és un exemple. Segons es pot llegir a la portada de la revista setmanal *Manacor*, al concurs actuaven solistes i agrupacions diverses de diferents edats (Manacor, 1979). Tot i que no es tractava d'un certamen exclusivament coral, algunes de les corals participants al concurs de cors escolars d'Inca també participaren al concurs de Portocristo,³ com és el cas del Cor del Colegio San Vicente de Paúl d'Inca, que es va fer amb el primer premi l'any 1975, el qual consistia en 10.000 pessetes, i el 4t premi l'any 1976, i guanyaren així 4.000 pessetes (*Dijous*, 1977). També sabem gràcies a una publicació sobre la novena edició del concurs de cors (*Dijous*, 1978) que existí el Concurs de Cançons de Nadal de Felanitx, celebrat al 1976 al cinema del mateix poble. Segons destaca la notícia, hi participaren diversos cors infantils.

Al següent gràfic es resumeix la participació dels cors en totes les edicions del Concurso Provincial de Coros Escolares d'Inca. Com es pot observar a la llegenda, s'ha dividit el total en cors pertanyents a col·legis públics, col·legis concertats o privats i altres. En aquest darrer apartat "Altres", hi hem inclòs cors dels quals no hem pogut certificar la tipologia del col·legi de procedència com Agrupación escolar de Binisalem (1971), Coro Interescolar de Binisalem (1972) o el Cor Infantil del Teleclub de Sineu (1979).

3 Segons informa una publicació de la revista digital *Informació Local 07500*, "Porto Cristo tornarà a tenir villancets després de 20 anys". La notícia publicada el 12/09/22 informa que es recuperarà el concurs de villancets que va estar actiu prop de trenta anys des dels inicis de la dècada dels anys setanta, i que fou impulsat pel compositor Francesc Ramis. Més informació: <https://revista07500.com/2022/09/12/porto-cristo-tornara-a-tenir-villancets-despres-de-20-anys/?fbclid=IwAR3VXitVxiQ3gRkpT0svRG61KSVC5fypsya5QIMu50IWbixCo7LQ4dv7CM> (Consultat 15/09/22).

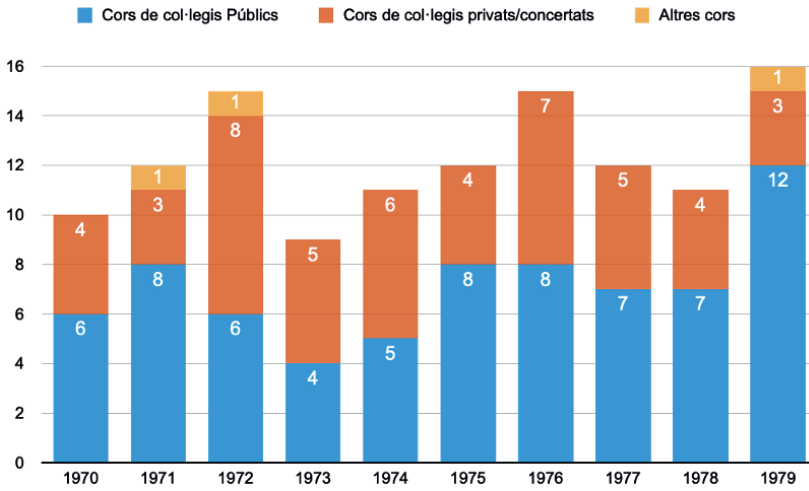

Figura 9. Gràfic del total de cors participants a les deu edicions del Concurso Provincial de Coros Escolares i tipus de centre a què pertanyen. Nota. Elaboració pròpia a partir de les publicacions del setmanari local *Dijous*, la premsa de l'època, els programes de cada any i les actes d'alguns concursos conservades a l'Arxiu Municipal d'Inca.

Ja que en diverses ocasions alguns centres hi participaven amb més d'un cor –en alguns programes trobem diferents cors d'un mateix centre, dividits per cursos o etapes–, considerem interessant distingir el total de cors participants i el total de centres participants als concursos en els diferents anys. Al següent gràfic es pot observar el total de centres educatius –públics, privats/ concertats o altres– que hi prengueren part cada any:

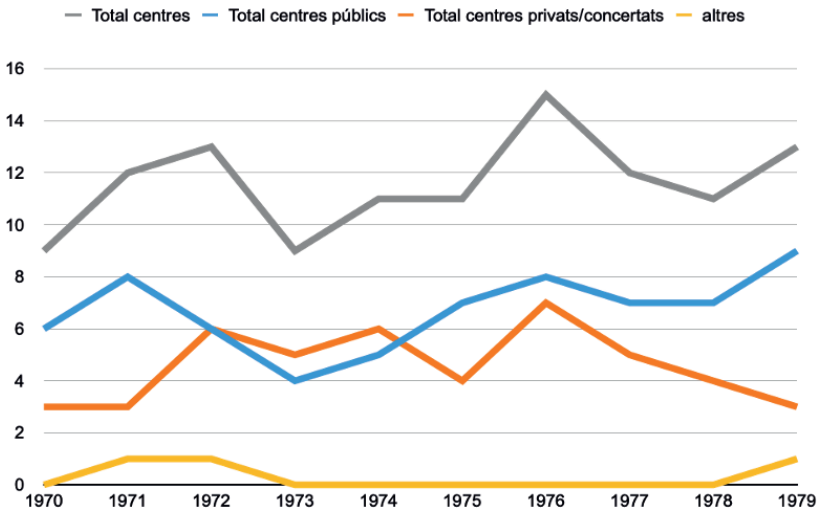

Figura 10. Gràfic del total de centres participants a les deu edicions del Concurso Provincial de Coros Escolares i divisió d'aquests centres segons tipologia. Nota. Elaboració pròpia a partir de les publicacions del setmanari local *Dijous*, la premsa de l'època, els programes de cada any i les actes d'alguns concursos conservades a l'Arxiu Municipal d'Inca.

És interessant observar que, malgrat que l'edició del concurs del 1979 fou la que més cors rebé –un total de setze–, el 1976 fou l'any en què més centres hi participaren, concretament un total de quinze, dels quals vuit eren públics i set, concertats/privats. Segons podem observar en aquest darrer gràfic, comparant el total de centres públics i el de centres concertats/privats participants, podem comprovar que només als anys 1973 i 1974 el nombre de centres concertats/privats supera en participació la dels públics. Així doncs, podem verificar que en la majoria dels anys d'existència del concurs la participació dels centres públics fou major que la dels concertats/privats. La diferència de l'any 1979 és la més significativa: nou centres públics hi participaren i només tres de privats o concertats, diferència que anava construint-se gradualment des de l'any 1976.

Analitzant les dades obtingudes de la participació total dels cors a les deu edicions en què se celebrà el concurs entre 1970 i 1979, hi hagué un total de 123 cors provinents de 116 col·legis o institucions. D'aquestes 116 institucions, 67 foren públiques, 46 privades o concertades i 3 foren altres tipus de centres o entitats. Com es pot observar a la figura següent, la participació dels centres públics fou la més notòria al llarg dels deu anys.

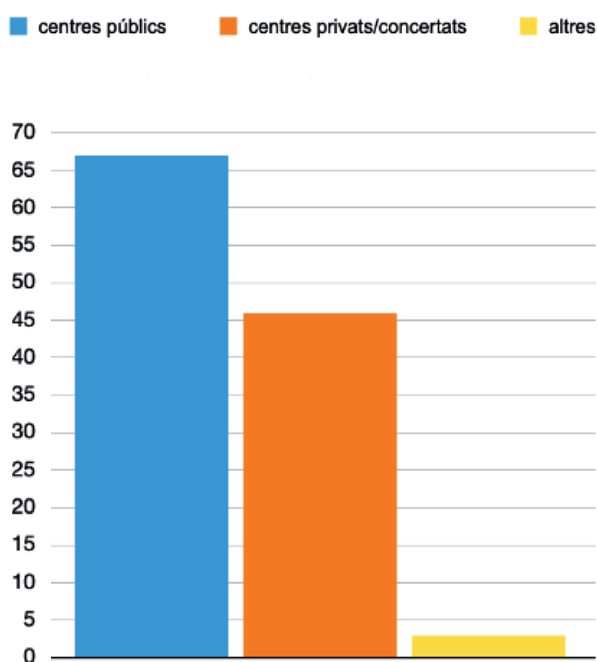

Figura 11. Gràfic del total de centres participants al llarg dels deu anys del Concurso Provincial de Coros Escolares i distinció segons tipus d'institució.

Cal comentar que una dificultat trobada en l'anàlisi dels centres participants al concurs ha estat el nom canviant de les escoles públiques, primer com a centres separats per sexes, després convertint-se en col·legis mixtos i, en una etapa posterior, passant a tenir noms propis, com el cas del Col·legi Joan Mas de Pollença. A part d'això, el fet que les fonts consultades no sempre es refereixen a un mateix centre de la mateixa forma també ha dificultat la suma de les participacions d'un mateix col·legi en diferents anys.

5. RESUM DELS CORS PARTICIPANTS AL CONCURSO AL LLARG DE LES DEU EDICIONS

NOM DEL COR PARTICIPANT AL CONCURSO PROVINCIAL DE COROS ESCOLARES
Coro de la Escuela Nacional de Niñas de Alcudia / Escuela Nacional Graduada de Alcudia ⁴
Coro Escuela Nacional de Muro
Coro Escuela Parroquial de Niños de Santa Maria del Camí / Escuela Nacional Parroquial de Santa María
Coro Agrupación Escolar de Binisalem Coro Interescolar de Binisalem
Coro Escuela Nacional Graduada Mixta de Villafranca
Coro del Colegio San Vicente de Paúl de Sineu
Coro de la Escuela Nacional Graduada Mixta de El Arenal
Coro del Colegio de La Salle (Palma)
Coro de la Escuela Nacional Graduada de La Puebla
Coro del Colegio Nacional Mixto de Inca (Llevant) / Escuela Nacional Graduada de Inca
Coro del Colegio La Pureza de Inca
Coro del Colegio San Vicente de Paúl de Inca
Coro de la Escuela Nacional Graduada Mixta de Lluçmajor
Coro del Colegio Beato Ramon Llull de Inca / Coro del Colegio de San Francisco/Coro Blanquerna ⁶
Coro del Colegio Nacional Santa Isabel de Palma
Coro de la Academia San Fernando de Manacor
Coro del Colegio CIDE de Palma
Coro del Colegio Hermanas de la Caridad San Vicente de Paúl del Coll d'en Rebassa
Coro San Vicente de Paúl de Cas Capiscol Palma / Colegio de las Hermanas Caridad Palma
Coro de la Escuela Nacional Graduada Mixta de Pollensa / Nacional Joan Mas de Pollença
Coro de la Escuela Nacional Graduada de San Juan
Coro de Niños Cantores del Colegio San Francisco de Palma
Coro del Colegio de Montesión de Palma
Coro de la Escuela Nacional Graduada de Capdepera / Coro Nacional Mixto Comarcal

4 Als programes dels anys 1970 i 1971 apareix com a "Escuela Nacional de Niñas de Alcudia"; a partir de l'any 1973 apareix amb el nom d'"Escuela Nacional Graduada de Alcudia".

5 L'any 1973, el col·legi Pureza de María hi va participar amb dues corals: un cor de 5è curs i un cor de 6è curs d'EGB.

6 El centre hi participava amb dues corals. Al programa de l'any 1972 apareix "Coro del Colegio de San Francisco", dirigit pel Sr. Gabriel Pieras Salom, i "Coro del Colegio Beato Ramon Llull", dirigit per la Sra. Núria Canal Roiz; al programa de

X = Cor guanyador del concurs.

	20/12/ 1970	21/12/ 1971	19/12/ 1972	18/12/ 1973	17/12/ 1974	16/12/ 1975	21/12/ 1976	20/12/ 1977	19/12/ 1978	18/12/ 1979	
	X	x	x								
	x										
	x	x									
		X	x								
		x									
			X								
					x	x					
		x	x								
		x									
	x	x	x	X	x	x	x	x	x	x	
			x, x ⁵	x	x	x	x	x		x	
	x	x	x	x	X	x	x	X	x		
	x	x	x	x	x	x		x			
	x, x		x, x	x							
			x	x							
					x						
				x	x, x		x			x	
						x	x				
	x				x	X	X	x	x	X	
					x					x, x ⁷	
					x						
			x								
				x							
						x	x	x			

l'any 1970 el Col·legi Beat Ramon Llull, conegut també amb el nom de Sant Francesc, hi prenia part també amb dos cors, un de dirigit pel Sr. Gabriel Pieras i l'altre, pel Sr. Bartolomé Ripoll. Ambdós cors s'anomenen "Coro del Colegio Beato Ramon Llull". Al 1973 només hi participà amb "Coro Blanquerna del Colegio Beato Ramon Llull de Inca".

- 7 Hi va participar amb dues corals; segons podem llegir al Dijous del 1979, de 13 de desembre (Coll, 1979) trobem dos cors amb mateix nom i del mateix col·legi, un de dirigit per la Sra. Maria Vives i l'altre, per la Sra. Joana Maria Pons.

Nom del cor participant al Concurso Provincial de Coros Escolares
Coro del Colegio Nacional Mixto de Buñola
Coro del Colegio Nacional Antoni Maura de Manacor
Coro de la Escuela Aneja de Niñas de la Escuela Universitaria de Formación del Profesorado de EGB de Palma / Colegio Nacional de Prácticas (Niñas) de Palma
Coro del Colegio Nacional La Soledad, Palma
Coro del Colegio San Cayetano, Palma
Coro del Colegio Nacional Mixto de Petra
Coro de la Agrupación Escuelas Unitarias de Valldemossa / Escuela Unitaria Valldemossa
Escolania de Lluç, els "Blavets"
Coro del Colegio San José Obrero, ⁹ Palma
Coro del Colegio Nacional Mixto Ponent, Inca
Coro del Colegio Nacional Mixto de Montuïri
Coro del Colegio Santa Magdalena Sofía de Palma
Coro del Colegio Nacional Juan Capó de Felanitx
Coro del Colegio Nacional Mixto de EGB / Colegio Nacional La Torre de Manacor
Coro del Colegio Nacional San Alfonso de Felanitx
Coro del Colegio Nacional Mixto Simó Ballester de Manacor
Coro del Colegio Nacional de Porto Cristo
Coro del Colegio Nacional de Párvulos / Nacional de Felanitx
Coro del Colegio Nacional Mixto de Lloseta
Coro del Colegio Es Canyar de Manacor
Coro del Colegio Nacional Son Espanyolet de Palma
Coral Infantil del Teleclub de Sineu
TOTAL DE CORS PARTICIPANTS (Total de col·legis participants)
Cors de col·legis públics (col·legis públics participants)
Cors de col·legis privats o concertats (col·legis privats o concertats participants)
Altres

8 Al 1971 el cor infantil de Petra que hi participà fou l'Escuela Nacional Graduada de Niños de Petra.

9 Sembla que al 1978 hi participà amb una nova coral, "Grupo Escolar E.G.B. de San José Obrero" (Dijous, 1978).

10 Cor que havia de prendre part en el concurs, però que finalment no realitzà la seva actuació degut a malaltia del seu director, Sr. Manuel Vitaller (Dijous, 1979).

CANT CORAL INFANTIL A INCA: EL CONCURSO PROVINCIAL DE COROS ESCOLARES (1970-1979)

	20/12/ 1970	21/12/ 1971	19/12/ 1972	18/12/ 1973	17/12/ 1974	16/12/ 1975	21/12/ 1976	20/12/ 1977	19/12/ 1978	18/12/ 1979	
	x	x	x			x	x			x	
						x, x					
						x	x				
		x	x				x				
							x				
		x ⁸					x	x	x		
							x				
							x	x	x		
								x	x	x	
								x			
								x	X		
									x	x	
				x			x		x		
									x		
									x		
								x			
										x, x	
										x	
										x, x	
										x ¹⁰	
										x	TOTAL
	10 (9)	12	15 (13)	9	11	12 (11)	15	12	11	16 (13)	123 (116)
	6	8	6	4	5	8 (7)	8	7	7	12 (9)	71 (67)
	4 (3)	3	8 (6)	5	6	4	7	5	4	3	49 (46)
		1	1							1	3

Taula 2. Resum dels cors participants a les deu edicions del Concurso. Font: Elaboració pròpia a partir de les publicacions del setmanari *Dijous*, la premsa de l'època consultada, els programes de cada any i les actes d'alguns concursos conservades a l'Arxiu Municipal d'Inca.

6. CONCLUSIONS

L'estudi realitzat ha permès conèixer el passat de les corals infantils i juvenils de Mallorca des d'una perspectiva centrada entre els anys 1970 i 1979, dècada en què el Concurso Provincial de Coros Escolares de la Ciutat d'Inca restà actiu. Així mateix, el treball ha permès analitzar la participació total dels col·legis o centres educatius d'Inca i també de la resta de l'illa que hi participaren –distingint-los, a més, segons el tipus de centre–, i revisar l'impacte que aquest esdeveniment tenia cada Nadal a Inca.

La col·laboració anual de l'Ajuntament d'Inca i dels comerços de la ciutat aportant importants premis en efectiu, l'establiment i la publicació de les bases anuals del concurs, la formació d'un jurat especialitzat que es reunia per valorar la qualitat de les diferents propostes presentades, la notòria acceptació entre les escoles de l'illa i els ciutadans d'Inca que omplien cada any el Teatre Principal i les diferents publicacions a premsa, evidencien que es tractava d'un esdeveniment únic en la seva espècie que cada desembre reunia centenars d'infants i desenes de mestres amb l'única finalitat de cantar al Nadal.

Podem concloure, doncs, que no era un fet estrany que els col·legis a la dècada de 1970 tinguessin cors infantils, no com a cors organitzats fora de l'horari escolar com succeeix molt sovint als centres educatius actuals, sinó com una part més de la feina del docent destinada a l'educació musical dels infants. Com bé declarava el director del centre organitzador Pedro Ballester, aquestes trobades eren vertaders encontres entre col·legis públics i privats, els quals servien per llimar tensions i recordar que al cap i a la fi tots eren mestres d'alumnes inquers. Amb una major presència de cors de centres públics, podem afirmar que l'educació musical i el cant coral infantil en particular tenien espais on poder expressar-se a la dècada dels 70, espais que cada cop són més difícils de trobar a la localitat d'Inca. Actualment, no existeix cap esdeveniment similar que reuneixi infants de diferents edats, escoles, nacionalitats i necessitats. Així doncs, cal recordar que el cant coral infantil és una poderosa eina inclusiva i que, a més, educa en valors, hàbits i competències (Ferrer, 2011).

REFERÈNCIES

- Aulí, A., Cánovas, J., Soler, J. (2014). Pedro Ballester del Rey, 45 anys de feina i vida a Inca. *XIV Jornades d'Estudis Locals*, Ajuntament d'Inca.
- Baleares (1975, 21 de desembre). El Coro de las Hermanas de la Caridad de C'as Capiscol, vencedor del concurso de coros.
- Coll, G. (1975, 19 de desembre). Concurso provincial de Coros Escolares, el de las Hermanas de la Caridad de Ca's Capiscol, ganador, *Diario de Mallorca*.
- Coll, G. (1979a, 13 de desembre). Con la participación de 16 coros, el martes X Concurso de Coros Escolares. *Dijous*, 12.
- Coll, G. (1979b, 20 de desembre). Con gran entusiasmo se celebró el X Concurso de Coros Escolares. *Dijous*, 16.
- Diario de Mallorca (1976, 7 de gener). Grupo del Colegio San Vicente de Paúl de Inca, primer premio del V concurso de villancicos de Porto Cristo.
- Dijous (1974, 26 de desembre). Resultado del Concurso Provincial de Coros Escolares celebrado en Inca, 7.
- Dijous (1977, 22 de desembre). Colegios participantes en el <<VIII Concurso Insular de Coros Escolares>>, 10.
- Dijous (1978, 21 de desembre). IX Concurso de Coros Escolares.
- Ferrer, R. (2011). *El cant coral infantil i juvenil educa en valors, hàbits i competències*. [Tesi doctoral, Universitat de Girona]. <http://hdl.handle.net/10803/77826>
- Fluxà, A. (1976, 4 de novembre). VII Concurso Escolar de Coros Escolares. *Dijous*, 4.
- Guillco (1973, 29 de novembre). El IV Concurso de Coros Escolares, en marcha. *Diario de Mallorca*.
- Llobera, J. (1978). Actas del IX Concurso Provincial de Coros Escolares de la ciudad de Inca. Ayuntamiento de Inca.
- Manacor (1979, 1 de desembre). IX Concurso de Villancicos en Porto Cristo, portada.
- Y.L. (1976, 16 de desembre). VII Concurso Provincial de Coros Escolares [Entrevista a Juan Martí, coordinador del concurso], *Dijous*, 4.

L'EDUCACIÓ DURANT ELS PRIMERS ANYS DEL FRANQUISME. MESTRES DE LES ESCOLES PÚBLIQUES D'INCA (1940-1950)

Antoni Aulí Ginard,¹ Joan Pons Julià²

1. Mestre de Primària i EF. Investigador.
toniag10@hotmail.com

2. Mestre jubilat i investigador.
joanponsjulia@gmail.com

Paraules clau: Inca, franquisme, ensenyament, mestres.

Resum. *El règim franquista pretenia acabar amb l'obra educativa de la Segona República Espanyola, difondre dins les escoles els principis ideològics dels vencedors de la Guerra Civil, establir un ideari pedagògic basat en el nacionalcatolicisme i depurar del magisteri el personal docent que no fos afí al règim. El sistema educatiu franquista es va definir com a autoritari, nacionalcatòlic, sexista, classista, ultra nacionalista espanyol, dogmàtic, doctrinal, reaccionari i oposat a les innovacions pedagògiques; tot al contrari del que proposava el sistema educatiu de la República, que es caracteritzava per ser democràtic, laic, promotor de la igualtat de sexes mitjançant la coeducació (encara que no s'arribàs a implantar a Mallorca), igualitari, integrador, respectuós amb les llengües i la cultura pròpies de les regions autònomes, plural, contrari a l'adoctrinament i obert a les innovacions pedagògiques.*

Amb aquest panorama, els mestres i les mestres, que havien sofert un procés de depuració i alguns i algunes havien hagut de deixar el magisteri, complien sanció o encara tenien pendent la resolució del seu expedient, es veien en l'obligació de compaginar una normativa tremendament estricta amb les pràctiques renovadores que molts d'ells havien après durant la seva formació a través d'uns plans d'estudis modèlics, molt diferents als que s'implantarien a partir de 1940.

En aquesta comunicació volem tractar tots els canvis que va sofrir l'educació després de la Guerra Civil i també fer un breu estudi biogràfic sobre els mestres i les mestres que van exercir a les escoles públiques d'Inca entre 1940 i 1950.

Keywords: Inca, francoism, education, teachers.

Abstract. *The Francoist regime sought to end the educational work of the Second Spanish Republic, spread in the schools the ideological principles of the victors of the Civil War, establish a pedagogical ideology based on national Catholicism and purge the teaching staff from the teaching staff who were not related to regime The Francoist educational system was defined as authoritarian, national-Catholic, sexist, classist, ultra-nationalist Spanish, dogmatic, doctrinal, reactionary and opposed to pedagogical innovations. Quite the opposite of what the Republic's education system proposed, which was characterized by being democratic, secular, promoting gender equality through co-education (even if it was not implemented in Mallorca), egalitarian, integrative, respectful of languages and the culture of the autonomous regions, plural, opposed to indoctrination and open to pedagogical innovations.*

With this scenario, the teachers, who had undergone a process of purification and some had had to leave the teaching profession, were serving a sanction or still had the resolution of their file pending, saw themselves with the obligation to combine a regulation tremendously strict with the renewing practices that many of them had learned during their training through model curricula, very different from those that would be implemented from 1940.

In this communication we want to deal with all the changes that education underwent after the Civil War and also do a brief biographical study of the teachers who worked in the public schools of Inca between 1940 and 1950.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. L'educació franquista entre 1939 i 1950

El règim franquista pretenia eliminar l'obra educativa de la Segona República Espanyola, difondre dins les escoles els principis ideològics dels vencedors de la Guerra Civil, establir un ideari pedagògic basat en el nacionalcatolicisme i depurar del magisteri el personal docent que no fos afí al règim. El sistema educatiu franquista es va definir com autoritari, nacionalcatòlic, sexista, claustrista, ultranacionalista espanyol, dogmàtic, doctrinal, reaccionari i oposat a les innovacions pedagògiques; tot al contrari del que proposava el sistema educatiu de la República que es caracteritzava per ser democràtic, laic, promotor de la igualtat de sexes mitjançant la coeducació, igualitari, integrador, respectuós amb les llengües i cultura pròpies de les regions autònomes, plural, contrari a l'adoctrinament i obert a les innovacions pedagògiques.

L'autoritarisme era un dels trets essencials del règim franquista, del qual formava part el sistema educatiu. Per això, els principis que regien la relació

entre mestres i alumnes eren els d'unitat, jerarquia, obediència i disciplina. Un dels objectius principals era *formar la voluntat, la consciència i el caràcter del nin en ordre al compliment del deure i el seu destí etern*. Els mestres no havien de mostrar només als alumnes la necessitat del principi d'autoritat a l'escola, sinó també en tots els nivells de la vida. Hom pot parlar d'escola autoritària o fins i tot d'escola quarter. El pedagog Adolfo Maíllo proposava un ambient educatiu caracteritzat per la disciplina, l'esperit de servei i la repressió ascètica dels impulsos naturals. El publicista franquista Antonio J. Onieva defensava l'autoritarisme dient:

El que obedece se goza en dar gusto al superior, y esta satisfacción de complacer a otro es un modo de quererle, de amarle. Es más fácil obedecer que mandar. El que obedece, no se equivoca; el que manda puede equivocarse. Quien da una orden tiene que pensar si es posible su cumplimiento; en cambio, está libre de tal preocupación el que obedece [...] Sólo la disciplina hace grandes a los pueblos. Un pueblo donde todo el mundo cumple con su deber es un pueblo ideal. ¿Cómo se cumple con el deber? Acatando las órdenes de los superiores y llevándolas a la práctica.

El nacionalcatolicisme determinava el sistema educatiu franquista degut que la religió catòlica inspirava els programes educatius de tots els nivells. S'havia d'impregnar d'esperit religiós la tasca educativa, així com d'esperit patriòtic. Per altra banda, l'escola pública era subsidiària dels col·legis de l'Església, especialment pel que fa a l'ensenyament mitjà.

L'article 5 de la Llei d'ensenyament primari de 1945 deia: *La educación primaria, inspirándose en el sentido católico, consubstancial con la tradición escolar española, se ajustará a los principios del Dogma y de la Moral católica y a las disposiciones del Derecho Canónico vigente.*

El sistema educatiu franquista era sexista; establí l'estricta separació de nins i nines, i una formació diferenciada per a ambdós sexes. Considerava que la coeducació era contrària als principis religiosos del moviment i la suprimia *por antipedagógica i antieducativa, para que la educación de los niños y las niñas responda a los principios de sana moral y esté de acuerdo con todos los postulados de nuestra gloriosa tradición.*

A més a més, l'educació havia de ser diferenciada. José Pemartín, cap del Servei Nacional d'Ensenyament Superior i Mitjà del Ministeri d'Educació, havia dit que les dones que fessin el batxillerat i arribassin a la Universitat n'havien de ser una excepció i que el seu destí havia de ser la llar: *Se debe tratar de encauzar la gran corriente de estudiantas [sic] apartándolas de la pedantería feminista de bachilleras y universitarias que deben ser la excep-*

ción, orientándolas hacia su propio magnífico ser femenino que se desarrolla en el hogar.

Així l'educació de les nines es caracteritzava per un nivell educatiu inferior i per una educació diferent encaminada que assolissin el seu rol de mestresses de casa, a través de la des-valorització continuada de la seva espontaneïtat i la seva manera de ser, ja que fes el que fes la nina era considerada per definició inferior al nin, que constituïa el model general d'individu. Això va significar la introducció d'assignatures especials per a les nines seguint el criteri establert per una ordre de març de 1938 que deia: *En las escuelas de niñas brillará la femineidad más rotunda, procurando las maestras, con labores y enseñanzas apropiadas al hogar, dar carácter a sus escuelas, tendiendo a una contribución práctica a favor de nuestro glorioso ejército.*

L'educació franquista era per demés classista. De fet, existien dos sistemes educatius al país: un per a les famílies de les classes altes i mitjanes que duïen els seus fills als col·legis religiosos, i que aconseguïen arribar a la Universitat, i un altre per als sectors socials menys afavorits, que duïen els seus fills a les escoles nacionals i que quasi mai passaven de l'ensenyament primari, i s'incorporaven tot d'una al mercat de treball.

L'altra gran pedra angular era l'ultranacionalisme espanyol. La Llei d'ensenyament primari de 1945 diu al respecte:

Artículo sexto. Es misión de la educación primaria, mediante una disciplina rigurosa, conseguir un espíritu nacional fuerte y unido e instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la Patria, de acuerdo con las normas del Movimiento y sus Organismos.

Artículo séptimo. La lengua española, vínculo fundamental de la comunidad hispánica, será obligatoria y objeto de cultivo especial, como imprescindible instrumento de expresión y de formación humana, en toda la educación primaria nacional.

El dogmatisme estava present en totes les disciplines i era més evident en l'ensenyament de la història, supeditada a la doctrina de l'Església catòlica i de la Falange (FET i de las JONS). Com va destacar l'historiador Manuel Tuñón de Lara: *En la educación franquista la historia estaba considerada «como una simple interpretación ideológica del pasado que servirá para modelar el espíritu de los niños y de los jóvenes», «una sierva de la enseñanza política y eclesiástica».*

A una circular de març de 1938 de la Inspecció de Primer Ensenyament es deia: *Es preciso que en las lecturas comentadas, en la enseñanza de las Cien-*

cias, de la Historia, de la Geografía, se aproveche cualquier tema para deducir consecuencias morales y religiosas... En el qüestionari de Geografia i Història per a alumnes de Segon Ensenyament publicat el 14 d'abril de 1939 s'inclouen epígrafs com els que segueixen:

...de la Dictadura de Primo de Rivera se destacaba el «retorno a los principios de autoridad»; sobre la Segunda República Española se proponía estudiar: «los pseudointelectuales despechados, la masonería y los financieros judíos internacionales hacen caer la monarquía. La segunda República. Sus desastres, sus desórdenes, sus crímenes»; sobre el fascismo, en cambio, «su sentido nacional, espiritual e histórico que restituye su dignidad a la persona humana». Y como colofón: «Superioridad moral de nuestro espíritu imperial.

El que pretenia el sistema educatiu franquista era més adoctrinar i no ensenyar. Dins les aules, els materials i llibres de text havien de passar la censura per evitar que hi hagués continguts considerats massa liberals; per tant, quedaven prohibits aquells aspectes relacionats amb els darrers corrents científics o pedagògics europeus, i eren dominants els continguts i valors de la religió catòlica. L'article núm. 1 de la Llei d'ensenyament primari de 1945 deia: *La educación primaria tiene como objetivo formar la voluntad, la conciencia y el carácter del niño para el cumplimiento del deber y su destino eterno; infundir el amor y la idea de servicio a la patria, de acuerdo con los principios inspiradores del Movimiento.*

En un curset d'orientació al setembre de 1939 es diu als mestres assistents: *Orientemos a los niños según el programa de la Falange que presenta nuestro serenísimo Caudillo, enseñémosles... que viviremos en franca literalidad vertical, como en las formaciones de las unidades del Ejército.*

A partir de 1940, aquesta funció la va desenvolupar l'assignatura de *Formación del Espíritu Nacional*, que era impartida per membres de Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

Per altra banda, el caràcter reaccionari de la tasca educativa franquista i la seva oposició a qualsevol innovació pedagògica es pot observar en un discurs pronunciat pel tinent de batle de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona davant els mestres assistents a un curset d'orientació celebrat l'any 1939:

Se ha de lograr la transformación entera de aquel Magisterio que se llamó español, sin serlo más que por residencia, porque prescindía de la luz que irradiaban los propios pedagogos nacionales como Luís Vives, San José de Calasanz, San Ignacio de Loyola y el moderno Padre Manjón y buscaba ser reflejo de las orientaciones extranjeras de los Pestalozzi, de los Froebel, de los Decroly y de los Montessori; de aquel lastimoso Magisterio que se inspiró exclusivamente en

los principios de la revolución francesa, de la libertad, de la igualdad y la fraternidad, a través de los cuales llegó a la escuela sin Dios...

El desenvolupament cultural de la Segona República fou extirpat de forma abrupta amb el règim franquista. Un gran sector d'intel·lectuals fou condemnat a l'exili i la història es va posar al servei propagandístic nacional. Es va reprimir la llibertat d'expressió en tots els mitjans de comunicació, es va imposar el castellà com a llengua única, i mitjançant el control dels mitjans el règim enviava a la societat una imatge propagandística de si mateix. La cultura oficial fins i tot va comptar amb una obra del propi general Franco, la pel·lícula *Raza*. Es va prohibir la importació de llibres i revistes estrangeres, la qual cosa impedí la lectura d'autors d'altres països, i van perdre molta importància els músics espanyols.

La Universitat fou una de les institucions que més es va deteriorar. L'exili de la major part dels catedràtics de la República va fer que cap als anys 40 més d'un 60 % de la plantilla de professors fos totalment nova –i en ella Falange, catòlics, propagandistes i Opus Dei es disputaven les places vacants– i que fos controlada pel sindicat de tall falangista SEU. No fou fins a l'any 1943 quan la LOU (Llei d'ordenació universitària) va despolititzar la Universitat en funció de l'ideari nacionalcatòlic, marcat per la vigilància constant de professors i alumnes. Mentre que les despeses en defensa i exèrcit creixien, les d'educació disminuïen.

Per als vencedors de la guerra, *la Patria* navegava amb ritme segur: grans projectes per a la construcció d'embassaments i carreteres, estudi per practicar una repoblació forestal sense precedents a les terres cremades i pelades per la guerra, concessió de crèdits per realitzar prospeccions petrolíferes, mètodes revolucionaris per incrementar la indústria conservera, etc. Per altra banda, tornava a cobrar *su debida importancia* la festa taurina, descuidada durant la República, i causava entusiasme el futbol.

La Secció Femenina de Falange pretenia desenvolupar nombroses activitats, partint de la tasca de les instructoras seleccionades d'entre el més granat de la classe mitjana, creant la Germanat de la ciutat i el camp, dirigides per les filles de camperols rics i les de puericultura; organitzar corals de la Secció Femenina, així com revalorar el folklore popular; impartir classes nocturnes per a les criades que no sabessin llegir ni escriure; una Secció de Costura i Propaganda en què es projectaven documentals cinematogràfics alemanys i italians, com el titulat *Alas milagrosas*, sobre l'aviació del III Reich. Per altra banda, s'organitzaven classes de mecanografia, taquígrafia i comptabilitat per a la gran quantitat d'al·lotes que trobaven col·locació com a secretàries a les empreses.

Dia 1 d'abril de 1940 va tenir lloc la primera desfilada de la Victòria, fent passar canons, tancs, metralladores i tropes per les rambles de les ciutats, amb altaveus que transmetien els himnes de sempre. Al dia següent, s'inauguraven a l'Escorial les obres d'*El Valle de los Caídos*, monument que perpetuaria els morts del bàndol feixista a la seva *Cruzada*. La basílica seria foradada en roca viva pels presoners republicans i tendria una capacitat per a tres mil persones. Damunt d'ella s'aixecaria una creu de cent cinquanta metres d'alçada visible a llarga distància. Finalment la seva construcció va durar divuit anys, hi participaren 20.000 presoners polítics, i allà es van enterrar prop de 34.000 persones d'ambdós bàndols contendents. Es va inaugurar finalment dia 1 d'abril de 1959, commemorant el vintè aniversari de la victòria franquista.

1.2. La tasca dels mestres i les mestres

El nou règim es va trobar diferents tipus de mestres que havien de ser els i les responsables de formar els homes i les dones del demà, o això deien ells. Amb aquesta tessitura hi va haver mestres que des del primer moment es van mostrar fidels als sollevats i ben aviat van seguir exercint a les escoles on tenien la plaça o a una altra de millor com a premi a la seva fidelitat. D'altres van poder seguir amb la seva professió després de sofrir constants investigacions sobre la seva moral, la seva conducta i la forma que tenien d'ensenyar; uns processos que en major o menor mesura van afectar de forma important a la majoria. Un tercer grup important de docents es van quedar sense feina i foren apartats del magisteri, que era la seva vocació. I per acabar, algunes de les vacants foren cobertes per persones fidels al règim franquista que no tenien cap titulació i els únics mèrits de les quals havien estat lluitar al costat de les tropes sollevades o tenir un paper polític destacat en el cop d'estat de juliol de 1936.

Segons el Dr. Gabriel Barceló Bauzà, les aules franquistes a Mallorca eren contradictòries, ja que gràcies als estudis etnogràfics realitzats a partir dels materials que reflecteixen la pràctica quotidiana es pot observar la diferència que hi ha entre la normativa que regulava el funcionament de l'escola franquista i el que realment acabava succeint dins les aules.

No es pot oblidar que molts dels mestres que exerciren en els anys quaranta eren els mateixos que abans de la Guerra. Mestres que havien estat depurats, això sí, però que també eren hereus d'una cultura escolar anterior i, sobretot, eren dipositaris de tota una sèrie de coneixements i recursos metodològics que feren que en un context de transformació política la seva pràctica escolar reflectís més continuïtats que ruptures.¹

1 Barceló Bauzà, G.: *La enseñanza primaria en Mallorca (1939-1949)*. *Cultura y prácticas escolares*. Tesis doctoral.

En definitiva, un gran nombre de mestres dels primers anys del franquisme, els més joves, havien cursat els seus estudis amb el Pla Professional de 1931, que va canviar radicalment la formació dels mestres i les mestres, i del qual van sortir els millors professionals de l'educació del segle XX.

Però aquell regim necessitava produir els seus mestres. Torna a separar-se l'Escola Normal dels homes de la de les dones. Es va substituir el Pla professional del batxiller, que permetia aconseguir el títol d'ensenyant aprovant unes poques assignatures, s'organitzaren cursets per que els oficials de l'exercit obtinguessin el títol de Mestre...²

A l'època franquista els docents foren figures clau per a la transmissió dels valors i ensenyaments nacionalcatòlics sobre els infants. Hi havia un especial interès a formar mestres que tenguessin ben present el model escolar d'acord amb la relació "pàtria-religió". La seva preparació pedagògica i psicològica pretenia dotar-los d'una cultura, d'acord amb els nous valors dictatorials, convertint-los en exemples de moralitat, vocació i autoritat, abocats a adoptar el perfil de mestres als quals els importà la formació científica dels seus alumnes al servei de tres ideals: Déu, Espanya i el nacionalsindicalisme. Per això les escoles es varen omplir d'excombatents, mutilats de guerra, familiars de caiguts en combat i individus de reconeguda adhesió al règim.

La tasques que realitzaven els docents eren d'obligat compliment segons els programes proposats pel règim i rebien un ferreu control ideològic i un sever adoctrinament. Els mestres en la seva pràctica docent quotidiana, havien d'impartir una disciplina fèrria inculcant valors com l'esforç o el sacrifici, i era a través del càstig físic i psicològic com afavorien que els alumnes es convertissin en éssers dòcils i obedients. Els estudiants eren la figura a formar, instruir i ensinistrar, a la qual corresponia mostrar submissió i obediència, dominada mitjançant les ordres, la imposició, la repressió, la cohibició, el càstig i la repetició.

El material didàctic que empraven els docents era imposat totalment pel règim. A molts centres utilitzaven els "quaderns de rotació" a mena de diari, en els quals quedaven reflectides les activitats que es duïen a terme al llarg de la jornada escolar i que els inspectors supervisaven per veure el desenvolupament del curs. Allà on aquestes inspeccions no es duïen a terme, principalment a l'àmbit rural, els mestres confiaven la seva pràctica educativa en els manuals escolars i els models de lliçons pràctiques publicats per les editorials de l'època.

Respecte als mestres en àmbits rurals, es considerava la figura del docent com una autoritat que disposava del control absolut de l'educació dels infants del

2 Janer Manila, Gabriel: «L'Escola Normal de la postguerra». *Arc, L: quadern informatiu de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears*, 1998, vol. 5, p. 33-37.

poble. No sols acompanyaven els alumnes al llarg de la jornada escolar, sinó en altres activitats que els menors realitzaven fora de l'aula. Era freqüent que nins i nines anassin a cercar el metre o la mestra els diumenges per anar a missa, fessin activitats de formació fora de l'escola, com ensenyar a les nines a cosir o preparar els nins per a la formació secundària, i que s'implicassin en activitats culturals que es desenvolupaven al poble. A poc a poc els mestres començaren a tenir una posició acomodada, puix que disposaven d'estudis superiors i els poders públics del municipi recorrien a ells per a l'alfabetització de la comunitat.

El dia a dia dels alumnes estava marcat per rituals. Al començament de la jornada era alçada la bandera de Falange; els alumnes acompanyats del director es posaven fermes en files i es cantava el "Cara al sol" a l'exterior de l'edifici. Els mestres proclamaven la consigna del dia o de la setmana i es desfilava cap a les classes, cantant himnes patriòtics en molts casos. Al final de la jornada es baixava la bandera i es repetia la consigna *¡Por el Imperio hacia Dios! ¡Viva Franco!* També havien de resar l'oració en record a José Antonio i *Un Padre Nuestro por los Caídos por Dios, España y su revolución nacionalsindicalista*, que havia de ser contestada amb el crit *¡Presentes!* També, tant a l'escola pública com a la privada, es resava en entrar i sortir de classe. Durant els capvespres del mes de maig se celebrava el mes de les flors dedicat a la Verge Maria.

Les matèries que s'estudiaven estaven dividides en tres blocs de coneixements: instrumentals, formatius i complementaris. En el bloc instrumental estaven incloses la lectura interpretativa, l'expressió gràfica, l'escriptura ortogràfica, la redacció, el dibuix i el càlcul. El bloc formatiu comprenia les matèries de Geografia i Història, la Religió, la Formació de l'esperit nacional, la Llengua espanyola, les Matemàtiques i l'Educació Física. El bloc complementari estava destinat a les Ciències Naturals, Música i cant, i per a les nines, els treballs manuals i les tasques considerades femenines. L'Església catòlica es va encarregar de les doctrines religioses i la Falange ho va fer de les físiques, de l'educació femenina i de l'adoctrinament polític, a més d'assolir importància a l'àmbit educatiu en sorgir el Frente de Juventudes y la Sección Femenina.

Les famílies donaven suport activament a la tasca docent en la formació del caràcter i la personalitat dels infants. Era necessari, per tant, que la família continuàs amb les mesures disciplinàries imposades pel mestre, que tenien com a darrera finalitat corregir els seus defectes, encaminar els seus hàbits i estimular l'autogovern. Els fills havien de ser considerats com a éssers passius als quals s'havia de conduir i aregar en tot moment per formar un model de ciutadà que respongués als interessos del nou Estat. Es pretenia no sols el perfeccionament estètic de l'individu, sinó també el de la raça hispànica, una de les grans obsessions del règim dictatorial.

Quant a la normativa vigent durant la dictadura, en el primer franquisme va aparèixer la Llei d'ensenyament de 1945, que va ser la llei més influent durant el règim. Dirigida a l'educació primària, en ella es concretaven els valors religiosos i nacionals que s'havien d'impartir a totes les escoles del país. Aquest model educatiu cercava que les noves generacions obtinguessin una formació del caràcter en *Orden al cumplimiento del deber y a su destino eterno e infundirles el amor y la idea del Servicio a la Patria, de acuerdo con los principios inspiradores del Movimiento y el dogma y moral católica*. En el seu article 42, la Llei introduïa una *Cartilla Escolar* que afavoria la recollida de dades personals i acadèmics dels alumnes per poder acreditar els estudis realitzats i, un cop finalitzats els primaris, poder exercir algunes professions.

2. MESTRES DE LES ESCOLES PÚBLIQUES D'INCA (1940-1950)

A la ciutat d'Inca, entre 1940 i 1950, hi havia cinc escoles públiques; una unitària de nins que aviat es va convertir en secció de Graduada, una Graduada de nins amb secció de pàrvuls, una Graduada de nines i dues escoles rurals unitàries: Tirasset i Can Boqueta.

A continuació presentam una breu biografia dels mestres i les mestres que van exercir a aquestes escoles durant el període indicat. Les lletres JEL entre parèntesi signifiquen que ja s'ha presentat una biografia sobre el mestre o la mestra en alguna de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca.

3. ESCOLA UNITÀRIA DE NINS D'INCA

Luis Alguacil Montis (JEL). Palma, 1908. Mestre de primer ensenyament i batxiller. Pel mes de juny de 1935 arribà a la unitària gràcies a una permuta. L'any 1941, després de la transformació de l'escola passà a la Graduada de nins d'Inca com a director provisional (ja ho havia estat l'any 1936). El setembre de 1968, per concurs de trasllats, prengué possessió d'una secció de la Graduada de Jaime I (Palma).

4. ESCOLA GRADUADA DE NINS D'INCA

Fou creada per Ordre de 24 de desembre de 1931, amb l'establiment de dues seccions i la transformació de dues escoles unitàries de nins. Per tant, era una Graduada de quatre seccions (direcció i tres més, una de les quals havia de ser de pàrvuls). Per OM de 22 d'octubre de 1941, la Unitària es transformà en una secció més de la Graduada.

4.1. Direcció

En un primer moment, la secció de direcció fou ocupada pels mestres que s'exposen a continuació, però, tot i això, no sempre fou ocupada pel qui realment era el director del centre.

Gabriel Garau Pons. Campanet, 1911.

Mestre de primer ensenyament. Dia 4 de febrer de 1939 va arribar com a interí a la Graduada com a substitut del mestre sancionat Àngel Vallès Monter (JEL). Romangué a l'escola fins el 16 de novembre de 1940, en què va cessar a causa de l'arribada d'un mestre propietari.

Ramon Pieras Castell. Andratx, 1899.

Mestre de primer ensenyament. Després de la seva separació definitiva del magisteri quan era mestre de Felanitx, el 17 de novembre de 1940 fou readmès, i arribà com a propietari a la Graduada de nins. El 17 d'octubre de 1944 fou detingut, i no va tornar a exercir fins dia 16 de desembre de 1945, quan es va sobreseure la seva causa i fou reintegrat al centre. Pel setembre de 1947 li fou concedit el trasllat a una escola de Girona.

Bartomeu Serra Martí. Alcúdia, 1919.

Mestre de primer ensenyament. Interí substitut de Ramon Pieras entre el dia 3 de gener i el 15 de desembre de 1945.

Bartomeu Roig Bestard. Palma, 1924.

Mestre de primer ensenyament. Va exercir com a mestre provisional a la Graduada de nins entre el primer d'octubre de 1947 i el 31 d'agost de 1948, en què va cessar per l'arribada d'un mestre propietari.

Pere J. Fornés Perelló (JEL). Inca, 1885.

Dia primer de setembre de 1948, després de complir la sanció derivada del procés de depuració, fou reintegrat. Va seguir fent feina a l'escola fins dia 3 de juliol de 1957, en què es va jubilar.

4.2. Secció primera

Pere Colom Bernat. Sóller, 1915.

Mestre de primer ensenyament. El 5 de febrer de 1938 va arribar a la graduada de nins com a mestre interí substituïnt el mestre sancionat Pere J. Fornés Perelló (JEL). Tot i que no tenia la plaça en propietat, va exercir al centre fins el 22 de gener de 1941. Durant aquest temps va gaudir d'un augment

de categoria professional i, per tant, també de sou passant de 3.000 a 4.000 pessetes anuals.

Pere Serra Pastor. Sóller, 1912.

Mestre de primer ensenyament i batxiller universitari. Quan va esclatar la Guerra era mestre de la Graduada Annexa a la Normal de mestres, i fou suspès de feina i sou a partir del primer d'octubre de 1936. Se l'acusava principalment d'haver signat la resposta al "missatge".³ El 27 de juliol de 1937 la Comissió Depuradora Provincial va acordar per unanimitat proposar la sanció de separació definitiva del servei per a aquest mestre. Però tres anys després, el 27 de juliol de 1940 es va resoldre el seu expedient de depuració amb la sanció de suspensió de feina i sou per un any i trasllat dins la província. Dia 23 de gener de 1941 prengué possessió, per trasllat forçós, de la secció primera de la Graduada de nins d'Inca. Un temps després, el 23 de setembre de 1947, fou detingut i condemnat:⁴

En concepto de autor responsable de un delito de ESCÁNDALO PÚBLICO, con la concurrencia de una circunstancia agravante, a la pena aceptada de seis meses de arresto mayor, multa de cinco mil pesetas y doce años de inhabilitación para cargos públicos, con el arresto substitutorio de treinta días caso del impago de la multa, con las accesorias de suspensión de todo cargo público, profesión, oficio y derecho a sufragio durante el tiempo de la condena y el pago de las costas. (...).

Per tant, fou separat del magisteri. El 6 de juny de 1951, davant la importància dels fets i tenint en compte que el mestre no havia remès cap plec de descàrrecs, fou separat de forma definitiva del magisteri i va deixar de ser mestre. Evidentment aquesta sanció no tenia res a veure amb el procés de depuració del magisteri.

Pere Rubert Perelló. Inca.

Va ser mestre de la Graduada de nins entre el 15 de novembre de 1947 i el 31 d'agost de 1948.

Miguel Payeras Prats. Inca, 1922.

Mestre de primer ensenyament i batxiller universitari. Ja havia exercit a la Graduada de nins de forma provisional uns anys abans. Dia 1 de setembre de 1948 prengué possessió de la seva plaça com a mestre propietari provisional i va romandre al centre fins el 31 d'agost de 1949.

³ Manifest publicat el 10 de juny de 1936 signat per 153 representants de la cultura de Mallorca com a resposta al manifest anterior ("Missatge als mallorquins"), signat per un grup d'intel·lectuals de Catalunya i del Principat, en què es reconeixia la participació illenca en el passat i es convidava els mallorquins a col·laborar en el futur.

⁴ AMEIB. Arxiu. Secció administrativa. Expedient personal del mestre Pere Serra Pastor.

José Benítez Meco. Alhucemas (Màlaga), 1912.

Mestre de primer ensenyament. Durant el procés de depuració del magisteri, essent mestre de l'escola de Son Carrió, fou acusat de ser ateu. El 27 de juliol de 1940 es va resoldre el seu expedient de depuració amb la sanció de⁵ *Inhabilitación para cargos directivos y de confianza en Instituciones Culturales y de Enseñanza*. Dia primer de setembre de 1949, per concurs de trasllats,⁶ prengué possessió com a mestre propietari de la primera secció de la Graduada de nins d'Inca, on va fer feina fins el 31 d'agost de 1967, en què va cessar per anar a l'escola Jafudà Cresques de Palma.

4.3. Secció segona

Felip Company Calafat. Consell, 1874.

Mestre elemental de primer ensenyament. Essent mestre d'una secció de la Graduada de nins de la Soledat (Palma), dia primer d'octubre de 1936 fou suspès de feina i sou. El 19 de maig de 1937 la Comissió Depuradora Provincial va acordar per unanimitat proposar la jubilació d'aquest mestre. El 31 de març de 1938, d'acord amb l'Ordre del Ministeri d'Educació Nacional, se'l reposava al seu càrrec, encara que estigués suspens de sou i feina, ja que no estava proposat per a la separació definitiva. El 5 de maig de 1938, la Comissió Depuradora va comunicar al cap de la Secció Administrativa que, estant pendent la seva jubilació forçosa, fos integrat en una secció de Graduada a un altre municipi on no hagués exercit com a mestre. I aquest municipi va ser Inca. El 10 de maig prengué possessió de la secció segona de la Graduada de nins d'Inca. El 9 de novembre de 1939 li van desestimar la instància en la qual sol·licitava li fos aixecada la sanció de no poder exercir càrrecs directius. Però el 27 de juliol de 1940 es va resoldre el seu expedient de depuració amb la sanció de:⁷ *Suspensión de empleo y sueldo por dos años, traslado fuera de la provincia con prohibición de solicitar vacantes en cinco años e inhabilitación para cargos directivos y de confianza*.

Amb la baixa del mestre Company la secció va quedar vacant durant un temps.

5 AMEIB. Arxiu. Secció administrativa. Fons Lleonard Muntaner. Expedient de depuració del mestre José Benítez Meco.

6 Adjudicació de les destinacions atorgades als funcionaris docents del cos de mestres a partir dels seus mèrits.

7 AMEIB. Arxiu. Secció administrativa. Fons Lleonard Muntaner. Expedient de depuració del mestre Felip Company Calafat.

Joan Pujadas Llinàs. Ferrol, 1921.

Mestre de primer ensenyament. El seu primer destí com a mestre interí va ser a la Graduada de nins d'Inca, on va exercir molt poc temps, del 22 d'octubre al 20 de novembre de 1940.

Enric Vives Matas. Palma, 1913.

Mestre de primer ensenyament, mestre del grau professional i batxiller universitari. Essent mestre de la Graduada de nins de Santa Catalina, el primer d'octubre de 1936, fou suspès de feina i sou pel primer Tribunal de Depuració. El 5 d'agost del 1937, el Tribunal Depurador Provincial va acordar remetre-li el plec de càrrecs i el 31 proposava, per una unanimitat, la seva separació definitiva del servei. S'ignorava el seu domicili, i no havia respost a la requisitòria publicada al *Butlletí Oficial de la Província*. El 27 de febrer de 1940 van estudiar nous documents aportats i van acordar remetre'ls a Burgos perquè s'unissin al seu expedient, i es va modificar la proposta de sanció a inhabilitació per a càrrecs directius, però fou declarat apte. El 24 de novembre de 1940 arribà a la secció segona de la Graduada, on va exercir fins dia 31 de desembre de 1943.

Pere Pons Bennàssar. Búger, 1898.

Mestre de primer ensenyament. Essent mestre de sa Pobla, el primer d'octubre de 1936 fou suspès de feina i sou durant el primer procés de depuració. El 15 de juny de 1937 es va decidir remetre-li el plec de càrrecs on se l'acusava de ser simpatitzant del Front Popular i tenir deficients conductes professional i religiosa. Després de demanar informes a les autoritats de Búger, el 6 d'octubre de 1937 la Comissió Depuradora Provincial va acordar, per unanimitat, proposar la seva separació del servei. El 21 de setembre de 1940 es va resoldre el seu expedient de depuració amb la sanció de separació definitiva del servei, però pel mes d'octubre de 1942 li revisaren l'expedient i anul·laren l'ordre de separació definitiva sancionant-lo amb trasllat dins la província durant dos anys. I dia 1 de febrer de 1943 prengué possessió com a propietari provisional d'una secció de la Graduada de nins de Llubí. El primer de gener de 1944, per concurs de trasllats, passà a la Graduada de nins d'Inca, on exercí fins dia 9 de febrer de 1945.

Joan Moragues Perelló. Petra, 1909.

Mestre de primer ensenyament. Va exercir a la Graduada de nins entre el 24 de febrer i el 31 d'agost de 1945.

Miguel Payeras Prats. Inca, 1922.

Mestre de primer ensenyament i batxiller universitari. Mestre de la secció segona entre dia primer de setembre de 1945 i el 30 de setembre de 1946.

Gabriel Salom Salom. Santa Maria del Camí, 1901.

Mestre de primer ensenyament. Dia primer d'octubre de 1946 va arribar a la secció segona gràcies a un concurs de trasllats. Va ser mestre de la Graduada fins el 31 d'agost de 1963, en què va cessar per anar a la Graduada de nins de Jaume I de Palma.

4.4. Secció de pàrvuls

Catalina Serra Calvís. Palma, 1912.

Mestra de primer ensenyament i professora de costura i patronatge. Va arribar a la Graduada de nines el primer d'octubre de 1939 i va fer feina a l'escola fins dia 3 de novembre de 1940. Era mestra interina, i va cessar per l'arribada d'una propietària.

Joana Aina Estelrich Ferrer. Selva, 1893.

Mestra de primer ensenyament i batxiller. De l'1 d'octubre de 1936 al 14 de setembre de 1937, per Ordre governativa, ja havia exercit a Inca. Dia 5 de novembre de 1940, de forma provisional, fou traslladada de bell nou a Inca, a la secció de pàrvuls de la Graduada de nins, perquè la seva escola de Manacor havia clausurat per falta de local. Va exercir a l'escola fins dia 22 de gener de 1941, en què va morir.

Clara Utesá Barcia

Mestra de primer ensenyament. Va exercir a la secció de pàrvuls de la Graduada de nins del 22 de febrer de 1941 al 31 de desembre de 1943.

Teresa Mas Brotad. Palma, 1905.

Mestra de primer ensenyament. Va arribar a la secció de pàrvuls de la Graduada dia primer de gener de 1944 a través d'un concurs de trasllats. Va ser mestra d'aquesta secció fins el 31 d'agost de 1958, quan va passar a la Graduada Finestres Verdes de Palma.

4.5. Alumnes en pràctiques que van exercir a la Graduada de nins d'Inca entre 1940 i 1950

Francesc Fornés Vich (01-08-1940, 30-06-1942), Manuel Fernández Fernández (01-08-1940, 30-06-1942), Francesc Forteza Segura (01-02-1942, 31-12-1942) i Antoni Salom Orell (01-02-1942, 31-12-1942).

5. ESCOLA GRADUADA DE NINES D'INCA

Creada per Ordre de 31 de desembre de 1931 amb l'establiment de dues seccions i la transformació de dues escoles unitàries de nines. Per tant, era una Graduada de quatre seccions (direcció i tres més).

5.1. Direcció

Maria Concepció Nicolau de Montaner. Inca, 1906.

Mestra de primer ensenyament. Dia 11 de juliol de 1934, gràcies a unes oposicions, arribà com a mestra de secció a la Graduada de nines. Del primer d'octubre de 1936, per Ordre ministerial durant el primer procés de depuració, al 14 de setembre de 1937 fou desplaçada a la Graduada de nines de Santa Catalina de Palma. Va continuar a Inca fins el 30 de setembre, quan va passar com a directora a l'Escuela del Hogar del Instituto femenino de Enseñanza Media de Palma.

Margalida Florit Rebassa. Sa Pobla, 1920.

Mestra de primer ensenyament. El seu primer destí com a mestra interina va ser a la Graduada de nines d'Inca, on va fer feina del 22 d'octubre de 1942 al 31 de gener de 1945.

Francisca Barceló Vidal. Lluçmajor, 1914.

Mestra de primer ensenyament i batxiller superior. Dia 1 de febrer de 1945 fou nomenada mestra opositora en curs de pràctiques, i va exercir a la Graduada de nines fins el 31 d'agost del mateix any.

Caridad Segura Miró. Palma, 1922.

Mestra de primer ensenyament i batxiller universitari. Després de fer les pràctiques a l'escola de Lloseta, dia 1 de setembre de 1945 arribà a la Graduada de nines com a propietària provisional després de fer oposicions. Va exercir a l'escola fins dia 30 de setembre de 1946.

Margalida Florit Rebassa. Sa Pobla, 1920.

Mestra de primer ensenyament. Després de fer feina com a interina a l'escola de Sineu i a la de Fornells, després d'unes oposicions, dia 1 d'octubre de 1946 va tornar a la Graduada d'Inca gràcies a un concurs de trasllats. No es va moure de l'escola fins dia 11 de febrer de 1955, en què passà a la Graduada de nines núm. 2 de Maó.

5.2. Secció primera

Maria Erencia Alvarado (JEL). Màlaga, 1912.

Mestra de primer ensenyament. Va arribar a la Graduada com a mestra interina el 12 de novembre de 1934 i ja no es va moure de l'escola fins que va morir, el 23 de gener de 1971. Tenia 59 anys.

5.3. Secció segona

Maria Mas Fullana (JEL). Palma, 1909.

Mestra de primer ensenyament. Dia 12 de novembre de 1934 prengué possessió com a mestra propietària (per oposició) d'una secció de la Graduada de nines d'Inca. El primer d'octubre de 1936, per Ordre governativa, fou traslladada a l'Escola Unitària de nines d'Ariany. Essent mestra d'Ariany, el 13 d'abril del 1937, la Comissió Depuradora es va assabentar d'una instància que havia presentat al governador civil per ser reposada en el càrrec que ocupava a Inca. Es va comunicar que el trasllat no era degut a cap sanció, sinó als canvis de plaça anteriors. El 30 de novembre de 1937 es va aprovar remetre-li el plec de càrrecs. El 21 de desembre de 1937 es va acordar sol·licitar la sanció de trasllat a causa de l'ambient hostil. El 21 de setembre de 1940 es resolgué definitivament el seu expedient de depuració amb la sanció de trasllat dins la província, i el 17 de novembre s'executà la sanció, i va prendre possessió per trasllat forçós de la secció de pàrvuls de la Graduada de nins de Ciutadella. La seva plaça a la Graduada quedà vacant.

Maria Magdalena Pujol Oliver. Palma, 1913.

Mestra de primer ensenyament. Essent mestra de l'escola de Son Ferriol, es va resoldre el seu expedient de depuració, i fou sancionada amb el trasllat a una altra escola dins la província, amb la prohibició de sol·licitar vacants en dos anys i la inhabilitació per a càrrecs directius i de confiança. Per aquest motiu, dia 17 de novembre de 1940 passà, com a mestra propietària, a la Graduada de nines, on va exercir fins el 31 d'agost de 1957, en què va cessar per anar a la Graduada de sa Indioteria de Palma.

5.4. Secció tercera

Joana Rotger Cifre

Mestra de primer ensenyament. Va exercir a la Graduada de nines entre el 21 de desembre de 1938 i el 30 de juliol de 1942.

Isabel Estrades Pujol. Palma, 1915.

Mestra de primer ensenyament. Dia 1 d'agost de 1942 arribà a la Graduada com a propietària provisional, i va romandre al centre fins el 27 de novembre de 1947.

Maria Concepció Nicolau de Montaner. Inca, 1906.

Mestra de primer ensenyament. Fou reintegrada a la Graduada de nines dia 20 de novembre de 1947, i va exercir a l'escola fins dia 21 d'abril de 1963, quan li fou concedida una excedència.

6. ESCOLA UNITÀRIA DE TIRASSET

Joana A. Beltran Domenech (JEL). Inca, 1914.

Mestra de primer ensenyament. El seu primer destí com a mestra va ser a l'Escola de Tirasset, on va arribar el 14 d'octubre de 1937, i hi va fer feina fins el 31 de desembre de 1943.

Francisco Fornés Vich. Pollença, 1919.

Mestre de primer ensenyament. Dia 1 de gener de 1944, per concurs de trasllats, prengué possessió com a mestre propietari de l'Escola rural de Tirasset. Va ser mestre de Tirasset fins el 16 d'octubre de 1952, en què va cessar perquè li van concedir una excedència. Durant la seva estada a l'escola va tenir dos substituïts: Ramon Llabrés Fiol, entre el 22 i el 30 de gener de 1944, i Joan Garcias Campins, entre el 24 i el 28 de febrer de 1945.

7. ESCOLA UNITÀRIA DE CAN BOQUETA

Gaspar Forteza Cortès. Alcúdia, 1905.

Mestre de primer ensenyament. El 21 de novembre de 1939 fou nomenat mestre interí de l'Escola Unitària mixta de Can Boqueta, on va exercir fins el 23 de novembre de 1940.

Josep Vallès Pons. Xàbia (Alacant), 1912.

Mestre de primer ensenyament. Va ser mestre de Can Boqueta entre el 24 de novembre de 1940 i el 14 de novembre de 1948,

Blai Socías Mestre. Petra, 1915.

Mestre de primer ensenyament i batxiller universitari. Va exercir a l'escola entre el 15 de novembre de 1948 i el 31 d'agost de 1957, en què va passar a la Graduada de nins d'Inca.

8. CONCLUSIONS

El règim franquista el que pretenia era eliminar l'obra educativa de la Segona República Espanyola, difondre dins les escoles els principis ideològics dels vencedors de la Guerra Civil espanyola, establir un ideari pedagògic basat en el nacionalcatolicisme i depurar del magisteri el personal docent que no fos afí al règim; és a dir, acabar amb un sistema educatiu que es caracteritzava per ser democràtic, laic, promotor de la igualtat de sexes mitjançant la coeducació, igualitari, integrador, respectuós amb les llengües i cultura pròpies de les regions autònomes, plural, contrari a l'adoctrinament i obert a les innovacions pedagògiques.

L'autoritarisme era un dels trets essencials del règim franquista, del qual formava part el sistema educatiu. Per això, els principis que regien la relació entre mestres i alumnes eren els d'unitat, jerarquia, obediència i disciplina. Un dels objectius principals era "formar la voluntat, la consciència i el caràcter del nin en ordre al compliment del deure i el seu destí etern". La religió catòlica inspirava els programes educatius de tots els nivells. S'havia d'impregnar d'esperit religiós la tasca educativa, així com d'esperit patriòtic. Per altra banda, l'escola pública era subsidiària dels col·legis de l'Església, especialment pel que fa a l'ensenyament mitjà.

El règim establia l'estricta separació de nins i nines, i una formació diferenciada per a ambdós sexes. Considerava que la coeducació era contrària als principis religiosos del moviment i la suprimia. La nina era considerada per definició inferior al nin, que constituïa el model general d'individu. Això va significar la introducció d'assignatures especials per a les nines. Les dones que fessin el batxillerat i arribessin a la Universitat havien de ser una excepció, puix que el seu destí havia de ser la llar.

Existien dos sistemes educatius al país: un per a les famílies de les classes altes i mitjanes que duïen els seus fills als col·legis religiosos, i que aconseguïen arribar a la Universitat; i un altre per als sectors socials menys afavorits, que duïen els seus fills a les escoles nacionals i que quasi mai passaven de l'ensenyament primari, i s'incorporaven tot d'una al mercat de treball. Això feia de l'escola una institució classista, per afavorir les classes acomodades que havien promogut i subvencionat el cop d'estat.

Els materials i llibres de text havien de passar la censura per evitar que hi hagués continguts considerats massa liberals i, per tant, quedaven prohibits aquells aspectes relacionats amb els darrers corrents científics o pedagògics europeus, i eren dominants els continguts i valors de la religió catòlica. La

història es va posar al servei propagandístic nacional, i era considerada com una interpretació ideològica del passat, una servidora de l'ensenyament polític i eclesiàstic.

Es va reprimir la llibertat d'expressió en tots els mitjans de comunicació, i s'hi imposà el castellà com a llengua única i, mitjançant el control d'aquests, el règim enviava a la societat una imatge propagandística de si mateix.

Els mestres que des del primer moment es van mostrar fidels als sollevats, després de ser depurats, ben aviat van seguir exercint a les escoles on tenien la plaça o a una altra de millor, com a premi a la seva fidelitat. Però d'altres van poder seguir amb la seva professió després de sofrir constants investigacions sobre la seva moral, la seva conducta i la forma que tenien d'ensenyar. Algunes de les vacants provocades per les sancions dels mestres foren cobertes per persones fidels al règim franquista que no tenien cap titulació i els únics mèrits de les quals havien estat lluitar al costat de les tropes sollevades o tenir un paper polític destacat en el cop d'estat de juliol de 1936. Les escoles es varen omplir d'excombatents, mutilats de guerra, familiars de caiguts en combat i individus de reconeguda adhesió al règim.

Malgrat això, gràcies als estudis etnogràfics realitzats a partir dels materials que reflecteixen la pràctica quotidiana, es pot observar la diferència que hi ha entre la normativa que regulava el funcionament de l'escola franquista i el que realment acabava succeint dins les aules. No es pot oblidar que molts dels mestres que exerciren en els anys quaranta eren els mateixos que abans de la Guerra. Mestres que havien estat depurats, això sí, però que també eren hereus d'una cultura escolar anterior i, sobretot, eren dipositaris de tota una sèrie de coneixements i recursos metodològics que feren que, en un context de transformació política, la seva pràctica escolar reflectís més continuïtats que ruptures. Això rai, les tasques que realitzaven els docents eren d'obligat compliment, segons els programes proposats pel règim, i rebien un ferri control ideològic i un sever adoctrinament. El material didàctic era imposat totalment pel règim.

Respecte als mestres en àmbits rurals, es considerava la figura del docent com una autoritat que disposava del control absolut de l'educació dels infants del poble. No sols acompanyaven els alumnes al llarg de la jornada escolar, sinó en altres activitats que els menors realitzaven fora de l'aula. A poc a poc els mestres començaren a tenir una posició acomodada, puix que disposaven d'estudis superiors, i els poders públics del municipi recorrien a ells per a l'alfabetització de la comunitat.

Les famílies donaven suport activament a la tasca docent en la formació del caràcter i la personalitat dels infants. Era necessari, per tant, que la família continués amb les mesures disciplinàries imposades pel mestre, que tenien com a darrera finalitat corregir els seus defectes i encaminar els seus hàbits.

Durant aquest període varen exercir al municipi d'Inca un total de 38 mestres i 4 alumnes en pràctiques. D'aquests 38 mestres, 10 foren sancionats, dada que significa el 26 % del total, mentre que 28 foren declarats aptes, xifra que representa el 74 % del total. Aquestes dades ens donen una imatge del tarannà polític de la població docent durant aquells anys.

REFERÈNCIES

Barceló Bauzà, Gabriel, 2023. Cultura i pràctiques escolars a la Mallorca de la postguerra (1939-1949).

Barceló Bauzà, Gabriel, 2014. XXI Jornades d'Història de l'Educació. La escuela en Mallorca durante el franquismo, una aproximación a través de las memorias de prácticas del "Fondo Romero Marín".

Barceló Bauzà, Gabriel, 2018. La práctica escolar durante los primeros años del franquismo. Ley de Enseñanza Primaria, 1945.

Ley de Instrucción Pública (Ley Moyano), 1857.

Marco, Jorge, 2012. Sombras de guerra. La represión franquista en España (1936-1950).

Marquès, Salomó & Portell, Raimon, 2006. Els mestres de la República. Badalona.

Onieva, A. J., 1938. Héroes. Burgos.

Tomàs Ramis, Pau *et al.*, 2023. Guerra Civil i primer franquisme a Mallorca (1939-1959). Palma.

